ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

# studii

## REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

DESPRE ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL III-LEA AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÎN

ORGANIZAREA ŞI ACTIVITATEA FORMAŢIUNILOR PATRIOTICE DE LUPTĂ de I. M. OPREA

ATITUDINEA GUVERNULUI ROMÎN BURGHEZO-MOŞIERESC FAŢĂ DE TRATATIVELE ANGLO-FRANCO-SOVIETICE DIN ANUL 1939 de V. A. VARGA

TRĂSĂTURILE GENERALE ŞI ISVOARELE CODULUI CALIMACH. CONTRIBUŢIA LUI VASILE CONTA LA STUDIUL IZVOARELOR ACESTUI COD de V. AL. GEORGESCU

CAMPANIA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN MOLDOVA de AL. GONŢA

FUGA LOCUITORILOR DIN OSTROAVELE DUNĂRII DIN CAUZA EXPLOATĂRII BOIEREŞTI (1833—1834) de S. IANCOVICI

CONTRIBUŢII DE ISTORIE LOCALĂ

ANUL XIII — 1960

4

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

# studii

## REVISTĂ DE ISTORIE

4

ANUL XIII

1 9 6 0

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

*COMITETUL DE REDACȚIE*

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor șef*); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; B. BĂLTEANU; L. BÁNYAI; M. BERZA; V. CHERESTEȘIU; V. MACIU; GH. MATEI

Redacția: București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

www.dacoromanica.ro

# SUMAR

Pag.

*** Despre însemnătatea istorică a Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn 5

STUDII

I. M. OPREA, Organizarea și activitatea formațiunilor patriotice de luptă . . . . . 19
V. A. VARGA, Atitudinea guvernului romîn burghezo-moșieresc față de tratativele anglo-franco-sovietice din anul 1939 . . . . . 51
V. AL. GEORGESCU, Trăsăturile generale și izvoarele Codului Calimach. Contribuția lui Vasile Conta la studiul izvoarelor acestui cod . . . . . 73
E. și D. LIMONA, Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea; relațiile lor cu Brașovul și Sibiul . . . . . 107

NOTE ȘI COMUNICĂRI

AL. GONȚA, Campania lui Mihai Viteazul în Moldova . . . . . 141
S. IANCOVICI, Fuga locuitorilor din ostroavele Dunării din cauza exploatării boierești (1833—1834) . . . . . 159
L. PROTOPOPESCU, Date noi în legătură cu biografia lui Ion Budai-Deleanu . . 183
S. COLUMBEANU, O statistică negustorească și fiscală de la 1824 în Țara Romînească 193

CONTRIBUȚII DE ISTORIE LOCALĂ

ALEXANDRA ANGHEL, Aspecte privind aplicarea Legii Rurale din 1864 în județul Dolj . . . . . 201
A. ȚINTĂ, Răsunetul răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan în Banat . . . 221
KOVÁCH GÉZA, Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771—1772 . . . . . 239

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÎNIEI"

Discuții cu privire la răscoala din 1784 . . . . . 257

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Din activitatea științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. (*Elvira Preda*). Constituirea Comitetului Național al istoricilor din R.D. Germană (*Al. Duțu*). Muzeul Unirii din Iași (*V. Condurachi* și *Fl. Constantin*) . . . . . 261

STUDII DOCUMENTARE

Mișcarea revoluționară husită în istoriografia marxistă (II) *(Tr. Ionescu-Nicșov)* . . . 269

www.dacoromanica.ro

## RECENZII

V. VĂTĂŞIANU, Istoria artei feudale în Ţările Romîne, vol. I. Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului. Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1959, 1017 p. + 910 fig. (*C. Nicolescu*) . . . . . 299

* * * Studii privind Unirea Principatelor, Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1960, 542 p. (*Gr. Popescu*) . . . . . 308

GH. DIMITROV, Opere alese, Bucureşti, Ed. politică, 1959, XV + 686 p. (*Gr. Chiriţă*) . 318

*Istoria Ţării Romîneşti de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediţie întocmită de Const. Grecescu, cu o prefaţă de Dan Simonescu, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1959, XLII + 147 p. (*P. P. Panaitescu*) . . . . . 325

## REVISTA REVISTELOR

Československý časopis historický (Revista cehoslovacă de istorie), Praga, VII, 1959, 1—4, 808 p. (*Tr. I.-N.*) . . . . . 333

## ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

**Istoria Romîniei.** — * * * Învăţătorii şi răscoala din 1907, Ed. de stat didactică şi pedagogică, Buc., 1958, 205 p. (*I. P.*); * * * *M. Kogălnicearu*, Discursuri parlamentare din epoca Unirii, Ed. ştiinţifică, Buc., 1959, XVII + 422 p. (*L. Şt.*). **Istoria U.R.S.S.** — E. I. DRUJININA, Северное Причерноморье в 1775—1800 гг. Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959. 280 p. + 3 h. + 1 pl. (*C. Ş.*); V. P. TEPLIŢKII, Реформа 1861 року и аграрнь видносини на Украини, Ed. Academiei de Ştiinţe a R.S.S.U., Kiev, 1959, 308 p. (*I. P.*) **Istoria universală.** — * * „Archivalische Forschungen zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung". Der Kampf der Deutschen Sozialdemokratie in der Zeit des Sozialistengesetzes 1878—1890, Berlin, Ed. Rütten-Loening, 1956, vol. 3/I şi 3/II, LVIII + 1096 p. (*R. P.*); * * * Французкий Ежегодник, Статьи и материалы по истории Франции 1948, Annuaire d'études françaises, 1958, Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 614 p. (*C. Ş.*); FRANT DOSTÁL, Valasi a protifeudalní boje na Valassku v letech 1620—1640 (Valahii şi luptele antifeudale în Valassko în anii 1620—1640), în Časopis Matice Moravské, 1953, 72, nr. 1—2, p. 129—161 (*M. D.*); A. B. BELENKII, Разгром мексиканским народом иностранной интервенции 1861—1867, Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 155 p. (*V. A.*); Prof. dr. EMIL GHEORGHIEV, Кирил и Методий, основоположнелци на славянската литературы (Chiril şi Metodiu, fondatorii literaturilor slave), Sofia, Ed. Academiei Bulgare de Ştiinte, 1956, 290 p. (*A. C.*); * * * Γ. καὶ Μ. Σωτηριου, Εικονες της μονης Συνα. (Icônes du mont Sinaï). Tom. I, album, Athènes, 1956, 22 p. + 238 foto + VIII pl. color.; tom. II, 1958, 226 p. (*C. N.*); PHILIP K. HITTI, History of the Arabs from the earliest times to present. London, New York, 1958, 822 p. cu ilustr. (*S. C.*). **Bizantinologie.** — R. GUILLAND, Etudes byzantines, Paris, 1959, pp. 324 (*E. Fr.*); A. E. BAKALOPULOS, Die Frage der Glaubwürdigkeit der „Leichenrede auf L. Notaras" von Johannes Moschos (15. Jh.). Byzantinische Zeitschrift, 52, (1959), p. 13—21 (*E. Fr.*); PAUL LEMERLE, Traité d'études byzantines, II. Les papirus par André Bataille, Paris, 1955. 100 p. + XIV planşe (*Gh. C*); M. I. SIUZUMOV, Экономические воззрения Льва VI (Concepţiile economice ale lui Leon al VI-lea), în Vizantiiskii Vremennik, tom. XV, (1959) p. 33 — 49 (*Gh. C.*). **Bibliografie-Arhivistică-Muzeografie.** — ISTVÁN HAJNAL, L'enseignement de l'écriture aux Universités médiévales. Budapest, Edit. Acad. des Sciences, 1959, 301 p. + album (*Al. D.*); CORRADO MARCIANI, Il commercio librario alle fiere di Lanciano nel 1500, în „Rivista storica italiana", Napoli, an. LXX 1958, nr. 3 (*A. I.*) . . . . . 341

www.dacoromanica.ro

# DESPRE ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL III-LEA AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÎN

Măreţele cuceriri socialiste din ţara noastră sînt — în întregime — indisolubil legate de activitatea Partidului, care a deschis poporului calea glorioasă a progresului şi avîntului economic şi cultural, îndrumîndu-l şi conducîndu-l în lupta pentru construirea socialismului. În această luptă eroică fiecare congres al Partidului a constituit o treaptă nouă. Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn ocupă un loc deosebit de important. „Cel de-al III-lea Congres va rămînea în istoria partidului şi a poporului nostru ca un eveniment de însemnătate deosebită; el a făcut bilanţul unei perioade de mari realizări, în decursul căreia socialismul a învins în patria noastră. Intrăm într-o etapă nouă a dezvoltării ţării — etapa desăvîrşirii construcţiei socialismului" [1]. Această nouă etapă de dezvoltare, aşa cum se arată în documentele Partidului, deschide poporului nostru perspectiva luminoasă a victoriei depline a socialismului şi trecerii treptate la comunism, cauză pentru care au luptat şi s-au jertfit cei mai buni fii ai clasei muncitoare şi ai întregului popor romîn.

Lucrările celui de-al III-lea Congres al P.M.R., pătrunse de spirit combativ, leninist, au oglindit în mod strălucit trăsături esenţiale ale activităţii Partidului: fidelitatea nestrămutată faţă de leninism, unitatea indisolubilă dintre teorie şi practică, pricepere de a pătrunde în adîncimea vieţii sociale, abordarea unor probleme noi şi actuale, avînt revoluţionar şi spirit practic, intransigenţă faţă de concepţiile revizioniste, oportuniste, faţă de orice fel de deformări ale învăţăturii marxist-leniniste. În acelaşi timp, lucrările Congresului au confirmat încă o dată rolul important al partidului revoluţionar, de conducător politic, inspirator şi organizator al maselor în lupta pentru socialism. Cel de-al III-lea Congres al P.M.R. a demonstrat devotamentul celor 834 600 de membri şi candidaţi de partid, care formează avangarda poporului muncitor din ţara noastră,

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare de încheiere rostită la Congresul al III-lea al P.M.R.*, în *Scînteia*, nr. 4871, din 26.VI.1960.

www.dacoromanica.ro

față de mărețul steag și de ideile atotbiruitoare ale leninismului, oglindind creșterea puternică a Partidului, unitatea indestructibilă, coeziunea lui de monolit în jurul Comitetului Central. Între partid și popor există legături puternice; Partidul Muncitoresc Romîn se bucură de un imens prestigiu și de o mare autoritate în rîndurile maselor de milioane de oameni ai muncii de la orașe și sate, care îl urmează cu dragoste și încredere, cu convingerea nestrămutată că linia sa politică exprimă interesele lor vitale.

În zilele Congresului s-a manifestat deosebit de puternic solidaritatea mișcării comuniste și muncitorești mondiale. La Congres au participat delegații ale partidelor comuniste și muncitorești din 50 de țări. Întîlnirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste a prilejuit o puternică manifestare a unității și coeziunii de nezdruncinat a lagărului socialist. Conducătorii delegațiilor partidelor comuniste și muncitorești frățești au dat — în cuvîntările lor rostite la Congres — o înaltă apreciere activității Partidului nostru, a cărui politică corespunde intereselor fundamentale ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale, intereselor luptei pentru cauza păcii, democrației și socialismului.

În cuvîntarea sa de salut, primul secretar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, tovarășul N. S. Hruşciov, a spus:

„Noi, comuniștii din Uniunea Sovietică ... împărtășim concluziile Comitetului Central al partidului vostru că izvorul tuturor victoriilor în lupta pentru socialism este fidelitatea față de măreața învățătură a marxism-leninismului, coeziunea și unitatea dintre partid și popor, traducerea consecventă în viață a principiului internaționalismului proletar, întărirea necontenită a puternicului lagăr socialist, a prieteniei frățești dintre toate țările socialiste.

Importantele succese obținute de partid și popor în dezvoltarea economiei și culturii socialiste, în ridicarea bunăstării oamenilor muncii, în înfăptuirea politicii interne și externe au fost posibile datorită conducerii clarvăzătoare și pricepute a Comitetului Central al partidului vostru în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, fiu credincios al poporului romîn, militant eminent al mișcării comuniste internaționale" [1].

★

Congresul — organ suprem al Partidului — a analizat victoriile istorice repurtate de poporul romîn în ultimii cinci ani. În țara noastră a fost creată baza economică a socialismului — măreață victorie a clasei muncitoare, a țărănimii, a intelectualității, victorie ce confirmă justețea liniei politice a Partidului caracterizate prin ofensiva neîntreruptă a socialismului, înfăptuirea consecventă a industrializării țării, a transformării socialiste a agriculturii și revoluției culturale.

---

[1] *Cuvîntarea de salut a tovarășului N. S. Hruşciov la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, în *Scînteia*, nr. 4867, din 22.VI.1960, p. 5.

www.dacoromanica.ro

Sarcinile trasate de Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn pentru dezvoltarea economiei naționale au fost înfăptuite cu succes; planurile economice au fost îndeplinite și depășite an de an. Țara noastră dispune de o producție industrială puternică și multilateral dezvoltată, de resurse materiale mai ari decît oricînd și de numeroase cadre calificate.

Se știe că temelia socialismului este industria grea. „Marea industrie mecanizată și folosirea ei în agricultură — arată V. I. Lenin — constituie singura bază economică a socialismului" [1]. Meritul Partidului nostru este că a îndeplinit cu fermitate și consecvență această indicație leninistă. Încă în octombrie 1945, la Conferința națională a Partidului Comunist Romîn, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că în planul de refacere a țării, un loc de frunte trebuie să se dea consolidării și dezvoltării industriei grele: „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea rațională a bogățiilor naturale ale țării și dezvoltată pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorîte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a țării se va dezvolta în condiții noi" [2].

Industria socialistă din țara noastră se caracterizează printr-un ritm rapid de dezvoltare, care reflectă superioritatea economiei socialiste asupra economiei capitaliste și confirmă că ritmul rapid de dezvoltare este o lege generală a socialismului, ce asigură victoria în întrecerea pașnică cu capitalismul.

Unul din cele mai remarcabile succese în domeniul economic, în perioada dintre cele două congrese, este realizarea cu un an mai devreme a sarcinilor industriei constructoare de mașini, care asigură — în cea mai mare parte — mașinile și utilajele necesare industriei, agriculturii și transporturilor; au fost create noi subramuri pentru industria minieră, siderurgică, chimică, alimentară, pentru producția de utilaj, construcții navale, mașini agricole etc.

De asemenea, într-un ritm susținut s-a dezvoltat industria chimică — producția de îngrășăminte chimice, fire și fibre sintetice, mase plastice, medicamente etc. —, s-a lărgit baza energetică — producția de cărbuni, țiței, gaze naturale, energie electrică —, a fost realizat și depășit planul de 10 ani de electrificare a țării, aprobat de Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn din octombrie 1950 și conceput potrivit indicațiilor lui V. I. Lenin privind necesitatea dezvoltării producției de energie electrică cu un pas înaintea celorlalte ramuri ale economiei, s-au obținut realizări importante în industria bunurilor de consum.

Introducerea tehnicii noi, calificarea mai înaltă a muncitorilor, organizarea mai bună a producției și extinderea pe scară mai largă a metodelor de muncă avansate au determinat ridicarea productivității muncii; din sporul producției industriale, mai mult de trei pătrimi s-au realizat pe seama creșterii productivității muncii.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1957, p. 27, și p. 30.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 63

www.dacoromanica.ro

Cît de mult a crescut puterea economică a țării se vede din faptul că în anii 1956—1959 au fost construite 101 întreprinderi noi; aproape 300 întreprinderi au fost reutilate și dezvoltate. În 1960 realizăm în numai 11 săptămîni întreaga producție industrială din 1938; la fontă — în șapte săptămîni, la oțel — în opt săptămîni, la ciment în zece săptămîni.

Victorii de însemnătate istorică au fost repurtate și în agricultură. Sarcina trasată de Congresul al II-lea al P.M.R., de a se asigura preponderența sectorului socialist ca suprafață și ca producție marfă, a fost îndeplinită încă la sfîrșitul anului 1959, cu mult înainte de termen. În viața satelor au avut loc, în ultimii ani, profunde schimbări social-economice. Sectorul socialist din agricultură cuprinde peste 81 la sută din numărul gospodăriilor țărănești și din suprafața arabilă a țării.

„În procesul acestor transformări revoluționare, care au schimbat din temelii înfățișarea satului, se formează o clasă nouă, țărănimea colectivistă, prietenă și aliată de nădejde a clasei muncitoare, se dezvoltă conștiința socialistă a maselor țărănești, se întărește și se ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească"[1]. A fost lichidată chiaburimea, cea mai numeroasă clasă exploatatoare, desființîndu-se astfel ultimele forme de proprietate capitalistă în agricultură.

Pe măsura dezvoltării forțelor de producție și ridicării productivității muncii — care au determinat sporirea venitului național — s-au creat condiții favorabile pentru creșterea bunăstării poporului. În urma măsurilor luate de Partid și de Guvern, au fost mărite considerabil salariile, a crescut puterea de cumpărare a oamenilor muncii de la orașe și de la sate, la dispoziția acestora au fost puse, gratuit sau cu plată redusă, importante mijloace pentru nevoile social-culturale. În perioada 1956—1960 cheltuielile statului pentru învățămînt, cultură, ocrotirea sănătății, prevederi sociale, odihnă, alocații pentru copii etc. însumează peste 55 miliarde lei — dovadă elocventă că grija pentru ridicarea nivelului material și cultural al maselor muncitoare stă în centrul atenției Partidului și statului democrat-popular.

★

Congresul a dezbătut planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 — expresie a liniei generale leniniste a Partidului în etapa actuală — privind desăvîrșirea construcției socialismului în patria noastră. Partidul a îndreptat atenția poporului în primul rînd asupra obiectivului principal al planului economic: dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului. De îndeplinirea acestei sarcini fundamentale depinde îndeplinirea tuturor celorlalte sarcini.

Planul prevede continuarea în ritm susținut a industrializării țării, acordîndu-se prioritate industriei grele, cu pivotul ei industria construc-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, București, Editura politică, 1960, p. 48.

www.dacoromanica.ro

toare de mașini. Nivelul de dezvoltare la care va ajunge industria poate fi ilustrat de faptul că producția ei din 1965 va reprezenta trei pătrimi din producția totală obținută în cursul primului cincinal, iar ritmul mediu anual de creștere va fi de 13%.

S-a prevăzut dezvoltarea mai puternică — peste creșterea medie a industriei — a principalelor ramuri producătoare de mijloace de producție. În același timp, creșterea producției în ramurile producătoare de bunuri de consum va asigura satisfacerea într-o măsură tot mai mare a nevoilor mereu crescînde ale populației.

O deosebită atenție s-a acordat creșterii bazei energetice — condiție esențială pentru mărirea eficacității întregii economii : extracția de cărbuni va atinge un nivel de 11,5—12,5 milioane tone ; va fi consolidată și dezvoltată mai departe industria petrolului prin sporirea rezervelor de țiței — sarcină principală în perioada 1960—1965 — și prin mărirea eforturilor în domeniul prelucrării țițeiului ; electrificarea țării va cunoaște un nou și puternic avînt — creșterea producției de energie electrică va precede mereu pe a celorlalte ramuri ale industriei, ajungînd în anul 1965 la 18,5 miliarde kWh, adică la un nivel de 2,7 ori față de 1959.

O însemnătate vitală pentru dezvoltarea tuturor ramurilor economiei naționale are industria siderurgică. Uriașa amploare pe care o va lua această industrie este oglindită, printre altele, de dezvoltarea oțelăriei, construirea de noi cuptoare electrice și a unei noi secții de laminoare la Hunedoara și, mai ales, de construirea noului centru siderurgic de la Galați — obiectiv principal pe viitorii 10 ani ai programului de perspectivă, pentru care sînt alocate, în planul de 6 ani, peste 4 miliarde lei (mai mult de o treime din totalul fondurilor repartizate industriei siderurgice). Centrul siderurgic de la Galați — această grandioasă lucrare care va avea un rol de cea mai mare importanță în dezvoltarea tuturor ramurilor economiei la nivelul cerut de sarcinile desăvîrșirii construcției socialismului — va fi construit cu ajutorul prietenesc acordat de Uniunea Sovietică.

Un rol deosebit de important revine industriei constructoare de mașini, ramură principală a industriei care are misiunea să promoveze progresul tehnic și să asigure utilajul necesar tuturor ramurilor economiei naționale, să înzestreze întreprinderile noi și cele care vor fi utilate și modernizate cu utilaje de mare capacitate, la nivelul tehnicii mondiale.

O mare dezvoltare vor lua, de asemenea, producția metalelor neferoase, industria chimică, economia forestieră, ce vor ocupa, în cadrul planului de șase ani, un loc de prim ordin.

Sarcini mari sînt trasate industriei ușoare și alimentare — planul de 6 ani prevede dublarea producției —, transporturilor feroviare — introducerea tracțiunii Diesel și electrice, mecanizarea și automatizarea proceselor de exploatare —, transporturilor auto și maritime, telecomunicațiilor.

Partidul a atras atenția asupra problemelor luptei pentru introducerea tehnicii noi și a proceselor tehnologice moderne, în primul rînd a mecanizării complexe și automatizării, folosirii energiei atomice, asupra problemelor luptei pentru asigurarea unui ritm rapid de creștere a produc-

www.dacoromanica.ro

tivității muncii — factorul cel mai important, cel mai de seamă al victoriei noii orînduiri sociale.

În vederea desăvîrșirii construcției socialiste, planul economic pe 6 ani prevede, ca una din sarcinile de bază, încheierea colectivizării agriculturii, dezvoltarea multilaterală și consolidarea economică-organizatorică a gospodăriilor agricole colective. Transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari — capabile să folosească rațional pămîntul, să aplice metode agrotehnice înaintate și să utilizeze mai eficace mijloacele mecanizate —, întărirea economică-organizatorică a acestor gospodării constituie un proces unic neîntrerupt, care consolidează și lărgește relațiile de producție socialiste la sate, creînd condițiile necesare ca, pînă în anul 1965, colectivizarea agriculturii să fie încheiată. Terminarea colectivizării va deschide posibilități nelimitate pentru un avînt continuu al forțelor de producție în agricultura țării noastre. Vom ajunge, pînă în anul 1965, să producem anual, în condiții climatice normale, 14—16 milioane tone de cereale, din care grîu 5—5,4 milioane, iar porumb-boabe 8—9 milioane tone; aceasta va contribui la dezvoltarea tuturor celorlalte ramuri ale agriculturii și, în special, la ridicarea considerabilă a creșterii animalelor. Sporirea producției agricole vegetale și animale se va realiza pe calea dezvoltării intensive și multilaterale a agriculturii, prin îmbinarea armonioasă a diferitelor ramuri de producție; ea va asigura un belșug de produse agroalimentare, pentru ridicarea continuă a nivelului de trai al populației muncitoare de la orașe și sate.

Politica fermă și consecventă a partidului de dezvoltare a forțelor de producție, precum și capacitatea crescîndă a economiei noastre de a consacra mijloacele necesare înfăptuirii unor obiective din ce în ce mai importante sînt oglindite în prevederile planului privind volumul și orientarea investițiilor. În anii 1960—1965, de exemplu, se prevede un volum de investiții din fondurile statului de 170—180 miliarde lei, aproximativ de două ori mai mult decît în perioada de 6 ani precedentă și cu 40 la sută mai mult decît în cursul ultimilor 10 ani. Faptul că trei pătrimi din totalul investițiilor din industrie sînt destinate dezvoltării ramurilor hotărîtoare ale industriei grele — energetică, metalurgie, construcții de mașini, chimie — dovedește, încă o dată, preocuparea pentru creșterea cu precădere a industriei producătoare de mijloace de producție.

De asemenea, în vederea dezvoltării bazei materiale a agriculturii socialiste, se prevede numai din fondurile statului un volum de investiții de circa 23 miliarde de lei, de două ori mai mult decît în perioada de 6 ani precedentă.

Planul economic pe anii 1960—1965 prevede sarcini măreți pentru creșterea venitului național și a bunăstării oamenilor muncii. Nivelul de trai se va îmbunătăți necontenit atît prin creșterea veniturilor populației și, pe această bază, a consumului, cît și prin cheltuielile din ce în ce mai mari pe care le face statul pentru nevoile social-culturale; aceste cheltuieli vor crește continuu, ajungînd în anul 1965 — în afară de investiții — la o sumă de aproape 20 miliarde lei.

★

www.dacoromanica.ro

Întruchipare vie a măreţelor idei ale leninismului, documentele Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn — Raportul C.C. al P.M.R. prezentat de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej şi rezoluţia adoptată — deschid poporului nostru minunata perspectivă a victoriei depline a socialismului şi trecerii treptate la comunism. Călăuzit de principiile leninismului, bazat pe analiza precisă, ştiinţifică a posibilităţilor noastre obiective, dînd dovadă de un deosebit spirit realist, Partidul Muncitoresc Romîn a trasat liniile directoare ale planului economic de perspectivă pe 15 ani.

Schiţa-program prevede un avînt deosebit de puternic al întregii economii — determinat de creşterea cu precădere a industriei grele şi a ramurii ei conducătoare, construcţia de maşini — care va contribui ca Republica Populară Romînă să ajungă, într-o perioadă scurtă, la nivelul ţărilor mai avansate din punct de vedere al producţiei şi consumului calculat pe cap de locuitor. Graiul cifrelor este deosebit de elocvent. În următorii ani, de exemplu, producţia industrială globală va creşte de peste 6 ori. Producţia de oţel va ajunge — în 1970 — la circa 7,5 milioane tone, în mai puţin de 14 zile se va produce o cantitate de oţel egală cu producţia anului 1938, iar producţia pe cap de locuitor va creşte de 20 ori faţă de 1938; Romînia se va putea număra printre ţările cu un nivel ridicat de dezvoltare industrială. Pînă în anul 1975, producţia industriei constructoare de maşini — care va trebui să înzestreze ramurile economiei naţionale cu cea mai nouă tehnică — va creşte de aproximativ 7 ori faţă de anul 1959, iar producţia industriei chimice de 13—14 ori.

Un rol de prim rang în creşterea forţelor de producţie, în dezvoltarea bazei tehnice-materiale necesare desăvîrşirii construirii socialismului şi trecerii treptate la comunism, va avea electrificarea întregii ţări: în anul 1975 producţia de energie electrică va ajunge la 65—70 miliarde kWh.

Perspective măreţe are, de asemenea, dezvoltarea agriculturii socialiste, a cărei producţie — în urma ajutorului dat de industrie — va creşte de aproximativ 3 ori. Folosirea maşinilor agricole moderne — dintre care numai tractoare vor lucra 150 000 —, realizarea lucrărilor de îmbunătăţiri funciare, irigarea unei suprafeţe de două milioane de hectare vor crea condiţii pentru sporirea considerabilă a producţiei la hectar şi atenuarea efectelor nefavorabile ale secetei. În următorii 15 ani, producţia de cereale va putea ajunge într-un an normal la 20—22 milioane tone.

O agricultură modernă, mecanizată, folosind cele mai noi cuceriri ale ştiinţei, numărul mare de specialişti cu pregătire superioară, ridicarea nivelului tehnic şi cultural al colectiviştilor — toate acestea vor apropia condiţiile de muncă din agricultură de cele existente în industrie.

În acelaşi timp, datorită cuceririlor ştiinţei şi tehnicii celei mai înaintate, mecanizării complexe şi automatizării proceselor tehnologice, se vor uşura şi munca, şi condiţiile de viaţă ale omului, iar sporirea însemnată a specialiştilor cu o înaltă calificare — în urma dezvoltării învăţămîntului superior şi a şcolilor tehnice de specialitate — va crea condiţii pentru dispariţia treptată a deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi munca intelectuală.

www.dacoromanica.ro

Progresul tehnic şi ridicarea calificării muncitorilor vor duce la creşterea considerabilă a productivităţii muncii; iar creşterea productivităţii muncii, mărirea sistematică a veniturilor reale, sporirea cheltuielilor social-culturale vor asigura ridicarea însemnată a nivelului material şi cultural al oamenilor muncii. Consumul anual pe cap de locuitor va corespunde nivelului de consum al ţărilor dezvoltate din punct de vedere economic: se prevede, de exemplu, un consum anual de 60—70 kg carne, 350—380 litri lapte, 35—40 kg zahăr, 3,5—4 perechi încălţăminte, pe cap de locuitor.

În oraşe şi centre muncitoreşti va trebui să se construiască în perioada 1960—1975 o suprafaţă locuibilă mai mare decît întreaga suprafaţă existentă în prezent în oraşe şi centre muncitoreşti, iar în sate viaţa se va apropia de condiţiile din oraşe prin dezvoltarea construcţiilor de locuinţe, instituţiilor culturale şi sanitare, prin electrificare, prin dotare cu instalaţii necesare uşurării muncii şi creşterii confortului.

Înfăptuirea grandiosului plan economic — ce va fi întocmit pe baza unor studii şi documentaţii tehnico-economice multilaterale, potrivit directivelor date de cel de-al III-lea Congres al P.M.R. — va transforma Republica Populară Romînă într-o ţară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală şi de înaltă productivitate şi va asigura întregului popor condiţii de viaţă demne de epoca socialismului victorios şi a construcţiei comunismului; în felul acesta se vor crea condiţii ca ţara noastră, împreună cu celelalte ţări socialiste, folosind cu succes posibilităţile proprii orînduirii socialiste, să treacă la faza superioară a societăţii comuniste.

★

Măreţele obiective stabilite de Congres, complexitatea sarcinilor politice şi economice care stau în faţa poporului romîn în actuala etapă de dezvoltare a societăţii — desăvîrşirea construcţiei socialismului şi trecerea treptată la comunism — impun atragerea în proporţii şi mai mari a celor mai largi mase la creaţia istorică conştientă a noii orînduiri. Desăvîrşirea socialismului şi trecerea treptată la construirea comunismului constituie un proces grandios care cuprinde nu numai domeniul producţiei materiale, ci şi viaţa spirituală a societăţii — ce ia naştere şi se dezvoltă ca urmare a transformărilor social-economice — procesul formării omului viitorului, un om nou, membru demn al noii societăţi, care să-şi elibereze complet conştiinţa de rămăşiţele trecutului, de deprinderile şi obiceiurile moştenite de la vechea orînduire bazată pe exploatare. Problemele transformărilor social-economice sînt strîns legate de problemele transformării conştiinţei nu numai a clasei muncitoare, ci a întregului popor. Cu cît va fi mai ridicată conştiinţa milioanelor de oameni ai muncii, cu atît mai mult vor fi îndeplinite cu succes planurile de desăvîrşire a construcţiei socialismului. Viaţa însăşi arată ce forţă uriaşă reprezintă conştiinţa tot mai ridicată a oamenilor muncii, încrederea în viitor, ideile noi şi spiritul inepuizabil de iniţiativă. „Mintea a zeci de milioane de creatori — arată

www.dacoromanica.ro

V. I. Lenin — făureşte ceva infinit mai înalt decît cea mai măreaţă şi genială previziune"[1].

Cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn a ridicat la o mare înălţime problemele muncii politico-educative, a trecut în revistă realizările obţinute în domeniul activităţii ideologice şi culturale şi a trasat sarcinile de viitor. În perioada dintre cele două congrese, Partidul a desfăşurat o largă şi multilaterală muncă politico-educativă. În această perioadă, propaganda şi agitaţia au devenit mai strîns legate de sarcinile practice ale construcţiei socialiste, au contribuit în mod activ la însuşirea politicii Partidului de către milioanele de oameni ai munci, i-au însufleţit în lupta pentru înfăptuirea ei.

Se ştie că una din condiţiile esenţiale ale victoriei în lupta pentru făurirea societăţii socialiste, pentru rezolvarea problemelor complexe economice, politice, sociale ale construirii noii orînduiri, este educaţia marxist-leninistă a membrilor Partidului precum şi a celorlalţi oameni ai muncii, înarmarea lor cu o cunoaştere profundă a teoriei marxist-leniniste, a legilor şi forţelor motrice ale dezvoltării societăţii. În ţara noastră, numai în ultimii cinci ani, operele lui Marx, Engels, Lenin — tezaur nesecat de învăţăminte — au fost edítate într-un tiraj de peste 1 300 000 exemplare.

O mare atenţie s-a dat studierii problemelor ideologice ale mişcării comuniste internaţionale, care îmbogăţeşte mereu marxism-leninismul pe baza generalizării experienţei istorice acumulate de Uniunea Sovietică şi de celelalte ţări socialiste, de partidele comuniste şi muncitoreşti din lumea întreagă. Numeroase probleme principiale ale construcţiei socialismului, precum şi probleme de bază ale istoriei Partidului şi patriei au fost supuse unei analize aprofundate de către conducerea Partidului. De asemeni, s-au adus o serie de îmbunătăţiri programelor şi conţinutului învăţămîntului de partid, a luat o mare extindere studiul economiei politice, al problemelor industriale şi agrare, al problemelor actuale ale politicii Partidului şi al istoriei Partidului Muncitoresc Romîn.

„În răstimpul dintre cele două congrese au fost obţinute unele rezultate pozitive în ce priveşte publicarea de lucrări în domeniul ştiinţelor sociale : au apărut cărţi valoroase de istorie a patriei, de istorie a Partidului Muncitoresc Romîn, de filozofie, economie, geografie"[2].

Întreaga activitate a Partidului în domeniul ideologiei şi culturii a fost şi este menită să dezvolte noua conştiinţă, socialistă, noile calităţi ale oamenilor muncii, să-i educe în spiritul dragostei de muncă şi al grijii faţă de proprietatea obştească, în spiritul internaţionalismului şi al patriotismului socialist.

Patriotismul — despre care Vladimir Ilici Lenin spunea că este unul dintre cele mai profunde sentimente, statornicite prin existenţa de veacuri şi milenii a unor patrii — are acum un sens mai adînc, un conţinut mai bogat, mai complex, este o puternică forţă motrice a noii societăţi.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., 1954, p. 460.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Buc., Editura politică, 1960, p. 103.

www.dacoromanica.ro

Dragostea față de munții și apele țării, față de pămîntul natal udat de sîngele atîtor generații, se contopește acum în mod inevitabil în conștiința oamenilor muncii cu dragostea și devotamentul pentru noua orînduire socială, pentru patria nouă pe care o simt a lor, se contopește cu sentimentul că poporul însuși a devenit stăpîn pe destinele sale, că are motive înmiite să-și iubească și mai mult patria, căci patria aceasta îi aparține cu tot ce are ea mai de preț, cu toate bunurile sale materiale și spirituale. Pe această bază se dezvoltă patriotismul socialist, îmbinare armonioasă a tradițiilor celor mai nobile și luminoase ale maselor populare cu istoria revoluției socialiste. Acest patriotism nu are nimic comun cu șovinismul, cu naționalismul burghez, ci se împletește organic cu internaționalismul proletar, cu sentimentul solidarității frățești a oamenilor muncii din toate țările.

La întărirea și dezvoltarea patriotismului socialist, frontul istoric este — în primele rînduri — chemat să răspundă. În perioada dintre cele două congrese, oamenii de știință din domeniul istoriei au muncit neîntrerupt pentru a obține rezultate cît mai mari în vederea îndeplinirii sarcinii trasate de cel de-al II-lea Congres al P.M.R., de a elabora o sinteză marxist-leninistă a Istoriei Romîniei, operă de înaltă ținută științifică, întîia de acest fel, menită să oglindească trecutul eroic, de luptă, de creație și progres al poporului romîn și să servească — în felul acesta — oamenilor muncii în construirea socialismului. În această perioadă, redactorii Istoriei Romîniei au publicat primul volum al Istoriei Romîniei (paleolitic — pînă în secolul al X-lea al e.n.), precum și macheta volumului II (feudalismul din secolele X—XVII); succese însemnate au fost obținute, de asemenea, în munca de elaborare a volumului III (feudalismul sec. XVII —1848) și a capitolelor privind domeniul istoriei moderne și contemporane.

Insuflețiți de mărețele sarcini trasate de cel de al III-lea Congres al P.M.R. în vederea desăvîrșirii construirii socialismului și trecerii treptate la comunism, istoricii din țara noastră au datoria să depună aceleași eforturi, să dea dovadă de aceeași nestrămutată voință ca și pînă acum, pentru a termina, la timp și în întregime, cea dintîi Istorie a Romîniei scrisă de pe pozițiile concepției marxist-leniniste despre societate. În capitolele Istoriei Romîniei, precum și în studii monografice și în alte lucrări, ei sînt datori să facă cunoscute strălucitele exemple de vitejie și eroism în lupta pentru eliberare și independență pe care a dus-o poporul romîn, adevăratul făuritor al istoriei patriei, creatorul valorilor materiale și spirituale; de asemenea, de-a lungul istoriei țării noastre există nenumărate exemple de conducători ridicați din rîndurile poporului, mii de eroi care au dat dovadă de dragoste și abnegație față de patrie și de popor și s-au sacrificat pentru apărarea lor

Îndeplinirea sarcinii trasate de Partid, de a elabora o sinteză marxist-leninistă a Istoriei Romîniei, precum și elaborarea și publicarea unor vaste studii științifice speciale — scrise într-o formă vie, accesibilă maselor, dar care să nu afecteze cu nimic caracterul riguros științific al conținutului — consacrate celor mai însemnate probleme și evenimente din trecutul țării noastre, vor contribui nu numai la dezvoltarea istoriei ca știință militantă înregimentată în frontul de luptă al poporului

www.dacoromanica.ro

pentru construirea noii societăți, nu numai la întărirea ideologiei socialiste în general, ci și, în mod direct, la dezvoltarea sentimentelor patriotice. Știința noastră istorică are încă multe de făcut pentru a pune în adevărata lor lumină momente importante din istoria țării, tradițiile glorioase de luptă pentru libertate și independență, pentru a pune în adevărata lor lumină figurile marilor personalități ale istoriei patriei.

Îndatoririle istoricilor din țara noastră sînt deosebit de mari în domeniul istoriei contemporane. Educarea comunistă a oamenilor muncii nu se poate concepe fără cunoașterea glorioaselor tradiții ale luptei revoluționare a celei mai înaintate forțe sociale — clasa muncitoare și Partidul ei. Pentru ca oamenii muncii — și în special tineretul — să înțeleagă întreaga măreție a cuceririlor dobîndite, este nevoie ca ei să facă comparație cu trecutul, să cunoască și să prețuiască lupta pentru cauza clasei muncitoare, să cunoască și să prețuiască drumul lung și greu străbătut de poporul nostru — sub conducerea Partidului revoluționar — în lupta pentru libertate și progres, pentru construirea socialismului.

În privința aceasta indicațiile date de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în *Expunerea la consfătuirea pe țară a ceferiștilor*, din 14 februarie 1953, sînt deosebit de însemnate: „Partidul nostru, clasa noastră muncitoare cultivă dragostea și stima pentru glorioasele tradiții revoluționare ale proletariatului romîn și ale poporului romîn. Tradițiile revoluționare au o înaltă valoare educativă. Ele țin trează în amintirea poporului vremurile de sîngeroasă asuprire și exploatare, amintirea luptei sale eroice pentru libertate și îl mobilizează la noi fapte de eroism în muncă, pentru consolidarea și dezvoltarea Patriei noastre, Republica Populară Romînă..." [1]. De aici rezultă sarcina de o deosebită însemnătate a cercetătorilor din domeniul istoriei contemporane de a se îndrepta spre întocmirea unor monografii și lucrări speciale de o înaltă ținută științifică și — în felul acesta — de o mare valoare educativă, privind fenomenele vieții contemporane, problemele urgente ale dezvoltării țării noastre promovate pe primul plan de construirea socialismului; folosind bogatul material faptic și documentele arhivistice, ei sînt datori să arate, multilateral, rolul Partidului ca forță conducătoare și îndrumătoare a poporului în lupta de eliberare națională și socială, rolul și personalitatea celor mai devotați fii ai clasei muncitoare, care s-au jertfit pentru ca oamenii muncii să poată construi azi socialismul.

Cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn a atras în mod deosebit atenția asupra unei sarcini grele, de lungă durată: lichidarea influențelor educației și moralei burgheze. Documentele Congresului arată că, în momentul de față, „*activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou.* De aici rezultă necesitatea consecvenței și fermității în combaterea concepțiilor ideologice străine, unele — moșteniri ale trecutului, altele — reflectare a influențelor lumii capitaliste" [2].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 614—615.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Buc., Editura politică, 1960, p. 103.

www.dacoromanica.ro

În lumina acestor indicații, apar deosebit de clar și sarcinile științei istoriei. În domeniul științei istoriei, lupta se desfășoară pentru aplicarea principiului partinității, pentru afirmarea bazelor materialiste. Continuînd munca de elaborare și definitivare a Istoriei Romîniei, istoricii noștri au datoria să vegheze — în primul rînd — ca lucrările lor să fie pătrunse de partinitatea ideologiei proletare, comuniste, de intransigență față de ideologia burgheză, să combată neobosit manifestările de liberalism, obiectivismul burghez, naționalismul și șovinismul.

Din acest punct de vedere trebuie privită, de exemplu, și problema reconsiderării moștenirii științifice — sarcină de o deosebită importanță pentru preluarea și folosirea a tot ceea ce este valoros în lucrările vechilor istorici. Istoricii din țara noastră au datoria să urmărească lupta curentelor progresiste și reacționare în știința istoriei, explicînd just esența de clasă a acestor curente; ei sînt datori să facă o analiză profundă, pătrunsă de partinitate comunistă, operelor istoricilor burghezi, să arate caracterul acestor opere, contribuția adusă de ele, semnalînd laturile pozitive, fără însă a ascunde sau minimaliza laturile slabe, negative. Este nevoie să se scoată în evidență și să se combată concepțiile și teoriile idealiste.

În același timp, se impune să se arate în ce măsură aceste concepții și teorii au fost condiționate de momentul istoric concret, de lupta dintre clase, de părerile politice, filozofice ale epocii, de nivelul de dezvoltare a științei istoriei; totodată, se cere să se scoată în evidență elementul nou, progresist, adus de cercetătorii înaintați în domeniul istoriei din Romînia. Vladimir Ilici Lenin spunea că „meritele istorice se judecă nu după ceeace *n-au dat* personalitățile istorice în comparație cu cerințele contemporane, ci după ceea ce *au dat nou* în comparație cu predecesorii lor"[1].

Istoricii din țara noastră au datoria să nu piardă în nici un moment din vedere necesitatea vigilenței revoluționare față de influențele ideologiei burgheze, necesitatea combaterii oricăror teorii și concepții false, retrograde, reacționare reflectate în lucrările istoricilor romîni care au apărut în timpul regimului burghezo-moșieresc; adevăratul substrat al teoriilor și concepțiilor istoricilor burghezi, rădăcinile lor de clasă pot fi dezvăluite și combătute numai de pe pozițiile marxist-leniniste.

Una din cele mai însemnate cerințe metodologice marxist-leniniste este de a studia toate fenomenele în legătura și condiționarea lor reciprocă; istoria Romîniei trebuie studiată și prezentată în lucrări de o înaltă ținută științifică nu ca ceva izolat, de sine stătător, ci ca o parte constitutivă a istoriei Europei, a istoriei universale. Folosind tot ceea ce este valoros în cercetările istoricilor progresiști de peste hotare, istoricii din țara noastră au, totodată, datoria să țină sus steagul marxism-leninismului militant, să ducă cea mai intransigentă luptă împotriva concepțiilor și teoriilor false, retrograde, reacționare ale istoricilor burghezi din străinătate. „Trebuie supuse unei critici științifice, combative teoriile filozofice, juridice, economice și istorice ale feluriților apologeți ai capitalismului"[2].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, Ed. P.M.R., 1951, p. 173.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Buc., Editura politică, 1960, p. 103.

www.dacoromanica.ro

Documentele Congresului — Raportul Comitetului Central, prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, și rezoluția adoptată — subliniază că înțelegerea, coexistența pașnică între state nu numai că nu exclude, ci presupune în mod necesar lupta de idei între capitalism și socialism. A duce o politică de dezvoltare a relațiilor de colaborare pașnică între toate statele, indiferent de orînduirea lor socială, nu înseamnă însă a renunța la lupta de clasă împotriva ideologiei burgheze. Lupta pentru triumful deplin al ideologiei marxiste, pentru evidențierea superiorității socialismului asupra capitalismului, dezvăluirea falsității și caracterului antiștiințific al ideologiei burgheze sub toate formele ei, combaterea concepțiilor antimarxiste ale revizioniștilor în problemele fundamentale ale contemporaneității constituie sarcini de mare răspundere pe care cel de-al III-lea Congres al P.M.R. le-a pus în fața tuturor oamenilor de știință din țara noastră, deci și istoricilor marxiști.

Documentele celui de-al III-lea Congres al P.M.R. oglindesc forța atotbiruitoare a marxism-leninismului, singura teorie științifică, singurul instrument puternic de cunoaștere și transformare revoluționară a lumii în interesul celor ce muncesc; ele au ridicat la o mare înălțime, pentru toate ramurile științei, problema cercetărilor cu caracter teoretic, „care lărgesc bazele dezvoltării de perspectivă a cercetării științifice" [1]. În lumina acestor indicații și avînd ca exemplu documentele Congresului — modele de documentare științifică și de generalizare teoretică — oamenii de știință din domeniul istoriei au datoria să cunoască în mod aprofundat nu numai legile trecerii de la capitalism la socialism, ci și legile trecerii de la socialism la comunism.

★

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a deschis oamenilor muncii din țara noastră drumul desăvîrșirii construcției socialiste și trecerii treptate la comunism. Sub steagul invincibil al marxism-leninismului, poporul nostru, condus de Partidul clasei muncitoare, pășește cu fermitate spre înfăptuirea celor mai măreț ideal ale omenirii; la înfăptuirea acestor nobile idealuri, sînt chemați să-și aducă contribuția și oamenii de știință din domeniul istoriei.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Buc., Editura politică, 1960, p. 107.



www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

# S T U D I I

## ORGANIZAREA ŞI ACTIVITATEA FORMAŢIUNILOR PATRIOTICE DE LUPTĂ

DE

ION M. OPREA

Insurecţia armată victorioasă de la 23 August 1944 a fost organizată şi condusă de Partidul Comunist Romîn în condiţiile prielnice create de ofensiva eliberatoare a Armatei Sovietice care a dat un puternic imbold avîntului de luptă al maselor populare din ţara noastră.

„Sub conducerea partidului — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — forţele patriotice, sprijinite de masa poporului, în sînul căruia se cocea de mult mînia şi revolta împotriva dictaturii militaro-fasciste şi criminalei sale politici antipopulare şi antinaţionale, au organizat insurecţia armată şi au răsturnat guvernul fascist" [1].

Punînd capăt dictaturii militaro-fasciste antonesciene, insurecţia armată a deschis perspectiva instaurării puterii populare, perspectiva împlinirii năzuinţelor de veacuri ale poporului muncitor. O dată cu insurecţia armată de la 23 August 1944 a început revoluţia populară în Romînia „... a cărei sarcină de bază era lichidarea rămăşiţelor feudale şi desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice, înfăptuirea unui şir de reforme democratice care să deschidă larg drumul progresului economic şi social" [2].

În perioada care a trecut de la 23 August 1944 pînă la 6 Martie 1945, masele populare avînd în frunte clasa muncitoare au desfăşurat sub conducerea Partidului Comunist, o luptă necruţătoare pentru zdrobirea forţelor reacţionare, pentru apărarea independenţei naţionale şi instaurarea unui regim democrat-popular.

Această perioadă constituie una din acele faze ale istoriei despre care Marx spunea că sînt chemate să ducă „la groapă o formă veche de viaţă" [3].

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, E.S.P.L.P., ed. a IV-a, 1955, p. 831.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist*. Buc., Editura politică, 1959, p. 12.

[3] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol I. , Buc. E.S.P.L.P., 1957, p. 417.

www.dacoromanica.ro

În cadrul grandioaselor lupte duse de masele muncitoare în decursul acestei perioade istorice, un rol de seamă l-au avut formațiunile de luptă patriotice care au constituit unul din elementele noii puteri democrat-populare în Romînia.

Procesul de organizare a formațiunilor de luptă patriotice de către Partidul Comunist Romîn, prezentarea activității dusă de aceste detașamente patriotice de la înființare pînă la 6 Martie 1945, sub conducerea Partidului, sînt principalele probleme pe care ne propunem să le abordăm în studiul de față.

★

Mișcarea antifascistă a maselor populare din țara noastră a cunoscut o dezvoltare considerabilă în anii războiului criminal antisovietic.

În această mișcare patriotică de eliberare a Romîniei de sub jugul cotropitorilor hitlerişti, clasa muncitoare, călăuzită de Partidul Comunist, a fost singura forță socială consecvent revoluționară care a antrenat și condus masele populare la victorie.

La lupta antifascistă condusă de proletariat au aderat masele largi ale țărănimii apăsate de povara războiului nejust, antipopular, funcționarii săraci care duceau o viață de mizerie, intelectualitatea progresistă animată de dorința cuceririi libertății și independenței naționale, precum și masele de soldați și ofițeri patrioți convinși că imensele pierderi materiale și umane suferite de poporul romîn în războiul antisovietic serveau în mod exclusiv claselor exploatatoare dinăuntrul și dinafara țării.

Partidul Comunist Romîn, singurul partid care se situase pe o poziție consecvent patriotică, a depus o muncă neobosită pentru a polariza în jurul său toate forțele patriotice și a canaliza eforturile lor pe calea luptei împotriva regimului fascist antonescian, pentru instaurarea unui regim democratic, scoaterea țării din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor.

Începînd cu primele zile ale războiului antisovietic, în condițiile unei terori sălbatice, comuniștii au trecut la mobilizarea clasei muncitoare și a tuturor elementelor patriotice împotriva mașinii de război hitleriste. Cu riscul libertății și adeseori al vieții, ei au răspîndit neîncetat în rîndurile maselor largi populare, prin diferite mijloace ca : radio, presă, broșuri, manifeste și chemări, ideea luptei pentru eliberarea patriei și salvarea independenței naționale. „Nici o clipă nu s-a clătinat dragostea de patrie a comuniștilor, convingerea lor că forțele democrației și socialismului, în frunte cu Uniunea Sovietică, vor triumfa asupra ciumei fasciste, încrederea lor în victoria cauzei eliberării poporului”[1].

În iunie 1943 din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist Romîn, s-a încheiat Frontul Patriotic Antihitlerist la care au aderat Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică, Madosz-ul, unele organizații locale ale Partidului Social-Democrat și ale Partidului Socialist Țărănesc.

După încheganea acestui front de luptă, mișcarea patriotică de eliberare a țării noastre a devenit mai cuprinzătoare și mai puternică.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist*, Buc., Editura Politică, 1959, p. 7.

www.dacoromanica.ro

În cadrul acestei mișcări, orientată împotriva războiului antisovietic și a fascismului, clasa muncitoare n-a încetat nici o clipă lupta pentru satisfacerea revendicărilor sale economice și politice ca: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor la nivelul scumpetei, demilitarizarea întreprinderilor, libertatea de organizare, dreptul de a se întruni în mod liber, libertatea de gîndire, libertatea scrisului și a cuvîntului etc.[1].

★

În perioada celui de-al doilea război mondial, mișcarea muncitorească din Romînia a îmbinat acțiunile pentru realizarea acestor cerințe cu lupta de eliberare națională, în cadrul uneia și aceleiași mișcări de masă.

Amploarea mișcării patriotice, sporirea frămîntărilor în rîndurile diferitelor clase și grupuri sociale, creșterea continuă a haosului în economia națională, ascuțirea contradicțiilor interne și înfrîngerile repetate suferite pe front de armata hitleristă, au dus în mod inevitabil la adîncirea crizei politice din Romînia[2].

Criza politică internă se manifesta nu numai sub forma nemulțumirii profunde a maselor față de politica antipopulară și antinațională a guvernului fascist antonescian. Ea și-a găsit expresia și în dezorientarea cercurilor conducătoare din Romînia, care derutate în urma înfrîngerii trupelor hitleriste la Stalingrad, au căutat zadarnic o ieșire, convenabilă lor, din situația creată. Aceste împrejurări conțineau în cel mai înalt grad germenele prăbușirii dictaturii militaro-fasciste care nu se mai menținea decît cu sprijinul trupelor hitleriste aflate la noi în țară și cu ajutorul acordat de partidul național-țărănesc, partidul național-liberal și de rege. O atare situație a fost pe larg folosită de Partidul Comunist pentru organizarea temeinică a maselor populare în scopul răsturnării cu forța a guvernului fascist antonescian.

Sarcina principală a Partidului în aceste condiții social-politice era să adopte măsurile corespunzătoare pentru mobilizarea și organizarea practică a forțelor patriotice, în vederea dezlănțuirii insurecției armate ca singurul mijloc de a salva țara și poporul.

Printre aceste măsuri, o importanță deosebită avea înființarea unor grupe de patrioți înarmați.

★

Problema organizării detașamentelor înarmate a preocupat Partidul Comunist din primele săptămîni ale războiului antisovietic. Partidul Comunist Romîn a organizat din 1943 grupe de partizani care au acționat în munții Bucegi, Carașului, Vrancei, în jurul orașelor Brașov, Suceava, în Oltenia, Banat, Delta Dunării, Maramureș, pe sectorul liniei ferate dintre Ploești și Făgăraș, pe linia Ploești-Buzău-Brăila, dînd o serie de lovituri trupelor hitleriste[3].

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1944*, ed. a II-a, E.P.L.P., p. 381.

[2] M. I. Semiriaga, *Победа народного восстания 23 Августа 1944 г., в Румынии*, în *Новая и новейшая история*, № 4/1958, p. 99.

[3] *Lupta de clasă*, nr. 11, noiembrie 1956, p. 110.

www.dacoromanica.ro

Grupele de partizani au întreținut în tot timpul activității lor o strînsă legătură cu masele populare. Ecoul pe care l-au avut acțiunile grupelor de partizani în rîndul maselor populare ca și legăturile lor directe cu populația au contribuit în măsură însemnată la dezvoltarea mișcării patriotice din țara noastră și la închegarea altor forme de rezistență antifascistă.

Un rol de o excepțională importanță în lupta condusă de Partidul Comunist pentru doborîrea regimului fascist au avut formațiunile de luptă patriotice, cunoscute și sub denumirea de gărzi patriotice înarmate. Formațiunile de luptă patriotice ca și grupele de partizani întruchipau voința de luptă a poporului romîn pentru eliberarea națională. Partizanii părăseau locuința și activitatea profesională dedicîndu-se exclusiv luptei în cadrul detașamentelor înarmate, permanente, formînd tabere în locuri retrase (munți, păduri, deltă etc.) unde aveau și depozitele de muniții și armament și de unde porneau să efectueze operațiunile de luptă împotriva armatei hitleriste. Membrii formațiunilor patriotice, fără a părăsi ocupațiile zilnice, lucrînd în fabrici, uzine, în diferite întreprinderi, instituții etc. în momentul indicat de Partid se strîngeau în grupuri mai mari sau mai mici și organizau acțiuni de subminare a mașinii de război germane sau se angajau (o dată cu declanșarea insurecției) în luptă deschisă împotriva trupelor germane. Aceste formațiuni reprezentau un instrument de luptă al clasei muncitoare, organizat pe baze militare, cu scopul de a contribui activ la acțiunea de eliberare națională. Ele activau pe linia luptei patriotice și antifasciste[1].

Hotărîrea de a înființa gărzi patriotice înarmate a fost luată de Partidul Comunist încă din anul 1943[2]. Înființarea lor era prevăzută în planul politico-militar al Partidului Comunist de organizare a insurecției armate pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene, pentru scoaterea Romîniei din războiul antisovietic, trecerea ei de partea coaliției antihitleriste și instaurarea unui regim democratic[3].

Acest plan a fost elaborat în luna august 1943 de către cadrele de bază ale partidului în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej care se afla pe atunci în lagărul deținuților politici din Tg.-Jiu.

Sub semnul pregătirii nemijlocite și multilaterale a insurecției armate s-a desfășurat în perioada aceasta întreaga activitate a Partidului Comunist Romîn.

În expunerea rostită cu prilejul celei de-a 15-a aniversări a eliberării Romîniei de sub jugul fascist, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, vorbind de condițiile în care s-a desfășurat pregătirea insurecției armate, arată: „Înfrîngerile suferite de armatele fasciste, perspectiva zdrobirii inevitabile a Germaniei hitleriste, apropierea Armatei Sovietice de granițele Romîniei, iar apoi ofensiva ei eliberatoare pe teritoriul patriei noastre stîrneau panică și derută în rîndul clicii antonesciene, a aparatului ei de stat și a întregii reacțiuni din țara noastră. Tot mai mult se clătina dictatura

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 16 (nenumerotat).

[2] *Scînteia*, 23 August 1957.

[3] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

militaro-fascistă, izolată de popor și urîtă de masele populare. În orașe și sate creșteau mînia și revolta maselor, care-și găseau expresie în numeroase acțiuni de luptă împotriva ocupanților hitleriști și a slugilor lor din țară. În rîndurile armatei se resimțea tot mai puternic ura ostașilor împotriva clicii fasciste, care-i trimitea să moară într-un război dus pentru o cauză străină și nedreaptă: procesul de clarificare în rîndurile ofițerilor, care își dădeau tot mai bine seama în ce dezastru erau împinse țara și armata, se intensifica din ce în ce mai mult.

În aceste condiții prielnice, partidul nostru, curățindu-și rîndurile de elementele lașe, trădătoare și capitulante, a trecut la înfăptuirea unui ansamblu de măsuri politice și organizatorice pentru pregătirea insurecției armate" [1].

Potrivit planului de pregătire a insurecției armate la 4 aprilie 1944 a fost înlăturat din conducerea partidului grupul de trădători al lui Foriș.

Înlăturarea elementelor lașe, trădătoare și capitulante a avut o importanță hotărîtoare pentru dezvoltarea mișcării patriotice de eliberare națională. Ea a dat în același timp posibilitatea Partidului Comunist să-și îndeplinească misiunea sa istorică.

Despre semnificația istorică pe care a avut-o victoria obținută de Partid asupra elementelor lașe, trădătoare și capitulante, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, într-o scrisoare trimisă la 25 aprilie 1944 din lagărul de la Tg.-Jiu, spunea: „Cu rîndurile strînse, cu unitatea adevărată a partidului vom putea păși hotărît pe calea îndeplinirii sarcinilor ce stau în fața clasei muncitoare și a poporului romîn..." [2].

Influența actului de la 4 aprilie 1944 s-a resimțit asupra mișcării patriotice din țara noastră cu atît mai mult cu cît, în aceste zile, avîntul de luptă al maselor populare era în plină creștere. Ceea ce a determinat creșterea spiritului combativ al maselor populare a fost năzuința lor arzătoare de a scutura jugul fascist. Mărețele victorii ale Armatei Sovietice însuflețeau și dădeau încredere maselor populare, dornice de libertate.

Întrucît evenimentele se succedau cu o deosebită rapiditate, Partidul Comunist și-a intensificat activitatea de mobilizare și concentrare a forțelor patriotice antifasciste din întreaga țară.

Din inițiativa Partidului Comunist s-a înfăptuit, la 1 Mai 1944 Frontul Unic Muncitoresc, stabilindu-se astfel unitatea clasei muncitoare. F.U.M. a concentrat în jurul său toate elementele democratice, active, dornice să scuture jugul fascist.

Prin crearea F.U.M. a sporit forța de luptă a clasei muncitoare, s-a dezvoltat capacitatea ei de a strînge în jurul său forțele patriotice în vederea înfăptuirii insurecției armate. Masele muncitoare au răspuns cu însuflețire la apelul de a crea comitete ale F.U.M. în întreprinderi. Ca urmare a acestui apel au luat ființă comitete ale F.U.M. la atelierele

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 8—9.

[2] Scrisoarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, publicată în *Scînteia* din 22 august 1958, p. 3.

www.dacoromanica.ro

C.F.R.-Griviţa, Malaxa, Lemaître, Vulcan, S.T.B., Gaz şi electricitate etc. în Bucureşti, precum şi într-o serie de alte centre muncitoreşti importante din ţară [1].

În acelaşi timp Partidul Comunist a intensificat acţiunea de recrutare şi pregătire a forţelor patriotice care să participe la insureacţia armată. O contribuţie de seamă în această acţiune a adus Comandamentul formaţiunilor patriotice de luptă. Acest comandament înfiinţat şi condus de Partidul Comunist, a creat în scurtă vreme organe regionale în Oltenia, Banat, Dobrogea, Moldova, Ţara Bîrsei şi a stabilit numeroase puncte de sprijin într-o serie de localităţi[2].

Pînă la declanşarea insurecţiei armate au fost organizate formaţiuni patriotice de luptă în oraşele : Bucureşti, Ploeşti, Constanţa, Timişoara, Tr. Severin, precum şi în alte localităţi[3].

Principalele puncte de sprijin ale acţiunii insurecţionale erau însă capitala şi regiunea Prahovei.

„Capitalele sau, în general, marile centre comerciale şi industriale — spune V. I. Lenin — ... sînt, în mare măsură, cele care decid soarta politică a poporului, — bineînţeles cu condiţia ca centrele să fie sprijinite de suficiente forţe locale, ţărăneşti, chiar dacă acest sprijin nu este dat imediat..."[4].

Importanţa deosebită pe care a acordat-o Partidul Comunist organizării formaţiunilor patriotice de luptă în capitală a fost determinată de faptul că aici avea să se declanşeze insurecţia armată, aici urma să fie dată lovitura decisivă guvernului antonescian, organelor centrale ale aparatului de stat, organelor de conducere ale armatei hitleriste din interiorul ţării noastre, precum şi trupelor germane dislocate în Bucureşti[5].

Primele tabele care cuprindeau numele muncitorilor înscrişi în formaţiunile patriotice din Bucureşti au fost întocmite pînă la 30 iunie 1944[6].

Partidul Comunist a desfăşurat în perioada de pregătire a insurecţiei armate o largă activitate în rîndurile maselor populare. Folosind variate metode de propagandă, Partidul a reuşit să se lege strîns de păturile largi ale poporului şi să le mobilizeze la luptă.

Apelul de luptă al Partidului a găsit un ecou deosebit şi în rîndurile ţărănimii muncitoare, ca şi în masele de muncitori şi ţărani îmbrăcaţi în haine militare.

Ca urmare a acestei intense activităţi a Partidului tot mai mulţi muncitori, ţărani muncitori şi intelectuali progresişti se alăturau luptei patriotice antifasciste, tot mai mulţi soldaţi şi ofiţeri îşi dădeau seama de caracterul criminal al războiului antisovietic şi refuzau să lupte împotriva Uniunii Sovietice.

---

[1] *Scînteia* din 25 martie 1946. Aceste comitete au adus o însemnată contribuţie la mobilizarea maselor muncitoare împotriva războiului hitlerist şi a regimului militaro-fascist antonescian.

[2] *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, nr. 3, mai-iunie 1956, p. 84.

[3] *Scînteia*, 23 August 1957.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 247–248.

[5] *Contribuţia Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 39.

[6] *Scînteia*, 4 iulie 1945.

www.dacoromanica.ro

Convingîndu-se de justețea politicii promovate de Partidul Comunist, ofițerii au început să se apropie cu încredere de Partid.

În noaptea de 13—14 iunie 1944 Partidul Comunist a organizat o ședință conspirativă la care au participat alături de reprezentanții P.C.R. și delegații grupului de ofițeri superiori patrioți. La această ședință reprezentanții Partidului Comunist au arătat necesitatea desfășurării unei acțiuni comune, organizate și au propus formarea unui comitet militar [1].

După constituirea comitetului militar, consfătuirea a adoptat planul insurecției armate elaborat de Partid. Acest comitet a luat, conform indicațiilor Partidului, o serie de măsuri cu caracter militar. El a luat legătura cu unii generali comandanți ai unor unități de pe front pentru ca aceștia să se pregătească în vederea întoarcerii armelor, la momentul oportun, împotriva hitleriștilor. Totodată, comitetul militar, potrivit directivelor Partidului, a luat măsuri folosind diverse pretexte pentru a amplasa cît mai multe trupe în capitală. Astfel, sub îndrumarea P.C.R., s-a dus o muncă sistematică de pregătire a armatei pentru participarea sa la insurecție. „S-au strîns date asupra efectivelor și dislocării trupelor hitleriste de pe front și din interior și asupra formațiunilor paramilitare ale hitleriștilor; s-au identificat mijloacele de transmisiuni ale comandamentelor germane, s-au stabilit obiectivele ce trebuiau ocupate din primul moment și s-au întocmit planuri pentru acest scop, au fost executate exerciții de alarmă" care în realitate aveau drept scop antrenarea unităților romîne în vederea viitoarelor operații din cadrul insurecției, s-au întocmit din timp ordine precise de operații către unități și subunități etc. [2].

Paralel cu activitatea de pregătire militaro-organizatorică a insurecției, Partidul Comunist a dat o mare atenție laturii politice a organizării răsturnării dictaturii militaro-fasciste și întoarcerii armelor împotriva trupelor hitleriste. În această perioadă, Partidul a folosit cu pricepere orice contradicție din sînul claselor dominante, orice disensiune din lagărul burgheziei pentru „a găsi, — cum arată V. I. Lenin — un aliat de masă, fie chiar și vremelnic, nestatornic, nesigur, condițional" [3].

Evenimentele de pe front precipitîndu-se, partidele burghézo-moșierești au început să acționeze direct și astfel să-și arate adevărata lor față, de dușmani ai maselor populare. Liderii acestor partide au continuat să susțină politica falimentară a regimului fascist și de dușmănie față de Uniunea Sovietică. Ei au respins sistematic, timp îndelungat, propunerile Partidului Comunist de a coaliza forțele antihitleriste pentru a scoate țara din războiul anti-sovietic. Abia la 20 iunie 1944 P.N.Ț. și P.N.L. au acceptat să colaboreze cu P.C.R. și P.S.D. în cadrul Blocului Național Democrat. Dar și după acceptarea formală de a colabora în B.N.D., partidele burghezo-moșierești au încercat să împie-

---

[1] *P.C.R. — organizatorul și conducătorul luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste antonesciene și întoarcerea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști*, E.S.P.L.P., 1956, p. 44.

[2] Vezi, *Din lupta P.C.R. pentru pregătirea și înfăptuirea insurecției armate de la 23 August 1944, în Studii*, nr. 4 1959. Vezi și Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 51/168, ordin de operații.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., 1956, p. 53—54.

www.dacoromanica.ro

dice transpunerea în viață a platformei elaborate de Partidul Comunist, „nutrind speranța că vor putea abate masele de la calea luptei pentru transformări democratice și menține regimul burghezo-moșieresc" [1].

Politica de duplicitate dusă de partidele „istorice" a fost consecvent combătută și demascată de Partidul Comunist. O asemenea politică a partidelor burghezo-moșierești constituia o manevră prin care se încerca salvarea dominației de clasă a burgheziei și moșierimii din Romînia.

Maniu și Brătianu nu numai că au refuzat să colaboreze în cadrul B.N.D. cu celelalte organizații democratice și patriotice din Frontul Patriotic Antihitlerist, dar ei au și informat pe Antonescu despre crearea Blocului Național Democrat și componența lui [2].

În scopul promovării politicii sale de apărare a intereselor naționale, Partidul Comunist a folosit și unele contradicții care într-o anumită formă se manifestau între clica militaro-fascistă și monarhie.

Activînd într-o adîncă ilegalitate, și desfășurînd pregătirile insurecției într-o strictă conspirativitate Partidul a reușit să dejoace manevrele perfide ale reacțiunii.

Partidul a continuat cu și mai mare intensitate organizarea insurecției armate. Conducerea Partidului Comunist a hotărît să organizeze evadarea principalelor cadre ce se găseau în lagărul de la Tg.-Jiu. În noaptea de 9—10 august — conform indicațiilor Partidului — activiști de partid din regionala Oltenia, cu concursul unor țărani și învățători au reușit să organizeze evadarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej din lagăr. Peste cîteva zile a fost organizată și evadarea tovarășilor Chivu Stoica și Gh. Apostol, precum și a altor cadre conducătoare ale Partidului [3].

Printre detașamentele de luptă cea mai mare forță o constituiau gărzile patriotice înființate la atelierele C.F.R., în întreprinderile Malaxa, S.T.B., Uzinele de gaz și electricitate, U.C.B., Lemaître etc. [4].

În perioada cuprinsă între 20 iunie și 23 August 1944, o treime din echipele de șoc pregătite efectiv de luptă în toată țara își desfășura activitatea în București[5].

Paralel cu organizarea formațiunilor patriotice de luptă în capitală, Partidul Comunist a desfășurat o vie activitate în direcția înființării de gărzi patriotice în regiunea Prahova. Importanța strategică și economică a acestei regiuni petrolifere și în special a orașului Ploești, ridica problema organizării unor puternice forțe muncitorești care la momentul oportun să intre în luptă decisivă împotriva armatelor hitleriste și a autorităților antonesciene locale. În acest scop organizațiile de partid locale au înființat gărzi patriotice înarmate în principalele întreprinderi petrolifere din Ploești ca: Astra Romînă, Steaua[6], rafinăriile

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist*, Buc., Editura politică, 1959, p. 10.

[2] *Procesul conducătorilor fostului partid național țărănesc*, București, 1947, p. 144.

[3] *Scînteia*, din 24 august 1946.

[4] *Ibidem*, 21 august 1955.

[5] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 5.

[6] Ibidem, p. 40.

www.dacoromanica.ro

Vega, Romîno-Americană[1], într-o serie de fabrici din Ploești și în majoritatea localităților de pe Valea Prahovei.

Potrivit instrucțiunilor Comitetului Central al Partidului Comunist Romîn, comitetul regional din Prahova a dus o intensă activitate în direcția strîngerii de armament și organizării formațiunilor de lupte patriotice. În tot cursul iernii 1943—1944 comuniștii de la rafinăriile Vega, Orion, Columbia, Romîno-Americană, Steaua Romînă, Astra-Romînă, Concordia de la Boldești și fabrica Banlok au înarmat și instruit membrii formațiunilor de luptă conform planului de acțiune pentru zona petroliferă [2].

Activitatea de organizare a formațiunilor patriotice de luptă s-a extins în perioada premergătoare insurecției armate și în Moldova unde mișcarea patriotică luase un avînt considerabil. Ea a devenit mai intensă o dată cu pătrunderea pe teritoriul țării noastre a Armatei Sovietice care pînă la 14 mai 1944 eliberase aproximativ 800 de localități din Moldova[3].

În unele centre muncitorești din Moldova, organizațiile locale ale Partidului Comunist au trecut la înființarea gărzilor patriotice încă din primăvara anului 1944. „După 11 aprilie 1944 — se menționează într-un document — s-a pornit la formarea grupării Buhuși"[4]. Gruparea aceasta își fixase ca obiective : formarea unor celule de apărare pe sectoare, strîngerea de fonduri necesare pentru ajutorarea internaților politici în lagărul de la Moinești, organizarea apărării fabricii de postav din Buhuși etc.[5].

Acțiunile formațiunilor de luptă din Moldova au fost coordonate de Comandamentul local al gărzilor patriotice din Iași[6].

La T.-Severin, formațiunile patriotice de luptă au fost înființate în vara anului 1944 conform indicațiilor Partidului, transmise de către un delegat al C.C. al P.C.R. care în luna mai 1944 a luat legătura cu organizațiile de partid locale. Pe baza indicațiilor Partidului, comuniștii din T.-Severin au înființat puternice formațiuni patriotice de luptă. Bine instruite și înarmate, aceste formațiuni de luptă au contribuit atît la subminarea mașinii de război hitleriste, cît și mai ales la lupta împotriva trupelor hitleriste în timpul înfăptuirii insurecției armate [7].

Gărzile patriotice nu erau organizații de partid și în consecință înrolarea în aceste detașamente de luptă nu era condiționată de apartenența luptătorilor la Partidul Comunist. Dar nucleul de bază, organizator și conducător al formațiunilor patriotice de luptă îl constituiau membrii de partid gata să lupte cu arma în mînă și la nevoie să se sacrifice pentru cauza poporului muncitor.

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 68.

[2] M. Covaci, *Contribuția muncitorilor din Valea Prahovei, sub conducerea P.C.R., la lupta pentru răsturnarea dictaturii fasciste și zdrobirea trupelor hitleriste*, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, nr. 4/1959, p. 85—86.

[3] M. I. Semiriaga, *op. cit.*, p. 103.

[4] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosar 10, p. 15.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem, dosar 52/158, nenumerotat.

[7] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului, dosar nr. 262, fila 21.

www.dacoromanica.ro

Luptătorii patrioți primeau în cadrul gărzilor muncitorești pe lîngă educația politică și cunoștințele de ordin tehnic necesare mînuirii armamentului. De altfel, procesul de educare și instruire a multor membri ai gărzilor patriotice nu începea din momentul înscrierii lor în formațiunile de luptă. „Primele noțiuni de asemenea fel — scrie în memoriile sale unul din membrii gărzilor patriotice — chiar înainte de organizarea formațiunilor de luptă, pe linie de partid, le-au primit tovarășii încă în echipele care îndeplineau munca tehnică pe care o desfășura partidul: împărțeau manifeste, făceau lozinci, le lipeau pe garduri etc. Era o primă formă de antrenare în acțiunea patriotică ce trebuia să se desfășoare mai tîrziu în cursul luptei împotriva armatei germane"[1].

Instruirea tehnică în vederea mînuirii armelor și în general pregătirea militară a gărzilor patriotice se făcea după terminarea orelor de lucru fie de către membri de partid încercați în luptă, fie de către simpli membri ai formațiunilor de luptă care posedau astfel de cunoștințe. După ce o formațiune de luptă lua ființă, membrii săi erau dotați cu armamentul necesar ca grenade, mitraliere, puști-mitraliere, dinamită, pistoale automate și alte tipuri de arme de foc portative[2]. Impedimentele ce se iveau în legătură cu procurarea de arme și muniții pentru formațiunile patriotice de luptă au fost extrem de mari pînă la 23 August 1944. Problema muniților era foarte grea, deoarece muniția fusese evacuată din București pentru a nu fi bombardată.

Gărzile patriotice se mai aprovizionau în afară de armament, cu alimente și medicamente, pregătindu-se astfel pentru a rezista și în cazul cînd împrejurările le-ar fi silit să se retragă în munți și să înceapă lupta de partizani[3].

În acțiunea de procurare a armamentului, organizată de Partidul Comunist, formațiunile de luptă au primit un ajutor prețios de la elementele patriotice din armată. Astfel, comuniștii au procurat mari cantități de armament cu ajutorul soldaților și ofițerilor patrioți dintr-un regiment staționat la Turnu-Măgurele[4]. Același lucru au făcut comuniștii din Flotila III bombardament dislocată la Craiova. Tot după indicațiile Partidului aceștia au creat pentru formațiunile patriotice de luptă din Oltenia un depozit de arme și muniții în localitatea Brezoi-Vîlcea[5], iar la București un depozit de benzină[6].

În acțiunea de achiziționare de armament necesar gărzilor patriotice au fost antrenați soldați și ofițeri patrioți și din alte unități militare care staționau prin orașe sau prin diferite sate[7].

Intensificarea acțiunii de procurare a armamentului a fost determinată, printre altele și de faptul că în țara noastră, exista o serioasă supe-

[1] Arhiva Centrală a Inst. de Ist. a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 55/168, p. 1.
[2] Ibidem, dosar 55/168, p. 2.
[3] Ibidem, dosar 55/158, nenumerotat.
[4] *Scînteia*, din 24 august 1946.
[5] *Ibidem*.
[6] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55 168, p. 2.
[7] Ibidem, fond casa regală, dosar 37, f. 35.

www.dacoromanica.ro

rioritate numerică a trupelor germane împotriva cărora gărzile patriotice au luptat alături de armata romînă și Armata Sovietică[1].

Gărzile patriotice și comandamentele lor regionale țineau o permanentă legătură cu Comandamentul general al formațiunilor patriotice de luptă din București condus de C.C. al P.C.R. de la care primeau instrucțiuni. În scopul îndeplinirii cu succes a misiunilor ce le-au fost încredințate, formațiunile patriotice de luptă au adoptat anumite principii de organizare.

În virtutea acestor principii au fost organizate gărzi patriotice pe județe, orașe, cartiere, comune, fabrici și uzine. În perioada premergătoare insurecției armate formațiunile patriotice de luptă s-au instruit, s-au înarmat și au verificat, în cadrul unei serii de acțiuni, forțele de care dispun pentru lupta care avea să înceapă conform directivelor Partidului Comunist.

În această perioadă activitatea gărzilor patriotice s-a desfășurat cu precădere în direcția sabotării mașinii de război germane, a procurării de armament, precum și a strîngerii de informații privitoare la situația și mișcarea trupelor hitleriste[2]. Formațiunile patriotice de luptă nu s-au limitat numai la aceste acțiuni. Ele au folosit un mijloc de luptă pe cît de simplu pe atît de eficace. Din inițiativa lor s-au confecționat în întreprinderi, colțari de metal care erau așezați pe drumurile de trecere ale coloanelor de mașini germane cauzînd acestora întîrzieri în executarea operațiunilor și mari pierderi de materiale[3].

O notă a siguranței din 30 iunie 1944 semnalează: „de cîteva zile se înregistrează tot mai des accidente de cauciucuri la mașini pe șoselele principale ale capitalei și în special la bariere din cauza unor dispozitive confecționate din tablă groasă de 3—4 mm așezate pe partea carosabilă a șoselelor..."[4]. Sabotajele sistematice săvîrșite la garajele germane, tăierea firelor telefonice de la instituțiile armatei hitleriste, sabotarea decolării avioanelor de vînătoare, toate acestea au subminat în măsură însemnată mașina de război hitleristă.

După cum relatează un participant la lupta dusă de gărzile patriotice, numai o singură grupă a organizat în perioada premergătoare insurecției, 21 de acțiuni de sabotaj în București. Dintre aceste acțiuni cea mai mare importanță au avut-o tăierea cablurilor telefonice ale comandamentelor trupelor germane de pe Calea Victoriei, din apropierea Universității precum și a unei instituții militare germane de lîngă Cișmigiu[5].

O altă grupă a formațiunilor patriotice de luptă a efectuat 11 acțiuni de sabotaj printre care trebuie relevată tăierea legăturii telefonice a Comandamentului hitlerist de la Otopeni cu capitala[6].

---

[1] *Contribuția Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 38.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 4.

[3] Ibidem, p. 2.

[4] Ibidem, dosar special nr. 15, 375—5905, fascicula 9, f. 00345.

[5] Ibidem, dosar 53/168, nenumerotat.

[6] *Contribuția Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 23—24.

www.dacoromanica.ro

Printre misiunile pe care le aveau de îndeplinit gărzile patriotice era şi aceea a apărării fabricilor şi uzinelor împotriva încercărilor pe care le făceau trupele germane de a le evacua sau distruge. Astfel la Ploeşti detaşamentul militar 18 Pază primise ordin ca înainte de a începe operaţiunile împotriva armatelor germane „să predea paza instalaţiilor petrolifere muncitorilor de la acele instalaţii, pe care urma să-i înarmeze"[1]. În diferite oraşe din Moldova, formaţiunile patriotice de luptă au apărat o serie de fabrici pe care trupele germane în retragere urmăreau să le distrugă. Aşa de exemplu gărzile patriotice din Buhuşi au reuşit în luna iulie 1944 să înlăture explozibilul cu care germanii minaseră fabrica de postav, evitînd astfel distrugerea ei[2]. Asemenea acţiuni au mai avut loc şi în alte oraşe din ţara noastră, contribuind la slăbirea puterii de rezistenţă a trupelor hitleriste.

★

Prin pregătirea politică şi militară a formaţiunilor de luptă patriotice Partidul Comunist urmărea să creeze un puternic instrument de luptă în insurecţia armată care urma să fie declanşată.

După o minuţioasă pregătire politică, militară şi tehnică a forţelor care să participe la lupta pentru răsturnarea regimului fascist antonescian, P.C.R. a hotărît declanşarea insurecţiei armate. Deşi iniţial data declanşării insurecţiei fusese fixată pentru 24—26 august, P.C.R. folosind ofensiva vijelioasă a Armatei Sovietice începută în ziua de 20 august 1944 pe frontul Iaşi-Chişinău, şi ţinînd seama de panica şi deruta generală creată în aparatul de stat fascist, hotărăşte începerea insurecţiei pentru ziua de 23 August 1944[3]. Insurecţia a început prin arestarea guvernului antonescian în fostul palat regal de către formaţiunile de luptă patriotice. Căpeteniile fasciste arestate în frunte cu Ion şi Mihai Antonescu, au fost transportate de către o formaţie patriotică de luptă într-o casă conspirativă a Partidului din cartierul Vatra Luminoasă. Aici membrii fostului guvern fascist au fost ţinuţi timp de 10 zile sub paza unei puternice formaţiuni patriotice de luptă[4].

Concomitent cu arestarea clicii antonesciene gărzile patriotice împreună cu armata au păşit conform unui plan dinainte stabilit de Partid, la primele acţiuni de luptă. „În noaptea de 23 August — relatează ziarul «Scînteia» — în timp ce posturile de radio anunţau cotitura istorică — ruperea Romîniei de Germania hitleristă — forţele de luptă patriotice deschideau prin puternice focuri de armă bătălia făţişă, cu arma în mînă împotriva călăilor poporului"[5].

În aceeaşi noapte detaşamentele de luptă au ocupat principalele instituţii publice ca Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Ministerul de Interne, Palatul telefoanelor, Poşta, Staţia de radioemisiune etc.

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 55/168, p. 52.

[2] Ibidem, fond 1, dosar 10, f. 15.

[3] Vezi *Studii*. nr. 4/1959, p. 139.

[4] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 4.

[5] *Scînteia*, 24 august 1945.

www.dacoromanica.ro

Astfel, ca urmare a loviturii puternice dată de forțele patriotice și unitățile militare, în condițiile favorabile create de înaintarea Armatei Sovietice regimul fascist antonescian s-a prăbușit.

Insurecția armată a fost un răspuns firesc la năzuințele de eliberare pe care le-au nutrit zeci de ani masele muncitoare. Ea a fost „...rodul îndelungatului proces al luptei social-politice din țara noastră în decursul căruia Partidul Comunist s-a dovedit singura forță politică capabilă să strîngă în jurul său și să organizeze masele largi ale poporului romîn în frunte cu clasa muncitoare, să le conducă în lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și izgonirea cotropitorilor hitleriști" [1].

În dimineața zilei de 24 august 1944 Romînia a încetat operațiunile militare împotriva Uniunii Sovietice pe toate teatrele de război și s-a alăturat coaliției antihitleriste în frunte cu U.R.S.S. împotriva Germaniei pentru a cuceri independența națională. Pentru a urmări trupele hitleriste, Armata Sovietică, a cărei ofensivă începuse pe frontul Iași-Chișinău încă din ziua de 20 august, înainta în Romînia prin trei direcții. O parte din Armata Sovietică înainta pe direcția Buzău-Ploești-București, altă parte urma ruta Brăila - Urziceni - București, iar a treia înainta peste Carpații Răsăriteni, îndreptîndu-se spre Tîrgul-Secuiesc [2].

Alături de Armata Sovietică, trupele romîne au pornit o puternică ofensivă împotriva cotropitorilor hitleriști.

În aceste împrejurări mișcarea revoluționară a maselor populare creștea vertiginos. Proletariatul și țărănimea muncitoare sub conducerea Partidului Comunist au folosit condițiile favorabile create de înaintarea Armatei Sovietice eliberatoare pentru înfăptuirea insurecției armate, și pentru dezvoltarea mai departe a revoluției populare. Principalul obiectiv al impetuoasei mișcări populare, în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945 era instaurarea unui regim democrat-popular, prin înlăturarea guvernului cu majoritate reacționară și înlocuirea lui cu adevărați reprezentanți ai poporului. Lupta dintre forțele populare revoluționare conduse de P.C.R., și forțele reacționare burghezo-moșierești a fost trăsătura caracteristică a perioadei care a urmat după răsturnarea dictaturii fasciste pînă la 6 Martie 1945. În această perioadă de profunde transformări revoluționare activitatea formațiunilor patriotice de luptă a devenit mult mai cuprinzătoare, în comparație cu activitatea dusă în perioada anterioară insurecției armate.

Datorită acțiunilor pe care le-au întreprins, formațiunile patriotice de luptă și-au cucerit o mare popularitate. În legătură cu acest fapt un participant la lupta gărzilor patriotice relatează următoarele : „Dacă apărea undeva un om de la noi... cu tricolor simplu la mînă... el era înconjurat cu simpatie și admirație de către public"[3].

---

[1] *Scînteia*, 23 August 1957.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 30 august 1944, dosar 271, p. 61.

[3] Ibidem, dosar 55/168, p. 5.

www.dacoromanica.ro

Popularitatea de care se bucurau gărzile patriotice era o expresie a faptului că detaşamentele de muncitori înarmaţi întruchipau năzuinţele întregului popor.

„Încă în perioada 23 August — 6 Martie, — spune tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul C.C. prezentat la cel de-al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn — împotriva burgheziei şi moşierimii se ridicau forţe ce constituiau elementele noii puteri democrat-populare: Frontul naţional democrat care reunea partidele şi grupările democratice sub conducerea partidului nostru şi care cucerise unele poziţii în guvern şi în aparatul de stat; gărzile patriotice înarmate; Comitetele sindicale din întreprinderi; masele muncitoare stăpîne pe stradă, în uzine şi fabrici; comitetele ţărăneşti care izgoneau pe moşieri şi înfăptuiau reforma agrară"[1]. Aşadar, gărzile patriotice înarmate au fost unul din elementele care constituiau embrionul noii puteri revoluţionare la noi în ţară.

Operaţiunea de curăţire a teritoriului Romîniei de armatele hitleriste a cuprins două sectoare principale. Primul sector includea capitala şi Valea Prahovei, iar al doilea sector celelalte regiuni ale ţării[2]. Pentru efectuarea acestei operaţiuni era necesară o încordare maximă a forţelor de care dispuneau atît formaţiunile patriotice de luptă cît şi unităţile militare romîne. Formaţiunile patriotice figurau în planurile de luptă cu denumirea de formaţii „P"[3]. În această perioadă ele au colaborat cu armata atît de strîns încît în timpul îndeplinirii anumitor misiuni „...au fost organizate, chiar grupe şi plutoane mixte"[4].

În ciuda actului trădător al regelui — care în noaptea de 23 spre 24 august a ordonat ca armata să lase nestingherite trupele germane — unităţile militare romîne, potrivit hotărîrii Partidului, au trecut imediat la acţiune împotriva trupelor hitleriste.

În zorii zilei de 24 august 1944 formaţiile patriotice de luptă împreună cu unităţile militare au atacat obiectivele militare germane din Bucureşti. În aceeaşi zi comandamentul armatelor hitleriste în urma ordinelor date de generalii Hansen şi Gerstenberg a hotărît şi el să înceapă atacul asupra capitalei pornind dinspre raionul Pipera, pădurea Băneasa şi satul Otopeni[5].

Atacul armatei hitleriste dădea naştere unei situaţii periculoase deoarece, în caz de succes, trupele germane aflate în capitală, care erau mult mai numeroase decît celę romîneşti, ar fi restaurat guvernul fascist din Romînia. Cotropind din nou capitala, hitleriştii ar fi dezlănţuit un măcel care ar fi întrecut toate grozăviile comise de ei pînă atunci[6].

---

[1] *Congresul al II-lea al P.M.R. (23—28 dec. 1955)*, E.S.P.L.P., 1956 p. 34.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 23.

[3] Ibidem, p. 15.

[4] Ibidem, p. 5.

[5] *Contribuţia Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 60.

[6] Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1944*, ed. a II-a, Bucureşti, 1953, p. 393.

www.dacoromanica.ro

Problema cea mai importantă și cea mai grea pe care o avea de rezolvat Partidul Comunist Romîn în aceste zile era intensificarea luptei pentru consolidarea victoriilor obținute de clasa muncitoare și cucerirea de noi victorii. Întrucît realizarea acestor obiective reclama o largă mobilizare a forțelor patriotice la acțiunile revoluționare, Partidul Comunist se adresează maselor populare chemîndu-le la luptă pentru apărarea capitalei. Comandamentul formațiunilor patriotice de luptă potrivit indicației Comitetului Central al P.C.R. lansează un manifest către toți cetățenii patrioți din capitală, în care se spunea: „Lupta cu arma în mînă împotriva cotropitorilor nemți a început. Din această clipă fiecare romîn e un soldat al Romîniei libere... Pentru respingerea și exterminarea cotropitorilor sînt necesare toate forțele și toate resursele noastre. Urmați fără șovăire ordinele și dispozițiile Comandamentului formațiunilor patriotice de luptă, înrolați-vă în detașamentele patriotice. Prezentați-vă la locurile indicate de Comitetele noastre cu arme și fără arme. Capitala țării, inima mișcării de eliberare națională, trebuie ținută cu orice preț"[1]. Adresîndu-se locuitorilor din suburbiile capitalei și țăranilor, manifestul continuă: „Asigurați legături largi cu țărănimea, formați detașamente țărănești pentru apărarea capitalei"[2].

La chemările lansate de Partidul Comunist au răspuns mii de cetățeni. Începînd din noaptea de 23 August și pînă în dimineața zilei următoare, la sediul Comandamentului formațiunilor patriotice din Aleea Alexandru se adunaseră „mii de oameni decișI la luptă"[3].

Referindu-se la cauzele care stîrnesc în anumite momente istorice entuziasmul general capabil să pună în mișcare mase largi de cetățeni, V.I. Lenin spunea: „...marile evenimente istorice scot cu forța pe oamenii de rînd din fundăturile, mansardele și subsolurile lor și îi silesc să devină *cetățeni*. Uneori cîteva luni de revoluție educă pe cetățeni mai repede și mai complet decît zeci de ani de stagnare politică"[4].

O asemenea influență puternică au exercitat asupra maselor populare evenimentele care s-au petrecut în țara noastră în vara și toamna anului 1944.

Pentru înfrîngerea rezistenței opuse de trupele germane s-au creat în capitală două grupări de forțe compuse din formațiunile patriotice de luptă și din unitățile militare. O grupare avea misiunea de a împiedica pătrunderea forțelor hitleriste în București, iar a doua trebuia să lichideze rezistența trupelor germane din interiorul capitalei.

Gruparea de forțe care apăra căile de acces ale armatei germane spre București a dat o serie de lupte în care membrii formațiunilor patriotice de luptă împreună cu soldații și ofițerii patrioți au avut o comportare eroică. „Cooperînd cu unitățile militare — relatează ziarul «Scînteia» — , formațiunile de luptă patriotice s-au alăturat bătăliei ce se în-

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar A. XXVIII—11.
[2] Ibidem.
[3] *Scînteia*, din 24 august 1945.
[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, E.S.P.L.P., 1955, p. 563.

www.dacoromanica.ro

cinsese pe şosea spre Băneasa. Ele luptau acolo cu o însufleţire deosebită impresionînd pe ofiţerii şi ostaşii unităţilor militare"[1]. La Băneasa, Tunari, Otopeni, Pipera, Mogoşoaia au avut loc între 24 şi 26 august cele mai înverşunate lupte[2]. În aceste zile „se puteau vedea pe străzile capitalei plutoane şi companii de voluntari, în civil, cu căşti şi puşti care se îndreptau spre zonele de luptă din jurul capitalei"[3].

Gărzile patriotice care în colaborare cu armata, acţionau în Bucureşti au dezarmat şi capturat unităţile hitleriste din imobilele aflate în parcurile Filipescu şi Bonaparte. Deosebit de grele au fost luptele de la Şcoala superioară de război, unde avea sediu central misiunea militară germană din Romînia, pe Splaiul Independenţei unde se afla sediul misiunii germane de aviaţie, în cartierul Şerban Vodă şi Rahova, în Dealul Spirii pentru ocuparea cazărmilor de la Cotroceni etc.[4].

Împreună cu divizia a 8-a cavalerie purtată, formaţiunile patriotice luptînd în primele rînduri au dat lovituri ucigătoare trupelor hitleriste care se aflau în piaţa Romană, la hotelul Ambasador, precum şi în alte puncte din Bucureşti[5]. Sesizate de locuitorii oraşului, formaţiunile patriotice atacau impetuos cuiburile de rezistenţă ale armatelor germane organizate în unele clădiri şi-i scoteau pe hitlerişti din ascunzători. Timp de cîteva zile gărzile patriotice în colaborare cu armata au acţionat în toate cartierele Bucureştiului şi au dezarmat grupuri întregi de hitlerişti pe care îi duceau sub escortă la Comandamentul formaţiunilor de luptă pentru a fi internaţi în lagăre, asigurînd totodată şi paza lor[6]. Numai o singură formaţiune patriotică de luptă în colaborare cu un grup de soldaţi şi ofiţeri din regimentul 21 infanterie au dezarmat cîteva grupe de hitlerişti şi i-au internat în lagăr[7]. Altă formaţiune patriotică de luptă a pătruns în ziua de 31 august 1944 în ambasada germană unde a găsit baricadaţi aproximativ 860 hitlerişti militari şi civili printre care şi personalul corpului diplomatic. Aceştia au fost arestaţi cu excepţia fostului ministru al Germaniei în Romînia, Killinger, care s-a sinucis[8].

La cîteva zile de la începerea insurecţiei armate rezistenţa trupelor germane din capitală a fost înfrîntă.

Într-un manifest al Partidului Comunist adresat armatei după eliberarea capitalei se spunea: „Bucureşti, capitala noastră dragă, a fost eliberată de năpîrcile nemţeşti, de stăpînirea nesuferită a bandei lui Antonescu, datorită luptei voastre vitejeşti şi ajutorului ce v-au dat formaţiunile patriotice înarmate, eroice"[9].

---

[1] *Scînteia*, din 24 august 1945.
[2] *Ibidem*, din 23 August 1947.
[3] *Ibidem*, 24 august 1945.
[4] *Contribuţia Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 57—58.
[5] *Scînteia*, din 24 august 1945.
[6] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 5.
[7] Ibidem, dosar 53/168 (Memorii).
[8] Ibidem, dosar 55/168, nenumerotat.
[9] *Ecoul*, din 4 septembrie, 1944.

www.dacoromanica.ro

Conducerea de către Partid a formațiunilor patriotice de luptă și a armatei, eroismul muncitorilor, soldaților și ofițerilor patrioți sprijiniți de masele populare au dus la îndeplinirea uneia din principalele sarcini care se ridica în fața poporului și anume apărarea capitalei împotriva asaltului trupelor hitleriste. Pînă și ziarul burghez *Timpul* este silit să recunoască eroismul populației și a forțelor patriotice care au zdrobit rezistența trupelor germane din București. În numărul său din 27 august 1944 se spune: „...Muncitorii din fabrici, cetățeni care au dus greul unui regim de împilare timp de patru ani au știut să lupte pentru eliberarea capitalei lor. La Comandamentul formațiunilor de luptă patriotice din Aleea Alexandru 5, s-au prezentat ieri mii de cetățeni înscriindu-se ca voluntari pentru zdrobirea ultimelor resturi ale armatei hitleriste"[1]. În acțiunea de nimicire a ultimelor rămășițe ale rezistenței germane din capitală a luat parte și avangarda trupelor sovietice care a sosit la București în ziua de 28 august 1944[2]. Două zile mai tîrziu, după un marș rapid, unități întregi ale Armatei Roșii își anunțau intrarea în capitala țării noastre unde au fost întîmpinate cu entuziasm de populația orașului.

O dată cu sosirea trupelor sovietice s-a spulberat definitiv și speranța hitleriștilor de a reocupa capitala.

★

„Aproape concomitent cu acțiunea militară din capitală—spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în expunerea sa făcută cu prilejul celei de-a XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist — a început lupta armată și în alte regiuni ale țării"[3].

Deosebit de grele au fost luptele pentru dezarmarea trupelor germane și înfrîngerea rezistenței lor în regiunea Prahova. În această zonă efectivul armatei germane se ridica la 29 199 oameni[4]. Punctul principal de concentrare al forțelor hitleriste în regiunea Prahova era orașul Ploești. Trupele naziste au încercat să transforme orașul într-o cetate de apărare organizînd centre de rezistență la Păulești-Bucegi, Negrești și Bucov pentru ca sub protecția acestor centre de rezistență să distrugă instalațiile petrolifere, să arunce în aer întreprinderile industriale și să forțeze văile Prahovei, Teleajenului și Buzăului pentru a se retrage în Transilvania[5]. Împotriva trupelor germane din zona petroliferă s-au ridicat la luptă aproximativ 9 000 de soldați și ofițeri romîni în colaborare cu muncitorii care lucrau în rafinării și la schelele petrolifere[6]. Gărzile patriotice și forțele armatei romîne în unire cu primele unități blindate sovietice au distrus trupele hitleriste care blocaseră orașul Ploești încă din noaptea de 23—24 August, au barat comunicațiile spre Transilvania și au salvat astfel rafinăriile și instalațiile petrolifere. Muncitorii înarmați au adus de asemenea o mare contribuție la lupta pentru dezarmarea trupelor ger-

[1] *Timpul*, din 27 august 1944.
[2] *Новая и новейшая история*, nr. 4/1958, p. 113.
[3] *Scînteia*, din 28 august 1959.
[4] Arhiva M.F.A., M. Stat Major, secția a II-a, dosar 1358, an. 1944/1945, p. 4.
[5] *Scînteia*, din 22 august 1957.
[6] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55/168, p. 64.

www.dacoromanica.ro

mane amplasate în localitățile Moreni, Cîmpina, Băicoi, în pădurile de lîngă Filipeanca și gara Buda.

Pe lîngă acțiunile la care au participat alături de unitățile militare, gărzile patriotice înarmate din Valea Prahovei au efectuat unele operațiuni împotriva armatei germane și în mod independent. Astfel muncitorii înarmați au organizat atacul asupra aerodromului de la Tîrgușorul-Nou care era ocupat de nemți. Deși au fost respinși datorită superiorității numerice a trupelor germane, muncitorii au dat și în timpul acestui atac o pildă vie de eroism.

Despre comportarea în luptă a gărzilor patriotice din regiunea Prahova unul dintre martorii acestor evenimente scria: „Toți muncitorii au avut o atitudine fermă ... cooperînd cu trupele corpului 5 teritorial contra trupelor germane din zonă"[1].

Luptele din regiunea petroliferă duse de gărzile patriotice alături de armată s-au încheiat în ziua de 31 august cu înfrîngerea rezistenței germane.

Un moment important în acțiunea de dezarmare a hitleriștilor îl constituie luptele duse de forțele patriotice împreună cu unitățile militare în localitățile de pe lîngă Dunăre din dreptul Olteniei și Banatului. Sprijinite de focul navelor de pe Dunăre trupele naziste, care se găseau în această regiune, folosind și ajutorul unor unități ce veneau din Bulgaria, au încercat să formeze centre de apărare la Buziaș, Moldova Veche, Vîrciorova, Orșova, în regiunea Porților de Fier și în insula Ada-Kale.

Flota de Dunăre a Armatei Romîne împreună cu formațiunile patriotice de luptă și cu populația din Tr.-Severin și Caracal mobilizate și conduse de comuniști au reușit să împiedice trecerea vaselor germane spre Budapesta și a coloanelor germane motorizate spre apus[2]. În cadrul acestor lupte trebuie relevată atitudinea muncitorilor din Tr.-Severin și a țăranilor din împrejurimile orașului care în ziua de 26 august, fiind înștiințați că aproximativ 1600 soldați hitlerişti au trecut Dunărea din Iugoslavia, au alergat la cazarma regimentului 95 infanterie cerînd arme pentru a zdrobi rezistența grupului de hitleriști. Ziarul „Romînia liberă" relatează că în această luptă s-au angajat pînă și copiii care transportau muniții în apropierea liniei de tragere[3]. Operațiunile din zona Buziaș-Turnu-Severin s-au terminat la 2 septembrie 1944 cu capturarea a 4253 hitleriști[4].

În Dobrogea, formațiile patriotice colaborînd cu armata au dus, de asemenea, lupte grele împotriva trupelor germane, care încercau să treacă în Bulgaria. La chemarea Partidului Comunist divizia a 9-a cu ajutorul detașamentelor de muncitori înarmați au înfrînt trupele hitleriste luînd prizonieri un general, 320 de ofițeri și 10 400 soldați[5]. Forțele pa-

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 55, p. 61.

[2] *Scînteia*, din 22 august 1957.

[3] *Romînia liberă*, din 13 septembrie 1944.

[4] Arhiva M.F.A., Marele Stat Major, secția a II-a, dosar 1358, an. 1944/1945, p. 48; cu privire la participarea populației la aceste lupte vezi *Buletinul oficial al județului Mehedinți*, 1—15 octomb. 1944, p. 1.

[5] *Apărarea Patriei*, din 22 august 1957.

www.dacoromanica.ro

triotice în unire cu armata au înconjurat în timpul acestor lupte orașul Constanța dezarmînd unitățile germane cantonate aici.

La operațiunea de curățire a orașului-Brașov de hitleriști au participat în mare număr și muncitorii din fabrici și uzine. „Înarmați cu tunurile de cîmp și antitanc aflate în uzine pentru experimentare, muncitorii s-au constituit în adevărate subunități de artilerie sprijinind atacurile Armatei Romîne"[1].

Într-o serie de orașe din nordul Transilvaniei unde situația politică era extrem de încordată și unde erau amplasate mari efective ale trupelor hitleriste și horthyste organizațiile de partid au constituit gărzi patriotice înarmate care au luptat alături de Armata Sovietică și unitățile militare romîne. „La Cluj în luna octombrie 1944 ... s-au organizat gărzi înarmate, de muncitori pentru apărarea fabricilor și instalațiilor"[2].

Aceeași hotărîre au dovedit muncitorii de la marile întreprinderi din Cluj, în luptele duse pentru dezarmarea trupelor hitleriste și apărarea fabricilor și uzinelor. Încă înainte de eliberarea Clujului organizația orășenească de partid a luat o serie de măsuri pentru apărarea uzinelor, fabricilor și atelierelor căilor ferate amenințate de pericolul evacuării sau distrugerii. În cadrul acestor măsuri „s-au organizat ...gărzile înarmate de muncitori..."[3].

Între formațiunile patriotice de luptă din Cluj și soldații hitleriști s-au dat lupte sîngeroase. Garda muncitorilor de la atelierele căilor ferate a respins cîteva atacuri întreprinse de trupele hitleriste. Numai datorită acțiunilor curajoase ale gărzilor patriotice au putut fi salvate atelierele căilor ferate pe care armata germană în retragere le minase și a putut fi apărată fabrica Magyar Acél de trupele hitleriste și horthyste[4].

Acțiuni ale populației îndreptate împotriva armatelor hitleriste și horthyste au mai avut loc la Teliuc unde muncitorii și țăranii romîni și maghiari au împiedicat pătrunderea trupelor germane, baricadînd trecerile, tăind căile de comunicație și obligîndu-i pe fasciști să se retragă. O acțiune hotărîtă a fost aceea a muncitorilor de la I.A.R. și Astra Vagoane din Arad care înarmați cu puști și mitraliere și ajutați de populație au luptat împotriva trupelor hortyste care încercau să treacă pe teritoriul țării noastre pentru a veni în ajutor armatelor germane[5].

Ciocniri violente între populația civilă înarmată și trupele hitleriste au avut loc la Țăndărei (jud. Ialomița)[6]. Pe linia acestor lupte trebuie înscrisă și acțiunea țăranilor înarmați din satele Gura-Rîștei și Cîmpeni (jud. Turda). Aceștia au dezarmat și au luat prizonieri efectivul a trei plutoane de soldați germani împreună cu ofițerul lor[7].

Pînă la începutul lunii septembrie 1944 forțele patriotice alături de unitățile militare romîne și sovietice au eliberat, cu excepția Ardea-

---

[1] *Contribuția Romîniei la războiul antihitlerist*, p. 65.
[2] Arh. centr. a Inst. de Ist. a Partid. de pe lîngă C.C. al P.M.R., f. 1; dos. 2, f. 178.
[3] Ibidem, f. 178.
[4] Ibidem, f. 179.
[5] *Scînteia*, din 22 august 1957.
[6] Arhiva M.F.A., Jurnalul de operațiuni, nr. 214/2, p. 17.
[7] *Lupta de clasă*, nr. 11, noiembrie 1956, p. 114.

www.dacoromanica.ro

lului de nord, întreg teritoriul Romîniei de sub ocupația hitleristă. Aceasta a marcat victoria definitivă a insurecției populare armate în țara noastră. Din acest moment și pînă spre sfîrșitul lunii octombrie 1944 luptele pentru eliberarea părții de nord a Transilvaniei de cotropitorii hitlerişti s-au desfășurat în cadrul operațiunilor militare propriu-zise, adică ele au luat forma unui război regulat. În aceste lupte duse de Armata Sovietică și Armata Romînă formațiunile patriotice de luptă au adus o mare contribuție.

★

După 23 August 1944 Partidul Comunist Romîn orientîndu-se just în noile împrejurări istorice, a ținut seama de faptul că „deși burghezia și moșierimea mai precumpăneau încă în guvern și în aparatul de stat, victoria insurecției populare, în îmbinare cu misiunea eliberatoare îndeplinită de Armata Sovietică, a dat lovitura hotărîtoare pozițiilor deținute de clasele exploatatoare, creînd condițiile pentru instalarea puterii populare"[1]. În aceste condiții, Partidul s-a orientat spre dezvoltarea pașnică a revoluției, spre răsturnarea guvernelor reacționare prin lupta neviolentă a maselor populare fără o nouă insurecție, fără război civil. În cuvîntarea sa rostită în ziua de 31 august 1944 la întrunirea organizată cu prilejul primirii trupelor sovietice în capitală tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej spunea: „Răsturnarea regimului hitlerist al lui Antonescu a însemnat o mare victorie în drumul spre libertatea deplină. Dar nu trebuie să vă lăsați îmbătați de succes. Lupta nu a încetat. Trebuie să loviți mai departe rămășițele bandelor legionare, actualul pericol intern și pe sprijinitorii lor, să luptați pentru curățirea întregii vieți publice, a aparatului de stat, a instituțiilor, de ultima rămășiță fascistă. Tovarăși muncitori, legionarii trebuie zvîrliți afară din fabrici. Fascismul trebuie strivit"[2]. Partidul Comunist Romîn a apreciat că activitatea formațiunilor patriotice de luptă mai era necesară pentru deplina lichidare a resturilor fasciste, pentru apărarea maselor populare împotriva atacurilor reacțiunii.

Sub conducerea organizațiilor de partid, în perioada insurecției armate, au luat ființă într-o serie de localități din diferite regiuni ale țării, noi gărzi patriotice înarmate, bine instruite și dotate cu muniția necesară. În gărzile patriotice se admiteau după o atentă verificare toți cetățenii cinstiți care manifestau dorința de a lupta împotriva elementelor fasciste, legionare și a hitleriștilor. Numărul luptătorilor înscriși după 23 August în formațiunile patriotice a sporit considerabil. Majoritatea membrilor gărzilor patriotice, conduse de Partid, o constituiau muncitorii simpatizanți ai Partidului Comunist sau ai partidului social-democrat, oameni care nu aderaseră la nici unul din aceste partide, dar care animați de un profund sentiment patriotic duceau lupta plină de abnegație pentru consolidarea independenței naționale[3].

---

[1] *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, E.S.P.L.P., 1956, p. 34.
[2] *Romînia liberă*, din 31 august 1944.
[3] *Scînteia*, din 4 iulie 1945.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce privește numărul și organizarea interioară a membrilor lor, formațiunile patriotice de luptă se deosebeau unele de altele. La Iași formațiunile patriotice de luptă erau organizate în grupe și plutoane pe lîngă care mai acționa și o brigadă de șoc[1]. Gărzile patriotice care acționau în Banat erau formate din cîte 10 oameni organizați în cîte două echipe cu un număr egal de membri[2]. O formă similară de organizare găsim și la gărzile patriotice din București.

Majoritatea formațiunilor patriotice de luptă aveau o conducere compusă dintr-un comandant, un responsabil politic, un responsabil care se ocupa cu problemele de informare și un responsabil cu problemele organizării militare[3]. Existau însă și gărzi patriotice a căror conducere era compusă dintr-un număr mai redus de oameni.

Acțiunea de organizare a formațiunilor patriotice a cunoscut, după 23 August, o mare intensitate într-o serie de orașe din Moldova. La fabrica de postav din Buhuși au fost înființate pe lîngă formațiunile de luptă organizate înainte de insurecție, cîteva echipe de șoc compuse din cei mai hotărîți și mai devotați muncitori ai fabricii[4]. Totodată în fabrică a fost organizată o gardă de apărare care mai tîrziu a conlucrat cu membrii comisiei orășenești pentru reprimarea speculei[5].

Din documentele de partid reiese că imediat după 23 August au luat ființă gărzi patriotice în orașul Bacău. Astfel, în raportul de activitate al organizației orășenești de partid se spune: „A doua zi după eliberarea orașului am purces la organizarea comitetelor de fabrică, după ce în prealabil am organizat gărzi muncitorești pentru paza fabricilor abandonate de patroni și pentru prevenirea unor eventuale acte de sabotaj"[6]. În același timp, organizația de partid din Bacău se adresa Comitetului Central al Partidului Comunist Romîn cerînd „autorizația pentru înarmarea gărzilor patriotice și procurarea de arme"[7].

Formațiuni patriotice de luptă au mai fost înființate în orașele Bîrlad, Botoșani[8], la societatea Creditului minier din Comănești[9], precum și în alte localități. În legătură cu înființarea gărzilor patriotice la societatea Creditul minier din Comănești, în rapoartele adresate la 1 ianuarie 1945 Inspectoratului general al jandarmeriei se menționa: „...mare parte dintre muncitori și îndeosebi cei tineri s-au înscris în organizația comunistă formînd gărzi muncitorești înarmate"[10].

Comitetul regional de partid Iași arăta în raportul său de activitate că pînă la 19 septembrie 1944 organizația de partid s-a ocupat cu

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 10, f. 12.
[2] Ibidem, dosar 55 168, p. 1.
[3] Ibidem, fond 1, dosar 10, f. 12.
[4] Ibidem, f. 16.
[5] Ibidem, f. 19.
[6] Ibidem, f. 22.
[7] Ibidem, f. 24.
[8] Ibidem, p. 13.
[9] Ibidem, fond casa regală, dosar nr. 39, p. 50.
[10] Ibidem (rapoartele nr. 51 381 și 51 383 din ianuarie 1945 către Inspectoratul general al jandarmeriei).

www.dacoromanica.ro

„reorganizarea administrației Iașului și cu crearea de grupe patriotice..." [1].

Înființarea de gărzi patriotice preocupă tot mai mult organizațiile Partidului Comunist din diferite regiuni ale țării. Ca urmare a muncii lor neobosite, într-o serie de centre muncitorești din Banat și Transilvania ca Timișoara, Hunedoara, Deva, Cluj, Arad, Oradea, Jimbolia, au luat ființă puternice formațiuni, patriotice de luptă. Comitetul regional de partid din Banat făcînd bilanțul realizărilor obținute de organizațiile Partidului Comunist din prima lună după eliberare, sublinia activitatea intensă a membrilor de partid care „...au muncit devotat la Formațiunile de luptă patriotice" [2].

Numărul patrioților din Banat ca și din celelalte regiuni ale țării care luptau înrolați în gărzile patriotice, varia de la o localitate la alta. Gărzile patriotice din Timișoara unde se afla și Comandamentul regional al formațiunilor patriotice de luptă din Banat, au fost organizate într-o serie de întreprinderi dintre care de cea mai mare importanță erau acelea din Atelierele C.F.R., fabrica Texta și Uniunea muncitorilor din artele grafice [3]. Pe lîngă formațiunile de luptă din întreprinderi mai luase ființă în Timișoara o gardă patriotică formată din membrii Uniunii Tineretului Comunist [4].

Planul de organizare și înarmare a formațiunilor patriotice de luptă din Deva, întocmit de organizația locală de partid, a fost dezbătut în locuința dr. Petru Groza. „Acasă la Petru Groza — se spune în raportul de activitate a Comitetului de partid din jud. Hunedoara ... — am pus necesitatea formării și înarmării grupurilor patriotice ... arătînd pericolul legionar cît și sabotajul elementelor fasciste... Prin aceasta se mobiliza întregul popor din Ardeal pentru lupta cu arma în mînă alături de Armata Romînă și Armata Roșie" [5].

Potrivit unei informări asupra situației din nordul Transilvaniei într-o serie de uzine, fabrici și cartiere din diferite orașe ale Ardealului de nord au fost organizate de asemenea gărzi patriotice înarmate [6], iar în Oradea, imediat după eliberarea orașului de sub ocupația hilteristă, a luat ființă „...Comandamentul general al formațiunilor de luptă patriotice" [7].

Documentele amintesc de existența formațiunilor patriotice de luptă și în alte localități din diferite regiuni ale țării [8]. În ședința Consiliului de miniștri din 20 noiembrie 1944, unul din liderii partidului național-țărănesc, aducînd în discuție problema gărzilor patriotice în scopul de

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. fond. 1, dosar 10, p. 12.

[2] Ibidem, f. 206.

[3] Vezi, *Aspecte ale activității formațiilor de luptă patriotice din Banat (23 August 1944—6 Martie 1945)*, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, nr. 2, 1958, p. 76.

[4] *Ibidem.*

[5] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosar 10, f. 116.

[6] Ibidem, dosar 10, f. 133.

[7] Ibidem, f. 127.

[8] Astfel, în numeroase comune din jud. Bihor încă din prima jumătate a lunii septembrie 1944 iau ființă gărzi patriotice (*Patriotul*, din 6 oct. 1944, p. 2).

www.dacoromanica.ro

a cere dizolvarea lor, arăta că: „...în această vreme gărzile patriotice se organizează în jud. Covurlui și Tutova. Ele apar și în alte părți"[1]. În această perioadă desfășurau o intensă activitatea gărzile patriotice înarmate din orașele Craiova, Turnu Severin[2], Brăila, Galați etc[3].

În legătură cu amploarea pe care o luase pe întreg cuprinsul țării organizarea și înarmarea formațiunilor patriotice de luptă este semnificativă menționea dintr-o notă informativă a inspectoratului general al jandarmeriei din 17 februarie 1945. În această notă se semnalează: „...lucrătorii de la diferite întreprinderi industriale din capitală sau provincie au fost înarmați"[4]. Aceeași constatare o face și secția a II-a a Marelui Stat Major într-un raport asupra stării de lucruri din Moldova unde: „Populația dispune de multe arme militare; de asemenea organizațiile extremiste"[5].

Înființarea gărzilor patriotice într-un mare număr de localități constituie un indiciu elocvent al stării de spirit revoluționare de care erau cuprinse masele populare din țara noastră în această perioadă.

În perioada care a urmat după 23 August 1944 și pînă la 6 Martie 1945 formațiunile patriotice de luptă au mai participat într-o serie de acțiuni ca: epurarea elementelor fasciste și profasciste din aparatul de stat, apărarea fabricilor și uzinelor, ocuparea instituțiilor publice care într-o serie de localități se mai aflau încă în mîinile fasciștilor, protejarea demonstrațiilor muncitorești, menținerea ordinei și moralului populației, ajutorarea victimelor bombardamentelor etc.

Dintre aceste sarcini, o mare importanță pentru dezvoltarea mai departe a revoluției populare o avea zdrobirea rămășițelor organizațiilor fasciste și epurarea elementelor legionare din întreprinderi și instituții.

O atare acțiune, îndeplinită de masele muncitoare cu participarea activă a gărzilor patriotice, era menită să restabilească ordinea în țară și să asigure liniștea în spatele frontului. Ea a constituit un mare pas făcut de clasa muncitoare condusă de Partidul Comunist Romîn pe calea înfăptuirii practice a procesului de zdrobire definitivă a fascismului nu numai sub raport organizatoric ci și ideologic.

Partidul Comunist Romîn a continuat și după 23 August să antreneze masele populare în lupta împotriva rămășițelor legionare, agentură a nazismului din Romînia. În ziua de 28 august 1944, C.C. al P.C.R., adresează un apel muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, tinerilor de la orașe și sate în care se spunea: „Treceți la luptă fără cruțare împotriva asasinilor legionari ... Înrolați-vă în gărzile patriotice. Alungați din fabrici pe legionari și sprijinitorii lor, pentru împiedicarea oricărui act de sabotaj..."[6].

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C.al P.M.R. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1944, dosar 288, p. 22.

[2] *Romînia liberă*, din 13 septembrie 1944.

[3] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosar 10, f. 52.

[4] Ibidem, dosar 2956, vol. 16, nenumerotat.

[5] Arhiva M.F.A. Marele Stat Major, secția a II-a, dosar 1355, p. 134. Aceste organizații nu erau altceva decît gărzile muncitorești înarmate.

[6] *Timpul*, din 31 august 1944.

www.dacoromanica.ro

Cu două zile mai tîrziu, ziarul „Romînia liberă", referindu-se la primejdia pe care o prezentau elementele fasciste la noi în țară sublinia: „Rămășițele teroriste ale gărzii de fier sînt astăzi principalul dușman intern, amenințînd din spate armatele țării, guvernul, forțele patriotice și însăși existența poporului romîn"[1].

Într-o serie de chemări și manifeste lansate de Partidul Comunist în diferite cuvîntări rostite de conducătorii Partidului se dădeau indicații precise în legătură cu identificarea și izgonirea din fabrici a elementelor legionare. Un manifest al C.C. al P.C.R., publicat în octombrie 1944 arăta: „Sabotajul în împrejurările actuale este un act de trădare națională, este o crimă împotriva patriei. Apărați întreprinderile împotriva răufăcătorilor. Formațiile voastre patriotice de luptă să aresteze și să predea autorităților civile și militare pe criminalii fasciști"[2].

Protestînd energic împotriva menținerii în fabrici și uzine a gărzilor militare înființate în timpul regimului fascisto-antonescian, dar menținute și după 23 August de guvernul Sănătescu, muncitorii, la chemarea Partidului, au început ei înșiși să înlăture atît gărzile militare, cît și elementele fasciste din întreprinderi. În această acțiune intervenția gărzilor patriotice a fost deosebit de necesară. Ea a devenit cu atît mai necesară cu cît elementele fasciste care rămăseseră în aparatul de stat ca și în conducerea multor întreprinderi făceau dese încercări de a sabota producția și de a împiedica transpunerea în viață a hotărîrilor Partidului Comunist.

Problema identificării și înlăturării elementelor fasciste din fabrici, uzine și din aparatul de stat a fost extrem de grea și de complicată. Principala piedică în rezolvarea acestei probleme o constituie atitudinea dușmănoasă a elementelor reacționare din guvern și în general atitudinea conducerii partidelor burghezo-moșierești, care făceau tot ce le sta în putință pentru a ocroti oamenii vechiului regim.

Maniu de exemplu a încercat și în parte a reușit să adăpostească în partidul național-țărănesc un mare număr de elemente legionare, invocînd pretextul că aceste elemente, după expresia lui „... nu au făcut lucruri dezonorante"[3]. Pentru Maniu ca și pentru ceilalți reacționari trădarea poporului, intrarea în slujba imperialismului german, nu era un lucru dezonorant.

În atitudinea ocrotitoare a lui I. Maniu față de legionari nu era nimic nou. Aceasta dovedea o dată în plus că Maniu continua să ducă tradițională sa politică de înțelegere și colaborare cu elementele fasciste. Oferind partidul său drept azil pentru legionari, Maniu încerca să ferească pe agenții nazismului în Romînia de judecata poporului. Adunînd elementele legionare în partidul său, Maniu continua să le grupeze în bande de asasini pentru a le folosi împotriva maselor populare.

Cu toate greutățile ce le-au stat în cale, formațiunile patriotice de luptă, avînd sprijinul maselor muncitorești, au contribuit la zdrobirea rămășițelor fascismului din țara noastră. În procesul dezvoltării revolu-

[1] *Romînia liberă*, din 30 august 1944.
[2] *Luptătorul*, din 1 octombrie 1944.
[3] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 275, p. 8 2 (Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri).

www.dacoromanica.ro

ției populare, trecerea la această acțiunea marca intensificarea luptei forțelor patriotice împotriva dușmanului intern.

Epurarea elementelor fasciste și profasciste din întreprinderi și aparatul de stat a devenit în această perioadă una din principalele sarcini ale organizațiilor Partidului Comunist.

Comitetul de partid din Hunedoara comunica la 14 septembrie 1944 în raportul său de activitate către C.C. al P.C.R. că în întreg județul se desfășoară o muncă intensă de organizare a grupurilor și comitetelor patriotice precum și de înarmare a lor pentru lupta împotriva legionarilor și a tuturor sabotorilor din fabrici, uzine, instituții publice etc.[1].

Muncitorii de la fabrica Vulcan din București au organizat și instalat gărzi înarmate la poarta fabricii. Aceste gărzi, cărora s-au raliat și pompierii fabricii, au interzis intrarea în întreprindere a tuturor celor cunoscuți ca legionari[2].

Și în alte întreprinderi din Capitală muncitorii au luat atitudine față de acei directori și ingineri cunoscuți ca elemente fasciste.

Acțiuni de identificare și izgonire a legionarilor din întreprinderi au avut loc și la Ploești. Aici formațiunile patriotice de luptă, după ce au înlăturat personalul de conducere fascist și profascist au organizat paza întreprinderilor petrolifere: Romîno-Americană, Astra Romînă, Vega, Columbia, Steaua etc.

Într-un raport din ianuarie 1945 către Inspectoratul general al jandarmeriei se arată că muncitorii de la societatea Creditul Carbonifer din Comănești-Bacău, cu ajutorul gărzii patriotice „se impun față de organele de conducere ale societății reușind pînă în prezent să îndepărteze din serviciu patru funcționari... și comandantul militar al întreprinderilor"[4]. Cazuri asemănătoare au mai avut loc la o serie de întreprinderi din Galați ca șantierul naval Neptun[5], fabricile Jean Marcu, Drugă, Delta etc. La această din urmă întreprindere abandonată de patron, muncitorii sprijiniți de garda patriotică nu numai că au înlăturat elementele fasciste (maistrul și procuristul) dar au instituit și controlul asupra producției[6].

Deosebit de intensă a fost activitatea dusă de formațiunile patriotice de luptă din Timișoara împotriva elementelor fasciste și profasciste. Sub conducerea organizației de partid, gărzile patriotice din Timișoara au urmărit și au descoperit activitatea subversivă a unei organizații legionare din oraș identificînd totodată și legăturile acesteia cu unii ofițeri hitlerișți ascunși prin locuințele fasciștilor din oraș. O dată cu lichidarea acestei organizații legionare și arestarea membrilor ei, gărzile patriotice au capturat și importante stocuri de armament[7].

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond. 1, dosar 10, f. 116.

[2] *Scînteia*, 19 octombrie 1944.

[3] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. (Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 18 noiembrie 1944), dosar 287, p. 68.

[4] Ibidem, fond casa regală, dosar 39, p. 50.

[5] *Scînteia*, 15 noiembrie 1944.

[6] *Scînteia*, 2 decembrie 1944.

[7] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. dosar nr. 53/168, vol. I.

www.dacoromanica.ro

Astfel lupta gărzilor patriotice pentru descoperirea și arestarea elementelor fasciste ca și pentru organizarea apărării fabricilor și uzinelor s-a extins în întreaga țară.

Formațiunile patriotice de luptă au participat la acțiunea condusă de Partid pentru democratizarea aparatului de stat, acțiune prin care păstrîndu-se formele vechi ale organelor de stat se schimba compoziția lor, imprimîndu-se astfel acestor organe un conținut nou. Numeroase sînt faptele care ilustrează participarea hotărîtă și energică a gărzilor patriotice la lupta dusă de poporul muncitor pentru înlăturarea prefecților și primarilor antonescieni la Craiova, Constanța, Galați, Brăila, Tulcea, în unele localități pe Valea Prahovei și Valea Jiului[1]. Gărzile patriotice apărau masele populare împotriva atacurilor ordonate de autoritățile reacționare. Printre exemplele cele mai edificatoare privind fermitatea cu care acționau gărzile patriotice în aceste lupte, trebuie să amintim pe acela al ocupării prefecturii din Craiova de către masele populare.

Încercările reacțiunii din Craiova de a organiza un atac împotriva maselor pornite să înlocuiască prefectul antonescian cu un adevărat reprezentant al poporului s-au lovit de rezistența dîrză a miilor de cetățeni, muncitori, țărani, funcționari etc., ca și a formațiunilor patriotice de luptă.

La Brăila, așa cum se arată în raportul de activitate al organizației județene de partid, după o mare demonstrație de mase care a decis schimbarea autorităților reacționare, „în ziua de 28 noiembrie 1944 o gardă puternică a ocupat prefectura, am instalat prefectul și pe dl. colonel (fostul prefect antonescian — *I.O.*) l-am invitat să stea acasă și să nu mai dea pe la prefectură. După două zile a plecat dîndu-și demisia telegrafic"[2].

Masele populare din Constanța în frunte cu gărzile patriotice au trebuit să dea sub conducerea comuniștilor o serie de lupte pentru a înfrînge rezistența elementelor fasciste și a instala prefectul și primarul aleși de popor[3].

În cadrul luptelor pentru curățirea aparatului de stat de elementele reacționare trebuie relevată de asemenea atitudinea hotărîtă a grupelor patriotice din Colentina. Ca și în alte localități membrii grupelor patriotice din Colentina rămînînd neclintiți în fața armelor și posturilor de mitralieră instalate în primărie de elementele reacționare, au organizat rezistența muncitorilor și țăranilor care au instalat primarul ales de popor[4].

Acțiunea de democratizare a aparatului de stat, luase caracterul unei campanii care se desfășura în întreaga țară. Dîndu-și seama că masele conduse de Partidul Comunist Romîn au trecut peste capul guvernului la înfăptuirea unor reforme democratice radicale, liderii partidelor burgheze au încercat să declare „ilegale" organele puterii de stat instaurate de masele largi populare. Respingînd poziția contrarevoluționară a acestor lideri, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat în Consiliul de Miniștri, că

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 288, p. 15—21.

[2] Ibidem, fond 1, dosar 10, fila 52.

[3] *Scînteia*, din 10 octombrie 1944.

[4] Ibidem, dosar 514, f. 83.

www.dacoromanica.ro

„nici nu se poate pune în discuție problema recunoașterii autorităților create din dorința liber exprimată a poporului"[1].

La propunerea pe care ministrul economiei naționale a făcut-o de a elabora o lege pentru alegerea prefecților, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a răspuns: „Masele nu mai au răbdare"[2].

În această perioadă masele largi populare cereau tot mai insistent, cu prilejul numeroaselor mitinguri și demonstrații îndepărtarea elementelor reacționare din guvern, reforme democratice și instaurarea unui regim democrat-popular. Trebuie relevat aici că apărarea acestor mitinguri și demonstrații, de încercările pe care le făcea reacțiunea de a împiedica muncitorimea să-și exprime voința în mod nestingherit, a fost asigurată în multe cazuri de gărzile patriotice înarmate.

Teama de gărzile patriotice înarmate și în general teama de avîntul nestăvilit al mișcării maselor conduse de comuniști a determinat reacțiunea să recurgă la o serie de manevre menite să lichideze acest organ al revoluției populare.

Reprezentanții partidelor burghezo-moșierești în guvernul Sănătescu au propus să se înființeze gărzi înarmate pe toate sectoarele pentru ca fiecare din cele patru partide care colaborau în guvern să aibă gărzile sale proprii[3]. În același timp fostul ministru de interne, reacționarul Aldea, face o propunere și mai „ademenitoare". Conform părerii lui ar fi urmat ca membrii gărzilor patriotice să fie înscriși mai întîi într-un tabel care să se păstreze la Ministerul de Interne, și numai după aceea să li se acorde dreptul de a funcționa dar nu independent ci pe lîngă poliție[4]. Prin această manevră el intenționa să transforme gărzile patriotice într-un apendice neputincios al poliției.

Întrucît încercările de a lichida gărzile patriotice prin astfel de mijloace au rămas zadarnice, elementele reacționare din guvern au început să ceară cu insistență dezarmarea formațiunilor patriotice de luptă, invocînd diverse pretexte.

Partidul Comunist Romîn a respins pretențiile reacțiunii. Hotărîrea aceasta constituia o măsură de prevedere luată de Partid, pentru a preîntîmpina un eventual atac al forțelor reacționare care căutau să provoace un război civil. La cererea elementelor reacționare de a dezarma formațiunile patriotice de luptă, tovarășul Emil Bodnăraș în numele Partidului Comunist Romîn a declarat că orice încercare de atac asupra depozitelor de muniții ale forțelor patriotice ca și orice tentativă de a dezarma gărzile patriotice va fi zădărnicită, la nevoie cu forța[5].

Reacționarii însă nu s-au limitat numai la a cere dezarmarea formațiunilor patriotice de luptă. Ultimul președinte al guvernului cu majo-

---

[1] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 514, f. 83.

[2] Ibidem, dosar 304, f. 19. Stenograma ședinței Consiliului de miniștri, din 21 februarie 1945.

[3] Ibidem, dosar 275, p. 8/6. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 17 septembrie 1944.

[4] Ibidem, p. 8 2.

[5] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 275, p. 7/4. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri, din 17 septembrie 1944.

www.dacoromanica.ro

ritate reacționară Rădescu speriat de ofensiva forțelor populare făcea încercări disperate de a-și menține poziția sa șubredă. El a somat prefecții județelor din Moldova, convocați la o conferință în 15 ianuarie 1945, să dizolve cu forța gărzile muncitorești înarmate în orașe și sate[1].

Faptul că guvernul cu majoritate reacționară nu s-a încumetat să ia măsuri hotărîte pentru a lichida gărzile patriotice, dovedește cît de neputincioasă era reacțiunea în fața mișcării revoluționare a maselor populare. Acest fapt demonstrează totodată că formațiunile patriotice de luptă erau organic legate de masele largi populare, că ele se bucurau de sprijinul activ al acestor mase.

Încercările repetate de a lichida gărzile patriotice înarmate arătau că forțele reacționare nu renunțaseră la ideea de a înăbuși prin violență luptele populare. Folosind astfel de metode, cercurile reacționare tindeau să slăbească forțele revoluționare din țara noastră și să răpească maselor populare drepturile și libertățile cucerite la 23 August 1944.

Datorită atitudinii intransigente a Partidului Comunist încercările burgheziei și moșierimii de a dizolva gărzile patriotice s-au soldat cu un eșec total.

Dar sforțările neputincioase ale elementelor reacționare de a lichida gărzile patriotice nu constituiau decît un aspect al acțiunii antipopulare dusă de reprezentanții burgheziei și moșierimii în guvernele care s-au perindat la cîrma țării după 23 August 1944, pînă la 6 Martie 1945. Silindu-se din răsputeri să-și voaleze adevărata față de dușmani înveterați ai maselor populare, reprezentanții burgheziei și moșierimii din guvernele cu majoritate reacționară, făceau pregătiri la început în taină apoi din ce în ce mai fățiș, pentru reinstaurarea dictaturii fasciste în țara noastră. În acest scop ei s-au străduit să adune rămășițele reacționare derutate de mersul victorios al revoluției populare și să le atîțe împotriva poporului muncitor. La adunarea din 11 februarie 1945 ținută în sala cinematografului Aro, Rădescu a rostit un discurs plin de ură împotriva muncitorimii, a sindicatelor și în special a comuniștilor. După întrunire, ca efect al discursului său provocator, Rădescu a scos în stradă un convoi sinistru de huligani care în timpul așa-zisei demonstrații au spart vitrinele magazinelor, au încercat să devasteze sediile organizațiilor democratice și s-au dedat la acte banditești împotriva populației pașnice.

Plini de indignare față de aceste acte huliganice, muncitorii au protestat energic. La întrunirea din Piața Națiunii aproximativ 100 000 de cetățeni au cerut înlăturarea guvernului. La această întrunire tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej referindu-se la discursul lui Rădescu din 11 februarie arăta: „S-a încercat la Aro ceea ce de multă vreme intenționau elementele reacționare să facă în țara noastră : un act de ostilitate la adresa poporului nostru întreg, un act de provocare adresat tuturor democraților și bunilor romîni din țara noastră, un act de ostilitate chiar față de marii aliați și în primul rînd față de Uniunea Sovietică"[2].

[1] *Studii și referate monografice*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 78.
[2] *Romînia liberă*, din 15 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

Încercările reacțiunii de a înăbuși prin forță luptele populare au culminat cu provocarea organizată la București în ziua de 24 februarie 1945, cînd demonstrația pașnică a oamenilor muncii a fost întîmpinată cu focuri de mitralieră trase din clădirile Ministerului de Interne, a prefecturii și a fostului palat regal. Manifestările antipopulare puse la cale de cercurile reacționare au fost posibile datorită elementelor fasciste pe care liderii partidelor burghezo-moșierești le ocroteau prin diferite instituții, întreprinderi sau armată.

Pentru înarmarea elementelor fasciste au fost create din îndemnul și cu sprijinul majorității reacționare din guvern depozite întregi de armament. Astfel au fost descoperite două depozite secrete de arme dintre care unul pe șoseaua Colentina nr. 15 iar altul în munți în apropiere de Tîrgoviște[1].

În această campanie deșănțată îndreptată împotriva maselor populare, reacțiunea a căutat să atragă și unele elemente înapoiate din diferite sate. Ziarul „Scînteia" relatează că în comunele Grozăvești, Drăghicieni și Leu din jud. Romanați jandarmii sub pretextul necesității de a asigura paza satelor au înjghebat așa-zisele gărzi albe, care se dedau la acte criminale împotriva elementelor democratice[2].

Scopul urmărit de reacțiune prin aceste pregătiri nu putea fi decît reprimarea forțelor revoluționare și înăbușirea luptei dusă de masele populare pentru cucerirea libertăților și drepturilor democratice. Rădescu chiar a declarat în ședința Consiliului de Miniștri din 16 februarie 1945 că dacă e nevoie să ajungă la război civil o va face oricare ar fi rezultatul.

Exprimînd voința neclintită a Partidului Comunist de a întreprinde în interesul maselor populare orice acțiune capabilă să asigure dezvoltarea pașnică a revoluției, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a spus în Consiliul de Miniștri : „Nu vrem să fim tîrîți pe panta războiului civil. Vom împiedica prin toate mijloacele încercarea de a transforma lupta din interior în război civil"[3].

Prin lupta sa energică poporul muncitor, animat de un profund sentiment patriotic, a dejucat planurile reacțiunii. Demascînd și zdrobind toate uneltirile puse la cale de liderii partidelor burghezo-moșierești, masele populare mobilizate și conduse de Partidul Comunist au răsturnat rînd pe rînd guvernele cu majoritate reacționară și au instaurat la 6 Martie 1945 dictatura revoluționar-democratică a muncitorimii și țărănimii.

★

Organizate și conduse de Partidul Comunist Romîn, formațiunile patriotice de luptă au reprezentat un instrument de luptă al maselor. În cadrul luptelor duse de masele muncitoare sub conducerea Partidului, împotriva regimului fascist antonescian, gărzile patriotice au avut un rol istoric de seamă în acțiunea de înlăturare a guvernului antonescian și în înfăptuirea insurecției armate. Menținerea gărzilor patriotice înarmate

[1] *Timpul*, din 9 martie 1945.
[2] *Scînteia*, din 14 noiembrie 1945.
[3] Arhiva Centrală a Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 304, p. 76. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 21 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

conduse de Partid în perioada care a urmat răsturnării guvernului antonescian a fost determinată de activitatea forțelor reacționare care făceau dese încercări de a răpi maselor populare drepturile și libertățile cucerite la 23 August 1944.

Din momentul înființării și pînă la 6 Martie 1945, gărzile patriotice și-au îndeplinit cu cinste misiunile ce le-au fost încredințate.

Activitatea lor eroică este expresia vie a hotărîrii și fermității cu care forțele patriotice, poporul romîn, sub conducerea Partidului Comunist au luptat pentru eliberarea națională a țării, pentru ieșirea din războiul antisovietic și înlăturarea jugului fascist, pentru instaurarea puterii populare.

## ОРГАНИЗАЦИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПАТРИОТИЧЕСКИХ БОЕВЫХ ОТРЯДОВ

### РЕЗЮМЕ

В настоящей работе автор показывает процесс организации, обучения и вооружения патриотических боевых отрядов и дает картину главных боевых действий вооруженных отрядов под руководством Румынской коммунистической партии как в период, предшествующий народному вооруженному восстанию, так и после него до 6 марта 1945 года.

Во введении кратко излагается развитие патриотического движения в Румынии в период антисоветской войны; при этом указываются основные этапы, цель и размах борьбы, которую народные массы, руководимые Коммунистической партией, вели против фашизма. Другие вопросы, представляющие собственно содержание исследуемой темы, рассматриваются в связи с историческими событиями вышеуказанного периода в их хронологической последовательности.

Из совокупности всех мероприятий, проведенных Коммунистической партией с целью всесторонней подготовки народного вооруженного восстания, выделяется как ее составная часть, организация и вооружение патриотических отрядов.

Руководимые Коммунистической партией в условиях глубокого подполья, патриотические отряды, состоящие из самых пламенных патриотов (главным образом из рабочих), явились орудием борьбы рабочего класса, объединенного на военных началах и способного защищать с оружием в руках интересы всего трудового народа. Патриотические боевые отряды, организованные в главных промышленных центрах страны, еще до начала вооруженного восстания провели ряд действий с целью подрыва гитлеровской военной машины. В этот период их действия были направлены преимущественно на саботаж в немецких гаражах, повреждение телефонных линий гитлеровских военных учреждений, приобретение оружия, сбор сведений о расположении и движении оккупационных войск и т.п.

После ареста правительства Антонеску патриотические боевые отряды во взаимодействии с румынскими войсковыми частями перешли к первым открытым вооруженным действиям против гитлеровских оккупантов.

Во время вооруженного восстания патриотические отряды проявили настоящий героизм в самоотверженной борьбе с оккупантами, добиваясь изгнания армии

www.dacoromanica.ro

врага с территории Румынии. После свержения военно-фашистской диктатуры Антонеску организация патриотических отрядов усилилась. В период с 23 августа 1944 до 6 марта 1945 г. по всей территории страны было создано большое число патриотических отрядов. Помимо их вклада в борьбу против гитлеровской армии, патриотические отряды принимали также участие в ряде проводимых в этот период мероприятий, как-то: чистка государственного аппарата от фашистских и профашистских элементов, оборона фабрик и заводов, захват общественных учреждений там, где они находились еще в руках фашистов, охрана рабочих демонстраций, соблюдение порядка, моральная поддержка населения и т.п.

Активное участие патриотических отрядов в процессе революционных преобразований, проводившихся в Румынии, вызвало беспокойство в реакционных кругах, пытавшихся путем различных мероприятий расформировать их. Неоднократные попытки реакционного большинства из состава правительства, направленные на ликвидацию патриотических отрядов и ослабление революционных сил, были разоблачены и отвергнуты представителями Коммунистической партии; таким образом, этот динамический и активный орган народной революции выполнил возложенные на него задачи.

## L'ORGANISATION ET L'ACTIVITÉ DES FORMATIONS PATRIOTIQUES DE COMBAT

RÉSUMÉ

L'auteur étudie dans cet article l'organisation, l'instruction et l'armement des formations patriotiques de combat et passe en revue les principales actions des détachements armés, dirigés par le Parti Communiste Roumain, pendant la période qui précède l'insurrection populaire armée, et après celle-ci, jusqu'au 6 Mars 1945.

La partie introductive de cette étude est un exposé succinct de l'évolution du mouvement patriotique en Roumaine pendant la guerre antisoviétique. L'auteur y indique les phases principales de ce mouvement, les objectifs et l'ampleur de la lutte antifasciste des masses populaires dirigées par le Parti Communiste, Les autres problèmes, formant le sujet proprement dit de l'étude , y sont présentés dans l'enchaînement même des événements historiques de cette période, dans l'ordre de leur succession chronologique.

L'organisation et l'armement des gardes patriotiques font partie intégrante de l'ensemble des mesures prises par le Parti Communiste en vue de préparer, sous, toutes ses formes, l'insurrection populaire armée.

Créées par le Parti Communiste dans le plus strict secret conspiratif, les gardes patriotiques, formées des patriotes les plus ardents — recrutés avant tout des ouvriers — furent un instrument de combat de la classe ouvrière, organisé militairement et capable de défendre, par les armes, les intérêts du peuple laborieux. Constituées dans les principaux centres industriels du pays, les formations patriotiques de combat remplirent, jusqu'à l'insurrection armée, toute une série de missions destinées à miner la machine de guerre nazie. Leur activité, pendant cette période, eut surtout pour objet des actes de sabotage dans les garages allemands, l'interruption des fils téléphoniques des institutions de l'armée hitlérienne, la constitution de dépôts d'armes ainsi que de recueillir des renseignements sur la situation et les mouvements des troupes d'occupation.



www.dacoromanica.ro

Après l'arrestation du gouvernement d'Antonesco par les formations patriotiques de combat, celles-ci, en collaboration avec les unités militaires roumaines, passèrent à l'action armée directe contre les forces d'occupation nazies.

Pendant l'insurrection armée, les gardes patriotiques donnèrent l'exemple de l'héroïsme, luttant avec abnégation pour écraser la résistance des armées allemandes et les chasser hors du territoire roumain. Après la chute de la dictature fasciste-militaire d'Antonesco l'action d'organisation des formations patriotiques fut intensifiée. Du 23 Août 1944 au 6 Mars 1945, de nombreuses gardes patriotiques prirent naissance dans tout le pays. Outre la contribution donnée à la lutte contre les troupes hitlériennes, les formations patriotiques participèrent également, au cours de cette période, à toute une série d'autres actions telles que l'épuration de l'appareil d'Etat des éléments fascistes et profascistes qui s'y trouvaient, la défense des fabriques et des usines, l'occupation des institutions publiques qui, dans certaines localités, étaient encore aux mains des fascistes, la protection des manifestations ouvrières, des mesures pour assurer l'ordre et soutenir le moral de la population, etc.

L'intervention active des gardes patriotiques dans le processus des grandes transformations révolutionnaires du pays jeta le désarroi dans les milieux réactionnaires, qui prirent nombre de mesures en vue de leur dissolution. Les tentatives réitérées de la majorité réactionnaire du gouvernement, pour liquider les formations patriotiques et affaiblir ainsi les forces révolutionnaires, furent démasquées et repoussées par les représentants du Parti Communiste ce qui permit à ces organismes dynamiques et actifs de la révolution populaire de mener à bonne fin les missions qui leur avaient été confiées.

www.dacoromanica.ro

# ATITUDINEA GUVERNULUI ROMÎN BURGHEZO-MOȘIERESC FAȚĂ DE TRATATIVELE ANGLO-FRANCO-SOVIETICE DIN ANUL 1939

DE

V. A. VARGA

În ultimii ani a luat o mare amploare cercetarea și studierea problemelor legate de cel de-al doilea război mondial, printre care și a evenimentelor premergătoare și a cauzelor acestui război. Combătîndu-se falsificările istoricilor și politicienilor burghezi în această problemă, în Uniunea Sovietică au fost publicate multe lucrări și documente care demască rolul imperialismului mondial și în special al celui german hitlerist, în izbucnirea acestui război și care stabilesc caracterul războiului. O muncă rodnică se desfășoară în această privință de istoricii din țările de democrație populară, precum și de către istoricii progresiști din țările capitaliste.

În perioada de început, cel de-al doilea război mondial — dezlănțuit de imperialismul german — a fost un război imperialist nu numai din partea Germaniei hitleriste, ci și din partea Angliei și Franței, care căutau să-și mențină și să-și lărgească sferele de influență și să împingă Germania hitleristă împotriva Uniunii Sovietice. În același timp din partea popoarelor din Europa și Asia care au căzut victime agresiunii fasciste, războiul a avut un caracter drept, antifascist, de eliberare. În urma evoluției evenimentelor și sub influența activă a poporului, războiul Angliei și Franței și-a schimbat cu timpul caracterul. Contopindu-se cu lupta dusă de popoarele iubitoare de libertate, războiul a căpătat și mai mult caracterul unui război de eliberare.

În urma înfrîngerilor pe care Anglia și Franța le-au suferit în 1940 din partea Germaniei hitleriste, ambele puteri au fost nevoite să se gîndească mai mult la independența lor națională, decît la realizarea planurilor lor imperialiste. Concomitent s-a accentuat presiunea maselor populare din Anglia și Franța care cereau guvernelor lor să-și concentreze forțele împotriva agresorilor fasciști. O dată cu atacarea U.R.S.S. și intrarea

www.dacoromanica.ro

sa în alianță cu Anglia și S.U.A., împotriva statelor fasciste, caracterul drept al războiului a fost imprimat de politica Uniunii Sovietice și de lupta popoarelor subjugate de fascism. Acest rol determinant în schimbarea definitivă a caracterului celui de-al doilea război mondial era în strînsă legătură cu politica guvernului sovietic din întreaga perioadă anterioară.

În perioada dinainte de cel de-al doilea război mondial singurul stat care a luptat consecvent și cu hotărîre împotriva acțiunilor agresive ale statelor fasciste, pentru preîntîmpinarea războiului în plină pregătire, pentru aplicarea principiilor securității colective, pentru apărarea Romîniei, Poloniei și a altor țări împotriva pericolului ce le amenința era Uniunea Sovietică. Cercurile guvernante ale puterilor apusene n-au dat însă ascultare propunerilor U.R.S.S., au încurajat forțele fascismului în acțiunile lor provocatoare și agresive și au sabotat măsurile propuse de Uniunea Sovietică pentru apărarea păcii și a independenței naționale a țărilor amenințate de Germania hitleristă, Italia fascistă și Japonia militaristă.

În cadrul acestei politici, Romînia a fost un obiect de expansiune, independența ei națională și integritatea ei teritorială fiind grav amenințate de agresiunea hitleristă.

În această perioadă în Romînia era la putere dictatura regală, dictatură a celor mai reacționare vîrfuri ale capitalului monopolist și a marii burghezii, în frunte cu regele Carol al II-lea. Dictatura regală și-a exercitat puterea în condiții cînd s-au întărit pozițiile capitalului monopolist în economia țării și s-a accentuat pauperizarea maselor și creșterea frămîntărilor lor. Vîrfurile claselor exploatatoare, ducînd de ani de zile o politică de fascizare, au trecut la folosirea formelor fasciste de guvernare. În acest scop au promovat diferite grupări fasciste din țară, îndeosebi garda de fier, care era o tipică organizație fascistă de șoc împotriva oamenilor muncii și în primul rînd împotriva clasei muncitoare; garda de fier era susținută de hitlerişti, fiind agentura acestora. În timp ce o parte a burgheziei și moșierimii — de exemplu aceea care făcea parte din partidul național-țărănesc condus de Maniu — a sprijinit garda de fier, mai ales cu prilejul alegerilor parlamentare din decembrie 1937, gruparea financiară din jurul camarilei regale și Carol al II-lea, avînd legături strînse cu cercurile monopoliste din Anglia, Franța și S.U.A., au căutat să fie ei beneficiarii unei guvernări fasciste din Romînia. Așa s-a făcut o primă încercare cu guvernul Goga-Cuza care însă n-a rezistat decît 44 de zile; la 10 februarie 1938 a fost instaurată dictatura regală, care, prin esența sa de clasă, era o dictatură de tip fascist, avînd ca scop să pregătească introducerea unui regim fascist totalitar.

Folosind pe unii politicieni ca Al. Vaida-Voevod, Argetoianu, Miron Cristea, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Gigurtu etc. și asigurîndu-se de sprijinul tuturor partidelor burghezo-moșierești și al politicienilor printre care și acela al lui Maniu și cel al social-democraților de dreapta, dictatura regală a introdus o constituție de tip fascist (la 28 martie 1938) și un regim de teroare polițistă îndreptată împotriva maselor muncitoare. Dictatura regală a suprimat presa muncitorească, antifascistă și chiar o parte a presei burgheze mai moderate, a dizolvat partidele politice, a ridicat aţîtările șovine la rangul politicii de stat, „legiferînd" în acest sens o

www.dacoromanica.ro

serie de măsuri fasciste. Dictatura regală a intensificat politica de înarmare şi pregătirile războiului antisovietic, înrăutăţind prin aceasta şi mai mult condiţiile de viaţă ale maselor largi.

În perioada dictaturii regale creşterea continuă a încordării situaţiei, internaţionale a făcut ca Romînia să devină terenul unei ascuţite lupte pentru dominaţia economică şi politică între cercurile monopoliste din Anglia, Franţa, Statele Unite ale Americii şi Germania hitleristă. În cadrul planurilor lor agresive, hitleriştii au acordat o atenţie deosebită petrolului şi grîului romînesc şi situaţiei geografice a Romîniei, făcînd eforturi continue pentru a pătrunde în economia ţării şi totodată pentru a determina orientarea regimului burghezo-moşieresc spre scopurile politice externe şi economice ale Germaniei hitleriste. În acelaşi timp, monopoliştii anglo-franco-americani nu voiau să cedeze poziţiile lor economice dominante din Romînia, deşi prin acordul trădător de la München din septembrie 1938, au deschis drum Germaniei hitleriste spre răsăritul şi sud-estul Europei. Schimbarea situaţiei internaţionale după tranzacţia de la München a avut ca urmare şi întărirea influenţei hitleriştilor în Romînia şi apropierea tot mai accentuată a dictaturii regale de Germania hitleristă, menţinînd totodată legăturile cu ţările apusene imperialiste. La toate acestea s-a adăugat atitudinea burgheziei şi moşierimii în frunte cu dictatura regală ce ofereau ţara, ca avanpost al agresiunii militare antisovietice urzite de forţele cele mai negre ale reacţiunii mondiale.

Încadrîndu-se în aceste sforţări vîrfurile guvernante ale Romîniei, ducînd o politică de trădare naţională, au avut un rol activ în subordonarea ţării scopurilor agresive ale imperialismului german fascist şi au contribuit la zădărnicirea tratativelor anglo-franco-sovietice din anul 1939.

În prezentul articol ne vom ocupa de unele aspecte ale acestui rol al guvernului burghezo-moşieresc romîn şi al politicienilor reacţionari care susţineau politica lui de trădare naţională.

★

De la începutul anului 1939 a crescut rapid pericolul de război, Germania hitleristă s-a orientat hotărît spre dezlănţuirea războiului imperialist, ameninţînd cu cotropirea ei militară o serie de ţări din Europa. De aceea se impuneau măsuri urgente şi colective pentru preîntîmpinarea şi împiedicarea categorică a înfăptuirii acestor planuri. La 15 martie 1939 militariştii hitlerişti au trecut la lichidarea independenţei de stat a Cehoslovaciei trădate; la 22 martie au acaparat o parte din teritoriul Lituaniei (Klaipeda).

În urma acestor acţiuni agresive, a crescut mai mult îngrijorarea poporului englez şi francez şi a altor popoare din Europa, văzînd creşterea rapidă a marelui pericol ce ameninţa şi viitorul ţărilor lor. De aceea ele au cerut încheierea unei alianţe între Anglia, Franţa şi U.R.S.S. De asemenea, o serie de oameni influenţi din viaţa politică a ţărilor occidentale ca W. Churchill şi alţii, constatînd că Germania nu ia în consideraţie interesele Angliei, înţelegeau că este nevoie de ajutorul Uniunii Sovietice în lupta lor împotriva Germaniei, propunînd încheierea unui acord cu U.R.S.S. pentru a bara drumul expansiunii Germaniei hitleriste.

www.dacoromanica.ro

Primul ministru englez Chamberlain care chiar şi la 15 martie a declarat în parlament că, după el, „soluţia găsită la München deşi nu a fost definitivă, a fost justă", n-a luat poziţie împotriva cotropirii totale a Cehoslovaciei şi peste cîteva zile a dat de înţeles în Camera Comunelor că Anglia nu doreşte să încheie o alianţă cu Uniunea Sovietică [1].

Totodată, pentru liniştirea aparentă a popoarelor, la 18 martie, guvernul britanic, în mod formal, a comunicat guvernului sovietic că, există motive serioase pentru a presupune o acţiune violentă împotriva Romîniei şi a altor ţări şi a întrebat guvernul sovietic, care ar fi eventual poziţia sa într-un astfel de caz. Guvernul sovietic a răspuns la aceasta cu propunerea de a convoca o conferinţă cu participarea delegaţilor din ţările cel mai mult interesate anume, Marea Britanie, Franţa, Romînia, Polonia, Turcia şi U.R.S.S. După părerea guvernului sovietic o astfel de consfătuire ar putea da cele mai multe posibilităţi pentru clarificarea situaţiei comune şi pentru stabilirea poziţiilor tuturor participanţilor la consfătuire. Totuşi guvernul britanic a considerat că această propunere este „prematură" [2]. Guvernul englez a vrut să înlocuiască tratativele cu o simplă declaraţie comună a Angliei, Franţei, U.R.S.S. şi Poloniei în care să se ia poziţie împotriva agresiunilor şi în care aceste state s-ar obliga să se consulte reciproc în astfel de cazuri. Este semnificativ că guvernul englez n-a considerat ca necesar ca să fie şi Romînia printre semnatarii declaraţiei [3]. De altfel nici în privinţa declaraţiei propuse n-a existat vreo intenţie serioasă. Reprezentanţii Franţei şi Poloniei, miniştrii lor de externe (Bonnet şi Beck), s-au grăbit să declare că ei nu semnează o astfel de declaraţie [4].

Chiar în aceste zile a urmat încheierea înţelegerii trădătoare a guvernanţilor burghezo-moşiereşti din Romînia cu Germania hitleristă, semnîndu-se, la 23 martie 1939, acordul economic romîno-german. Acest tratat a însemnat primul pas hotărîtor spre pierderea independenţei naţionale a Romîniei şi transformarea ei într-o sursă de aprovizionare a maşinii de război hitleriste.

Dintre partidele politice numai Partidul Comunist din Romînia a demascat esenţa antinaţională a acestei înţelegeri şi scopurile urmărite de ea. Încă în perioada dinainte de încheierea acordului economic Partidul Comunist din Romînia în chemările sale a arătat ce primejdie mare constituie politica aceasta capitulardă faţă de agresorii hitlerişti: „Nici o concesie Germaniei hitleriste. Fiecare kilogram de grîu şi petrol dat Germaniei se reîntoarce în formă de gloanţe în pieptul ostaşului romîn. Jos cu trădătorii fascişti! Jos cu capitularzii, jos cu toţi acei care ascund pericolul!" a subliniat un manifest al Partidului Comunist din Romînia din martie 1939 [5]. Iar după încheierea acordului, Partidul Comunist din

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.: C. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, caiet 65, f. 5738, 5739; *Timpul* din 22 martie 1939, şi 21 aprilie 1939.

[2] *Istoria diplomaţiei*, vol. III, Moscova, 1947, p. 764, ed. în limba germană.

[3] *Ibidem*, p. 769.

[4] *Ibidem*, p. 770.

[5] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, 1951, p. 301.

www.dacoromanica.ro

Romînia a arătat poporului : „Guvernul dictaturii regale, prin acordul economic ruşinos germano-romîn, vinde Germaniei hitleriste bogăţiile ţării. Guvernul actual a capitulat în faţa duşmanului de moarte al ţării"[1].

Încheierea acordului economic germano-romîn a marcat o etapă nouă în orientarea cercurilor guvernante romîne burghezo-moşiereşti spre Germania hitleristă, care s-a manifestat tot mai mult în perioada de după München. Încheierea acestui tratat a provocat o mare nemulţumire în ţară în rîndurile tuturor forţelor patriotice. În Romînia au existat şi unii oameni politici burghezi mai clarvăzători care au dezaprobat încheierea tratatului, dar aceştia constituiau cazuri izolate.

Vîrfurile burgheziei şi moşierimii împreună cu regele Carol au susţinut hotărît acordul economic înrobitor. Ba mai mult, nu numai că au acceptat acest acord, dar au contribuit efectiv şi din plin la pregătirea condiţiilor necesare pentru încheierea acordului. C. Argetoianu care era consilier regal, după o convorbire avută în noiembrie 1938 cu Göring la Berlin, a trimis, din împuternicirea regelui Carol, la mijlocul lunii ianuarie 1939 o scrisoare lui Wohltat, comisar economic al lui Hitler în diferite ţări capitaliste, invitîndu-l pentru continuarea strîngerii relaţiilor dintre Germania şi Romînia. El a atras atenţia la cele spuse de Hitler şi Göring lui Carol cu prilejul vizitei acestuia în Germania în toamna anului 1938, că Germania este interesată în existenţa unei „Romînii puternice" în vecinătatea Uniunii Sovietice [2]. La pregătirea tratativelor au participat apoi Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste, George Brătianu şi alţii ; ea a fost accelerată intens la Berlin de Hitler şi Göring. S-a hotărît trimiterea lui Wohltat la Bucureşti. Înainte de venirea lui la 10 februarie, Argetoianu a constatat în mod cinic : „Vin foarte doritori mai ales de petrol" [3]. Iar cînd s-a anunţat plecarea lui Wohltat spre Romînia, Carol al II-lea a declarat : „Să vie Wohltat, să vie mai iute, să vie numaidecît la mine" [4]. Pentru grăbirea tratativelor au fost folosite între timp şi presiuni şi şantaje de către hitlerişti care au continuat sprijinirea gărzii de fier împotriva clicii lui Carol şi au dat de înţeles că vor să ocupe Romînia pentru a ajunge astfel la materiile prime necesare în vederea războiului [5].

În ciuda acestui scop evident, ministrul de externe al dictaturii regale, Gafencu, unul dintre autorii principali şi semnatari ai acordului, nu s-a sfiit să afirme că acordul serveşte interesele păcii şi ale Romîniei : „Acordul cu Germania e o chezăşie de o netăgăduită însemnătate, a intenţiilor paşnice şi binevoitoare dintre Reich şi ţara noastră" a declarat el la 9 iunie 1939. Ulterior, după înfrîngerea Germaniei hitleriste, el a afirmat

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, 1951, p. 302.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. : C. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, caiet 64, f. 5111—5115. Trimiterea acestei scrisori a fost determinată şi de unele „divergenţe" trecătoare legate de acţiunile lui Carol împotriva unor conducători ai gărzii de fier. Argetoianu a întrebat pe Wohltat : „Cum este posibil că interese atît de mari să fie compromise prin astfel de mici neînţelegeri... ?".

[3] Ibidem, f. 5270—5272.

[4] Ibidem, f. 5288—5289 ; 5313—5315.

[5] Arhiva. Minist. Afacerilor Externe al R.P.R., Fond Germania - U.R.S.S. şi 71/939 E, 9.

www.dacoromanica.ro

că acordul economic „a dejucat" planurile de agresiune ale hitleriștilor spre aceste regiuni ale Europei [1].

Acordul economic romîno-german, dînd posibilitate Germaniei hitleriste să pună mîna pe petrolul romînesc, a înlesnit înfăptuirea planurilor agresive ale hitleriștilor împotriva Uniunii Sovietice. Guvernul englez Chamberlain a fost informat despre mersul tratativelor fără însă a interveni pentru împiedicarea încheierii acordului. Timp de cîteva zile după încheierea acestui tratat guvernul englez n-a luat nici o poziție în această problemă. În sfîrșit, luînd cuvîntul în această chestiune la 27 martie, Chamberlain s-a limitat la afirmația că, după declarația primită de la guvernul romîn, acordul romîn-german nu cuprinde articole politice și prin acord n-ar fi atinsă independența economică a Romîniei [2]. Aceasta era egal cu consimțămîntul tacit al guvernului englez cu privire la tratatul înfăptuit între guvernele Germaniei hitleriste și Romîniei burghezo-moșierești. În opinia publică democratică și iubitoare de pace din lume însă încheierea acestui acord a fost interpretată ca un nou act de agresiune care a contribuit la creșterea și mai mare a primejdiei agresiunilor fasciste în Europa.

În articolul intitulat „Sub presiunea Berlinului", ziarul „Pravda", publicînd comentariile presei internaționale la acest eveniment, a arătat că presa laburistă și burgheză a fost nevoită să reflecte consternarea maselor. Astfel *Daily Herald* a scris că noul acord constituie „concesii colosale din partea Romîniei în favoarea Germaniei..., în relații economice Romînia cade sub dependența deplină față de Germania". *Daily Telegraph and Morning Post* a trebuit să meargă însă și mai departe cu reflectarea concluziei opiniei publice democrate. Ziarul a constatat că acordul „în mod practic subordonează economia romînească nevoilor Germaniei. Subordonarea economică inevitabil duce la subordonarea politică asemănătoare a Romîniei" [3].

Starea de alarmă generală, întărită și de ocuparea Albaniei la 6 aprilie 1939 de către Italia fascistă, a determinat guvernele Angliei și Franței prezidate de Chamberlain și Daladier să acorde (la 13 aprilie), iar cercurile

---

[1] Grigore Gafencu, *Derniers jours de l'Europe*, p. 17.

În iulie 1944 cînd s-au dovedit false chiar și în ochii multor politicieni burghezi romîni calculele făcute cu Germania hitleristă și cînd înfrîngerea acesteia era evidentă, Gafencu tot a mai căutat să „justifice" acordul înrobitor din martie 1939. El a scris: „A existat numai un singur mijloc pentru a abate de la noi pericolul german; a trebuit găsită posibilitatea de a se înțelege direct cu Reichul... Singura măsură eficace de securitate care a putut să o ia Romînia a fost încheierea unui acord cu Reichul. Dar acest acord a trebuit să liniștească supărarea Germaniei (pentru executarea lui Codreanu și a altor legionari de către Carol —*n.n.*) și totodată n-a trebuit să împiedice guvernul romîn în libertatea sa de activitate... Pentru un astfel de acord s-a oferit în mod firesc domeniul problemelor economice". Gafencu a văzut avantajul acestui acord înrobitor în aceea că „a asigurat Romîniei liniște și pace". De altfel Gafencu a fost un admirator notoriu al politicii expansioniste a Germaniei imperialiste fiind gata să sacrifice în acest scop orice interese ale Romîniei. Încă din decembrie 1938 a vorbit cu deplină aprobare despre „întinderea ei pe Dunăre". În martie 1939 a salutat intrarea Germaniei hitleriste în Comisiunea Europeană a Dunării (Grigore Gafencu, *Politica externă a Romîniei*, p. 9—23 și idem, *Vorspiel zum Krieg im Osten*, p. 310—311).

[2] *Parlamentary Debates. House of Commons*, vol. 345, vol. 1692, 1693. Arhiva M.A.E. 71. Anglia, Presa, vol. 19.

[3] *Pravda*, 25 martie 1939.

www.dacoromanica.ro

guvernante burghezo-moşiereşti din Romînia să „ceară" faimoasele „garanţii" date Romîniei.

Fiind trimis la începutul lunii aprilie la Londra şi Paris pentru precizarea poziţiei guvernului romîn în legătură cu acordarea „garanţiilor", Al. Creţeanu — după cum rezultă dintr-un memoriu întocmit de el ulterior — a arătat reprezentanţilor guvernelor englez şi francez, Chamberlain şi Daladier : „Romînia nu vroia să ia parte la o acţiune de încercuire a Germaniei (aşa au fost denumite de hitleriştii şi prietenii lor măsurile de autoapărare luate împotriva acţiunilor agresive ale Germaniei hitleriste — *n.n.*). Romînia nu era doritoare să beneficieze de asistenţa militară din partea Uniunii Sovietice". De asemenea emisarul guvernului romîn a cerut un ajutor în armament. Iar în concluzie a arătat : „Consideraţiile de mai sus au fost ţinute în seamă de guvernele francez şi britanic" [1].

„Garanţiile" date Romîniei de guvernul englez şi francez nu erau de fapt îndreptate împotriva Germaniei, nu urmăreau scopul de a crea un front al statelor potrivnice acţiunilor ei agresive, ci erau subordonate scopului de a îndrepta agresiunea hitleristă împotriva Uniunii Sovietice, de a intimida Germania, de a o sili să acţioneze în înţelegere cu puterile apusene şi de a obţine în acelaşi timp un preţ cît mai convenabil — pentru Anglia — din partea Germaniei în lupta şi tocmeala dusă cu aceasta pentru reîmpărţirea teritorială a lumii. „Garanţiile" au fost folosite de guvernele englez şi francez, conduse de Chamberlain şi Daladier, ca un pretext pentru a refuza propunerile Uniunii Sovietice în direcţia luării unor măsuri de securitate colectivă. Ambasadorul Angliei la Berlin, Henderson, a arătat lui Hitler că „garanţiile" sînt lipsite de o valoare reală imediat ce Anglia şi Germania se vor înţelege cu privire la sfera lor de influenţă. Hitler n-a întreprins nimic faţă de aceste „garanţii" [2].

Vorbind despre rezultatele vizitei lui Gafencu la Berlin după acordarea „garanţiilor" anglo-franceze, Argetoianu a relatat următoarele pe baza informaţiilor date la Paris de Gafencu lui Tătărăscu care era atunci ambasadorul Romîniei în Franţa : „Hitler l-a primit cu o deosebită prietenie şi i-a spus că e foarte mulţumit de încheierea convenţiei (economice — *n.n.*) cu Romînia... Hitler a întrebat pe Gafencu de ce Romînia a primit garanţia Angliei, de vreme ce nu are nimic de temut din partea Germaniei, dimpotrivă. Gafencu a răspuns foarte abil că o garanţie gratuită, fără contracereri nu se poate refuza şi că, în afară de Germania, care nu e la graniţa Romîniei, mai sînt şi alte ţări care sînt la graniţa noastră, de pildă Ungaria, Bulgaria şi chiar Rusia. Hitler n-a prea insistat şi s-a mulţumit cu răspunsul lui Gafencu. Acesta a repetat Führerului că Romînia e hotărîtă să aplice convenţia economică cu Germania sincer şi cinstit — declaraţie primită cu mare plăcere" [3].

---

[1] Arhiva M.A.E. Fond. Germania-U.R.S.S. şi 71 939. Evoluţia relaţiilor anglo-romîne din 1919—1941. Cap. „Garanţiile franco-britanice". Memoriu întocmit de Al. Creţeanu.

[2] Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Mars hall Antonescu*, 1954 p. 271.

[3] A.C.I.I.P. : C. Argetoianu, caiet 65, f. 5678—5679, 25 aprilie 1939.

www.dacoromanica.ro

Lipsa de obiecțiuni a Germaniei hitleriste împotriva „garanțiilor" anglo-franceze date Romîniei reiese clar și dintr-un raport al lui Al. Creţeanu către I. Antonescu din 1941 [1].

Aceste înțelegeri prealabile și bine definite au avut în mod firesc un rol în eșuarea tratativelor începute concomitent de guvernele Chamberlain și Daladier cu guvernul sovietic pentru încheierea unui acord de asistență militară reciprocă.

În timp ce s-a desfășurat acest întreg joc diplomatic, Chamberlain, pentru a induce în eroare opinia publică mondială, îngrijorată de continuarea agresiunii hitleriste și a arăta chipurile că vrea să o împiedice, la 15 aprilie 1939 a întrebat guvernul sovietic dacă ar acorda și el garanții unilaterale pentru Polonia și Romînia. Guvernul sovietic a ținut cont de experiența politicii de „neintervenție" și a acordului de la München, totuși a dat un răspuns prompt la această întrebare, deoarece n-a vrut să se piardă nici o posibilitate pentru organizarea unei coaliții largi împotriva amenințărilor agresive ale hitleriștilor [2].

În răspunsul său, guvernul sovietic a propus încheierea unui pact între U.R.S.S., Anglia, Franța, bazat pe trei principii: realizarea unui acord de ajutor mutual între cele trei puteri, înfăptuirea unei convenții militare și acordarea garanțiilor comune ale celor trei puteri pentru toate țările de la Marea Neagră pînă la Marea Baltică.

Guvernul Chamberlain a evitat să ia poziție față de aceste propuneri, dar noile evenimente ale politicii internaționale (denunțarea acordului naval anglo-german și a pactului de neagresiune dintre Polonia și Germania), care duceau la înăsprirea contradicțiilor dintre cele două lagăre imperialiste, au creat o situație ce n-a mai putut justifica ocolirea pe mai departe a tratativelor cu Uniunea Sovietică.

La 8 mai 1939 guvernul Chamberlain a transmis guvernului sovietic noi propuneri care însă au urmărit scopul să impună Uniunii Sovietice obligații unilaterale, ignorînd principiul ajutorului reciproc. Or, situația dată a cerut crearea unui sistem de ajutor reciproc și securitate colectivă pentru toate țările mari și mici amenințate din ce în ce mai mult de agresiunea hitleristă.

Cercurile guvernante din Anglia și Franța s-au hotărît să înceapă tratative cu guvernul sovietic nu pentru a ajunge la o înțelegere cu Uniunea Sovietică și pentru a elabora măsuri eficace de prevenire a pericolului agresiunii hitleriste, ci cu socoteala ca eșecul acestor tratative să demonstreze Germaniei hitleriste că Uniunea Sovietică ar fi izolată și poate fi atacată.

În ducerea acestor tratative guvernul Chamberlain ajutat de guvernul Daladier, a urmărit mai ales scopul de a smulge guvernului hitlerist din Germania concesiuni cît mai mari în lupta pentru reîmpărțirea teritorială a lumii. Prin aceasta se explică în bună parte atitudinea de duplicitate a

[1] Arhiva M.A.E. Fond. Germania-U.R.S.S. și 71/939 E. 9. Evoluția relațiilor anglo-romîne din 1919—1941. Cap. „Garanțiile franco-britanice". Memoriu întocmit de Al. Creţeanu.

[2] V. M. Hvostov-A. M. Necrici, *Cum a izbucnit cel de-al doilea război mondial*, Editura științifică, 1960, p. 61.

www.dacoromanica.ro

guvernului münchenez din Anglia care, concomitent cu tratativele de la Moscova în vara anului 1939, a dus tratative secrete cu Germania.

În aceste condiţii au avut loc tratativele anglo-franco-sovietice. Primele încercări formale de tratative au început încă la sfîrşitul lunii martie 1939, o dată cu sosirea la Moscova a lui Hudson, şeful departamentului pentru comerţ maritim din Anglia. Tratativele au fost reluate în aprilie de reprezentanţii diplomatici englez şi francez Seeds şi Framer Naggiar, însoţiţi apoi de împuternicitul de la Foreign Office din Anglia, Strang. Aceste tratative s-au dus timp de cîteva luni fără nici un rezultat efectiv, din lipsa de dorinţă sinceră a politicienilor englezi şi francezi münchenezi de a ajunge la o înţelegere concretă.

Chiar şi cunoscutul om politic din Anglia, Lloyd George — la 19 mai 1939 — a trebuit să atragă atenţia lui Chamberlain în parlament că problema tratativelor trebuie luată mai serios, deoarece, „fără Rusia sînt fără nici un rost garanţiile noastre cu Polonia, Romînia şi Grecia" [1].

De la începutul tratativelor a devenit şi mai clar că un acord anglo-franco-sovietic ar fi de un interes vital şi pentru ţările răsăritene ameninţate nemijlocit de agresiunea hitleristă; şi mai ales Polonia şi Romînia ar fi profitat de realizarea unui acord de ajutor mutual între Uniunea Sovietică, Anglia şi Franţa pentru asigurarea independenţei lor naţionale.

Realizarea securităţii colective a fost o necesitate istorică şi vitală pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale a Romîniei. Comitetul Central al Partidului Comunist din Romînia, într-un manifest din martie 1939, a chemat masele populare: „Impuneţi guvernului să se unească cu acele forţe externe care sînt hotărîte să lupte contra agresorilor fascişti şi să se folosească de vecinătatea marii Uniuni Sovietice, care s-a declarat întotdeauna gata să apere ţările ameninţate de cotropirea fascistă" [2].

Totuşi clasele dominante şi guvernele reacţionare din aceste ţări, în înţelegere cu cercurile guvernante din Apus nu numai că au refuzat orice contribuţie la această realizare, ci au continuat să adopte o poziţie care a avut un rol de seamă în zădărnicirea tratativelor.

Concomitent acelaşi rol murdar l-au îndeplinit reprezentanţii claselor exploatatoare dominante din Polonia, vecină cu Uniunea Sovietică, care împreună cu Romînia ar fi trebuit să înlesnească luarea unor măsuri colective împotriva creşterii pericolului agresiunii hitleriste.

În cuvîntarea ţinută la adunarea festivă de la Varşovia în ziua de 21 iulie 1959 în cinstea delegaţiei de partid şi guvernamentală din Uniunea Sovietică, tovarăşul W. Gomulka a demascat rolul nefast al fostului ministru de externe polonez Beck în această privinţă. La 31 mai 1939 Beck a telegrafiat legaţiei poloneze de la Londra: „Guvernul polonez nu trece la nici o înţelegere cu nici unul din vecinii săi mari împotriva altuia" [3]. Guvernul reacţionar polonez a refuzat apărarea comună a Poloniei împreună cu Uniunea Sovietică împotriva agresiunii hitleriste în plină pregătire şi care constituia o primejdie iminentă şi gravă pentru Polonia.

[1] *Istoria diplomaţiei*, vol. III, p. 774, ed. în limba germană.
[2] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, ed. II, E.S.P.L.P., 1953, p. 320.
[3] *Pravda*, 22 iunie 1959, nr. 203 (14.962).

www.dacoromanica.ro

De la începutul acestor tratative Uniunea Sovietică a cerut lămurirea relațiilor cu Polonia și Romînia. Participarea activă a Uniunii Sovietice la lupta comună împotriva agresorilor a necesitat crearea posibilităților de trecere pentru armata sovietică prin teritoriul acestor două țări, U.R.S.S. neavînd frontiere comune cu Germania hitleristă, Uniunea Sovietică numai astfel ar fi putut ajuta Anglia și Franța în cazul atacării lor de către Germania hitleristă. De asemenea numai așa ar fi putut fi apărate și ajutate și Romînia și Polonia de U.R.S.S. în cazul unui atac hitlerist direct împotriva teritoriului acestor țări. Chiar și ziarul francez „Le Temps" a recunoscut că în cazul unei agresiuni hitleriste, Uniunea Sovietică poate fi atacată prin teritoriul Poloniei și Romîniei și Germania hitleristă ar vrea să le atragă la un război antisovietic. („Surtout qu'à travers ces deux pays c'est le territoire russe qui se trouve directement menacé par la poussée allemande vers l'Est. Nul ne peut plus ignorer après la révélation des sondages faits par le maréchal Göring auprès de M. Beck que le véritable objectiv de la politique allemande à l'Est est le démembrement de la Russie et la colonisation de ses régions les plus riches") [1]. În același timp Armata Sovietică n-ar putea ajuta Anglia și Franța atacată — a mărturisit ziarul — decît avînd dreptul de trecere prin teritoriul Romîniei și Poloniei totodată fiind necesară și apărarea popoarelor acestor țări față de cotropirea și înrobirea hitleristă.

Unii oameni politici romîni mai lucizi, cum era N. Titulescu, au înțeles mai demult această interdependență dintre interesele U.R.S.S., ale Romîniei și ale altor țări. Politica oficială a Romîniei burghezo-moșierești a mers însă contrar acestor interese supreme ale țării [2]. Fostul ministru de externe francez, George Bonnet, a trebuit să recunoască ulterior că propunerile Uniunii Sovietice dinainte de acordul trădător de la München n-au putut fi realizate și din cauza poziției guvernelor polonez și romîn care astfel au făcut imposibilă ajutorarea Cehoslovaciei de Armata Sovietică („U.R.S.S. : offre obligeante, mais comme à l'ordinaire impossible à réaliser, puis qu'elle exigeait le passage de ses troupes à travers la Pologne et la Roumanie, qui s'y opposaient avec une résolution farouche")[3]. Într-o perioadă cînd era vorba despre apărarea și salvarea intereselor naționale vitale ale țării, politicienii burghezo-moșierești romîni, vînduți Germaniei hitleriste, în mod nerușinat și cinic denaturau sensul firesc și adevărul

[1] *Le Temps*, 16 mai 1939.

[2] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., Memoriul lui N. Titulescu către regele Carol al II-lea.

[3] Prefața lui George Bonnet la cartea lui Raffaelle Guariglia, *La diplomatie difficile. Mémoires 1922—1946*. Cît de neserioasă și ridicolă apare față de situația reală afirmația lui N. P. Comnen că doar Romînia burghezo-moșierească ar fi luat apărarea Cehoslovaciei în situația ei tragică de atunci („Pendant que l'Europe tremblait au fou de la voix de Hitler, s'inclinait devant toutes ses exigences et dépeçait à Munich la Tchécoslovaquie, la Roumanie, seule — je dis seule... — osait élever la voix en faveur de sa malheureuse alliée"), în cartea sa *Anarchie, dictature ou organisations internationales*, Genève, 1946, p. 127. Fapt era că cercurile guvernante romîne au creat greutăți enorme în calea ajutorării Cehoslovaciei în situația ei, grea, în timp ce majoritatea covîrșitoare a opiniei publice din Romînia era solidară cu poporul cehoslovac. (Vezi și *München und die Kleine Entente* de Alexander Ort în volumul, *Die Hintergründe des Münchener Abkommens von 1938*, p. 113—128, Berlin, 1959.

www.dacoromanica.ro

asupra ajutorului prietenesc, pe care l-ar fi dat Marea Uniune Sovietică Romîniei ameninţată grav de agresiunea hitleristă. Ei calomniau aceste intenţii sincere afirmînd că aceasta ar însemna „ocuparea" ţării pregătind astfel subjugarea şi jefuirea ei nemiloasă de către imperialismul hitlerist.

Această poziţie a fost menţinută cu încăpăţînare şi în timpul tratativelor anglo-franco-sovietice din 1939. În ajunul lor guvernul burghezo-moşieresc romîn n-a dat nici un răspuns pozitiv la noile întrebări — deşi făcute şi ele formal din Londra şi Paris — dacă tratatul militar polono-romîn ar putea fi lărgit incluzînd în acesta apărarea celor două ţări împotriva agresiunii hitleriste [1].

Această linie de trădare a intereselor naţionale a fost urmărită consecvent de cercurile guvernante burghezo-moşiereşti din Romînia în tot timpul desfăşurării tratativelor de la Moscova. O serie de documente dezvăluie maşinaţiunile guvernului dictaturii regale, pentru a se opune cu orice preţ unei astfel de înţelegeri în interesul apărării independenţei naţionale a Romîniei cu ajutorul Uniunii Sovietice. La primele ştiri cu privire la începerea tratativelor la Moscova primul ministru Armand Călinescu a trimis la 20 aprilie 1939, următoarea telegramă ambasadei romîne de la Paris :

„În cazul în care aveţi informaţii că guvernul francez ar duce tratative cu U.R.S.S. prin care s-ar stipula acordarea unui ajutor de materiale Romîniei în caz de război, vă rugăm să faceţi astfel ca înaintea sosirii d-lui ministru al Afacerilor Străine să nu se avizeze la angajamente ţara noastră" [2].

Prin aceasta s-a dat de înţeles pentru legaţia de la Paris şi guvernul francez că problema nu este urgentă pentru guvernul burghezo-moşieresc romîn.

În acelaşi timp au fost avertizate reprezentanţele diplomatice ale Romîniei de la Londra cît şi Moscova. Astfel la 20 aprilie reprezentantul Romîniei burghezo-moşiereşti la Moscova, Dianu, a declarat ambasadorului englez la Moscova :

„Dacă cumva s-ar părea că U.R.S.S. aşteaptă vreo propunere din partea noastră (Turcia, Romînia, eventual Polonia), aceasta este o greşeală şi o imposibilitate" [3].

Cu alte cuvinte, din partea guvernului burghezo-moşieresc din Romînia să nu se aştepte nici un consimţămînt la o colaborare militară cu U.R.S.S.

La Londra această poziţie a fost expusă personal de Gafencu — aşa cum a arătat Călinescu — care a făcut o vizită în Anglia şi Franţa (precum şi în Germania şi alte ţări). El a telegrafiat la 25 aprilie 1939 la Bucureşti că a avut convorbiri cu toţi membrii mai importanţi ai guvernului şi şefii opoziţiei şi a avut „convorbiri interesante" şi cu ambasadorul S.U.A. care

[1] Arhiva M.A.E., dos. cit. Telegramele cifrate nr. 21576, 21936.
[2] Ibidem, dos. Franţa-Romînia, caz. I, vol. VI, rol. 20.
[3] Ibidem, dos. Romînia, Pol. externă 1939, caz. 74, vol. III (71) T.c.f.—n. întreg 26419/26.IV.1939.

www.dacoromanica.ro

i-a făcut o vizită la legația de la Londra. În convorbirile cu oamenii politici englezi, Gafencu a refuzat categoric orice ajutor sovietic :

„Am expus punctul de vedere că nu vrem să fim atrași într-un sistem de asistență generală care s-ar sprijini pe Rusia. Participarea Rusiei la garanția ce mi s-a dat... nu ar întări pozițiile noastre în care ar compromite raporturile noastre cu Germania"[1]. El a adăugat că nu poate împiedica statele occidentale, în ce le privește, a căuta o „reasigurare" cu U.R.S.S. dar a declarat din nou pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra poziției negative a cercurilor guvernante burghezo-moșierești din Romînia că : „vrem să fim lăsați în afară de orice sistem s-ar organiza cu sprijinul Rusiei și am fi mulțumiți dacă numele nostru nu se va pronunța cu prilejul unor eventuale declarații colective franco-sovietice"[2].

„Aceasta nu înseamnă firește că în caz de război am refuza un sprijin în arme și de ori unde ar veni"[3]. Gafencu a relatat în legătură cu tratativele de la Moscova că Chamberlain și Halifax i-au spus că au făcut Uniunii Sovietice propunerea ca aceasta să dea un sprijin în arme și muniții în caz de război Angliei și Franței și prietenilor lor, dar și lucrul acesta a fost cerut formal, pentru ducerea în eroare a popoarelor : „mai mult pentru a da satisfacție opoziției decît din convingere"[4].

Din raportul lui Gafencu trimis la București reiese clar jocul pe care l-au făcut cercurile guvernante din Apus în legătură cu tratativele de la Moscova : „Chamberlain m-a făcut să înțeleg că guvernul englez va da un răspuns evaziv și dilatoriu. Lucrările vor fi astfel amînate"[5].

Complicitatea lui personală și a cercurilor burghezo-moșierești din Romînia cu această politică rezultă din constatarea : „M-am declarat satisfăcut cu aceste declarațiuni"[6].

Prin aceasta a dat de înțeles că din partea delegațiilor franceză și engleză nu se vor duce la Moscova tratative serioase, ci vor aplica o tactică de tergivesări interminabile și reacționarii romîni pot fi liniștiți în această privință.

În această perioadă diplomația engleză și franceză a continuat să caute diferite forme și formulări pentru a păstra aparența față de opinia publică, că vor să ducă tratative cu U.R.S.S. și să ajungă la anumite rezultate fără să facă însă eforturi în acest scop. De asemenea au făcut numai intervenții aparente pentru a determina guvernul romîn să-și schimbe poziția. La 30 aprilie 1939 R. Hoare pe baza instrucțiunilor primite de la Londra a comunicat lui A. Călinescu că Halifax propune „o formulă de asociație pentru a rezista agresiunii" care „să concilieze următoarele preocupări : 1) să nu se piardă sprijinul sovietic în caz de conflict ; 2) să nu se pericliteze frontul comun în răsărit din cauza susceptibilității

[1] Arhiva M.A.E., dos. Romînia, Pol. ext. 1939, caz. 74, vol. III (71) T.c.f. — n. întreg 26419/26.IV.1939.

[2] Ibidem, dos. Romînia, Pol. ext. 1939, caz. 74, vol. III (71) T.c.f. — n. întreg 26419/26.IV.1939.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem, dos. Romînia. Pol. ext. 1939, caz. 74, vol. III (71) T.c.f. — n. întreg 26419/26.IV.1939.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Poloniei şi Romîniei; 3) să nu se facă jocul Germaniei prin încurajarea acţiunii anticomintern şi să nu se piardă astfel simpatia lumii; 4) să nu se provoace nici o acţiune violentă din partea Germaniei". În vederea acestor obiective, Anglia a propus următoarea formulă vagă: „Sovietele să declare că în cazul în care Anglia şi Franţa s-ar găsi în conflict ca rezultat al obligaţiunilor de asistenţă ce au contractat, Uniunea Sovietică oferă ajutorul oportun" [1]. După Halifax, o astfel de formulare — care de altfel n-a prevăzut nici un ajutor reciproc pentru U.R.S.S. — ţine seama de „susceptibilităţile" Romîniei şi Poloniei şi asistenţa devine efectivă numai la cerere[2]. Pentru politicienii dictaturii regale din Romînia era însă prea mult şi o asemenea declaraţie. Sub pretext că declaraţia publică sovietică „va avea ca rezultat o reacţiune imediată germană şi primirea asistenţei Germania o poate socoti ca un act ostil"[3], ei au respins şi această declaraţie, deoarece n-au vrut să strice cu nimic relaţiile strînse cu Germania hitleristă şi n-au dorit nici o colaborare cu guvernul sovietic care a dorit sincer să ajute Romînia.

Existenţa unei înţelegeri romîno-polone cu privire la sabotarea tratativelor de la Moscova, reiese şi dintr-o convorbire din 3 mai 1939 dintre A. Călinescu şi contele Raczynski, ambasadorul Poloniei la Bucureşti, care a comunicat lui Călinescu: „Guvernul polon a făcut să se ştie la Paris că o declaraţie militară de asistenţă din partea sovietelor nu-i convine în momentul acesta" [4].

Fiind întrebat de Raczynski care este punctul de vedere al guvernului romîn, A. Călinescu a răspuns că acesta „este acelaşi ca şi al guvernului polonez" [5].

Este adevărat că poziţia guvernelor reacţionare romîn şi polonez nu a fost luată fără ştirea unor cercuri occidentale direct interesate în expansiunea hitleristă în estul Europei. În acelaşi timp masele populare din ţara noastră au protestat energic împotriva politicii de trădare naţională a guvernului. La puternica manifestaţie de 1 Mai 1939, mii de oameni ai muncii au demonstrat pe străzile Bucureştiului cerînd încheierea alianţei între U.R.S.S., Romînia, Anglia, Franţa şi scandînd lozincile Partidului Comunist. Pe placarde antifasciste purtate de masă s-a cerut: „Să apărăm graniţele ţării împotriva agresorului hitlerist! Trăiască independenţa naţională!... Cerem abrogarea pactului economic germano-romîn de trădare a ţării!". „Scînteia" ilegală a scris: „Cei douăzeci de mii de demonstranţi s-au afirmat pentru alianţa cu Franţa, Anglia şi Uniunea Sovietică, cea mai hotărîtă apărătoare a ţărilor ameninţate de agresiune" [6].

---

[1] Arhiva M.A.E. Romînia general, caz. 2, vol. 8, probl. 71/1939, ian.-iunie. Peste cîteva zile, la 3 mai 1939 A. Călinescu a informat în acelaşi sens pe A. Thierry, reprezentantul Franţei la Bucureşti.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem, Romînia general, caz 2, vol. 8, probl. 71/1939, ian.-iunie.

[4] Ibidem, C.P.E./I.M. 3 mai 1939.

[5] Ibidem.

[6] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. *Scînteia*, 1 iunie 1939, an. IX, nr. 20 (110).

www.dacoromanica.ro

Aceasta s-a cerut şi în manifestul C.C. al P.C.R. din 15 mai 1939 şi în multe alte documente de partid din acea vreme[1].

Vîrfurile burgheziei şi moşierimii romîne au desconsiderat însă interesele naţionale ale ţării şi năzuinţele maselor şi au continuat să ignoreze tratativele de la Moscova.

În telegrama din 22 mai 1939 trimisă de Ministerul Afacerilor Externe către legaţia romînă din Londra referitoare la poziţia guvernului romîn faţă de negocierile anglo-sovietice se arăta : „negocierile cu Rusia Sovietică fiind purtate independent de asistenţa asigurată Romîniei, nu pot fi judecate la valoarea lor justă decît de către Anglia şi Franţa. De aceea guvernul romîn nu-şi poate lua răspunderea de a formula vreo sugestie[2].

Neţinînd seama de ascuţirea extremă a situaţiei internaţionale, Ministerul de Externe comunica la 13 iulie 1939 ambasadei romîne de la Ankara : „Nu avem deocamdată intenţia să intrăm în negocieri nici directe nici indirecte cu Ruşii pentru participarea la un pact al Mării Negre sau în vederea altor acorduri care ne-ar îndepărta de politica noastră de independenţă şi de cumpănă"[3].

Guvernele Chamberlain şi Daladier în tot timpul tratativelor de la Moscova au folosit această poziţie a guvernului romîn inspirată de ele pentru a zădărnici mai uşor tratativele cu Uniunea Sovietică.

În aceste condiţii, deşi Chamberlain a continuat să facă adeseori în parlament declaraţii „optimiste" cu privire la mersul tratativelor de la Moscova şi la 7 iunie 1939 a declarat că, în problemele de bază, s-ar fi ajuns la o înţelegere cu Uniunea Sovietică, în realitate aceste tratative s-au prelungit luni de zile fără perspective de elaborare a unui acord din cauza tacticii de sabotare a delegaţiilor anglo-franceze ; între timp au avut loc tratative secrete între Germania hitleristă şi Anglia prin intermediul lui Hudson, Wohltat, Dalerus[4]. Delegaţii apuseni au cerut la Moscova obligaţii numai din partea U.R.S.S., pretinzînd garanţii din partea ei chiar şi pentru Elveţia şi Olanda fără a asigura şi Uniunii Sovietice un ajutor reciproc şi colaborare strînsă în cazul atacării ei[5].

Politica de sabotare dusă de guvernele Angliei şi Franţei faţă de tratativele de la Moscova şi politica lor de împiedicare de a ajunge la rezultate în cursul tratativelor a fost susţinută de guvernul american deşi acesta a manifestat aparent o atitudine de „neamestec" în aceste tratative. În direcţia împiedicării rezultatelor au acţionat reprezentanţii diplomatici ai S.U.A. de la Londra şi Berlin[6].

În această vreme a avut loc şedinţa plenară a C.C. al P.C.R., care, analizînd situaţia internaţională şi politica externă a dictaturii regale, a subliniat pericolul crescînd din partea Germaniei hitleriste pentru inde-

[1] Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., cota A, XXIII-5, nr. inv. 1026 ; ibidem, R. dos. nr. 160 doc. 11 ; cota A XXIII-4, nr. inv. 1025.

[2] Arhiva M.A.E., dos. cit., doc. nr. 17.

[3] Ibidem, dos. cit., doc. nr. 20 Telegrama din 13 iulie 1939.

[4] Vezi *Documente şi materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial*, publicate de Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S., vol. II, p. 67—96, 121—136.

[5] *Vnesnaia politica SSSR Sbornik dokumentov*, tom. IV (1935 — iunie 1941 g.) Moscova, 1946, p. 417—418.

[6] A. M. Nekrici, *Politika angliskogo imperializma v Evrope*, Moscova, 1955 p. 376—377.

www.dacoromanica.ro

pendenţa ţării, a cerut „scoaterea tuturor fasciştilor şi capitulanţilor din guvern, armată şi din întregul aparat al statului", a cerut o alianţă cu Uniunea Sovietică şi ţările apusene „folosindu-se imensul avantaj al vecinătăţii cu marea ţară socialistă"[1].

În urma presiunii forţelor antifasciste din lume, după multe ezitări, la 25 iulie 1939 guvernele Chamberlain şi Daladier au acceptat propunerea sovietică de a trimite misiuni militare la Moscova fără însă a fi încheiat mai înainte vreun tratat de alianţă. Cu aceasta tratativele au intrat în etapa lor ultimă [2]. Ele au început într-un moment cînd cercurilor guvernante din Londra şi Paris le era clar că izbucnirea războiului se poate întîmpla chiar peste cîteva zile. Însuşi delegatul englez, Drax, a declarat la Moscova că aceasta este de aşteptat pe ziua de 15 august 1939.

Textul integral al stenogramei privind tratativele duse în august 1939 între misiunile militare ale Uniunii Sovietice, Angliei şi Franţei publicat în revista „Mejdunarodnaia Jizni" (reprodus la noi în limba romînă în revista „Studii"), a confirmat din nou şi puternic întreaga răspundere a guvernelor Chamberlain şi Daladier pentru nerealizarea unui tratat de alianţă şi acord militar în vara anului 1939 între cele trei puteri, tratat care ar fi fost menit să pună stavilă planurilor agresive ale Germaniei hitleriste şi să-i dea o ripostă zdrobitoare în cazul dezlănţuirii agresiunii militare.

Aceste documente arată din nou politica înţeleaptă a guvernului sovietic care în complicata situaţie internaţională din anul 1939 a apărat ferm interesele popoarelor sovietice şi ale securităţii colective.

După cum a reieşit şi din stenograma şedinţelor de tratative desfăşurate în condiţii de extremă încordare a relaţiilor internaţionale, misiunile militare engleze şi franceze au urmărit cel mult să discute şi numai în general o eventuală colaborare cu Uniunea Sovietică, n-au venit la Moscova cu nici un plan concret de coordonare efectivă a forţelor militare ale celor trei puteri, n-au avut împuternicirile corespunzătoare şi erau compuse din persoane militare de mîna a treia.

Cele două misiuni militare apusene au venit la Moscova ştiind bine că fiind vorba despre tratative militare, la aceasta este inevitabilă clarificarea definitivă a problemei trecerii trupelor sovietice prin teritoriul Poloniei şi Romîniei. Totuşi la Moscova au dat de înţeles că la aceasta ei nici nu s-ar fi gîndit. Paragraful 16 al instrucţiunilor date prealabil la

---

[1] *Lupta de clasă*, nr. 6 din august 1939. Raportul C.C. al P.C.R. din iunie 1939.

[2] Hitleriştii erau liniştiţi şi cu privire la caracterul tratativelor pe care misiunile militare engleze şi franceze au început să le ducă la Moscova. Ambasadorul german de la Londra, Dirksen a raportat Ministerului Afacerilor Externe germane, la 1 august 1939: „Faţă de continuarea tratativelor pentru pactul cu Rusia, cu toată trimiterea misiunii militare — sau mai bine-zis, datorită acestui fapt — aici se manifestă scepticism. Despre aceasta face dovadă componenţa misiunii militare engleze: un amiral, care pînă acum a fost comandantul Portsmouthului care se află de fapt în retragere şi n-a făcut parte niciodată din statul major al amiralităţii; un general care e deasemenea un simplu ofiţer; apoi un general de aviaţie — eminent ca profesor la şcoala de aviaţie, însă nu ca strateg. Aceasta dovedeşte că misiunea militară, are ca sarcină mai degrabă să slăbească capacitatea de luptă a Armatei Sovietice decît să încheie acorduri operative". (*Documente şi materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial...*, vol. II, p. 107).



www.dacoromanica.ro

Londra misiunii militare engleze a constatat însă ca un fapt că „Polonia şi Romînia nu sînt dispuse să aibă trupe sovietice pe teritoriile lor". În instrucţiuni s-a mai arătat că dacă guvernul sovietic va cere precizarea acestei probleme, atunci misiunea militară să întrebe guvernul de la Londra. Conducătorul misiunii militare franceze, generalul Doumenc, a primit de asemenea dispoziţia de a împiedica punerea acestei probleme de către misiunea militară sovietică. Totodată ambele misiuni militare au primit dispoziţii de a duce numai tratative generale şi acestea încet, fără însă a încheia vreo convenţie[1].

Mareşalul Voroşilov a pus întrebarea clară la şedinţa misiunilor militare din 13 august 1939 : „cum îşi reprezintă misiunile respective sau marele state majore ale Franţei şi Angliei, participarea Uniunii Sovietice la războiul contra agresorului, dacă acesta va ataca Anglia sau Franţa, ori dacă agresorul va ataca Polonia şi Romînia sau Polonia şi Romînia odată..."[2]. La şedinţa din 14 august 1939 şeful misiunii militare sovietice a pus din nou întrebarea : „vreau să obţin un răspuns dar la întrebarea mea foarte clară privind operaţiile în comun ale forţelor Angliei, Franţei şi ale Uniunii Sovietice împotriva inamicului comun — împotriva blocului agresorilor sau împotriva agresorului principal — dacă el va ataca... Se are oare în vedere trecerea trupelor sovieţice prin teritoriul Romîniei, dacă agresorul va ataca Romînia ?"[3]. Neprimind nici un răspuns la această problemă fundamentală, în declaraţia misiunii militare sovietice citită la şedinţa din 21 august 1939 s-a subliniat : „Intenţia misiunii militare sovietice a fost şi rămîne să se înţeleagă cu misiunile militare engleză şi franceză cu privire la organizarea practică a colaborării militare a forţelor armate ale celor trei părţi contractante. Misiunea sovietică consideră că U.R.S.S. neavînd frontieră comună cu Germania, poate să acorde ajutor Franţei, Angliei, Poloniei şi Romîniei numai în condiţia trecerii trupelor sale prin teritoriul Poloniei şi Romîniei, pentru că nu există alte căi de a lua contact cu trupele agresorului. Aşa după cum trupele engleze şi americane în războiul mondial trecut nu ar fi putut lua parte la colaborarea militară cu forţele armate ale Franţei dacă nu ar fi avut posibilitatea să opereze pe teritoriul Franţei, tot astfel şi forţele armate sovietice nu pot participa la colaborarea militară cu forţele pe teritoriul Poloniei şi Romîniei. Aceasta este o axiomă militară"[4].

Cu prilejul tratativelor militare reprezentanţii misiunilor militare apusene au adoptat poziţia că Romînia şi Polonia să-şi apere singure graniţele, ceea ce era egal cu aprobarea prealabilă a cotropirii acestor ţări de către agresorii hitlerişti, în timp ce poziţia Uniunii Sovietice a avut în vedere tocmai apărarea comună a independenţei şi suveranităţii naţionale a acestor două ţări. Aceasta era singura cale reală pentru a salva de subjugare aceste state şi împiedicarea agresorilor hitlerişti să dezlănţuie războiul în Răsărit şi Apus. La tratativele militare delegaţia engleză nici

[1] Werner Basler, *Die britisch-französisch-sowjetischen Militärbesprechungen in August 1939*, în *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Berlin, 1957, an. V, nr. 1, p. 23, 28, 31.
[2] *Studii*, 1959, anul XII, nr. 2, p. 176, 177.
[3] *Ibidem*, p. 181.
[4] *Ibidem*, nr. 3, p. 217.

www.dacoromanica.ro

n-a ascuns părerea ei că consideră posibilă şi deci normală cotropirea Romîniei şi Poloniei urmînd ca ajutorul să fie dat ulterior acestor ţări, adică abia atunci cînd ele nu mai pot fi salvate de pericolul cotropirii. Această părere a misiunilor militare apusene a coincis cu poziţia asemănătoare a politicienilor burghezo-moşiereşti romîni. Şi Gafencu a susţinut: „Independenţa Romîniei a devenit o problemă a rezistenţei sale"[1].

Uniunea Sovietică, a căutat să împiedice izolarea şi pierderea independenţei Romîniei şi Poloniei, iar politica guvernelor reacţionare din aceste ţări şi a celor din Anglia şi Franţa a acţionat tocmai în direcţia izolării şi subjugării Poloniei şi Romîniei[2], fiind gata să sacrifice aceste două ţări şi să le „cedeze" în cadrul tocmelilor făcute cu hitleriştii germani, în vederea agresiunii hitleriste împotriva U.R.S.S. Guvernele Chamberlain şi Daladier duceau astfel o politică de trădare a acestor ţări, transformîndu-le în obiecte de tîrg cu hitleriştii, avînd în această privinţă tot sprijinul guvernelor burghezo-moşiereşti din Romînia care au devenit tot mai mult instrumente şi complici ai fascismului german, şi trădînd totodată interesele popoarelor din ţările lor proprii.

Aceste uneltiri au avut un rol important la instaurarea dictaturii fasciste în Romînia şi aruncarea apoi a ţării în criminalul război antisovietic. Vorbind despre acestea tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat, că „Anglia s-a oferit să respecte pe de-a-ntregul aşa-numita sferă germană de interese din Europa de est şi sud-est, să renunţe la garanţiile date Romîniei şi altor ţări din estul Europei şi să determine şi Franţa de a renunţa la legăturile ei cu aceste ţări. Ca urmare a intrării Romîniei în orbita Germaniei hitleriste este instaurată la putere dictatura fascistă"[3].

Guvernul sovietic în toată această perioadă a apărat ferm interesele independenţei naţionale a Romîniei (şi Poloniei), pentru apărarea ei în cazul unui atac militar. Acest lucru a fost arătat de o serie de documente ale guvernului sovietic, declaraţii T.A.S.S. şi articole din presa sovietică. Cînd în timpul tratativelor de la Moscova misiunile militare engleză şi franceză au adoptat poziţia că guvernul romîn (şi cel polonez) vor cere ajutor ulterior în caz de atac, iar dacă nu-l vor cere vor deveni provincii ale Germaniei, misiunea militară sovietică a arătat în legătură cu aceasta că nu este în interesul celor trei puteri „ca forţele armate suplimentare ale Poloniei şi Romîniei să fie distruse". La refuzul celor două misiuni militare apusene de a da un răspuns clar la această problemă, misiunea militară sovietică a făcut o declaraţie în care a arătat că Uniunea Sovietică „nu a uitat şi nu uită că Polonia şi Romînia sînt state independente. Dimpotrivă, tocmai plecînd de la această situaţie incontestabilă, misiunea militară sovietică a rugat misiunile militare engleză şi franceză să răspundă la întrebarea: «vor fi lăsate forţele armate sovietice să treacă pe teritoriul Poloniei

---

[1] Grigore Gafencu, *Vorspiel zum Krieg im Osten*, p. 311.

[2] Conducătorii celor două partide principale burghezo-moşiereşti Maniu şi Brătianu s-au declarat încă după trădarea de la München ca Romînia să se sprijine pe Germania hitleristă (Anlehnung an Berlin), vezi Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 24.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 380.

www.dacoromanica.ro

(prin coridorul de la Vilno şi Galiţia) şi Romîniei în caz de agresiune împotriva Angliei şi Franţei sau împotriva Poloniei şi Romîniei»"[1].

La o întrebare a amiralului englez Drax în care parte a teritoriului Romîniei ar vrea să ajute Uniunea Sovietică această ţară, misiunea militară sovietică a declarat: „Romînia poate deveni obiect de atac în puncte diferite ale teritoriului ei. Şi dacă Uniunea Sovietică ar fi pusă în situaţiunea să acorde Romîniei ajutor, noi ar trebui să ţinem seama de situaţia obiectivă existentă. Această situaţie ar determina şi regiunile unde noi ar trebui să trimitem trupe" [2]. Astfel Uniunea Sovietică a arătat că este gata să ajute Romînia oriunde ar fi atacată.

O dată cu trecerea la tratative militare cercurile guvernante burghezo-moşiereşti din Romînia au început să desfăşoare o febrilă activitate diplomatică pentru a contribui la torpilarea şi a acestor tratative. Astfel, la 27 iulie Gafencu printr-o telegramă cifrată atrage atenţia lui Tilea, reprezentantul Romîniei la Londra, să procedeze după indicaţiile date încă la 8 iulie: „veţi urmări de aproape negocierile lămurind punctul nostru de vedere şi anume de a rămîne în afară de orice angajamente pe care am avea de luat faţă de Rusia" şi să insiste în special ca Foreign Office să nu accepte clauza „agresiunii indirecte"[3]. Aceasta ar fi însemnat şi ocuparea ţării prin acţiuni violente interne care să asigure alăturarea ţării de blocul ţărilor fasciste.

La convorbirea purtată la 31 iulie 1939 între Al. Creţeanu şi Spitzmüller, însărcinatul cu afaceri al Franţei la Bucureşti, primul arătînd că Anglia se opune în problema „agresiunii indirecte", a declarat: „...ţinem să-i exprimăm speranţa că de partea sa guvernul francez se va asocia cu punctul de vedere britanic potrivit noţiunii «agresiunii indirecte». O asemenea clauză ar putea oferi cîndva Uniunii Sovietice pretexte de a se amesteca în treburile noastre interne"[4].

În tot cursul tratativelor misiunilor militare guvernele polonez şi romîn n-au încetat să reafirme poziţia lor negativă. La 20 august 1939 ministrul polonez Beck a telegrafiat legaţiei de la Londra „Polonia nu încheie cu Sovietele nici un acord militar şi guvernul polonez nu este dispus să încheie un astfel de tratat"[5].

Aceasta a rămas şi linia cercurilor guvernante romîne. La întîlnirea sa din 11 august 1939 cu Ismet Inönü, preşedintele de atunci al Turciei, Carol al II-lea a declarat că Romînia (clasele dominante, exploatatoare ale Romîniei burghezo-moşiereşti — *n.n.*) nu vrea să admită armata rusească pe teritoriul său nici chiar dacă aceasta vine „să lupte alături de armata romînă". În cursul acestei discuţii regele Carol s-a pronunţat categoric împotriva încheierii unui act de asistenţă mutuală cu U.R.S.S. cît şi împotriva denunţării convenţiei militare antisovietice cu Polonia afirmînd că „un pact cu U.R.S.S. ar fi considerat de Germania ca o provocare şi ar aduce Romîniei

[1] *Studii*, an. XII, 1959, nr. 2, p. 184.
[2] *Ibidem*, nr. 3, p. 210.
[3] Arhiva M.A.E., U.R.S.S., 1939. Relaţii cu Romînia, ianuarie-aug.
[4] Ibidem, Evoluţia... Documentul 21, p. 1 (Aceasta ar fi prevăzut o ocupare a ţării nu prin atac militar direct).
[5] Din cuvîntarea citată a tovarăşului W. Gomulka.

www.dacoromanica.ro

război"[1]. După cum au arătat evenimentele în ajunul celui de-al doilea război mondial cercurile guvernante din Romînia se pregăteau să subordoneze total — şi din punct de vedere militar — Romînia faţă de scopurile expansioniste ale Germaniei hitleriste, în vederea atacării Uniunii Sovietice.

Pe această poziţie de trădare naţională au persistat cercurile guvernante din Romînia burghezo-moşierească pînă în ultimele zile ale tratativelor de la Moscova, cînd situaţia pe plan internaţional a început să ia forme dramatice. Uniunea Sovietică a luptat pînă în ultimul moment pentru realizarea unei înţelegeri. La 21 august 1939 — ultima zi a tratativelor — Gh. Tătărăscu a informat telegrafic din Paris pe Gafencu despre mersul tratativelor de la Moscova şi a confirmat că „Sovietele au cerut să li se recunoască dreptul de trecere prin Polonia şi Romînia"[2].

Este semnificativă şi acea relatare a lui Tătărăscu că „Par acquit dè conscience, guvernele de la Londra şi Paris au hotărît să facă un demers în sensul sovietic pe lîngă guvernul nostru şi al Poloniei. Aflu că un asemenea demers a fost făcut sîmbătă (19 august) la Varşovia şi că a fost urmat de un refuz categoric al ministrului Beck". El a adăugat că în cazul cînd va fi făcut un astfel de demers, atunci va răspunde conform „directivelor permanente în această chestiune", deci refuzînd propunerea sovietică.

De asemenea este caracteristic faptul că guvernele Chamberlain şi Daladier nici n-au făcut o astfel de intervenţie decît la Varşovia, considerînd probabil cu totul de prisos să mai facă o intervenţie măcar formală şi la Bucureşti. În cazul Poloniei totuşi a fost mai „necesară" să facă o intervenţie formală, deoarece opinia publică mondială a trăit sub presiunea încordării extreme a situaţiei internaţionale provocată de denunţarea pactului de neagresiune germano-polon şi de agitaţiile alimentate în problema Danzigului, pe cînd între Romînia şi Germania nu s-au slăbit, ci din contră s-au întărit relaţiile, ţara fiind dată, de fapt, pe mîna hitleriştilor o dată cu acceptarea încheierii pactului economic romîno-german din martie 1939. Ministrul extern englez Halifax oferind Germaniei spaţiu vital şi materii prime, a inclus în cadrul acestui spaţiu şi Romînia. După cum mărturiseşte Argetoianu în primăvara şi vara anului 1939 Bucureştiul a mişunat de experţi economici germani veniţi pentru grăbirea aplicării acordului germano-romîn din martie 1939[3].

În ziua următoare, la 22 august 1939, după eşuarea definitivă a tratativelor de la Moscova, Tătărăscu, a mai telegrafiat lui Gafencu că chiar în ultimul moment „răspunsul ministrului Beck a fost astfel precum l-am telegrafit : intransigent şi chiar brutal în a refuza propunerea sovietică". El a mai comunicat că, după cele spuse de Bonnet, ministrul afacerilor externe din Franţa, „era în intenţiunea guvernului francez de a face

[1] Arhiva M.A.E., Palat Dolena Boftche, Întrevedere Ismet Inonü — Carol al II-lea cu asistenţa lui Saracioglu şi V. Stoica, 11 august 1939, Istanbul.

[2] Ibidem, Dos. U.R.S.S., 1939, Relaţii cu Romînia — ianuarie-august, caz. 24, vol. XIV fost 71/Rusia 23.

[3] A.C.I.I.P. Caiet 65, f. 5786.

www.dacoromanica.ro

un demers similar pe lîngă guvernul romîn"[1]. Guvernul francez n-a dovedit însă nici o dată că într-adevăr ar fi avut astfel de intenții. Desigur intenția și demersul nici n-ar fi schimbat cu nimic situația, guvernele din Anglia și Franța fiind hotărîte în fond de la început să nu promoveze cauza tratativelor și a unei înțelegeri bazate pe principiile ajutorului reciproc.

★

Denaturînd adevărul istoric o serie de istorici burghezi apuseni au căutat să dezvinovățească guvernele englez și francez afirmînd că ele ar fi intervenit atunci la guvernele Poloniei și Romîniei burghezo-moșierești, dar fără rezultat.

În același timp politicienii reacționari fugari din aceste două țări s-au prefăcut ulterior că n-ar fi știut nimic despre condiția fundamentală a tratativelor și guvernele lor n-ar fi fost consultate de guvernele englez și francez. Așa a procedat de exemplu Grigore Gafencu care în 1939 era ministrul afacerilor externe al dictaturii regale din Romînia și apoi în „emigrație" într-o serie de cărți a căutat să interpreteze în mod denaturat și să falsifice problemele politice externe din timpul activității sale în acest domeniu.

Faptele arată însă cu prisosință că, atît cercurile reacționare guvernante ale Romîniei cît și ale Poloniei de atunci au acordat cea mai mare atenție și importanță acestei probleme dar în sens negativ, deoarece în mod conștient și premeditat au avut un rol în torpilarea tratativelor de la Moscova.

Întreaga desfășurare a acestor tratative și rolul burgheziei și moșierimii romîne în eșuarea lor precum și documentele vremii arată cît de stăpînite erau numai de interesele lor de clasă și nu de adevăratele interese naționale ale țărilor lor și cît de mare este răspunderea cercurilor guvernante burghezo-moșierești în împiedicarea prevenirii evenimentelor tragice pe care le-a cunoscut lumea în urma izbucnirii și desfășurării celui de-al doilea război mondial.

Popoarele lumii prin experiența lor proprie, s-au convins în cel de-al doilea război mondial că hitlerismul a putut fi înfrînt numai datorită eforturilor și victoriilor Uniunii Sovietice.

Politica de torpilare a tratativelor în vara anului 1939 de guvernele Chamberlain și Daladier n-a împiedicat ca pînă la urmă și Anglia și Franța să fie atacate de militarismul german, popoarele acestor state trecînd prin încercări foarte grele în acest război. Este cunoscută și soarta tragică a poporului polonez și suferințele grele prin care a trecut poporul romîn pînă la întoarcerea armelor sub conducerea P.C.R. împotriva Germaniei hitleriste.

Încă în vara anului 1939 ar fi existat o posibilitate reală pentru preîntîmpinarea agresiunii hitleriste dacă s-ar fi realizat din timp o colaborare sinceră și hotărîtă între Uniunea Sovietică și puterile apusene așa cum a căutat sincer guvernul sovietic înfăptuirea unei astfel de colaborări,

[1] Arhiva M.A.E. Dos. U.R.S.S. 1939, Relații cu Romînia — ianuarie-august, caz. 24, vol. XIV fost 71/Rusia 23.

www.dacoromanica.ro

exprimînd prin aceasta şi dorinţa maselor populare din aceste ţări. Evenimentele din timpul celui de-al doilea război mondial au dovedit că s-a putut înfăptui o coaliţie antihitleristă.

Aceasta a dovedit justeţea politicii Uniunii Sovietice din întreaga perioadă anterioară. Lupta guvernului sovietic între cele două războaie mondiale împotriva încurajării agresorilor fascişti şi în anul 1939 pentru încheierea unei alianţe antihitleriste cu Anglia şi Franţa, deşi au fost torpilate, au pregătit condiţiile pentru înfăptuirea coaliţiei antihitleriste. La aceasta a contribuit amploarea mişcării antifasciste internaţionale.

Realizarea coaliţiei antihitleriste în cel de-al doilea război mondial a fost în primul rînd rezultatul luptei îndelungate şi neabătute a Uniunii Sovietice pentru unirea tuturor forţelor antihitleriste împotriva politicii aventuroase şi activităţii periculoase a agresorilor.

## ПОЗИЦИЯ РУМЫНСКОГО БУРЖУАЗНО-ПОМЕЩИЧЬЕГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ПО ОТНОШЕНИЮ К АНГЛО-ФРАНКО-СОВЕТСКИМ ПЕРЕГОВОРАМ 1939 ГОДА

### РЕЗЮМЕ

Накануне второй мировой войны правящие круги Англии и Франции саботировали мероприятия, предложенные советским правительством с целью защиты мира и национальной независимости стран, которым угрожали фашистские агрессоры. Об этом свидетельствует и ход переговоров, которые вели в августе 1939 г. военные миссии СССР, Англии и Франции, когда представители обеих западных держав ничего не сделали для того, чтобы обеспечить, прежде всего с помощью вступления советских войск в Румынию и Польшу, действительное сотрудничество Советской Армии с армиями тех стран, которым угрожало нападение. Историческую правду относительно этого вопроса, искаженную рядом западноевропейских буржуазных историков, отрицают в своих писаниях и бежавшие из Румынии буржуазно-помещичьи политики.

Весной 1939 г. под давлением своих народов правительства Великобритании и Франции были вынуждены приступить к переговорам с советским правительством ввиду проведения общих мероприятий против гитлеровских захватчиков. Соглашение между этими державами имело бы жизненную важность и для стран восточной Европы, например для Румынии. Однако, наряду с саботажнической деятельностью западноевропейских правительств, направленной против переговоров, и румынское и польское правительства, начиная с апреля 1939 г., выступали в Париже и Лондоне с категорическим протестом против заключения какого-либо соглашения, касающегося Румынии и Польши. Румынское буржуазно-помещичье правительство неоднократно давало своим дипломатическим представителям в Англии и Франции строгие распоряжения отвергать любое предложение. Эту негативную позицию румынского правительства поддерживали официальные кругн Англии и Франции, Она сохранялась в течение всего первого этапа переговоров, закончившихся в июле 1939 г. безрезультатно.

www.dacoromanica.ro

По предложению Советекого .Союза, в условиях нарастающей напряженности и кризиса международного положения, в начале августа 1939 г. начались переговоры представителей военных миссий трех держав. Румынские буржуазно-помещичьи правящие круги развернули тогда лихорадочную дипломатическую деятельность, чтобы содействовать срыву и этих переговоров. Это происходило по соглашению с правящими кругами Англии и Франции которые — как показали факты — не желали никакого соглашения между военными миссиями, что и предопредило провал этих перегоров.

## L'ATTITUDE DU GOUVERNEMENT ROUMAIN BOURGEOIS-AGRARIEN À L'ÉGARD DES POURPARLERS ANGLO-FRANCO-SOVIÉTIQUES DE 1939


### RÉSUMÉ

A la veille de la seconde guerre mondiale les milieux dirigeants d'Angleterre et de France, sabotèrent les mesures proposées par le gouvernement soviétique pour la défense de la paix et de l'indépendance nationale des pays menacés par les agresseurs fascistes. C'est ce qu'ont prouvé notamment les pourparlers qui se déroulèrent en août 1939 entre les missions militaires de l'U.R.S.S., de l'Angleterre et de la France, au cours desquels les représentants des deux pays occidentaux n'ont rien fait pour rendre possible — et cela en premier lieu, en permettant aux troupes soviétiques de passer par la Pologne et la Roumanie — une collaboration effective de l'armée soviétique avec les armées des pays exposés à être attaqués. La vérité historique sur ce problème, falsifiée par nombre d'historiens bourgeois des pays d'occident, est également niée dans les écrits de quelques politiciens roumains transfuges.

Au printemps de l'année 1939 les gouvernements anglais et français s'étaient vus contraints, sous la pression de leurs propres peuples, d'entamer des négociations avec le gouvernement soviétique en vue des mesures à prendre en commun contre les agresseurs hitlériens. Un accord entre les trois pays eût également été d'un intérêt vital pour les pays d'Europe orientale, tels que la Roumanie et la Pologne. Mais, en dehors du sabotage des pourparlers par les gouvernements occidentaux, les gouvernements roumain et polonais avaient, dès le mois d'avril 1939, protesté catégoriquement à Londres et à Paris contre la conclusion de tout accord engageant la Roumaine et la Pologne. Le gouvernement bourgeois-agrarien roumain notamment a adressé à ses représentants diplomatiques de Londres et de Paris des dispositions strictes et réitérées, leur enjoignant de repousser un tel accord. Cette attitude négative du gouvernement roumain bénéficia de l'appui des milieux officiels anglais et français. Elle fut maintenue durant toute la première phase des négociations, qui prirent fin en juillet 1939 sans aboutir à la conclusion d'un traité d'alliance.

La situation internationale devenant de plus en plus tendue et critique, des pourparlers entre les missions militaires des trois puissances furent engagés en août 1939, sur la proposition de l'Union Soviétique. Cette fois encore, les milieux dirigeants roumains déployèrent une activité diplomatique fébrile dans le dessein d'aider à torpiller les négociations. Ils agissaient d'accord avec les milieux dirigeants anglais et français qui — les événements l'ont prouvé — ne voulaient point d'entente entre les missions militaires et firent échouer ces nouveaux pourparlers.


www.dacoromanica.ro

# TRĂSĂTURILE GENERALE ŞI IZVOARELE CODULUI CALIMACH

## CONTRIBUŢIA LUI VASILE CONTA LA STUDIUL IZVOARELOR ACESTUI COD

DE

VALENTIN AL. GEORGESCU

În studiul de faţă vom încerca să aducem o modestă contribuţie la cunoaşterea trăsăturilor generale ale Codului Calimach, cu prilejul recentei ediţii critice a acestui cod, publicată în Culegerea de izvoare juridice a Academiei R.P.R. Definirea acestor trăsături va pregăti înţelegerea problemei izvoarelor codului, iar rezultatele astfel obţinute se vor încadra în caracterizarea lui şi ne va da prilejul să valorificăm, pentru prima dată, aportul lui Vasile Conta în controversata problemă a legăturii dintre codul moldovenesc şi cel austriac din 1811.

### A. ESTE CODUL CALIMACH O SISTEMATIZARE DE TIP FEUDAL A DREPTULUI EXISTENT SAU O CODIFICARE LEGISLATIVĂ DE TIP BURGHEZ ? CODUL CALIMACH ŞI PROCESUL INCIPIENT DE RECEPTARE A DREPTULUI BURGHEZ APUSEAN

1. Pravilele romîneşti de la finele sec. XVIII şi începutul sec. XIX şi cu atît mai puţin cele din sec XVII[1], nici ca structură juridică nici ca funcţiune istorică nu pot fi apropiate necritic — aşa cum se făcea în trecut — de ceea ce în mod propriu trebuie să înţelegem prin *codificare* şi *cod*, ca două categorii juridice a căror apariţie rămîne legată de consolidarea dreptului burghez în sec. XIX, începînd cu codul Napoleon (1804) şi codul civil austriac (1811).

[1] Acestea nu erau nici măcar formal întărite de domnul ţării şi aveau — cu excepţia relativă a pravilei lui Vasile Lupu — un caracter nomocanonic lărgit.

www.dacoromanica.ro

Conținutul istoric al noțiunilor de *cod* și *codificare* este determinat, în cadrul noului mod de producție capitalist, de caracterul dominant al producției de mărfuri capitaliste, de procesul de lărgire și de unificare a pieții, de apariția națiunilor burgheze, de unificarea dreptului într-un sistem național și de treptata recunoaștere, în stat, a unei funcțiuni („puteri") legislative supreme (pe cale de transferare de la monarh la „națiune", sub formă de suveranitate „națională" de tip burghez). *Codificarea* este un act legislativ prin care se pune în vigoare un drept nou [1], menit să abroge pe cel anterior. *Codul* este rezultatul exercitării unei funcțiuni legiuitoare unice și supreme. *Codul* corespunde unui proces de unificare, de sistematizare și de relativă stabilizare a dreptului.

Pravilele românești anterioare Regulamentului Organic nu aparțin încă acestui proces de codificare de tip burghez. Ele nu puteau avea încă în mod deplin caracterul de *coduri legislative*. La finele sec. XVIII și începutul celui următor, criza modului de producție feudal nu se adîncise și nu dusese la transformări care să fi făcut loc unui nou sistem unitar de drept burghez.

2. Ceea ce caracterizează însă, între altele, procesul de descompunere a feudalismului românesc este faptul că orînduirea feudală folosește din ce în ce mai larg — în scopuri de auto-reformare — tehnica dreptului burghez și formele corespunzătoare, în primul rînd codificarea și chiar reglementarea constituțională. Pe de altă parte, păturile sociale care luptau pentru transformarea societății feudale, izbuteau să impună o folosire crescîndă a acelorași forme, dar cu o funcțiune din ce în ce mai puțin feudală. Dezvoltarea anarhică și inegală — în Apus față de Răsărit — a capitalismului a contribuit puternic la producerea acestui fenomen, care trebuie pus în legătură și cu acțiunea politică și militară a Rusiei împotriva Turciei. S-a ajuns astfel la o lungă perioadă în care tehnica codificării și a reglementării constituționale a fost folosită sub forme denaturate, neorganice. Noi le vom defini ca „forme de trecere", și le vom deosebi de codificarea și constituționalismul [2] propriu-zise, care rămîn forme specifice ale dreptului burghez.

3. Ca întreaga orînduire feudală, cel puțin în Europa, feudalismul românesc și-a întemeiat și el ordinea lui juridică, pe o multiplicitate de sisteme particulare de drept [3] care, între altele, oglindea, în primul rînd, caracterul simplu al producției de mărfuri și locul ei subordonat, într-o economie dominant naturală.

Fiecare din aceste sisteme avea o origine istorică diferită, funcționa ca sistem cu o relativă independență, avea o structură tehnică destul de deosebită unul de altul, iar din punct de vedere ideologic era socotit

[1] Chiar dacă este alcătuit și cu elemente împrumutate unor sisteme anterioare.

[2] Pentru noțiunea de *constituție* ca o categorie ce-și face apariția odată cu orînduirea burgheză, vezi D. Ionescu, Gh. Tutui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului romîn*, E.S., 1957, p. 9—11. Pentru perioada anterioară anului 1848, autorii înlătură folosirea termenului de *constituție*.

[3] Comp. studiile noastre *La Réception du droit romano-byzantin dans les Principautés Roumaines* (*Moldavie et Valachie*), în „Mélanges H. Lévy-Bruhl", Paris, 1958, p. 373—391; *Dezvoltarea învățămîntului juridic etc.*, în „Studii și cercetări juridice", nr. 2/1959, p. 524, n. 1.

www.dacoromanica.ro

că are o forță obligatorie proprie. Numai în complexitatea lor, ele alcătuiau ceea ce noi numim astăzi, din punct de vedere științific, sistemul feudal de drept, ca expresie a voinței clasei dominante.

În feudalismul romînesc, aceste principale sisteme erau: a) obiceiul; b) dreptul receptat (romano-bizantin)[1]; c) dreptul canonic[2]; d) dreptul domnesc, în sens strict[3]; e) dreptul suzeranității otomane (în perioada respectivă). Cu toată poziția sa aparent modestă, dreptul domnesc îndeplinea un rol-cheie. Justiția domnească servea drept organ de aplicare atît a obiceiului, cît și a dreptului receptat, devenind un fel de *viva vox* a acestor două sisteme cu un conținut totdeauna neprecis.

Între multiplicitatea feudală a sistemelor de drept și nevoile pe plan juridic ale modului de producție capitalist, există o incompatibilitate pe care, în paginile de față, nu putem decît s-o subliniem cu insistență. Cristalizarea dreptului burghez — în primul rînd prin codificare legislativă înnoitoare — a trebuit să pună în locul multiplicității sistemelor particulare, un sistem unitar de drept, cu caracter legislativ intern[4].

4. În Țările Romîne, procesul de sincretism al sistemelor de drept feudal, ca etapă de trecere spre unificarea ce devenise necesară, a început cu Pravilnicească Condică. Dar la 1780, atît obiceiul cît și pravilele împărătești — dreptul receptat — erau considerate încă și funcționau ca două sisteme înzestrate cu o forță obligatorie proprie. Condica aducea, cum se spune în prefața ei, o simplă *analoghie* a pravilelor, o culegere sistematizatoare a dispozițiilor de curentă întrebuințare din aceste pravile. Totodată, Condica pășea pentru prima oară la o selectare[5] a obiceiurilor cele mai neîndoielnice și utile, pe temeiul consacrării lor în practica divanului domnesc. Domnul își afirma două drepturi noi, care depășeau vechea funcție de aplicare judecătorească a obiceiului și a dreptului receptat, aplicare ce totdeauna în fapt fusese nemărturisit liberă, creatoare. Într-adevăr, domnul săvîrșea, acum, un act care avea un caracter incipient legislativ: pe de o parte, „aprobăluia" obiceiurile, asigurîndu-le o superioritate practică asupra celorlalte, respinse; iar pe de altă parte, proceda la o armonizare — συμφωνία = „potrivire", spunea Condica — a dreptului receptat și a obiceiului aprobăluit.

Consolidarea formală a acestei opere s-a produs treptat, ea neavînd decît valoarea precară a unui hrisov domnesc, supus reconfirmării la începutul fiecărei noi domnii. N. Caragea, succesorul lui Al. Ipsilanti,

---

[1] Cu un caracter universalist și o formă scrisă, în contrast cu obiceiul, el avea o origine „legislativă" exterioară fiecărui stat feudal, în particular; a fost însă multă vreme selectat și receptat după criterii în general tot obișnuielnice.

[2] Cu aceleași caractere ca cel precedent, cu care se găsea adesea într-o adevărată fuziune (vezi nomocanoanele).

[3] Drept „legislativ" intern care — mai ales în materie de drept privat — n-a fost folosit decît treptat și într-o mică măsură pentru o reglementare prin norme generale.

[4] La adăpostul acestei unități, se va forma — pe alt plan — în dreptul burghez o multiplicitate caracteristică, expresie a unor contradicții specifice: dreptului pozitiv i se va opune echitatea, dreptul natural; dreptului legislativ i se va opune dreptul jurisprudențial, cel doctrinar, dreptul viu etc. Unele forme ale acestei multiplicități de tip burghez apar în sclavagism sau feudalism, dar nu devin dominante și caracteristice, ca în dreptul burghez.

[5] Interesele de clasă care o determinau erau ascunse sub așa-zise criterii de raționalitate, de utilitate și de umanitate (criterii folosite deja de M. Fotino, mai ales în *Manualul* din 1777).

www.dacoromanica.ro

la întrebarea boierilor, reconfirmă motivat Condica[1]. Dacă însă Condica n-ar fi fost reîntărită, obiceiul şi pravilele împărăteşti n-ar fi încetat să se aplice în cuprinsul lor obişnuielnic. Trebuie totuşi semnalat că principiul feudal al reconfirmării (care nu se confundă cu principiul modern al libertăţii legiuitorului suveran de a abroga, cu respectul anumitor forme, o lege anterioară) cade în desuetudine sub domnii următori, iar pentru legiuirile ulterioare nu mai este reactivat în mod consecvent şi formal.

5. Prin aceasta, dreptul domnesc devenea — la un nivel nou — *glasul viu* al celorlalte două sisteme vechi de drept feudal şi, în materie civilă, făcea un pas înainte spre a şi le subordona mai strict, pînă la înlăturarea lor finală. În materie penală însă, Condica nu făcea decît să anunţe menţinerea în vigoare a Basilicalelor, cu preciziunea că vor fi traduse în limba romînească.

Acest moment istoric poate fi definit ca *aprobăluire* a obiceiului, receptare oficială (nu cutumiară sau oficioasă, ca pînă aci) a dreptului romano bizantin şi coordonare din ce în ce mai creatoare a lor, cu tot mai importante adause de „drept nou" domnesc. Pe această cale, Codul Calimach va realiza un apreciabil pas înainte, faţă de *Pravilniceasca Condică* şi de *Legiuirea Caragea*, dar mai ales faţă de *Manualul de legi* din 1765 şi 1766 al lui M. Fotino[2] şi chiar faţă de condica privată de legi[3] a lui Andronache Donici.

Hrisovul-prefaţă al Codului Calimach oglindeşte grăitor acest moment istoric[4]. Suzeranitatea turcească nu putea decît să contribuie la menţinerea multiplicităţii de sisteme juridice, din care dreptul domnesc ieşea diminuat. În acelaşi sens mergeau şi interesele cele mai reacţionare ale marii boierimi, pe o linie de fărîmiţare feudală şi de exploatare a maselor populare, cu ajutorul nesiguranţei şi complexităţii dreptului. Boierimea, de altfel, a denunţat mereu acţiunea de afirmare a dreptului domnesc — în acea vreme — ca fiind o manifestare *de tiranie*, de *des-*

[1] Vezi pitacul din 25.X.1782, în *Prav. Condică*, ed. critică, 1957, p. 192—193. Acest fel de a vedea lucrurile a putut atunci avea şi un precedent recent, la 1765—1766, cînd *Manualul de legi* al lui Mihail Fotino (vezi nota urm.) apare întărit de doi domni succesivi (dacă simplele copii de hrisoave păstrate sînt mai mult decît proiectele hrisoavelor care n-au ajuns să ia fiinţă în mod oficial).

[2] În versiunile din 1765 şi 1766, *Manualul* nu realiza contopirea obiceiului şi a „pravilelor", aşa cum cereau hrisoavele de întărire respective (care, după părerea noastră, au rămas simple proiecte, *Manualul* neavînd caracterul de „cod promulgat"). În schimb, materialele încorporate în ms. gr. 21 (versiunea 1765) al Bibl. Acad. R.P.R. şi ms. gr. V. 42 (versiunea 1766) al Bibl. C. U. Iaşi, au pregătit forma pe care *Manualul* o va lua în 1777 (ms. gr. 1195 al Bibl. Acad. R.P.R.). Într-adevăr, cartea a IV-a din această ultimă versiune reprezintă acelaşi moment ca şi Pravilniceasca Condica, de a cărei elaborare, de altfel, a fost strîns legată; vezi „Studii şi Cercetări juridice", nr. 2/1959, p. 524 n. 2 şi 525 n 1.

[3] Care, neîntărită de domn, a dobîndit caracter obligator, fenomen imposibil în sistemul dreptului burghez continental.

[4] Dar hrisovul conţine şi un alt element contradictoriu : planul general de codificare — nerealizat decît în decurs de peste o jumătate de secol — oglindea o concepţie pur burgheză, în contradicţie cu structura încă feudală a funcţiunii legislative a domniei. Această „codificare" ce se realiza fără o răsturnare a sistemului legislativ existent în Moldova, este unul din aspectele procesului de tranziţie de la feudalism la capitalism.

www.dacoromanica.ro

*potism* din partea domnilor fanarioți (ceea ce nu era decît o formă de contradicție neantagonistă în sînul clasei dominante).

6. În acest cadru istoric, o *culegere de pravili* cum ar fi trebuit să rămînă Codul Calimach, nu avea încă, în mod real și unanim admis, forța abrogatorie a unei legi moderne, față de dreptul anterior. Din hrisovul de întăritură a Pravilniceștii Condiei, știm că un „cod" al vremii se înfățișa — ideologic și formal-juridic — ca o carte de *povățuire*, ca un mijloc de „a ieși la limanul bunelor pravile". Era un ultim reflex al concepției didactice despre lege, concepție veche și foarte răspîndită în feudalism și chiar în sclavagism [1].

La 1819, doi ani după „promulgarea" Codului Calimach, M. Șuțu voia să cunoască, în vederea continuării operei de legiferare, ce pravile erau aplicabile în pămîntul Moldovei [2] și cerea lămuriri boierilor. Aceștia, prin anaforaua din luna noiembrie [3] înfățișau codul din 1817, ca o „*adunare a celor mai trebuincioase pravile din Cărțile împărătești*", „spre sistematicească întrupare a ramului pravililor politicești"[4]. Este teza care continua să limiteze puterea legislativă a domnului. În schimb obiceiul era definit, cu ajutorul textelor romane clasice, ca fiind o sursă de drept secundară, ce-și trăgea toată puterea din legea scrisă.

În concepția romană, care va fi mai riguros aplicată în dreptul burghez, legea (scrisă), ca formă superioară de normă juridică, putea, ea singură, să dea unui obicei determinat puterea de a modifica o lege scrisă.

Boierimea socotea necesar să se împotrivească la afirmarea puterii legislative a domnului și la adoptarea unui regim unitar de codificare locală, valabilă ca act legislativ al domniei și substituită regimului complex anterior, așa cum era țelul final anunțat de Calimach. Prin aceasta, ea își apăra fără nici o îndoială, o poziție de care avea nevoie pentru a păstra statului feudal un caracter „boieresc", frînînd procesul de centralizare în jurul domniei, accentuat cu începere de la jumătatea sec. XVIII.

---

[1] Pusă în lumină de C.A. Spulber, *Le concept byzantin de la loi juridique*, fără însă ca la acea vreme (1938), autorul să știe să interpreteze just caracterul ideologic al concepției la care adera, și funcțiunea ei de clasă, după cum nu știa nici să precizeze tipul istoric de orînduire, căreia îi aparținea această concepție. Ca o contradicție specifică feudalismului, structura dreptului feudal, descrisă în text, coexista cu caracterul de *autocrat* al domnului.

[2] Această „ignoranță" a domnilor moldoveni (ce se repeta la 1827 și la 1835) cu privire la conținutul dreptului țării și la sfera de acțiune a funcțiunii lor legislative, este tipică pentru feudalismul romînesc în criză.

[3] *Uricariul*, IV, p. 207—213; Ed. critică a *Codului Calimach*, 1958, p. 863 865.

[4] Recursul la textele romane — folosite în același sens, ca și în Anaforaua din 1817 în cauza Vrîncenilor, în care este bine cunoscut rolul lui A. Donici — trădează contribuția tehnică a acestuia și la redactarea Anaforalei din 1819. Credem însă că nici Flechtenmacher, devenit pravilist oficial, nici Schiletti, jurisconsultul statului, în special primul care se întemeia în mod curent pe textele romane în soluțiile sale, n-au putut fi străini de redactarea Anaforalei. De relevat că obiceiul, chiar în noua concepție expusă în text, avea într-un cod burghez ca cel austriac (§ 10), un rol mult mai redus decît în codul Calimach (§ 13 14), care trebuia să urmărească o anumită fuziune a obiceiului și a dreptului receptat. Diferența oglindea poziția respectivă a celor două societăți, în procesul de descompunere a feudalismului.

www.dacoromanica.ro

Dar poziția aceasta implica cele mai vădite contradicții. Boierimea se arăta încă legată de obicei, mai ales în materie de drept public, dar tot ea păşise de mult la o folosire caricaturală a tehnicii constituționale burgheze, cu convingerea că o va putea face numai în folosul ei, în raporturile cu Turcia, cu domnul şi cu boierimea de gradul II. Pe de altă parte, definiția romană a obiceiului, adoptată de boieri, avea un caracter nefeudal, care explică folosirea ei de către dreptul burghez. Această definiție transforma obiceiul (autonom) în obicei „aprobăluit", iar *aprobăluirea* nu putea veni decît de la dreptul domnesc, care astfel îşi subordona acest sistem de drept, pînă la a-l suprima, cum s-au şi întîmplat lucrurile în realitate.

În fond, nu pe obicei se sprijinea boierimea, pentru a ține în frîu puterea legislativă a domniei, ci pe dreptul romano-bizantin (dreptul receptat, care fusese folosit cu succes în feudalismul dezvoltat, iar acum servea pentru acțiunea de transformare unilaterală a proprietății boiereşti în proprietate absolută, de tip burghez). Dar sistemul de drept receptat căpăta şi alte caractere noi, care pînă la urmă contraziceau unele interese feudale importante ale boierimii. Dreptul receptat lua un caracter de sistem unitar şi general, legat de procesul de cristalizare a relațiilor capitaliste, pe care le servea astfel, pe plan juridic. El nu mai apărea ca un drept scris, emanînd de la un organ legislativ, considerat că ar avea un caracter universal (imperiul de drept divin), ci ca expresie a „rațiunii", a „dreptului natural", ceea ce reprezenta un triumf al noii ideologii burgheze. În fine, dreptul romano-bizantin, redus tot mai mult la *Vasilicale*, care conțineau o sistematizare adaptatoare a compilației lui Justinian, era acum echivalat cu dreptul roman transmis prin *Corpus Iuris Civilis* şi, în fapt, acesta din urmă era înțeles în sensul prelucrării lui apusene din ultimele două secole, unde căpătase o funcțiune burgheză. La Donici, în Codul Calimach, la Flechtenmacher, această nouă orientare este uşor de învederat.

7. Depăşirea vechilor poziții ale dreptului feudal, apărate de marea boierime, nu se producea decît foarte încet.

În anaforaua din 31 oct. 1819[1] privitoare la aplicarea Sobornicescului Hrisov după „promulgarea" — noi preferăm să spunem: după „întărirea" — Codului Calimach, boierii, pentru apărarea intereselor lor în luptă cu răzeşimea, care dovedise de mult o mare dîrzenie procesivă în apărarea pozițiilor ei economice, propuneau, de pildă, limitarea dreptului de apel. În schimb, în materie de abrogare a legii vechi prin legea nouă, anaforaua dovedeşte că problema se punea încă în termeni feudali, atît de diferiți de sistemul burghez (şi chiar de cel roman) al abrogării legilor. De aceea, atît la 1819, ca şi la 1835, Sobornicescul Hrisov din 1785 va continua să fie socotit în vigoare, în întregul lui, deşi numai uuele din dispozițiile lui fuseseră incluse în Codul Calimach, iar o parte din problemele lui fuseseră în cod reglementate în mod diferit. La această

[1] Vezi ed. critică a *Sobornicescului Hrisov*, 1958, p. 49. Comp. şi versiunea din Condica Mavrocordaților, Bibl. Acad. R.P.R., *Mss. rom.* 4126 f. 109—114.

www.dacoromanica.ro

dată, raportul între legea nouă şi cea veche, în Moldova [1], era departe de a fi bine lămurit. Nu de mult un domnitor anunţase încă principiul feudal potrivit căruia hrisovul mai vechi este mai tare decît cel nou [2].

În 1820, într-o speţă judecătorească, Flechtenmacher [3], era întrebat dacă se urmează în căutarea pricinilor după Basilicale sau după Condica politicească (Codul Calimach). Pentru noi, astăzi, întrebarea pare absurdă. În realitate, ea dovedeşte că, în caz de dispoziţii concurente, care s-ar fi contrazis într-o anumită măsură, în cod şi în Basilicale, nimeni nu socotea firesc să dea precădere dispoziţiei din condica domnitorului, asupra celei din Basilicale. Stăruia concepţia că domnitorul n-a făcut decît să adune „învăţătura" din legile împărăteşti, şi în caz de nedumerire, trebuia aleasă „învăţătura cea mai bună", care, în general, era cea mai veche.

De altfel problema de a şti ce lege se aplică în ţară revenea ca un leit-motiv. În Anaforaua din 9.IV.1827 [4], boierii, consultaţi ca şi la 1819, arătau din nou cum se judecă pricinile în Moldova. Ei se refereau energic la vechiul obicei, în ceea ce priveşte pe „cei mai mici în pîră de judecăţi pentru moşii şi alte pricini". Aceştia, deci, n-ar fi fost supuşi Codului Calimach, ci vechiului obicei. Numai pentru divan se spunea că va avea să judece pe „temeiul pravilelor ce se numesc Vasilica, şi pe condica politicească". Această simplă ordine de enunţare este semnificativă.

8. Trebuie să insistăm asupra faptului că atît la 1819, cît şi la 1827, boierii şi domnul discutău problema, fără să se considere legaţi de principiile — destul de înaintate — pe care le adoptase Codul Calimach în materia de interpretare a legii şi în caz de lacună a acesteia. Codul (§§. 9—11) trimitea pe judecător, în primul rînd la analogia legii şi, la nevoie, la *dreptul natural*, sursă necunoscută de sistemul feudal anterior, dar acest drept natural nu putea fi formulat decît de domn cu obştească adunare (la 1833, în Regulamentul Organic, se va spune: de obştească adunare, cu întăritura domnului).

Nici cu prilejul alcătuirii Regulamentului Organic [5], acest sistem n-a fost respectat. Pe de o parte, prin art. 318 (ulterior 375) din Regulament, s-a dat Comisiei instituite pentru îndreptarea şi traducerea Codului Calimach [6] o atribuţie care pentru noi pare stranie: textul Codului Cali-

---

[1] La 1817, codul Calimach nu receptase din partea introductivă a codului austriac, tocmai art. 9, care rezolva problema duratei legii, în sens nou, burghez: „Legile îşi păstrează puterea lor atît timp cît nu sînt schimbate sau expres abrogate de legiuitor".

[2] Vezi hrisovul din 15.V.1804 al lui Alex. C. Moruz (Ghibănescu, XII, *Dorohoiul*, p. 90).

[3] Bibl. Acad. R.P.R., Mss. rom. 10, f. 20 (consultaţia din 28.II. 1820).

[4] *Uric.*, II, 1852 p. 202; cf. lămuririle lui I. Roset (1835), Hurm., VI, Supl. 1, p. 619 şi urm.

[5] Credem că aparţine istoriei Codului Calimach importantul moment legislativ de la finele anului 1831 şi începutul celui următor, tinzînd să modifice şi să completeze codul (cu o tehnică legislativă semnificativă); vezi materialul publicat de Gh. Ungureanu, *Înfiinţarea şi organizarea judecătoriilor în Moldova* etc., Iaşi, 1932. Instrucţiile din 12.I.1932 ale lui C. Conachi, ca şi raportul din 8.III.1833 al Comisiei de cercetare a proiectelor propuse pentru completarea codului (*An. Parl.* III, 2, p. 303, reprodus şi la Ungureanu, p. 31 — 32) şi proiectele anexe, privesc o serie de materii de drept civil.

[6] Documentele la care ne referim în nota precedentă lămuresc multe aspecte ale lucrărilor de traducere a Codului Calimach. Flechtenmacher avea pregătită o traducere a Codului pentru litografiere. Kiselev opreşte şi apoi aprobă operaţia, care pînă la urmă n-are loc. S-a proiectat chiar ca Flechtenmacher să dicteze traducerea scriitorilor delegaţi pentru aceasta de fiecare

www.dacoromanica.ro

mach, *independent de raportul lui cu cel austriac*, să fie verificat comparativ cu textul Basilicalelor şi să se îndrepte codul, acolo unde se depărta de acestea din urmă. Grăitoare dovadă că sursa principală, considerată obligatorie prin faptul receptării, era dreptul bizantin, iar codul „promulgat" nu avea faţă de acesta din urmă un efect propriu-zis abrogator. Este adevărat că rectificările stabilite de comisie aveau să fie aprobate şi întărite ca o lege nouă, dar acest act avea un caracter formal, trebuind să se producă, din moment ce s-a constatat că „legea internă" din 1817 înfrînsese dispoziţiile Basilicalelor.

În fine, art. 318 citat dispunea că pînă la elaborarea noilor coduri, Codul Calimach şi Basilicalele au deopotrivă forţă de lege. Textul se referea la Basilicale numai „încît ele sînt potrivite cu obiceiurile pămîntului". Sensul literal al dispoziţiei, cum a arătat C. A. Spulber, apare absurd [1]. Sensul real nu poate fi decît că se aplicau Basilicalele în forma

---

Tribunal din ţară. Din însărcinarea lui Conachi, Flechtenmacher termină traducerea în iulie 1832. Pentru lipsa acută de exemplare din codul grecesc „pînă ce dumnezeu va da a se tălmăci", vezi adresa lui C. Conachi din 6.V.1832 (Ungureanu, *Înfiinţarea*, p. 27–28).

De ce Comisia pentru îndreptarea şi traducerea codului numită la 24.III.1833, prezidată de Conachi (partizan al traducerii, pe care o şi promovase) n-a putut definitiva traducerea existentă? Cum a putut Logofeţia să creeze o comisie restrînsă (de 4 membri, din care 3 aparţineau şi Comisiei Conachi), care să preia atribuţiile Comisiei numită solemn de Obşteasca Adunare? Oricum, comisia restrînsă a lui C. Sturza n-a făcut decît să definitiveze ea traducerea lui Flechtenmacher (ale cărui posibilităţi de redactare în limba romînă lăsau de dorit).

Dacă admitem (vezi Introducerea ediţiei critice, 1958) că tipărirea traducerii codului s-a terminat la 5.XII.1833, devine inexplicabil raportul jurisconsulţilor statului din 17.XI.1833, ca şi rezoluţia din 10.I.1834 a lui N. Şuţu care presupune că lucrarea era departe de sfîrşit. Teza lui Gh. Ungureanu că tipărirea traducerii s-a terminat în dec. 1834 pare încă verosimilă: erata publicată în 1835 nu putea să apară la 2 ani după data indicată în prefaţă şi pe copertă (dată depăşită, din cauza încetinelii cu care s-a urmat tipărirea celorlalte coli). Raporturile dintre cele două comisii par să fie acestea: Comisia din 24.III.1833 n-a fost însărcinată numai cu traducerea (cum susţine Gh. Ungureanu la 1930, în *Jurisconsultul D. T. Bojinca*, p. 13), nici n-a lucrat, în plenul ei, *efectiv*, la traducere şi la revizuire în mod paralel, (cum crede acelaşi autor în 1932). La 17.XI.1833 C. Sturza cerea jurisconsulţilor să lucreze la toate sarcinile comisiei Conachi, iar la 10.I.1834 N. Şuţu cerea să nu se părăsească ideea revizuirii imediate a condicii, ceea ce presupunea că nu se încheiase traducerea, cele două operaţii fiind solidare. Or, traducerea codului ar fi apărut la 5.XII. 1833, ceea ce pentru noi este îndoielnic. Comisia Sturza nu era o comisie cu adevărat diferită de cea mare, nici n-a efectuat o lucrare independentă de materialul acesteia, a cărei încetineală nu privea traducerea (existentă), ci era provocată de contradicţiile ivite în legătură cu *îndreptarea* codului (ceea ce se repercuta asupra traducerii). (Părerea lui Ungureanu, *Jurisconsultul T. B. Bojinca*, 1930, p. 13, că în Comisia Conachi s-a folosit traducerea parţială din 1817 a Codului, trebuie rectificată, faţă de existenţa la 1832 a unei traduceri integrale făcută din ordinul lui Conachi, şi scoasă la lumină în 1932 de acelaşi autor.)

Părerea dominantă era că revizuirea codului trebuia să aibă la bază experienţa dobîndită prin aplicarea codului tradus şi observaţiile tribunalelor (vezi raportul din 27.XI.1833 al jurisconsulţilor statului). N. Şuţu, la 10.I.1834, în rezoluţia pe acest raport, socotea că legiuirea se aplicase suficient, pentru a se putea păşi la revizuire imediat. Abia în 1837 o nouă comisie a reluat în lucru revizuirea condicii civile din 1817. Deci, în 1833/4 nu s-a amînat revizuirea „probabil pentru că se tipărise traducerea în 1833 şi pentru că nu se simţea nevoia" (ed. critică, 1958, p. 27). Necesitatea revizuirii a rămas mereu la ordinea zilei, dar a fost divergenţă asupra metodei, învingînd părerea susţinută şi de jurisconsulţi: întîi aplicarea codului tradus şi apoi, pe baza experienţei, îndreptarea condicii. Îndărătul fiecărei metode se găseau interese care vor trebui analizate şi definite.

[1] Este totuşi sensul pe care contemporanii, chiar juriştii, îl dădeau art. 318 (= 375), paralizîndu-i apoi efectele prin consecinţele negative pe care le trăgeau din absenţa unor culegeri

www.dacoromanica.ro

lor receptată obişnuielnic; normele lor constituiau sistemul de drept receptat şi ca atare ele nu erau potrivnice obiceiului pămîntului.

9. În realitate sistemul codului Calimach (§§. 9—11 citate) şi acela al Regulamentului Organic (art. 318—375) s-au aplicat concomitent. Revizuirea-traducere din 1833 a Codului n-a fost considerată că scoate total din uz Basilicalele [1]. Dar acestea, confundate tot mai mult cu dreptul roman [2], erau tratate ca o concretizare a dreptului natural [3], la care tocmai se referea Codul Calimach. Totodată, din dispoziţiunile generale ale Regulamentului se desprindea limpede, ca o trăsătură a noului regim, obligaţia de a se alcătui treptat o legislaţie proprie a ţării, dîndu-i-se forma nouă a codificării [4], ceea ce presupunea trecerea formală de la multiplicitatea feudală de sisteme de drept, la sistemul legislativ unitar, după tehnica burgheză. Aceste transformări aveau loc în timp ce structura social-economică a ţării rămînea încă dominant feudală, iar obştească adunare şi domnul, organe cu structură încă feudală (ele neavînd caracter reprezentativ faţă de un „popor", care să fie

---

sigure de obiceiuri. Vezi raportul lui Flechtenmacher şi Bojinca, din 14.VII.1834 (publicat de Gh. Ungureanu /care indică data de 18.VI.1834/ şi reprodus acum în *Codul Calimach*, ediţie critică, 1958, p. 869). Rezerva faţă de obicei a celor doi jurişti de formaţie austriacă, nu era împărtăşită de toţi în Moldova. Circulara din 27.II.1832 a Logofătului dreptăţii C. Conachi dispunea că hotărnicirile să se facă *după obicei* şi tot la obiceiul vechi şi la cele mai noi în materie de împărţire a răzeşilor, se referea şi adresa din 12.III.1832, vezi Gh. Ungureanu, *Înfiinţarea* etc. p. 24.

[1] În *observaţiile* şi *dezlegările juridice*, pe care, sub Regulamentul Organic, jurisconsulţii statului erau ţinuţi să le prezinte în pricinile grele sau ca aviz la întărirea unei anaforale a divanului, aplicarea dreptului romano-bizantin este încă frecventă în anii 1840—1841; vezi Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul D. T. Bojinca*, p. 51—55.

[2] După publicarea traducerii romîneşti a Codului Calimach, D. Bojinca, în a sa *Învăţătura legilor împărăteşti*, §. XVIII (vezi Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 46 — 47), spunea „În Moldavia se politiceşte acum drept legea : Codica Ţivilă a Moldaviei, iar la întîmplări neprevăzute în această codică se trage în agiutori Codica Ţivilă a Împăratului Justinian, ori Vasilicalele, întrucît aceste din urmă ca unile ce sînt un estract a codicei civile Justiniene cuprind în sine cerşutele cazuri". Ideea că legislaţia lui Justinian poate fi folosită direct, în locul Vasilicalelor, extras incomplet al ei, este fundamentală şi pentru Flechtenmacher : ea avea rădăcini mai vechi în trecutul nostru juridic.

[3] Pentru pătrunderea şi funcţiunea istorică a concepţiilor de drept natural şi iluministe, în Principate, îndeosebi după 1774, vezi studiul citat din „Studii şi Cercetări juridice", nr. 2/1959, p. 526 n. 1.

Caracterul de legislaţie fundamentală pentru toate sistemele pozitive naţionale, ce ar reveni în mod „raţional" dreptului roman, era consacrat în Moldova printr-un act oficial. Docladul din 30. IV.1833 al Logofeţiei dreptăţii (*Codul Calimach*, ed. critică, 1958, p. 867) spunea : „Pravilele Împărăteşti... sînt temelnice a tuturor pravililor lumii".

[4] Comisia Adunării obşteşti pentru cercetarea proiectelor de reglementare provizorie a materiilor necuprinse în Codul Calimach sau de reglementare diferită de cea existentă, afirma la 8.III.1833 (*An. Parl.*, III, 2, p. 303), nevoia unei codificări prin pravili noi sau, pînă atunci, prin aplicarea *pravilelor împărăteşti*, astfel : „proiecturile care s-au înfăţişat la această comisie se cuvine a se potrivi cu glăsuirea *pravililor*, ca unele ce fireşte sînt izvorul din care urmează a se trage toate aceste alăturări (reglementări accesorii, n.ns.), care de vor fi pravile statornicite, negreşit că n-ar fi trebnice, pentru că în pravile se cuprind, aceste toate, şi pînă cînd nu se vor statornici pravili, aceste proiecturi, ca nişte sburături din pravili, nu pot să pricinuiască decît mai multă încurcătură şi zăticnire".

Îndărătul acestei teorii se putea ascunde şi o tactică abilă : se înlătura o legiferare fragmentară, în spirit nou, pe motiv că reglementările respective trebuie să decurgă din principiile unor pravile sistematice, ştiindu-se că alcătuirea lor este o problemă de durată şi că pînă atunci se va putea prelungi situaţia confuză şi avantajoasă din acel moment.


www.dacoromanica.ro

declarat că deține, el, suveranitatea națională), erau chemate de Regulamentul Organic să exercite o funcție legislativă unică și supremă, oarecum ca într-un stat burghez (sub rezerva limitărilor decurgînd din regimul de suzeranitate și din cel de protecție). Este una din numeroasele contradicții, de care trebuie să țină seamă istoricul procesului de trecere de la feudalism la capitalism în Țările Romîne.

De aceea, pe măsură ce aplicarea Regulamentului Organic — urmînd progresul transformărilor economice ale bazei — se adîncește, vedem accentuîndu-se și trecerea dreptului moldovenesc către o structură formală de tip burghez, proces favorizat de o serie de acțiuni ale Rusiei, ca putere protectoare, începînd cu însăși reorganizarea țărilor și alcătuirea Regulamentelor Organice. Flechtenmacher, anticipînd ideologic asupra proceselor în curs, vorbea deja în 1830 și 1836 de „sistema pravilelor românești", de „privatnicul drept al Romînilor", de „legile pozitive ale pămîntului acestuia"[1]. Era afirmarea din ce în ce mai precisă a unei concepții nouă [2], străină de multiplicitatea sistemelor de drept care,

---

[1] Vezi pentru sursele în care sînt folosite aceste expresii, Gh. Ungureanu, în vol. *„De la Acad. Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani 1835—1935"*, Iași, 1936, p. 330, 332, 345.

[2] Preocuparea de sistematizare a dreptului moldovean — vizibilă în Codul Calimach prin chiar alegerea codului austriac din 1811 ca principal model și prin programul enunțat în hrisovul de întărire — devine generală și apare ca o revendicare esențială în perioada regulamentară. Logofeția cerea la 30.IV.1833 Comisiei Conachi: „alcătuirea capetelor și paragrafurilor fieștecăreia pricini, spre a avea armonie unul cu altul" (*Codul Calimach*, 1958, p. 867). Flechtenmacher în cursurile sale reia insistent ideea de sistemă a pravilelor, de sistematizare rațională a dreptului. Studiind legile noului stat grec, raportează la 4.II.1836 ca „să simt uimit de înțelepciune și de plinătatea *sistemii* ce stăpînești acele legiuiri", și cere răgazul necesar, „spre a putea așterne o lucrare *sistematică*", dorind și el „a să apropie către o *sistemă* mai îndemănatică" (vezi Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul D. T. Bojinca*, etc., p. 42—43, sublinierile ne aparțin). Se mersese chiar prea departe, deoarece la 1851 se creează o „Comisie pentru îndreptarea și completarea Condicii Politicești *după un sistem mai de înțeles*" (Ungureanu, *Jurisc. D. T. Bojinca*, p. 18).

Paralel, s-a urmărit formarea limbii și terminologiei juridice românești (și chiar a celei grecești, pe care la 1806 Toma Carra o găsea nesatisfăcătoare), cum rezultă din hrisovul Codului Calimach și din voluminosul vocabular juridic grecesc (Tablă după alfabet) al ediției din 1817, redus la 1833 cu prilejul traducerii în românește. Tabla, deși conține împrumuturi din *Register*-ul Comentariului lui Fr. von Zeiller la codul austriac, ar fi totuși opera lui Cuzanos, după G. Mantzufas, ΗΕRΜΗΝΕΙΑ ΖΕΙLLΕR ΠΡΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ ΚΑΛΛΗΜΑΧΗ, Atena, 1955, p. 8. Or, pentru noi, împrumutul și ideia de a face din indice, operă didactică, o parte din Cod, pentru nevoile de educație juridică din Moldova, aparțin lui Flechtenmacher.

„Din acțiunea pentru formarea terminologiei românești face parte o *„Scară a cuvintelor străine și a celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a se meșaherisi în alcătuirea pravilelor"* (I. Bianu - N. Hodoș, *Bibl. rom. veche*, III, p. 155, nr. 886 și, pentru conținut, Gh. Ungureanu, *Christian Flechtenmacher*, p. 23—24), conținînd 120 de termeni juridici explicați, la care se dă echivalentul grecesc și latinesc. Semnificativ este apelul (*poftitoare cerere*) prin care „Tîlmacitorii pravilelor" cercau ca „cei ce au știință atît în regulele cele *gramaticești* și cele *logicești*, dupre care pot a să face nume nouă, din însăși firea unei limbi, și a se împrumuta din alte limbi străine, din care se cuvine, cît și de alte mijlociri prin care o limbă să poată a se îmbogăți, să ajutoreze ei pre cei iscăliți cu dragoste hristienească și cu rîvnă politicească prin sfătuirea lor, de vor afla ei niște cuvinte pravilicește mai potrivite, decît cele puse aicea, ca să se puie acelea în locul acestora". Îndărătul operei, cum a arătat Gh. Ungureanu, era Flechtenmacher. Deci, la 1815, se urmărea traducerea legiuirilor străine, inclusiv a Basilicalelor, și elaborarea unei terminologii românești, *pentru alcătuirea unui cod românesc*. Versiunea greacă a putut însă fi încheiată mai repede și cea românească, din cauza dificultăților întîlnite, a rămas neterminată. Din predecesorii lui Flechtenmacher în această acțiune, amintim pe Donici și Carra, acesta din urmă la 1806 preciza, traducînd pe Harmenopulos în românește: „am păzit

www.dacoromanica.ro

pînă atunci, numai considerate în complexul lor, alcătuiau efectiv dreptul feudal global al țării. În curînd textele legale vor oglindi și ele tot mai clar tendința cea nouă care nu va deveni o realitate decît după Unirea din 1859, cu necesara ei desăvîrșire după cucerirea independenței de stat.

### B. DE CE AUTORII CODULUI CALIMACH ȘI CONTEMPORANII AU TRECUT SUB TĂCERE LARGA FOLOSIRE A CODULUI CIVIL AUSTRIAC ÎN ALCĂTUIREA „CONDICEI POLITICEȘTI"

10. La începutul sec. XIX, tradiția degajase trei forme principale de realizare a unei opere legislative sistematizatoare, ca aceea ce se înfăptuia în Moldova la 1817: a) o tehnică de „modificare secretă" a textelor [1]; b) tehnica indicării concrete a sursei istorice la fiecare articol [2]; c) tehnica indicării generice a surselor folosite, fără detalii cantitative și fără trimitere la sursa fiecărui articol [3].

În Moldova, la 1817, s-a adoptat această ultimă formă, cu o referire nu destul de precisă la trei surse principale: dreptul bizantin (îndeosebi Basilicalele, al căror rol apărea preponderent); obiceiul pămîntului; „cele mai noi coduri europene", adică cel francez (1804) și cel austriac (1811), acesta fiind *clar* pomenit și în hrisovul pentru judecătoriile epitropicești [4] intercalat în cod.

---

în toată tălmăcirea mea urmarea cea firească a limbii moldovenești". Și comparînd această limbă, care n-avea la activul ei creații juridice savante, cu limba grecească, Toma Carra lăuda pe cea dintîi că „nu are încurcăturile și încumgiurările cele întunecate a alcătuirii limbii elinești mai ales amestecare a graiului elinesc cu cel latinesc după care sînt scrise toate pravilele cele împărătești" (vezi Gh. Ungureanu, în *„Arhiva"*, 1933, nr. 3—4, p. 139). Dezvoltarea ulterioară a limbii juridice românești a dat dreptate lui Carra. Din scara lui F., termenii de origine latină s-au impus, cei formați după geniul limbii germane („dreptatea cea afară scoțitoare" = drept exclusiv) au dat greș.

În 1833, cu prilejul traducerii Codului Calimach, Bojinca afirma că pentru a se elabora terminologia juridică necesară, s-a apelat și la Pravila lui Vasile Lupu, care, deși „acum este rară", se mai afla în cîteva exemplare și „cuprinde în sine multe cuvinte juridice originale românești", unele ieșite din uz (șerbire, șerb) și „altele dintre care multe preînviindu-se s-au întrebuințat la condica țivilă a Moldaviei tipărită în limba românească la anul 1833" (vezi Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca*, p. 46). Asupra nevoii ca și în 1833 stilul lui Flechtenmacher, în proiectele ce redacta, să fie îndreptat „potrivit cu idiotismisu limbii moldovenești și (făcut) lesnicios la cetire", vezi Gh. Ungureanu în *Arhiva*, 1934, p. 48. Aceasta nu l-a împiedicat pe Flechtenmacher să lupte sistematic pentru justa concepție asupra rolului limbii românești în drept.

[1] Larg răspîndită mai ales în Orient; vezi K. Triantaphillopoulos, *Sur les sources du Code Callimaque*, în *Revista Istorică Română*, 1931, p. 46 și urm., care dă un exemplu grec, de la începutul sec. XIX; secretarul de stat Negris ascunsese sursele occidentale ale legislației întocmite, deoarece „Pentru a asigura o bună primire codului din partea poporului grec, trebuia să-l fac să creadă că acest cod este alcătuit după dreptul bizantin". Autorul se referă la interpretare mistic-reacționară dată de Spengler acestei tehnici secrete. În realitate este vorba de o metodă a exploatării de clasă, prin ascunderea adevărului și chiar prin minciună organizată, cărora adesea li se dădea denumirea tehnică de „ficțiune", larg folosită în dreptul orînduirilor respective. Ipsilanti a folosit în parte această tehnică, lăsînd impresia că este autorul culegerii de legi.

[2] Folosită de Justinian în Digeste, de Fotinopulos și de Toma Carra și de Andronache Donici în Manualele lor.

[3] Folosită de Ipsilanti și de Caragea.

[4] „...folosindu-ne de un cod european, cel mai nou, care ni s-a părut că este cel mai metodic și cel mai bun". Acestui text nu i s-a dat atenția cuvenită.

www.dacoromanica.ro

Putem conchide că autorii Codului Calimach — oficial — au dezvăluit, sub una din formele tradiționale la acea dată, folosirea codului austriac, evitînd însă, din motive politice, să intre în amănunte cu nimic obligatorii; or, tocmai din omiterea lor li s-a făcut apoi o gravă învinuire, mergîndu-se pînă la a se vorbi de „înșelăciune" și „plagiat".

Basilicalele au stat efectiv la baza lucrărilor de pregătire a codului. Condica de socoteli pe 1813—1814[1] arată că s-a început cu traducerea lor în românește. Chiar dîndu-se practic precădere codului austriac, autorii codului moldovenesc nu aveau sentimentul că au ieșit din sistemul Basilicalelor. Dar chiar fără aceasta, din punct de vedere politic și juridic, la 1817 nu s-ar fi putut, prin simplu hrisov domnesc, să se desființeze sistemul anterior de receptare a dreptului bizantin și să se consacre oficial că Basilicalele sînt înlocuite cu un recent cod „europenesc". O asemenea politică n-ar fi fost cu putință nici din cauza Turciei, ca putere suzerană, nici din cauza intereselor boierimii și bisericii. Nici masele populare n-ar fi înțeles, la acea dată, brusca și totala schimbare de sistem juridic, pentru care, de altfel, societatea feudală nu avea organizarea necesară. Acestor ultime două împrejurările corespunde și locul ce se recunoaște „obiceiului" în alcătuirea codului. Alcătuitorii lui înțelegeau să respecte declarativ legalitatea feudală a momentului, iar prin călcarea — nemărturisită — a acestei legalități aflate în criză și pe cale de descompunere, s-a urmărit realizarea unei politici reformiste. Aceeași funcțiune istorică o avea și înlocuirea treptată a dreptului romano-bizantin (în sursele lui grecești), prin dreptul roman justinianeu, în sursele lui latine și legat de prelucrarea apuseană pe care o primise pe măsura dezvoltării relațiilor burgheze. Schimbarea aceasta, cu origini mai vechi [2], se oglindește lămurit în chiar prefața Codului Calimach. Și ea se realiza cu ajutorul unei ficțiuni. Dreptul receptat se numea mai departe „Pravile împărătești" sau „Vasilicale", dar sub acest nume se foloseau treptat tot mai multe surse de drept roman, în interpretarea lor jusnaturalistă și iluministă [3].

11. Așadar, la 1817 în Moldova avem un prim moment de receptare a unui drept burghez, sub forma utilizării — în condițiile și cu funcțiunea istorică arătate — *a dreptului austriac*. El se prelungește în deceniul următor, cînd codul penal austriac din 1803 era folosit la alcătuirea Condicii criminalicești (1820—1826), începută tot sub Calimach, fiind greu de admis că Flechtenmacher n-a participat și la desăvîrșirea acestei lucrări. În deceniul al 4-lea, legislația austriacă nu mai este folosită decît sporadic și pentru acte normative de mai mică importanță, cu toate că la Academia Mihăileană profesau juriști de formație austriacă

[1] *Codul Calimach*, 1958, p. 861—862.

[2] După 1792, Iacob II Stamati arăta că „pravilele" nu se pot studia în Moldova, fără învățarea limbii latine (*Uric.*, ed. 2, 1892, p. 13—20, vezi p. 20). A. Donici putuse dobîndi o bună pregătire de drept roman justinianeu și de limba latină, în Moldova. În Țara Românească, limba latină ocupa un loc deosebit în reforma școlară a lui Ipsilante.

[3] Flechtenmacher, prin toată opera și activitatea lui, a reprezentat acest proces, de care se leagă anaforaua din 1.1.1828 a epitropiei școalelor (*Uricariul*, VII, p. 179, întărită la 28.III. 1828, ibid., III, p. 32—36), privind reorganizarea învățămîntului limbii juridice (în primul rînd pentru nevoile învățămîntului juridic), și felul cum este predat dreptul la Academia Mihăilcană.

www.dacoromanica.ro

şi primul bursier (A. Fătu) pentru drept va fi trimis să studieze la Viena. După 1831, centrul de greutate al procesului trece asupra altor drepturi burgheze, mai ales asupra celui francez, desemnat în acest scop chiar, în mod special, de Regulamentele organice. Semnificativ este faptul că în aplicarea Codului Calimach, nu s-a făcut nici odată apel la materiale legate de codul austriac, ci la dreptul francez [1], iar cînd s-a decis, în 1833, revizuirea lui, s-a cerut ca textul să fie conform cu Basilicalele şi corectat după acestea, acolo unde s-ar fi îndepărtat de ele. Poziţia politică a Austriei după 1817, cu interese de expansiune care puneau în cauză atît puterea suzerană cît şi pe cea protectoare şi provocau ostilitatea majorităţii populaţiei din Principate, explică direcţia oficială păstrată în Moldova, cu privire la sursele austriace ale Codului Calimach. Cît priveşte curentul liberal, progresist, care se va desemna în ţară, nu în codul cu trăsături încă feudale al Austriei conduse de Metternich, putea să vadă o sursă binevenită pentru dreptul moldovenesc. Personal, Flechtenmacher nu avea decît de cîştigat din această acceptare a unei atitudini impusă de interese politice.

În aceste împrejurări, documentele contemporane care păstrează tăcerea asupra folosirii codului austriac, la 1817, ca sursă a celui moldovenesc, îşi pierd forţa probantă ce şi recent li s-a atribuit. Independent de valoarea relativă a argumentului *a silentio*, în speţă au existat interese ca tăcerea să fie păstrată. Unde n-au existat astfel de interese, raporturile dintre cele două coduri au fost *de la început* apreciate destul de exact, şi înfăţişate ca atare, cum a fost cazul agentului austriac la Iaşi, Raab. Într-un raport către ministerul de afaceri străine din Viena, raport în care nu ne putem aştepta la formulări prea nuanţate şi la preciziuni erudite, Raab menţionează just meritele codului moldovenesc, pe care îl remitea guvernului său, dar se grăbea să-l caracterizeze în acest fel: „Înfăptuirea acestui cod, pentru care cel austriac a servit de model, face cinste principelui domnitor; legile sînt la fel cu ale noastre, numai că au fost păstrate acele dispoziţii care aici sînt în uz în puterea obiceiurilor comerciale ce se aplică"[2]. Într-o asemenea importantă împrejurare,

[1] Astfel, cînd logofătul dreptăţii, C. Conachi, cere la 7.V.1832 lui Flechtenmacher să redacteze lămuriri (*Pravilicești hotărîri*) pentru aplicarea Codului Calimach, recomandîndu-i să se orienteze după *hotărîrile din alte ţări*, Flechtenmacher comandă şi primeşte prin Boguş de la Lipsca două „trupuri de cărţi pravilicești", şi anume: *Répertoire universel de jurisprudence*, 36 de volume, şi *Code de droit civil*, vezi documentele la Gh. Ungureanu, *Înfiinţarea* etc., 1932, p. 29—30. Nu putem insista îndeajuns asupra faptului că marele comentariu pregătit de Flechtenmacher (vezi *infra*, p. 95, n. 1) asupra Codului pe care ştia că îl lucrase după cel austriac, se întemeia aproape exclusiv pe literatura juridică franceză, pe Basilicale şi foarte mult pe *Corpus Iuris civilis*, citat direct, cu literatura corespunzătoare (vezi şi A. Rădulescu, Pravilistul Flechtenmacher, 1923).

[2] Hurmuzaki, *Doc.* XX, p. 423; *Codul Calimach*, ediţie critică, 1958, p. 862. Menţiunea din acest raport a rămas necunoscută prof. G. Mantzufas, care după J. Trausch, *Schriftstellerlexikon*, I, Kronstadt, 1868, p. 327 şi urm. semnalează pe Hillbricht (în „Der Jurist", Viena, 1847, p. 353—438) ca primul autor căruia i se datorează o largă analiză a raporturilor dintre cele două coduri, cu concluzia că cel moldovean este „o imitaţie fidelă a codului civil austriac". dar recunoscînd modificările impuse de nevoile ţării pentru care a fost adaptată această legiuire străină. J. F. Neigebaur, *Die Rechtsverwaltung in der Moldau und Wallachei*, în „Krit. Zeitschr. f. Rechtswiss. u. Gesetzgeb. des Auslandes", Heidelberg, 1848, 2, p. 39 urm. indica şi Instituţiile lui Justinian, ca sursă a Codului Calimach, alături de codul austriac

www.dacoromanica.ro

un diplomat serios şi atent la propriul său interes, nu-şi poate cîştiga un merit decît prin informarea exactă şi printr-o caracterizare justă a faptelor. Aprecierea greşită sau subiectivă, dacă este presupusă, trebuie dovedită. Iar la Iaşi, în 1817, Raab era, după Flechtenmacher, desigur, cel mai bun cunoscător al codului civil austriac.

### C. LEGĂTURA REALĂ ÎNTRE CODUL CALIMACH ŞI CEL AUSTRIAC

12. Cu raportul lui Raab [1], ajungem la mult dezbătuta problemă a raporturilor dintre cele doua coduri, cu dublul ei aspect. Unul de constatare materială pe o bază statistică, a asemănărilor dintre cele două coduri, ceea ce în speţă se putea face chiar cu o uşurinţă rar întîlnită în astfel de probleme. Un al doilea aspect priveşte interpretarea acestor constatări, precum şi interpretarea generală a unui fenomen de receptare în materie de drept, în condiţiile istorice ale elaborării Codului Calimach. Acest ultim aspect al problemei este bine să fie lămurit cel dintîi.

13. Pentru noi „împrumuturile" (într-o proporţie ce rămîne să fie determinată) făcute între 1816—1826 dreptului austriac sau cele făcute după aceea, dreptului francez sau altor drepturi apusene, constituie un nou fenomen de „receptare", diferită şi ca tehnică şi ca funcţiune istorică, de receptarea feudală a dreptului romano-bizantin.

Este receptarea de tip burghez, care va domina secolul XIX, şi a cărei analiză materialist-istorică n-a fost încă făcută în mod deplin. Codul Calimach, după cum am văzut, ca şi cele din deceniile următoare, nu au toate caracterele unor codificări de tip burghez, deoarece însăşi funcţiunea legislativă păstra încă multe caractere feudale. De aceea, dreptul burghez receptat în Codul Calimach era chemat să îndeplinească o serie de funcţiuni feudale în condiţiile perioadei de trecere. Pe măsură însă ce se cristalizau relaţiile capitaliste, Codul Calimach se dovedea apt să le servească într-o măsură apreciabilă, tocmai din cauza originii celor mai multe din dispoziţiile lui, şi anume un cod de factură burgheză. Înţelegem astfel, de ce el va îndeplini, treptat, acest rol, pînă la 1865, în condiţii mai bune decît Legiuirea Caragea în Ţara Romînească ; această legiuire rămăsese, în esenţa ei, în afara receptării directe a unui cod burghez ca în Moldova, iar condiţiile interne, la 1818, nu fuseseră coapte pentru a se realiza cu mijloace proprii, un cod local de tip burghez.

Centrul de greutate, conţinutul real, dinamica istorică a fenomenului de receptare nu rezidă în împrumut, în dreptul receptat, ci în relaţiile

(text folosit de G. Costaforu *Mag. Jur.*, I, 1855, p. 334. — Raab traduce greşit *obiceiul pămîntului* prin *Handelsgebrauchen*.

[1] Pe plan general, forma absolută a acestui fenomen de receptare burgheză îl va constitui adoptarea codului civil elveţian, ca legislaţie civilă a Turciei, în 1926. O formă aproape asemănătoare de receptare burgheză întîlnim în art. 318 citat din Regulamentul Organic, referitor la aplicarea, în traducerea adaptată, la nevoile locale, a condicei franceze de comerţ, dar *numai* pînă la redactarea unui cod naţional. În general, însă, receptarea burgheză se face prin selectarea normelor socotite cele mai potrivite, din variate legiuiri burgheze; prin sistematizarea lor cu un variabil amestec de elemente locale; în fine, legea sau codul astfel obţinut este sancţionat ca un act normativ al puterii legiuitoare din ţara receptoare, devenind din punct de vedere formal o lege internă a acestei ţări.

www.dacoromanica.ro

economice, politice, sociale, din Ţările Romîne receptoare, realităţi care, ele, impun pînă la urmă receptarea, îi determină limitele şi adevăratul conţinut. Rezultatul trebuie analizat şi apreciat, de fiecare dată, ca un moment din dezvoltarea dreptului romînesc.

Desigur că receptarea defineşte un anumit raport istoric între orînduirea burghezo-capitalistă din ţările romîne şi cea din ţările industriale dezvoltate; ea trădează o anumită concepţie despre drept, esenţială pentru ideologia burgheză; ea oglindeşte o anumită lipsă de forţă creatoare a burgheziei romîneşti; ea se leagă de o anumită ofensivă de dominaţie capitalistă a ţărilor puternic industrializate faţă de cele slab dezvoltate. Se ştie de altfel că pe această linie, fenomenul receptării dreptului burghez capitalist — început la noi la 1817 — va duce în lumea capitalistă la crearea unei întregi ştiinţe numită *Acculturation* (aculturaţie), chemată să îndeplinească un rol deosebit în cadrul sociologiei burgheze reacţionare. În aceste variate manifestări ale ei, *receptarea* rămîne rezultatul unor condiţii istorice obiective şi trebuie studiată ca atare.

14. Pentru a putea încadra în acest fenomen general momentul receptării de la 1817 şi pentru a-l putea studia din toate punctele de vedere mai sus-amintite, este necesar să-l cunoaştem în materialitatea lui, cu ajutorul unor concordanţe statistice, just apreciate în semnificaţia lor calitativă.

Din amîndouă aceste puncte de vedere, problema izvoarelor Codului Calimach a făcut obiectul unor stăruitoare cercetări; nu numai în istoriografia romînă, burgheză şi nouă, cum era firesc, dar şi în istoriografia greacă, din partea unor reputaţi istorici şi jurişti, care au arătat un interes deosebit problemelor de istorie a dreptului romînesc, pe care le ridică legislaţia şi celelalte surse redactate în limba greacă, din sec. XVIII şi de la începutul celui următor.

Istoricii greci [1] au adoptat în această problemă o poziţie contradictorie. Pe de o parte, Codul Calimach — împreună cu celelalte legiuiri în limba greacă din epoca amintită — sînt considerate ca monumente ale dreptului bizantin şi ca produse remarcabile ale geniului juridic elen [2]. Ca urmare a acestei poziţii, legiuirile respective au fost înglobate în *Ius Graeco-Romanum* şi publicate, ca atare, alături de produsele directe şi necontestate ale dreptului bizantin.

Pe de altă parte, istoricii greci [3] sînt unanimi în a admite teza cunoscutului istoric al dreptului şi editor de texte de drept bizantin, C. Triantaphyllopulos [4], care vede în Codul Calimach o simplă imitaţie sau o copie

[1] P. I. Zepos, K. Triantaphyllopulos.

[2] Chiar subiectiv, alcătuirea acestor legiuiri este atribuită *exclusiv* unor cărturari greci, fără distincţie între elaborarea materială a legiuirii şi simpla redactare a textului grecesc. Recent, numai pentru Codul Calimach, G. Mantzufas a recunoscut lui Flechtenmacher, în alegerea izvoarelor austriace, un rol egal cu acela pe care şi din acest punct de vedere l-ar fi jucat A. Kuzanos, menţionîndu-se şi o participare a lui A. Donici la lucrările generale.

[3] Vezi referinţele la G. Mantzufas, *op. cit.*, p. 5, n. 10.

[4] *Sur les sources du Code Callimaque*, în *Revista Istorică Romînă*, I, 1931, p. 32 şi urm. Pentru celelalte lucrări ale autorului în care teza este expusă, vezi G. Mantzufas, *op. cit.*, p. 4, n. 2.

www.dacoromanica.ro

fidelă a codului civil general austriac din 1811 — „Le code civil moldave est une copie du code civil général autrichian de 1811" — și afirmă, fără o statistică propriu-zisă, analizată calitativ, că 8/10 din dispozițiile Codului Calimach sînt preluate din cel austriac [1]. Recent, G. Mantzufas a lărgit discuția, punînd în cauză și alte surse austriace ale codului austriac, pentru a face din întreaga operă a lui Flechtenmacher un *plagiat* și o *înșelătorie*, — tradusă apoi de Kuzanos în greceşte [2].

Dacă, în ceea ce priveşte fondul, Codul Calimach este copia celui austriac, de ce nu s-a introdus în *ius Graeco Romanum* chiar modelul copiei, adică însuși codul austriac, eventual într-o traducere grecească mai fidelă chiar decît cea de la 1817? Dacă însă temeiul acestei introduceri l-a constituit numai limba Codului Calimach, nu mai vedem cum el mai poate fi, ca fond, un produs al geniului elen sau un monument al dezvoltării dreptului bizantin în Răsăritul Continentului. Punem această dilemă, pentru a învedera perspectiva eronată, sub care s-a căutat soluția problemei.

15. În istoriografia romînă burgheză s-a admis de mult [3], dar fără o cercetare amplă și sistematică, faptul că la 1817 codul austriac a fost substanțial folosit de autorii celui moldovenesc și că, în anumite limite, a constituit un important model în redactarea acestuia din urmă. Din partea specialiștilor, demonstrația concretă — în afară de citarea unui redus număr de texte paralele — n-a mers mai departe de concordanța stabilită de I. Peretz [4] între planul codului austriac (și titlurile rubricilor lui) și aceea a Codului Calimach. Asemănarea era izbitoare, dar nu totală. Era vădit că Flechtenmacher lucrase avînd în fața ochilor și urmărind planul codului austriac, dar pînă unde mergea asemănarea de conținut, articol cu articol?

Încă din 1927 acad. Andrei Rădulescu a combătut stăruitor concepțiile care diminuau originalitatea sau independența Codului Calimach în raport cu cel austriac. Contestînd acestuia rolul de „model", istoricul romîn conchidea că sursa principală a codului moldovenesc a fost dreptul bizantin și obiceiul pămîntului [5]. Față de acest rezultat, identificarea statistică a izvoarelor Codului Calimach, cu o eventuală lărgire a direcției de investițiile de pînă atunci, a apărut a fi oarecum fără obiect și n-a mai constituit o preocupare pentru cercetătorii romîni.

---

[1] *Op. cit.*, p. 46 : Après l'examen du Code Moldave... je suis amené à croire que les rédacteurs ont tiré du Code autrichien les huit-dixièmes environ du code moldave". În același sens, cu același procent de împrumuturi, vezi Șt. Berechet, *Istoria*, 1933, p. 235, care însă se contrazice la p. 239.

[2] Vezi infra, p. 96.

[3] D. Alexandrescu, *loc. cit.*, infra, p. 31, nr. 2; G. Drăgănescu, în „Zeitschr. f. vergl. Rechtswiss", XXIV, 1910, p. 170.

[4] *Curs de Ist. dreptului romîn*, II, 2 Buc. (f.d.), p. 509—517 : „afară de șapte capitole și o anexă... Codul Calimach urmează servil împărțirea titlurilor și le traduce întocmai". Peretz (p. 505) comparînd sporadic texte din *ediția latină* a proiectului Horten (1786) care prelucrase codul Maria-Theresia din 1766, în 8 vol., conchide că acest proiect n-a fost folosit la Iași, ceea ce era firesc, după apariția codului din 1811. G. Mantzufas, *op. cit.*, p. 7, afirmă că utilizarea n-ar fi fost posibilă, fiindcă publicarea proiectului s-a făcut abia la 1888.

[5] *Izvoarele Codului Calimach*, în *An. Acad. Rom. M.S.I.*, S. III, T. VIII, București, 1927, urmat de V. Șotropa, „*Introducere*" etc., 1937, p. 58 și 91.

www.dacoromanica.ro

16. Noua ediție critică a Codului Calimach (1958), folosind cercetările anterioare al acad. A. Rădulescu, s-a oprit la o interpretare nuanțată [1], cu următoarea concluzie :

„Pravila Calimach nu este o copie și încă fidelă, a codului austriac. . .

Cele două coduri se deosebesc de multe ori ca formă ; cel moldovenesc are unele părți mai bine redactate decît cel austriac. Ele au însă și părți de asemănare, atît ca formă, ceea ce impresionează la prima vedere, — cît și ca fond. Ceea ce le apropie este planul de întocmire, împărțirea materiei și metoda de lucru. Explicația acesteĭ asemănări este simplă : textele care se aseamănă au drept izvor în amîndouă codurile, dreptul roman și cel greco-roman. Este adevărat că în Codul Calimach s-a urmat în trăsături generale forma codului austriac, dar aceasta pentru că în fond erau norme romane sau greco-romane, expuse cu o metodă mai bună și într-o limbă modernă, cunoscută de colaboratorii domnului, sau în limba romînească, în traducerea apărută la Cernăuți pentru Bucovina.

De altă parte, cînd Calimach s-a hotărît să dea Moldovei o lege civilă, nu s-a gîndit să-i aducă o lege străină, ci să facă una pe baza dreptului care era în țară".

17. Sîntem cu totul de acord cu teza că legiuirea lui Calimach nu este o „copie" a codului austriac.

Cît privește distincția că A.B.G.B.-ul a fost folosit nu cu titlu de lege *străină*, de introdus în Moldova, ci ca o simplă formă sistematizată și mai ușor de consultat, a dreptului bizantin, noi credem că nici baza istorică romanistic-apuseană, nici raportul strîns între Digeste și Basilicale, nu pot face din codul burghez iluminist de la 1811, un simplu compendiu de drept bizantin. Nu credem că se poate reduce receptarea dreptului austriac burghez (cu unele resturi feudale), la o simplă receptare de drept bizantin (realizată prin alte surse decît cele direct răsăritene). În fenomenul petrecut la 1817, ceea ce istoricește este nou și plin de semnificație, este tocmai păstrarea formală a principiului că Basilicalele sînt, ca drept receptat, temeiul dreptului moldovenesc, în timp ce, în realitate, se înlocuia dreptul bizantin cu prelucrarea iluministă, cu conținut dominant

[1] Din interpretarea unor documente se deduce că codul austriac n-a fost izvorul codului moldovenesc ; din altele izvorul de temei au fost Basilicalele și alte monumente de drept roman și greco-roman, din care cauză Codul Calimach „nu poate fi considerat o copie și încă fidelă, a codului austriac". Din tăcerea documentelor socotite că ar fi trebuit să menționeze codul austriac, dacă ar fi fost adoptat ca lege a Moldovei, se deduce că legiuirea din 1817 n-a putut avea ca model codul austriac. Se aprobă teza lui Al. Papadopol-Calimach care, admițînd larga consultare a legii austriace, respinge ideea traducerii Codului Calimach după codul austriac.

Raportul citat al lui Raab este socotit a spune numai că „dispozițiile din cod (C. Calimach, *n.n.*) sînt în oarecare măsură la fel cu cele austriece, dar cu foarte multe modificări" și că „dacă acesta (Raab) ar fi socotit că legea moldovenească este o simplă copie sau traducere cu anumite modificări a codului austriac, ar fi spus-o pentru gloria împărăției pe care o reprezintă" (*op. cit.*, p. 18—24). Pentru împrejurările de sub lit. *k* și *o* a se vedea *supra*, p. 77 urm. Opinia lui Zachariae von Lingenthal (*op. cit.*, n. 21, lit. *m*) ca și celelalte mărturii care vorbesc numai de Basilicale, ca sursă a Codului Calimach, sînt dovezi care păcătuiesc prin exces, deoarece însiși autorii ediției critice admit folosirea codului austriac de către Flechtenmacher (dar nu cu titlul de model). Chiar părerea marelui Lingenthal și declarația din 1836 a lui Flechtenmacher cad în fața datelor cifrice care stau la îndemîna cercetătorului de azi, și pe care le dăm mai jos.

www.dacoromanica.ro

burghez, din codul austriac şi din codul clasic al burgheziei apusene, codul francez. În al doilea rînd, ceea ce se discută este dacă la 1817 codul austriac a fost sau nu utilizat ca model — fie şi cu semnificaţia atribuită de autorii ediţiei critice — al codificării moldovene, şi în ce măsură.

Autorii ediţiei critice constată că între cele două coduri există asemănări de formă şi de fond, de plan, de împărţire a materiei şi de metodă de lucru. Ca obiective, o asemănare n-ar fi putut fi mai întinsă.

Este vorba, aşadar, de determinat materialmente întinderea folosirii codului austriac la 1817 şi de interpretat semnificaţia acestui act. Asupra acestui ultim punct, am expus de la început concepţia noastră: recursul la un cod burghez, nu se făcea pentru a se consulta mai uşor materialul de drept roman sau de drept bizantin, ci ca un proces nou de receptare a unui drept burghez, elaborat în decurs de cîteva secole, pe baza textelor romane interpretate şi sistematizate creator. Acest proces nu era un act de fidelitate în continuare faţă de dreptul bizantin localnic, ci un proces istoric nou, care deschide, cum am spus, perioada de receptare a dreptului burghez, din sec. XIX.

18. În ceea ce priveşte determinarea volumului de împrumuturi făcute codului austriac, singura metodă eficace este aceea a concordanţei textelor. Am văzut că I. Peretz, aplicînd-o la titlurile planului, n-a avut stăruinţa de a o extinde şi la textul codului. Înaintea lui însă făcuse această operaţie filozoful materialist Vasile Conta, profesor de drept civil la Facultatea din Iaşi şi mai tîrziu (19.VIII.1881—21.IV.1882) consilier la Curtea de casaţie, realizînd o preţioasă cercetare ştiinţifică, excelentă ca metodă.

Biblioteca Academiei Romîne posedă — sub cota I 156.195 un exemplar din *Codice civile austriaco*, Milano, 1834, care a aparţinut lui Vasile Conta [1]. Pe p. 1, Conta a scris: „*Codice Calimach paragonato dal B. Conta*".

Se ştie că V. Conta, după studii ca bursier, la Anvers şi Bruxelles, unde şi-a luat doctoratul în drept, a fost numit profesor de drept civil la Facultatea de drept din Iaşi, pe bază de concurs, în ianuarie 1873, deschizîndu-şi cursul după 20 februarie, acelaşi an. La acea dată era în vigoare codul civil din 1864. V. Conta a dat însă toată atenţia şi Codului Calimach, care se aplicase pînă la 1864 şi venea în dezbaterea instanţelor şi după aceea [2]. În biblioteca sa s-a găsit un exemplar din acest cod, în ediţia în limba romînă, din 1833[3]. În mai 1873 sau în iarna 1874—1875, aflîndu-se la Roma, la V. C. Livianu, Conta a zărit pe masa de

[1] Cum rezultă şi din iniţialele B.C., de pe cotorul cărţii. Titlul tipărit este completat de mîna sa: „codice Calimach", iar mai jos pe pagina de titlu, se precizează: „annotato dal B. Conta". Pe verso-ul copertei găsim următoarea observaţie: „Carte cu autograf de Vasile Conta. Donată de Vas. C. Livianu la 20 ianuarie 1906, vezi Analele Acad. Rom. Dezbateri, vol. XXVIII, p. 59".

[2] Pînă la 1873, Curtea de casaţie aplicase codul Calimach în peste o sută de decizii ale sale, vezi *Codul Calimach*, ediţie critică, 1958, anexa II, p. 901—944.

[3] Bibl. Acad. R.P.R., cota III, 62.044; *Kodică civilă sau politicească a Prinţipatului Moldovei*, în privileghiata tipografie a Albinei, Iaşi, 1833.

www.dacoromanica.ro

lucru a prietenului său codul austriac în traducerea italiană din 1834 — este vorba chiar de exemplarul semnalat mai sus — a parcurs cîteva articole şi a exclamat: „de aci a fost luat codul Calimach" [1]. Luînd cu sine la Pisa exemplarul din codul austriac, V. Conta a notat marginal [2], în dreptul fiecărui paragraf, numărul de ordine al paragrafului paralel din Codul Calimach, a tăiat, unde era cazul, părţile din text nereceptate în codul moldovenesc, a indicat echivalentele cifrice, dacă în acest cod se adoptase altă cifră (ca în cazul majorităţii, a pubertăţii etc.), iar prin semne marginale sau finale a arătat gradul de asemănare între texte. „Cheia" acestor semne ar putea fi uşor reconstituită. Lucrarea presupune confruntarea cu textul Codului Calimach, ceea ce credem că n-a putut avea loc decît la Iaşi, folosindu-se în acest scop exemplarul din traducerea romînească (1833) care ni s-a păstrat, cu indicarea inversă, făcută de mîna lui Conta, a paragrafului din codul austriac, corespunzător celui romînesc. Profesorul Conta a folosit neîndoios această concordanţă pentru cursurile sale şi unele lucrări rămase în stare de proiect. Metoda aplicată constituia o înclinare a spiritului său ştiinţific şi pozitiv [3].

19. Concordanţa care lui V. Conta i-a apărut firească şi indispensabilă, n-a mai ispitit după aceea pe nimeni [4]. Semnalată de V. C. Livianu în 1899 [5], ca făcînd parte dintr-un vast plan de cercetări comparative [6], nici un istoric al Codului Calimach nu i-a dat nici o atenţie. Ideea a fost reluată, independent de precedentul lui Conta, de I. Corjescu, în traducerea *Codului civil general austriac* (1925) unde fiecare paragraf este urmat de numărul de ordine al paragrafelor paralele din Codul Calimach, indiferent de gradul şi natura asemănării, care la Conta era determinată de el prin sistemul de semne amintit. Materii întregi ca rudenia, căsătoria, ocupaţiunea, moştenirile legale, convenţiile matrimoniale — care la Conta n-au texte paralele indicate, la I. Corjescu apar cu un număr important de articole concordante. Spre

---

[1] Comp. Paul Oprescu, *Cîteva cărţi, unele cu adnotări, provenind din biblioteca lui Vasile Conta*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", III, 1959, Buc., 1960. În timpul cercetărilor mele în 1958, am aflat de investigaţiile de ordin bibliografic, întreprinse de autorul acestei note, şi ne-am comunicat reciproc manuscrisele.

[2] Cu creion chimic. Dacă ar fi lucrat în 1874—5, cărţile ar fi dispărut, o dată cu manuscrisul Tratatului de drept civil, în bagajele pierdute la Triest de calea ferată austriacă.

[3] A aplicat-o şi codului civil de la 1864 în raport cu cel francez. Vezi exemplarul folosit în acest scop (care conţine şi unele note interesante), la Bibl. Acad. R.P.R., II, 154.634.

[4] D. Alexandrescu, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, Louvain—Buc., 1848, citează articolele Codului Calimach, indicînd şi paragraful paralel din cel austriac.

[5] În prefaţa la B. Conta, *Discursuri parlamentare* etc., Iaşi, 1899, p. 14.

[6] Livianu, *op. cit.*, p. 12—14, mai indică următoarele lucrări:

*a*) concordanţa codului civil de la 1864, cu cel francez şi cu legea ipotecară belgiană;

*b*) identificarea dispoziţiilor codului Calimach trecute în legile din colecţia Pastia şi în Regulamentul Organic al Moldovei (pentru a putea stabili proveniența deosebirilor dintre Codul Calimach şi cel austriac?).

*c*) confruntarea codului Caragea cu vechile legiuiri şi cu ofisele domneşti de la Grigore Ghica pînă la B. Ştirbei, pentru a determina proveniența unor dispoziţii din codul civil care nu figurează în ediţia B. Boerescu. Vezi şi *Opere complete* (de) *filosoful Conta*, ed. Octav Minar, Buc., 1915, p. 729—845. În proiectul său de lege asupra instrucţiunii, V. Conta făcea din studiul comparativ al codurilor civil (1864), Calimach şi Caragea şi al codului civil francez, o materie de învăţămînt la doctoratul juridic.

www.dacoromanica.ro

deosebire de unele identificări discutabile şi cîteva greşite[1], la Corjescu, concordanţa lui V. Conta ridică puţine obiecţii. În materiile comune divergenţele între cei doi autori sînt rare. Puţine concordanţe indicate de Conta lipsesc la Corjescu. Ambii autori dau ca paralele şi unele texte în care Codul Calimach a adoptat soluţia contrară faţă de cel austriac.

20. Vom înfăţişa mai jos rezultatele sistematizate ale celor două concordanţe, pe baza cărora noi am stabilit un procentaj necesar pentru o comparaţie cu procentul indicat de K. Triantaphyllopulos. Din lipsă de spaţiu, dăm în anexă numai o justificare globală a cifrelor folosite, care însă va avea nevoie de o interpretare ulterioară, în ceea ce priveşte repartizarea textelor paralele, între diferitele categorii definite de noi mai jos. Pînă atunci, aceste cifre au totuşi o valoare directă, de altă greutate decît argumentul *a silentio* al unui document contemporan, a cărui părere subiectivă nu poate infirma rezultatul material, la care duce cercetarea statistică iniţiată de V. Conta.

21. În ansamblul lor, cele două concordanţe duc la următoarele rezultate:

| | După V. Conta | După I. Corjescu |
|---|---|---|
| Din cele 1507 §§ ale A.B.G.B.-ului, au fost preluate — direct sau preluate într-o proporţie variabilă, în C. Calimach. . . | 930 (61,71 %) | 1178 (78,31 %) |
| Din cele 1973 §§ ale C. Calimach (fără anexa I), îşi au originea în A.B.G.B. . . | 1141 (57,83 %) | 1452 (72,64 %) |
| Materiile în care codul austriac a fost folosit în mod mai substanţial şi continuu . | Drepturile personale posesia, proprietatea, indiviziunea, drepturile reale, obligaţiile şi contractele. Mai puţin testamentele, fideicomisele şi legatele. | Acelaşi inclusiv introducerea, rudenia. Mai puţin căsătoria şi moştenirea legitimă. |
| Materiile în care cei doi autori nu semnalează texte paralele între cele două coduri . . | Introducerea, Rudenia. Căsătoria şi logodna, tutela, ocupaţia, limitarea şi revocarea ultimei voinţe, moştenirea fără testament, rezerva, desmoştenirea, raportul, acceptarea şi renunţarea la moştenire, partajul, convenţiile matrimoniale, darurile între soţi, protimisisul. | Protimisisul. Pentru rudenia şi materiile următoare, numărul textelor paralele este mai mic şi necontinuu. |
| Marile grupe de texte din C. Calimach în care paragrafele au fără întrerupere un text paralel în A.B.G.B. (a se vedea Anexa I pentru grupele cu neînsemnate întreruperi ale continuităţii) . . . . . | 28—45; 378—499; 548—575; 577—677; 680—731; 738—757; 1101—1195; 1206—1256; 1294—1324; 1347—1399; 1403—1428; 1438—1460; 1504—1608; 1707—1821; 1840—1916; 1939—1946; 1956—1972. | |

[1] Exemple de concordanţă greşită: 128, 129 şi 144=120; 136=103; 142=115; 148=121; 149—120; 153=136; 860=692; 1607=1214; 1706=1272; 1822=1384; 1924=1467. De aceea proporţia de 78, 31 şi 72,64 % rezultată din concordanţa lui I. Corjescu este uşor exagerată.

www.dacoromanica.ro

22. După cum am arătat mai sus, numărul global de articole paralele nu are o valoare omogenă. El acopere categorii diferite de împrumuturi:

a) Texte care reproduc fără modificări de fond sau de formă, originalul german;

b) Texte care traduc originalul cu modificări neesențiale de formă;

c) Texte care, păstrînd fondul originalului, îi prescurtează forma;

d) Texte care preiau numai parțial conținutul originalului;

e) Articole rezultate din împărțirea unui singur articol al codului austriac în 2 pînă la 4 articole în Codul Calimach, sau invers, dar mai rar, din concentrarea a două articole austriace într-unul singur.

f) Schimbarea ordinei articolelor, față de originalul austriac [1].

g) Texte prelucrate ca formă și ca fond, în general, liber, și adesea în mod creator, obținîndu-se uneori rezultate superioare originalului [2].

Așadar, autorii Codului Calimach n-au folosit o metodă de imitație servilă, de preluare mecanică a textelor. Totuși, rămîn grupe întregi, masive, de articole trecute chiar în aceeași ordine în care se găseau în codul austriac. Întreagă această operație aveam toate motivele să credem că a fost făcută de Chr. Flechtenmacher. Ananias Cuzanos a jucat însă un rol preponderent în redactarea textelor în limba greacă. Contribuția lui A. Donici și a mănunchiului de juriști localnici poate fi ușor bănuită, dar nu precizată pentru fiecare din ei. Împărțirea textelor paralele, între categoriile de împrumuturi mai sus indicate, este o operație grea, pentru a cărei efectuare semnele convenționale folosite de Conta pot avea utilitatea lor.

23. În lumina dezvoltărilor care preced, vom putea aprecia mai just aportul recentelor cercetări ale prof. G. A. Mantzufas [3]. Acest autor a avut ingenioasa idee de a compara opera lui Flechtenmacher și comentariul asupra codului din 1811, publicat de principalul autor al acestui cod, Fr. von Zeiller, reputat jurist austriac, profesor la Universitatea din Viena, unde Flechtenmacher îi audiase cursurile. Se învederează următoarele procedee de lucru:

a) Hrisovul de întărire al Codului Calimach a folosit idei din *Kundmachungspatent* al codului austriac și art. 1, 3 și 5 din cod;

b) *Westgalizische Gerichtsordnung* din 19.XII.1796 a fost folosită pentru redactarea a 34 articole și a scholiei 83 din anexa I a Codului Calimach, Despre concursul creditorilor (§. 1974—2033), iar cap. 27 (§. 359—365) al acestei legi stă cu adaptări la baza §. 1829—1839

[1] Citățm un exemplu grăitor: § 422 cod Calimach este format din § 323 și începutul § 324 A.B.G.B., iar restul § 324 a devenit § 423.

[2] *Sic*: P. G. Vallindas, *Ein Beitrag zur Geschichte des internationalen Privatrechts: Das Civilgesetzbuch der Moldau von 1817*, în „Probleme des intern. Rechtes und der Rechtsphilosophie, Fetschrift zur Rudolph Laun", Hamburg, 1953, p. 682—692. După cum a arătat G. Mantzufas, unele din aceste modificări *creatoare* se datoresc folosirii comentariului lui Fr. von Zeiller la codul austriac din 1911.

[3] *Op. cit.* mai sus. Pentru prioritatea revendicată de istoricul grec (p. 10), vezi mai jos, p. 95 n. 1, indicația lui Berechet, pe care acesta n-a știut s-o valorifice concret, cercetările necesare fiind întreprinse abia de Mantzufas.

www.dacoromanica.ro

Cod Calimach, ca şi legea austriacă din 2.XII.1803, folosită pentru § 1340—1346 despre cămătărie, şi *Jagdordnung* din 1786, pentru §§. 501—506.

Comentariul lui Zeiller în 4 volume (6 părţi) a fost folosit pentru redactarea a 43 articole din Codul Calimach, din care 35 îşi au sursa şi în codul din 1811, depărtîndu-se întrucîtva de textul lui, tocmai fiindcă urmează comentariul. Acestuia îi sînt datorate în genere şi inovaţiile Codului Calimach în materie de drept internaţional privat. Din Comentariu se inspiră şi 54 din cele 83 de scholii ale Codului Calimach (35, fidel; 19, parafrazîndu-l) alte 3 scholii provin din legiuiri austriace, 18 au o origine încă neidentificată, iar restul de 3 sînt inspirate din dreptul bizantin şi din obiceiul pămîntului.

Unele definiţii din Tabla alfabetică a codului moldovenesc se inspiră din indicele alfabetic al Comentariului. În schimb lucrarea teoretică a lui Zeiller, *Das natürliche Privat-Recht* (Viena, 1802, ed. 2, 1808) a fost sporadic folosită, nu însă şi alte tratate şi legiuiri ale vremii (Codul prusian, traducerea badeză a Codului civil francez, acesta fiind utilizat în original).

24. Importanţa acestor constatări nu poate fi minimalizată [1].

Pe baza lor, noi putem defini azi mai clar şi documentat caracterul didactic şi oarecum savant al Codului Calimach [2]. Acest caracter rezultă: din cele 84 scholii introduse în textul oficial al codului; din sumarele marginale aşezate la un mare număr de articole, în general acolo unde le găsise şi în Comentariul lui Zeiller [3]; din introducerea unor articole de trimitere aşa cum era firesc să figureze în comentariul didactic al lui Zeiller, de unde au fost copiate adesea foarte fidel; din vasta tablă alfabetică de care am vorbit [4].

Dar această constatare rămîne formală, dacă nu voim să înţelegem că Flechtenmacher şi ceilalţi colaboratori ai săi, şi însuşi Sc. Calimach, au adoptat această neobişnuită concepţie despre un cod (care nu se mai

---

[1] Autorii recentei ediţii critice (p. 26 n. 64) cred că asemănările semnalate se explică prin sursa comună (romană şi bizantină) a codului şi a Comentariului lui Zeiller, arătînd că ideile de drept natural care ar fi trecut de la acesta şi în codul moldovenesc, erau răspîndite în toată Europa — şi nu constituiau apanajul lui Zeiller. (Vezi şi supra, p. 81 n. 3). Dar folosirea celorlalte surse austriace este un fapt care, materialmente stabilit, duce la interesante concluzii, deşi altele decît cele degajate de G. Mantzufas. Nu este — ştiinţificeşte — egal să ştim că principiile de drept, aflate şi în Basilicale, au fost prelucrate şi adaptate în forma pe care ele o luaseră în comentariul lui Zeiller. Pe de altă parte, nu se poate pune în mod absolut semnul egalităţii între Basilicale şi Zeiller (după ce Basilicalele fuseseră deja socotite identice cu codul din 1811). Dacă ar fi aşa, ar însemna că dreptul a stat pe loc timp de peste o mie de ani (dacă ţinem seama că Basilicalele înseşi rezumau şi sistematizau în plină epocă feudală, dreptul lui Justinian).

[2] Vezi *supra*, p. 82 n. 2.

[3] Aceeaşi metodă fiind folosită de Toma Carra (Pandecte, 1806) şi de codul civil austriac (extinsă şi la cel penal din 1803, în ed. 1815). *Comentariul* n-a constituit sub acest raport un model decisiv.

[4] Vezi *supra*, p. 81 n. 3. K. Triantaphyllopulos, în studiul său citat din 1931, intuise — fără a-l anunţa şi defini — acest caracter, atunci cînd presupusese că scholiile nu puteau fi scoase decît din vreun comentar al codului austriac, identificat astăzi de G. Mantzufas. Acesta nu ţine seama şi de existenţa unui *Alphabetisches Register* la codul civil austriac din 1811 (omis în trad. rom. din 1812), şi nu cercetează în ce măsură a fost el folosit. Amintim că şi ed. din 1815 a codului penal austriac oferea un exemplu de *Dicţionar juridic*, adăugat la un cod, pentru a-l face mai accesibil.

www.dacoromanica.ro

regăseşte în istoria codificării sec. XIX), pentru a uşura folosirea lui într-un mediu feudal întîrziat, unde trecerea la o legislaţie atît de nouă constituia un salt îndrăzneţ. De aci, chiar peste o jumătate de secol, acuzaţia că opera realizată la 1817 este prea „sistematică".

În urma cercetărilor autorului grec, volumul textelor paralele între cele două coduri nu apare mărit, dar apare cantitativ lărgită receptarea dreptului austriac în Codul Calimach [1] (75 §§. şi 57 de scholii).

Valoarea rezultatelor astfel obţinute ni se pare depreciată chiar de autor, prin interpretarea formalistă la care se opreşte în general. Nu vom da aici decît trei exemple.

a) Hrisovul de întărire a Codului Calimach se ocupă de problema limbii codului, admiţînd că ea trebuie să fie pe înţelesul tuturor. Am arătat că problema era atunci actuală şi vitală pentru dreptul moldovenesc, şi se pusese deja în deceniile anterioare. Găsind o preocupare identică în *Kundmachungspatent* al codului citat, autorii codului moldovenesc n-au putut vedea în ea decît un îndemn de a stărui în poziţia care se impunea şi în Moldova, şi au făcut vorbire despre problemă în hrisov. G. Mantzufas nu vede în aceasta decît împrumut şi plagiat.

b) Pentru că Zeiller era un reprezentant distins al jusnaturalismului kantian al epocii, şi pentru că un text al codului austriac şi altul al Comentariului, care consacră o concepţie de drept natural, au trecut în Codul Calimach, autorul grec conchide că, prin plagiat, Flechtenmacher a introdus în Moldova dreptul natural al lui Zeiller. Or, am văzut mai sus (p. 81), cum se desfăşoară complexul proces de descompunere feudală şi de afirmare treptată, îndeosebi după 1770, al ideilor de drept natural.

c) Faţă de soluţia codului austriac, care nu consacra dreptul de preemţiune al proprietarului principal în caz de vînzare de către superficiar a dreptului său, Zeiller, în Comentariul citat (III, 2. p. 476 notă), observă că dreptul de preemţiune era recunoscut în *dreptul comun*. Art. 1523 Cod Calimach prevede şi el acest drept, cu terminologia şi în felul în care se impusese de multă vreme în dreptul scris receptat [2] şi, într-o

[1] Exemplarul din *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischer Monarchie*, von Franz Edlen von Zeiller, 4 vol., Viena şi Triest, 1811—1813, ce se găseşte la Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi sub cota II 3820, provine din donaţia Hurmuzaki, este în perfectă stare, fără nici o însemnare sau urmă de folosire curentă, şi nu poate fi exemplarul de lucru al lui Flechtenmacher. Alt exemplar n-am găsit nici la Bibl. Acad. R.P.R. nici în fondul de cărţi al fostei Societăţi de medici şi naturalişti din Iaşi (care conţine multe cărţi de epocă). Comentariul nu figurează în catalogul Bibliotecii Academiei Mihăilene (1840, supl. 1843 şi 1844) nici în acela al Bibliotecii Colegiului Naţional (Bucureşti, 1846—1847, 2 vol.). N-avem, din nefericire, catalogul bogatei biblioteci personale a lui Flechtenmacher, ale cărei „uvrajuri mari şi scumpe", în 1844 văduva pravilistului nu le putea plasa la particulari şi le oferea spre cumpărare Academiei Mihăilene. Cu toată aprobarea lui M. Sturdza, în 1849 cărţile nu fuseseră cumpărate (vezi Gh. Ungureanu, *Învăţămîntul juridic*, etc., în *De la Academia Mihăileană la lic. Naţional*, 100 ani, 1835.1935, Iaşi, 1936, p. 354—355). Şt. Berechet însă (*Istoria*, 1933, p. 235) a indicat, destul de neprecis, că Flechtenmacher citează păreri din *Comentariul* lui Zeiller, însemnîndu-le pe marginea lucrării sale, păstrate în *Condica* ce formează obiectul *Mss. rom.* 12 al Bibl. Acad. R.P.R., lucrare în care vedea greşit un plan al Codului Calimach sau, poate, nişte note de curs, fiind vorba de Comentariul în 6 volume ce pregătea între 1836—1838.

[2] Vezi lucrarea noastră, *Dreptul de protimisis*, ce va apărea. Regula în discuţie era consacrată în *Manualele de legi* ale lui M. Fotino din 1766 (C. II, titl. 41, § 3, ed. Zepos, 1959,

www.dacoromanica.ro

măsură oarecare, şi în dreptul cutumiar mai vechi. Or, G. Mantzufas nu vede aici decît un împrumut din Comentariul lui Zeiller, ceea ce este eronat. *Dreptul comun* se dezvoltase pe baza dreptului roman receptat în Ţările Germanice, şi soluţia lui era aceeaşi ca cea din dreptul romano-bizantin receptat în Principate. În astfel de condiţii, Flechtenmacher, redactînd § 1523, dovedea independenţă faţă de codul austriac, iar în Zeiller găsea cel mult o confirmare teoretică a soluţiei impuse de realităţile moldoveneşti, care cereau menţinerea protimisisului în această materie legată de regimul complicat al proprietăţii în tîrguri, aşa cum acest protimisis era de mult consacrat.

În al doilea rînd, generalizînd semnificaţia descoperirilor sale pentru înţelegerea Codului Calimach şi a procesului istoric pe care îl oglindeşte această operă, prof. G. Mantzufas formulează numai această concluzie de ordin psihologic-etic, privind pe Flechtenmacher[1] şi ceilalţi participanţi cu răspundere la codificarea din 1817 : „*Le charme est rompu* — deoarece era vorba de înşelăciune şi plagiat, a căror descoperire se face la 138 de ani de la comiterea lor". Şi pentru a-i veşteji mai răsunător pe vinovaţi, autorul pune pe *coperta* lucrării un citat dintr-un comentar medieval asupra lui Isocrate, în care se declară că, mai mult decît hoţul care a putut fura de nevoie, „cel ce însuşeşte cuvintele bărbaţilor iubitori de muze ... în loc de iubitor de litere este un înşelător".

25. La atît se poate oare reduce pentru istoricul modern rolul eminent şi pozitiv pe care l-a jucat Flechtenmacher în dezvoltarea dreptului unei ţări în care se pregătea o nouă etapă a luptei poporului romîn pentru sfărîmarea feudalismului de tip răsăritean, devenit intolerabil şi monstruos? Nici Sc. Calimach, legislator încă feudal cu o cultură deosebită şi penultim domn fanariot de origine moldovenească, nu poate fi stigmatizat ca plagiator şi înşelător pentru opera legislativă pe care a iniţiat-o şi patronat-o cu mult curaj şi înţelegere a vremurilor noi.

De altfel tot un istoric grec, K. Triantaphyllopulos, a arătat just că procedeul *politic* al lui Calimach avea ilustre precedente. Pînă în sec. XIX de altfel, originalitatea nu era un merit şi o preocupare subiectivă, nici în alte domenii de creaţie, şi cu atît mai puţin, cînd era vorba de legiferare, iar utilizarea modelelor, a „autorităţilor" se făcea fără criteriile noastre în această materie.

La 1817, în condiţiile date şi pentru a răspunde nevoilor locale, legislatorii moldoveni nu puteau urmări să dea o operă originală, în sensul de operă independentă şi de noile modele ale unei epoci în profundă transformare, şi de dreptul romano-bizantin, receptat în ţară şi deci

p. 180) şi Teofil din Ianina, episcopul Cambaniei, din 1780 (ed. 1887), în cap. 27, p. 172, § 9 (ms. gr. III.103 al Bibl. C.U. Iaşi), ambele folosite în Moldova, precum şi de *Pandectele* (1806) lui Toma Carra (C. I, titl. 15, § 6, vezi ms. gr. VI.8 al Bibl. C.U. Iaşi). Norma se lega de vechiul obicei cristalizat, multă vreme, îndeosebi pentru via sădită pe loc străin (indicată şi expres la Fotino şi la Teofil, pe lîngă noţiunea generală de emfiteuză sau sădire, de care se serveşte exclusiv Toma Carra), viile fiind de mult supuse unui regim special care în Ţara Românească luase forma otaşniţei ; vezi *Legiuirea Caragea*, ed. critică, 1955, p. 28, P. III, c. 2, § 9.

[1] Pe care autorul îl cunoaşte foarte puţin, numai din lucrările lui Trausch şi Klein, şi din *Enciclopedia* lui Diaconovici. Această documentare este insuficientă pentru cunoaşterea activităţii lui Flechtenmacher şi pentru interpretarea rolului său istoric.

www.dacoromanica.ro

obligator, şi de obiceiul pămîntului, care a şi fost folosit mai mult decît admite G. Mantzufas.

Originalitatea lui Flechtenmacher şi a conducătorilor moldoveni, în frunte cu Scarlat Calimach, care au impus concepţia de elaborare adoptată la 1812—1817, a constat în aceea că au fost, prin codul lor, purtătorii unui triplu proces de nouă orientare a dreptului moldovenesc:

a) au ridicat dreptul domnesc la o treaptă nouă, faţă de dreptul receptat;

b) au păşit la o sinteză unificatoare a dreptului receptat, a obiceiului şi a dreptului nou domnesc;

c) sub o formă oficială, în care se păstra dreptului bizantin un loc precumpănitor, care era şi juridiceşte obligator şi politiceşte necesar să fie încă afirmat, s-a păşit cu hotărîre la un nou tip de receptare, aceea a unui drept burghez, avînd la bază prelucrarea jusnaturalistă apuseană a dreptului roman justinianeu.

În realizarea acestei cotituri, Flechtenmacher, în sfera lui de activitate, se dovedeşte un promotor şi un executant priceput şi de o seriozitate care trebuie subliniată.

Folosirea Comentariului lui Zeiller şi a lucrării sale teoretice despre dreptul privat, pentru ca astfel să se prelucreze mai puţin mecanic textul codului, şi eventual pentru a-l îmbunătăţi, ilustrează aceste calităţi ale juristului sas din Braşov, care, în condiţiile găsite la Iaşi, îşi va pune aceste calităţi din plin în valoare. Nimeni însă nu se gîndeşte să-l transforme pe Flechtenmacher într-un geniu juridic capabil să se dispenseze chiar de a consulta şi folosi gîndirea predecesorilor şi contemporanilor săi, de la Grotius la Zeiller.

26. La alcătuirea Codului Calimach a prezidat o concepţie iluministă despre drept — concepţie care la 1817, în Moldova, avea un caracter mai mult progresist, deşi nu trebuie uitat că iluminismul avusese de la început şi o direcţie conservatoare, de „despotism luminat", care nu lipseşte din cod. Acesta a fost alcătuit nu ca o operă care oglindea în mod fidel prezentul Moldovei, ci şi ca un cod al viitorului. De altfel, un cod bun anticipează întotdeauna, într-o anumită măsură, dezvoltarea viitoare căreia îi este prin definiţie destinat, şi adesea o face chiar peste voinţa subiectivă a autorilor lui.

În momentul de profundă prefacere a înapoiatei orînduiri feudale din Moldova, în care se alcătuia codul, materialele împrumutate codului austriac, planul, metoda de tratare şi chiar formularea tehnică a acestuia, cerută de prefacerile amintite, se legau şi de funcţiunea anticipatorie a Codului Calimach. De aceea s-a putut spune că în multe privinţe codul din 1817 a fost superior celui de la 1864; superioritate relativă, dacă ţinem seama de momentul istoric, pe care îl oglindea fiecare; dar uneori şi superioritate intrinsecă, aşa cum este cazul în materie de drept internaţional, de persoane juridice etc.

Transformările la care ne referim se petreceau însă într-un moment istoric în care dreptul moldovenesc nu spărsese cu totul cadrele lui feudale şi în care funcţiunea legislativă a domnului feudal nu se cristalizase



www.dacoromanica.ro

în forme corespunzătoare pentru alcătuirea unei adevărate codificări de tip burghez. În dezvoltarea istorică însă, Codul Calimach, cu conținutul astfel definit, va lua caracterul unui cod burghez [1], pe măsură ce descompunerea structurilor feudale se adîncește, actualizîndu-și elementele anticipatoare de care am vorbit.

În ceea ce privește raporturile codului moldovenesc cu cel austriac, din materialul folosit mai sus apare proporția de 8/10 dată de K. Triantaphyllopulos și admisă de Șt. Berechet, nu poate fi reținută. Codul Calimach nu este o copie quasi-integrală, nici o simplă traducere a codului austriac. Independența lui față de codul austriac este mult mai mare decît aceea a codului civil de la 1864 față de codul civil francez.

Marele număr de texte paralele, adesea în grupuri masive pentru întregi capitole și pentru cele mai importante părți ale Codului (proprietate, obligații, o parte din succesiuni, adică ceea ce interesa în primul rînd noile relații burgheze), dovedește că Flechtenmacher a lucrat urmărind de aproape codul austriac, cu preocuparea nu numai să adapteze acest material la nivelul cultural și social al Moldovei, pe care se dovedește că nu-l subestima, dar și să perfecționeze acest material, între altele recurgînd la opere didactic-exegetice, cum era Comentariul lui Zeiller sau la legislația austriacă exterioară codului din 1811. Flechtenmacher, ajutat de juriștii locali și probabil la stăruința acestora, a ales judicios și toate materialele locale — din Basilicale, din obiceiul pămîntului și din dreptul domnesc recent — care trebuiau să figureze în cod și a stabilit derogările de plan, de structurare a articolelor, de redactare, în raport cu călăuza ce-și alesese, și care a rămas codul austriac din 1811.

---

[1] În ciuda consacrării robiei din § 27, și a altor cîteva dispoziții asemănătoare. Să se observe însă că el nu înglobase în cuprinsul lui, ca Pravilnicească Condică și ca Legiuirea Caragea, reglementarea iobăgistă a relațiilor funciare dintre boieri și țărani. Această trăsătură nu poate fi subliniată îndeajuns. Chiar consacrarea robiei în § 27, se făcea, declarîndu-se oficial că este „împotriva firescului drit al omului". Se revenea la poziția dreptului roman din sec. III e.n. cînd morala sclavagistă, în criză, nu mai avea curajul să se declare legitimă și din punct de vedere al „moralei naturale", mulțumindu-se cu o legitimitate de „drept pozitiv", încă eficace. Să se observe de asemenea că § 27 ține să precizeze că robia moldoveană are un conținut mai puțin crud decît cea romană (nu comportă *ius vitae necisve* și nu dă decît un drept limitat de succesiune în favoarea stăpînului).

În materie de proprietate, codul austriac, mai înapoiat decît cel francez, consacra și proprietatea absolută și pe cea divizată. În Codul Calimach nu se vedea dacă această formulă se aplica raporturilor dintre boieri și țărani. Reglementarea locală a acestor raporturi n-a fost introdusă în cod, ca în Țara Românească la 1780 și 1818. De aci posibilitatea ca noul cod să se aplice fără modificări unei proprietăți fără raporturi de clăcășie. Dar totodată, Codul Calimach favoriza poziția boierilor care găseau, în legea de bază a țării, consacrată o proprietate absolută, cu care ei identificau stăpînirea lor feudală *condiționată*, dar făcînd abstracție de drepturile *reale* ale țăranilor asupra pămîntului.

Prin adaos față de codul austriac, în codul moldovenesc s-a păstrat condiționarea proprietății prin protimisisul de tip feudal (pe lîngă cel convențional, singurul admis în codul austriac și francez). Din codul austriac s-a luat sistemul de dobîndire a proprietății pe bază de titlu îmbinat cu un mod de dobîndire, ca în dreptul roman, spre deosebire de sistemul pur consensualist al codului francez. Deosebirea de religie este o piedică la căsătorie în ambele coduri (inexistentă în cel francez). Logodna, căreia codul austriac nu-i mai recunoștea efect obligator, ca și cel francez, era încă asimilată căsătoriei, în codul Calimach, dacă fusese celebrată religios.

www.dacoromanica.ro

## ANEXA I

**Concordanța Codului Calimach și a Codului austriac stabilită de Vasile Conta**

| Codul Calimach | Codul austriac | Codul Calimach | Codul austriac |
|---|---|---|---|
| 25—26 | 15—16 | 1258—1259 | 940 |
| 28—45 | 17—28, 33 | 1261, 1265 | 939, 941 |
| 48 | 40 | 1268— | 942—954 |
| 378—499 | 285—320, 323—382 | —1273*****, | |
| 537—538*, | 404—420, 423—430 | 1275—1283, | |
| 540—548— | | 1285—1287 | |
| 575 | | | |
| 577—677 | 434—435, 442—444, 447— | | |
| | 452, 454—497, 499, | 1289—1291, | 955—957 |
| | 502—522 | 1293 | |
| 680—731 | 524—529, 531—533, 535— | 1294—1324 | 958—983 |
| 733—734 | 538, 540—543, | 1326—1333 | 984, 987—989, 992—995 |
| | 545—572, 574—576 | 1335—1339 | 996—999, 1001 |
| 738—757, | 577—582, 584—595, 597— | 1347—1399 | 1002, 1004—1008, 1003, |
| 759 | 599, 601 | | 1009—10043, 1045—10046 |
| 770, 772—5, | 604**, 606—610, 613, | 1403—1428 | 1047—1066 |
| 777—781 | 615, 617, 618** | 1438—1460 | 1067—1075, 1077—1081. |
| 784—792 | 644, 535, 647—650, | 1465—1482 | 1083—1094, 1096—1101, |
| | 689, 651 | | 1103—1115 |
| 794—795 | 652—3 | 1484—1490 | [1474=1096—1097****] |
| 797—798 | 656—658, 660—664, | 1492—1495 | |
| 801—814 | 666—667, 669, 671—672, | 1497—1502 | 1116—1120 |
| 819 | 674 | 1504—1608 | 1121—1123, 1125—1179, |
| 821—822, | 677—679, 681—687, | | 1181—1123, 1215, 1217 |
| 824—828, | | 1622 | 1218 |
| 841—843, | | 1699—1705, | 1267—1276, 1278—1287, |
| 849, 851 | | 1707—1821, | 1293—1302, 1305—1311, |
| 853—856, | 688, 692—693*** | 1823—1828, | 1313—1316, 1318—1442, |
| 862 | 695 | 1840—1916, | 1444—1456, 1458—1466, |
| 912—923 | 727—728, 730—734 | 1918—1923, | 1469—1475 |
| 926—927 | 735 | 1925—1927 | |
| 949—950 | 755**** | 1936—1937, | 1472, 1474, 1476—1479, |
| 955 | 756**** | 1939—1946 | 1481—1482 |
| 1101—1195, | 825—866, 868—899 | 1951, 1953 | 1487, 1486 |
| 1197 | | 1956—1972 | 933(*), 1450, 1487, |
| 1206—1256 | 901—932, 934—938, | | 1489—1490, 1493—1499, |
| | | | 1501—1502 |
| | Total | 1141 | 930 |

* Concordanța 539=405 este tăiată în I 156195 și nu mai figurează în III.62044.
** În III.62044 se indică 604=770 și 771. Corjescu dă 604=770.
*** I. Corjescu indică: 854—856=693; 860=692. Conta dă just: 854=692—693.
**** Concordanță indicată numai în I 156195. Corjescu nu dă concordanță pentru 1474.
***** În III.62044 se dă și 1274=947 (admis și de Corjescu), indicîndu-se modificarea soluției.
(*) Concordanța 1956, 1958=933 figurează numai în I 156195. Corjescu nu o admite.

Cu unele excepții de care, mai tîrziu se va lega tot numele lui Flechtenmacher, momentul istoric (1816—1826) de receptare a dreptului burghez de factură romanistică și jusnaturalistă, *prin canalul dreptului*

www.dacoromanica.ro

*austriac*, rămîne izolat. Ulterior, receptarea dreptului burghez va lua direcţia pe care am indicat-o mai sus.

Masele populare — care la acea dată erau cele ţărăneşti — nu puteau trage multe foloase directe din reformele atît de contradictorii, pe care le realiza Codul Calimach. Ele au avut însă de plătit avantajele pe care-noul sistem le procura treptat burgheziei şi boierimii, integrată în ritmul relaţiilor capitaliste. Sub presiunea vieţii juridice a maselor populare, codul grecesc, rămînînd neaplicabil, a trebuit să fie înlocuit cu cel romînesc. Caracterul savant, complicat — într-o limbă încă greoaie — al codului n-a servit cauza apropierii lui de masele populare, cauză care nu preocupa, dimpotrivă, nici pe boieri, nici pe burghezie. Dreptul bizantin receptat, nici el nu putuse fi în întregime un drept apropiat de masele populare. Cu Codul Calimach procesul de îndepărtare se accentuează: legislaţia se moderniza repede, în timp ce resturile feudale şi resturile de obşte sătească persistau pe scară largă în plin sec. XIX şi XX, dînd relaţiilor maselor populare cu dreptul şi cu legea burgheză, caracterul de contradicţie adîncă şi de continuă criză — atît de caracteristic pentru perioada care începe la 1817 şi se încheie o dată cu trecerea puterii politice în mîinile clasei muncitoare.

27. În lumina acestei analize, Codul Calimach apare ca un important monument legislativ al perioadei de trecere de la feudalism la capitalism, care va necesita încă multă vreme un studiu atent din multiplele puncte de vedere desprinse în cursul expunerii noastre. Aceste cercetări vor găsi, aşa cum este firesc un stimulent în recenta ediţie critică a codului Calimach, publicată de colectivul de vechi drept romînesc al Academiei R.P.R., această ediţie constituind şi un preţios instrument de investigaţie ştiinţifică a problemelor ce se pun.

În lumina concordanţei lui V. Conta între codul moldovenesc şi cel austriac, pe de o parte, şi a necontestatelor raporturi ale codului Calimach cu Basilicale (respectiv cu Digestele), pe de altă parte, se pune problema unei mari ediţii a codului de la 1817, care să dea cercetătorilor textele izvoarelor greceşti, latineşti şi austriace, în paralel cu textul romînesc, sau cel puţin trimiterea cifrică la aceste izvoare. Cu acest prilej se vor putea elucida şi raporturile dintre Codul Calimach şi traducerea romînească a codului austriac, publicată la Cernăuţi, în 1812, raporturi pe care noi le vom exemplifica în anexa a II-a a acestui studiu.

## ANEXA II

### Excurs
### despre raporturile dintre Codul Calimach şi traducerea codului civil austriac, publicată la Cernăuţi în 1812

Determinarea modului în care alcătuitorii Codului Calimach au folosit codul austriac nu poate fi lipsită de interes. Din puţinele documente păstrate, nu avem dovada traducerii *ad hoc* făcută în romîneşte după originalul german, necesară pentru juriştii localnici. Flechtenmacher folosea originalul german în mod nemijlocit. Ar fi util să ştim, dimpotrivă

www.dacoromanica.ro

în ce măsură el, ca sas din Braşov, cunoştea bine limba romînă, poate chiar la venirea lui la Iaşi. În fine, cum în anul 1812, la Cernăuţi apăruse o traducere oficială a codului civil austriac de o netăgăduită valoare, o altă traducere la Iaşi, pentru lucrările de elaborare ale Codului Calimach, a putut fi socotită inutilă. Toţi istoricii acestui cod, de altfel, admit că alcătuitorii lui au folosit nu atît originalul german, cît versiunea romînească de la Cernăuţi [1], ceea ce este o eroare, în ceea ce-l priveşte pe Flechtenmacher.

În general, traducerii Codului austriac din 1812 nu i s-a acordat atenţia cuvenită. Pentru studiul formării limbii noastre juridice, această traducere, de factură încă arhaică, nu constituie mai puţin o dată importantă. Este o limbă în general superioară Pravilniceştii condici şi Legiuirii Caragea şi totuşi cu multiple trăsături de regionalism periferic. Problemele pe care autorii ei le-au avut de rezolvat erau mai grele decît cele rezolvate de autorii codurilor munteneşti citate.

Cum a fost folosită această traducere? În primul rînd, ca text de prelucrat, în vederea redactării în limba greacă a dispoziţiilor Codului Calimach. Va fi necesar de acum înainte ca printr-o atentă comparaţie a textului german, a celui romîn de la 1812 şi a celui grecesc din Codul Calimach, să se stabilească indiciile care ar permite eventual să se conchidă că s-a lucrat după traducerea de la Cernăuţi, exclusiv, sau de preferinţă, faţă de textul german.

Dar din Anaforaua citată a boierilor din nov. 1819, noi ştim că o dată cu redactarea textului grecesc al Codului Calimach, s-a lucrat şi la o versiune romînească, fie ca original independent, fie ca traducere după textul grecesc. În lipsa oricărui fragment original din această traducere, nu mai putem stabili astăzi — comparativ — în ce măsură ea a servit direct la redactarea textului romînesc, la 1817. Vom proceda la singura concordanţă posibilă astăzi, între textul romînesc din 1812 şi cel din 1833, reducînd-o la un număr de exemple care se vor dovedi suficiente, pentru concluziile cerute de o caracterizare generală a Codului Calimach.

| Codul civil austriac, trad. rom. 1812 (Cernăuţi). | Codul Calimach, Trad. rom. 1833 (Iaşi). |
|---|---|
| 15. Dreptăţile persoanii să ating de o parte de fiinţile, şi potrivirile persoanii *iară de altă parte* să *întemeiază* de potrivirile familiei. | 25. Drituriile persoanelor, pe de o parte privesc către personalnicile însuşiri şi legături, iar pe de altă parte, se întemeiază pe legăturile de familie. |
| 16. Fieşte care om are dreptate din naştere, care prin minte să vede, şi este dară să să socotească de o persoană. | 26. Tot omul are drituri firesti (1817: înnăscute), care cu desăvîrşire se înţeleg prin povăţuirea minţii cuvîntătoare (1817: raţiunii); deci dar trebuie a se socoti ca o persoană. |

[1] *Kartea legilor pravililor de obşte pîrgăreşti pentru toate ţările moşteniloare nemţeşti a monarhiei austriceşti*, 3 părţi, Cernăuţi, 1812, [vezi I. Bianu şi Dan Simonescu, *Bibl. rom. veche*, IV, 1944, p. 289, nr. 803]. Autorul ei (*sic*: Şt. Berechet, *Legătura*, 1937, p. 202) ar fi I. Budai-Deleanu, căruia N. Iorga înclina să-i atribuie traducerea din 1807 a codului penal austriac (1803), cele două traduceri fiind asemănătoare. Rolul lui I. Budai-Deleanu în formarea limbii noastre juridice rămîne de studiat şi de definit de-acum înainte, ca şi aportul altor traduceri anonime, şi anume a codului de procedură austriac, *Rînduiala judecătorească de obşte* (Viena, 1782) şi *Rînduiala obştească judecătorească de criminal* (Lemberg, 1789).

www.dacoromanica.ro

17. Atita vreme va fi primit de o aşăzare, ce este potrivită dreptăţilor fireşti din naştere, *pînă cînd na fi dovedită legiuită* strîmtorirea acestor dreptăţi.

18. Fieştecine este destoinic supt tocmelile, ce s-au poroncit de pravili, aş agonisi dreptate.

19. Fieştecine care socoteşte a fi asuprit în dreptatea sa, este volnic a să jălui înaintea acei diregătorii care este prin pravili spre aceasta hotărîtă.

Iară cel ce nu să jăluieşte, şi să întrebuinţează cu ajutori cu tăria, sau *cel ce păşeşte piste hotarul* apărării de nevoie, este la aceasta răspunzător.

20. Şi acelea trebi de dreptate, care să atingu de stăpînitoriul statului, însă cuprind privată averea lui, sau *chipurile* agonisirii *ce sînt întemeete* în pravilele pîrgăreşti, trebue să să judece de diregătoriile judecătoreşti după pravili.

21. Cel, ce din lipsa anilor, din slăbiciunea minţei, sau pentru alte neputinţi nu sînt harnici aş căuta însuşi trebile sale după cuviinţă, să află supt osibită apărare a legilor.

Aicea să cuprindu : *prunci*, care încă nu sînt de şapte ani, pupili care nu sînt de patru spre zece ani, minoreni, care încă nu sînt de doauăzeci şi patru de ani a vieţii sale, cît şi cei turbaţi, nebuni, cei slabi la minte, cărora ori le lipseşte de tot *întrebuinţarea minţei*, ori nu sînt în stare a prevede urmările lucrurilor sale ; aşijderea acia cărora nu le-a dat judecătoriul ca la risipitori vestiţi averea lor la stăpînire ; mai pe urmă cei înstreinaţi, şi grămăzile.

*Despre dreptatea lucrurilor.*
*Despre lucruri şi dreaptă împărţirea lor.*

285. Toate, ce sînt despărţite de persoană, şi sînt *spre întrebuinţarea oamenilor*, să cheamă în priceperea dreptăţii un lucru.

28. Toate cele potrivite cu driturile fireşti a omului, după juridica presumţie se socotesc temeinice, *pînă cînd nu se dovedeşte legiuita* înmărginire *a acestor* drituri.

29. Tot omul se socoteşte vrednic a-şi cîştiga drituri, însă după rînduielile hotărîte de către legi.

30. Fieştecarele, ce se socoteşte obijduit la dritul său, este volnic a pîrî pe obijduitoriu la obicinuitele judecătorii sau la stăpînire.

31. Este supus răspunderii acel ce, cu nebăgare de samă către judecătorii, va întrebuinţa însuşi a sa putere, cum *şi acel ce va păşi peste hotarul* neprihănitei sale apărări, fără numai cînd se atla în mare strîmtorire şi în primejdia vieţii.

32. Şi acele legiuite lucrări, ce privesc către particularnica avere a Domnului sau către chipurile cîştigării *ce sînt întemeiate* pe politiceştile drituri (precum dritul de a cumpăra, a vinde, a da sau a lua în năimală, a schimba, a clironomisi prin testamentul cuiva ş.c.l.), se cuvine a se judeca de către orînduitele judecătorii şi a se hotărî după aceste legi.

33. Acei ce, ori din nevrîstnicie, sau din lipsa minţii, sau din alte pricini, nu-şi pot povăţui înseşi a lor lucrări şi a-şi ocîrmui lucrurile lor, se apără de către legi mai cu dinadinsul, ca să nu se asuprească în driturile lor, precum sînt :

*a*) *pruncii* care încă n-au păşit peste al şaptelea an al vîrstei ;

*b*) nevrîstnicii acei din partea bărbătească, care n-au păşit peste al 14 an, şi acei din partea femeiască peste al 12 an ;

*c*) Spre vîrstnicii, adecă acei ce au trecut peste 14 ani sau 12 ani şi n-au împlinit încă 25 ani.

*d*) Acei întru desăvîrşită nebunie, acei smintiţi la minte şi acei zăluzi, care sau de istov sînt lipsiţi de *întrebuinţarea minţii* sau sînt neputincioşi de a prividea isprăvile faptelor lor ;

*e*) Desfrînaţii, pe care ca pe nişte vădiţi risipitori i-a oprit judecătoria de a-şi ocîrmui averea lor ;

*f*) Acei ce se află în străinătate şi

*g*) Obştimile.

*Pentru dritul lucrurilor.*
*Pentru lucruri şi împărţirea lor.*

378. Tot aceea ce nu este persoană şi slujeşte spre *întrebuinţarea oamenilor*, se numeşte lucru după a legii înţălegere.

www.dacoromanica.ro

*Cap I. Despre stăpînire*

309. Cel ce are un lucru supt puterea, sau supt paza sa, să chiamă stăpînul ei. De vre stăpînul unui lucru, al ţine de un lucru al său, atunci este el stăpînitorul său.

*Cap al doilea: Despre dreptatea averii*

353. Toate acestea, ce sînt a cuiva, toate lucrurile sale cu trup, sau *fără trup*, să chiamă *averea sa.*

354. Socotind de o dreptate, este averea volnicie a urma după plăcere cu substanţia, şi cu folosurile unui lucru, şi a lipsi pe fieştecare altul de la aceasta.

*Cap al patrulea. Despre întîrziere şi trăgănare*

1451. Întîrzierea sau învechirea este pierderea unei dreptăţii despre care în vremea,ce sau hotărît despre pravili, nu sau făcut întrebuinţare.

1452. De să dă asupra altuia dreptatea întîrzietă după stăpînirea pravililor, atuncea să chiamă dreptate trăgănată, şi chipul agonisirii trăgănare.

1501. Asupra întîzierii să nu să bage din slujba (din *oficiu*, — *n.ns.*), de seamă fără pricinuirea părţilor.

1502. Întîrzierea nu poate să fie înainte lepădată, nici nu să poate aşăza un terminu mai lungu, decît este hotărît prin pravilă.

*Cap I. Pentru stăpînirea lucrurilor.*

406. Tot acel ce are un lucru străin, supt a sa stăpînire sau păstrare, se numeşte ţiitoriu a lucrului aceluia.

407. Cînd ţiitoriul unui lucru voieşte şi are scopos să-l ţie ca pe un lucru drept al său, atunce se numeşte stăpînitoriul acelui lucru.

*Cap al doilea: Pentru dritul proprietăţii sau a vecinicei stăpîniri a lucrurilor.*

461. Toate cele ce se cuvin cuiva, toate ale sale trupeşti şi netrupeşti lucruri, se numesc averile lui şi alcătuiesc proprietaua lui.

462. Proprietara lucrurilor, socotindu-se ca un drit, este puterea aceia prin care face cineva dispoziţie pentru fiinţa şi rodurile lucrului său, după a sa voinţă şi plăcere, depărtînd dintre aceasta pe oricine altul.

*Cap al patrulea. Pentru uzucapie şi pentru prescripţie.*

1906. Pierderea unui drit din neîntrebuinţare în terminul hotărît de legi, se zice prescripţie.

1907. Dacă dritul, ce s-au stins prin prescripţie, se mută totodată la altul cineva în puterea legiuitei stăpîniri, se zice dritul cîştigat prin întrebuinţare, iar chipul cîştigării lui, se numeşte uzucapie.

1971. Judecătoria nu este datoare să iae în băgare de samă de la sineşi prescripţia. dacă prigonitoarele părţi nu o vor pune înainte.

1972. Nimine nu poate să se lepede de prescripţie la alcătuire, nici să facă vreo alcătuire pentru un termin mai scurt a ei. decît acea hotărîtă de legi.

Se poate deci conchide că la 1812—1817, traducerea românească de la Cernăuţi a Codului civil austriac a servit mai mult ca mijloc de cunoaştere a conţinutului fiecărui articol, îndeosebi pentru redactorii moldoveni şi greci ai Codului Calimach, care nu ştiau nemţeşte.

Pentru redactarea textului grecesc, versiunea românească n-a putut servi prea mult, deoarece era vorba de o limbă mult mai bogată şi evoluată, decît aceea a traducerii publicată la Cernăuţi, şi fiindcă textul la care se opriseră autorii lui, chiar pentru articolele paralele, nu reproducea literal originalul german. Cum traducerea românească de la 1833 era ţinută să fie un echivalent al originalului, cu aceeaşi forţă legală, nici ea nu putea datori prea mult traducerii de la Cernăuţi. Chiar numai pentru redarea în românește a bogatei şi noii terminologii juridice din codul austriac, soluţiile de la 1812 n-au mai prezentat utilitate. La 1833,

www.dacoromanica.ro

s-au rezolvat problemele pe baza dezvoltării locale a limbii juridice şi a inovaţiilor *ad hoc*. Exista codul penal şi de procedură penală din 1820—1826, se lucrase intens în comisiunile de redactare a Regulamentului organic, se începuse o modestă mişcare culturală în jurul Albinei, se pregătise înfiinţarea societăţii de medici şi naturalişti, se reorganiza învăţământul înalt. Faţă de aceste exigenţe şi posibilităţi ale momentului istoric, traducerea de la Cernăuţi era o realizare depăşită, şi ca terminologie, şi ca stil juridic. De aceea este posibil ca la 1833 membrii comisiunii să nu mai fi urmărit cu atenţie şi în mod metodic această traducere [1]. Fragmentele de frază, identice în cele două traduceri, se pot explica şi prin identitatea conţinutului, ce trebuia redat.

## ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ИСТОЧНИКИ КОДЕКСА КАЛИМАХА; ВКЛАД ВАСИЛИЯ КОНТЫ В ИЗУЧЕНИЕ ИСТОЧНИКОВ ЭТОГО КОДЕКСА

### РЕЗЮМЕ

Автор характеризует кодекс Калимаха (1816—1817 гг.), включая его в общую структуру молдавского права периода перехода от феодализма к капитализму, когда развитие производительных сил и медленные и неравномерные преобразования в экономической базе общества привели к важным соответствующим изменениям в юридической надстройке. Ярко, хотя и глубоко противоречиво, отражает кодекс Калимаха переломный момент этого процесса (1774—1848 гг.). Широко перенимая различные положения австрийского буржуазного права (в чем авторы формально не признаются по политическим причинам), кодекс Калимаха уже порывал с византийской юридической традицией, хотя он, с несколько обновленным содержанием, еще держалась довольно прочно в течение 1—2 десятилетий. Следовательно, нельзя утверждать, что сам австрийский кодекс в 1817 г. использовался только как более современная и удобная переделка византийского права, которое, тем самым, как местное право (вместе с обычаями) якобы лежало в основе кодекса Калимаха. При вышеупомянутом перенимании ударение делалось на местной общественно-экономической действительности, а не на заимствовании.

Автор показывает совпадение молдавского и австрийского кодексов, установленное в 1873 г. философом-материалистом Василе Конта, профессором гражданского права в Яссах, занимающего таким образом почетное место среди историков кодекса. Из сравнения данных, полученных Василе Конта, с данными, установленными И. Коржеску в 1925 г., следует, что 62,31 % (по В. Конта) или 76,22 % (по И. Коржеску) статей австрийского кодекса появляются в кодексе Калимаха и 57,82 %, соответственно 70,44 % (а не 8/10, как утверждал проф. С. Триантафиллопулос в 1931 г.) статей кодекса Калимаха (без приложений) берут начало в австрийском кодексе.

[1] Ar fi totuşi interesant indiciu material de stabilit, prin cercetări de arhivă, dacă în biblioteca personală a lui Flechtenmacher, oferită spre vînzare Academiei Mihăilene, de văduva jurisconsultului, figura traducerea din 1812 a Codului civil austriac.

www.dacoromanica.ro

С точки зрения качества речь идет о гамме разнообразных заимствований, часто компактными группами статей, конкретное значение которых должно быть исследовано отдельно, учитывая определяющую роль общественных условий в Молдавии.

Расхождение между В. Конта и И. Коржеску (данные которого в некоторых случаях носят спорный характер) наблюдается в том, что первый ошибочно считал, что по ряду вопросов — браки, родство, наследование — заимствования якобы не имели места.

Отмечая интерес, который представляют собой другие австрийские источники (Комментарий Цайлера, галицийские законы) кодекса Калимаха, выявленные недавно Г. Манцуфасом (Афины), автор отвергает как формалистическую интерпретацию заимствований, так и общую идеалистическую концепцию греческих историков относительно развития румынского права с точки зрения его связей — реально существовавших и важных — с византийским правом. Впрочем, метод, использованный цитированным автором, заставил его свести крупные проблемы, связанные с кодексом Калимаха, к „надувательству" и „плагиату", совершенному в 1812—1817 гг. в. Яссах.

Путем сравнения нескольких параллельных текстов из обоих кодексов доказывается ограниченная роль, сыгранная румынским переводом (Черновицы 1812 г.) в формальном редактировании кодекса Калимаха и в 1816—1817, и в 1833 гг.

Автор отмечает достоинства нового критического издания кодекса Калимаха, составленного Коллективом старого румынского права под руководством акад. А. Рэдулеску, и считает, что теперь стало возможно составление монументального издания, в котором были бы изложены систематически все источники кодекса.

## LES TRAITS GÉNÉRAUX ET LES SOURCES DU CODE CALLIMAQUE. LA CONTRIBUTION DE BASILE CONTA À L'ÉTUDE DES SOURCES DE CE CODE

### RÉSUMÉ

L'auteur caractérise le code Callimaque (1816—1817), en l'encadrant dans la structure du droit moldave de la période de transition de la féodalité au capitalisme, lorsque le développement des forces productives et les transformations lentes et inégales dans la base économique de la société ont déterminé d'importants changements correlatifs dans la superstructure juridique. Le code Callimaque reflète avec force, mais aussi avec de profondes contradictions, le moment de tournant médian de ce processus (1774—1848). Par la large réception du droit bourgeois autrichien — réception que ses auteurs n'avouent pas, pour des raisons politiques — le code rompait, en réalité, avec le byzantinisme juridique en Moldavie, bien que la tradition byzantine, avec son contenu en voie de renouvellement, persiste encore assez vivement, pendant deux décennies environ.

On ne peut donc dire que le code autrichien lui-même n'a été utilisé, en 1817, que comme une adaptation plus moderne et plus commode du droit byzantin, lequel résiderait ainsi, en tant que droit local (avec la coutume), à la base du code Callimaque. Dans cette réception de type nouveau, l'accent tombe sur les réalités social-économiques moldaves, et non sur les emprunts.

L'auteur met en lumière la concordance entre le code moldave et le code autrichien, établie (en 1873) par le philosophe matérialiste Basile Conta, professeur de droit civil à Jassy,

www.dacoromanica.ro

et qui, de cette manière, prend une place d'honneur parmi les historiens du code. La comparaison entre cette concordance et celle donnée par I. Corjescu (1925), fait voir que 62,31 % (Conta), ou 76,22 % (Corjescu) des articles du code autrichien apparaissent comme utilisés dans le code Callimaque et que 57,82 %, respectivement 70,44 %, des articles du code Callimaque (sans annexes), ont leur point de départ dans le code autrichien, et non pas 8/10, chiffre soutenu par le prof. C. Triantaphyllopoulos (1931).

Au point de vue de la qualité, il s'agit d'une gamme variée d'emprunts, souvent en groupes compacts d'articles, dont la signification concrète devra être étudiée séparément, en tenant compte du rôle déterminant des conditions sociales de la Moldavie.

La différence entre Conta et Corjescu (dont les concordances, dans certains cas, paraissent contestables), résulte de ce que le premier a considéré — injustement — que dans une série de matières (mariage, parenté, successions) il n'y aurait point d'emprunts.

Tout en montrant l'intérêt que présente la connaissance des autres sources autrichiennes du code Callimaque (le commentaire de Zeiller, les lois galitiennes), mises récemment en lumière par G. Mantzoufas (Athènes), l'auteur repousse l'interprétation formaliste des emprunts, de même que la conception idéaliste générale des historiens grecs en ce qui concerne le développement du droit roumain dans ses rapports — réels et importants — avec le droit byzantin. D'ailleurs, la méthode employée a amené l'auteur cité à réduire les grands problèmes se rattachant au code Callimaque, à une question de „tromperie" et de „plagiat", commis à Jassy en 1812—1817.

Par la comparaison de plusieurs textes parallèles des deux codes, on prouve le rôle réduit qu'a joué la traduction roumaine (Czernowitz 1812), dans la rédaction formelle du code Callimaque, aussi bien en 1816—1817, qu'en 1833.

L'auteur relève les mérites de la récente édition critique du code Callimaque, publiée par le Collectif de droit roumain ancien, sous la direction de l'académicien A. Rădulescu, et considère qu'après cette précieuse réalisation ont devrait passer à l'élaboration aussi d'une édition monumentale de ce cod, où toutes ses sources seraient indiquées ou reproduites sous une forme systématique.

www.dacoromanica.ro

# NEGUSTORI BUCUREȘTENI LA SFÎRȘITUL VEACULUI AL XVIII-LEA. RELAȚIILE LOR CU BRAȘOVUL ȘI SIBIUL

DE

E. și D. LIMONA

Relațiile comerciale tradiționale ale Țării Romînești cu Transilvania, prin intermediul celor două orașe de graniță, Brașovul și Sibiul, dobîndesc în veacul al XVIII-lea — și în special către sfîrșitul acestuia — o nouă înfățișare, atît în privința agenților schimburilor comerciale cît și a obiectului acestor schimburi. Nou în aceste relații este, pe de o parte, faptul că purtătorii lor sînt negustori sudiți cezaro-crăiești stabiliți în Țara Romînească, iar pe de alta, importanța crescîndă a negoțului cu valori mobiliare, cambii și monede, față de negoțul cu mărfuri.

Repercusiunile pe care le-a avut asupra industriei meșteșugărești ardelene trecerea Transilvaniei în stăpînirea Habsburgilor, politica mercantilistă și expansionistă a statului habsburgic, încurajarea și favorizarea clasei de negustori care servea interesele acestei politici, ocupația temporară a Țării Romînești de către trupele habsburgice, îngrădirea — către sfîrșitul veacului — a monopolului turcesc în Țara Romînească și Moldova, criza financiară a statului habsburgic în urma războaielor care i-au golit vistieria — toate aceste împrejurări au făcut ca relațiile comerciale dintre Țara Romînească și Transilvania să ajungă, în secolul al XVIII-lea, într-un nou stadiu de dezvoltare care se deosebește de tot ceea ce a fost pînă atunci.

Veacuri de-a rîndul, Țara Romînească și Moldova au fost cele mai bune piețe de aprovizionare cu materii prime și de desfacere a produselor meșteșugarilor din orașele ardelene. După trecerea Transilvaniei în stăpînirea Habsburgilor și tratarea ei drept o semicolonie, industria ei intră în declin. Statul habsburgic, preocupat de dezvoltarea industriei din țările succesorale, împiedică — prin prohibiții și cordoane sanitare — contactul direct între negustorii din Principate și meșteșugarii din Transilvania. Între aceștia se interpun din ce în ce mai mult negustorii străini,

www.dacoromanica.ro

cuprinşi sub denumirea de „greci", în rîndul cărora intrau însă nu numai greci, ci şi foarte mulţi romînî macedoneni, precum şi slavi sud-balcanici. Acţiunea de intermediere a lor se răsfrînge asupra preţului de cost al produselor meşteşugăreşti şi deci şi asupra posibilităţii de desfacere a lor. De pe urma situaţiei grele în care se aflau producătorii micilor ateliere meşteşugăreşti din Transilvania încearcă să tragă profit industria manufacturieră din ţările succesorale. Materiile prime importate din Principatele Romîne iau din ce în ce mai mult calea Vienei. În schimb mărfurile de Viena, din cauza scumpetei şi calităţilor inferioare, nu reuşesc să se impună pe piaţa din Principate în aceeaşi măsură ca altădată produsele meşteşugăreşti ardelene. Negustorii bucureşteni vor prefera multă vreme să se aprovizioneze cu mărfuri occidentale direct de pe piaţa Lipscăi. Astfel că Braşovul şi Sibiul devin locuri de tranzitare a mărfurilor de Lipsca, atunci cînd acestea nu vor lua calea mai puţin costisitoare a Dunării.

Dar nu modificarea cantitativă — diminuarea exportului produselor meşteşugăreşti ardelene şi folosirea în industria ardeleană numai a unei mici părţi din materiile prime importate, prin îndreptarea celor mai multe către Viena — în relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Transilvania constituie specificul lor în acest veac. Ceea ce este nou şi cu adevărat revoluţionar, prin consecinţele pe care le va avea asupra societăţii romîneşti, este aşezarea negustorilor sudiţi cezaro-crăieşti în Ţara Romînească, atragerea economiei acesteia în circuitul comerţului internaţional, influenţa exercitată de aceşti negustori asupra clasei feudale, trezirea gustului pentru negoţ şi în special pentru negoţul cu bani.

Tratatul de comerţ încheiat între Imperiul habsburgic şi Poarta otomană la 27 iulie 1718, la o săptămînă de la pacea de la Passarowitz — care inaugurează politica de expansiune austriacă în Răsărit — începe să dea roade pozitive pentru această politică abia după pacea de la Kuciuck-Kainargi din 21 iulie 1774, după stabilirea de agenţii străine în ţările romîneşti — în 1782 consulat rus, în 1783 austriac, în 1787 prusac — şi după încheierea Sinedului de comerţ din 24 ian. 1784.

Dreptul obţinut de Rusia, prin pacea de la Kuciuck-Kainargi, de a interveni la Poartă în favoarea Principatelor şi obligaţia Porţii de a ţine seamă de aceste intervenţii începe să stăvilească atotputernicia otomană în Principate. Libertatea de navigaţie pentru vasele de comerţ pe Marea Neagră, în strîmtori şi pe Dunăre, obţinută de Rusia prin tratatul de la Kuciuck-Kainargi, iar de Imperiul habsburgic prin Sinedul din 1784, prezenţa protectoare a agenţilor străini asupra sudiţilor ţării pe care o reprezentau, tendinţa de suprimare a abuzurilor sistemului de zaherea — inclusă în menţionatul tratat de pace — şi înlăturarea negustorilor musulmani [1] constituiau condiţii favorabile pentru atragerea negustorilor străini în Principate.

Astfel, alături de vechii hrisovuliţi braşoveni, cu casa şi familia la Braşov şi cu prăvălie la Bucureşti sau în alte tîrguri din ţările romîneşti, unde „se hrăneau cu negoţ braşovenesc" [2], şi care făceau un negoţ

[1] N. Iorga, *Istoria comerţului, epoca mai nouă*, Bucureşti, 1925, p. 52—53.
[2] Pentru privilegiile acordate braşovenilor v. N. Iorga, *op. cit.*, p. 57—58; idem, *Braşovul*

www.dacoromanica.ro

mai modest, ducînd mărfuri brașovene acolo — rareori mărfuri de Viena sau de Lipsca — și aducînd aici în special vinurile din viile pe care le posedau acolo, apare o pătură de negustori de mare stil. Unii, cu totul străini de stările și mentalitatea populației din Țările romîne — pe care voiau să le transforme, în folosul împărăției habsburgice, în baze de aprovizionare cu materii prime și de desfacere a produselor industriale apusene — mai mult făuritori de proiecte romantice și înfăptuiri de scurtă durată, au dispărut fără de urmă. Astfel, un Willeshofen, Dellazia, Brighenti, Bienenfeld, Bozenhard ș.a.[1] Aceștia nici nu s-au așezat personal în Țările romîne, ci cel mult au stabilit comptoare. Alții, însă, mai înrudiți cu populația băștinașă, cu simț realist și străvechi deprinderi comerciale, în cea mai mare parte veniți din sudul Dunării — romîni macedoneni, greci, slavi sud-balcanici — așezați mai întîi în orașele Imperiului habsburgic, atrași de privilegiile acordate lor de o politică mercantilistă și expansionistă, proaspăt învestiți cu calitatea de sudiți cezaro-crăiești, se strămută la București, pentru a trage profit și din această calitate, așa cum trăseseră mai înainte din calitatea de negustori otomani. Aici încheie asociații de comerț cu raiale turcești, pentru a putea importa sub numele asociatului mărfuri germane din Lipsca și Breslau, iar îndată ce se aflau cu mărfurile lor în Principate le declarau la vamă sub numele lor de sudiți cezaro-crăiești, spre a profita de tariful vamal scăzut [2]. Astfel că agenții austriaci, care primiseră instrucțiuni speciale de la Viena să nu dea ajutor și să nu asculte reclamațiile negustorilor din Lipsca cu privire la datoriile pe care le aveau de încasat de la negustorii din Principate și care nu puteau privi cu ochi buni negoțul lipscan al acestora din urmă [3], se văd neputincioși în lupta lor deschisă împotriva mărfurilor de Lipsca și în general a mărfurilor din țările germane, pe care Maria Theresia se străduia inutil să le înlocuiască cu cele austriace, atît în propriile provincii succesorale, cît și în Principatele Romîne [4].

Cu toate că pentru desfacerea mărfurilor austriace pe piețele Principatelor, negustorii aceștia au contribuit foarte puțin, ei preferînd mărfurile de Lipsca și Breslau mai ieftine și de mai bună calitate, totuși, pentru importul de materii prime din țările otomane în cele habsburgice,

---

*și Romînii*, Buc., 1905, p. 394 și u.; D. Z. Furnică, *Din istoria comerțului la romîni*, Buc., 1908, p. IX—X; *Catalogul doc. rom. din Arhiv. Stat. de la Or. Stalin*, vol. I, Buc., 1955, regest. nr. 545, 680, 991. Din acest Catalog al doc. rom. mai aflăm care erau negustorii brașoveni care făceau negoț la București la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, astfel Gavril Hagi Hristea, care era și starostele lor, Nicolae Dumitrașcu, frații Dan, Hagi Ion Grecu, Petcu Peligrad, Neculai Gămulea, Petcu Șetraru, Hagi Radu Pricop, Șandru Hagi Șandru, Dumitru Moisi, Todor Ivan, Șandru Trîmbițașu, Panaiot Nicolai, Gheorghe Șerban, Vasilache fiul lui Vlad, Barbu Cepescu, Ioan Cătană, Ion Gămulea, Gheorghe Nechifor, v. regest. 681, 676, 848, 849, 921, 1179, 1228, 1334, 1365, 1377, 1379, 1398, 1475, 1818. 2188, 2295, 2403, 2406, 2536, 2291, 2701, 2867, 2960, 3131, 3133, 3209, 3296, 3444, 3463, 3464.

[1] N. Iorga, *Istoria comerțului, epoca mai nouă*, p. 61; Hurmuzaki, *Documente*, 19, p. 24—25.

[2] Hurmuzaki, *Documente*, 19[1], p. 850—851.

[3] *Ibidem*, X, p. XXXVI; v. și Gherom Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen Leipzig und Ost- und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen*, Zürich, 1920, p. 47.

[4] V. I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, Buc., 1938.

www.dacoromanica.ro

în care se înfiripau industrii textile, cît şi din nevoia statului habsburgic de a-şi afirma şi întări prezenţa în Principate, negustorii — mai demult sau mai de curînd naturalizaţi ca supuşi cezaro-crăieşti — găseau totdeauna întinsă mîna protectoare a agenţiei cezaro-crăieşti. Şi deşi agentul Merkelius propunea baronului Herbert-Rathkeal, ambasadorul cezaro-crăiesc de la Constantinopol, ca „persoanele care în urma tratatului de la Şiştov au depus homagium să se întoarcă îndărăt în acele locuri unde sînt înregistrate ca cetăţeni sau contribuabili cezaro-crăieşti" [1] şi declara că agenţii de la Bucureşti ai negustorilor din statul cezaro-crăiesc — al căror număr nu trece de 16 — cauzează agenţiei cezaro-crăieşti mai multe dificultăţi decît cei 1 000 oieri [2], din care cauză recomanda ca negustorii cezaro-crăieşti să nu se asocieze cu supuşi turci, în scopul de a-i scuti şi pe aceştia de contribuţie, căci fiind născuţi aici în ţară, ei nu-şi pot tăinui locul de origine, ca macedonenii etc.[3], totuşi atunci cînd Moruzi îi cere un izvod al supuşilor austriaci, Merkelius se eschiva sub motiv că numărul lor fluctuează din cauza călătoriilor lor încoace şi încolo după afaceri [4], ceea ce determină pe domnitor să alcătuiască în secret, prin aga, o catagrafie a lor. Războiul care a precedat pacea de la Şiştov, cu ocupaţia Bucureştilor de către trupele cezaro-crăieşti, a contribuit la sporirea numărului celor care au dorit şi au obţinut cetăţenia cezaro-crăiască [5]. Avantajele situaţiei de sudit cezaro-crăiesc determină chiar şi pe unii „negustori de ţară" să ia pămînt în Bucovina şi să treacă drept sudiţi[6].

Dacă rolul atribuit acestor negustori de către politica habsburgică a fost numai în parte împlinit, în măsura în care ei au contribuit la aprovizionarea industriei cezaro-crăieşti, în schimb pentru Principatele Romîne activitatea desfăşurată de aceşti negustori a contribuit la destrămarea relaţiilor de producţie feudale şi la dezvoltarea relaţiilor capitaliste. De aceea o cunoaştere mai de aproape a acestor negustori şi a afacerilor lor este importantă pentru sesizarea premiselor orînduirii capitaliste în ţările romîneşti.

Prin scoaterea la lumină a materialului documentar grecesc, întreprinsă de Direcţia Arhivelor Statului în seria de cataloage, începută cu „Catalogul documentelor greceşti din Arhivele Statului de la Or. Stalin", vol. I şi II, Bucureşti 1958, cunoaşterea vieţii comerciale a Bucureştilor la sfîrşitul veacului al XVIII-lea este sensibil îmbogăţită.

Figuri de negustori vag sau de loc cunoscute, speculaţii comerciale cu mărfuri şi mai ales cu valori mobiliare — cambii şi monede — procedee comerciale şi întreaga atmosferă în care se desfăşura viaţa economică în această epocă dobîndesc conturări clare şi precise în corespondenţele şi bilanţurile comerciale ale firmelor braşovene şi sibiene cu care negustorii bucureşteni au fost în relaţie.

---

[1] Hurmuzaki, *Doc.*, 19[I], p. 845–846.
[2] *Ibidem*, p. 842.
[3] *Ibidem*, p. 846.
[4] *Ibidem*, p. 674.
[5] *Ibidem*, p. 607.
[6] N. Iorga, *op. cit.*, p. 74.

www.dacoromanica.ro

În expunerea de mai jos ne bazăm pe materialul documentar grecesc păstrat la Arhivele Statului Or. Stalin și Sibiu, cuprins în amintitul Catalog vol. I și II, precum și în „Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului Sibiu" vol. I, depus pentru tipar, iar trimiterile din note se fac prin numărul volumului și numărul regestului din cataloagele respective.

Cei mai mulți dintre negustorii ce apar în aceste documente au activat în asociații de mai lungă sau mai scurtă durată, de aceea și prezentarea lor se face după grupările de fapt ale lor.

### *Teodoran Constantin Cincu, Elefterie Ioan, Mărgărit Ioan, Gheorghe Castrișiu (Castro), Teodor Anastasiu, Ioan Atanasiu*

În corespondența negustorului brașovean Mihail Țumbru s-au păstrat de la Teodoran Constantin Cincu 95 scrisori și altele 84 adresate lui, toate din anii 1792—1801. De la Elefterie Ioan 8 scrisori către Țumbru și 3 de la acesta din urmă, din anii 1794—1797. De la Mărgărit Ioan 6 scrisori din anul 1796, iar de la Gheorghe Castrișiu 8 scrisori din același an. Aceste scrisori, împreună cu informațiile indirecte despre numiții negustori, pe care le dau comisionarii și corespondenții lor din Viena, Constantinopol și Sibiu, constituie izvoarele pe baza cărora poate fi reconstituită activitatea lor din această perioadă.

Familia Cincu se întîlnește în documentele grecești aflate la Sibiu încă de la 1695 [1]. Va fi fost una din cele mai vechi familii așezate la Sibiu, îndată după acordarea privilegiilor Companiei grecești din Sibiu [2]. Ioan Cincu, vărul lui Teodoran din București, a fost multă vreme proestosul Companiei grecești din Sibiu. Teodoran Cincu era și el sudit cezaro-crăiesc, căci Merkelius scria baronului Thugut că n-ar fi acceptat în comisia care încheia un aranjament vamal pe Teodoran Cincu, dacă acesta n-ar fi „născut sudit cezaro-crăiesc" și dacă n-ar fi recunoscut ca atare printr-un firman obținut de către ministrul împuternicit de la Constantinopol [3]. Iar după pacea de la Șiștov, Merkelius asigura pe Codrică, secretarul domnesc, că el nu protejează pe cei care s-au declarat supuși cezaro-crăiești *pro tempore belli*, cît timp armatele împăratului au fost victorioase, ci numai pe cei care s-au obligat prin jurămînt de credință pe toată viața în țările cezaro-crăiești, iar printre cei trei în atare situație îl numără pe Teodoran Constantin Cincu [4]. Și în altă împrejurare Merkelius îl ia pe Cincu în apărare. În conflictul pe care T. Cincu îl are cu episcopul de Tîrnova — cu care avea de-a face, din cauza proprietăților pe care Cincu, ca și mulți boieri munteni, le avea la Arvanitochori — Merkelius, prin intervențiile sale, reușește să anuleze pretențiile bănești ale arvani-

[1] *Catalog. doc. grec. din Arhiv. Stat. Sibiu*, vol. I, regest. 17, 33.

[2] Privilegiile au fost acordate de către G. Rákózy la 8 iulie 1636 și la 29 decembrie 1641, apoi de către Adunarea de la Alba Iulia la 10 octombrie 1678, acesta din urmă fiind întărit de către Mihail Apaffy la 4 noiembrie 1678. Ele au fost reconfirmate pentru sibieni la 12 septembrie 1701, iar pentru brașoveni la 15 martie 1718.

[3] Hurmuzaki, *Doc.* 19[I], p. 679.

[4] *Ibidem*, p. 594.

www.dacoromanica.ro

tochorienilor faţă de fraţii Teodoran şi Ianache Cincu, să-i elibereze pe aceştia de sub anatema episcopului, spre a-şi putea vinde bunurile de la Arvanitochori [1].

Din martie 1793 pînă la 31 mai 1796, Teodoran Cincu a lucrat în asociaţie cu nepotul său, Elefterie Ioan, sub firma „Teodoran Cincu şi Elefterie Ioan". La această din urmă dată anunţa pe Ţumbru că s-a constituit într-o nouă companie sub firma „Teodoran Cincu şi comp.", împreună cu foştii săi băieţi în prăvălie, nepotul Teodor Anastasiu şi Ioan Atanasiu şi îl roagă „să aibă şi în viitor aceeaşi încredere şi consideraţie. Toate mărfurile vîndute sau cumpărate de la Lipsca, din Austria şi Silezia vor fi plătite cu poliţe şi vexele pe noua firmă" [2]. Pe de altă parte, Elefterie Ioan explica lui Ţumbru că dizolvarea tovărăşiei e pricinuită de împrejurări „şi mai ales de faptul că negoţul cu bani poate cu greu hrăni două case, din cauza cursului şi a crizelor". Îşi va alege altă ocupaţie „ca să scoată cheltuielile casei". În realitate, Elefterie rămîne tot la vechea ocupaţie, numai că îşi schimbă tovarăşul de negoţ, asociindu-şi-l pe Gheorghe Castrişiu „care este un om tînăr, capabil şi bun", precum şi ajutîndu-se de fratele său, Mărgărit Ioan, care pînă atunci lucrase la un arvanit [3].

În activitatea lui Teodoran Cincu — ca şi în aceea a tuturor negustorilor bucureşteni din această perioadă — negoţul cu monede, adică zaraflîcul, ocupă un loc mai important decît negoţul cu mărfuri. Acest negoţ le asigura un cîştig mai mare şi mai lesnicios decît negoţul cu mărfuri, cu mijloacele primitive de transport din acea vreme, pe drumuri împînzite de bande de hoţi şi de „zurbagii" de toate felurile, negoţ întrerupt adesea de situaţiile de război şi opreliştile puse pentru unele mărfuri.

În septembrie 1792, T. Cincu încheie contract cu Mihail Ţumbru din Braşov pentru afacerea cu icusari (ţvanţigi), în care încercase — pare-se zadarnic — să-l antreneze şi pe Costa Geanli. Fiecare din părţi participa la această tovărăşie cu un capital de 10 000 fl. în monede turceşti. T. Cincu se scuza că n-a putut trimite banii imediat, „fiind plecat la Tîrgovişte, unde se află soţia sa bolnavă", dar jumătate din această sumă va trimite-o îndată ce se va întoarce omul său de la Uzunciova, „unde fusese trimis cu monede", iar restul mai tîrziu [4].

Dar şi înainte de înţelegerea făcută cu Ţumbru, T. Cincu practicase negoţul cu icusari. Dintr-o scrisoare a lui Ioan Cincu aflăm că din anul 1791 pînă la 24 octombrie 1792 el trimisese vărului Teodoran peste 40 000 fl. în icusari [5] şi continuă să trimită şi după înţelegerea cu Ţumbru [6]. T. Cincu trimitea monede nu numai pentru socoteala comună tovărăşească, ci şi pentru socoteala proprie şi lucra în această afacere nu numai cu Ţumbru şi Ioan Cincu, ci şi cu cumnatul său din Craiova, Gheorghe Constantin,

[1] Hurmuzaki, *Doc.*, 19[I], p. 638.
[2] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1641, 1629.
[3] *Ibidem*, 1619, 1646.
[4] *Ibidem*, I, 919, 942, 969, 934, II, 137.
[5] *Ibidem*, I, 1003.
[6] *Ibidem*, I, 1003, 1012, 1024.

www.dacoromanica.ro

care de asemenea expedia la Braşov diverse sume de bani, spre a fi prefăcute în icusari [1].

T. Cincu îndemna pe Ţumbru „să ţină secret tovărăşia lor, în special faţă de Fotache Hagi Gheorghiu" [2]. Acesta, ajutat de fratele său Grigore din Bucureşti, precum şi de tatăl lor, făcuse mari afaceri cu icusari în 1794 cînd dă faliment. „Tatăl lui Fotache, poreclit Hagi Varză, locuieşte cînd la Bucureşti, cînd la Braşov şi se bucură de puţină consideraţie, din cauză că este un proaspăt îmbogăţit prin zaraflîcul cu icusari făcut timp de doi ani de zile", scria Ţumbru în 1793 [3]. Cu tot dispreţul afişat faţă de Fotache, M. Ţumbru, ca şi T. Cincu, se străduiau să se îmbogăţească şi ei din zaraflîcul cu icusari.

De altfel, afacerea cu icusari contagiase pe toţi marii negustori din Bucureşti, Braşov, Sibiu, Viena, pe Hagi Moscu, Anastase Cavalerul, Stavru Spiru, Ianache Gheorghe Scufa, Ioan Sterie Costa, Ioviţă Mărgărit, Panaioti Hagi Nicu, Dimitrie Chiriţi, Dumitrache Teohari, Hagi Constantin Pop, Dimitrie Dutca ş.a. [4]. Teodoran Cincu stimula pe Ţumbru să trimită la timp şi cît mai des monede, „ca să nu rămînă mai pe jos decît alţii", căci „compania lui Fotache, Dumitrache Teohari ş.a. trimit cu orice ocasie cîte două poveri"; „să nu se uite la cheltuieli mai mari dacă se vor întîmpla, deoarece şi acestea sînt spre folosul lor, iar moara se învîrteşte mereu" şi îl flata pe „Mihali al nostru, care se pricepe să prefacă pămîntul în izvor" [5].

În august 1792, lui Hagi Constantin Pop îi sosiseră 35 000 fl. nemţeşti în galbeni olandezi în vederea cumpărării de icusari, iar în februarie 1793 trimitea împreună cu alţii, prin Bucureşti la Constantinopol, 40 000 fl. în icusari. În noiembrie 1792, T. Cincu expedia la Constantinopol monedele tovărăşeşti împreună cu 30 poveri ale altora „prin chir Matei al lui Pop de la Sibiu". La 5 martie 1793 se strînseseră la Şiştov circa 35 poveri cu monede [6].

Afacerea cu icusari cuprindea următoarele operaţii: Teodoran Cincu trimitea lui Ţumbru la Braşov şi lui Ioan Cincu la Sibiu groşi, exindari (monede de argint de 60 parale, cunoscute sub numele de altmîşlîc), ichilici sau groşi dubli (monede de argint de 80 parale), ecatondari sau sutari (monede de argint de 100 parale, cunoscute sub numele de iuzluci)[7]. Aceste monede erau vîndute la Braşov şi la Sibiu armenilor din Gherla şi Gheorghieni, precum şi mocanilor valahi [8], aceştia avînd nevoie de monedă turcească îndată ce treceau în Ţara Romînească, unii pentru cumpărarea de piei, alţii pentru iernatul oilor. În schimbul groşilor, Ţumbru şi Ioan

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 969, 1038, 1045, 1082, 1105, 987, 1066, 1077, 1116, 1123, 1131, 1134, 1137, 1152, 1156.

[2] *Ibidem*, I, 920.

[3] *Ibidem*, II, 193; despre falimentul lui Fotache v. I 1316.

[4] *Ibidem*, I, 986, 971, 1038, 919, 903, 1083, 1104. II, 216; *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, vol. I, 524, 498, 519, 546, 610, 634, 651, 662, 682, 765, 773, 535, 544, 624, 665, 666, 584, 652, 664, 670.

[5] *Ibidem*, I, 971, 1038, 987. 1011.

[6] *Ibidem*, I. 969, 903, 1083, 1105.

[7] *Ibidem*, I, 970, 1040, 1045, 1057, 1061.

[8] *Ibidem*, II, 180, 182, I 1003.

www.dacoromanica.ro

Cincu primeau bancoţidule. Aceste monede de hîrtie aproape luaseră locul monedelor metalice de argint şi aur, din cauza cheltuielilor de înarmare şi a pierderilor suferite cu războaiele de către casa habsburgică în veacul al XVIII-lea [1], de aceea florinul renan devenise aproape numai o monedă de calcul, iar micile monede de argint, ca icusarii (ţvanţigii), decaeptarii (mariaşii), decarii (zehner), eptarii (pitacii), pentarii(monedele de 5 creiţari) şi groşiţele (monedele de 3 creiţari) se răriseră şi ele, din care cauză deveniseră obiectul de speculă al acestor negustori. „Monedele bune au dispărut, iar negustorii din Braşov prin comisionarii lor „cafegi-cuscururii", au trimis ţigăncile pe la caselè oamenilor după asemenea monede", scria Manicati Şafranu din Sibiu către Ţumbru [2]. Devalorizarea crescîndă a monedei cezaro-crăieşti — prin emiterea unei enorme cantităţi de bancoţidule ce nu mai erau convertibile în monedă metalică — aduce un dezechilibru între valoarea legală de circulaţie şi valoarea sa metalică. De aceea, cu bancoţidule negustorii achiziţionau monede mărunte de argint — mariaşi, pitaci, groşiţe, dar mai ales icusari, care aveau un conţinut mai mare de argint — pe care le vindeau cu cîntarul la taraphanaua din Constantinopol.

Icusarii erau adunaţi cu greu de pe piaţa Braşovului şi Sibiului, de la Timişoara, de la tîrgul din Mediaş şi în general de la tîrgurile din Ardeal [3]. La 19 martie 1793, Ţumbru îl anunţa pe T. Cincu că îi va trimite icusari, pe care îi va primi „din afară", deoarece pe piaţa Braşovului „e mare criză de numerar în monedă nemţească" [4]. El ruga pe Dimitrie Hagiopol din Timişoara să-i procure icusari, dîndu-i preferinţă înaintea altor negustori, „deoarece ei sînt prieteni vechi şi compatrioţi şi pentru hatîrul lui Ioan Cincu, socrul lui Hagiopol, precum şi pentru hatîrul lui Teodoran Cincu, tovarăşul de zaraflîc al lui Ţumbru [5].

Icusarii se găseau greu şi din cauza goanei negustorilor după această monedă. „Ai noştri" aleargă după icusari din prăvălie în prăvălie „ca nişte turbaţi", scria un comisionar din Sibiu, iar Ioan Cincu îl asigura pe Ţumbru că va umbla la fiecare casă pentru a strînge icusari [6]. Pentru alergătura sa, I. Cincu voia un provizion de 1% la schimbarea groşilor în bancoţidule, 1% la prefacerea lor în icusari şi 1/2% cînd dă concursomului lui Ţumbru la schimbarea banilor [7].

În această perioadă, groşii se vindeau la Sibiu cu 50—48 cr., cu tendinţa spre scădere, provocată de cantitatea mare ce se oferea pe piaţă spre vînzare, şi cu un laz de 5% [8]. Iar icusarii se cumpărau cu 1—1 1/2% agio [9].

---

[1] În anul 1790, datoriile statului habsburgic se ridicau la 370 mil. fl. Numai pentru războiul de 7 ani se cheltuiseră 260 mil. fl. cf. Eheberg, *Finanzen*, în *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*.

[2] *Catalog doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1913.

[3] *Ibidem*, I, 1011, 1084.

[4] *Ibidem*, II, 146, 149.

[5] *Ibidem*,

[6] *Ibidem*, I, 1017, 903.

[7] *Ibidem*, I, 1012.

[8] *Ibidem*, I, 1003, 1012, 1116.

[9] *Ibidem*, I, 1003, 1017, 1123.

www.dacoromanica.ro

Din bilanțurile încheiate între T. Cincu și Țumbru, precum și din cele ale lui Alexandru și Mihail Vasiliu, care se ocupau la Constantinopol cu vînzarea la taraphana a monedelor expediate de Cincu-Țumbru, reiese că de la începutul lui noiembrie 1792, cînd începe girul lor tovărășesc cu icusari, pînă la 19 martie 1793, cît durează schimbul cel mai intens de monede, Teodoran Cincu a trimis 101 750 groși și a primit 88 385 fl. în icusari, iar comisionarii de la Constantinopol au încasat de la taraphana între 1 ianuarie 1793 — 27 iunie 1793 suma de 113 843 groși pentru monedele vîndute [1].

Icusarii și decaeptarii se vindeau la taraphana cu 1 089 groși cîntarul (= 5 000 dramuri), iar decarii cu 9 parale bucata [2]. Comisionarii de la Constantinopol însărcinați cu această vînzare își calculau un provizion de 1/2% [3].

Totalul sumelor trimise de Teodoran Cincu vărului Ioan din Sibiu, în această perioadă, nu este consemnat nicăieri, ci doar unele sume parțiale. Astfel în august 1792 îi trimisese 10 000 fl. în galbeni olandezi, pentru a-i cumpăra icusari [4].

Expedierile de monede între București și Brașov se făceau pe valea Prahovei de către căruțași scheieni, cărora li se mai spunea „praoveni", tocmai din cauza drumului pe care îl băteau. Astfel erau Vasile și Niță Măciucă, Trica Bobi, Ioan Mare, Vasile Putoare [5]. Expedierile între București și Sibiu se făceau pe la Cîineni-Turnu Roșu, prin agentul Merkelius, prin curieri împărătești, cu poșta Constantinopolului sau cu ocazii [6]. La București, monedele erau descărcate la hanul lui Șerban Vodă, „hanul nostru", cum îi spunea T. Cincu [7]. De la București la Constantinopol monedele erau trimise cu caravana, de teama hoților și a „zurbagiilor", care erau foarte frecvenți pe drumurile împărăției otomane. „Zurbagii sub comanda unui han tătar au făcut multe rele, producînd panică la Adrianopol", aflăm dintr-o scrisoare [8]. Caravanele erau adesea însoțite de neferi și odabaș [9]. Monedele erau date în seama unor persoane de încredere, lui tufecci baș a, lui Mustafa bairactar, unor tauccii cunoscuți, care le duceau prin Șiștov, Arvanitochori, către Constantinopol [10]. La Șiștov aveau ca om de încredere pe Hagi Ilie Alexiu, care prelua și preda mai departe monedele [11]. De asemenea monedele erau expediate și cu poșta rusească, în care caz ajungeau mai repede și în mai multă siguranță decît cu caravana, dar în cazul acesta trebuia plătit porto. Pentru a evita această cheltuială, T. Cincu încearcă să se înțeleagă cu secretarul Rusiei în schimbul

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1118, 1135, 1070, 1089, 1213.
[2] *Ibidem*, I, 1070, 1089, 1126.
[3] *Ibidem*, I, 1126.
[4] *Ibidem*, I, 903.
[5] *Ibidem*, I, 919, 986, 987, 1040, 1045, 1057, 1059, 1061, 1105.
[6] *Ibidem*, I, 1646, 1524, 1543, 1544, 1557, 1570.
[7] *Ibidem*, I, 919, 934.
[8] *Ibidem*, II, 527, 594, I, 1038, 1115, 1152, 1143.
[9] *Ibidem*, I, 969.
[10] *Ibidem*, I, 920, 1126, 1082, 1105.
[11] *Ibidem*, I, 997.

www.dacoromanica.ro

unui „ruşfet de 20 sau 30 groşi, în loc de porto" [1]. Monedele se expediau în pungi, pungile în butoaie, sau în „casele". T. Cincu recomanda lui Ţumbru să aranjeze pungile în „ţechii", spre a nu se face încurcătură la taraphana, unde monedele se vindeau cu cîntarul (care cuprindea 5 000 dramuri, adică o ţeche) [2]. Dintr-o scrisoare a lui T. Cincu aflăm că „8 ţechii cuprinseseră icusari în valoare de 6 431 fl." [3].

Călătoria monedelor de la Bucureşti la Constantinopol dura circa 3 săptămîni [4].

Banii încasaţi la taraphanaua din Constantinopol erau remişi la Bucureşti sau Viena prin polițe. T. Cincu vindea Curții domneşti, care avea permanent nevoie de făcut plăți la Constantinopol, cambii trase asupra lui Al. şi M. Vasiliu la ordinul firmei cu care Curtea era în relație la Constantinopol [5]. Sau se trăgeau polițe de la Viena asupra Constantinopolului, la ordinul corespondenților de acolo ai negustorilor din Viena care aveau de făcut plăți la Constantinopol [6].

Războaiele turco-ruso-austriace aduseseră o criză de numerar şi o slăbire a schimburilor economice cu Constantinopolul. „Mulți dau şi 1% şi nu pot găsi polițe. Curtea domnească mai are de plătit o importantă sumă de bani pentru polițele luate de aici şi pentru polițele primite de la Constantinopol. Deocamdată nu este nici o speranță, deoarece este o lipsă de bani, cum nu s-a pomenit vreodată". „În ultimii 25 de ani n-a fost niciodată o criză de bani ca acum", scria T. Cincu în 1793 [7]. La Bucureşti, la începutul anului 1793, lucrurile se mai complicaseră şi din cauza schimbării domnului. „Polițele au fost găsite cu mare greutate", scria T. Cincu, „din cauza mutării lui Mihail Suțu şi venirea la Bucureşti a lui Alexandru Moruzi de la Iaşi" [8].

Pe de altă parte, remiterile de bani de la Constantinopol se tărăgănau în aşteptarea scăderii cursului florinului. Or, în loc să scadă, acesta se urca. Astfel, de la 48 1/2 parale cît fusese în 1792 noiembrie 3, ajunge la 52—52 1/3 parale în 1793 martie 30 şi continuă mereu să crească, ajungînd în 1796 iunie 10, la 60 1/2 parale [9]. Urcarea florinului se datora rarității cambiilor pentru Viena şi sumelor de bani excedentare de pe piața Constantinopolului, sume pe care le puneau în circulație Anglia şi Olanda, care, nestingherite de războaie, îşi continuau comerțul cu Levantul. Mihail Vasiliu scria că a dorit să remită mai mulți bani din sumele încasate la taraphana, „dar n-au fost cambii destule" şi spera că în curînd cambia va scădea „deoarece vor sosi trate din alte regiuni pentru negoț" şi fiindcă a început să se exporte orez şi grîu. Şi explica: „dacă însă cambia se urcă este semn că pe piață sînt sume excedentare de bani", „cambia Vienei se urcă din cauză că au sosit multe corăbii cu bani". Întreabă dacă

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin, II, 417.*
[2] *Ibidem*, I, 1046.
[3] *Ibidem*, I, 1134.
[4] *Ibidem*, I, 1082, 1115.
[5] *Ibidem*, I, 1098, 1105, 1115, 1620, 1624, 1638, 1677, 1678, II, 180.
[6] *Ibidem*, I, 995, 1005, 1034, 1042, 1059, 1076, 1080, II, 165, 166, 167.
[7] *Ibidem*, I, 1143, 1115.
[8] *Ibidem*, I, 1046, 1059, 1100, 1115.
[9] *Ibidem*, I, 969, 1125, 1629.

www.dacoromanica.ro

Țumbru acceptă să i se remită banii prin cumpărarea de cambii pentru Englitera sau Olanda cu curs mai avantajos [1].

Pentru prevenirea zăbavei cu care se remiteau sumele de la Constantinopol, T. Cincu încearcă un timp negocierea de polițe cu Seres, care era mai des în relație cu Constantinopolul, asupra căruia se făceau trageri de polițe de la Seres. Dar și aici se găseau greu polițe, din care cauză se încearcă și la Salonic vînzarea de polițe asupra Constantinopolului[2].

De instabilitatea cursului florinului pe piața Constantinopolului profita Al. Vasiliu, „cînele de arvanit" — cum îl batjocorea T. Cincu — întrebuințînd banii lui Cincu și Țumbru în afaceri personale, fără a plăti o dobîndă, și amînînd mereu remiterile sub pretextul urcării cursului florinului [3].

Pe de o parte invazia groșilor pe piața Ardealului cu scăderea cursului lor, greutatea de a găsi icusari și urcarea cursului lor, iar pe de altă parte, raritatea la Viena și București a cambiilor asupra Constantinopolului și dificultatea remiterii banilor de la Constantinopol la Viena și București, contribuie ca „moara icusarilor să se strice" [4]. Cei doi tovarăși, Cincu și Țumbru, se hotărăsc să înceteze pentru moment zaraflîcul cu icusari, „căci nu mai este convenabil să-și riște banii pentru un cîștig de nici 12% pe an" [5]. Speră să-l reia mai tîrziu, „la toamnă, cînd se va schimba situația cambiei, după ce va ieși noua recoltă de orez în Turcia și Egipt și va înceta foametea din aceste țări" [6]. Căci pe lîngă motivele de mai sus, se mai adăuga și recolta slabă din Levant, pentru ca schimburile economice cu Levantul să se reducă.

Pentru lichidarea socotelilor dintre Cincu și Țumbru, icusarii rămași neexpediați la Constantinopol, sînt trimiși la Slivno, spre a fi vînduți bogasierilor de acolo cu agio de 2% și cu plata la București cu termen, „ca să iasă și ceva dobîndă" [7]. Cu sumele rămase din afacerile tovărășești cu Țumbru, Cincu plătește polițele trase de Țumbru la ordinul tăbăcarului săcelean Voicu Ciopală, care umbla prin Valahia după cumpărături de piei pentru Țumbru sau cele trase de la Șiștov, prin cămărășia sării, de către Nicolae Stancovici care cumpăra de acolo lînă pentru Țumbru [8]. Iar banii lui Cincu, aflați la Țumbru, sînt dați cu dobîndă [9], căci Cincu nu vrea să se angajeze în zaraflîcul cu galbeni propus de Țumbru, „căci nu aduce cîștig, galbenii fiind cumpărați de cazaclii, care le urcă agio" [10]. Cincu acceptă să vîndă la București galbenii trimiși de Țumbru pentru propria-i socoteală sau să tranziteze galbenii acestuia către Al. Barba din Constantinopol [11]. Zaraflîcul cu galbeni nu pare să fi fost rentabil

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1000, 950, 936, 940, 884, II, 193.
[2] *Ibidem*, II, 179, 203, 209, 216, 264, 1115, 1125, 1186.
[3] *Ibidem*, I, 1143, 1168, 1203.
[4] *Ibidem*, II, 255.
[5] *Ibidem*, II, 197, 236, I, 1118, 1199, 1203.
[6] *Ibidem*, II, 236.
[7] *Ibidem*, II, 255, I, 1161, 1195.
[8] *Ibidem*, I, 260, 261, 273, 275, 365, 379.
[9] *Ibidem*, I, 1186, II, 270, 264.
[10] *Ibidem*, I, 1186.
[11] *Ibidem*, II, 365, 379, 383, 417, 441, 513, 527, 531, 541, 549, 571, 572, 595, 651, I, 1403, 1417, 1481, 1594, 1605, 1612.

www.dacoromanica.ro

în acel moment, căci se plătea pentru ei laz de 2—3 cr., „din cauză că îi cumpără opincarii săceleni, ducîndu-i în Valahia şi Bogdania, unde se vînd bine" [1]. Însă în 1795, T. Cincu se ocupă şi el de zaraflîcul cu galbeni. În ianuarie 1795 primeşte de la Emanoil Teodoru din Viena o pungă cu 2 667 galbeni olandezi „pecetluită de către Münzamt de la Viena", iar în septembrie avea înţelegere cu Ţumbru ca acesta să-i trimită pînă la 20 noiembrie galbeni în valoare de 3 000 groşi. În acest scop, Ţumbru apela la Ioan Cincu din Sibiu să-i procure galbenii, iar acesta trimitea în noiembrie 202 galbeni împărăteşti ţarlachici, cu poşta Constantinopolului, „ cu care este mai multă siguranţă, deoarece totdeauna vine un arvanit, pe cînd cu poşta ordinară merge numai surugiul ; galbenii au fost luaţi cu 4.36 fl. ren. de la Bogda şi cu lazul de 6 cr. galbeni, deşi negustorii valahi de porci l-au urcat la 8—9 cr. galbenul". În schimbul galbenilor primiţi, T. Cincu trimitea 1 372 groşi [2].

În 1795—1796 T. Cincu, ca şi mulţi alţi negustori bucureşteni, se ocupa de afacerea cu exindari (monede de argint de 60 parale). În această perioadă începe un exod al metalului preţios din Imperiul otoman către cel habsburgic, adică în sens invers decît cel petrecut cu icusarii. Negustorii bucureşteni trimiteau monede turceşti, în special exindari, spre a fi vîndute cu cîntarul la monetăriile de stat din Alba Iulia şi Viena [3]. Spre deosebire de alţi negustori bucureşteni, care participă cu aceeaşi intensitate la afacerea cu exindari, ca şi la aceea cu icusari, T. Cincu se mulţumeşte să fie numai comisionarul lui Ţumbru, contra unui provizion, dar refuză să facă tovărăşie cu Ţumbru, „deoarece exindarii sînt foarte rari şi, afară de aceasta, el este ocupat cu plecarea lui Ioniţă Atanasiu la Lipsca" [4].

Pentru cumpărare de exindari, Ţumbru trimitea lui T. Cincu galbeni. În martie 1796, T. Cincu scria că n-a reuşit să schimbe întreaga sumă de 1 000 galbeni în exindari şi groşi vechi curenţi, ca să-i expedieze prin prahoveni, astfel ca să ajungă la Viena în timpul bîlciului „Jubilate", din cauză că zarafii „au măturat" aproape toate monedele. Deocamdată îi trimite 3 pungi cu 3 640 groşi în exindari vechi de rînd, cumpăraţi cu lazul de 1 1/4 groşi suta de groşi, şi o pungă cu 1 360 exindari grei de 8 1/2 dramuri, cumpăraţi cu lazul de 2.60 groşi suta de groşi [5]. În mai 1796, T. Cincu anunţa pe Ţumbru că „Domnul a dat poruncă prin pitac la toate graniţele ca să fie prohibită scoaterea peste graniţă a monedelor grele", „mulţi au încercat să scoată autorizaţie, dar n-au reuşit". T. Cincu va expedia exindarii pe ascuns, prin prahovenii cunoscuţi, Niţă şi Ghiţă Măciucă, care „trebuie bine cinstiţi" pentru străduinţa lor de a feri monedele de locurile periculoase [6]. Ţumbru trimitea lui Cincu poliţe, spre a fi vîndute la Curte, iar cu banii să-i cumpere exindari. Dar Cincu

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, II, 365.
[2] *Ibidem*, I, 1384, 1386, 1390, 1393, 1524, 1543, 1544, 1546, 1557, 1560, 1562, 1570, 1572, 1579.
[3] *Ibidem*, I, 1690, 1611, 1525 ş.a.
[4] *Ibidem*, I, 1639.
[5] *Ibidem*, I, 1601, 1608, 1610, 1613.
[6] *Ibidem*, I, 1620, 1622, 1624.

www.dacoromanica.ro

asigura că încasările pentru polițele vîndute se fac greu, din cauza crizei de bani, și că de la Curte n-a încasat nici un obol pentru cambii, din care cauză a fost nevoit să împrumute bani cu dobîndă, spre a-l servi pe Țumbru. Pentru osteneala sa, T. Cincu pretindea un provizion de 1/2% la banii lui Țumbru pe care îi încasează și îi remite acestuia și un groș la suta de galbeni atunci cînd expediază galbenii la Constantinopol. „Provizionul nu este mare și el a fost așa trecut în socoteală numai din prietenie. Țumbru trebuie să se gîndească la alergările băieților din prăvălia lui Cincu, Teodor Anastasiu și Ioan Atanasiu, care și-au lăsat treburile urgente numai să pună în aplicare ordinele lui Țumbru", iar altădată îi scrie că „ieri și alaltăieri, deși a fost sărbătoare, el nu s-a odihnit, ci s-a străduit mult să găsească exindari, deoarece aceste monede au început să dispară" [1]. Provizionul oferit de Țumbru de 1/3%, cum se obișnuiește la Viena, Cincu găsește că e prea mic, „Țumbru trebuie să țină seamă de faptul că la Viena treburile se fac cu regulă și cineva nu întîmpină greutăți la încasarea banilor, pe cînd la București și Constantinopol nu există asemenea regulă. Abia alaltăieri seara a reușit să încaseze cei 4 500 groși de la Curte, după ce și-a neglijat de mai multe ori afacerile sale. De asemenea nici acum n-a încasat cei 1 000 groși pentru polița vîndută pentru Slivno, deoarece negustorii nu s-au întors încă de la tîrgul din Buzău" [2].

Din socotelile de lichidare făcute de T. Cincu lui Țumbru[3], se vede că între 23 iunie 1795 — 30 mai 1796, totalul sumei fusese de 13 909,99 groși, iar de la 24 mai 1796 — 30 iunie 1796, totalul fusese de 12 055,57 groși, iar operațiile dintre ei constaseră din: plăți făcute de Cincu din ordinul lui Țumbru, trimiteri de exindari și groși la Brașov, trimiteri de galbeni la Constantinopol, vînzări de polițe firmei frații Mammara către cămărașul Niculache ș.a.

În aceeași perioadă, compania lui Elefterie Ioan se îndeletnicea și ea cu expedieri de exindari. La 16 mai 1796, Elefterie scria lui Țumbru că nu i-a putut expedia cele 10 poveri cu exindari vechi, „deoarece Domnul a dat poruncă aspră ca nimeni să nu îndrăznească să scoată din interior asemenea monedă". [4] Dar se vede că și Elefterie găsise aceeași cale de călcare a poruncii, ca și Cincu, căci din bilanțurile încheiate între comp. Elefterie Ioan și Țumbru reiese că de la 29 iulie 1796 — 6 august 1796 Elefterie trimisese 11 309,93 groși în exindari de rînd și în exindari de 8 1/2 dramuri, cei dintîi fiind cumpărați cu un agio de 1%, iar ceilalți cu 3 1/4%. Iar Țumbru îi trimisese, spre a fi schimbați în icusari, 800 galbeni + 7 cambii în valoare de 15 000 groși, ceea ce face 20 600 groși. La această afacere, Elefterie își calcula un provizion de 1/3% [5]. În absența lui Elefterie din București, expediau exindarii Gheorghe Castrișiu și Mărgărit Ioan, atît pentru socoteala lui Țumbru, cît și pentru socoteala lor[6].

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1624, 1629.
[2] *Ibidem*, I, 1639.
[3] *Ibidem*, I, 1625, 1638.
[4] *Ibidem*, I, 1619.
[5] *Ibidem*, I, 1654.
[6] *Ibidem*, I, 1658, 1659, 1661, 1662, 1666, 1667.

www.dacoromanica.ro

În noiembrie 1796, Ţumbru încheia companiei lui Elefterie o socoteală în sumă de 10 412 groşi pentru exindari de 8 1/2 dramuri, exindari de rînd, groşi ai lui Hamit şi ai lui Mustafa, pe care îi primise, spre a fi daţi la topit la monetăriile de stat din Alba Iulia şi Viena [1].

Poliţele de 15 000 groşi trimise de Ţumbru au fost vîndute Curţii. Dar cum ele erau emise de firma Dimitrie şi Fraţii Mammara din Viena către Anghel şi Fraţii Mammara din Constantinopol într-un moment în care firma Mammara din Viena fusese declarată în stare de faliment, cămăraşul Niculache, omul fostului domn Moruzi, presa pe Elefterie şi Mărgărit Ioan să restituie banii de la poliţe, căci ele n-au fost toate încasate la Constantinopol. Degeaba se ostenea Mărgărit să-i explice regulele europeneşti ale poliţelor, căci cămăraşul nu voia să ştie şi pretindea banii „bir taman" de la ceî de la care cumpărase poliţele. Elefterie îndemna pe Ţumbru să trimită la Bucureşti un sudit să rezolve această „madea" murdară, „deoarece un sudit vorbeşte altfel decît ei care sînt raiale", în caz contrar se teme că va fi arestat[2].

Din cauza falimentului mai multor case comerciale din Viena, exindarii expediaţi de compania Elefterie Ioan nici n-au mai fost îndreptaţi către monetăria din Viena, ci au fost topiţi la Alba Iulia, prin mijlocirea lui Safranu din Sibiu, mai cu seamă că monedele fuseseră trimise prin Turnul Roşu la Sibiu, „căci pe drumurile Prahovei au apărut hoţi"[3].

În afară de zaraflîc, Teodoran Cincu, ca şi Elefterie Ioan, făceau negoţ cu marfă şi în special cu marfă de Lipsca. Dacă Teodoran Cincu, din cauza situaţiei sale de sudit şi poate şi din cauza vîrstei, nu mai călătorea la Lipsca, el îşi făcea totuşi cumpărăturile acolo prin Elefterie Ioan şi prin Emanoil Teodoru, bancherul său de la Viena, care erau nelipsiţi de la cele două tîrguri anuale [4]. După dizolvarea companiei cu Elefterie, T. Cincu trimitea la Lipsca pe Ioan Atanasiu. Acesta pare să fie tot una cu „toptangiul lipscan Athanasie Ioan" ce apare în tabela patentarilor de neguţători şi meseriaşi împărţiţi pe corporaţii la 1832 [5].

Asupra felurilor mărfurilor şi a valorii cumpărăturilor făcute la Lipsca se pot face unele deducţii. Chiar înainte de a fi asociatul lui T. Cincu, Elefterie Ioan avea socoteală tovărăşească cu Cincu privind marfa de Lipsca şi postavul „voroslov" (de Breslau). În ianuarie 1793, T. Cincu ruga pe Ţumbru să completeze pînă la 10 000 fl. nemţeşti — sumă de care are nevoie Elefterie la Lipsca — banii trimişi de Elefterie. Acesta trebuie servit, căci şi el le-a dat adesea bani cu împrumut. Elefterie s-a obligat să plătească banii împrumutaţi în bani turceşti, adică 12 300 groşi pentru 10 000 fl., agio-ul fiind de 23% [6]. La 5 febr. 1793, Cincu anunţa pe Ţumbru că Elefterie nu mai pleacă la Lipsca din cauza ciumei din Bucureşti [7]. În august, acelaşi an, Elefterie pleca la Lipsca

[1] *Registre Diverse*, nr. 181, p. 1—2, Arhiv. Stat. Or. Stalin, necuprins în Catalog.
[2] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1646, 1687, 1677, 1678.
[3] *Ibidem*, I, 1646, 1663, 1687.
[4] *Ibidem*, I, 1046, 1059, 1076, 1203, 1211, 1646, 1105, II, 499.
[5] E. şi I. Virtosu, *Începuturi edilitare 1830—1832*, I. *Doc. pentru Istoria Bucureştilor*, Buc., 1936, p. 133.
[6] *Catalog doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, 934, 963, 969, 1044, 1046, 1057, 1059.
[7] *Ibidem*, I, 1076.

www.dacoromanica.ro

prin Sibiu, în care scop apela la Țumbru să-i facă rost de 5 000 fl. cu 27%, dar Țumbru nu se învoiește „căci Ioan Muciul lipscanul, avînd nevoie de florini, vinde groși cu 15 groșițe, ceea ce înseamnă 33 1/3% agio" [1].

În corespondența Țumbru și aceea provenită de la Manicati Safran din Sibiu — care de asemenea avea relații comerciale cu T. Cincu și mai ales cu compania Elefterie Ioan — nu se specifică dacă mărfurile expediate din Viena și tranzitate prin Brașov și Sibiu către București proveneau de pe piața Vienei sau din emporiul european al Lipscăi. Dar fiindcă se vorbește frecvent de plecările lui Elfterie Ioan la Lipsca, e de presupus că între mărfurile pe care le primea după întoarcerea sa de la cele două tîrguri anuale cele mai multe fuseseră achiziționate acolo și că firmele vieneze Johann Michael Thomas și comp., Gheorghe Betli și comp,. Ox Gaimiller și comp., Hagi Chiriți, Frații Macearli și comp., Daniel Coit, care își asumau „responsalia" că mărfurile sînt per tranzit pentru Valahia, erau firme de intermediere a schimbului de mărfuri între Leipzig și București. După cum și Rizu Dormuși la Pesta, Safranu la Sibiu și Țumbru la Brașov mijloceau transportul mărfurilor, angajînd și plătind chirigii, care nu făceau transport decît pe anumite distanțe, așa încît pentru mărfurile ce călătoreau de la Lipsca la București ei trebuiau schimbați cel puțin la Viena, Pesta, Brașov sau Sibiu, după cum se făcea trecerea pe la Bran sau pe la Turnu Roșu.

Specificări mai amănunțite pentru genurile de marfă trimise lui Elefterie Ioan și Gh. Castrișiu găsim în corespondența anului 1801. Astfel: postav, mătăsuri, muselină, zahăr, cafea, tiriplic, lințuri, candel, papuci [2], dar și blănuri, ulei de trandafir, foi de alamă, cîrmîz, ba chiar și brînză [3].

Între numeroasele colete cu mărfuri nespecificate, expediate de la Lipsca prin Viena și de aici prin Brașov sau Sibiu, despre care se vorbește frecvent în aceste corespondențe comerciale, vor fi fost fără îndoială și unele din mărfurile pe care le găsim consemnate în „catastihul lipscan" [4] din 1803 al negustorului Anastase Persu din Brașov, care avea și el legături cu țările romînești, unde desfăcea mărfuri, la București, dar mai cu seamă la prăvălia sa din Craiova, în primul pătrar al veacului al XIX-lea. Astfel întîlnim în acel catastih: cituri vărgate, basmale „hinetica" și „flamier", tulpane brodate, cipci de mătase, panglici de catifea, batiste, ștrimfi, strumpfband, mănuși de damă, horbotă cu beteală și argint, mazestre, flanele verzi și roșii, slovnițe de bumbac și de lînă, colane, hurmuz, pietre negre, „grosse" cu inele, „fiare cu care se trag cizmele", ochelari, brice, foarfeci, tăvi pentru filigene, tacîmuri de masă, viole, coarde, arcușuri, tabachere „de hîrtie", cu „tumbac" sau cu agate, pistoale, carabine, ceacmacuri, mucarnițe, lacăte, zaraflichia ș.a.

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1205, 1211, 1221, 1225, 1229, II, 301, 328, 336.

[2] *Ibidem*, I, 1921, 1926, 1932, II, 843, 876, 881, 898, 902, 919, 930, 931, 932, 953, 962, 966, 973, 978.

[3] *Ibidem*, I, 1836, 1833, 1820, 1878, 1886, 1888, 1890; *Registre Diverse*, nr. 181, p. 103—104, Arhiv. Stat. Or. Stalin.

[4] *Ibidem*, II, 1116—1139.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce priveşte mărfurile pe care T. Cincu şi Elefterie Ioan le exportau din Ţara Romînească şi din sudul Dunării în imperiul habsburgic, locul cel mai important îl ocupă lîna. La 19 iulie 1794, Mihail Gheorghe Silapendi, rudă cu Ţumbru, procura pentru T. Cincu 6 000 ocale lînă de la Hagi Halil aga Hagi Molaoglu din Nicopole cu 20 parale oca, iar la sfîrşitul aceleiaşi luni scria lui Ţumbru că T. Cincu a cumpărat peste 20 000 ocale lînă din Turcia, 10 000 ocale lînă din Valahia şi peste 50 000 ocale din alte regiuni. În acelaşi an, Ţumbru se străduia să angajeze la Zărneşti 10—12 căruţe pentru transportul lînei lui Cincu de la Sibiu la Pesta [1]. În 1795, T. Cincu îndemna pe vărul Ioan Cincu din Sibiu să încheie contract cu breasla postăvarilor pentru 10 000—12 000 ocale lînă bună la preţul de 30 cr. oca. În acelaşi an, Ioan Cincu scria lui Ţumbru că lîna fină a lui Teodoran a fost vîndută cu 40 fl. ung. chintalul, cea mijlocie cu 36 fl. ung., iar cea bîrsană cu 24 fl. ung [2]. În 1803, Elefterie Ioan era întovărăşit cu Ţumbru pentru negoţul cu lînă, cel dintîi avînd depus un capital de 2.800 groşi la cursul de 75 fl. ren. suta de groşi, iar cel de-al doilea un capital de 3 887 fl. ren. După o încercare neizbutită de a găsi lînă la Buzău prin Gheorghe Constantin ceauş, cumnatul lui Elefterie, Ţumbru primeşte din altă parte 9 878 ocale, pe care le transportă la Sibiu în 24 căruţe însoţite de un nefer. Lîna este predată breslei postăvarilor cu 39 cr. oca [3]. Dar şi la tîrgul din Braşov, precum şi franciscanilor, bobouarilor şi perpetarilor din Braşov se vindea lîna trimisă de Elefterie Ioan şi Gheorghe Castrişiu [4].

Negustorii bucureşteni se ocupau şi cu negoţul cu ceară. T. Cincu trimitea lui Emanoil Teodoru, bancherul său din Viena, ceară spre vînzare. La fel Castrişiu făcea afaceri cu ceară împreună cu Nicolae Hagi Moshu din Viena. În 1797, Ţumbru plătea harmiţie de 612.25 fl. ren. la Bran pentru 37 butii cu 22 500 funţi ceară expediată în 10 căruţe de către Elefterie Ioan [5].

T. Cincu, prin Mihali Gheorghiu seatiştinul şi prin cumnatul său Gheorghe Constantin, trimitea mii de ocale de paţachină din Ialomiţa la Viena, unde se întrebuinţa ca materie colorantă în manufacturile textile [6].

Ioanache, fratele lui Teodoran Cincu, cumpăra în 1794 cordovane de la Bucureşti cu 95 parale bucata şi le desfăcea la Sibiu [7] iar T. Cincu propunea lui Ţumbru 3 000 piei de capră de la zalhanaua din Bucureşti cu 90 parale bucata [8]. Prin tăbăcari săceleni, Ţumbru cumpăra din Bucureşti piei de vacă pe care le vindea ungurilor din Odorhei [9]. Elefterie Ioan cumpăra de la Băltăreţu ristic pentru Ţumbru, iar acesta îi trimitea păr

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1322, 1327, II, 623, 625, 627.
[2] *Ibidem*, I, 1458, 1512.
[3] *Ibidem*, II, 1153, 1096, 1143, 915, I, 1959, 1956.
[4] *Registre Diverse*, nr. 181, p. 115—116, Arhiv. Stat. Or. Stalin.
[5] *Ibidem*, p. 53—54. Arhiv. Stat. Or. Stalin; *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1784, II, 542, 544—546, 872, 996, 997, 1012.
[6] *Ibidem*, I, 1237, 1242, 1249, II, 365, 529, 595, 616, 623.
[7] *Ibidem*, II, 473.
[8] *Ibidem*, I, 1040.
[9] *Registre Diverse*, nr. 181, p. 91—92, 121—122, Arhiv. Stat. Or. Stalin.

www.dacoromanica.ro

de capră din Săcele [1]. Hagi Bogdu Hagi Vulcu din Varedin expedia lui Castrișiu la București coase [2]. Fotache Hagi Gheorghiu din București împreună cu Gheorghe Constantin, cumnatul lui Cincu, cumpărau cînepă de la Varedin și o vindeau la Brașov funarilor sași [3].

În 1795 era foamete în Valahia, iar domnitorul Al. Moruzi obținuse autorizație cezaro-crăiască de a importa din Transilvania 4 000 cîble cereale. Cu achiziționarea acestui grîu din Transilvania se ocupau T. Cincu și Elefterie Ioan. Acesta din urmă vine în primăvara anului 1795 la Brașov, de unde aleargă pe la sate pentru a strînge grîu. Se interesează la episcopul unit din Blaj, primește mostre de grîu, e sprijinit de Țumbru pentru a cumpăra grîu de la judecătorul Fronius, se duce la Bran să ia în primire 500 găleți cu grîu sosite de la Făgăraș. „Elefterie cumpără de aici 4 000 cîble de grîu pentru București, cîbla avînd 60 ocale", scria Țumbru lui Hagiopol. Țumbru avusese intenția să participe și el la această afacere, dar Ioan Cincu din Sibiu îl sfătuise să renunțe, căci „la întreprinderea aceasta, pe lîngă Elefterie și boierul Ganti, se mai află un bumbașir, om domnesc, și un italian, tot om al domnului, și se pare că se petrec lucruri dubioase". După informația lui Ioan Cincu, la Sibiu grîul bun se vindea cu 1 fl. ren. fîrtalul, cel mijlociu cu 43 cr. și cel inferior cu 42 cr. Grîul acesta a fost apoi vîndut celor lipsiți, de către domnitor, cu preț îndoit și întreit, obligînd pe morarii din București să cumpere grîul numai de la magazia domnească sau „gospod" cu 40 lei chila [4].

În afară de relații comerciale, negustorii bucureșteni întreținеau relații personale cu comisionarii lor din Brașov și Sibiu, făcîndu-și reciproc diverse servicii și comisioane. Obiectul lor este adesea interesant, căci revelează gusturile, obiceiurile, moda, nivelul de viață al acestor oameni.

T. Cincu comanda — ca mulți alți bucureșteni în această epocă — 3 sobe de fier din Banat, prin intermediul lui Hagiopol din Timișoara [5]. El ruga pe Țumbru să-i comande de la un meșter fierar vergele de fier pentru 13 ferestre, cuie și piroane, pentru casa pe care o construia la via sa dela Roșu, „unde intenționează să se adăpostească în vreme de ciumă". „Pînă ieri", scria la 9 martie 1793, „au trecut 20 zile în care nu s-au mai vorbit de ciumă, însă ieri seara a murit un copil". În panică, în fața acestei calamități — care îl va secera și pe el în anul 1813 [6] — el presa pe Țumbru să-i trimită vergelele, dîndu-i instrucțiuni ca „ele să fie de grosimea unui basparmac, adică a degetului mare, 4 vergele să aibă lungimea de 6 palme și să fie prevăzute cu cîte 5 găuri, în care să fie introduse alte 5 vergele lungi de 5 palme". Pentru aceste ferestre, Țumbru cumpărase 7 1/2 chintale fier [7].

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1619, II, 1075.
[2] *Ibidem*, II, 863, 866.
[3] *Ibidem*, II, 386, 469, 542, 561, I, 1588, 1613, 1616.
[4] *Ibidem*, I, 1319, 1397, 1403, 1435, II, 779, 783, 787, 788, 790, 808; Hurmuzaki, *Doc.*, 19[1], p. 718, 727.
[5] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1244, 1249, II, 355.
[6] *Registrul Comp. grec. Sibiu*, nr. 57, p. 644.
[7] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1068, 1108, 1210, 1221, II, 312, 301.

www.dacoromanica.ro

T. Cincu cerea lui Ţumbru să-i trimită „2 pocrovii bune pentru cai şi 2 pături roşii", 1 butoiaş cu ulei, o ploscă, 2 saci cu mazăre şi fasole, ciubere, pietre de in, sămînţă de in şi cînepă. Ţumbru îi trimitea „puieţi de cireşi şi garoafe", giuvaierele care fuseseră reparate la Viena, diamantele expediate de Ioan Cincu din Sibiu. Ţumbru primea de la Cincu delicatese pentru masă: caracatiţe, măsline, 1 000 melci de la Arvanitochori „pe care să-i împartă cu Geanli şi Boghici", obiecte de îmbrăcăminte ca papuci, ghete, blană de samur pentru giubea şi diverse cumpărături pe care Ţumbru le trimitea familiei sale din Seatişta, astfel: fes „cifte caic", ghermesut pentru giubea şi anteriu, calpac, tané găitan, tutun ş.a. T. Cincu intervenea, la rugămintea lui Ţumbru, pentru obţinerea de autorizaţii domneşti pentru exportul mierei şi lînei, pe numele lui Ioniţă Marcovici din Cîmpina. Ţumbru încasa de la breasla măcelarilor din Braşov datoria breslei către T. Cincu, care achitase banului Racoviţă 500 fl. ung., obligaţia breslei pentru iernatul muntelui pe anii 1795—1796. T. Cincu lua uneori cu împrumut de la Ţumbru fl. ren. în bancoţidule, pe care îi restituia apoi în groşi, prin fiica adoptivă a lui T. Cincu, Ivanca [1].

Elefterie Ioan trimitea lui Rizu Dornuşi, comisionarul din Pesta, calpace, caşcaval, dulceaţă, iar lui Ţumbru sticle cu antispasmatice. Ţumbru îi cumpăra panglici, conform mostrelor trimise. Elefterie dădea bani de cheltuială lui Gheorghe, nepotul lui Ţumbru, care venise de la Seatişta ca să înveţe carte la Bucureşti. Manicati Safranu din Sibiu mijlocea expedierile de giuvaiere, tabachere de aur bătute cu diamant şi cutie cu fluturi „care trebuie ferită de vămile valahe", pe care Nicolae Hagi Moscu din Viena le trimitea lui Gheorghe Castrişiu la Bucureşti [2].

## *Panaioti Hagi Nicu, Panu Steriu, Stavru Spiru, Panu Dimitrie Hagi Nicu, Dimitrie Chiriţi*

Născut la Ianina în Epir, în anul 1709, Panaioti, fiul unui Nicolae care făcuse pelerinajul la Ierusalim, s-a stabilit de timpuriu la Bucureşti, ca negustor de blănuri. Întovărăşit cu un oarecare Zoe Căplan, desfăcea blănuri la Lipsca. Acest Căplan, atras de vastele posibilităţi pe care le oferea Rusia pentru comerţul cu blănuri, şi-a părăsit tovarăşul, mutîndu-se la Moscova [3]. Panaioti Hagi Nicu a rămas mai departe la Bucureşti, continuînd negoţul cu blănuri. Despre comerţul cu blănuri al acestuia nu avem însă în documentele noastre decît o singură ştire din anul 1777, o însemnare în catastih pe care o făcea M. Ţumbru din Braşov că a trimis lui P. Hagi Nicu la Bucureşti 147 bucăţi „cavorgichia" cu

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1066, 1068, 1105, 1124, 1244, 1403, 1601, 1610, 1616, 1057, 1133, 1137, 1221, 1583, 1588, 1589, II, 667, 1000, 551, 787, 312, 1025, 836; fidania = puieţi.

[2] *Ibidem*, II, 977, I, 1675, 1667, 1919, 1748, 1771, 1914, 1917, 1720.

[3] Cristofor Ktenas, *Inscripţiile şi donatorii bisericii grec. ort. Sf. Treime din Braşov*, Buc., 1938, p. 36—40.

www.dacoromanica.ro

1.30 fl. bucata [1]. Cele mai multe ştiri despre P. Hagi Nicu le avem din anii 1780—1793, epocă în care se ocupa mai mult cu negoțul de cambii şi monede. Era ajutat în afaceri de nepoții săi, Panu Dimitrie Hagi Nicu, Stavru Spiru, Panu Steriu, Dimitrie Chiriți. De la Panaioti Hagi Nicu s-au păstrat — în corespondența lui Țumbru — 4 scrisori din anii 1781—1791 şi actul acestuia de donație către biserica grecească din Braşov; de la Panu Dimitrie Hagi Nicu, 6 scrisori din 1791, de la Panu Steriu 41 scrisori din 1791—1804, de la Stavru Spiru 13 scrisori din 1791—1792, de la Dimitri Chiriți 3 scrisori din 1791 şi despre toți acești negustori bucureşteni, diverse informații indirecte în bogata corespondență a negustorului braşovean, ca şi în catastihele casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu.

În afacerile cu polițe — care luaseră mari proporții datorită extinderii economice de credit şi necesității de plată la distanță — Panaioti Hagi Nicu lucra în asociație cu Constantin Vasiliu din București, cu Ioan Paicu din Zemlin, cu Mihail Țumbru din Braşov. Constantin Vasiliu circula permanent între București, Iaşi, Constantinopol, avea bune relații la cămările domneşti din București şi Iaşi, la elciul rus de la Constantinopol, obținea sume mari de bani de la cămările domneşti şi firmane de liber export al cerii din Moldova [2]. Paicu scria lui Țumbru că Constantin Vasiliu „are posibilitatea să furnizeze lui Țumbru orice cantitate de groşi, oricînd, pentru afacerile sale, cu condiția să-i poată plasa". „El va recomanda pe Țumbru la prietenii săi şi la cămara domnească din București" [3]. Cînd Vasiliu lipsea din București, îl înlocuia P. Hagi Nicu [4].

Constantin Vasiliu, ca şi Panaioti Hagi Nicu, trimitea lui M. Țumbru la Braşov sume mari de groşi. Începînd din octombrie 1780 pînă în martie 1781, Vasiliu trimisese lui Țumbru 33 709 groşi, adică 32 007.24 fl., iar pînă în iunie 1782 încă 22 079 groşi [5] şi foarte probabil şi alte sume a căror consemnare nu ni s-a păstrat în această corespondență incomplet conservată. Țumbru vindea la Braşov groşii primiți sau cumpăra polițe, pe care le revindea pe loc celor ce aveau de făcut plăți în alte localități sau, în fine, le trăgea asupra corespondenților din București, Constantinopol, Seres, Zemlin, Tîrnova, la ordinul lui Paicu din Zemlin sau al lui Gheorghe Turunța şi comp. din Viena [6]. Cu cît schimbările, adică cumpărările şi vînzările pe polițe erau mai frecvente, cu atît beneficiul acestor negustori era mai mare, de aceea Paicu îl îndemna pe Țumbru să schimbe cît mai multe polițe şi să se mulțumească cu un provizion de numai 1%, căci „atunci cînd afacerea cu schimbări de polițe va atinge 150 000 groşi, va avea un cîştig bun". Afară de aceasta, i se fac înlesniri pentru procurări de mărfuri. Astfel, C. Vasiliu, care se străduise cu strîngerea a 10 000 ocale ceară la Iaşi şi cu obținerea firmanului de export

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, II, 71; cavorgichia = blănuri provenite de la un soi de oi cu lîna roşcată-neagră şi creață.
[2] *Ibidem*, I, 136, 154, 192, 204, 223, 213.
[3] *Ibidem*, I, 141, 130.
[4] *Ibidem*, I, 135, 141, 154, 159, 176, 179, 180.
[5] *Ibidem*, I, 197, 145, 154, 288.
[6] *Ibidem*, I, 121, 135, 145, 157, 224, 225, 231, 281, 284.

www.dacoromanica.ro

în „Nemţia", cedează lui Ţumbru jumătate din cantitate, căci „el trebuie servit", deoarece lucrează cu Vasiliu şi Paicu [1]. Panaioti Hagi Nicu încasa şi el 1/2% comision pentru poliţele care i se trăgeau de la Braşov sau Zemlin şi pe care la rîndul său le schimba pentru Constantinopol [2]. Aceste speculaţii cu cambii erau posibile numai datorită faptului că trata indosabilă, adică aceea emisă la ordinul prezentantului, trata transmisibilă de la un proprietar la altul fără vreo limită, era frecvent folosită în acea vreme.

În 1791, Panaioti Hagi Nicu avea înţelegere cu M. Ţumbru pentru expedieri de icusari la Constantinopol şi totodată trimitea lui Ioan Marcu din Sibiu exindari, ruble, „finche" (pfennige) olandeze, spre a fi topite la monetăria de stat din Alba Iulia, sau îi trimitea galbeni împărăteşti şi olandezi, pentru a fi schimbaţi în icusari sau pentru a fi remişi lui Dimitrie Ioan Poshari, bancherul său din Viena, care făcea încasări şi plăţi în contul său [3]. Panaioti Hagi Nicu se bucura de mare consideraţie la Bucureşti, ca şi la Constantinopol sau la Viena, astfel încît postelnicul Hagi Stan Jianu din Craiova, „principalul" companiei Ţumbru, era plin de încredere că, alături de Hagi Nicu, „transporturile" de monede pentru „capitală" vor fi rentabile şi încuraja pe Ţumbru să restrîngă negoţul cu mărfuri, pentru a avea bani mai mulţi pentru aceste „transporturi" [4].

În ultima parte a vieţii, P. Hagi Nicu venea adesea la Braşov, simţindu-se legat de comunitatea greacă de acolo, căreia îi făcuse o importantă donaţie din imensa lui avere. Cu ocazia unei călătorii scria lui Ţumbru că „pe drum au apărut hoţi înarmaţi, care scrîşneau din dinţi că n-au putut să-l jefuiască". Îl anunţa că butoiul cu monede a ajuns intact la Bucureşti şi va fi expediat la Constantinopol cu ajutorul unei caravane, „deoarece drumurile spre Constantinopol, ca şi altele din Turcia, sînt pline de hoţi. Hoţii au încercat să intre la Ozinciova, spre a jefui tîrgul, dar paşa i-a bătut" [5].

La Braşov, cu ocazia construirii bisericii greceşti, se crease o dezbinare între companişti şi „cives graeci ritus", aceştia din urmă dorind ca biserica să fie a lor şi preotul să slujească în limba romînă, mulţi dintre aceşti „ţivişi" fiind romîni macedoneni sau chiar valahi din Schei. Panaioti Hagi Nicu se supără pe „ţivişi" — printre care se înnumărau Ţumbru, Geanli, Boghici ş. a. — şi reproşează lui Ţumbru că „n-ar fi crezut că acesta poate fi împotriva bunei înţelegeri în biserica lor, cînd la Braşov sînt puţini greci de aceeaşi credinţă, care neavînd bună înţelegere între ei, vor fi dispreţuiţi şi batjocoriţi de celelalte naţionalităţi". Supărat, îşi retrage donaţia. Într-un act din 1793, P. Hagi Nicu atestează că a donat companiei greceşti din Braşov 6 000 groşi de s-a cumpărat o casă cu locul dimprejur, pe timpul împăratului Iosif al II-lea ; pe locul cumpărat s-a zidit biserica grecească din Braşov. „Deoarece

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 123, 158, 174.
[2] *Ibidem*, I, 120, 220.
[3] *Ibidem*, I, 647, 673, 680, 753, 771, 840.
[4] *Ibidem*, I, 632, 655, 662.
[5] *Ibidem*, I, 722.

www.dacoromanica.ro

banii donați de grecii localnici și de negustorii străini greci, care au poposit la Brașov în drum spre Rusia din cauza războiului precedent, n-au fost suficienți pentru construirea bisericii", el a mai donat încă 600 groși pentru terminarea zidirii bisericii. De asemenea și-a luat obligația să plătească din banii săi proprii 180 fl. ren. anual chirie pentru odăile în care locuiește preotul. „Pentru împodobirea bisericii și pentru instrucțiunea copiilor greci a depus la banca împărătească de la Viena 10 000 fl., hotărînd ca dobînda lor să fie folosită la înființarea unei școli grecești. Însă fiindcă episcopul Gherasim Adamovici a luat în brațe pe Coste Geanli și pe Hristu Mihail și a avut atitudine ostilă față de scopul său, el dă altă destinație banilor, anume ajutorarea săracilor din Brașov" [1]. Prin depunerea la Camera din Viena a sumei de 20 000 fl. drept fundațiune pentru o școală grecească și pentru ajutorarea săracilor, el reușește să cîștige de partea sa autoritățile luministe, încîntate de orice gest de promovare a școlii și să obțină în 1796 declararea bisericii drept „greacă națională" și eliminarea preotului romîn [2].

Panaioti Hagi Nicu a murit la adînci bătrînețe, în anul 1796 la Brașov, fiind înmormîntat la biserica înzestrată de el [3].

Nepoții lui Panaioti Hagi Nicu se îndeletniceau și ei cu negoțul de monede. Dimitrie Chiriți din București lucra prin fratele său, Vasile Chiriți din Brașov. Stavru Spiru întreținea legături la Triest cu Panu Spiru, la Viena cu Temeli Hristu, Teodor Chiriac Ciocan și comp., G. Schuller și comp., la Pesta cu Ciucă, la Sibiu cu casa Marcu, la Brașov cu M. Țumbru, la Craiova cu Teodor Poshari, fratele lui Dimitrie Poshari din Viena. Panu Steriu avea tovărășie cu Țumbru pentru negoțul cu monede și polițe. Între 8 decembrie 1791 — 16 septembrie 1792 ei au vîndut la Constantinopol monede în valoare de 40 151,104 groși, cîștigînd fiecare cîte 1 076,57 fl. sau 1 346,24 groși, cu lazul de 25%, de asemenea au schimbat polițe pentru Constantinopol în valoare de 31 188,32 fl. La 24 februarie 1792, Panu Steriu trimitea monede la Constantinopol cu suita domnească „ce merge să aducă pe stăpîna doamnă", soția lui Mihail Șuțu, iar altădată anunța că cele 36 poveri de monede ale diferiților negustori merg însoțite de 13 oameni domnești. Cel de-al patrulea nepot al lui Panaioti H. Nicu, Panu Dimitrie Ioan Hagi Nicu, avea înțelegere cu Dimitrie Poshari din Viena să-i trimită groși spre a fi topiți la monetăria de acolo „care plătea cu 2% mai mult decît monetăria din Alba Iulie". Dintr-o scrisoare a sa aflăm că groșii se scurgeau nu numai spre monetăriile din Viena și Alba Iulia, ci și spre Lemberg. „Pentru groși se plătește la București 47—48 cr. și un agio de 10—12%, din cauza evreilor care îi strîng și îi duc la Lemberg și în alte părți pentru topire" [4].

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 1212, 1930, 730.

[2] B. Baiulescu, *Monografia comunei bisericești gr. ort. romîne a Sf. Adormiri din Cetatea Brașovului*, Brașov, 1898, p. 16 ș.u.; G. M. v. Herrmann, *Das alte und neue Kronstadt*, Sibiu, 1883, vol. II, p. 566 și urm.

[3] Cristofor Ktenas, *Albumul bisericii naționale grec.-Sf. Treime*, Buc., 1937, p. 32.

[4] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, II, 600.

www.dacoromanica.ro

*Alţi negustori*

*Teodosie Toma* lucra în asociaţie cu *Polizache Dimitriu* (Demeter Polizu), cel dintîi locuind la Bucureşti, cel de-al doilea mai mult la Viena. Prin mijlocirea lui Manicati Safranu, firma bucureşteană Teodosie Toma şi Polizache Dimitriu primea numeroase colete cu marfă de la Joh. Thomas din Viena, astfel: tafta brodată, atlas, catifea, îmbrăcăminte femeiască şi marfă „ausländisch". Prin Teodor Rudolf aduceau mărfuri veneţiene şi comandau belacoase şi pagrinete de la Veneţia pentru comitenţii lor. Prin Safranu aveau relaţii comerciale şi cu Hamburg, de unde aduceau zahăr. Îşi asiguraseră împreună cu Safranu promisiunea spătarului — „de faţă fiind şi excelenţa sa Manase din partea Domnului" — de a-i sprijini în negoţ. Făceau diverse comisioane Safranilor, le vindeau mătăsurile, civitul, florile „tremolanta" trimise de la Veneţia de prietenii Panu şi Ioan Hristodul, zardavele, gurile de ham şi găitanele de carete. Prin ei, Safranu mijlocea expedierea „caselei cu lucruri" de la firma Schuller şi comp. din Viena către ambasadorul Rusiei la Constantinopol, a unei „lădiţi cu cărţi" de la Steiner şi Schlosser din Viena către Abram şi Marcu „.fost Salom Tua" din Constantinopol sau a unei „casele" pentru Curtea domnească. Safranu apela la ei să ia în primire de la Eleonore Husbek Edel von Busenthal, „care se află la Bucureşti, restul de balsamuri nevîndut. deoarece trebuie să se întoarcă la Sibiu" şi să-i dea tot sprijinul, „căci este o femeie de condiţie socială bună". Safranu se îngrijea să li se expedieze de la Braşov ceară de seu, făină „mundmehl" ş.a.

Dar afacerile cele mai importante dintre firma bucureşteană şi Safranu erau acele de zaraflîc. Teodosie Toma vindea la Bucureşti poliţele şi monedele — galbeni împărăteşti, caragroşi, funduclii, suforini de 3 şi 4 galbeni — trimise de Safranu şi cumpăra exindari, pe care îi expedia pentru topit la Alba Iulia sau la Viena. În septembrie 1797, Safranu anunţa pe Teodosie Toma că pentru 56 ocale şi 125 dramuri de monede grele topite a primit 3 000 fl. şi că marca de argint, plătită pînă acum la „Bălgrad" cu 23,26 fl., iar la Viena cu 23,36 fl., s-a urcat în urma unei porunci împărăteşti la 24 fl. la toate monetăriile împărăteşti [1].

Teodosie Toma şi Polizache Dimitriu în tovărăşie cu Eustaţie Petre Pencovici au alcătuit o societate de transport cu corăbiile, despre a cărei durată şi activitate însă nu se cunoaşte nimic [2].

*Eustatie* (Stati) *Petre Pencovici* „lipscanul" din Bucureşti era „fermanliu sudit împărătesc", după cum se vede din actul prin care garanta înaintea companiei greceşti din Sibiu pentru Gheorghe Sachelarie Papadimu (Papadimitriu) originar din Adrianopol, care în 1800 cerea să fie primit ca membru în companie [3].

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 954, 1538, 1728, 1753, 1766, 1215, 2065, 1351, 1801, 2044, 1063, 1321, 1921, 955, 1394, 1462, 1582, 922, 1134, 1230, 1367, 1423—1427, 1446, 1495, 1537, 1539, 1541, 1548, 1619, 1637, 1687, 1684, 1702, 1742, 1672, 1683, 1700, 1814, 1821, 1214, 1227, 2026, 1069, 943, 1980, 990, 1008, 1010, 1050, 1546, 1547, 1454, 1271.

[2] *Ibidem*, I, 1214.

[3] *Ibidem*, I, 2102, 2100, 2101, 2103.

www.dacoromanica.ro

Pencovici, prin mijlocirea lui Safranu, primea la București pînză de Linz, zăbranice, cipci, mărfuri „ausländisch" expediate de firma Thomas și comp. din Viena. Cu ocazia plecării lui Pencovici în Turcia, Safranu îl îndemna să se intereseze acolo de posibilitatea de a desface muselină confecționată la Sibiu, care este mai ieftină cu 30% decît tulpanele de la Lipsca.

Pencovici era solicitat de Safranu pentru diferite servicii, astfel să predea medicului Manase Eliad „pandectele în două tomuri" și să obțină, prin influența acestui personaj influent la Curtea domnească, scrisoare de liber export al pieilor de bou și mai ales al „groșilor grei".

Safranu se oferea să desfacă săpunarilor din Sibiu grăsimea de porc trimisă de Pencovici și mai ales mijlocea topirea monedelor lui Pencovici la monetăria din Alba Iulia sau expedierea lor la Viena către Nicolae Hagi Moshu, Polizache Dimitriu, Teodor Chiriac Ciocan sau Panaiotache Costanda Hatia cu care Pencovici era în relație de afaceri. Safranu trimitea lui Pencovici pungi cu galbeni prin curierul agenției, căruia îi plătea „ca să nu arate lui Merkelius pachetele; dacă însă și Merkelius va cere ceva bani, Pencovici trebuie să-i plătească și acestuia". Ieșirea galbenilor din țară era se vede în acel moment interzisă, însă negustorii găseau mijloace de a eluda ordinele împăratului, ca și pe acele ale voievozilor [1].

*Andrei Nicolae Papazoglu* din București era originar din Constantinopol [2] și avea întinse relații comerciale în sudul Dunării, la Moscova ca și la Viena. Trimitea lui Safranu, pentru a fi topite la Alba Iulia, nu numai monedele grele ale sale, ci și ale prietenilor săi din Gabrovo, Hagi Velciu Mustacov, Hagi Ivanciu Mustacov și Nicola Hagi Nanu Mustacov, precum și ale lui Nicolae Nenovici și lua în primire, spre a-i expedia destinatarilor, galbenii trimiși de Teodor Chiriac Ciocan, prin intermediul lui Safranu , către Mihail Almali și Ioan Dimitriu Chelefarov din Moscova, către Gheorghe Romanov Druminov tot de acolo sau către Hagi Teodosie Hagi Iofciu din Gabrovo.

Cînd în aprilie 1797 stagnează la Viena negoțul cu galbeni, „deoarece s-a dat poruncă aspră că aceia care vor cumpăra sau vinde galbeni peste prețul fixat vor fi pedepsiți", Safranu împreună cu Papazoglu se ocupă cu negoțul de mătăsuri, procurate din Brusa și din sudul Dunării și expediate la Moscova. În contul lui Safranu, Papazoglu expediază lui Ioan Naciu Almali și comp. din „Mosca" 4 baloturi de mătase de peste Dunăre în greutate de 407 ocale și 200 dramuri și 200 turale de mătăsuri de Brusa în valoare de 8965 groși și 99 aspri. Cu acest prilej, Safranu adresează la 28 octombrie 1797 o scrisoare către Ioan Neciu Almali și alta către Hagi Gheorghe Romanov Druminov, ambii la „Mosca", cel dintîi fiindu-i cunoștință personală, iar celui de-al doilea adresîndu-i-se „în baza prieteniei comune cu Andrei N. Papazoglu" și fiindcă Safranu e în corespondență cu prietenul lui Druminov, Hagi Teodosie Hagi Iofciu

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 977, 1012, 1713, 1728, 1754, 1708, 1794, 1778, 1815, 1133, 1134, 1628, 1357, 1336, 1120, 1171, 1282, 998, 1011, 1090, 1018, 1023, 1060, 1062.
[2] *Registrul comp. grec. Sibiu*, nr. 57, p. 290–291.


www.dacoromanica.ro

din Gabrovo, şi îl roagă să aibă grijă să-i vîndă mătăsurile şi să-l informeze despre situaţia mătăsurilor la Moscova. Ulterior, Safranu trimitea galbeni lui Druminov, prin intermediul lui Papazoglu. Şi, deşi exista poruncă împărătească în sensul că poştele să nu primească transporturi de galbeni, totuşi Safranu trimitea la Bucureşti cîte 400—500 galbeni prin curierul agenţiei cezaro-crăieşti, plătindu-i 2—3 groşi, „iar lui Merkelius 1 groş la suta de galbeni". Expedierile de galbeni între Viena şi Bucureşti se făceau de obicei prin omul de încredere al lui Papazoglu, Nicolae Paciura — aromîn, originar din Hrupişte, care mai tîrziu va dezvolta un mare comerţ de comision, de pe urma căruia s-a păstrat în Arhiva din Sibiu o vastă corespondenţă comercială, de o deosebită importanţă pentru cunoaşterea vieţii comerciale a Bucureştilor din anii 1814—1827.

În schimbul galbenilor primiţi, Papazoglu trimitea „monede grele", adică exindari de 8 1/2 dramuri, care se dădeau la topit, la monetăria din Viena sau de preferinţă la cea din Alba Iulia, „care plăteşte cu bani în argint, nu în bancoţetel ca la Viena", iar mai tîrziu plătea 2/3 în bancoţidule şi 1/3 în monedă de argint [1].

Fraţii *Procopie şi Petre Vasiliu Canuşi* din Bucureşti erau lipscani reputaţi şi făceau un intens negoţ cu monede prin intermediul lui Safranu. În actele companiei greceşti din Sibiu se păstrează actul de jurămînt al lui Procopie depus în faţa „privilegiatei companii" în care a fost primit ca membru , în urma depunerii jurămîntului faţă de împăratul Francisc al II-lea [2].

Procopie stătea la Bucureşti, iar fratele său Petre pleca mereu la Lipsca, de unde aducea mărfuri care, uneori, trebuiau ferite de vama Bucureştilor. Fraţii Vasiliu Canuşi trimiteau şi ei exindari la topit, fie la Viena lui Ciocan, fie la Alba Iulia, prin Safranu.

Dificultatea cea mare era găsirea de galbeni care să fie trimişi la Bucureşti, spre a se cumpăra cu ei exindari. „Galbenii se găsesc greu, deoarece sînt strînşi de negustorii valahi care fac negoţ cu porci, plătind un baş de 12 cr. la bucată". Dar nu numai negustorii vînau galbenii, ci negoţul cu monede luase în această vreme atît de mari proporţii şi antrenase toate clasele avute, astfel încît Safranu scria lui Petre V. Canuşi : „acum nu se mai pot lua galbeni nici de la nobili, cum se obişnuia mai înainte, deoarece nobilii au devenit zarafi" [3].

Un alt „cavaler" al zaraflîcului, care de fapt a şi obţinut de la statul habsburgic titlul de nobleţă de „Ritter", este *Chiriac Polizu*, unchiul lui Polizache Dimitriu, despre care a fost vorba mai sus. În anii din care datează informaţiile noastre despre C. Polizu, acesta locuia mai mult la Viena şi lucra în asociaţie cu *Grigore Sfungara*, căruia în anul 1799 îi şi cedează comerţul din Bucureşti [4]. Sfungara primea la Bucureşti mărfuri

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 1374, 1556, 1216, 1151, 1327, 1363, 1360, 1259, 1228, 1813, 1281, 1310, 1566, 1581, 1600, 1644, 1840, 1812, 1813, 1853, 1858, 1797, 1276, 1024, 1601, 1800, 1664, 1291, 1223.

[2] *Ibidem*, I, 2093.

[3] *Ibidem*, I, 2043, 1259, 1281, 1301, 1316, 1317, 1325, 1408, 1415, 1422, 1428, 1429, 1445, 1454, 1543, 1041, 1049, 1140, 1524, 1534, 1359, 941, 942, 992, 1001, 1003, 1267, 1268, 1300, 1511, 1513, 1516, 1739, 1331, 1988, 2093.

[4] N. Iorga, *Acte romîneşti şi cîteva greceşti*, Vălenii de Munte, 1932, p. 284.

www.dacoromanica.ro

de Lipsca și trimitea lui Chiriac Polizu pungi cu groși grei, spre a fi topiți la Viena, sau le trimitea lui Safranu pentru monetăria din Alba Iulia, tot în socoteala lui Chiriac Polizu [1].

*Ianache Gheorghe Scufa* trimitea la topit ruble și groși turcești. Între 20 noiembrie 1789—20 aprilie 1792, casa Ioan Marcu din Sibiu îi încheie 20 bilanțuri cu un total de 48 516,06 fl. ung. Pentru 6 555,80 ruble rusești se încasa de la monetărie țvanțigi în valoare de 12 284,81 fl. ung., altădată pentru 600 ruble se încasau caragroși în valoare de 875,53 fl. ren. adică 1 051,06 fl. ung. Scufa mai trimitea lui Drosin Hagi Ivu și comp. sau lui Teodor Chiriac Ciocan la Viena galbeni împărătești. olandezi, suforini. El primea de la Marcu din Sibiu icusari, decari, taleri împărătești [2].

*Gheorghe Hristu* din București era asociat în negoț cu Dimitrie Nicolau din Craiova, avea drept corespondent la Viena pe fratele său Temeli Hristu — mare casă comercială cu reprezentanță și la Triest — iar la Sibiu pe frații Marcu și frații Safranu. Gheorghe Hristu era sudit cezaro-crăiesc. Merkelius scria lui Thugut în 1793 că din comisia semnatară a aranjamentului vamal pentru negustorii din Ardeal a făcut parte, în afară de T. Cincu, Gheorghe Hristu și că nu l-ar fi admis pe acesta în comisie dacă n-ar fi fost recunoscut aici ca supus cezaro-crăiesc chiar înaintea războiului care a precedat pacea de la Șiștov și dacă n-ar fi primit dreptul de a pleca împreună cu întreaga familie în țările cezaro-crăiești la izbucnirea războiului. În timpul războiului a și locuit de fapt la Brașov, „deși a depus homagium numai de curînd" [3].

Dimitrie Nicolau din Craiova trimitea lui Marcu, în contul lui Gheorghe Hristu, galbeni împărătești, olandezi, „gigliato", „papalino", ordinari, suforini, crontaleri, taleri bavarezi, caragroși împărătești, pitaci, mariași, groșițe, „zehner". Marcu mijlocea expedierea acestor monede la Viena către Temeli Hristu și tranzita la București mătăsurile de Lipsca, butoaiele cu vin de Tokaj și cu tutun trimise de Temeli Hristu. În 1791, pe o perioadă de 4 luni, casa Marcu încheie lui Gheorghe Hristu bilanț în sumă de 23 267,28 fl. ung.

În 1836, Gheorghe Hristu dădea faliment, iar Pascali Cazoti din București și Nicolae Hagi Chiriac din Brașov puneau sechestru pe averea lui din Brașov [4].

*Ioan Șterie Costa*, nepotul lui Papazoglu, era tovarăș de negoț cu Nicolae Nenovici din Șiștov. Împreună trimiteau lui Marcu și lui Safranu din Sibiu monede la topit și primeau de la Ciocan din Viena galbeni de Regensburg, olandezi, împărătești. Nenovici furniza lui Safranu mii de ocale de scumpie [5].

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 1064, 990, 957, 952, 958, 1458, 1824, 1848, 1912, 1973, 1950, 1957, 983, 1006, 1000, 1035, 1068.

[2] *Ibidem*, I, 535, 544, 624, 665, 666, 1507, 1567, 1854, 2085.

[3] Hurmuzaki, *Doc.* 19[I], p. 679.

[4] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 523, 532, 656, 675, 859, 965, 967, 970, 1072, 929; *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, I, 2450.

[5] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 1797, 584, 652, 664, 670, 936, 953, 1047, 1070, 1071, 1121, 1126, 1144, 1147, 1152, 1159, 1211.

www.dacoromanica.ro

*Mărgărit Ioviţa* din Bucureşti pare să fi fost originar din Melenic, ca şi Safranu, căci acesta îi scria în 1797 că s-a întristat de cele întîmplate „în patria lor; evenimente rele vor avea loc totdeauna în împărăţia turcească". El era în relaţie cu Gheorghe Popovici şi comp., din Viena, de la care primea galbeni; cu aceştia cumpăra groşi grei, care luau calea obişnuită către monetăria din Alba Iulia [1].

Unii negustori bucureşteni aveau strînse relaţii cu Constantinopolul. Astfel, *Antonache Hagi Teohari*, al cărui tată, Hagi Teohari Hagi Dimitriu, locuia la Constantinopol. Safranu trimitea lui Antonache la Bucureşti poliţe care să fie negociate şi trase asupra tatălui său de la Constantinopol; de asemenea îi trimitea caragroşi, adică taleri împărăteşti „cu vulturul cu sabie, cît şi fără sabie", precum şi taleri saxonici, spre a fi expediaţi la Constantinopol către Hagi Teohari Hagi Dimitriu sau către firma Toma Anastasie Altengi. Safranu ruga pe Hagi Teohari Hagi Dimitriu să ţină secretă afacerea cu caragroşi, în special faţă de Hagi Constantin Pop, dar după cîtva timp ambele firme sibiene se îndeletniceau cu expedieri de caragroşi la Constantinopol. Caragroşii erau transportaţi prin iasaccii împărăteşti sau cu „calabalîcurile fostului domn Ipsilante". Safranu mai trimitea la Constantinopol galbeni împărăteşti parlachici.

Cu banii încasaţi la Constantinopol pe caragroşi şi galbeni se plătea bumbacul comandat de Safranu de la Panaioti Geanli din Seres. Geanli trăgea la Seres poliţă asupra lui Hagi Teohari Hagi Dimitriu de la Constantinopol, la ordinul lui Petre Manoli şi Teodor Dimitriu din Braşov, asociaţii lui Safranu la negoţul cu bumbac. Sau banii erau remişi de la Constantinopol la Viena prin poliţe de Livorno. Astfel, găsim o poliţă trasă de A. Zanachani din Constantinopol — care încasase valuta poliţei de la Hagi Teohari Dimitrache — asupra lui Filip Hagi Mihail şi Cosadini din Livorno la ordinul lui Manicati Safranu din Sibiu. Acesta din urmă, la rîndul său, dispune ca polita să fie plătită la ordinul lui Thadeus Berger din Viena, care avea sarcină fie să accepte poliţa, fie să o negocieze, transmiţînd-o mai departe. Iată un exemplu de poliţă indosabilă care îşi schimbase de 4 sau poate chiar de 5 ori proprietarul şi care era în perspectivă de a trece în proprietatea încă a altora. Era acesta un sistem de plată la distanţă care scutea de transporturi inutile de monede şi totodată aducea beneficii negociatorilor de poliţe.

În ianuarie 1798, Safranu scria lui Hagi Teohari Dimitriu: „în regiunea noastră caragroşii sînt rari şi atîta timp cît oamenii nu ştiau nimic despre caragroşi, aceştia erau cumpăraţi cu un baş mic sau fără baş. Acum însă nu este nici o pricopseală la caragroşi, deoarece oamenii se năpustesc unii peste alţii la cumpărarea caragroşilor, forţînd başul lor, după cum s-a întîmplat cu împărăteştii Mariei Terezia, adică cu vulturul fără sabie şi sceptrul la picioare, care se cumpără cu 10 cr. başul". Cu galbenii se petrecea acelaşi lucru. Safranu scria lui Altengi din Constantinopol: „la Sibiu, galbenii se cumpără cu un laz de 12 cr. şi situaţia aceasta va ţine pînă la lăsata secului de Paşti, deoarece băştinaşii folosesc galbenii la plata porcilor din Valaho-Bogdania".

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu* I, 1161, 1118, 1152, 1155, 1229, 1254, 1867, 1881, 1899, 1981, 1990, 2025.

www.dacoromanica.ro

Safranu și Antonache Hagi Teohari își făceau diverse servicii reciproce. Cum sobele de fier lucrate la Timișoara erau foarte căutate la București în acea vreme, Safranu mijlocea expedierea a 3 sobe în greutate de 1 298 funți și în valoare de 101.35 fl.ren. pentru Antonache, iar acesta îi trimitea de la București dulceață de chitră sau scoici de la Constantinopol, comandate pentru medicul Manase Eliad [1].

Un alt negustor bucureștean cu relații de tovărășie la Constantinopol era *Dimitrie Teohari*, care forma o firmă comună cu Toma Constantin din Constantinopol. În 1792, acesta primea de la Mihail Țumbru din Brașov icusari, mijlocea expedierile de monede ale acestuia către Constantinopol și vindea Curții domnești polițe pentru socoteala lui Anastase Hagi Vulcu din Brașov [2].

În corespondențele negustorilor brașoveni și sibieni găsim informații sporadice și despre alți negustori bucureșteni care se îndeletniceau cu zaraflîcul. Astfel *Hristache Temelie*, frate cu *Ioan Rahtivan* și tovarăș de negoț cu *Dimitrie Hagi Costanda Varnali*, trimitea și el groși grei spre a fi topiți la Alba Iulia și primea în schimb galbeni [3].

*Polihronie Alexiu Hagi Mantu* și comp. din București primea galbeni de la Trandafir Hagi Steriu și comp., precum și de la Ioan Darvari și comp., ambele din Viena [4]. *Hristodul Levca* și comp., *Hristodul Manu Vrena*, *Ioan Dimitrie Cotopuli*, toți din București, primeau galbeni de la Stavru Ioan și comp. din Viena [5]. Marea firmă vieneză Teodor Chiriac Ciocan trimitea galbeni lui *Mihali Gheorghe Bălăceanu* și primea groși grei de la *Ioan Trandafir* lipscanul din București [6]. Totodată avea în permanență la București un om al lui, pe Dimitrie Teohari, care se ocupa de afacerile de zaraflîc ale sale [7]. Gheorghe Popovici din Viena expedia galbeni de Regensburg lui *Ioan Eustatiu Băltărețu* din București [8].

*Gheorghe Cernovici* primea marfă „ausländisch" prin firma vieneză Joh. Mich. Thomas; *Ioan Constantin Odobescu* purta judecată cu un negustor din Boița pentru „60 porci vînduți pe credit cu 720 fl. ung."; frații *Pascali* și comp. din București se interesau la Sibiu de un tovarăș care să depună la negoțul cu vite jumătate din bani și căutau legături cu măcelarii și negustorii din Sibiu, care fac negoț de vite în Banat și Ungaria [9].

Corespondența negustorilor brașoveni și sibieni, pe care ne bazăm expunerea de mai sus, dezvăluie unul din izvoarele principale de acumulare primitivă a capitalului în Țara Romînească. Alături de forma mai veche de înmulțire a avuției comerciale prin transformarea banilor în marfă și a mărfii în bani, capătă preponderență către sfîrșitul veacului

---

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 923, 927, 1544, 1552, 1553, 1563, 1910, 2070 2078, 1860, 1894, 2021—2023, 1639, 1640, 1960, 1994, 1768, 1859, 1878, 1892, 1949.
[2] *Ibidem*, I, 933, 935, 980, 1055, 1134, 1333.
[3] *Ibidem*, I, 1224, 1274, 1311, 1332, 1337, 1341, 1379, 1391, 1283.
[4] *Ibidem*, I, 1360, 1364, 1375.
[5] *Ibidem*, I, 1667, 1669, 1100, 1160, 1152, 1569.
[6] *Ibidem*, I, 1329, 1665, 1779, 1259, 1835, 1836, 1851, 1874, 1884, 1894, 1917.
[7] *Ibidem*, I, 935, 936, 973, 1048, 1152, 1159, 1180, 1195, 1473, 1608, 1834, 1514.
[8] *Ibidem*, I, 1152, 1155, 1158.
[9] *Ibidem*, I, 1454, 1456, 1219, 1271, 1351.

www.dacoromanica.ro

al XVIII-lea tratarea banilor — atît a numerarului, cît şi a banilor de credit — drept mărfuri. Transformarea mărfurilor în bani era un proces de lungă durată şi cu multe riscuri, pe cînd negoţul cu bani şi cambii asigura cîştiguri mari şi repezi, accelera procesul de acumulare a capitalului. Negustorul braşovean Mihail Ţumbru explica tovarăşului său de negoţ, postelnicul Hagi Stan Jianu, că pentru compania lor n-ar fi rezultat un astfel de cîştig, dacă n-ar fi limitat negoţul cu mărfuri pentru a da extindere negoţului de bani. Acest din urmă gen de negoţ era la adăpostul multor vicisitudini la care era expus cel dintîi. Mărfurile ocupau un volum mai mare decît monedele şi transportul lor pe drumuri primitive, cu mijloace de transport rudimentare, era foarte anevoios. În scrisorile acestea comerciale auzim adesea despre mărfuri lăsate pe la hanuri de către cărăuşi nemulţumiţi de plată sau împiedicaţi de zăpezi şi ploi; de pierderi avute la mărfuri stricate din cauza duratei transportului sau dificultăţii desfacerii; de veresii neîncasate; de prohibiţii de import şi export asupra uneia sau alteia dintre mărfuri.

Negoţul cu marfa-bani se exercita, ca şi negoţul cu mărfuri, pe plan internaţional, pe o vastă zonă întinsă de la Constantinopol la Viena şi din sudul Dunării de la Seres pînă la nord la Iaşi. Imaginea zarafului ca mic negustor ambulant care îşi exercită negoţul de schimb de monede la tarabă, pe ulite, — imagine pe care ne-a transmis-o studiile mai vechi de istorie economică — trebuie completată cu aceea a unui zaraf-mare negustor de proporţii internaţionale, agent de emigrare a banilor universali — a aurului şi a argintului — dintr-o ţară în alta.

Dezvoltarea comerţului cu marfa-bani a fost favorizată de condiţiile circulaţiei monetare din Imperiul otoman şi cel habsburgic. În ambele imperii circula o mare felurime de monede, diferite din punct de vedere al conţinutului de metal preţios, al titlului, al mărimii, al formei etc. Specialiştii[1] au stabilit în Ţara Romînească la sfîrşitul veacului al XVIII-lea peste 60 feluri de monede în circulaţie. Raportul de valoare între ele varia de la o piaţă la alta, potrivit cererii şi ofertei şi potrivit instabilităţii preţului metalelor nobile. Negustorii de bani, zarafii, speculau aceste variaţii de valoare, purtînd încoace şi încolo acest gen de marfă — monedele şi cambiile — şi oferind-o spre vînzare acolo unde cursul era mai ridicat şi şansa de cîştig mai mare. Uneori ele se plimbau rînd pe rînd de la Bucureşti la Constantinopol, Seres, Tîrnova, Salonic, Uzunciova, Slivno, Zemlin etc.

Haosul monetar din cele două imperii, cu mulţimea monedelor, coexistenţa monedelor de aur cu cele de argint, a monedelor uzate cu cele noi, a monedelor slabe cu cele drepte, a monedelor drepte cu cele forte, se accentuează încă mai mult în statul habsburgic prin punerea în circulaţie a monedelor de hîrtie. Pentru acoperirea deficitului bugetar rezultat de pe urma războaielor cu turcii şi — către sfîrşitul veacului — cu francezii, statul pusese pe piaţă 44 milioane florini în bancoţidule prin emisiu-

[1] C. I. Condurache, *Istoricul sistemelor monetare în Ţările Romîne pînă la 1867*, în *Buletinul Soc. Numismatice Romîne*, 1933—1934, p. 45.

www.dacoromanica.ro

nile din anii 1762, 1771, 1785[1]. Urmarea a fost dispariția din circulație a banilor buni, a monedei metalice, și înlocuirea cu bani slabi, adică fenomenul economic cunoscut sub numele de „legea lui Gresham". „Dacă se emit bancnote care înlocuiesc banii metalici (deci și moneda de argint în țările în care argintul este măsura valorii) în circulația internă, atunci a doua funcție a fondului de rezervă (anume de a servi pentru circulația internă) încetează, și o parte a metalului prețios care a servit pentru îndeplinirea ei va lua pentru mult timp drumul străinătății"[2].

În 1794, Țumbru scria corespondenților săi că „în regiunile noastre și la Viena au dispărut toți banii imperiali, nu mai există decît hîrtie și polițe, negoțul se face mai mult cu monedă turcească"[3]. Monedele de aur erau folosite de către stat în plățile peste graniță pentru întreținerea armatei de război, erau tezaurizate de către nobili sau erau vînate de negustori, spre a fi vîndute pe piețele străine, unde aveau curs mai ridicat. Monedele de argint mărunte — căci florinul dispăruse aproape cu totul încă mai demult, devenind doar o monedă de calcul — erau și ele vînate de negustori, spre a fi vîndute la monetăria din Constantinopol pentru valoarea lor metalică, ce depășea valoarea lor ca monede.

Dacă în 1791—1794 monedele de argint se scurgeau către Constantinopol, în anii următori, 1795—1797, ele se îndreaptă către Viena și Alba Iulia. Dacă tarapanaua din Constantinopol înghițea tezaurul metalic habsburgic, nu mai puțin monetăriile de stat din Viena și Alba Iulia înghițeau tezaurul metalic otoman. Căci „între țările care nu produc aur și argint are loc o permanentă circulație de metal prețios. Numai precumpănirea acestei mișcări într-o parte sau alta decide dacă în ultimă instanță are loc un aflux sau o scurgere de metal prețios, deoarece mișcările pur oscilatorii și adesea paralele se neutralizează în cea mai mare parte. Dar tocmai de aceea, cînd avem în vedere acest rezultat, pierdem din vedere de cele mai multe ori permanența și cursul în genere paralel al ambelor mișcări. Lucrurile sînt privite întotdeauna ca și cum un import excedentar și un export excedentar de metal prețios n-ar fi decît efectul și expresia raportului dintre importul și exportul de mărfuri, în timp ce ele sînt în același timp și expresia raportului dintre un import și un export de metal prețios însuși, independent de comerțul de mărfuri"[4].

Stăpînit de idei mercantiliste, statul habsburgic se străduia să-și atragă metalul nobil și să înmulțească, prin negoț și industrie, izvoarele avuției naționale. Afacerile de zaraflîc ale negustorilor, în măsura în care ele au însemnat un aflux al metalului nobil către Viena, însemna pentru stat o modalitate de a-și reface tezaurul epuizat de războaie. De aceea autoritățile statului habsburgic vedeau cu ochi buni aceste afaceri. Merkelius și curierii agenției cezaro-crăiești erau adesea purtătorii monedelor metalice dintr-un imperiu în altul, nu numai din motivul unui cîștig personal. Negustori ca N. Paciura își făceau un titlu de merit din faptul

[1] H. Ritter v. H. Hankiewicz, *Bestimmungen über Münzwesen, Staatspapiergeld und Staatsschuld in Österreich*, Viena, 1887, p. 58.

[2] Karl Marx, *Capitalul III*[2], Buc., 1955, p. 544.

[3] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Or. Stalin*, II, 590, 602, 618.

[4] Karl Marx, *op. cit.*, p. 543.

www.dacoromanica.ro

că au alimentat cu argintul groşilor turceşti monetăriile de stat habsburgice.

Baterea din nou a monedelor din vechile monede date la topit la monetăriile de stat era un prilej de scădere a greutăţii şi titlului lor, a valorii lor reale faţă de valoarea înscrisă pe monedă şi deci o sursă de cîştig pentru conducătorii statelor. Falsificările şi deteriorările monetare, adică scăderea conţinutului de metal preţios sau a titlului metalului din care erau confecţionate monedele, constituiau în epoca feudală un mijloc frecvent utilizat de clasele dominante „pentru a pompa, pe nesimţite, venituri suplimentare de la micii producători", care „primind pentru produsele lor bani care nu aveau valoare deplină, erau spoliaţi de o parte din produsul muncii" [1].

Dacă negustorii sudiţi cezaro-crăieşti aşezaţi la Bucureşti erau ocrotiţi şi ajutaţi de autorităţile statului habsburgic, ei fiind uneltele de realizare a tendinţelor sale politice, curînd ei îşi creează o poziţie puternică şi înaintea clasei feudale din Ţara Romînească în rîndul căreia vor căuta să pătrundă.

Prin importul de mărfuri lipscane, negustorii satisfăceau nevoile de lux şi de europenizare a boierimii. Către sfîrşitul veacului al XVIII-lea se petrecuse o prefacere a modei şi a gustului clasei boiereşti. Articolele vestimentare turceşti, şi chiar şi cele veneţiene, nu mai corespundeau acestui gust. Un contemporan, Peysonnel [2], observa că femeile „un peu au-dessus du commun" disprefuiesc „les damasquettes de Venise", abandonîndu-le femeilor „des plus bas étages", şi preferă stofele, desenurile şi culorile manufacturii apusene.

Dar nu numai vanitatea, ci şi interesul vital al clasei feudale avea nevoie de aceşti negustori. Domnitorul avea grele obligaţii băneşti către Poartă. Plata să făcea adesea prin trageri de polițe. Polițele erau procurate de negustori, care erau dispuşi să crediteze cămara domnească şi să aştepte achitarea polițelor, bineînţeles în schimbul unui profit. „Comerţul cu bani" — scrie Marx — „ajunge la deplină dezvoltare, şi aceasta chiar de la primele sale începuturi, atunci cînd la funcţiile sale obişnuite se adaugă acelea ale luării şi acordării de împrumuturi, precum şi comerţul pe credit" [3]. Pe de altă parte şi cămara domnească îşi crea izvoare de venituri, finanţînd afacerile negustorilor. Am văzut că negustorul C. Vasiliu lua bani pentru afacerile cu polițe de la cămările domneşti din Bucureşti şi Iaşi.

Prin împrumuturi cămătăreşti, negustorii au reuşit să şi-i oblige deopotrivă pe domnitor ca şi pe boieri. Safranu solicita sprijinul domnitorului pentru afacerile sale comerciale, cerea să-l excepteze de la prohibiţia exportului de exindari sau a exportului de piei. Negustorii îşi exercitau influenţa asupra Curţii domneşti prin rudele lor instalate sub un titlu

---

[1] Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Romînia*, Buc., 1958, p. 44—45.

[2] Peysonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, 2 vol., Paris, 1787.

[3] Karl Marx, *Capitalul*, *III*[1], Buc., 1956, p. 314.

www.dacoromanica.ro

sau altul la Curte. Astfel, Manase Eliad, rudă cu Safranii din Sibiu, ajunge la sfîrşitul anului 1796 medic al Curţii din Bucureşti. După cîtva timp, Safranu scria unui corespondent că „Manase se bucură de o deosebită consideraţie atît la Curtea domnească din Bucureşti, cît şi la cea din Iaşi" şi încerca prin el obţinerea de bilete de liber export pentru mărfuri şi monede interzise[1]. Manase Eliad a fost nu numai medicul apreciat al Curţii, ci şi profesor la Academia domnească. După îndepărtarea lui Ipsilante, Manase pare să se fi întors la Sibiu, unde moare la 17 octombrie 1813, după cum reiese dintr-o corespondenţă a lui N. Paciura cu Papazoglu din Bucureşti [2].

Un alt personagiu prin care negustorii îşi exercitau influenţa asupra Curţii era paharnicul Ioan Hagi Moshu. Acesta era fratele negustorului Nicolae Hagi Moshu din Viena. Negustorul vienez călătorea adesea la Bucureşti, primea pungi cu groşi de acolo, făcea negoţ cu mărfuri şi monede, iar în 1796 dădea un răsunător faliment împreună cu alte multe case comerciale din Viena. Elefterie Ioan întreba pe Ţumbru dacă a aflat de „falimentul valahilor din Viena, printre care se află şi Moshu cu taraful său" [3]. Dacă în perioada corespondenţei pe care ne bazăm expunerea de faţă, paharnicul Ioan Hagi Moshu nu se îndeletnicea încă cu negoţul de monede, la începutul veacului al XIX-lea îl va practica deosebit de intens, alături de alţi mulţi boieri ai Curţii, ca Nicolae Trăsnea, Ştefan Beliu, Constantin Leascoglu ş.a., aşa cum se desprinde din registrele comerciale provenite de la Nicolae Paciura. Din negoţul cu monede şi din arenda ocnelor, Ioan Hagi Moshu realizează mari averi şi ajunge, sub domniile regulamentare, bancher oficial al domnitorilor şi al vistieriei.

Paharnicul Ioan Vilara era rudă cu negustorul Toma Vilara din Sibiu. Acesta din urmă era întovărăşit cu Ioan Marcu şi cu Manicati Safranu pentru negoţul cu ceară. Ceara era furnizată de „medelnicerul", apoi „paharnicul" Ioan Vilara şi expediată la Veneţia. În catastihul cerii provenit de la Gh. Ioan Marcu se face adesea însemnare de datoriile pentru ceară către Ioan Vilara [4].

Dar negustorii aceştia nu se vor mulţumi numai să exercite influenţă asupra Curţii domneşti şi să se strecoare sporadic în rîndurile boierilor de Curte, ci aspiră către funcţii politice. Bancherul Chiriac Polizu a fost candidat de consul prusac; Stati Petrovici, bancher al Curţii prusiene, a fost agent al Prusiei şi apoi dragoman al Agenţiei cezaro-crăieşti; bancherul Gheorghe Sachelarie îşi schimbase cetăţenia turcă cu cea cezaro-crăiască şi fusese recomandat ca agent consular al Prusiei, dar n-a fost acceptat de turci [5]. În 1798, cei patru vornici ai doilea se aleg dintre negustori: Ioan Scufa la mile, Spirea Cazoti la străji, Mihai Chiriţă la şcoli, Petre Vasiliu la cişmele şi orfanotrofie, iar în Tribunalul din 1797 intrau,

[1] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 1092, 981, 1009, 1357, 1351, 1152, 1213, 1234, 1245, 1612.
[2] *Registrul Comp. grec. Sibiu*, nr. 57, p. 566.
[3] *Catalog. doc. grec. Arhiv. Stat. Sibiu*, I, 1701.
[4] *Ibidem*, I, 182, 73, 84.
[5] N. Iorga, *op. cit.*, p. 100; v. şi Hurmuzaki, *Doc.*, X, p. XLVI—XLVIII.

www.dacoromanica.ro

aleşi de domn, un Hagi Dumitrache Papazoglu, Polihronie Alexiu, Eustatie Petre, Teodosie Toma şi alţi negustori [1].

Paralel cu infiltrarea negustorilor în rîndul clasei feudale are loc şi un proces de atragere a clasei feudale către îndeletnicirea negoţului. „Comerţul exercită deja o atracţie atît de puternică asupra clasei feudale, încît o transformă, o descompune şi o asimilează în parte. Numeroşi sînt boierii care nu se ocupă numai de desfacerea cît mai avantajoasă a produselor, ci se oferă negustorilor să strîngă, de exemplu, producţia de lînă dintr-un judeţ sau dintr-o provincie întreagă. Alţii propun să se asocieze cu negustorii în tovărăşii permanente" [2]. Şi nu numai în negoţul cu produsele moşiei, ci şi în negoţul cu bani se lasă antrenată clasa feudală. Dacă în monarhia habsburgică, cu clase feudale claustrate în forme de viaţă tradiţionale, constatarea lui Safranu „şi nobilii au devenit zarafi" corespundea unei realităţi, cu atît mai uşor în Ţara Romînească, unde clasa feudală ajunsese să fie formată în bună parte din foşti dregători cu deprinderi afaceriste dinFanar.

Transformarea socială, cu încălcarea barierei între boieri şi negustori, era expresia unei adînci prefaceri în economia Ţării Romîneşti. Prin aşezarea negustorilor sudiţi cezaro-crăieşti la Bucureşti, capitala Ţării Romîneşti intră la sfîrşitul veacului al XVIII-lea în reţeaua schimburilor economice internaţionale, alături de marile centre comerciale, Constantinopol, Viena, Leipzig, Triest, Zemlin ş.a., în care îşi desfăşurau activitatea aceşti negustori. Faptul a avut urmări hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a economiei ţării. Posibilitatea de desfacere a produselor agricole şi animale pe o piaţă internaţională şi perspectiva cîştigului bănesc a dat o nouă orientare întregii economii a Ţării Romîneşti. De unde mai înainte moşierii feudali, precum şi micii producători — ţărani şi meşteşugari — produceau în mod precumpănitor pentru îndestularea propriilor nevoi şi ale unei pieţe restrînse la oraşele cele mai apropiate, către sfîrşitul veacului al XVIII-lea ei se simt stimulaţi să-şi intensifice producţia de lînă, ceară, seu, piei. cordovane etc., căci ştiau că produsele lor vor fi căutate de negustori, chiar acasă la producători, ba adesea arvunite înainte. Datorită negustorilor, economia naturală face loc tot mai mult economiei de schimb. „Dezvoltarea comerţului şi a capitalului comercial dezvoltă pretutindeni producţia în direcţia valorii de schimb, îi măreşte volumul, o face variată şi cosmopolită, transformă banii în bani universali. De aceea comerţul exercită pretutindeni o acţiune mai mult sau mai puţin dizolvantă asupra organizărilor producţiei pe care le găseşte şi care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire înspre valoarea de întrebuinţare" [3].

Negustorii sudiţi cezaro-crăieşti aşezaţi în Ţara Romînească au contribuit, prin acumularea de mari capitaluri şi prin forţa de descompunere a banului, la accelerarea ritmului de trecere de la orînduirea feudală la orînduirea capitalistă. Supuşenia cezaro-crăiască fiind doar un accident, mulţi dintre ei fiind romîni macedoneni, ei se vor asimila cu uşurinţă populaţiei băştinaşe.

[1] N. Iorga, *op, cit.*, p. 82—83, 108.

[2] Andrei Oţetea, *Casa de comerţ Hagi Constantin Pop din Sibiu şi rolul ei în dezvoltarea comerţului din Ţara Romînească*, în *Comunicări şi articole de istorie*, Buc., 1955, p. 43.

[3] Karl Marx, *Capitalul III*[1], Buc., 1956, p. 325.

www.dacoromanica.ro

# БУХАРЕСТСКИЕ КУПЦЫ В КОНЦЕ XVIII В. И ИХ СВЯЗИ С БРАШОВОМ И СИБИУ

## РЕЗЮМЕ

На основе изучения документов, находящихся в архивах Брашова и Сибиу, авторы исследуют один из аспектов обменных операций, совершаемых торговыми кампаниями в конце XVIII в. В статье показывается, что торговля деньгами — явившаяся следствием таких условий, когда стоимостное отношение различных монет, циркулировавших между Оттоманской и Габсбургской империями варьировало в зависимости от рынка — облегчила спекуляцию широких масштабов. Традиционные торговые отношения Валахии с Трансильванией через посредство городов Брашов и Сибиу приобретают новый аспект, особенно к конца XVIII в., благодаря росту торговли движимостью, векселями и монетой по сравнению с торговлей товарами.

В работе подробно описывается торговая деятельность купцов Теодорана Константина Чинку, Елефтерие Иона, Мэргэрит Иоана, Георге Кастришиу, Теодора Анастасиу, Иоанна Анастасиу, Теодосие Тома, Стати Петре Пенковича и др. Эти бухарестские купцы, частично поддерживаемые и покровительствуемые габсбургскими властями, создают себе прочное положение по отношение к феодалам Валахии, в ряды которых они стремятся проникнуть. При помощи ростовщических ссуд купцам удавалось поставить в зависимость от себя как государей,так и бояр. Но купцы не довольствуются только влиянием на господарский двор и тем, что проникают в ряды придворных они жаждут политических функций.

Параллельно с проникновением купцов в ряды класса феодалов осуществляется и процесс вовлечения феодалов в торговлю.

Жившие в Бухаресте купцы Габсбургской империи путем накопления больших капиталов и благодаря возможности располагать деньгами содействовали ускорению темпов перехода от феодального строя к капиталистическому.

Так как габсбургское подданство этих купцов было простой формальностью, тем более, что многие из них являлись румынами-македонцами, они впоследствии легко асеимилировались местным купечеством и составили ядро румынской буржуазии.

# NÉGOCIANTS BUCARESTOIS À LA FIN DU XVIII[e] SIÈCLE; LEURS RELATIONS AVEC LES VILLES DE BRAŞOV ET DE SIBIU

## RÉSUMÉ

Sur la base de l'analyse des matériaux trouvés dans les archives de Braşov et de Sibiu, les auteurs présentent un aspect des vastes opérations de change des compagnies commerciales de la fin du XVIII-e siècle. Dans l'article on montre que le trafic avec de l'argent — conséquence des conditions de la circulation monétaire entre l'Empire Ottoman et celui des Habsbourg des diverses monnaies dont le rapport de valeur différait d'une place à l'autre — facilitait des opérations spéculatives de grandes proportions.

www.dacoromanica.ro

Les relations commerciales traditionnelles de la Valachie avec la Transylvanie par l'intermédiaire des deux villes, Braşov et Sibiu, prennent — notamment vers la fin du XVIII-e siècle — un aspect nouveau, grâce à l'augmentation du négoce des valeurs mobiliaires, traites et monnaies, ce négoce étant devenu bien plus intense que le commerce des marchandises.

On expose largement l'activité des négociants Teodoran Constantin Cincu, Elefterie Ion, Mărgărit Ioan, Gheorghe Castrişin, Teodor Anastasiu, Teodosie Toma, Stati Petre Pencovici et autres. Ces négociants bucarestois, partiellement protégés et aidés par les autorités habsbourgeoises, se créent une position puissante, avant la classe féodale de la Valachie, dans les rangs de laquelle ils chercheront à pénétrer. Par des prêts usuraires, les commerçants réussissaient à rendre redevables envers eux en égale mesure et les princes régnants et les boïards. Mais ces commerçants-là ne se contenteront point d'exercer une influence sur la Cour et de se glisser dans les rangs des nobles, mais ils aspirent à des fonctions publiques.

Parallèlement à l'infiltration des négociants dans les rangs de la classe féodale, a lieu aussi un processus d'attraction de la classe féodale vers la pratique du commerce.

Les commerçants sudètes envoyés par les autorités impériales de Vienne et établis à Bucarest, ont contribué, en accumulant de grands capitaux et par la force de décomposition de l'argent, à l'accélération du rythme de passage de l'ordre féodal à l'ordre capitaliste. Leur appartenance à l'Empire des Habsbourgs n'était qu'accident, beaucoup d'entre eux étant à l'origine des Roumains de Macédoine et par conséquent ils s'assimileront facilement aux commerçants indigènes.

www.dacoromanica.ro

# CAMPANIA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN MOLDOVA

DE

ALEXANDRU I. GONŢA

Despre planul lui Mihai Viteazul de a ocupa Moldova, s-a ştiut îndată ce Ieremia Movilă ajunsese domn şi începuse tratative cu turcii care urmăreau aşezarea în scaunul Ţării Romîneşti a lui Radu Mihnea [1]. Mijlocul ales, după spusele lui Mihai însuşi, a fost otrava [2]. Pentru a preîntîmpina aceasta, Mihai Viteazul, ar fi atacat Moldova — după unele rapoarte contemporane — în primăvara anului 1596 şi l-ar fi alungat pentru scurt timp chiar pe Ieremia Movilă din Iaşi [3]. Locul luptei nu este cunoscut persoanelor care au întocmit aceste rapoarte. Această pretinsă campanie n-a avut loc niciodată pentru că ea nu este menţionată în nici un izvor narativ, document intern sau extern moldovean, ori muntean.

Dar despre ocuparea Moldovei în primăvara anului 1600 cronicile şi mai ales documentele interne şi externe ne dau preţioase amănunte. Autorii care s-au ocupat pînă în prezent de campania lui Mihai Viteazul în Moldova, susţin în majoritate că ţara întreagă a fost ocupată fără lupte, afară de ciocnirile care au avut loc la Verbia şi Hotin.

Cronicarul Miron Costin, scrie — probabil din amintirile bătrînilor — că „ocuparea Moldovei s-a făcut după o luptă a lui Mihai Viteazul la o vale ce se cheamă Milcovul cel Mare. în Ţara Muntenească cu Simion Movilă". Şi apoi cu haiducii poloni după părăsirea Sucevei de Ieremia Movilă „pre Jijie, la un sat anume Verbia unde stă o movilă mare peste trupuri apoi de Ieremia Vodă făcută" [4].

Rapida înaintare a lui Mihai o explică cronicarul prin faima de care se bucura acesta printre ostaşi. „Şi era aşe de groaznic Mihai Vodă şi vestit

---

[1] Hurmuzaki, *Doc. Ist. Rom.*, XII, p. 109, IV.2, p. 215; A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, ed. I. Vlădescu, vol. V, p. 176.

[2] Hurmuzaki, $I_2$, p. 600—601; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 182.

[3] Hurmuzaki, $I_2$, p. 380; 111, p. 505; IV—2, p. 218; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 177.

[4] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, p. 17. Verbia, astăzi seliştе lîngă Văculeşti, raionul Dorohoi.

www.dacoromanica.ro

în războaie în toate aceste părți, cît îndată ci-au sosit la Suceava i s-au închinat și cetatea Sucevei și a Neamțului" [1].

Nicolae Costin, reproducînd aproape identic pasajul din cronica tatălui său mai adaugă că Ieremia ar fi încercat să-l oprească pe Mihai la Trotuș dar a fost surprins „nuntindu, nepurtîndu de grijă, așa în grabă să-i fie oaspe Mihai Vodă" [2]. N. Bălcescu, scrie că, după o rezistență la Trotuș, moldovenii s-au predat în număr de 15 000 „puindu-și cușmele în vîrful lănciilor" în urma luptelor „de la Verbia și Otani de lîngă Hotin"[3].

După A. D. Xenopol, cucerirea Moldovei s-a făcut „aproape fără vărsare de sînge" deoarece întreaga armată a lui Ieremia trecu de partea lui Mihai, poporul fiind nemulțumit din „pricina stoarcerilor" la care fusese supus de Ieremia și poloni [4].

N. Iorga — scrie — în una din lucrările sale — că Ieremia ar fi dat lupta cu Mihai la o localitate anume Jaștea (sic !) — unde a fost — după cronica folosită — un război mare cîtăva vreme „în care mulți moldoveni și leași periră" [5]. În altă lucrare, același autor ne spune că Ieremia a fost silit să dea lupta, dar ai lui au trecut la Mihai [6], în număr de 25 000 oșteni. Tot N. Iorga scrie apoi în altă parte că Ieremia „nu se împotrivi, retrăgîndu-se după sfatul lui Zamoiski spre adăpostul sigur de la Hotin", pentru că „polonii pe care se răzma și fără cari nu putea să-și înfrunte vechiul dușman aveau ordinul să nu atace deocamdată pe cineva, care apărea ca omul împăratului, sprijinit acesta și de Papa"[7]. Singura luptă, care s-ar fi dat, ar fi fost aceea de la Verbia — luată după cronica lui M. Costin.

P. P. Panaitescu, scrie la fel că ocuparea Moldovei s-a făcut fără lupte, deoarece însuși Zamoiski îl sfătui pe Ieremia „să nu dea vreo luptă, ci să se întărească la Suceava cu arme și merinde îndestul, și să întîrzie acolo înaintarea dușmanului". Dacă la Suceava n-ar găsi loc bun de apărare, atunci „să se întărească în munți sau în locuri cu ape și copaci" [8].

Ilie Corfus ne informează că Mihai Viteazul, pătrunzînd în Moldova cu o armată de 18—28 000 oameni, apăru pe la mijlocul lunii mai în fața Sucevei fără să fi dat vreo luptă [9]. Cetatea Sucevei fu predată, chiar în schimbul unei sume de bani de trădătorul Trașcă[10].

Const. Turcu, indicînd, într-un studiu recent, drumul urmat de oastea lui Mihai, aduce o serioasă contribuție la cunoașterea campaniei

---

[1] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, p. 17.

[2] Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. St. Petre, p. 594—595.

[3] N. Bălcescu, *Istoria Rominilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, în *Opere*, II, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 282.

[4] A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 222—223 „absque ulla clade et sanguinis profusione". Heidenstein, în Engel, *Geschichte der Walachey* — p. 247; Hurmuzaki — XII, p. 881 — A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 223.

[5] N. Iorga, *Istoria Armatei Romînești*, București, 1930, vol. 1, II, p. 31.

[6] Idem, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1935, vol. II, p. 70.

[7] Idem, *Istoria Romînilor*, București, 1937, vol. V, p. 345.

[8] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, 1936, p. 184—185.

[9] Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii*, București, 1938, p. 93—95.

[10] *Ibidem*, p. 104.

www.dacoromanica.ro

anului 1600, folosind documentele interne [1]. Afară de luptele menționate și de alți istorici autorul mai adaugă și una care ar fi avut loc între Frumușica și Botoșani, reprodusă de Artur Gorovei în monografia orașului Botoșani [2]. Dat fiind faptul însă că toate aceste studii sînt depășite de documentele publicate în Colecția Academiei R.P.R., în ce privește drumul urmat de grupurile de oaste ale lui Mihai Viteazul și mai ales, de acela urmat de grupul comandat de Baba Novac și apoi de datele încă nevalorificate suficient din unele documente ale colecției Hurmuzaki cu privire la luptele din tîrgul Trotuș, de la Bacău și Suceava, ne propunem ca în studiul de față să urmărim luptele date de oastea lui Mihai pentru cucerirea Moldovei.

## PREGĂTIREA CAMPANIEI

La 10 octombrie 1598, Mihai ceru pe față împăratului Rudolf II — prin Petru Armeanul — învoirea de a ocupa Moldova [3]. Știrile despre intențiile de a ataca Moldova erau deja cunoscute la 24 noiembrie 1598 și la Curtea Poloniei. de unde regele Sigismund al III-lea se plîngea împăratului Rudolf al II-lea [4]. Deși împăratul ezită timp de un an să dea o asemenea aprobare, Mihai, sătul de așteptare, dădu ordin la 21 decembrie 1599 trupelor sale din Transilvania să se concentreze la Bistrița și în celelalte orașe transilvănene de la hotarele Moldovei [5]. Sfatul dat de Rudolf al II-lea ca să nu se angajeze într-un război cu Polonia [6] în acele vremuri, deși repetat și în ianuarie 1600 [7], nu fu ascultat.

Pentru a obține totuși asentimentul, Mihai comunică împăratului [8] și arhiducelui Mathei, că el are deja „înțelegere cu mai toți locuitorii acelei provincii, astfel că îndată ce va apărea în hotarele ei, cu toții vor trece sub ascultarea împăratului [9]. Vestea trimisă de Mihai măguli probabil pe împărat. căruia nu i-ar fi displăcut să vadă și ultima țară locuită de romîni sub ascultarea sa ; mai ales că ea făcea parte din planurile politice ale Casei de Habsburg încă din vremea cînd se acorda ajutor militar și bănesc lui Ioan Despot Vodă. Dar dacă această veste îi umplea inima de bucurie nestatornicului împărat, ea umplea de amărăciune pe aceea a lui Sigismund al III-lea al Poloniei. Acesta, alarmat de hotărîrea lui Mihai de a ocupa și aduce și Moldova sub ascultarea Casei de Habsburg, cerea la 26 decembrie 1599 într-o scrisoare deschisă adresată nobilimii polone să

[1] Const. Turcu, *Informații documentare cu privire la campania lui Mihai Viteazul în Moldova* — extras din volumul *Studii și articole de istorie*, II, editat de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., 1957, p. 79—80.

[2] Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălticeni, 1926, p. 74—75.

[3] Hurmuzaki, XII, p. 397 ; A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 218.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 503 și 1277 ; A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 218.

[5] Hurmuzaki, III, p. 393 ; IV—1, p. 17 ; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 219.

[6] Hurmuzaki, III, p. 397.

[7] I. Nistor, *Domnia lui M. Viteazul în Transilvania*, în *Anal. Acad.* Rom., S. I. S. III., tom. XXVIII, mem. 10, 1946, p. 78 și C. Turcu, *op. cit.*, p. 78.

[8] Hurmuzaki, IV, p. 15.

[9] Hurmuzaki, vol. IV, p. 17 și XII, p. 873.

www.dacoromanica.ro

se ridice la arme, căci Mihai Viteazul, care a cucerit de curînd țara Ardealului „vrea să se încumete și împotriva Moldovei" [1]. Mihai însuși fu avertizat apoi la începutul anului 1600 că atacul Moldovei va fi socotit de el ca un act de război [2].

Insistențele comisarilor împărătești, dezaprobarea, formală de altfel, a lui Rudolf al II-lea, ca și amenințările lui Sigismund al III-lea nu influențară de loc hotărîrea lui Mihai de a continua pregătirea de război. Neînduplecatul domn, scria în ianuarie 1600 Bistrițenilor, unde haiducii sîrbi cantonați pentru iarnă făceau pagube locuitorilor [3], să se oprească circulația pe drumul Brețcului și de o scrisoare pe care trebuiau să o dea lui Ieremia Movilă [4]. La 1 februarie Bistrițenii trebuiau să încartiruiască în satul Dumitra, noi trupe trimise de Mihai prin Gh. Farcaș [5], iar la 2 februarie să închidă hotarul dinspre Moldova [6]. La aceeași dată închidea și Ieremia Movilă cu straja sa granița dinspre Ardeal [7]. În urma acestor fățișe pregătiri de război, teama lui Ieremia Movilă era suficient de justificată la 19 februarie, cînd comunică lui Ioan Zamoiski că Mihai a terminat de concentrat trupele sale sub munții vecini cu Moldova, dinspre Țara Românească și Transilvania [8]. Pentru a putea preîntîmpina un atac neașteptat, el cerea ajutor și lui Christoff Radziwil voievodul Vilnei [9].

Din partea sa, Mihai Viteazul veni la 4 martie de la Alba Iulia la Brașov, de unde convoca pe Bistrițeni la dieta care avea să se țină la 12 martie [10]. Tot aici primi între timp solia polonă reprezentată prin Andrei Taranovski cu care încheie un tratat [11], precum și pe aceea trimisă de sultan în frunte cu Hussein aga [12]. Deși preocupat cu primirea acestor soli străini, Mihai — ca un bun comandant militar — nu scăpa din vedere măsurile ce trebuiau luate pentru obținerea de informații din Moldova. În acest scop el scria la 15 și 16 martie Bistrițenilor să faciliteze trecerea peste graniță în Moldova a spionilor Francisc Keover și Grigore Donat, care primiră misiunea să se întîlnească cu Toma Ciomortan [13] după înțelegerea cu Moise Secuiul.

Totodată un ordin sever dat din aceeași cetate a Brașovului încerca să stăvilească abuzurile pe care mercenarii nerăbdători la jafuri le săvîr-

---

[1] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Istoria lui M. Viteazul*, Buc., 1936, p. 99—100.

[2] *Ibidem*, p. 105 și I. Corfus, *Corespondența inedită asupra relațiilor lui Mihai Viteazul cu Polonia*, 1935, p. 29—31; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 183.

[3] *Hurmuzaki*, XII, p. 668—669 și XV—1, p. 756.

[4] *Ibidem*, p. 666 și XV—1, p. 755.

[5] *Ibidem*, p. 756.

[6] *Ibidem*, XII, p. 668; XV—1, p. 756.

[7] *Ibidem*, XII, p. 669; XV—1, p. 756.

[8] *Ibidem*, I, 2, 579—580.

[9] *Ibidem*, I, 2, p. 582.

[10] *Ibidem*, XII, p. 751, XV, p. 758.

[11] I. Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii*, p. 80 și urm.; I. Corfus, *Corespondența inedită* ..., p. 38—41; N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. V, p. 343.

[12] Hurmuzaki, XII, p. 764—767, p. 783; N. Iorga, *Ist. Rom.*, V, p. 343; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 165 și urm.; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, II, p. 58; N. Iorga, *Ist. armat. rom.*, II, p. 26—27.

[13] Hurmuzaki, XII, p. 775 și p. 782.

www.dacoromanica.ro

şeau în comitatele ardelene [1]. Nimeni dintre oştenii cazaci, sîrbi ori valahi nu mai aveau voie să „umble fără rost, fără scrisoare şi poruncă" domnească, cerînd „posta şi altele de hrană". Ultimele trupe care aveau să participe la proiectata campanie erau trimise din Gherla spre Bistriţa de aga Leca [2].

Totul era gata pentru război. Lipsea doar silitra necesară la fabricarea prafului de puşcă pentru strîngerea căreia un ordin dat la 25 martie obliga toate stările sociale din regiunea Bistriţei [3]. La 10 aprilie bistriţenii primiră ordinul ca pînă la douăzeci ale lunii „călărimea, pedestrimea şi hrana" lor să fie gata ca să poată „pleca unde este nevoie" [4]. Şi contingentul lor de 2 000 oameni, infanterie, nu erau de disprețuit [5]. O armată de 30 000 ostaşi care-l costa pe Mihai nu mai puţin de 102 000 taleri pe fiecare lună [6] era în aşteptarea ordinului de plecare. Acesta fu dat îndată după 20 aprilie din Alba Iulia. De aci plecă artileria compusă din 24 tunuri [7] după ce sosise şi mult aşteptatul haiduc, Baba-Novac, cu sîrbii săi de la Lipova [8]. Cu aprovizionarea de fîn şi ovăz necesar cailor fu însărcinat vornicul Dragoş — în regiunea Bistriţa [9]. Dar rodnenii nu le puteau da aceste provizii[10]. Mihai însuşi plecă cu căruţa din Alba Iulia spre Miercurea [11]. În Făgăraş, de unde scrie lui Pezzen şi Sibienilor[12] să aducă banii de care are nevoie, Mihai avu o consfătuire cu nemeşii şi juzii oraşelor, care aveau să susţină cu cele necesare efortul trupelor sale [13]. Aici erau concentraţi cazacii călări comandaţi de Branetchi, Valaoschi, Ocesalschi şi Rastopcea cu cei 2 917 cai şi alţi 18 cazaci care formau garda. Ungurii călări ai lui Grigore Makó, erau gata şi ei cu un număr de 916 cai. Moldovenii mercenari aveau 1 432 cai şi se oferiră să meargă sub hotnogul Lupu, căpitanii Anghelachi şi Vasile Mîrza, viitorul spătar.

Sîrbii călări ai lui Petcu odobaşa şi Nicula erau gata cu 1 608 cai. Nu lipsea nici cuceritorul Plevnei, viteazul Deli Marcu cu sîrbii beşlii în număr de 40 şi ceilalţi sîrbi în număr de 120, conduşi de Gaspar Şibrik şi Ivanco Brancovici.

Un număr de 4 000 drabanţi de sub comanda lui Jivco Roşul, Mirda Ianoş, Nedelcu, şi Radul aşteptau ordinul alături de alţi 2 010 drabanţi conduşi de Jivco Negrul, Miclăuş căpitanul şi Dumitru hotnogul. Se arătară dispuşi pentru această campanie chiar drabanţii unguri de sub comanda lui Ferenţ Thury în număr de 200.

[1] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti*, Bucureşti, 1933, vol. VI, p. 58—60.

[2] Hurmuzaki, XII, p. 799 şi XV, p. 759.

[3] *Ibidem*, XII, p. 920—921; C. Turcu, *op. cit.*, p. 78.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 833—834.

[5] *Ibidem*, XII, p. 928.

[6] *Ibidem*, p. 830—831; N. Iorga, *Documente nouă relative la Petru Şchiopu şi Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1898, p. 33—35.

[7] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 519; A. Veress, VI, p. 81 şi 90; Hurmuzaki, XII, p. 925.

[8] Veress A., *op. cit.*, VI, p. 81 şi 90.

[9] Hurmuzaki, XII, p. 880; XV, p. 761.

[10] *Ibidem.*

[11] *Ibidem*, XII, p. 864 şi 869; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, II.

[12] Hurmuzaki, XII, p. 872. Vezi veniturile în „Catastihul ţării Ardealului pe ţinuturi în N. Iorga, *Documente nouă relative la Petru Şchiopu şi Mihai Viteazul*, Bucureşti 1898, p. 30—32.

[13] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 91.


www.dacoromanica.ro

Artileria compusă din 24—37 tunuri era formată din tunarii lui Mihai și cei ai lui Andrei Bathory [1].

La aceștia se mai adăugară și haiducii în număr de 8 000 [2] ai impetuosului Baba Novac sosiți o dată cu Mihai Viteazul și celelalte mici unități care aveau să îndeplinească sarcini auxiliare. După trecerea în revistă a acestei puternice armate, de față fiind pînă și bătrînul Moise Secuiul [3], Mihai se îndreptă spre Brașov și apoi la Prejmer unde era la 3 mai [4].

Atacul asupra Moldovei s-a produs la sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai. Mihai Viteazul își împărți oastea în trei coloane, care aveau să atace din trei direcții diferite.

Trupele muntenești de sub comanda fiului său Pătrașco, cu un efectiv de 10 000 oameni după unele informații [5] și de 16 000 după datele oficiale [6], concentrate la Focșani primiră ordinul să atace din sud.

Trupele de mercenari cu un efectiv de 20 000 pedeștri și 8 000 călări după datele transilvănene [7] (17 000 după știrile polone) [8] cu 24—37 tunuri, sub comanda lui Mihai pătrundeau în Moldova prin pasul de la Oituz.

Un corp de oaste de 7 000 oameni, din care 2 000 erau Bistrițeni [9], trebuiau să urce cu caii Carpații orientali și să treacă peste înălțimea de 1 200 m deasupra nivelului mării pasul Suhard ca să atace Suceava prin Cîmpulung. Ieremia Movilă mai știa că se pregătea un atac și de la nord-vest pe Valea Ceremușului [10], deși documentele vremii pe care le avem nu conțin informații despre aceasta.

Înaintînd pe trei ori chiar pe patru coloane, Mihai Viteazul urmărea să prindă prin învăluire armata adversarului său. Planul strategic întocmit este demn de comparat cu manevrele de încercuire întreprinse de marii generali din epoca modernă [11]. Urmărit pe hartă el ne demonstrează încă o dată marele geniu militar cu care era înzestrat eroul de la Călugăreni și Șelimberg.

Față de pregătirile și planul lui Mihai, Ieremia Movilă rămîne incapabil să ia vre-o măsură eficace de apărare a Moldovei. Documentele interne și izvoarele narative nu pomenesc nimic nici de apariția marelui vornic al țării de jos, și nici de Orăs hatmanul, care peste doi ani avea să zdrobească între Jiu și Amaradia, în bătălia de la Crețești [12], trupele Buzeș-

---

[1] N. Iorga, *Doc. nouă ...*, p. 34—38; Idem, *Ist. Armat. Rom.*, II, p. 28; idem, *Ist. lui M. Viteazul*, p. 68.

[2] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 81 și 90.

[3] I. Corfus, *M. Viteazul și Polonii*, p. 323—324; I. Nistor, *op. cit.*, p. 26.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 886.

[5] R. Rosetti, *op. cit.*, p. 520.

[6] Hurmuzaki, $I_2$ p. 595—596; N. Iorga, *Ist. Armat. Rom.*, II, p. 32.

[7] A. Veress, *op. cit.*, 9; Hurm. $III_2$, p. 353; XII, p. 780, 831, 881, 922 și 1278; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 519; N. Iorga, *Doc. nouă ...*, p. 33—35.

[8] I. Corfus, *M. Viteazul și Polonii*, p. 93—94; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 184.

[9] Hurmuzaki, $I_2$, p. 577 și 596; $IV_2$, p. 24. XII, p. 864, 881, 928, 954; A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 48; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 520.

[10] Hurmuzaki, $I_2$, p. 595—596; N. Iorga, *Ist. Arm. Rom.*, II, p. 32.

[11] J. Vial, *Histoire Abrégée des Campagnes Modernes*, Paris, 1894, p. 167—257; Baranger, *Page d'Histoire militaire*, Paris, 1913, p. 229 și urm.

[12] Hurmuzaki, XII, p. 882—883.

www.dacoromanica.ro

tilor care voiau să instaleze domn pe Radu Mihnea. Pe de altă parte Ieremia nu era nici suficient de informat cît de iminent avea să se producă atacul asupra Moldovei. Un raport al judelui din Rodna de la 4/14 aprilie — făcea cunoscut lui Mihai că Ieremia Movilă lăsase trupele moldovene la vatră şi că el le rechemase numai pentru că auzise că Mihai era gata să cucerească Moldova. Ştirea o avea de la un anume Drilla care locuia la Dorna. Neliniştit, domnul Moldovei se îngrijea mereu să ceară bani de la turci [1] şi ajutor în oaste şi bani de la poloni [2]. Scopul era de a merge să-l instaleze din nou principe al Ardealului pe Sigismund, care se afla la Suceava încă de la începutul lui aprilie [3], dar pe care nu-l preocupa altceva decît petrecerile [4]. În acest moment se produse un atac neaşteptat asupra Sucevei, dat la 25 aprilie/5 mai de corpul de oaste care coborîse munţii dinspre Bistriţa Năsăudului.

Nu ştim cine era comandantul acestui grup de oaste. Ştim însă că el a străbătut Carpaţii aşa de repede după primirea ordinului de plecare, încît la 25 aprilie şi-a făcut apariţia în faţa Sucevei încercînd să ia oraşul şi cetatea prin surprindere. Un raport italian ce poartă data de 1 iulie 1600 scris din Constantinopol, de Girolamo Capello, pe baza ştirilor trimise la 26 mai acelaşi an de un italian cu numele Chieriei Giamcachi Simota care se afla pe lîngă principele Ieremia — („il quale si trova appresso il principe Hieremia") la Suceava şi la Hotin, ne informează că detaşamentul de la Bistriţa a atacat „pe neaşteptate" pe Ieremia la Suceava, Ieremia Movilă avînd la dispoziţie 10 000 moldoveni şi 3 000 poloni [5] reuşi să oprească pe invadatori, după o luptă dată în faţa Sucevei „et combatterono valorissimamente con grandissimo danno dell-una et l-altra parte" [6]. Pierderile suferite de ambele părţi nu sînt menţionate în raport. Sigur însă că ele au fost serioase pentru invadatori, care n-au mai încercat un al doilea atac. Fiind primăvara şi neavînd provizii, ei s-au împrăştiat după hrană. Îi găsim prădînd mănăstirea Slatina de unde ridică „multă avere" [7] şi biserica romano-catolică din Baia pe care o despoaie „de odăjdiile ei scumpe şi de mult argint şi aur" [8]. Spre Suceava se vor îndrepta numai după ce va veni Mihai Viteazul cu grosul oştirii.

## BĂTĂLIA DE PE VALEA TROTUŞULUI

Intenţionînd să aşeze în scaunul Moldovei pe Ştefan Vodă fiul lui Petru Şchiopul pentru care ceruse încuviinţare la începutul lui aprilie

[1] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. I, p. 75 şi 92, Hurmuzaki, $IV_2$, p. 24.

[2] Hurmuzaki, $I_2$, p. 590.

[3] Hurmuzaki, XII, p. 825 şi 838; Veress, *op. cit.*, p. 91 — Ştirile erau trimise de un negustor grec, închis apoi de Ieremia la Suceava.

[4] *Ibidem*, $IV_1$, p. 73. Juramento confirmarunt memoratum Sigmundum per medium annumin Zuchawa fuisse quotidie splendide indutus vino et musica delectabatur.

[5] Hurmuzaki, XII, p. 825; Veress, *op. cit.*, VI, p. 91.

[6] Hurmuzaki, $IV_2$, p. 24.

[7] *Doc. priv. ist. Rom.*, A., XVII, vol. V, p. 326 „acele drese s-au pierdut din mănăstirea Slatina, în zilele lui Mihai Viteazul, cînd au prădat cataniile şi mănăstirea Slatina şi multă avere ... au luat dintr-ace mănăstire".

[8] N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, vol. I, p. 264; cf. C. Turcu, *op. cit.*, p. 85.

www.dacoromanica.ro

împăratului [1], Mihai Viteazul se afla în Brețcu la 4 mai, de unde lăsa locțiitor în Transilvania pe banul Mihalcea [2].

Cu toate ploile torențiale care cădeau pe ambele versante ale Carpaților [3] oastea comandată de Mihai pătrunse prin Oituz și atinse în ultimele zile Trotușul pe valea căruia era așezat tîrgul cu același nume, localitate unde Mihai după raportul comisarilor împărățești trebuia să facă joncțiunea cù trupele muntenești comandate de fiul său Pătrașco[4]. Dacă în adevăr, aici au făcut joncțiune trupele, nu știm. Din documentele vremii nu putem desprinde informații. Aflăm însă din unele rapoarte și scrisori că aici la Trotuș avangarda lui Mihai alcătuită dintr-o ceată de 1 000 călăreți (bei 1 000 Pferten[5]) a fost bătută suferind grave pierderi în bătălia care a avut loc în jurul lui 1 mai. Străjile moldovene n-au cedat tîrgul decît după ce acesta a fost înconjurat și aprins. Bătălia a avut loc într-o vineri după informațiile transmise de Ieremia Movilă lui Zamoiski care la rîndul său retransmitea această știre lui Petru Tylichi [6] la 12 mai. Ca rezultat al împotrivirii moldovenești tîrgul a fost ars din temelie împreună cu 70 sate dimprejur. În acest timp Ieremia Movilă petrecea la o nuntă la granița Poloniei, ne informează un martor ocular care însoțea pe Mihai Viteazul în această campanie [7]. Mihai n-a participat la această bătălie, el fiind la Brețcu încă, unde stătea la îndoială dacă să-și urmeze oastea ori ba. A fost nevoit însă să plece neîntîrziat cu căruța pînă în munți, iar de acolo călare pentru ca să aplaneze un conflict care a izbucnit în Trotuș la împărțirea prăzii din acest oraș, între unguri (Freyhayduggen) și moldovani [8] probabil mercenari în oastea lui Mihai dacă nu vor fi fost chiar muntenii sosiți cu Pătrașco.

Arderea și pierderea satelor din această regiune ne este confirmată de altfel și de un document intern emis de cancelaria lui Constantin Movilă la 28 martie 1609. În el se arată că actele satelor de pe valea Uzului și a Trotușului s-au pierdut „cînd a venit Mihail Vodă în țara noastră cu unguri și cu munteni ... și au stricat țara noastră" [9].

---

[1] Hurmuzaki, IV, p. 48; XII, p. 824, 826 și 869; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, p. 80; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 184.

[2] Hurmuzaki, IV, 1, p. 45.

[3] *Ibidem*, $III_2$, p. 354; XII, p. 883 la 22.IV—2.V; apele Bistriței erau așa de umflate încît împiedicau complet circulația.

[4] *Ibidem*, XII, p. 898 . . . „der Her Waida sey den 4-ten aufbrechen von Prasmar und über dass Moldavisch Gebierg zu einem Flekhen, Totrusch genanth, inn die Eben, mit allen seinem Volkh, ankhumben; dorthin aber sein Sohn Patraschko, anderst Nicolaum genanth, mit dem Volkin was er bei sich hatt zu sich erfordert".

[5] Hurmuzaki, XII, p. 911, la p. 910 „con gran perdita dil Vaivoda".

[6] *Ibidem*, p. 598; P. P. Panaitescu, *Doc. privitoare la M. Viteazul*, p. 105—106.

[7] *Ibidem*, $IV_1$, p. 49 „Exercitus ante quatriduum in Moldaviam missus est, exustum funditu, oppidum Tatros, pagi plusquem septuaginta igne absumti, vix tamen hoc Jeremias animadxuertit, nescio quibus nuptys in finibus Poloniae deditus, sentit quidem hostem in oculis esse, sed omni praesidio destitutus, nullas copias habere dicitur".

[8] Hurmuzaki, $IV_1$ „Constititum erat Vaivodam in Transylvania monsurum, sed nascio quid de turbis et dissensionibus inter Siculos Ungaros et Valachos hodie ad eum Kisd-Vasorhelini perlatum vehementer cum commarit, ita ut conscenso statim curru usque ad Alpes, deinde per iuga eques celerrime in Moldaviam exercitum sit secutus" și Hurmuzaki, XII, p. 912.

[9] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. II, p. 197; satele Brătulești, Floceși și Dărmănești.

www.dacoromanica.ro

Pierderile suferite de moldoveni în bătălia de la Trotuş ne sînt cunoscute. Ele se cifrează, probabil mai mult în cei prinşi deşi nu se poate să nu fi fost cel puţin cîteva sute de morţi din moment ce avangarda lui Mihai compusă din 1 000 călăreţi a avut pierderi grave. Rezistenţa întîmpinată la Trotuş ne demonstrează că începutul campaniei îi putea pregăti surprize neplăcute lui Mihai Viteazul. În orice caz înaintarea oştilor lui Mihai a fost oprită pentru cîteva zile.

## BĂTĂLIA DE LA BACĂU

Aplanînd tulburările ivite între mercenarii săi, Mihai îşi îndreptă trupele spre Bacău, urmînd vechiul drum al lui Matei Corvin.

Înaintarea s-a făcut cu multă greutate. Dacă luptele pentru ocuparea Trotuşului s-au dat în zilele de la sfîrşitul lui aprilie într-o vineri dimineaţa cînd unul din străjeri izbutise să fugă şi să ducă vestea tocmai la Suceava, unde ajunse abia sîmbătă spre duminică, înseamnă că la 1 mai luptele erau în toi. Cel puţin aşa reiese din scrisoarea lui Ieremia în care anunţa pe Wlodco voievod de Belz că, străjile lui Mihai pradă între Trotuş şi Bacău [1]. În orice caz pentru parcurgerea distanţei de la Tg. Trotuş pînă la Bacău, care se poate străbate de cavalerie în mai puţin de o zi, iar pentru infanterie o zi jumătate, i-au fost necesare lui Mihai aproape şapte zile. E prea posibil ca ploile de primăvară să fi împiedecat o înaintare normală sau să fi fost reţinut în Trotuş pînă la 4 mai pentru aplanarea conflictului. Dar indiferent cine i-ar fi îngreunat marşul, fapt sigur este că atît trupele cît şi Mihai Viteazul în persoană erau la Bacău abia în ziua de 8 sau 9 mai dimineaţă. Un raport italian foarte bine informat publicat în colecţia Hurmuzaki şi nefolosit suficient pînă în prezent de cercetătorii anteriori ne relatează că afară de bătălia de la Hotin datată pe 18 mai [2] a mai avut loc o bătălie mai mare în apropierea unei localităţi, numită Bacău, situată deasupra unui rîu care se varsă în Siret (adică Bistriţa). Aici la Bacău Mihai Viteazul fu oprit de o armată aproape egală cu a sa, compusă din diferite naţionalităţi dar în cea mai mare parte din turci, tătari şi moldoveni. În dimineaţa zilei de 8 sau 9 ale lunii mai „valorosul" domn Mihai — scrie raportul — se hotărî să primească lupta atacînd cel dintîi. Bătălia începu la orele 10 dimineaţa, continuînd toată ziua cu rezultate schimbătoare pînă spre soare apune, cînd moldovenii nemaiputînd ţine piept se împrăştiară luînd-o la fugă [3]. Pierderile au fost

[1] P. P. Panaitescu, *Doc.* ..., p. 105—106; idem, *M. Viteazul*, p. 184.

[2] Hurmuzaki, III$_2$, p. 531 „Molti allhora ne furono tagliati a pezzi et molti incalzati da i vincitori, si affogarono nell acque, et specialmente nell fiume Nestor ove si annego anco il medesimo Geremia et gli altri Capi dell' essercito, mentre pensanano di passarlo a guazzo.

[3] Hurmuzaki, III$_2$, p. 531; D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă şi situaţia politică a Moldovei la sfirşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, an. VIII, fasc. 2/1957, p. 329: „ma giunto vicino ad una Terra chiamata Bacono, laquale è posta sopra un rio, che và a metter nel Sereto fiume reale, trouò l'inimico, il quale hauea un 'essercito quasi uguale al suo composto di varie nationi, ma la più parte Turchi, Tartari et Moldavi, Quiui alli 18 del mese di Maggio, volendo il valorose signor Michele decidere la somma dell cose si risolse, di attaccar la battaglia, laquale non ricusando il nemico si azzuffarono insieme ambi gli esserciti

www.dacoromanica.ro

mari și de o parte și de alta. Mai mulți au fost însă din fugari care au fost tăiați de urmăritori.

În această bătălie care a adus Moldova la picioarele lui Mihai Viteazul, a fost luat cel mai mare număr de prizonieri moldoveni. Cifra de 15 000—20 000 oameni dată de N. Bălcescu nu este de loc exagerată dacă admitem pe cei 25 000 prizonieri comunicată de însuși Mihai Viteazul [1] după ce i se mai predaseră încă un număr de 5 000 moldoveni [2] la Suceava.

Numărul prizonierilor este desigur impresionant și el este confirmat de Zolkiewski în scrisoarea sa către Tylicki la 28 mai 1600 cînd, îngrijorat ca Trzaska și cetatea Sucevii să nu fie predată de moldoveni lui Mihai, raporta că oastea lui Ieremia fusese înainte de asedierea Sucevei pînă la 100 de steaguri [3]. (100 × 200 = 20 000). Superioritatea armatei lui Mihai cît și priceperea comandantului ei deprins cu manevrele de învăluire au constrîns pe moldoveni să se predea în masă. La aceasta desigur că a contribuit în primul rînd nepriceperea totală a comandantului moldovean care a ales terenul de luptă. *Trebuie să ai puține cunoștințe* ca militar ca să-ți așezi trupele cu spatele la un rîu mare, umflat și de ploile de primăvară, cum era Siretul la acea vreme ori Bistrița chiar. Lui Mihai Viteazul nu-i scăpă greșeala comisă de comandantul moldovean. De aceea a și atacat cel dintîi. Sfîrșitul se putea prevede ușor. Lupta a durat o zi tocmai pentru că locul pe care se dădea era de așa natură încît împiedica fuga. Vestea înfrîngerii moldovenilor dusă îndată în Transilvania înveseli inimile celor care erau de partea lui Mihai.

După această răsunătoare victorie care i-a dus faima pînă la Roma, Mihai și-a împărțit armata în mai multe coloane care aveau să se aprovizioneze din prada locuitorilor.

O coloană formată din mercenari unguri și sîrbi, pe care nu știm cine o conducea, o luă pe Bistrița în sus. Documentele interne ne arată că ea a prădat satele Bodești [4] și Selișteа, Romîni de alături, din a cărui biserică au jefuit averea bejenarilor, peste 1 000 ughi ai cămărășului de la Tg. Ocna, Seachil [5], și Roznovul cu averea fostului vornic Bilăi [6]. Coloana și-a continuat apoi drumul spre Piatra și de aici spre Tg. Neamț, unde a ocupat cetatea, fără lupte, după spusele lui Miron Costin [7] și a prădat mănăstirea Agapia [8], de pe Topolița. Va fi urmat apoi tot drumul pe la poalele munților spre Baia avînd ca ultima țintă Suceava.

A doua coloană alcătuită din moldoveni mercenari sub comanda lui Vasile Mîrza o luă pe Siret pînă la Roman iar de aici pe valea Mol-

---

sù le lo hore la mattina, et con varij euenti si combattè per molto spacio, morendone quantità d'una parte, et d'altra, ma infine sù la sera, declinado già il sole, si conobbe che il Signore Michele ne haueua il meglio, per laqual cosa i nemici, senza piu for testa, si yuppero, et misero in fuga".

[1] Hurmuzaki, IV$_1$, p. 50; XII, p. 937; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, II, p. 70.

[2] Hurmuzaki, XII, p. 930; A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 223.

[3] I. Corfus, *op. cit.*, p. 301.

[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. I, p. 41—42, azi în orașul Buhuși.

[5] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. II, p. 137.

[6] *Ibidem*, p. 228.

[7] Miron Costin, *op. cit.*, p. 17.

[8] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. I, p. 184 și 237.

www.dacoromanica.ro

dovei. Ea prădă Dăvidenii vistiernicului Toader Boul [1]. Mai sus de acesta fu jefuit Medieneşti [2] (azi dispărut) din hotarul Onicenilor. Ea îşi va continua desigur drumul spre Suceava prin Baia unde se va fi întîlnit cu cealaltă coloană de pe Bistriţa.

A treia coloană comandată de Udrea [3] care mai apoi fu numit hatman de Suceava o găsim în Roman la 11/21 mai de unde voievodul cerea urgent bistriţenilor pîine şi vin pentru ostaşi, iar pentru cai, ovăz, căci toţi mureau de foame [4]. Ieremia în retragere nimicise şi pustiise tot, distrugînd pînă şi morile [5]. Urmînd valea Siretului, coloana comandată de Udrea prădă satul Ciupeşti [6] din comuna Stolniceni din jos de Paşcani şi Negoeşti de la gura Bîdiliţei, fost sat în comuna Lespezi. Aici sătenii desperaţi în apărarea avutului lor ucid un hotnog de-al lui Mihai şi fug în satul Boldeşti (din com. Vaşcani) unde sînt adăpostiţi de marele logofăt Nicoară Prăjescu, cumnatul lui Caraiman ceaşnicul, care avea să-i aducă lui Ieremia Movilă cei 40 000 galbeni de la sultan [7]. De la Negoeşti coloana înaintă pe Siret pînă la gura Sucevei şi apoi pe valea acesteia pînă la cetatea de Scaun. Efectivul acestor trei coloane atingea cifra de 17 000 ostaşi cu care Mihai, afară de detaşamentul de 7 000, coborît pe la Cîmpulung avea să dea asaltul Sucevei.

## OCUPAREA SUCEVEI

Din partea sa Ieremia Movilă, organizînd apărarea oraşului după sfatul lui Zamoiski „în locuri cu ape şi copaci", izbuti să ţină pe loc coloana care-şi făcuse apariţia în faţa cetăţii la 25 aprilie. La 10 mai, el era tot în Suceava, de unde scria voievodului de Belz că oştile lui Mihai prădă regiunile Trotuşului şi ale Bacăului [8]. Deşi ştia că nu se poate măsura cu Mihai, el totuşi încercă o împotrivire numai cu cei 10 000 moldovei şi 3 000 poloni pe care-i mai avea. Norocul nu-l favoriză însă căci chiar de la începutul luptei, 1 500 dintre ai săi au trecut de partea lui Mihai [9], tăind şi 400 poloni[10] care li s-au pus în cale. Lăsînd în cetate 220 poloni sub comanda

---

[1] Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, XXXVII/8. O mărturie a mitropolitului Anastasie Crimca din 5 februarie 1609 arată că Lupul Stroici fiind bolnav a recunoscut că este dator lui Toader Boul 200 zloţi ungureşti pentru Davideni dar zapisul ce l-a avut Boul vistier de la Stroici a pierit „cînd au jefuit Mărzeştii pe boierii".

[2] Arh. St. Buc., ms. 1252, f. 81—82.

[3] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. IV, p. 296.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 900; Veress, VI, p. 126.

[5] Hurmuzaki, XII, p. 290; „Jeremias Varhördt und verödett alles nach im, verderbt auff allen Wässern und Pahen alle Müllen, das der Herr Waida niergent nihts findet".

[6] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 46.

[7] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, Bucureşti, 1907, tom. I, p. 273, nota 1.

[8] P. P. Panaitescu, *Documente* ..., p. 105—106; idem, *M. Viteazul*, p. 184.

[9] Hurmuzaki, XII, p. 930 ... „am Anfang sein 5 000 Walahen vom Ieremia abgefallen ..."; şi A. D. Xenopol, *op. cit.*, V, p. 223, note.

[10] Hurmuzaki, IV, p. 24 „... le Bogdani ribellatsi voltorono le armi in favor di Micali et contra Heremia, taliando a pezzi piu di 400 soldati".

www.dacoromanica.ro

lui Traşcă [1], el dădu ordin de retragere spre Botoşani unde se afla la 15 mai [2]. În această luptă Mihai pierdu 1 000 de oameni [3].

În ce priveşte asedierea cetății, viteazul voievod nu o încercă. Văzînd că zidurile groase rezistă şi la minele de care dispuneau [4], el recurge la alt mijloc. Oferi bani lui Traşcă şi acesta-i predă cetatea [5]. În locul lui Traşcă, Mihai Viteazul instală comandant al cetății pe Kaptury [6].

Satisfăcut că-şi îndepărtase adversarul chiar din cetatea de scaun, el scria la 16/26 mai din tabăra de la cotitura Sucevei [7] comisarilor imperiali că a luat 25 000 prizonieri moldoveni [8]. Cifra nu este exagerată, ea corespunzînd datelor poloneze care apreciau oastea moldovenească la 100 steaguri [9]. Socotind că în medie un steag are 200—250 oameni, am avea deci 20 000—25 000 oşteni. Din aceştia n-au rămas lîngă Ieremia Movilă, după spusele lui Zamoiski, „nici cel mai mic steguleț"[10]. Din aceeaşi tabără Mihai scria apoi Bistrițenilor că are întreaga țară a Moldovei în mînă[11]. Ştefan Ciaki scria la 17 mai lui Napragy cît de uşor a luat Mihai Viteazul cetatea Sucevei[12]. Deşi Suceava, capitala Moldovei, era în mîinile sale şi întreaga armată a lui Ieremia era prinsă, Mihai nu se opri să-şi sărbătorească victoria [13].

## LUPTA DE LA VERBIA

Aflînd că duşmanul său fugise spre miază-noapte, el dădu ordin cavaleriei să-l urmărească. Fără zăbavă multă, cavaleria fu pe urmele fugarului pe care-l ajunse la trecerea Jijiei — în satul Verbia. Ieremia lăsîndu-şi haiducii credincioşi sub comanda polonului Gulski, — care mai avea încă 1 070 de călăreți poloni — fugi spre Hotin.

Aici la Verbia, în ziua de 16 sau 17/27 mai, Gulski, fu obligat să dea o scurtă şi nefericită luptă pentru haiducii săi şi moldoveni care pieriră aproape pînă la unul. Menționată de Miron Costin, ea este descrisă şi de cronica Țării Romîneşti care încheie pasajul său despre dezastrul moldovenilor cu lapidarele cuvinte, că în ea „mulți moldoveni şi leaşi periră"[14].

---

[1] Hurmuzaki, XII, p. 930; I. Corfus, *M. Viteazul şi polonii*, p. 95 şi 104.
[2] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 111; C. Turcu, *op. cit.*, p. 80.
[3] Hurmuzaki, XII, p. 930 „der Unsern ungefar bei 1 000 sollen gebliben sein".
[4] P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 185.
[5] I. Corfus, *op. cit.*, p. 95 şi 104; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 185.
[6] Hurmuzaki, XII, p. 951; Romstorfer, *op. cit.*, p. XLIII; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, jurămîntul depus pe 19/29 mai 1600.
[7] *Ibidem*, IV—2, p. 24.
[8] *Ibidem*, IV—1, p. 50; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, p. 70.
[9] I. Corfus, *M. Viteazul şi Polonii*, p. 95.
[10] *Ibidem*, p. 93—94.
[11] Hurmuzaki, XII, p. 909.
[12] *Ibidem*, p. 923.
[13] P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 184, „dieselbige Festtung haben sie in ohne einigen Schuss, ergeben, des Land Volkh hatt sich im auh alsbaltdtuntergeben"; A. C. Lepădatu, *op. cit.*; Romstorfer *op. cit.*, XLIII.
[14] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. N. Simache şi Tr. Cristescu, Buzău, 1942, p. 125.

www.dacoromanica.ro

Peste osemintele credincioşilor săi, ridică Ieremia Movilă mai tîrziu nişte movile spre veşnică amintire [1].

★

Grăbind de zor să ajungă în cetatea de strajă de la nordul ţării Ieremia era cît pe ce să fie prins, dacă în faţa cetăţii într-o mică pădurice nu ar fi fost instalate tunuri şi infanterie care „îl scăpă de pierzare". De pe poteca îngustă din aceste desişuri tunurile „loviră în cavaleria lui Mihai ţinînd-o în loc" [2]. Ieremia Movilă abia-şi găsi salvarea în cetate împreună cu cei 300 darabani poloni şi alţi 300 de moldoveni [3]. Ajuns între zidurile puternicei cetăţi de pe Nistru, el nu se gîndi de loc să rămînă aici. Şi ar fi plecat la Cameniţa unde-şi trimisese familia de mai înainte [4], dacă nu ar fi fost reţinut de ai săi [5].

Încăierarea destul de sîngeroasă avu loc pe data de 18/28 mai într-o joi. Gulski comandantul polon văzînd îndrăzneala cavaleriei lui Mihai, predă comanda rotmistrului său, iar el îşi căută salvarea prin fugă. În timpul luptei rotmistrul şi cu 100 mercenari căzură la datorie. Singur Gulski abia scăpă cu alţi cîţiva din preajmă-i, peste Nistru, în cetatea Cameniţei, unde ajunse în noaptea de 18/28 pe la orele 22. Din toţi polonii care fuseseră trimişi lui Sigismund Bathory şi în ajutor lui Ieremia, s-au putut salva abia 1 000 din ei [6]. Restul au pierit în lupte, înnecaţi în Nistru, ori ucişi de ţăranii moldovei [7]. Umilit, Ieremia scria în această zi neagră pentru el lui Zamoiski: „Noi n-am putut ţine piept acestui duşman care a ajuns la noi cu o puternică armată ... şi a bătut trupele noastre" [8]. Ruşinoasa înfrîngere era de altfel recunoscută şi de Poloni. Neculai Herburt, voievodul Rusiei, scria fiului său Jan Herburt în noaptea de 18 mai, tîrziu după orele 22 următoarele: „Comunic milostiveniei tale o veste tristă. Mihail a risipit în mod ruşinos pe ai noştri, aşa că însuşi hospodarul cînd el ajunse la Hotin a închis cetatea. Nici ai noştri nu se mîndresc. Au trecut în fugă peste Nistru şi nu puţini dintre ei au sosit azi la Kamieneţ pe la orele 22 într-o goană şi teamă care nu mai înceta. Domnul Gydzinski, un bărbat de cinste şi cavaler a fost făcut în bucăţi în mod îngrozitor, dus în cetatea Hotinului. Se pare că domnul Gorski va rămîne acolo cu hospodarul. Domnul Gulski, domnul Iordanowski, domnul Kosowski şi domnul nostru Ludziski se află deja în Camieneţ". După ştirile date de Ludziski au scăpat dincolo de Nistru abia 1 000 călăreţi din toţi polonii care au fost în Moldova [9].

În răstimpul cît Mihai ocupase Suceava şi urmărise pe Ieremia pînă la Hotin, cea de-a patra coloană condusă de Baba Novac care de la Bacău trecuse pe stînga Siretului, avu ordinul să supună ţara dintre Siret

---

[1] M. Costin, *op. cit.*, p. 123.
[2] I. Corfus, *op. cit.*, p. 94; P. P. Panaitescu, *M. Viteazul*, p. 185.
[3] Hurmuzaki, XII, p. 930; I. Corfus, *op. cit.*, p. 94.
[4] I. Corfus, *op. cit.*, p. 94.
[5] P. P. Panaitescu, *Documente* ..., p. 112.
[6] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 103—104.
[7] I. Corfus, *op. cit.*, p. 95.
[8] Hurmuzaki, II, *Supl. I*, p. 599—600.
[9] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 103—104.

www.dacoromanica.ro

și Prut avînd ca prim obiectiv ocuparea tîrgului Iași. Ea se afla aici cu mult înainte de 19 mai, cînd banul Mihalcea comunica știrea comisarilor împărățești că, infanteria lui Mihai se afla în Iași [1]. Locurile pe unde a trecut sînt menționate de altfel de o serie de documente interne. Ea a prădat satele Tomești de pe Tutova [2] și împrejurimi și probabil a urmărit pe fiii lui Drăghici Nădăbaico fost mare vornic Ionașco pîrcălabul și Pătrașco vrednicul de Botoșani, care și-au pierdut privilegiile satului Solești de pe Vaslui tocmai „pe malul Nistrului" sub cetatea Hotinului [3], dacă nu cumva aceștia se vor fi refugiat de la Botoșani o dată cu Ieremia. Tot pe Vaslui, mai sus de Golești au fost prădați Micleștii lui Drăguș fost vornic [4].

De la Iași coloana înainta pe valea Jijiei prădînd satele dintre Miletin și Prut. Pe Miletin căzu pradă satul Munteni nu departe de Vlădenii de pe Jijia unde coloana își așezase și tabăra [5]. Un document emis de cancelaria lui Constantin Movilă între anii 1608—1711 ne arată că de la aceste prădăciuni nu s-a dat în lături nici chiar Baba-Novac în persoană. Uricele Frăsinei, fiica lui Cubeci și a lui Micul, fiul lui Oancea pentru Vlădenii de pe Turia și Jijia ținutul Iași au fost pierdute „în reutatea care a fost în zilele lui Mihai voievod cînd i-au jefuit haiducul Baba Novac" [6].

Un alt document, emis de Ieremia Movilă la 24 mai 1602 ne arată că această coloană a prădat satele Albești și Ionășenii pe Jijia, Mihăilești sub Carpeniș [7], Baloșeni cu Coțușca pe Volovăț [8] și Dumenii pe Jubăneasa [9]. Pe valea Prutului coloana a tăbărît la Vasiliuți [10] lîngă Brăneștii de azi din stînga rîului, aproape în fața tîrgului Ștefănești. De aici ea s-a abătut mai jos și a ars Hîjdienii de pe Dubovăț [11], iar mai sus Hădărăuții pe Racovăț [12]. După întoarcerea tuturor coloanelor în ținutul Hotin, în fața cetății au fost pustiite o mulțime de sate. Din rîndul acestora a fost și selișteа Zelina, mai jos de Medveja [13].

Ajunsă în fața Hotinului armata lui Mihai nu-și îndeplinise complet misiunea. Ea era însă neputincioasă în fața puternicei cetăți, pe care nu o putea lua cu puținele tunuri ce-i stăteau la dispoziție. Mihai Viteazul, care-și urmase îndată fulgerătoarea înaintare a cavaleriei sale se afla la Hotin în ziua de 20 mai. Văzînd numărul celor 1 000 de încercați cavaleri [14] care nu mai răspunseră la apel în seara acelei zile (după ce dăduse în aceste

---

[1] Hurmuzaki, XII, p. 912.
[2] Arh. St. Buc., *M-rea Răchitoasa*, X/44 (nr. 8), 8 apr. 1603, urice pierdute.
[3] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 54—55.
[4] *Ibidem*, p. 9.
[5] *Ibidem*, p. 26—27.
[6] Arh. St. Buc., *Achiziții Noi*, XXXIII/7.
[7] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 46—47.
[8] *Ibidem*, vol. II, p. 221.
[9] Arh. St. Buc., *M-rea Doljești*, XXI/10, nr. 2.
[10] *Doc. priv. ist. Rom.*, vol. II, p. 318 și 332.
[11] *Ibidem*, p. 318 și 332.
[12] *Ibidem*, vol. III, p. 205.
[13] *Ibidem*, vol. I, p. 222 și Al. Lepădatu, *Un sat hotinean distrus de oștile lui Mihai Viteazul*, mai 1600, în *Rev. Istorică*, *I*, nr. 11—12, cf. C. Turcu, *op. cit.*, p. 84—85.
[14] Hurmuzaki, XII, p. 930 „wo in der Mihel belegert, und schon animal, wie mir Khundschafft haben, ein Sturm, in welchem er 1 000 Man verloren hat".

www.dacoromanica.ro

zile trei atacuri zadarnice şi cu grele pierderi [1] asupra cetăţii Hotinului) Mihai scrie boierilor moldoveni ca să predea cetatea. Înlăuntrul ei se aflau, afară de Sigismund Bathory [2] şi Ieremia, mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele domnului, şi cei doi mari vornici Nistor Ureche al ţării de jos şi Cîrstea al ţării de sus, care scriseseră în ziua de 19 mai lui Zolkiewski că „ieri — adică la 18 mai — puţin a lipsit ca oastea lui Mihai să nu pătrundă în cetatea Hotinului pe urmele Măriei sale voievodului [3]. Neprimind răspunsul cerut, Mihai, după ce bătuse cetatea 3 zile [4], lasă un detaşament în jurul ei şi scrise despre *vestea victoriei sale* Bistriţenilor [5] şi lui Sigismund al III-lea al Poloniei pentru a justifica ocuparea Moldovei[6].

De la Hotin, Baba Novac şi Deli Marcu făcură o incursiune în Pocuţia [7] pînă la Tismeniţa, iar Sorocenii, Orheienii şi Lăpuşnenii fură îndemnaţi să atace Podolia spre Sargorod şi Bar [8]. Neputînd ocupa Hotinul Mihai reveni la Suceava, de unde scria din nou regelui Poloniei [9], cancelariului Sebastian Lubomirski [10], precum şi protectorilor săi, împăratului Rudolff II şi arhiducelui Mathias [11]. Vodă era cel „vesel", comunica Bistriţenilor, Gaspar Kormiş la 26 mai [12]. În ziua de 27 mai Mihai era la Iaşi şi dădu ordin de lăsare la vatră a trupelor secuieşti, celor recrutate din Muntenia [13] şi Transilvania [14]. Numai Baba Novac şi Deli Marcu primiră ordinul să ocupe cetăţile Tighina, Cetatea Albă, Chilia şi Ismail[15]. Începînd campania în mod strălucit — după ce puse pe picioare la Iaşi şi aparatul administrativ[16] — Mihai trebui să se întoarcă fără zăbavă în Transilvania unde-l aşteptau lucruri mult mai grave.

★

Analizată, sub aspectul militar, campania lui Mihai Viteazul în Moldova poate fi trecută în rîndurile celor mai fulgerătoare acţiuni războinice. Într-o lună de zile încheiată, de la 21 aprilie la 21 mai, Moldova a fost unită cu celelalte ţări romîne.

---

[1] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 125.
[2] *Ibidem*, p. 102.
[3] P. P. Panaitescu, *Doc.* ..., p. 108.
[4] *Letopiseţul Cantacuzinesc* ..., p. 125.
[5] Hurmuzaki, XII, p. 914; N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, p. 70.
[6] Hurmuzaki, $I_2$, p. 600—602.
[7] I. Nistor, *Campania lui M. Viteazul în Pocuţia*, în *Anal. Acad. Rom.*, XXVI, p. 22—25; I. Corfus, *op. cit.*, p. 314.
[8] *Ibidem*, p. 22.
[9] Hurmuzaki, vol. I, supl. II, p. 600.
[10] *Ibidem*, p. 603.
[11] A. Veress, *op. cit.*, VI, p. 106.
[12] Hurmuzaki, vol. $II_1$, p. 618.
[13] *Ibidem*, $IV_1$, p. 72 „Dein de exercitui Petraşcae Vaivodae Siculisque ad Petrois Lares redeundi libera facultas data est, ipse vero, Michael Voivodo prima Juniy sedem voivodicalem, la zwariensem Moldavicam ingressus est".
[14] *Ibidem*, XII, p. 928.
[15] *Ibidem*, $IV_1$, p. 72 şi XII, p. 951; N. Iorga, *Ist. Armat.*, II, p. 34 şi N. Iorga, *Ist. lui M. Viteazul*, p. 82 „Baba Novacum cum suo exercitu 4 Iuny, Versus fluvios Nesther et Danubiy expedivit ut omnes qui fidelitatem Michaeli vaivodae prestare recursaverunt, igne et ferro in irihilum redigantur".
[16] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. IV, p. 291—292. Pentru administrarea Moldovei, vezi toate informaţiile la C. Turcu, *op. cit.*, p. 87 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Urmărind pe hartă, drumul urmat de coloane pe sub poalele munților, cu misiunea de a nu lăsa nici o unitate dușmană în spatele propriei armate, ocuparea în primul rînd a cetăților, principalele obiective strategice, dar mai ales sistemul de atac din trei direcții în sens convergent în scopul de a anihila complet toate acțiunile adversarului, ne obligă să observăm îndată superioara concepție militară a lui M.hai Viteazul.

Pe plan internațional unirea celor trei țări Romînești sub sceptrul unui excepțional militar ar fi însemnat crearea unui puternic stat feudal la gurile Dunării. Aceasta însă nu o admiteau turcii și polonii. De aceea toți și-au dat mîna pentru a nimici pe Mihai și statul romînesc centralizat.

## КАМПАНИЯ МИХАИЛА ХРАБРОГО В МОЛДАВИИ

### РЕЗЮМЕ

Согласно сохранившейся традиции летописцев и трудам румынских историков Михаил Храбрый якобы занял Молдавию без борьбы, так как жители были недовольны Иеремией Мовилэ, а войска напуганы славой героя Кэлугэрени.

Однако на основании документов из коллекции Хурмузаки, недостаточно использованных до сих пор, а также на основании опубликованных документов из коллекции Академии РНР, можно установить, что для того, чтобы занять Молдавию войска Михаила Храброго должны были выдержать ряд боев, а кампания продолжалась почти месяц.

Наладив в течение полутора лет снабжение и осуществив концентрацию своих войск, Михаил Храбрый вторгся в Молдавию с трех сторон. Часть войска, сгруппировавшаяся на Бистрице, вступила в Молдавию в районе Кымпулунга, другая часть, сконцентрированная на Фэгэраше, прошла через ущелье Ойтуз, а несколько отрядов-около Фокшань.

Первое столкновение имело место у Тыргу Тротушулуй, где молдаване сопротивлялись до тех пор, пока гайдуки не подожгли город. Вторая битва, из которой Михаил Храбый вышел победителем, захватив 20 000 пленных, была дана под Бакэу, между Бистрицей и Серетом. После победы войско Михаила Храброго разделилось на несколько маршевых колонн, следовавших по долине Бистрицы, Серета и Бырлада. Под Сучавой имело место битва между войском, подошедшим со стороны Кымпулунга, и Иеремией Мовилэ, поддерживаемым поляками. Население крепости, насчитывавшее 4—5 тысяч человек, сдалось Михаилу Храброму. После взятия Сучавы кавалерия Михаила, преследовавшая Иеремию Мовилэ, выдержала бои с поляками между Фрумушикой и Ботошанью (у Вербии в Вадул Жижией) и затем у Хотина, где вновь сконцентрировались войска Бабы Новака, пришедшие из долин Милетина, Жижии и Прута. Из Хотина храбрый гайдук сделал набег на Покуцию и подчинил крепости на берегу Днестра, после того, как он толкнул жителей крепостей Сорока, Орхей и Лэпушны напасть на поляков у городов Саргород и Бар в Подолии.

Блестяще закончив кампанию, не взяв, однако, крепости Хотин, в которой закрылись Иеремия с двумя великими ворниками, Михаил Храбрый направился в Яссы. Будучи именуем в грамотах „Господарем Румынии, Ардяла и Молдавии" этот храбрый господарь впервые в истории Румынии осуществил объединение трех румынских княжеств.

www.dacoromanica.ro

# LA CAMPAGNE DE MICHEL LE BRAVE EN MOLDAVIE

## RÉSUMÉ

Selon la tradition consignée par les chroniqueurs et d'après les écrits de nos historiens, Michel le Brave aurait occupé la Moldavie sans luttes, les habitants étant mécontents de Ieremia Movilă et l'armée effrayée par la renommée du héros de Călugăreni.

Mais, d'après les documents de la collection Hurmuzaki (insuffisamment mis en valeur jusqu'à présent) et les documents publiés dans la collection de l'Académie de la R.P.R., on peut établir que l'armée de Michel le Brave a dû soutenir une série de combats pour occuper la Moldavie, et la campagne a duré près d'un mois.

Organisant l'approvisionnement et la concentration de ses troupes pendant un an et demie, Michel le Brave a envahi la Moldavie par trois bases d'attaque. Un corps d'armée assemblé à Bistriţa est descendu dans le pays par Cîmpulung, le deuxième, concentré à Făgăraş, a passé par le col de Oituz, et le troisième par Focşani.

La première rencontre a eu lieu à Tîrgul Trotuşului où les Moldaves n'ont cédé que lorsque les Haïduques ont incendié la ville.

Le deuxième combat s'est livré à Bacău, entre Bistriţa et le Sereth, où Michel le Brave sortit vainqueur et prit 20 000 prisonniers. Après la victoire, l'armée de Michel le Brave se divisa en plusieurs colonnes de marche et suivit la vallée de la Bistriţa, celle du Sereth et celle de Bîrlad. A Suceava eut lieu une lutte entre le corps d'armée descendu de Cîmpulung et Ieremia Movilă, secouru par les Polonais. La cité se rendit à Michel le Brave avec un nombre de 4—5 000 hommes. Après le prise de Suceava, la cavalerie de Michel, poursuivant Ieremia Movilă, eut d'autres luttes avec les Polonais, entre Frumuşica et Botoşani, à Verbia, dans le gué de la Jijia, à Hotin, où l'armée de Baba Novac, venue de la vallée de Miletin, de Jijia et du Pruth, se réunit de nouveau. De Hotin, le vaillant guerrier dut faire une incursion en Podolie et conquérir ensuite les cités de la rive du Dniester, après que les habitants de Soroca, d'Orhei et de Lăpuşna furent exhortés à attaquer les Polonais en direction des villes Sargorod et Bar de la Podolie.

Michel mit fin à la campagne d'une manière brillante, mais sans prendre la cité de Hotin où s'était enfermé Ieremia avec deux des plus grands dignitaires du pays, et puis il descendit à Jassy.

En s'intitulant, dans les actes émis, «prince de la Valachie, de la Transylvanie et de la Moldavie», le brave soldat a réalisé, pour la première fois dans notre histoire, l'union des trois principautés roumaines.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

# FUGA LOCUITORILOR DIN OSTROAVELE DUNĂRII DIN CAUZA EXPLOATĂRII BOIEREȘTI (1833—1834)

DE

S. IANCOVICI

Fuga de pe moșii este o formă de luptă folosită în mod frecvent de țărani în rezistența lor opusă jugului exploatator boieresc. În cazurile de fugă pe alte moșii sau în alte localități din cuprinsul țării, țăranii erau de cele mai multe ori urmăriți, readuși la urma lor și constrînși la servituțile feudale. De aceea, în multe rînduri țăranii au căutat scăpare peste hotarele țării, în Transilvania și mai ales la sud de Dunăre. Numai un regim de cruntă exploatare boierească a putut da naștere tristului fenomen de migrațiune în masă a țăranilor din Țara Romînească spre sudul Dunării, în ținuturile turcești. Găsindu-se în situație disperată de pe urma exploatării boierești, țăranii fugeau „decindea", adică dincolo de Dunăre. Ținuturile Vidinului și ale nord-estului Serbiei de astăzi au constituit un loc de refugiu în multe rînduri preferat de țăranii romîni și pentru motivul că ele se bucurau de unele privilegii speciale acordate de sultani încă din vechime. În Craina și Cliuči, unde vor fugi locuitorii Ostrovului Mare și ai altor ostroave din Dunăre, mai dăinuiau pînă în 1833 unele privilegii cu caracter economic.

Fenomenul de migrațiune peste Dunăre se produce în ambele sensuri. Trecerea în masă a locuitorilor bulgari de la sud la nord de Dunăre are loc mai ales în urma războaielor ruso-turce din secolele XVIII și XIX. Această imigrațiune în Țara Romînească a fost studiată în bună măsură de istoriografia noastră. Mult mai puțin a fost studiat fenomenul migrațiunii de la nord la sud de Dunăre. Trecerea locuitorilor din Țara Romînească peste Dunăre, de cele mai multe ori individuală, uneori însă și în număr mare, este determinată aproape exclusiv de exploatarea feudală și se accentuează în perioadele de agravare a situației țăranilor de la noi. Pentru a doua jumătate a sec. XVIII și pentru primele 2—3 decenii ale sec. XIX, mențiunile documentare despre fuga țăranilor noștri peste

www.dacoromanica.ro

Dunăre sînt răzlețe. Mai bogate devin informațiile în această privință în vremea Regulamentului Organic, o dată cu organizarea cancelariilor și arhivelor lor.

În anii 1831—1835 are loc fenomenul fugii la sud de Dunăre a locuitorilor din mai multe sate de pe malul stîng al Dunării și din ostroave. Cel mai caracteristic în această privință este cazul locuitorilor din Ostrovul Mare. Fenomenul fugii se desfășoară ca un proces care atinge apogeul în anul 1834, cînd Ostrovul rămîne aproape pustiu. Cauza determinantă a acestei fugi a fost „jugul scîrbos ciocoiesc", cum se exprimă înșiși locuitorii în cauză. La aceasta se adăuga însă și diferite alte împrejurări, cum e de pildă poziția favorabilă a Ostrovului Mare, situat în mijlocul Dunării și greu de supus constrîngerii. Anumite împrejurări de ordin politic extern au fost momentan prielnice ca cei ce doreau să scape de exploatare prin fugă, s-o poată face fără riscul de a fi apoi readuși la urma lor prin constrîngere sau prin izgonire. Mai întîi, turcii aveau interesul să tergiverseze aplicarea stipulațiilor tratatului de la Adrianopol privind cedarea hasurilor. Sîrbii, care tocmai în vremea aceasta (1833) iau în stăpînire ținuturile de lîngă Dunăre, sînt interesați să populeze ținutul părăsit de turci și de aceea primesc bine pe cei fugiți de dincoace și din alte părți. Pentru toate aceste motive, locuitorii Ostrovului Mare sînt la un moment dat obiectul atenției autorităților romînești, turcești și sîrbești.

Problema ostrovenilor, tipică pentru cunoașterea fenomenului de emigrare din cauza exploatării a țăranilor noștri în general și în epoca Regulamentului Organic în special, nu este cunoscută, ci doar enunțată în istoriografie. În afară de cîteva documente referitoare la întoarcerea în 1839 a unui număr de ostroveni fugiți, pare că nu a existat o altă preocupare pentru această chestiune[1]. Ea nu a fost tratată nici în istoriografia sîrbă. Doar Tih. R. Gheorghevici, cunoscutul etnograf sîrb, a publicat, într-un volum de materiale privind probleme etnografice, actele din corespondența găsită în fondurile cancelariei lui Miloș Obrenovici, privitoare la ostroveni[2].

Informațiile din actele acestei corespondențe interne sîrbești, întreținută cu organele locale de pe marginea Dunării, se completează foarte bine cu datele rămase în arhivele romînești, la fondurile vistieriei, vornicieiei din lăuntru, sfatului administrativ, cancelariei lui Kiselev și la cîrmuirea jud. Mehedinți. Coroborarea tuturor acestor informații ne dă putința să cunoaștem mai profund un aspect important din istoria zbuciumată a țărănimii noastre exploatate. Totodată, aceste informații scot în

[1] Trei documente din 1839, provenite din fondul episcopiei de Rîmnic, au fost publicate în *Arhivele Olteniei*, V, 1926, nr. 28, p. 417—418.

[2] Dr. Tih. R. Gheorghevici, *Arhivska gradja za naselja u Srbiji u vreme prve vlade kneza Miloša* (1815—1839). Beograd, 1926. V + 656 p. Publicat în *Srpski Etnografski Zbornik*, XXXVII, *Naselja i poreklo stanovništva*, knj. 22, 1926, p. 120—126 (Colecție publicată sub redacția lui Iovan Cvijić, renumit cercetător al curentelor metanastazice și migratorii în Balcani). Mai recent s-a referit foarte pe scurt la chestiunea ostrovenilor, pe baza materialului publicat în volumul menționat, Vladimir Stojančević, în articolul : *Istočna Srbija u periodu turske okupacije*, publicat în *Istoriski Casopis*, VI, 1956, p. 109—138. Același autor se referă puțin mai pe larg la problemă și în monografia sa *Knez Miloš i Istočna Srbija*, 1833—1838, Naučno delo. Beograd, 1957, 252 p.

www.dacoromanica.ro

evidență lipsa totală de patriotism a boierimii, atunci cînd este vorba de interesele ei de clasă. Locuitorii Ostrovului Mare și ai altor ostroave din Dunăre „întrupate" Țării Românești, au fost puși în situația să-și părăsească așezările și mai de grabă să fugă dincolo de hotarul țării decît să se supună fără rezistență regimului de opresiune socială.

★

Prin suplimentul tratatului de la Adrianopol, încheiat în septembrie 1829, Poarta a fost obligată, printre altele, să cedeze Țării Românești orașele și teritoriile („hasurile") stăpînite de ea pînă atunci, pe malul stîng al Dunării.

Granița urmînd să fie trasată pe mijlocul apei Dunării, Țării Românești îi reveneau și toate insulele din Dunăre, situate în jumătatea dinspre malul stîng al ei, pe distanța Orșova — Brăila. Numărul insulelor pe această distanță era în total 30: Ostrovul Gol (Ciflacul), Armuta (Dădașul), Simianul, Corbovul, Ostrovul Mic (Palungea), Ostrovul Mare, Izvoarele, Gîrla, Ostrovul Florintinului, Ostrovul Mitarțului (Cetatea), Coșava, un ostrov, mic, fără nume, lîngă Coșava; Goma, Calafatul, ostrovul Maniti, Saila, Chinapul, Ada Kale; un ostrov, fără nume, din dreptul bălții Boroica; Locul, două ostroave din apropierea ostrovului, Hinova, Limanul; un ostrov fără nume, aflat mai sus de gura gîrlii Miraci, Draccina, Porstumul (Drecșira), Comul (Petingae), un ostrov fără nume la satul Iaca și un alt ostrov, fără nume, la Potilac[1].

Unele dintre aceste insule, mai ales cele fără nume, nu erau populate; în schimb prezentau interes, ca și cele populate de altfel, pentru bogatele păduri și pentru întinsele fînețe. Cele mai populate erau Ostrovul Mare și Corbovul. Un mare interes economic prezenta pescuitul din Dunăre. Prin întruparea acestor pămînturi la Țara Românească se îndeplinea un deziderat mai vechi, exprimat încă din anul 1822[2].

---

[1] Lista ostroavelor: Arh. St. Craiova, Cîrmuirea de Mehedinți, dos. 6314/1834, f. 68 v; Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 7.

[2] Într-un memoriu foarte dezvoltat care, după toate probabilitățile, a fost redactat în luna decembrie 1822, în care se arătau cauzele răscoalei din 1821 și totodată se expunea un întreg program de nouă organizare a Țării Românești, se formulează chiar la punctul 1 al propunerilor revendicarea de a se extinde granița Țării Românești pînă la mijlocul apei Dunării: „Să se tragă hotarul care desparte provincia Țării Românești de Bulgaria, la jumătatea din matca întreagă a Dunării, precum cuprind chiar haturile împărătești, după care să nu mai aibă voie, turcii de decindea să se aprovizioneze nici de la ostroavele Țării Românești, nici în bălțile ei să pescuiască, fără să se înțeleagă mai dinainte cu stăpînii moșiilor acelor hotare". În continuare se pune în memoriu problema hasurilor și a celor trei cetăți: Brăila, Giurgiu și Turnu, argumentîndu-se că ele aparțin din vechime Țării Românești și că trebuie să-i aparțină și în viitor, cu atît mai mult că „și după cea din urmă pace [1812] aproape din nou au fost clădite tot de Țara Românească și cu multă pagubă a ei". Acest deziderat de a se trasa viitoarea graniță de sud a țării pe apa Dunării, exprima de fapt o necesitate economică, adică a extinde piața de mărfuri, a asigura comerțul în această parte și nevoia de a combate cu succes abuzurile negustorilor turci. „Țara Românească a fost lipsită — se spune în memoriu — de pozițiile ei comerciale cele mai bune, încît locuitorii ei, coborînd acolo [la Dunăre și la cetăți] produsele lor, ajung în cele mai multe cazuri nu numai să nu aibă nici un cîștig din pricina multor supărări în multe feluri chiar și de cîrmuirile turcești ale pașalelor" (Acad. R.P.R., pach. DCCCXCVII (fondul Al. Vilara), f. 299. Text grec.).



www.dacoromanica.ro

Atît teritoriile fostelor hasuri cît şi ostroavele arătate mai sus urmau să fie date în stăpînirea celor care vor face dovadă de proprietate prin acte vechi, sau, în cazul că nu se vor putea face asemenea dovezi, să rămînă pe seama statului şi să fie date în arendă. Perspectiva veniturilor mari care se puteau realiza din ostroavele Dunării, şi mai ales perspectiva venitului realizabil de pe urma arendării pescuitului din apa Dunării, a atras imediat atenţia multor concurenţi la luarea în arendă a acestor noi surse de venituri. Printre primii se găseşte polcovnicul Solomon care ia otcupul pescuitului din virul Iuţi pe 1831[1].

În calitatea sa de comandant militar la Dunăre, în Oltenia, Solomon este primul care, în martie 1830, atrage atenţia spătăriei şi divanului că trebuie „să să înceapă stăpînirea" ostroavelor pînă mai sînt postate aci oştirile ruseşti, deoarece, dacă se lasă luarea în stăpînire a ostroavelor abia după plecarea oştirilor ruseşti „vom stîrpi pe turci mai cu anevoie"[2].

Cele dintîi măsuri concrete pentru luarea în stăpînire a noilor teritorii, se iau în iunie 1830 cînd se instituie „Comisia dă căutarea dreptăţilor la pămînturi întoarse înapoi de la raiele", avînd sarcina să se ocupe şi de situaţia ostroavelor. Comisia, prezidată de Andrei Pizani, era alcătuită din : postelnicul Filip Leng, aga Bălăceanu, paharnicul Ianache Hafta şi căpitanul Fonton de Véraillon — procuror din partea gheneralicescului ştab. Puţin mai tîrziu comisia fu mărită prin numirea altor opt persoane : Nestor logofăt de Ţara de Sus, Grig. Racoviţă, tălmaciul Ţihanovskii, inginerii Moritz Ott şi Theodor Paladi, serdarul Alexandru Geanoglu, ca secretar al comisiei, şi doi romîni (nenumiţi) ca scriitori[3].

Începîndu-şi lucrările la 14 iulie 1830, comisia mai întîi a adunat şi a cercetat actele vechi[4] privind hotarul ţării la Dunăre, precum şi actele de proprietate prezentate[5]. După ce s-a orientat în problemă, comisia a trimis pentru efectuarea lucrărilor pe teren pe cei doi ingineri ai comisiei : M. Ott şi Th. Paladi, adăugînd şi pe inginerul Kamenskii şi pe secretarul comisiei, Alex. Geanoglu.

Între iulie 1830 şi octombrie 1831, această comisie a efectuat pe teren lucrările de „îngrăniţuire" în hasurile Brăilei, Giurgiului şi Turnului,

---

[1] Polcovnicul Solomon a cerut pentru el venitul ostrovului Simian şi dreptul de pescuit între Simian şi malul sting al Dunării, motivînd această cerere, precum şi cererea de a i se da 52 mii lei, prin răsplătirea ce trebuie să i se dea pentru „slujbele vechi" şi prin acoperirea pagubelor suferite de el în vremea răscoalei din 1821. Kiselev a aprobat cererea lui Solomon. El însă pusese mîna pe pescuit mai dinainte (Arh. St. Buc., Administrative noi, Eforia pensiilor, dos. 2239/1831, f. 3 şi 20).

[2] Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 78 A/1829, f. 181.

[3] Ibidem, dos. 135/1830, f. 48 ; Vistieria Ţării Rom., dos. 2283/1830, f. 2, 10. Toată cheltuiala acestei comisii, inclusiv salariile membrilor ei, s-a ridicat în doi ani, cît a funcţionat comisia, la 69 650 lei (ibid. f. 4 şi 8).

[4] Vezi, printre altele, publicaţia tipărită pentru prezentarea actelor, emisă la 1 oct. 1830 (Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos 135/1830, f. 89—90).

[5] Pentru stabilirea hotarului, Comisia a cercetat hotărnicia făcută între Poartă şi Ţara Romînească la 1764, precum şi un hrisov al lui Antonie vodă. Cu acte de proprietate s-a înfăţişat mănăstirea Tismana, în primul rînd pentru venitul din virul „La Iuţi" ; clucerul Şerban Grădişteanu şi clucereasa Anica Filişanca, pentru ostrovul Corbovul ; M-rea Tismana a prezentat acte de donaţie emise de voievozii : Vladislav, Dan, Mircea, Vlad, Sigismund al Ungariei etc. (dos. 135/1830, f. 89, 350 ; *ms.* 852, f. 2—4 ; *ms.* 853, f. 44, 99—110).

www.dacoromanica.ro

precum şi pe ostroave. Numai în hasul Turnului au fost ridicate, drept semne de hotar, 40 de pietre mari şi 250 „momîi", înalte cîte 3 stînjeni, toate lucrările din hasul Turnului costînd 614 taleri[1].

Pe baza materialelor întocmite de ingineri şi de comisie s-au dat din teritoriul întrupat pămînturi particularilor numai pe baza actelor dinainte de 1542 sau din jurul acestui an, restul, inclusiv fostele hasuri, rămînînd pe seama vistieriei, adică a statului[2]. Din pămînturile rămase pe seama vistieriei, s-au vîndut apoi suprafeţe diverşilor particulari, încasîndu-se pe ele în total 135 000 lei. Printre cumpărători se găsesc: Filip Leng şi Grigore Brîncoveanu. Domeniile hasurilor au început să se dea în arendă.

Tot pe seama statului rămînea, de la 1 ianuarie 1832, şi venitul pescuitului din şanalul Dunării[3], care încă pe 1831 fusese dat în otcup particularilor. Acest venit a început de asemenea să se dea în arendă. În vederea arendării pescuitului, cursul Dunării s-a împărţit în trei „distanţe": Orşova — schela Turnului; gura Oltului — gura Argeşului; gura Argeşului — gura Siretului. Prima vînzare la mezat a otcupului venitului din apa Dunării s-a făcut în martie 1832, pentru perioada anilor 1832—1834. Venitul din prima „distanţie" a fost cumpărat de Nicolae Ipătescu la preţul de 45 000 lei[4]; cel de pe a doua şi a treia distanţă este cumpărat de vistierie.

Interesează îndeosebi condiţiile contractului încheiat pentru venitul de pe distanţa întîi, deoarece acestea nu se referă numai la pescuit, ci includ o sumă de obligaţii faţă de arendaş ce urmează a fi impuse de aci înainte locuitorilor din ostroavele situate pe această distanţă: Ostrovul Mare, Corbovul, Simianul şi Ostrovul Gol. Obligaţiile prevăzute în acest contract şi constrîngerea exercitată pentru îndeplinirea lor vor determina în mare măsură pe locuitorii Ostrovului Mare să fugă în masă dincolo de Dunăre. La fel au făcut şi o parte a locuitorilor din celelalte ostroave.

Condiţiile contractului prevăd pentru arendaş dreptul de a lua dijmă una din zece „după obiceiul pămîntului", „dijmă după regulament", şi dreptul de „a să folosi de la dînşii cu clacă", deocamdată după învoială, pînă la întocmirea unui aşezămînt special. Apoi arendaşul are dreptul de privilegiu la vînzarea băuturilor şi a cărnii; iar pentru viile existente sau care se vor sădi va lua otaştină una din 20 vedre „precum să obişnuieşte în toată ţara". Cumpărătorul otcupului percepe taxa de 20 lei pentru car încărcat şi pentru vită (şi alte taxe) pentru trecere la schele şi oboruri; locuitorii ostroavelor vor folosi trestia, răchita şi fînul în limitele admise de arendaş, potrivit condiţiilor ce se vor stabili prin învoială. În privinţa pescuitului se stabileşte în contract că arendaşul are dreptul la tot pescuitul,

---

[1] Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 135/1830, f. 781. În privinţa instrumentelor folosite pe vremea aceea la astfel de lucrări găsim că, de pildă, M. Ott ducea cu el: 1 ladă cu „menzur", lanţ, dioptrii cu picioare, „planşeturi" cu planuri lipite pe el, masă etc. transportate într-un car mare cu boi (ibidem, f. 671—672).

[2] Raportul din 10 februarie 1832 al Comisiei către Kiselev (ibidem, f. 887—888, 902).

[3] Sanalul, şenalul, adică: canalul, mijlocul Dunării.

[4] Contractul şi condiţiile otcupului luat de N. Ipătescu: Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 19—21.

www.dacoromanica.ro

îngăduindu-le locuitorilor să prindă peşte în şanal numai pentru hrană, nu şi pentru negoţ, numai cu undiţi şi cu cîrstaşe, nu şi cu năvoade sau cu cîrlige. Dînd locurile trebuincioase pentru hrană şi vite, arendaşul nu va avea dreptul să ceară locuitorilor din ostroave dijma pentru produsele recoltate de ei pe malul stîng al Dunării, deoarece ei vor da dijma cuvenită stăpînului de acolo[1].

Mai multe dintre aceste obligaţii erau noi pentru locuitorii ostroavelor[2]. În vederea aplicării prevederilor contractului, era necesară întocmirea unei catagrafii deosebite, fapt care a înspăimîntat pe noii locuitori ai ţării. Potrivit prevederii articolului 7 din contract, a fost trimis un cinovnic special de la vistierie ca, o dată cu facerea catagrafiei, să aducă oficial la cunoştinţa locuitorilor „întruparea ostroavelor la prinţipat" şi obligaţiile ce le revin lor de aci înainte faţă de arendaşul venitului Dunării[3]. Ca măsură de prevedere, ostroavele şi locurile de margine au fost cuprinse cu posturi de militari „pentru supunerea locuitorilor ostroveni[4]". Acestei măsuri de constrîngere prin folosirea forţei publice a statului îi urmează îndată abuzurile din partea arendaşului şi a oamenilor săi, caracteristice restului ţării. În iunie 1832 deja se constată că arendaşii pescăriilor Dunării „jefuiesc bani de la ţăranii de pe margine" pentru pescuitul la care, după lege, aveau dreptul pentru hrană. Arendaşii vămilor de asemenea „născocesc folosuri dă privileghiuri nedrepte..."[5].

În atari condiţii, locuitorii din ostroave au manifestat îndată nesupunere şi au început să caute scăpare fugind pe malul celălalt al Dunării.

Cei mai îndîrjiţi s-au arătat locuitorii Ostrovului Mare, care era şi cel mai populat ostrov. Faţă de locuitorii altor ostroave, ei aveau un motiv puternic în plus să fie nemulţumiţi de noua situaţie; pe malul drept al Dunării aveau vii, livezi, dumbrăvi, de care urmau să se lipsească. Această perspectivă, precum şi impunerea la obligaţiile feudale în pămîntul ţării, îi face pe ostroveni să considere, încă de la începutul anului 1831, că vor fi „nevoiţi să fugă care încotro, ca să nu mai ştie unul de altul"[6]. Aceasta mai ales pentru motivul, arătat de ei, că sînt „încălcaţi de scîrboşii ciocoi, băuţori ai sîngelui săracilor".

Jugul exploatării boiereşti şi „ciocoieşti" era atît de îngrozitor în ochii acestor locuitori, încît teama lor nu a putut să fie potolită nici cu făgăduiala ce li s-a făcut din partea autorităţilor că vor fi despăgubiţi pentru bunurile ce le rămîn dincolo de Dunăre, dîndu-li-se în loc altele pe malul stîng. În consecinţă, ei se supuseră de bună voie paşei de la Ada Kale şi plătiră darea pe iarna 1830/1831. În noiembrie 1831 însă, autorităţile turceşti de la Negotin, în vederea respectării stipulaţiilor tratatului

[1] Contractul pe 1832—1834 (Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 3—7) şi alt text de contract, cu unele precizări în plus pentru perioada 1833—1835 (Arh. St. Craiova, Cîrmuirea de Mehedinţi, dos 6314/1834, f. 66—68 v).

[2] La turci ei plăteau haraciul, dulumina, tributul vizirului ş. a., dar în sume mici faţă de alţi locuitori ai imperiului, date fiind privilegiile de care se bucurau ţinuturile Craina şi Vidin.

[3] Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 64.

[4] Ibidem, f. 7.

[5] Ibidem, f. 85, 87, 89.

[6] *Naselja i poreklo stanovništva*, XXII, 1926, p. 121—122.

www.dacoromanica.ro

de la Adrianopol, au postat streji pe Dunăre în dreptul Ostrovului Mare şi nu au mai admis trecerea dincolo a locuitorilor, la viile şi livezile lor.

Văzîndu-se în această situaţie, locuitorii din Ostrovul Mare s-au întrunit şi au discutat între ei „cu toată sărăcimea", hotărînd să se adreseze prinţului Miloş Obrenović al Serbiei şi să-i solicite concursul ca să scape „de cîinii de ciocoi şi de turci care ne-au închis cu strejile..."[1]. La intervenţia lui Miloş, paşa Osman de la Ada Kale a dispus ridicarea strejilor şi a acceptat darea oferită de Ostroveni pentru pămînturile lor din Craina. Ţinînd legătura la Poreci cu Stefan Stefanovici-Tenka, omul lui Miloş, la care trimiseră delegaţi în mai multe rînduri, ostrovenii obţinură prin intervenţia lui Miloş, aprobarea lui Osman, dată în martie 1832, să se mute dincolo de Dunăre, în Craina[2].

Nu ştim care a fost numărul celor ce s-au folosit de această aprobare şi s-au mutat. Fapt este că, aflînd de mişcările ostrovenilor, autorităţile romîne n-au mai insistat pentru moment în aplicarea măsurilor de supunere a lor la prestaţii şi atunci mulţi dintre cei trecuţi în Craina au revenit în Ostrov. Dincolo au rămas definitiv 20 de familii strămutate.

Cam în acelaşi timp se puneau însă în circulaţie „exemplarurile" tipărite prin care se aduceau la cunoştinţa noilor locuitori ai ţării obligaţiile de clacă şi celelalte şi a început să se procedeze treptat la instalarea pichetelor militare. Acest fapt stîrni o puternică agitaţie şi dincoace de Dunăre. Plasa Cîlnicului s-a înspăimîntat şi toţi locuitorii s-au pregătit să fugă peste Dunăre. Căpitanul plăşii abia a reuşit să-i potolească, mergînd prin sate şi lămurindu-i pe locuitori că se vor bucura de anumite înlesniri[3]. Locuitorii de pe ostrovul Moraitul, folosindu-se de situaţia avantajoasă de a fi mai departe de ţărm, au fugit însă pînă la unul, în noaptea de 13 martie (1832). Ei au legat pe toţi militarii instalaţi la pichet şi i-au transportat dincolo. Căpitanul de plasă, care a alergat după ei şi i-a somat să se oprească, în cele din urmă „au fost silit a să mîntui cu dosirea"[4] în faţa fugarilor înfuriaţi, care s-au întors asupra lui cu puşti şi pistoale. Trecînd dincolo de Dunăre, fugiţii din ostrovul Moraitul au declarat că au părăsit ostrovul „din pricina zilelor de clacă şi alte rele care s-au desfăcut". Din Ostrovul Gol (Ciflac) de asemenea au fugit 12 familii şi s-au adăpostit la Ada Kale[5].

Pe Ostrovul Mare pichetul de soldaţi a fost instalat la jumătatea lunii mai, cuprinzînd satul. Pentru locuitorii de acolo, aceasta însemna supunerea lor definitivă la obligaţiile anunţate şi despărţirea lor pentru totdeauna de bunurile avute în Craina. Atunci ei au adresat, împreună cu locuitorii Ostrovului Miaşi, mai multe petiţii lui Kiselev, cerînd să li se acorde înlesniri în situaţia lor[6]. Totodată însă ei au trimis pe Gheorghe

---

[1] *Naselja i poreklo stanovništva*, XXII, p. 126.

[2] Ibidem, p. 127.

[3] Raportul nr. 126, din martie 1832, al căpitanului plăşii Cîlnic (Arh. St. Buc., Comitetul carantinelor, dos. 2408/1832, f. 5).

[4] Ibidem, f. 1.

[5] Ibidem, f. 2; Vistieria, dos. 1865/1831, f. 68.

[6] Jalbele lipsesc. Menţionate în adresa nr. 396 din 10 iunie 1832 a lui Kisclev (Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 495/1832, f. I, franc. şi rom.).

www.dacoromanica.ro

Cornea şi pe Gheorghe David la St. Stefanović, acum serdar de Craina, să întrebe din partea lor dacă Miloş Obrenović nu ar accepta să cumpere Ostrovul, apoi ei să achite suma în rate anuale. În scrisoarea trimisă prin cei doi delegaţi, ostrovenii arătau, printre altele, că sînt puşi la bir de 32 groşi pe an fiecare, să plătească „ciocoilor"[1]. St. Stefanović a propus către cei doi delegaţi ca ostrovenii să treacă dincolo de Dunăre cu toată averea lor mobilă. Delegaţii şi-au exprimat părerea de rău de a părăsi o insulă aşa de bogată „ce se întinde în lungime de trei ceasuri" şi oferiră soluţia ca Miloş să cumpere insula. În această chestiune Miloş s-a adresat îndată cîrmuirii Ţării Romîneşti, de unde i s-a răspuns că el poate să cumpere insula doar ca moşie particulară a lui şi nu pentru stat. La 25 mai, Miloş transmite locuitorilor ostrovului, prin St. Stefanović, că le poate oferi ajutor ca să fugă în ţinutul Ţrna Reka[2]; altfel să rămînă pe loc. Miloş ducea politica de atragere a locuitorilor în vederea populării ţinuturilor sîrbeşti, recent încorporate Serbiei.

Jalbele pe care ostrovenii le-au adresat lui Kiselev au fost întîmpinate cu înţelegere de acesta. În urma jelbii înmînate la Cerneţ, cu prilejul călătoriei lui Kiselev prin ţară, în care insistau să li se admită a trece la pămînturile din Craina, ostrovenii au fost chemaţi la Bucureşti în faţa Sfatului administrativ. Kiselev a dispus să li se acorde unele înlesniri: să fie iertaţi de plata a jumătate din capitaţie, timp de trei ani; cu începere de la 1 iulie să li se scadă la jumătate dijma şi claca. Înlesnirile se acordau cu scopul de a fi „atraşi locuitorii acestor nouă averi". În schimb, se precizează că nu vor avea voie să mai treacă în Craina la vii, holde şi livezi, ci vor trebui să le vîndă în termen de 12—16 luni[3].

Pe baza acestei dispoziţii a lui Kiselev, Sfatul administrativ întocmeşte jurnalul din 27 iunie 1832, prin care, pe lîngă că acordă scutirile mai sus-amintite, dispune ca satele din ostroave să fie organizate, din punct de vedere administrativ, la fel ca satele din Principat. Se stabileşte, printre altele, de ce judeţ va ţine fiecare ostrov. Astfel, de judeţul Mehedinţi vor ţine: Ostrovul Mare, Şimianul, Corbovul, Ostrovul Gol[4]. Peste satele din ostroave urmează a se numi un subcîrmuitor special, prin care se va strînge capitaţia care se va trimite la vistierie, separat de banii capitaţiei strînsă din restul ţării. Din suma încasată drept capitaţie, se va plăti leafa subcîrmuitorilor şi a dorobanţilor care se ridica la 650 lei pe lună[5]. Subcîrmuitorul numit peste ostroavele administrate de jud. Mehedinţi îşi va avea reşedinţa în Ostrovul Mare şi va dispune de 30 dorobanţi, faţă de 10 cîţi au fost trimişi acolo iniţial. Noi precizări privind legiuirea obligaţiilor locuitorilor şi noi cinovnici urmează a se trimite pentru întocmirea catagrafiei şi tablelor de dăjdii pe sate.

---

[1] Scrisoarea datată 20 mai, este semnată de: Ion Chinezul, Gheorghe Ion, popa Nicolae, popa Ion, popa Badea, Dinu Guran, Nicolae Gotea, Mihai Voin şi Nicolae Căldărarul. (*Naselja i porekło stanovmištva*, vol. cit. p. 130).

[2] Ibidem.

[3] Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 495/1832, f. 1—2.

[4] Ibidem, dos. 1904/1832, f. 3.

[5] Ibidem, f. 4.

www.dacoromanica.ro

Întorcîndu-se delegaţii cu înştiinţarea despre aceste hotărîri ale Sfatului administrativ, locuitorii din Ostrovul Mare şi din Corbovi au hotărît să nu presteze claca şi nici să respecte privilegiile acordate prin contract lui N. Ipătescu, cumpărătorul otcupului. Acesta se plînge, la 26 iulie, că din cauza turcilor care nu respectă delimitarea pescuitului, nu simte că ostroavele sînt „întrupate" şi nici drepturile acordate prin contract nu şi le poate valorifica, din pricina nesupunerii locuitorilor ostroveni[1].

Întocmirea catagrafiei şi celelalte măsuri, întreprinse pe baza jurnalului Sfatului administrativ, au stîrnit un nou val de fugă peste Dunăre. Din iulie pînă în decembrie 1832, fug în Turcia locuitorii de pe ostroavele Peceneaga, Strîmba şi Bucuroaia[2]. Nu numai locuitorii din ostroave, cărora le este mai uşor să emigreze, ci şi locuitorii de dincoace de Dunăre fug în mare număr dincolo, determinaţi de aceleaşi motive. Numai din plasa Cîmpului jud. Mehedinţi, fug în sudul Dunării în această vreme 137 locuitori din satele: Salcia, Cujmir, Perceni, Ulmul şi Calafat; cei mai mulţi fug din Salcia (59), cei mai puţini din Ulmul (9). Ei se stabilesc la Dii (majoritatea), Gomotari, Florintin, Chirimbeg, Capitanovţi şi alte opt sate din ţinutul Diilor (Vidinului)[3].

Şi de data aceasta, locuitorii Ostrovului Mare manifestă o îndîrjire deosebită. Ei nu se supun nici la prestarea clăcii, nici la măsurarea pogoanelor; nu admit contracciului cîrciumi şi băcănii; nu plătesc taxa pentru pescuit şi taie pădurea oprită. Contracciul N. Ipătescu se considera păgubit pînă în septembrie 1832 cu peste 30 000 lei, din pricina numai a locuitorilor Ostrovului Mare[4]. Pentru dijmă, aceştia i-au pus la o parte doar 2000 oca grîu. Cînd isprăvnicelul rînduit de polcovnicul Zaharia le-a cerut şi restul dijmei, ei răspunzînd că pămîntul este al lor şi nu au dece să dea mai mult, au ars locuinţa isprăvnicelului şi l-au izgonit, zicînd că-l vor omorî dacă mai vine cu pretenţii. Izgonesc de asemenea şi pe cinovnicul vistieriei, Iordache Mitrescu, cînd vine să cerceteze întîmplarea, arătîndu-şi ura şi disprețul faţă de el ca ciocoi.

Toată această rezistenţă a locuitorilor Ostrovului Mare izvora din conştiinţa lor cum că noua situaţie în care se găsesc este „un zapt ciocoiesc". „Sîntem siliţi să ne scriem în catagrafie; noi însă ne ţinem şi nu semnăm, şi acum ni s-a trimis vorbă că va fi trimisă o roată de soldaţi care ne va ridica de aici şi ne va strămuta cu sila...", scriu ostrovenii pe la sfîrşitul lunii august serdarului de Craina, încercînd pe lîngă acesta obţinerea unei soluţii pentru scăparea lor. În privinţa bunurilor de dincolo de Dunăre, pentru care li s-a fost pus în vedere să le lichideze, ei consideră nedreaptă hotărîrea, deoarece: „După spusa bătrînilor noştri, noi am fost de şapte ori robiţi şi tot nu am fost despărţiţi de bunurile noastre din Craina, nici că împărăţiile ne-au distrus pînă la sfîrşit, ci chiar cînd am şi fost răzleţiţi, tot ne-am adunat după aceea în satul din Ostrovul nostru..."[5].

[1] Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 136—137.
[2] Ibidem, dos. 3200/1831, f. 276, 517, 544, 572.
[3] Ibidem, f. 1033—1087.
[4] Ibidem, dos. 1865/1831, f. 53.
[5] *Naselja i poreklo stanovništva*, vol. cit., p. 131.

www.dacoromanica.ro

Prin alți doi delegați trimiși la București, pe la sfîrșitul lunii octombrie 1832, se stabili că, dacă doresc, locuitorii Ostrovului Mare se pot muta în Craina, dar vor pierde bunurile lor din Ostrov și se vor putea muta numai după ce vor achita toate datoriile față de contracciu. În acest sens este întocmit jurnalul din 7 noiembrie prin care este anulat cel întocmit la 27 iunie.

În urma acestei hotărîri a Sfatului administrativ și mai ales la aflarea veștilor despre întîmplările de la Ostrov, din rapoartele lui Iordache Mitrescu, vistieria luă măsuri extraordinare împotriva locuitorilor Ostrovului Mare. Ea dispuse să fie impuși la plata integrală în bani a tuturor prestațiilor, fără a ține seamă de iertarea pe jumătate acordată de Kiselev, și trimise socoteala sumelor de încasat: 18 640 lei capitația de la 580 locuitori ai ostroavelor, cîte 33 taleri de fiecare; 10 440 lei claca, cîte 60 taleri unul, pentru 12 zile; 5 000 dijmurile cu tahmin; 20 000 lei avaetul pentru 1 000 perechi cîrlige cu luntrile lor, cîte 20 taleri perechea de cîrlige. Total 54 080 lei[1]. Peste această sumă se va percepe avaetul cîrciumilor, băcăniilor și al scaunelor de carne, potrivit socotelilor ce se vor face la fața locului. Prin aceasta se urmărea acoperirea tuturor „pagubelor" contracciului N. Ipătescu.

Pentru perceperea acestor sume de la locuitorii Ostrovului Mare, avînd în vedere cunoscuta îndîrjire și nesupunere a lor, a fost trimisă „putere armată" comandată de polcovnicul Solomon, menită să sprijine și să protejeze pe teren pe cinovnicul vistieriei, Iordache Mitrescu, și pe omul contracciului N. Ipătescu. Trebuia să fie supuși „la răspunderile prescrise" atît cei care se vor strămuta cît și cei ce doresc să rămînă pe loc[2]. Polcovnicul Solomon procedă cu toată cruzimea. Venind în Ostrovul Mare cu patru roate de ostași, el puse în vedere, la 3 ianuarie 1833, tuturor locuitorilor să plătească tot ce li se cere, altfel vor fi strămutați cu forța la Craiova. Referitor la înlesnirile ce li se acordaseră mai înainte, el le spuse că „vorba și scrisoarea voastră s-a dus în vînt". Polcovnicul Solomon, cercetînd numărul locuitorilor din casă în casă, găsi că există: 201 familii în Ostrovul Mare, 60 familii în Corbovi și 8 în Simian; în total 269 familii, în loc de 580 familii pe care a contat vistieria cînd a întocmit socoteala trimisă în vederea executării. Cu toate că în contractul încheiat pentru otcupul venitului din Dunăre fusese stipulat în privința clăcii că urmează a fi prestată după învoială pînă la întocmirea unui așezămînt, locuitorilor ostroveni li se luară totuși banii pentru clacă socotind la fel ca în restul țării. Folosind mijloace de constrîngere fizică, bătaie, legare ș. a. „prin ajutorul într-armatei puteri", polcovnicul Solomon încasează de la cele 269 familii banii pentru clacă, dijmă și avaeturi; doar pentru capitație și pentru cîrlige a respectat cîteva scutiri. Mai rămase totuși o diferență de 11 212 lei pînă la împlinirea sumei de 54 080 lei indicată de vistierie pentru „despăgubirea" arendașului. Solomon distribui și această sumă asupra familiilor existente și le impuse plata ei, motivînd că

[1] Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1765/1831, f. 246 bis.

[2] Porunca săpătăriei către polcovnicul Solomon (Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 1904/1832, f. 2).

www.dacoromanica.ro

locuitorii se vor putea despăgubi de la familiile trecute deja în Craina. Solomon nu cruță de la nici o plată nici pe locuitorii din Corbovi și Simianul, deși aceștia plătiseră mai dinainte totul, inclusiv taxa pescuitului, în privința căreia inițial obiectaseră. Deși raportează că a luat de fiecare familie cîte 178 lei[1], polcovnicul Solomon este dezmințit direct de locuitorii Ostrovului Mare și indirect de alte rapoarte. De la 130 familii din Ostrovul Mare el a luat de fapt cîte 276 lei de familie, cu excepția cîtorva cazuri cînd a luat numai 56—86 lei[2]. Pentru a achita aceste sume, locuitorii, mai ales cei din Ostrovul Mare, au fost nevoiți „dă și-au vîndut și vitele făr'de preț"[3]. Ostrovenii înșiși precizează ulterior cîte vite și cîte bucate au trebuit să vîndă la prețuri extrem de scăzute, numai pentru a scăpa de teroarea exercitată de polcovnicul Solomon și de oamenii comandați de el:

„100 dă perechi de boi, păreichia cîte 80 lei, păreichia care plătea la vremea lor 500
300 vaci, vaca 30 lei fruntea, care plătea la vremea lor 150 lei
1 500 oi, oaia cîte 7 lei, care plătea la vremea lor 20 lei
100 000, adică o sută dă miie de oca grîu, cîte 7 lei,
500 de porci cu scroafe împreună, porcu cîte 8 lei, care plătea 40 lei
50 000 de oca de porumb, adică cinzăci miie d-oca porumb, suta — 5 lei"

Asemenea execuție cu pricinuirea atîtor pagube și chiar a morții unor oameni „din bătaia lor" era desigur ceva nou pentru acești locuitori deveniți proaspeți cetățeni ai țării. De aceea ei ajung să spună de Solomon că: „Au făcut mai mult rău decît păgînii, că noi am fost robiți la turci de șapte ori și încă așa pomină n-am petrecut"[4].

Procedeul a îngrijorat oarecum pînă și organele administrative locale. Dacă în decembrie 1832 se știa că în urma aprobării Sfatului administrativ vor trece peste Dunăre pînă în primăvară aproximativ trei părți din locuitorii Ostrovului Mare, în februarie 1833, în urma procedeului folosit de Solomon, se socotește că „o să dezndăjduiască" și restul locuitorilor aceluiași Ostrov, precum și cei din Corbovi și din Simian, încît „urmează negreșit a să strămuta și ei"[5]. Cîrmuirea de Mehedinți pare a judeca mai lucid situația: ea vedea că prin aceasta se vătămau interesele exploatatorilor, de aceea atrăgea atenția că „bine ar fi fost să se fi lucrat vreun chip de iconomie pentru ei [locuitorii celor trei ostroave], căci putea să se folosească îndoit mai pe urmă" [stăpînii și autoritățile].

---

[1] Raportul lui din 7 ianuarie și cel din 23 ianuarie 1833 (Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 1865/1831, f. 217, 226).

[2] Jalba ostrovenilor fugiți către Miloș care a parvenit lui Kiselev (Vornicia din lăuntru, dos. 1904/1832, f. 119—120).

[3] Raportul din 9 februarie 1833 al cîrmuirii de Mehedinți (Dos. 1865/1831, f. 246 bis.).

[4] Doc. 1904/1832, f. 119. Este cazul să menționăm că nu numai locuitorii aveau de suferit de pe urma metodelor de constrîngere folosite de Solomon; nici soldații nu puteau suporta regimul impus de acesta. Cinci soldați comandați de Solomon fug la Vidin, iar de acolo în Serbia, pentru motivul că Solomon timp de 5 ani nu i-a învoit acasă (*Naselja* ..., p. 110).

[5] Dos. 1865/1831, f. 246 bis.

www.dacoromanica.ro

Vistieria se grăbi atunci să îndrepte greşeala, dînd dispoziţie să se restituie locuitorilor din Corbovi şi din Simian sumele luate de la ei pentru a doua oară, de asemenea să se facă înlesnire şi acelora dintre locuitorii Ostrovului Mare care vor să rămînă pe loc, încasînd pentru aceştia numai de la ostrovenii care sînt hotărîţi să se mute în Craina. Împovărările acestea întăriră la ostroveni ideea de a trece definitiv în Craina. Ei se adresează lui Miloş Obrenović pentru un împrumut de bani cu care să achite noile sume impuse lor, urmînd să-i restituie împrumutul după ce vor trece în Craina[1]. Se pare că împrumutul solicitat nu le-a fost acordat, de vreme ce ostrovenii sînt sfătuiţi de Miloş să se adreseze încă o dată lui Kiselev pentru a găsi el o soluţie, iar de nu, să vîndă tot ce au şi să treacă în Craina, unde vor fi primiţi şi ajutaţi. Fapt este că tratamentul aplicat de Solomon, mai ales în ultimul timp, făcu ca un număr considerabil de familii din Ostrovul Mare să treacă peste Dunăre. Dacă în decembrie 1832, se aflau în Serbia numai 38 case de familii venite din Ostrovul Mare[2], apoi din ianuarie pînă în martie 1833, numărul familiilor fugite din Ostrov a crescut la 120, iar pînă în iunie el era de 170. Sînt cele 130 familii ai căror capi semnează, din Serbia, jalba împotriva lui Solomon, transmisă lui Kiselev.

Locuitorii trecuţi dincolo de Dunăre s-au stabilit în faţa Ostrovului Mare, pe porţiunea de pămînt dintre satele Cameniţa şi Slatina, cumpărat de popa Ioan din Iabucovaţ, de la turcul Tozun din Bîrza Falanca. Statul sîrbesc îl cumpără cu 1 000 groşi suprafaţa destinată unui imigrant[3]. Noua aşezare a ostrovenilor fu denumită de sîrbi Mihailovaţ, după numele fiului lui Miloş, Mihail, ulterior şi el domnitor al Serbiei.

În urma fugii masive (după luna ianuarie 1833) a ostrovenilor, deveniră inoperante unele din hotărîrile luate mai înainte în legătură cu ostroavele, atribuite administraţiei judeţului Mehedinţi. În a doua jumătate a lunii mai 1833, cînd veni să-şi exercite funcţia Ghiţă Aurel, de 2—3 săptămîni numit subcîrmuitor pentru ostroavele ce ţin de Mehedinţi, şi cînd şi el, cu ajutorul armat, întocmi o nouă catagrafie în vederea încasării dărilor, el nu găsi atunci pe loc decît 114 familii din 269 cîte înregistrase Solomon[4]. Gh. Aurel încasă capitaţia pe două trimestre, 3 420 lei, sumă care se dovedi insuficientă pentru plata lefii pe un an a subcîrmuitorului (2 400 lei) şi a celor 12 dorobanţi (1 080 lei), ambele depăşind cu 60 lei suma capitaţiei[5]. Această situaţie atrase după sine o modificare a sistemului de administrare a ostroavelor. Prin jurnalul din 22 iunie 1833, Sfatul administrativ, constatînd că „acei locuitori ce au rămas cu lăcuinţa în arătatele ostroave, sînt în număr foarte puţin..." şi banii capitaţiei lor nu ajung nici pentru lefuri, dispune ca, de aci înainte, Ostrovul Mare şi Corbovi să fie date în administrare subcîrmuitorului de

[1] Scrisoarea ostrovenilor către Miloş (*Naselja i poreklo stanovništva*, vol. cit., p. 134).
[2] Trecuseră mai mulţi, dar unii s-au întors.
[3] *Naselja i poreklo stanovništva*, vol. cit., p. 136.
[4] Ghiţă Aurel a găsit: 54 familii, din 201, în Ostrovul Mare; 33 în Corbovi şi 7 în Simianul.
[5] Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 1904/1832, f. 108.

www.dacoromanica.ro

Blahnița, iar Simianul subcîrmuitorului plășii Ocolului. În felul acesta „statul se va putea folosi de capitația acestor familii"[1].

★

Procedee similare celor întîlnite în Ostrovul Mare au fost folosite și în alte ostroave și hasuri restituite Țării Romînești. Atît în hasuri, cît și în ostroave îndeosebi, locuitorii au reacționat, în mare parte, la fel ca și cei din Ostrovul Mare: fugeau și ei în sudul Dunării.

Astfel, fug la sud, în februarie 1833, locuitorii din satele Hotarul, Orlea și o parte din Izlazul[2]. Peste o lună fug 16 familii din Izlazul, Verdea și Cozolea. În august, același an, fug în Turcia 51 locuitori numai din Gîrla Mare, așezîndu-se cei mai mulți în satele : Florintin, Novo Selo, Racovița, Bregova, Vîrful, Capitanovți, Gînjova, toate în ținutul Diiului; mai puțini trec în Raduievați, Bucovcea și Belgrad, în Serbia[3].

Mult mai mare este numărul locuitorilor din ostrove care fugeau peste Dunăre. Avantajul oferit de poziția ostroavelor de a scăpa mai ușor de supravegherea organelor militare, contribuia ca acest număr să fie mai mare. Din ostrovul Niculii (Ialomița) fug 7 familii, în februarie 1833[4].

Pînă la 16 mai, numai din satele ostroavelor ce țin de județul Brăilii, șase la număr, fug peste Dunăre 147 familii, rămînînd pe loc doar 27. Dintre cele fugite, 83 familii sînt autohtone și numai 59 sînt din locuitorii veniți nu de mult de la sud de Dunăre. Suma birului acestor familii fugite din ostroavele Brăilei, de care era lipsită vistieria, era de 3 549 lei[5].

Cum se organizau asemenea treceri peste Dunăre, se vede din pilda satelor Băndoiu și Frecăței, două dintre cele menționate mai sus. Cele 47 familii din aceste sate (9 familii din Băndoiu și 38 din Frecăței) sînt ajutate în fuga lor cu 40 care trimise de locuitorii de la sudul Dunării. Cînd întreprind mutarea, ostrovenii îi prind și îi bat pe dorobanții paznici[6]. Cît privește întoarcerea de bună voie la urma lor a locuitorilor fugiți, constatăm, pe baza datelor din iulie 1833, că din 70 familii (fugite din 4 sate de pe ostroavele Brăilei) doar 17 se întorc înapoi[7].

În anul 1834, aproape concomitent cu trecerea în Serbia și a ultimilor locuitori din Ostrovul Mare, au fugit locuitori și din alte părți. Din Poiana (Dolj), de pildă, fug în luna aprilie 5 familii în Turcia. La 21 martie se strămută la sud de Dunăre 28 familii din Ostrovul Costandin și 17 familii din ostrovul Strîmba[8].

★

Cea mai impresionantă a fost însă și de data aceasta fuga dincolo de Dunăre a locuitorilor Ostrovului Mare. Ultimele 56—57 de familii

[1] Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 1904/1832, f. 107, 109.
[2] Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 3200/1831, f. 590.
[3] Ibidem, f. 703.
[4] Ibidem, f. 1079. Unii dintre ei s-au întors la Gîrla Mare abia peste un an (f. 1379).
[5] Ibidem, f. 652.
[6] Ibidem, f. 656 v.
[7] Ibidem, f. 1019.
[8] Ibidem, f. 1258, 1286.

www.dacoromanica.ro

rămase în Ostrov, după mutarea din vară a celorlalte, au trecut şi ele dincolo, în martie 1834.

De data aceasta, ostrovenii şi-au organizat fuga cu concursul autorităţilor sîrbeşti. Încă din luna iunie 1833, serdarul de Craina a făcut unele pregătiri secrete pentru înfăptuirea acţiunii de trecere peste Dunăre a ultimelor familii ostrovene cu tot avutul lor[1]. Aceste pregătiri s-au făcut cu ştiinţa cîrmuirii sîrbeşti, care, după cum s-a văzut, se arătase interesată de situaţia ostrovenilor. Dacă pînă acum autorităţile sîrbeşti au avut oarecare reţineri pentru a evita eventualele conflicte, de acuma ele îndeamnă şi ajută direct fuga locuitorilor rămaşi în Ostrovul Mare. Miloş Obrenović se ocupă însuşi de această chestiune. Interesul pe care-l manifesta Miloş pentru o asemenea problemă făcea parte din politica generală pe care a dus-o el pentru popularea Serbiei. În urma luptelor duse cu turcii în cursul răscoalei din 1804—1813 şi a celei din 1815, precum şi în urma unor lupte interne, populaţia Serbiei era simţitor rărită. Ducînd o politică de obţinere de drepturi pe căi diplomatice, Miloş Obrenović evita pe cît era posibil conflictele armate şi căuta să refacă economia Serbiei. Era nevoie şi de braţe de muncă la aşa-zisele „culucuri", prestaţii la lucrări publice, de multe ori folosite de Miloş şi de oamenii lui în interes personal. De aceea el deschide larg porţile principatului Serbiei, primind şi înlesnind prin toate mijloacele imigraţiile din toate părţile. În perioada îndelungatei domnii a lui Miloş, Serbia se populează intens cu locuitori veniţi din toate direcţiile. Mergînd pe această linie, Miloş se preocupă şi de locuitorii din ostroavele Dunării de pe lîngă ţărmul sîrbesc, stimulînd fuga lor şi atrăgîndu-i în Serbia. Încă din 1831 el dispuse ca locuitorii din insula Poreci să fie sprijiniţi a se muta din insulă pe ţărmul de dincolo al Dunării. De înfăptuirea strămutării locuitorilor din Poreci se ocupă acelaşi Ştefan Ştefanovici, care ţine legătura şi cu locuitorii Ostrovului Mare; Ştefanovici îşi duse la îndeplinire această sarcină în perioada noiembrie 1831 — iulie 1832[2]. Noua aşezare de pe ţărmul Dunării a locuitorilor strămutaţi din Poreci a fost denumită Milanovaţ, după numele lui Milan, celălalt fiu al lui Miloş, pe atunci moştenitor la tronul Serbiei. Aşadar, sprijinul dat de sîrbi la mutarea ostrovenilor făcea parte dintr-o acţiune mai larg concepută.

În Serbia, slab populată pe vremea aceea, fugarii şi imigranţii găseau condiţii favorabile realizării unei stări materiale mai bune. Şi mai mult se ofereau asemenea condiţii începînd cu toamna anului 1833, cînd, ca urmare a traducerii în fapt a prevederilor tratatului de la Adrianopol privind Serbia, spahii turci pierdură definitiv toate drepturile lor în Serbia. Miloş Obrenović, stăpînul mai multor moşii în Ţara Romînească, tocmai pentru că cunoştea efectele sistemului de stăpînire boierească asupra locuitorilor, respinse propunerea unor demnitari ai săi de a face moşii din posesiunile rămase de la spahii turci, după sistemul din Ţara Romînească şi promovă principiul ca pămîntul să aparţină ţăranilor care-l locuiesc. Prin aceasta Miloş înlătura primejdia care putea să ameninţe guvernarea

[1] *Naselja i poreklo stanovništva*, vol. cit., p. 137.
[2] Ibidem, vol. XXII, p. 159—161.

www.dacoromanica.ro

lui despotică în cazul cînd primaţii din Serbia făcuţi stăpîni de mari moşii şi avînd datorită acestui fapt poziţii economice mai consolidate i-ar fi făcut opoziţie. Din fondul de pămînturi rămase disponibile de la spahii turci au fost date loturi imigraţilor, cum a fost cazul şi cu fugarii din Ostrovul Mare.

În toamna anului 1833, situaţia devine mai limpede şi din punct de vedere extern. Profitînd de dificultăţile Imperiului otoman din cauza răscoalei din Egipt, Miloş Obrenović provoacă răscoale în cîteva ţinuturi limitrofe turceşti, care încă prin stipulaţiile tratatului de la Ackerman (1826) trebuiseră să fie lăsate Serbiei. Printre aceste ţinuturi era şi Craina Negotionului de unde răsculaţii îi izgonesc pe turci în aprilie 1833. Prin hatişeriful din noiembrie 1833, cetit în Kraguievaţ[1] la 1 februarie 1834, sultanul recunoscu noua stare de lucruri, adică suveranitatea Serbiei stabilită în noile ţinuturi.

Turcii nu mai puteau să aibă amestec nici în problema Ostrovului Mare. Aşa se explică, printre altele, faptul că tocmai în perioada acestor evenimente are loc fuga în masă a locuitorilor Ostrovului Mare de partea cealaltă a Dunării şi pregătirile în care este angajat în continuare serdarul Crainei sîrbeşti pentru realizarea fugii lor.

În ianuarie 1834, noul serdar, Ştefan Stoianovici intră în legătură cu locuitorii din Corbovi şi Ostrovul Mare, propunîndu-le el de data aceasta să treacă dincolo. Cei din Corbovi au refuzat să se mute pentru motivul că ei nu au nici un fel de bunuri dincolo. Cei din Ostrovul Mare însă, care aveau dincolo vii, livezi şi altele, au acceptat propunerea şi au cerut să li se asigure bărci şi schele pentru transportul avutului lor mobil din Ostrov. Erau gata să forţeze a trece cu ei şi cele 10 familii care nu doreau să fugă[2]. O delegaţie de cinci ostroveni a stabilit, împreună cu serdarul de Craina, planul pentru organizarea fugii.

Pînă în luna martie nu s-a făcut însă nimica, în primul rînd pentru că a fost nevoie de timp pentru a procura bărcile şi schelele necesare şi în al doilea, pentru că timpul a fost mereu defavorabil. Pregătirile efectuate minuţios cu mult timp înainte au contribuit ca trecerea să fie operată rapid şi fără a fi observată la vreme de către autorităţile de dincoace.

Cînd, pe la jumătatea lunii martie, timpul s-a făcut favorabil întreprinderii plănuite, serdarul de Craina dispune să se maseze aproape de satul Mihailovăţ toate schelele de pe Dunăre, inclusiv cea de la Cladova şi cea de la Prahova, care făceau transportul la carantina Izvoarele, dincoace. Pentru ziua de 18 martie, duminică, serdarul Crainei mobilizează, în jurul satului Mihailovăţ, 300 de oameni din satele de sub oblăduirea sa. Cu aceştia, pentru a masca acţiunea plănuită, el organizează în ziua menţionată o vînătoare.

În seara aceleiaşi zile, potrivit planului stabilit, locuitorii Ostrovului Mare năvălesc asupra pichetului şi dezarmează straja postată acolo, alcătuită din patru militari şi trei cordonaşi. După ce aceştia au fost făcuţi

[1] Pe atunci capitala Serbiei.

[2] Raportul din 17 ianuarie 1834 al lui St. Stoianović (*Naselja i poreklo stanovništva*, vol. cit., p. 137).

www.dacoromanica.ro

inofensivi şi închişi într-un bordei, au trecut de dincolo zece schele mari şi luntrii, pregătite, cu oameni înarmaţi, conduşi de serdarul St. Stoianović-Chiosa (Spînul), căpitanul Marco Petrović din Negotin şi alt căpitan, Milenco, din Bîrza Palanca. Ostrovenii şi sîrbii înarmaţi au înconjurat satul, ca să prevină fuga celor 10 familii potrivnice fugii, precum şi eventuala intervenţie a strejilor de la pichetele de dincoace de Dunăre. Mai întîi au fost transportate femeile şi copiii, apoi a început transportarea avutului, inclusiv vitele. Aceasta s-a urmat toată noaptea spre luni, pînă dimineaţa, cînd vîntul puternic a făcut imposibilă continuarea operaţiei. Ea a fost reluată noaptea următoare, tîrziu, după încetarea furtunii. Abia atunci, comenduirea de graniţă a aflat de cele ce se întîmplau şi a trimis imediat spre Ostrov 24 soldaţi din roata a 6-a de la Izvoare, de sub comanda porucicului Păianu. Atunci ostrovenii şi sîrbii, care-i ajutau, au renunţat să mai transporte restul avutului şi s-au retras peste Dunăre şi ultimii oameni, luînd cu ei pe cordonaşii şi militarii imobilizaţi. Aceştia au fost însă imediat trimişi înapoi cu excepţia unuia singur, Dumitru Dunăreanu, care a acceptat să rămînă dincolo[1].

În felul acesta au fost trecute peste Dunăre cele 57 familii care mai rămăseseră în Ostrovul Mare.

Pentru a mai lua din avutul mobil rămas pe Ostrov, au trecut aci, la 29 martie, patru dintre cei fugiţi acum şi doi dintre cei fugiţi la începutul anului 1833. Unul dintre aceştia din urmă, Iancu Grosu, era primar la Mihailovăţ[2]. Prinşi de noua strajă postată în Ostrovul Mare, aceştia au fost daţi pe chezăşie la satele : Balta Verde, Izvoare şi Tigănaşi „pînă cînd se vor întoarce şi ceilalţi"[3]. Cinci dintre ei reuşesc să fugă din nou, în noaptea de 2/3 mai, trecînd Dunărea „pă nişte lemne încrucişate"[4]; rămîne doar Stanciu Cornea dat pe chezăşie la Tigănaşi[5]. La 6 iunie fuge şi el[6]. Desigur că exemplul ostrovenilor putea să constituie un îndemn şi pentru alţi locuitori să facă la fel. Pentru a preveni o asemenea acţiune, autorităţile luară unele măsuri, printre care şi strămutarea silită pe malul de dincolo a 10 familii din ostrovul Simian.

★

Trecuţi dincolo, locuitorii fugiţi din Ostrovul Mare s-au aşezat pe la casele rudelor şi cunoscuţilor lor din Mihailovăţ şi nu vroiau să se despartă unii de alţii, pentru a se stabili în alte părţi, cum le impuneau autorităţile sîrbeşti. Miloş însuşi dădea instrucţiuni ca ostrovenii fugiţi în Serbia să fie despărţiţi în două şi aşezaţi fie pe terenurile de la Bîrza

[1] Raportul din 6 iunie 1834 al comisiei speciale (alcătuită din St. Jianu, Dimitrie Chinezu, cîrmuitorul de Mehedinţi, şi procurorul tribunalului Mehedinţi, Petre Burileanu către Sfatul Administrativ (Arh. St. Craiova, Cîrmuirea judeţului Mehedinţi, dos. 6314/1834, f. 49 r. 50 v.); raportul serdarului St. Stoianović către Miloş, trimis la 22 martie 1834 (*Naselja i poreklo stranovništva*, vol. XXII, p. 139—140).

[2] Raportul din 31 martie al subcîrmuitorului de Blahniţa (dos. 6314/1834, p. 9, 50); raportul din 29 martie al lui St. Stoianović (*Naselja* ..., p. 143).

[3] Dos. 6314/1834, f. 35.

[4] Ibidem, f. 38.

[5] *Naselja* ..., vol. cit., p. 147—148.

[6] Dos. 6314, f. 46, 48.

www.dacoromanica.ro

Palanca, fie la Raduievaţ (la vărsarea Timocului în Dunăre), sau în ţinutul Kliuci, pe fostele pămînturi ale begului turc. Desigur că aceste dispoziţii nu au fost date numai în vederea statornicirii în condiţii bune a fugiţilor, cum sună porunca în cauză, ci şi în vederea prevenirii unei nemulţumiri a lor sau a gîndului de întoarcere în Ostrov, la care strămutaţii într-adevăr ajung după cîtva timp, datorită tratamentului aspru ce li s-a aplicat.

★

Felul cum s-a dispus de avutul ostrovenilor strămutaţi, rămas pe loc, prezintă un alt aspect al rapacităţii de care erau capabili arendaşii şi oamenii puşi în slujba lor; totodată procedeul constituie o împrejurare în plus din care se poate înţelege şi mai bine disperarea ostrovenilor.

După datele întocmite de către autorităţile din Craina, cele 57 familii de ostroveni strămutaţi în martie 1834, au reuşit să treacă cu ele: 186 boi, 70 cai, 694 oi şi capre, 90 rîmători, 70 000 kg porumb şi grîu şi 3 000 kg fasole. În Ostrov au rămas: 58 vite cornute, 9 cai, 403 rîmători, 35 000 kg porumb şi grîu şi 100 kg fasole[1]. La scurt timp după ce au fugit dincolo, unii dintre ostroveni au reuşit să treacă înapoi şi să mai ia din avutul rămas, încît, atît după rapoartele suplimentare ale serdarului St. Stoianović, cît şi după rapoartele subcîrmuitorului de Blahniţa, la 27 martie existau mai puţine vite. În schimb în raportul subcîrmuitorului sînt precizate şi alte lucruri rămase, nemenţionate în situaţia arătată mai sus. După raportul din 27 martie al subcîrmuitorului, se găseau rămase în Ostrovul Mare: 630 ferdele porumb, 150 porci, 30 vaci, 7 boi, 8 putini şi 2 buţi, 30 cară goale, grîu în 65 baniţi şi într-o putină de 200 oca[2]. Pînă la 1 aprilie, şi din vaci au rămas doar 7[3]. Pentru catagrafierea lucrurilor şi vitelor a fost trimis, la 31 martie, logofătul Mihai Băsica, pomoşnic la cîrmuirea jud. Mehedinţi. Vitele şi lucrurile găsite au fost date în păstrare unele la satul Izvoarele, altele la Flămînda, Balta Verde şi Gogoşi[4].

O preocupare serioasă a constituit pentru autorităţile locale şi pentru cele din Bucureşti, strîngerea recoltei de pe suprafeţele cultivate de ostrovenii strămutaţi. Arendaşul nevrînd să-şi asume grija acestora, autorităţile au mobilizat satele dimprejur ca, în condiţii de plată, să secere orzul, ovăzul şi grîul şi să cosească fînul de pe Ostrov. Au fost mobilizaţi şi au lucrat în total 864 oameni din 20 sate, efectuînd 4 364 zile de lucru cu mîinile. Plata lor este socotită la 2 182 lei. Au mai lucrat alţi 44 oameni din 13 sate, cu 34 care cu boi şi cu 34 cai, făcînd 529 zile de lucru. Plata acestora se socotea la 475 lei[5]. Grîul (18 808 oca) şi orzul (1 040 oca) rezultate din această recoltă a fost depozitat în Balta Verde şi Gogoşi, iar fînul (1820 plaste în 18 şire) a fost îngrămădit pe loc.

---

[1] *Naselja* ..., p. 139—140.

[2] Arh. St. Craiova, Cîrmuirea de Mehedinţi, dos. 6314/1834, f. 8, 59; Arh. St. Buc., Vistieria, dos. 3200/1831, f. 1261.

[3] Ibidem, f. 10.

[4] Ibidem, f. 27, 52, 90.

[5] Catastihul de oamenii lucrători, cu numărul lor pe fiecare sat şi cu numele juraţilor care i-au adus (Arh. St. Craiova, Cîrmuirea de Mehedinţi, dos. 6314/1834, f. 178—192).

www.dacoromanica.ro

Deşi în condiţii de plată, mobilizarea lucrătorilor la strîngerea recoltei din Ostrovul Mare nu a fost uşoară. La început, salahorii aduşi la secerat au lucrat numai 5 zile, apoi n-au mai vrut să vină[1]. Numai prin aplicarea sistemului indicat de vornicia din lăuntru de a obliga pe juraţi şi pîrcălabi să dea oameni, precum şi prin punerea a 24 îngrijitori speciali, cîte 8 din partea magistraturii de Cerneţ, a cîrmuirii de judeţ şi a arendaşului, s-a reuşit să fie aduşi oamenii la lucru. În timpul strîngerii recoltei, autorităţile erau îngrijorate la gîndul că cei fugiţi s-ar putea strecura de peste Dunăre şi ar putea face „vreo ardere"[2]. Într-adevăr, la 8 iulie au ars 60 plaste de fîn, incendiul fiind cauzat de cei ce lucrau la strîngerea fînului[3]. Se poate spune că atitudinea locuitorilor aduşi la muncă pe Ostrovul Mare denotă solidaritatea tacită a lor cu cei fugiţi şi constituie o dovadă de rezistenţă pasivă faţă de exploatatori. Nu numai că provoacă arderea fînului, dar ei recurg şi la forme de sabotare a acţiunii de strîngere a recoltei aparţinînd celor fugiţi. Se consemnează în documente că ei trimit la lucru „oameni neputincioşi şi copii". Apoi, cînd nu erau supraveghiaţi îndeaproape „îşi petrecea ziua scăldîndu-se în Dunăre, cu prea puţină muncă". De aceea arendaşul N. Ipătescu socotea că zilele lor de lucru ar fi în realitate numai pe jumătate din cele înregistrate. Teama de vreo acţiune ostilă a ostrovenilor fugiţi se oglindeşte şi în măsurile luate la întoarcerea pe Ostrovul Mare a unora dintre cei ce fugiseră. Priviţi cu multă neîncredere, aceştia erau trimişi la Balta Verde şi puşi sub observaţie „ca nu cumva cugetul lor ascuns să fie a-şi lua bucatele şi a fugi iarăşi înapoi; căci şi arendaşul trebuie să-şi capete drepturile"[4]. Acesta este de fapt motivul grijii pentru strîngerea recoltei. Arendaşul nu renunţa la drepturile sale ce decurgeau din contractul încheiat pe cînd locuitorii erau încă în Ostrov, nici autorităţile nu precupeţeau eforturile pentru a-i asigura „despăgubirea" pe seama bunurilor locuitorilor fugiţi, în cea mai mare măsură tocmai din pricina condiţiilor impuse prin contractul de arendare.

Nicolae Bălteanu, care apare acum în calitate de arendaş (sau subarendaş) pe trei ani al Ostrovului Mare şi ostrovului Corbovi, se consideră păgubit nu numai de venitul pe anul în curs, 1834, cînd au fugit ostrovenii, ci „şi de toate havaeturile anului trecut, care le-am avut nestrînse de pă la ... locuitori, precum şi bucate şi alte lucruri de negoţ ce le-am avut acolo la conac şi mi s-au hrăpit de dînşii [ostrovenii] cu a lor plecare, care să strîng în sumă de taleri 8 365"[5]. Printre altele, N. Bălteanu invocă în foaia sa pagubele „ce am de la locuitorii Ostrovului Mare pe anul cu leat 1833..."[6]: „clacă i obiceiu i ierbăritul la 56 case — 2 004 taleri, 11 268 oca porumb — 1 690 taleri "etc. În vederea despăgubirii sale, N. Bălteanu ridică pretenţii asupra vitelor, bucatelor şi lucrurilor rămase de la ostrovenii fugiţi. Cum însă el nu figura printre contractanţii direcţi,

[1] Arh. St. Craiova Cîrmuirea de Mehedinţi, dos. 6314/1834, f. 119.
[2] Ibidem, f. 93.
[3] Ibidem, f. 114, 117, 140.
[4] Ibidem, f. 139.
[5] Dos. 6314, f. 55; Vornicia din lăuntru, dos. 7167/1832, f. 1, 26, 34.
[6] Dos. 6314 f. 56.

www.dacoromanica.ro

el este îndreptat să obţină despăgubirile de la Const. Braboveanu, acesta urmînd să rezolve chestiunea cu magistratul de la Cerneţ[1]. Pînă una alta, N. Bălteanu recurse la recuperarea unei părţi din pagube prin acordarea ţăranilor din stînga Dunării a dreptului să cosească în dijmă iarba din locurile mai stufoase unde nu se prea poate intra. În 22 august, marea vornicie aprobă ca arendaşul să fie despăgubit pentru casele clăcaşilor fugiţi, prin însuşirea avutului lor rămas[2]. În baza acestei aprobări, cînd se întorc unii dintre ostroveni, vitele şi bucatele păstrate li se restituie „bez însă bucatele care s-au scris ocîrmuirii a le da arendaşului..."[3].

Totodată se iau măsuri pentru întărirea pazei la fînul destinat ca despăgubire arendaşului, pentru motivul „ca nu cumva vreun rău de peste Dunăre să dea foc la fînețele cosite"[4].

Chestiunea despăgubirii lui N. Bălteanu prin luarea tuturor produselor recoltate de pe ogoarele şi livezile ostrovenilor a fost rezolvată abia în septembrie, deoarece el pînă atunci căutase să se sustragă obligaţiei de a plăti lucrul salahorilor aduşi la strîngerea recoltei. Cînd totuşi trebui să accepte plata acestora, el ceru, drept recompensă, rîmătorii ostrovenilor fugiţi. Deoarece nu reuşi[5], N. Bălteanu tergiversă plata salahorilor pînă în februarie 1835[6].

Perseverenţa cu care s-a urmărit „despăgubirea", adică asigurarea veniturilor şi profitului arendaşului, chiar şi de la acei locuitori care totuşi s-au întors la urma lor, arată cît de mult ţinea clasa exploatatoare la beneficiile ei realizate pe spatele ţăranilor şi cît de nemiloasă era opresiunea la care ei erau supuşi. Fuga locuitorilor din insulele Dunării, îndeosebi fuga locuitorilor din Ostrovul Mare, precum şi teama pe care ei o inspirau şi după aceea arendaşului şi autorităţilor locale, constituie aspecte ale luptei de clasă între exploataţi şi exploatatori.

★

După trei luni de la fuga locuitorilor Ostrovului Mare peste Dunăre, începe întoarcerea unora dintre ei pe Ostrov. Din acel moment ei vor fugi din Serbia. Treptat va reveni pe Ostrov un număr însemnat dintre ei, dar niciodată nu se vor întoarce cele 300 de familii cîte au existat odinioară pe Ostrov.

Cauzele întoarcerii sînt felurite. Mai întîi, după cum am văzut cu prilejul ultimei fugi, 10 familii nu vroiseră să se strămute; ele au fost luate cu forţa de ceilalţi. Dincolo, cum iarăşi am văzut, strămutaţii nu au găsit o situaţie şi un tratament satisfăcător pentru toţi. Ei se opuseră planului autorităţilor sîrbeşti de a-i despărţi şi trimite în alte locuri mai departe de Mihailovăţ.

---

[1] Ibidem, f. 1005.
[2] Ibidem, f. 221.
[3] Ibidem, f. 223.
[4] Ibidem, f. 234.
[5] Rîmătorii daţi în păstrare la Balta Verde şi la Gogoşi, au fost puşi în vînzare la mezat, dar cea mai mare parte trimişi la tăiere în Baia de Aramă (Dos. 6314/1834, f. 252, 278, 280, 294, 323). O parte mai mică a fost restituită fugarilor care între timp s-au întors în Ostrovul Mare.
[6] Dos. 6314 f. 345; Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 7167/1834, f. 45, şi următ.


www.dacoromanica.ro

Cei fugiți în martie, desigur, s-au văzut strîmtorați în ce privește hrana, deoarece n-au avut unde să facă însămînțări, iar dincoace știau că au lăsat terenuri cultivate de pe care aveau de recoltat. La toate acestea se adăoga faptul că dacă în Serbia eliberată nu mai existau spahii ca înainte de eliberare și nici boieri nu existau, ca în țările romîne, exista în schimb stăpînirea despotică și samavolnică a lui Miloș, totodată mare negustor și antreprenor al multor afaceri realizate pe spatele maselor de țărani pe care îi obliga la tot felul de munci gratuite — culuc — sau plătite derizoriu. Stăpînind despotic, Miloș nu tolera nici un fel de opoziție și transforma toate afacerile de stat în afaceri ale lui personale și ale oamenilor săi. Nemulțumirea stîrnită s-a manifestat în mai multe încercări de răscoală și a dus în cele din urmă la abdicarea lui Miloș, în 1839.

Toate acestea au constituit cauze care au dus la fenomenul de fugă în sens invers, din Serbia în Țara Romînească. Sînt consemnate cazuri de fugă a unor locuitori care în Serbia nu aveau decît un bordei și trăiau în mare mizerie. Asemenea cazuri sînt semnalate mai ales în august 1834, apoi și în 1835[1].

Dintre locuitorii fugiți din Ostrovul Mare, primul se întoarce Crăciun Manafu cu familia, la 24 iunie[2]. Pe la 26—27 iunie fuge înapoi și Ion Bojghiță, cu familia și cu tot avutul[3].

Aceste întoarceri nu au fost de loc pe placul autorităților sîrbești. Aflînd că alte cinci familii intenționează să fugă, ele iau imediat măsuri de supraveghere trimițînd un agent special, sub pretextul că ar supraveghea lucrările la zidirea bisericii[4], în realitate să depisteze și să țină sub observație pe cei ce intenționează să fugă. În ciuda acesteia și a altor măsuri, la 4 iulie totuși se strecoară înapoi în țară trei familii de ostroveni. Atunci sîrbii întocmiră un plan ca pe cei bănuiți de intenții de fugă să-i mute cu forța departe, în interiorul Serbiei, de unde nu ar mai putea fugi în Ostrov sau dincoace de Dunăre.

Dincoace, în schimb, cei întorși erau tratați cu blîndețe conform instrucțiunilor date din București. Li s-a admis imediat să-și adune din bucatele rămase pe Ostrovul Mare, să li se restituie ce se mai găsea din vitele lor; nu li s-au aplicat niciun fel de sancțiuni, deoarece — motiva departamentul din lăuntru — : „asemenea trecere cu vederea poate atîța dorința și celorlalți a se întoarce la cel dintîi loc al lăcuinții lor și mai nainte de a fi întorși și fără voia lor"[5]. Totuși, pentru orice eventualitate, nu se încuviința celor întorși stabilirea în Ostrov, ci în satele de dincoace, Balta Verde și Gogoșii. Vitele și lucrurile, li se restituie numai după ce cîrmuirea se asigură „de a lor stătornicie"[6].

---

[1] *Naselja i porekło stanovništva*, XXII, p. 1926, p. 109, 110 și urm.

[2] Raportul din 24 iunie al subcîrmuitorului de Blahnița (Cîrmuirea de Mehedinți, dos. 6314/1834, f. 77).

[3] Raportul aceluiași, din 30 iunie (Ibidem, f. 81); raportul lui St. Stoianović către Miloș, 28 iunie (*Naselja* ..., p. 147).

[4] Construirea bisericii a început în primele zile ale lunii aprilie, edificiul ei ridicîndu-se în amintirea trecerii prin părțile locului a lui Miloș Obrenović, în iunie și august 1833 după eliberarea ținutului Kliuci de sub stăpînirea turcească (*Naselja* ..., p. 145, 147).

[5] Dos. 6314/1834, f. 139.

[6] Ibidem, f. 215.

www.dacoromanica.ro

Înlesnirile acordate puțin mai tîrziu, de a face carantina nu la Izvoare ci, prin excepție, chiar în Ostrovul Mare, mai ales scutirea pe trei ani de dări și de clacă, au contribuit să se întoarcă din ce în ce mai mulți fugiți. Astfel pe la 17 ianuarie 1835, se întoarce Stancu Cornea, cu familia, aducîndu-și avutul[1]. La începutul lui martie 1835, se întorc 7 familii[2], iar pînă la 27 mai s-au mai întors alte 17 familii[3]. La un moment dat cîrmuirea de dincoace intenționa să adune luntrii în vederea unei treceri masive a fugiților[4].

Autoritățile de dincolo, văzînd că se accentuează tendința de întoarcere a ostrovenilor, au luat din nou măsuri menite să-i rețină pe loc; îi trimeteau în judecată[5], întăreau patrulele pe marginea Dunării; îi trimeteau pe cei suspecți departe în interiorul Serbiei, la Chiupria[6]; îi obligau să dea chezășii reciproce, ca în cazul fugii vreunei familii, alte patru să fie deportate la Chiupria drept pedeapsă[7].

Aceste măsuri au avut efectul scontat. Ostrovenii fugiți renunțară deocamdată la planuri de întoarcere și nu se mai înregistrară cazuri de fugă pînă în 1839.

În acest an se accentuează criza internă în Serbia, culminînd prin abdicarea lui Miloș (în luna mai) care se adăposti în Țara Romînească. Desigur că luptele interne și slăbirea supravegherii a dat prilejul ostrovenilor să fugă acum în număr mai mare la locul lor de baștină, adică să părăsească Serbia. Mai întîi fuge, în luna martie, un anume Călin Titică, cu familia. Alte 50 de familii, după informațiile ce aveau autoritățile din Craina, erau pregătite să fugă. De aceea se dau dispoziții ca aceste familii să fie mutate din Mihailovaț în diferite alte localități, în număr de numai cîte 4—5, motivîndu-se această măsură prin faptul că în Mihailovaț nu există suficient pămînt să li se dea. Luînd știre că ostrovenii așezați în Mihailovaț au amenințat că vor fugi cu orice chip în Țara Romînească, în caz că se va încerca să fie dispersați, autoritățile de la Belgrad au dispus

[1] Dos. 6314/1834, f. 148.

[2] Rapoartele din 24 ianuarie și din 9 martie ale lui St. Stoianović (*Naselja* ..., p. 148 149); rapoartele din 17 ianuarie 3 și 5 martie ale subcîrmuitorului de Blahnița (Dos. 6314/1834, f. 331, 354, 355); Vornicia din lăuntru, dos. 2148/1835, f. 130, 355, 475.

[3] Ibidem, f. 361, 370, 378, 380—385; *Naselja* ..., p. 149—150.

[4] La acest plan s-a renunțat, aflîndu-se că cei cu intenții de fugă sînt deportați în interiorul Serbiei. De altfel, cei ce doreau să fugă găseau luntrii de care se foloseau. În legătură cu restituirea acestor luntrii, există o corespondență între serdarul de Craina și cîrmuirea de Mehedinți. „Nu cerem de la dumneavoastră pe acei oameni care au fugit cu acele luntrii, ci cu plecăciune vă cerem doar luntriile noastre". În alte foi se dau numele ostrovenilor fugiți care au luat luntrii. În timpul acesta relațiile de la frontieră nu sînt înrăutățite din cauza ostrovenilor. Dimpotrivă, toate chestiunile de frontieră se rezolvă cît se poate de bine prin corespondență și prin contacte directe. În august 1835 are loc o întîlnire la schela Prahovei între cîrmuitorul de Mehedinți și serdarul de Craina, cu prilejul căreia se discută întîmplările de pe graniță. Circulă de asemenea corespondență între cîrmuirile celor două țări. Mai mult: în octombrie 1834 vine în misiune în Țara Romînească trimisul lui Miloș, Stoian Simić. În iunie 1835 este trimis în misiune în Serbia comisul Iancu Manu. (Această corespondență și celelalte date în dos. 3670/1834 — cîrmuirea de Mehedinți).

[5] Cazul lui Gh. Preda (*Naselja* ..., p. 149).

[6] Cazul lui Ilie Gurza, Ion Ilie și Dobre Hampa (Ibidem, p. 150).

[7] *Naselja* ..., p. 151—152. Tot acolo, la pag. 150, și lista capilor a 18 familii despre care se știa că intenționează să fugă în Țara Romînească, pentru care s-au și dat dispoziții să fie deportate la Chiupria, apoi autoritățile sîrbești s-au mulțumit să primească numai chezășii.

www.dacoromanica.ro

ca ei să fie lăsaţi, tacit, să plece unde vor, în Serbia, dar să nu se dea publicităţii aceste dispoziţii. Între timp, însă, la jumătatea lunii aprilie, 45 familii din Mihailovaţ au şi fugit dincoace de Dunăre, luîndu-şi tot inventarul viu şi mort. Îndată fug încă 5 familii, iar alte 30 familii stăteau gata să facă la fel. Abia acum, autorităţile sîrbeşti ajunseră la ideea să propună cîrmuirii romîneşti un acord pentru restituirea reciprocă a fugarilor, dar ajunseră la concluzia că tocmai în această împrejurare propunerea nu ar fi oportună. În privinţa averii imobile a celor fugiţi, autorităţile sîrbeşti stabiliră mai întîi ca, prin analogie cu turcii care încă mai aveau vii şi bunuri în Craina, ostrovenii fugiţi înapoi să dispună şi ei de acestea, prin vînzare, în afară de holde şi de livezi. În septembrie 1837 se precizează că ostrovenii plecaţi din Craina îşi pot vinde viile şi acareturile „nu şi pămînturile". De acestea va dispune cîrmuirea Serbiei ca să-şi scoată costul hranei ce a dat-o ostrovenilor în anii 1834 şi 1835, iar după aceea le va vinde sau le va ceda particularilor[1].

Din familiile revenite în Ostrov, 47 au fost mutate de stăpînire la Turnu Severin, în decembrie 1839, probabil pentru a preveni o eventuală altă fugă a lor dincolo[2].

În felul acesta ia sfîrşit procesul strămutării înapoi, din Serbia, a locuitorilor Ostrovului Mare şi o dată cu aceasta se termină chestiunea lor[3].

★

Fuga ostrovenilor, descrisă în prezentarca de faţă în parte pe baza materialelor inedite constituie o pagină din istoria luptei dusă de ţărănimea noastră împotriva exploatării.

Specificul local al acestei lupte constă în încercarea de a înlătura jugul exploatator prin fugă, favorizată de poziţia periferică a Ostrovului Mare şi de împrejurările de ordin extern arătate.

„Întruparea" la Ţara Romînească după 1829 a ostroavelor şi a hasurilor a fost însoţită de măsurile grăbite ale arendaşilor şi autorităţilor de a supune jugului exploatator boieresc pe locuitorii de acolo. Teama acestor locuitori de greul jug al exploatării, şi încă în condiţiile stabilite prin Regulamentul Organic, nu a fost desmînţită, ci, dimpotrivă, a fost îndată confirmată cu toată cruzimea prin necruţătoarea opresiune a stăpînirii, care n-a văzut în noii locuitori ai ţării decît un obiect de exploatare binevenit. Lipsa de scrupule a clasei exploatatoare contrastează cu sentimentul de dragoste al acestor locuitori pentru pămîntul natal pe care ostrovenii reîntorşi o exprimă cînd spun că „dulceaţa pămîntului ... niciodată nu ne lasă în lipsă cînd muncim .." şi dacă aceasta nu ar fi la mijloc „nu am fi căzut în primejdia de viaţă să venim îndărăt la urma noastră".

[1] *Naselja* ..., p. 155—156.

[2] *Arhivele Olteniei*, V, 1926, nr. 28, p. 417—418.

[3] O ultimă întîmplare de acest fel cu locuitorii din Ostrovul Mare înregistrăm abia în 1864, cînd sus-amintitul Călin Titică fuge din nou peste Dunăre cu familia sa şi cu un alt cap de familie, Ilie Anta. Aceştia nu au fost trimişi înapoi la cererea autorităţilor romîne, socotindu-se cetăţeni ai statului sîrb care aveau şi avere rămasă de pe cînd au stat acolo. (Arh. St. Buc., Min. Agriculturii, bunuri mici, dos. 227/1864, f. 1—3.)

www.dacoromanica.ro

Marea majoritate a celor nevoiți să fugă au rămas însă să populeze alte meleaguri unde inexistența clasei boierești le-a dat, pentru moment, aparența că scapă de exploatare. Cînd însă și acolo constrîngerea la alte forme de exploatare i-a adus la realitate, fuga era un fapt împlinit și puțini au mai crezut în utilitatea unei noi schimbări a stăpînului.

Oscilarea ostrovenilor între cele două maluri ale Dunării în funcție de scutirile și înlesnirile acordate cînd de o parte cînd de alta, în funcție de făgăduieli făcute, dovedește năzuința lor și a țăranilor noștri în general de a-și ușura, măcar pentru cîtva timp, soarta grea; iar din partea stăpînirilor, acordarea de înlesniri și scutiri temporare este doar o ademenire, pentru înhămarea la jugul uneia sau celeilalte forme de exploatare.

## БЕГСТВО ЖИТЕЛЕЙ ОСТРОВОВ ДУНАЯ ОТ БОЯРСКОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ (1833—1834)

### РЕЗЮМЕ

В силу условий Адрианопольского договора (1829 г.) Турция возвратила острова и территории по эту сторону Дуная, над которыми она ранее владычествовала. Прямым следствием этого было расширение внутреннего рынка, но вместе с тем и подпадение под боярскую эксплуатацию жителей соответствующих территорий. Последние рассматривались как желанный объект эксплуатации. Поэтому был принят ряд мер с целью принудительного обложения жителей различными налогами и повинностями в пользу бояр и правителей. Эти меры привели к бегству населения за Дунай.

В работе обстоятельно показывается, что в 1832 г. случаи бегства участились и число их продолжало увеличиваться в 1833 и 1834 годах. Жителям островов, ввиду более удобного положения, убегать было легче; особенно упорно сопротивлялось эксплуататорам население Большого острова.

Этому вопросу автор уделяет наибольшее внимание, показывая экономические и политические условия, в которых происходило бегство на другой берег Дуная, ставший тогда сербским. Он останавливается на производящем глубокое впечатление бегстве с Большого острова последних 57-ми семей, совершенном в марте 1834 г. Осев в Сербии, жители Большого острова тотчас же подверглись другим формам эксплуатации, вынудившим их начать бегство назад. Однако сербские власти стремились помешать им в этом и предприняли ряд репрессивных мер; за ними начали следить и насильно высылать их в глубь страны. И все таки им удается во все большем числе бежать по эту сторону Дуная, особенно в течение 1835 г.

Но только в 1839 г. благоприятные обстоятельства позволили осуществить массовое бегство, когда перешли Дунай сразу более 50-ти семей. Скитания жителей островов с одного берега на другой в зависимости от льгот и облегчений, обещанных им, свидетельствуют об их стремлении и стремлении румынских крестьян вообще облегчить, по крайней мере на некоторое время, свою тяжелую долю.

www.dacoromanica.ro

# LA FUITE DES HABITANTS DES ÎLES DU DANUBE, À CAUSE DE L'EXPLOITATION (1833—1834)


## RÉSUMÉ

La rétrocession, par la Turquie, en vertu des stipulations du traité d'Andrianople (1829), des territoires du Nord du Danube et des îles occupées par elle jusqu'alors, a eu comme conséquence l'élargissement du marché intérieur, mais aussi la soumission à l'exploitation des boïards, devenue plus dure maintenant, des habitants des territoires respectifs. Ceux-ci furent regardés comme un objet bienvenu de spoliation. En conséquence, on prit une série de mesures dans le dessein de contraindre ces habitants aux prestations et à toutes les obligations envers les maîtres et les autorités. Les mesures prises déterminèrent les habitants à s'enfuir au-delà du Danube.

La fuite devient plus fréquente en 1832 et continue intensément en 1833 et 1834, ce que l'étude montre en détail. Les habitants des îles s'enfuyaient plus facilement, étant donnée la situation favorable de celles-ci ; de tous les habitants des îles, les plus acharnés dans leur résistance aux exploiteurs furent ceux de Ostrovul Mare (la Grande Ile).

L'ouvrage accorde à ce problème l'espace le plus important et on montre le complexe des circonstances économiques et politiques dans lesquelles se produit la fuite sur l'autre rive du Danube, devenue juste alors serbe. On insiste sur l'impressionnante fuite des dernières 57 familles de Ostrovul Mare, effectuée en mars 1834.

En Serbie, où ils s'installèrent, les habitants de cette île connurent tout de suite d'autres formes de spoliation, ce qui les détermina à essayer de prendre de nouveau la fuite pour retourner dans leur île. Mais les autorités serbes cherchent à les empêcher par des mesures répressives ; ils sont surveillés de près et déportés par force, loin à l'intérieur de la Serbie. Toutefois, ils réussissent à s'enfuir en deçà du Danube en nombre de plus en plus grand, surtout au cours de l'année 1835. Les circonstances permettent la fuite massive à peine en 1839, quand passent, d'un coup, plus de 50 familles. Les oscillations des habitants des îles entre les deux rives du Danube, en fonction des dispenses et des facilités accordées tantôt par une partie, tantôt par l'autre, en fonction des promesses faites, prouve leur aspiration et l'aspiration des paysans roumains en général d'alléger, du moins pour un temps quelconque, leur pénible vie.


www.dacoromanica.ro

# DATE NOI ÎN LEGĂTURĂ CU BIOGRAFIA LUI ION BUDAI-DELEANU*

— IZVOARE EXTERNE INEDITE —

DE

L. PROTOPOPESCU

Datele cunoscute pînă în prezent, referitoare la viața lui Ion Budai-Deleanu, autorul Țiganiadei, se datoresc în parte unor vagi mențiuni contemporane, în parte, și în cea mai mare măsură, cercetărilor istoricilor noștri literari.

Totuși nu ne aflăm azi cu mult mai departe decît la începutul secolului, cînd se publicau istoriile literare ale lui O. Densusianu și N. Iorga, în care se schița viața și activitatea cărturarului ardelean, utilizîndu-se tot materialul cunoscut la acea dată.

G. Bogdan-Duică, G. Cardaș și T. Bălan au întregit cu unele știri noi, biografia scriitorului. Sărăcia informației își găsește explicația într-o oarecare măsură în faptul că Budai-Deleanu a trăit cea mai mare parte a vieții peste hotare. Urmele activității lui în acest îndelungat răstimp — circa 40 ani — se păstrează în capitala Austriei și a Galiției.

O serie de acte inedite care aduc contribuții interesante spre lămurirea vieții și personalității lui Ion Budai-Deleanu se află în principala arhivă vieneză, „Haus, Hof und Staats-Archiv".

Sistemul administrativ centralist explică prezența actelor în această arhivă. Cele mai multe se referă la magistratul din Lwow, cîteva la fratele său, Aron Budai, secretar al tesauriatului și al consistorului ardelean din Sibiu, în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Trei acte din 1819 conțin date noi relative la familia de obîrșie. Acestea, ca referate către Consiliul de Stat, înaintate împreună cu numeroase anexe relatează meritele deosebite ale fraților, Ion, Aron, Anton, Iosif, Nicolae și Solomon Budai, ca și ale unora dintre înaintașii lor, în vederea obținerii titlului de nobili ardeleni, solicitat.

* In preajma bicentenarului nașterii lui Ion Budai-Deleanu.

www.dacoromanica.ro

În scopul reconstituirii mediului social burghez al scriitorului şi în scopul orientării viitorilor biografi, publicarea in extenso a ultimelor două referate indicate, se impune de la sine

H.H.u.St. A. Wien, Staatsrats-Akten No. 6813/1819

*Vortrag der siebenbürgischen Hofkanzley*
ddo. 15 ten Oktober 1819

womit das Gesuch der Gebrüder *Johann Budai* Landrath bei dem gallizischen Landrechte, *Aaron Budai* siebenbürgischer Thesauriatssekretär, und *Anton Budai* Arader Salztransportsoffizir, um taxfreie Erhebung in den siebenbürgischen Adelstand mit dem Praedicate von Csikmo für sich, und ihre übrigen 3 Brüder, *Ioseph*, *Niklas* und *Salomon*, und dann um Eximirung ihres väterlichen Hausgrundes zur a.h. Entschliessung vorgelegt wird.

. . . . . .

Zur Unterstützung dieses Gesuches führen sie an:

1. sey ihr Vater, laut Zeugniss A, nicht nur ein freier in Csikmo begütterter Mann gewesen, sondern habe auch als griechsch katolischer Geistlicher persönliche adelige Vorrechte genossen.

2. tens habe der älteste dieser Brüder *Iohann Budai*, laut des Zeugnisses zu B, bey dem gallizischen Landrechte als Sekretär und Rath durch 32 Jahre wichtige Dienste geleistet, sey wegen seinen Sprachkenntnissen auch zur Uibersetzung der Gesetze verwendet worden, und versehe als dortiger ältester Landrath oft auch Präsidentendienste.

3. habe der 2-te Bittsteller *Aaron Budai*, laut C, seit 30 Jahren, und zwar zuerst während dem letzten Türkenkriege bey dem damahls vereinigten Hunyader und Zarander Komitate, dann seit dem Jahre 1791 bey dem Consistorium der Nichtunirten in Siebenbürgen als Notär und Referent gedient; er habe nachher, vom Jahre 1796 angefangen, zugleich auch im Kammeralfache sich mit einer solchen eifrigen Anstrengung und Treue verwendet, dass er desswegen von k. Gubernium in den Jahren 1800 und 1808 sowohl zur Wiedererlangung seines zuvorbezogenen Gehaltes, welcher ohne sein Verschulden nach dem Todte des Bischoffs Adamovitz wegen Erschöpfung des Sydoxial-Fondes beynahe auf die Hälfte herabgesetzt wurde, als auch zur Erhaltung einer angemessenen Belohnung höchsten Orts empfohlen worden sey.

Im Jahre 1808 sey er vom Gouverneur zur Fortsetzung seiner entsprechenden Konsistorial-Amtsverwaltung zugleich mit seinem Kammeraldienste aufgefordert, und ferner im Jahre 1811 vom Gubernium die Uibersetzung des neu-ernannten nicht unirten Bischoffs Basilius Moga von Hermannstadt nach Klausenburg aus dem Grunde abgerathen worden, damit derselbe sich bei dem Bittsteller Rats erhohlen könne. Dasselbe Gubernium habe ihn in dem nähmlichen Jahre in Rücksicht seiner Ver-

www.dacoromanica.ro

dienste die er sich während der 15 jährigen Erledigung des nicht unirten Bissthums mit Anstregung erworben hat, dem k. Thesauriate zur Beförderung empfohlen, sowie im Gegentheile das k. Thesauriat in Anbetracht seiner Verdienste im Kammeralfache die Gewährung seines Ansuchens bei dem Gubernium unterstützt habe. Im Jahre 1813 sey er durch das Gubernium zur Erlangung eines Zeichens der allerhöchsten Gnade, oder zur Beförderung im Cammeral- oder politischen Fache vorgeschlagen worden.

4. habe der 3-te Bittsteller *Anton Budai*, laut D, seit dem Jahre 1792 bei dem Arader Salztransportsamt die erspriesslichsten Dienste geleistet, und seinen patriotischen Eifer vorzüglich dadurch bewährt, dass er zu Ende des Monaths Dezember 1805 und Anfangs Ienner 1806 mit Lebensgefahr die Beförderung eines Transports von Mundvorrath zur Armee in der für die Schiffahrt gefahrvollsten Zeit zu Wasser bewerkstelligt und dadurch mehrere 1 000 f. welche bey Verführung auf der Axe hätten ausgegeben werden müssen, in Ersparung gebracht habe.

5. hätten auche die übrigen Brüder *Niclas*, *Ioseph* und *Salomon*, — deren ersterer vormahls bis zum Iahre 1806 durch 3 Jahre Salztransportsbegleiter gewesen, letztere beide aber in den Ortschaften Csikmo und Homorod griechisch-katholische Geistliche sind, — sich durch langjährige Erfüllung ihrer Amtspflichten verdient gemacht; endlich würden.

6. diese Verdienste der Bittsteller auch durch jene ihres Grossvaters und Vaters erhöht; denn ersterer habe sich zur Zeit einer ausgebrochenen Pest, letzterer aber bey Gelegenheit des durch den berüchtigten Betrüger Sophronie erregten Tumuls sich dadurch verdient gemacht, dass er auf einem mittelst Fiskalaktion einzubringen befohlenen Ersatz des ihm wegen seiner standhaften Beharrung auf der Union mit der römisch-katholischen Kirche zugefügten Schadens zur Schonung der Schuldtragenden Kontribuenten Verzicht geleistet habe.

*Das siebenbürgische Gubernium* hält die Bittsteller der Adelsverleihung würdig, nachdem die angeführten empfehlungswürdigen Thaten derselben und ihrer Vorfahren durch Amtszeugnisse bestättigt würden.

*Die Oberste Justizstelle* bestättigt, dass *Ioh. Budai* schon seit dem Jahre 1787 als Sekretär, und vom Jahre 1796 als Landrath, folglich 32 Jahre, fleissig und rechtschaffen diene; und da er durch lange Zeit nebst den ihm als Landrath obliegenden Arbeiten viele Uibersetzungen aus der deutschen in die moldauische, und aus dieser in die deutsche Sprache mehrern Behörden, vorzüglich aber dem dortigen Gubernium, ohne dafür belohnt worden zu seyn, geleistet; im Jahre 1809 bey der feindlichen Invasion durch standhafte Verweigerung des verfänglichen Reverses seine Anhänglichkeit für sein Vaterland bezeugt, und da er endlich als ältester Rath des Lemberger Landrechtes die Stelle des Vizepräsidenten versehen habe, *so erachtet sie Oberste Justizstelle die Verdienste des Landraths Iohann Budai zur Belohnung mit der taxfreien Verleihung des Adels geeignet.*

*Das siebenbürgische Thesauriat* und der k. *Thesaurarius* bestättigen gleichfalls die rühmliche Verwendung des beim Thesauriate als Sekretär angestellten Aaron Budai, worauf gestützt die

www.dacoromanica.ro

*allg. Hofkammer auf die Verleihung des siebenbürgischen Adels an Aaron Budai und seine Nachkommen mit Nachsicht der Taxen anträgt*; hinsichtlich der übrigen Brüder aber, deren Verdienst mit Ausnahme des Anton Budai ihr nicht bekannt seyen, könne sie auf die Taxnachsicht nicht einrathen.

*Die siebenbürgische Hofkanzley* findet die beiden Bittsteller, *Johann Budai*, Landrath bei dem Lemberger Landrechte, und den *Aaron Budai* Thesauriatssekretär der gebetenen Auszeichnung würdig, und selbe trägt daher auf die taxfreie Erhebung dieser beyden Bittsteller in den siebenbürgischen Adelstand mit dem Beysatze an, dass die übrigen Gebrüder Budai zur Erwerbung grösserer und ausgezeichneterer Verdienste zu verweisen, und selbe mit der angesuchten Eximirung ihres ungetheilten väterlichen Hausgrundes abweislich zu bescheiden wären.

Feyl eodem.

V. Dem Johann und Aaron Budai werden von der Obersten Justizstelle und der allg. Hofkammer die günstigsten Zeugnisse ertheilet über ihre langwierige und angestregte Dienstleistung, in deren Berücksichtigung beyde zur taxfreyen Nobilitirung der allerhöchsten Gnade empfohlen werden; der erstere, Johann, ist der älteste Rath bey dem gallizischen Landrecht, dient bereits 32 Jahre, und soll sich während dieser Zeit besondere Verdienste erworben haben; eben so verdienstlich erscheinet dessen Bruder Aaron Thesaurariats Secretair, welcher 30 Dienstjahre für sich hat, und nicht nur in Kammeral Fache nach dem Zeugniss der Kameral Behörde, sondern auch in anderen politischen ihm anvertrauten Geschäften nach Bestättigung des Guberniums in seinem Diensteifer fortan zur Zufriedenheit der Stellen beharrte, und der Erwartung genüge leistete. Nach dieser Schilderung der beyden Brüder finde ich dieselben zur Erlangung des Siebenbürgischen Adels allerdings geeignet, und dürfte in Rücksicht ihrer Verdienste diese Gnade denselben mit Nachsicht der Taxen allergnädigst zu Theil werden. Dagegen sind die Verdienste der übrigen Budaischen Brüder nicht so geartet, um, wie es auch die Kanzley bemerket, auf die Verleyhung des Adels für dieselben anzutragen, und wären dieselben nach dem Antrag der Kanzley zu bescheiden, das Gesuch aber sämmtlicher Brüder wegen Eximirung ihres ungetheilten väterlichen Hausgrundes zurückzweisen, da ähnliche Befreyungen nunmehr ungewöhnlich sind, auch mit der gegenwärtigen Verfassung nicht wohl vereinbarlich seyn dürften.

den 24-ten O-ber 1819

*Bedekovich*

Vidi den 24-ten Lorenz
26 Schwitzen
27 Stift

Gesehen den 28-ten Oktober 1819 *Schwinner*
*Conclusum.* Mit dem Referenten einverstanden. *Pfleger*

www.dacoromanica.ro

Res-Aug.

Dem Lemberger Landrath Johann Buday, und dem Thesauriats Sekretär Aaron Buday verleiche Ich in Berücksichtigung ihrer Verdienste den siebenbürgischen Adel Taxfrey, und sind die übrigen Brüder derselben nach dem Antrag der Kanzley zu bescheiden; in Ansehung des Gesuches aber wegen Eximirung des vätterlichen Haussgrundes sind sie nach den Gesetzen zu behandeln zu bescheiden

Gutenbrunn 9-ten Iuli 1820

*Franz*

H. H. u. St. A. Wien, Staatsrats Akten No. 7873/1819

*Vortrag der Siebenbürgischen Hofkanzley*
vom 19-ten November 1819

Über ein allerhöchst bezeichnetes Gesuch der 3 Brüder, Johann Budai, Landrath zu Lemberg, Aron Budai, Thesauriats Sekretär und Anton Budai, Salztransportsoffizier, worinn sie wiederholt und auch in Nahmen ihrer jüngern Brüder Joseph, Niklas und Salomon, um die Taxfreye Verleihung des Siebenbürgischen Adels, dann um Eximirung ihres ungetheilten väterlichen Hausgrundes sich verwenden

. . . . . .

Die Siebenbürgische Hofkanzley beruft sich auf ihren über ein ähnliches Gesuch erstatteten Vortrag (Vorakt 6813/1819) der sich noch unerledigt in Allerhöchsten Händen befindet, wosellbst nur für die Brüder Johann und Aron Budai auf die taxfreye Verleihung des Adels angetragen ward, dagegen die Übrigen zur Erwerbung grösserer und ausgezeichneterer Verdienste zu verweisen wären, wesshalb auch die von den Bittstellern angesuchte Hausgrund Eximirung nicht bewilliget werden dürfte.

Bey diesem Antrage findet die Hofkanzley auch jetzt beharren zu sollen, indem das der Bittschrift anverwahrte neue Zeugniss nur den Aron Budai betreffe, dessen Verdienste bereits im früheren Vortrage berücksichtiget worden, diess Zeugniss übrigens zwar die Verharung dieses Budai in der heiligen Union, keineswegs aber zugleich eine ausgezeichnete Mizwirkung zur Verbreitung derselben erweise. Die weiteren Beweggründe der Bittsteller, als befinde sich in der wallachischen Nation keine Familie, die so, wie die ihrige, eine Menge Mitglieder in öffentlichen und zum Theile erhabeneren Chargen zähle, und durch ihre Standhaftigkeit ein so wirksames Beispiel für die Beförderung der heiligen Union geben, nachdem auch die jüngeren Brüder in der Seelsorge stehen — diese Beweggründe scheinen der Hofkanzelley nicht so geartet, um ihre frühere Meinung zu ändern, auch würde die Würdigung derselben zahlreichen Individuen der wallachischen Nation Anlass zu ähnlichen Gesuchen geben.

am 7 December 1819

*Lissl*

www.dacoromanica.ro

Dieses Gesuch der Gebrüder Buday ist von dem Fürst Primas Rudnai an Euer M. einbefördert, und von Allerhöchst Denselben mit Bezeichnung an die Siebenbürgische Kanzley zugewiesen worden, diese letztere äussert sich nun, ein ähnliches Gesuch bereits mit Vortrag vom 1-ten 8-ber 1819 gutächtlich unterzogen zu haben; hiernach wird sich der vorliegende Vortrag durch die auf den früheren zu ertheilende allerhöchste Entschliessung erledigen.

den 8-ten December 1819

*Bedekovich*

Vidi den 9-ten Lorenz
10 Schwitzen
10 Stift
11 Schwinner

Res. Aug.

Erhält die Erleigung durch Meine Entschliessung über den Vortrag der Kanzley von 1-ten 8. 1819.

*Franz*

Gutenbrunn 9-ten Iuli 1820

Vorgetragen am 18 December 1819 und ward dem vorstehenden a.u. Erledigungs-Antrage beigestimmt.

*Pfleger*

*Raportul Cancelariei Aulice din Transilvania din 1 Oct. 1819*

H. H. u. St. A. Wien — Actele Comitetului de stat **No.** 6813/1819

*Raportul Cancelariei Aulice din Transilvania din 1 Oct. 1819*

prin care se prezintă spre preaînaltă aprobare cererea fraților *Ion Budai* consilier la tribunalul provincial din Galiția. *Aaron Budai*, secretar la tezauriatul din Transilvania și *Anton Budai*, ofițer la transporturile de sare din Arad, pentru ridicarea cu scutire de taxă, în rangul nobilimii transilvănene cu predicatul „von Csikmo", pentru ei și ceilalți trei frați, *Iosef*, *Niculae* și *Salomon* precum și pentru scutirea locului de casă părintesc.

În sprijinul acestei cereri citează ei următoarele:

1. Tatăl lor, conform mărturiei A, a fost nu numai om liber, și avut în Csikmo, dar ca preot greco-catolic s-a și bucurat personal de privilegii nobiliare.

2. Cel mai în vîrstă dintre frați, Ion Budai, conform mărturiei B, timp de 32 ani ca secretar și consilier a adus servicii însemnate tribunalului

www.dacoromanica.ro

provincial din Galiția; datorită cunoștinței sale de limbi a mai fost însărcinat cu traducerea de legi; în sfîrșit, ca cel mai în vîrstă consilier local, ține adesea locul președintelui.

3. Al doilea petiționar, Aaron Budai, vezi C, a funcționat timp de 30 ani și anume: mai întîi în timpul ultimului război cu Turcii la comitatele, atunci unite, Hunyad și Zarand [1]; apoi din anul 1791 ca notar și referent la consistoriul neuniților din Transilvania; în același timp începînd din anul 1796 s-a îndeletnicit cu o vrednicie și credință atît de zeloasă în domeniul finanțelor, încît a fost recomandat în loc înalt de către gubernie în anii 1800 și 1808, atît pentru recăpătarea salariului oprit care, fără voia lui, după moartea episcopului Adamovici, din cauza sleirei fondului sidoxial, fusese redus la jumătate, cît și pentru primirea unei recompense potrivite.

În anul 1808 a fost invitat de către guvernator să-și continue administrația satisfăcătoare în slujba consistoriului, precum și în serviciul finanțelor, și apoi, în anul 1811, a fost disuadată de către gubernie mutarea nou numitului episcop neunit, Basilius Moga, de la Sibiu la Cluj, pentru ca acesta să poată lua sfat de la petiționar. Aceeași gubernie, în același an, ținînd seama de meritul pe care și l-a cîștigat cu greu în timpul celor 15 ani cu rezolvarea lucrărilor episcopiei neunite, l-a recomandat tesaurariatului imperial spre înaintare după cum, de asemenea, tesauriatul imperial, în considerațiunea meritelor sale în domeniul finanțelor, a sprijinit aprobarea cererii sale la gubernie. În anul 1813 a fost propus de către gubernie să primească un semn al înaltei grații, sau să fie înaintat în serviciul finanțelor sau cel politic[2].

4. Al treilea petiționar *Anton Budai*, vezi D, a adus cele mai folositoare servicii, din anul 1792, în funcțiunea transportului de sare din Arad, și și-a dovedit cu prisosință zelul patriotic prin aceea că, la sfîrșitul lunii Decembrie 1805 și începutul lui Ianuarie 1806, a executat cu pericolul vieții sale expedierea pe apă a unui transport de proviziuni alimentare pentru armată, în timpurile cele mai periculoase pentru navigație, și prin aceasta a economisit mai multe mii de fl. care ar fi fost cheltuiți cu transportul prin rulaj.

5. Și ceilalți trei frați, *Nicolae*, *Iosef* și *Salomon* — dintre care primul pînă în anul 1806 a fost cinci ani însoțitor la transporturile de sare; ceilalți însă sînt preoți greco-catolici în localitățile Csikmo și Homorod — s-au făcut meritoși prin împlinirea ani de-a rîndul a funcțiunii lor; în sfîrșit.

6. Aceste merite ale petiționarilor mai sînt întărite și prin acelea ale bunicului și tatălui lor; căci primul s-a distins în timpul unei epidemii de ciumă, celălalt însă, cu ocazia tumuluiui iscat de către vestitul impostor Sofronie, s-a făcut meritos prin renunțarea, în scop de a cruța contribuabilii vinovați, la o despăgubire ordonată printr-o acțiune fiscală pentru paguba pricinuită din cauza perseverenței sale statornice în unirea cu biserica romano-catolică.

---

[1] cf. Observatoriulu 1879 An II, N. 92, p. 367—368.

[2] S. Iacob Radu, manuscriptele Episcopiei Greco-Catolice Romîne din Oradea Mare. București 1923 p. 46.

www.dacoromanica.ro

*Gubernia transilvăneană* socoteşte pe petiţionari demni să li se acorde înnobilarea, după ce arătatele fapte recomandabile ale lor şi ale înaintaşilor lor au fost confirmate prin mărturii oficiale.

*Suprema autoritate juridică* confirmă că Ion Budai, încă din anul 1787, ca secretar, apoi din anul 1796 în calitate de consilier provincial, prin urmare 32 ani, a funcţionat cu credinţă şi stăruinţă; şi pentru mult timp, pe lîngă munca obligatorie de consilier, a mai efectuat multe traduceri din germană, în moldovenească şi din aceasta în germană pentru diferite autorităţi, în special pentru gubernia locală, fără să fi luat plată pentru aceasta; în anul 1809, în timpul invaziei duşmane refuzînd statornic promisiuni ademenitoare şi-a arătat devotamentul către patrie[1]; şi, în sfîrşit, pentrucă în calitate de cel mai vechi consilier al tribunalului din Lemberg a ocupat locul de vicepreşedinte, *suprema autoritate juridică consideră meritele consilierului I. Budai proprii pentru recompensa conferirii, cu scutire de taxă a înnobilării.*

*Tesauriatul transilvănean* şi *tesauriatul imperial* confirmă de asemenea vestita activitate a lui Aaron Budai în funcţia de secretar al tesauriatului; pe care bazate

*Camerele generale de finanţe ale Curţii* propun conferirea înnobilării transilvănene lui A. Budai şi urmaşilor săi cu indulgenţă asupra taxei; cu privire la ceilalţi fraţi al căror merit, cu excepţia lui Anton Budai, nu-i este cunoscut, poate recomanda indulgenţa asupra taxei.

Cancelaria aulică transilvăneană găseşte pe ambii petiţionari, I. Budai, consilier la tribunalul provincial din Lemberg, şi pe *Aaron Budai*, secretar al tesauriatului, demni de distincţiunea cerută şi recomandă înălţarea acestora cu scutire de taxă, la rangul de nobili transilvăneni cu adausul că ceilalţi fraţi Budai trebuie să-şi cîştige mai mari şi mai însemnate merite, şi chiar cererea de scutire a locului părintesc neîmpărţit se refuză.

Feyl-eodem

Lui Ion şi Aaron Budai li s-a confirmat de către Suprema Autoritate juridică şi Camerele de Finanţe ale Curţii cele mai favorabile certificate asupra serviciilor lor îndelungate şi stăruitoare, pe baza cărora ambii sînt recomandaţi prea înaltei graţii spre înobilare cu scutire de taxă; primul, *Ion*, e cel mai vechi consilier la tribunalul provincial galiţian, slujeşte de 32 ani şi şi-a cîştigat în acest timp merite deosebite; tot atît de merituos apare şi fratele său, *Aaron Budai*, secretar la tesauriat care are în sprijinul său 30 ani de slujbă şi nu numai în domeniul finanţelor, conform certificatului autorităţilor financiare, dar şi în *alte afaceri politice* ce i-au fost încredinţate, conform certificatului guberniei, a stăruit cu zel în slujbă spre mulţumirea autorităţilor şi a fost la înălţimea aşteptărilor. Conform acestei caracterizări a ambilor fraţi, găsesc pe aceştia vrednici să primească înnobilarea transilv. şi se cuvine în consideraţia meritelor lor să li se facă graţia scutirii de taxe. În schimb meritele celorlalţi fraţi nu sînt de aşa natură încît, după cum şi cancelaria observă, să li se poată conferi titlul de nobili, şi deci, conform avizului cancelariei, sînt respinşi; iar cererea tuturor fra-

[1] Amănunt preţios prin faptul că indică legăturile scriitorului cu armatele de ocupaţie.

www.dacoromanica.ro

ţilor pentru scutirea locului de casă părinteaescă se refuză, deoarece asemenea liberări sînt neobişnuite şi nu sînt de acord cu actuala constituţie.

24 Oct. 1819

*Bedekovici*

Vidi 24 *Lorenz*
26 *Schwitzer*
27 *Stift*

Văzut la 28 Oct. 1819 *Schwinner*
Concluzia. De acord cu referentul. *Pfleger*

Res. Aug.

Consilierul provincial din Lemberg, *Ion Budai*, şi secretariatului tesauriatului, *Aaron Budai*, le confer, în considerarea serviciilor lor, înnobilarea trans. iar ceilalţi fraţi să fie trataţi după recomandarea cancelariei; cu privire la cererea de scutire a locului de casă părintesc vor fi trataţi conform legilor.

Gutenbrunn 9 Iulie 1820

*Franz*

H. H. u. St. A. Wien — Actele Consiliului de Stat St. R. 7873/1819

## *Raportul Cancelariei Aulice din Transilvania din 19 Noembrie 1819*

asupra unei cereri a celor trei fraţi Budai: *Ion Budai*, consilier provincial la Lemberg, *Aron Budai*, secretar la tesauriat, şi *Anton Budai*, ofiţer la transporturile de sare, prin care din nou, şi în numele fraţilor lor mai mici, *Iosef*, *Nicolae* şi *Solomon*, cer conferirea, cu scutirea de taxă, a înnobilării transilvănene, apoi pentru scutirea locului de casă neîmpărţit.

Cancelaria aulică transilvăneană se referă la un raport al ei asupra unei cereri asemănătoare (act. 6813/1819) care se găseşte încă nerezolvat în prea înalte mîini, în care numai pentru fraţii Ion şi Aron Budai recomandă conferirea titlului de nobil cu scutirea de taxă, pe cînd ceilalţi fraţi sînt trimişi să dobîndească mai mari şi mai însemnate merite, din care cauză şi cererea petiţionarilor pentru scutire a locului de casă părintesc nu se cuvine să fie acordată.

La acest raport găseşte cancelaria de curte că trebuie să persiste şi acum, întrucît certificatul alăturat petiţiei, nu priveşte decît pe Aron Budai, ale cărui merite au şi fost luate în consideraţie în precedentul raport; în afară de acesta acest certificat dovedeşte numai perseverenţa acestui Budai în sfînta unire, dar nici decum o însemnată colaborare pentru pro-

www.dacoromanica.ro

pagarea acesteia. Celelalte motive ale petiționarilor ca aceea că nu se găsește în națiunea valahă altă familie ca a lor care numără o sumă de membri în funcțiuni oficiale și în parte înalte, și că prin statornicia lor au dat un exemplu atît de eficace pentru propagarea sfintei uniri—deoarece și frații mai tineri stau în funcțiuni spirituale — aceste motive nu par cancelariei de așa natură încît să-și schimbe precedenta părere, apoi demnitatea acestora ar da prilej, nenumăraților indivizi din nația valahă la cereri asemănătoare.

7 Dec. 1819

*Lissl*

Această cerere a fraților Budai a fost înmînată M. V. de către prințul primat Rudnay, și de către același, cu o însemnare, a fost trimisă cancelariei din Transilvania; această din urmă arată că o cerere asemănătoare, împreună cu raportul, încă din 1 Oct. 1819 au fost rezolvate favorabil, prin urmare și actualul referat se va rezolva conform înaltei rezoluții date precedent.

8 Dec. 1819

*Bedekovici*

Vidi la 9 *Lorenz*
10 *Schwitz*
10 *Stift*
11 *Schwinner*

Res. Aug.

Primește rezolvarea după rezoluția Mea asupra raportului cancelariei din 1 Oct. 1819.

Gutenbrun 9 Iulie 1820

*Franz*

Prezentat la 18 Dec. 1819 și aprobat

*Pfleger*

www.dacoromanica.ro

# O STATISTICĂ NEGUSTOREASCĂ ŞI FISCALĂ DE LA 1824 ÎN ŢARA ROMÎNEASCĂ

DE

S. COLUMBEANU

La Arhivele Statului din Bucureşti, într-o condică de anaforale a veliților boieri ai Țării Romîneşti din anii 1824—1825 se găseşte înscrisă o interesantă statistică fiscală şi comercială—inedită după ştiința noastră—din cel de-al treilea deceniu al secolului trecut[1]. Documentul în chestiune e o anafora datată în 14 noiembrie 1824 privind impunerea băcanilor, cîrciumarilor şi rachierilor în vederea acoperirii datoriilor țării. Anexate la anafora sînt : un tabel statistic analitic cu repartiția pe județe şi după starea materială a celor trei categorii de negustori ; un tabel recapitulativ al tabelului analitic. Deşi parțială — înregistrînd doar trei categorii de comercianți — statistica din anul 1824, dat fiind raritatea unor asemenea acte pentru acele timpuri, poate fi socotită ca un document de o importanță deosebită, deoarece ne oferă date mai precise asupra unora din ramurile comerțului intern din Țara Romînească de prin anii 1820—1830. Anaforaua din 14 noiembrie 1824 mai e importantă şi prin faptul că, alături de alte documente, întregeşte informarea noastră asupra stării deosebit de grele a finanțelor Țării Romîneşti după răscoala din 1821.

★

Documentul începe prin a evoca plîngerile celor trei categorii de negustori pentru impozitul la care au fost supuşi după răscoala din 1821. Textul vorbeşte de „jălbi ale cîrciumarilor şi a băcanilor atît din politia Bucureştilor i din oraşul Ploeşti şi de la oraşul Cîmpulungului prin care să jăluesc că sînt năpăstuiți la categoriile ce s-au făcut de stările băcanilor i a rachierilor şi a cîrciumarilor, cerînd îndreptare asupra banilor ce s-au hotărît să dea pentru ajutorul plății datoriilor țării..." [2]. În legătură cu deficitul financiar care a urmat răscoalei din 1821 şi a ocupației de jaf

[1] Mss. nr. 1128, f. 103 v—105 (v = verso, —*n.n.*).

[2] Arh. St. Buc., *mss.* nr. 1128, f. 103 v.



www.dacoromanica.ro

a trupelor otomane, ce a durat mai bine de un an [1], e de menționat o dare de seamă înaintată către Grigore Dimitrie Ghica la 28 ianuarie 1828, în care se constată că deficitul visteriei pe perioada 15 iulie 1822—30 septembrie 1823 se ridica la suma de 2 301 228 taleri [2]. Repercutarea stării financiare dezastruoase asupra contribuabililor apare și într-o altă anafora tot de la începutul anului 1824, datată în 15 ianuarie, unde se semnalează „necontenitele jălbi ce au început a să da mării tale din partea celor ce sînt îndatorați a răspunde ajutorul care după anaforaua ce am făcut mării-tale s-au întocmit pentru cîrciumi, rachieri și băcani..." [3]. Mai departe documentul consemnează starea jalnică a comerțului cu de-amănuntul : „fără îndoială sînt cum s-ar zice prăvălii care poartă nume de băcani atît de prin mahalale cît și de prin orașe și că se poate zice că cele mai multe nu au marfă nici de tl. 10 și văzîndu-să îndatorați stăpînii mărfii ca să răspunză tl. 20 ai ajutorului cu drept cuvînt urmează a să osîndi, a să mîhni și a să lăsa și de acest puțin negoțu, rădicîndu-și aceea puțină marfă și părăsindu-și prăvăliile precum mulți din ei au și urmat ca să scape de darea ajutorului..." [4].

Pentru evitarea situației descrise mai sus se propune o întocmire de catagrafii pe toată țara în care negustorii să fie repartizați pe trei stări, după volumul comerțului practicat de fiecare, și apoi în funcție de aceste stări să se aplice impozitul [5]. Revenind la anaforaua din 14 noiembrie 1824, observăm că în textul ei se mai pomenește de o altă anafora din 7 iunie a aceluiași an, care menține soluția propusă la începutul anului — de împărțire a celor trei categorii de negustori pe stări — dînd totodată și instrucțiuni de amănunt asupra modului cum trebuie efectuată operația : „după catagrafiile ce s-au făcut aici în politie (e vorba de București—n.n.) și pă la județe de stările prăvăliilor dă mai sus și s-au găsit cu cale să dea cele dă frunte po tlr. 45, i cele dă mijloc po tlr. 22 prl 20 și cele dă a treia mînă, po tlr. 11 cu care mijloc se împlinesc tlr. 64 625..." [6]. Această soluție însă nu s-a dovedit realizabilă deoarece, așa cum s-a arătat la începutul anaforalei, băcanii, cîrciumarii și rachierii s-au plîns împotriva modului inechitabil de alcătuire a catagrafiilor. De aceea velitii boieri propun domnului ca repartiția impozitului să se facă după sistemul cisluitului : „să să dea luminate poruncile mării tale către dumnealui vel dvornic al politii i către dumnealui caimacamul Craiovei și către dumnealor boierii ispravnici ai județelor să îndatoreze pă băcani i cîrciumari și rachieri prin starostile lor să-și facă cislă între dînșii după stările băcanilor și a cîrciumarilor și rachierilor ce au fieșcare pă suma de bani ce sînt în alăturatul perilipsis ca să dea fiecare oraș cu bună cumpănire și cu dreptate fără a să năpăstui vreunul, după care cislă, pă de o parte scoțînd copii

---

[1] Vezi sarcinile impuse de ocupația otomană din 1821—1822 : Biblioteca Academiei R.P.R., mss. doc. engleze, vol. II, p. 119—120 ; A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările romînești 1821—1822*, București, 1945, p. 324—326.

[2] Arh. St. Buc., *mss.* 1124, f. 94.

[3] Ibidem, f. 64 v—65.

[4] Ibidem, *mss.* 1124, f. 64 v—65.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem, *mss.* nr. 1128, f. 103 v.

www.dacoromanica.ro

adeverite dă dumnealor să le trimiță aici la domneasca vistérie ca să fie ştiut cînd să va mai arăta vreunul cu acest fel dă jalbă..." [1].

La sfîrşitul anaforalei sînt anexate cele două tabele statistice: cel analitic şi cel recapitulativ.

„Perilipsis după catagrafiile ce s-au făcut dă circiumi i băcănii şi rachierii precum la vale să arată" [2]

| Judeţul sau oraşul *** | Frunte | | Mijloc | | Coadă | | Total | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Negustori | tlr. pol. | Negustori | tlr. pol. | Negustori | tlr. pol. | Negustori | tlr. pol. |
| Politia Bucureştilor | 255 | 11 475 | 489 | 11 002 20 | 771 | 8 481 | 1 515 | 30 958 20 |
| Slam Rîmnic | 35 | 1 575 | 65 | 1 462 20 | 121 | 1 331 | 221 | 4 368 20 |
| Buzău | 19 | 855 | 47 | 1 057 20 | 49 | 539 | 115 | 2 451 20 |
| Prahova | 78 | 3 510 | 113 | 2 542 20 | 55 | 605 | 246 | 6 657 20 |
| Dîmboviţa | 26 | 1 170 | 24 | 540 | 57 | 627 | 107 | 2 337* |
| Oltul | 5 | 225 | 11 | 247 20 | 45 | 495 | 61 | 967 20** |
| Argeşu cu Curtea dă Argeş | 44 | 1 980 | 42 | 945 | 61 | 671 | 147 | 3 596 |
| Muscelul | 31 | 1 395 | 63 | 1 417 20 | 50 | 550 | 144 | 3 362 20 |
| Craiova | 45 | 2 025 | 53 | 1 192 20 | 107 | 1 177 | 205 | 4 394 20 |
| Gorju | 4 | 180 | 11 | 247 20 | 29 | 319 | 44 | 746 20 |
| Mehedinţu | 18 | 810 | 19 | 427 20 | 22 | 242 | 59 | 1 479 20 |
| Vîlcea | 64 | 2 880 | 10 | 225 | 14 | 154 | 88 | 3 259 |
| Romanaţi | 3 | 135 | 10 | 225 | 67 | 737 | 80 | 1 097 |

* În text greşit 2332
** În text greşit 965.20
*** Prezentul tabel a fost alcătuit întocmai după tabelul analitic de la sfîrşitul anaforalei, modificîndu-se doar ordinea coloanelor pentru economie de spaţiu grafic şi adăugînd unii termeni moderni pentru desemnarea diferitelor rubrici.

„Adunarea sumelor de mai sus" [3]

| Circiumi şi băcănii şi rachierii | Judeţul sau oraşul | Cîţi bani să adună ajutorul acestora | |
|---|---|---|---|
| | | tlr. | prl. |
| 1 515 | Politiia Bucureştiului în trei stări | 30 958 | 20 |
| 221 | Slam Rîmnicu în două oraşă | 4 368 | 20 |
| 115 | Oraşul Buzăului | 2 451 | 20* |
| 246 | Oraş Ploeştii sud Prahova | 6 657 | 20 |
| 107 | Oraş Tîrgovîştii sud Dîmboviţa | 2 237** | |
| 61 | Oraş Slatinii sud Olt | 967 | 20*** |
| 147 | Oraş Piteştii cu Curtea dă Argeş sud Argeş | 3 596 | |
| 144 | Oraş Cîmpulung sud Muşcel | 3 362 | 20 |
| 205 | Oraş Craiovei | 4 394 | 20 |
| 44 | Oraş Tîrgu Jiului sud Gorj | 746 | 20 |
| 59 | Oraş Cerneţi sud Mehedinţi | 1 479 | 20 |
| 88 | Oraş Rîmnicului cu al Ocnii sud Vîlcea | 3 259 | |
| 80 | Oraş Caracal sud Romanaţi | 1 097 | |
| 3 032 | | 65 675 | 20**** |

* În text greşit 2 451
** În text greşit 2 237,20
*** În text greşit 965.20
**** În text greşit 65.673.2 p. O evaluare neconformă cu suma totală din tabel a fost făcută şi în textul anaforalei unde se arată cuantumul birului de 64 625.

[1] Arh. St. Buc. *mss.* nr. 1128, f. 104.
[2] Ibidem, f. 104—104 v.
[3] Ibidem, f. 105.

www.dacoromanica.ro

Examinînd cele două tabele constatăm că nu se dau decît numărul băcăniilor, cîrciumilor şi rachierilor din oraşele [1] reşedinţă a treisprezece judeţe din şaptesprezece cîte avea Ţara Romînească [2]. La cele treisprezece oraşe reşedinţe se mai adaugă încă trei oraşe : în jud. Vîlcea, Vel Ocna sau Ocnele-Mari, în jud. Argeş, Curtea de Argeş, iar în jud. Slam. Rîmnic se pomenesc două oraşe în loc de unul. Avem prin urmare situaţia statistică doar din şasesprezece aşezări urbane. Or, trebuie atras atenţia că în acea epocă Ţara Romînească avea mai mult de şasesprezece localităţi cu caracter urban — oraşe sau tîrguri — în care pulsa viaţă comercială. Dionisie Fotino cu cîţiva ani înainte consemna în binecunoscuta sa operă douăzeci şi două de aşezări urbane [3], din care apar în statistică toate cele şasesprezece înregistrate acolo.

Un tabel întocmit pe baza unor date strînse pentru anul 1831 dă un tabel de treizeci şi cinci localităţi cu caracter urban — din care nouăsprezece oraşe şi şasesprezece tîrguri [4]. Lipsa de corespondenţă a listelor de aşezări urbane date de diferite izvoare de la începutul secolului al XIX-lea, poate fi explicată prin vederile confuze ale unei administraţii foarte imperfecte, căreia, unele din aceste aşezări — tîrgurile mai ales — nu-i apăreau ca localităţi urbane, probabil din cauza caracterului lor agricol prea pronunţat. În această privinţă trebuie atras atenţia că la începutul veacului trecut marea majoritate a localităţilor urbane continuau să păstreze un accentuat caracter agricol, în frunte cu însăşi capitala ţării[5]. Lipsa de corespondenţă a listelor de aşezări urbane poate fi exemplificată şi prin unele cazuri nominale. Astfel Brebu (Prahova), Petreştii de Sus şi Brădicenii (Gorj) care după harta rusă sînt socotite tîrguri [6], nu apar de loc ca atare în tabelul întocmit după date din 1831, contemporane celor folosite de hartă. Alte exemple de confuzie ni le oferă Rîmnicu-Sărat şi Gherghiţa. Rîmnicu-

[1] Arh. St. Buc., *mss.* 1128, f. 104 (Se precizează că e vorba de „suma de bani ce sînt datori în alăturatul perilipsis să dea fieşcare *oraş*...").

[2] Cele şaptesprezece judeţe : 1) Slam-Rîmnic ; 2) Buzău ; 3) Saac ; 4) Prahova ; 5) Dîmboviţa ; 6) Muşcel ; 7) Argeş ; 8) Ialomiţa ; 9) Ilfov ; 10) Vlaşca ; 11) Teleorman ; 12) Olt ; 13) Vîlcea ; 14) Gorj ; 15) Romanaţi ; 16) Dolj ; 17) Mehedinţi. Cele patru judeţe omise în statistică : 1) Saac ; 2) Ialomiţa ; 3) Vlaşca ; 4) Teleorman.

[3] Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tom. III, trad. G. Sion, Bucureşti, 1859, p. 147—150 (judeţele cu oraşele şi tîrgurile : *Slam-Rîmnic* cu Focşani-reşedinţă şi Rîmnic ; *Buzău* cu Buzău-reşedinţă ; *Săcueni* cu Bucov-reşedinţă, Vălenii de Munte şi Slănic ; *Prahova* cu Ploeşti-reşedinţă, Filipeşti, Cîmpina, Telega ; *Dîmboviţa* cu Tîrgovişte-reşedinţă ; *Muscel* cu Cîmpulung-reşedinţă ; *Argeş* cu Piteşti-reşedinţă şi Curtea de Argeş ; *Ialomiţa* cu Urziceni-reşedinţă şi Oraşul de Floci ; *Ilfov* cu Bucureşti-reşedinţă ; *Vlaşca* cu Găeşti-reşedinţă ; *Teleorman* cu Ruşii de Vede-reşedinţă ; *Olt* cu Slatina-reşedinţă ; *Vîlcea* cu Rîmnic-reşedinţă şi Ocnele Mari ; *Gorj* cu Tîrgu Jiu-reşedinţă şi Cărbuneşti ; *Romanaţi* cu Caracal-reşedinţă ; Dolj cu Craiova-reşedinţă ; Mehedinţi cu Cerneţi-reşedinţă şi Calafat.

[4] Lista oraşelor şi a tîrgurilor din Ţara Romînească la 1831 ne-a fost comunicată de I. Donat. Oraşe: Brăila, Bucureşti, Buzău, Caracal, Cîmpulung, Cernaţi, Craiova, Curtea de Argeş, Focşani, Giurgiu, Piteşti, Ploieşti, Rîmnic, Ruşii de Vede, Slatina, Tîrgovişte, Tîrgu-Jiu, Vălenii de Munte, Vel. Ocna. Tîrguri : Baia de Aramă, Călăraşi, Cîmpina, Drăgăşani, Filipeşti, Găeşti, Gherghiţa, Horezu, Mavrodinul, Mizil, Potlogi, Rîmnicu-Sărat, Slănic, Urlaţi, Urziceni, Zîmnicea.

[5] Arh. St. Buc., *mss.* nr. 1123, p. 35—36 (Locuitori din cinci mahalale bucureştene clăcuind pe moşiile domnului, Colentina şi Fundeni) ; Vezi şi *mss.* 1128, f. 123 v — 124 (Locuitori din Tîrgovişte cultivatori pe moşia oraşului).

[6] Vezi C. C. Giurescu, *Principatele romîne la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835*, Bucureşti, 1957, p. 209—236 (Lista localităţilor).

www.dacoromanica.ro

Sărat după statistica din 1824 poate fi socotit oraş, în vreme ce tabelul întocmit după date din 1831 îl consideră doar tîrg. Gherghiţa oferă un exemplu şi mai flagrant de confuzie : această localitate nu e menţionată ca tîrg sau oraş nici de harta rusă, nici de statistica din 1824, pentru ca într-un alt document contemporan statisticii să fie desemnată ca oraş [1], iar după datele tabelului cu localităţile urbane din 1831, ca tîrg [2].

Evident, date fiind lipsurile semnalate mai sus, nu putem pretinde statisticii din 1824 să ne prezinte un tabel general al categoriilor de negustori înregistrate în ea. Cîrciumari, băcani, rachieri erau şi în celelalte aşezări urbane nemenţionate în ea [3], precum şi în sate. Cu toate acestea, cifrele consemnate în statistică, care probabil dau majoritatea negustorilor numiţi mai înainte, constituie indicaţii preţioase asupra intensităţii vieţii comerciale pe teritoriul Ţării Romîneşti în cel de-al treilea deceniu al secolului trecut. Să ne oprim deci cu o scurtă analiză asupra acestor cifre. Cele mai multe prăvălii [4] sînt bineînţeles în capitală (1515), care era, totodată, şi cel mai important centru comercial al ţării. Urmează apoi oraşele Ploieşti şi Craiova, primul cu 246 prăvălii, al doilea cu 205. Ascensiunea economică a Ploieştiului a început pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd ajunsese cel mai mare tîrg din regiunea Teleajăn-Prahova, dezvoltîndu-se în detrimentul Tîrguşorului şi Gherghiţei [5], aşezate pe vechiul drum comercial intern Tîrgovişte—Buzău, care acum se mută ceva mai la nord. Factorul determinant al dezvoltării Ploieştiului ca unul din cele mai mari centre comerciale ale Ţării Romîneşti a fost însă importanţa luată de drumul comercial de pe valea Prahovei [6], care asigura o legătură mai directă a capitalei cu Braşovul decît vechiul drum al Branului. Acest drum va rămîne pînă în zilele noastre una din cele mai însemnate căi comerciale ale ţării. Craiova, al treilea mare centru economic, polariza cea mai mare parte din activitatea comercială a „Valahiei mici". Documente recent publicate atestă cu prisosinţă bogata activitate economică ce domnea în Craiova în perioada anilor 1820—1830 [7]. O viaţă comercială destul de intensă era şi în cele două oraşe ale judeţului Slam-Rîmnic (221 prăvălii). Aşezarea judeţului pe drumul de comunicaţie ce lega Ţara Romînească de Moldova explică o viaţă comercială mai activă decît în multe din judeţele ţării. Remarcăm în schimb că vechi şi însemnate centre comerciale cum sînt Cîmpulungul [8] şi Tîrgovişte au rămas în urma unora mai noi ca Ploieşti şi Craiova. Drumul Branului atît de circulat în veacurile trecute, cînd asigurase înflorirea Cîmpulungului şi a Tîrgoviştei, nu mai este aşa de căutat

[1] Arh. St. Buc., *mss.* nr. 1124, f. 156.

[2] Vezi nota nr. 4 de la p. 196.

[3] În oraşul Gherghiţa de exemplu se vorbeşte de existenţa a 13 rachierii (cf. Arh. St. Buc., *mss.* nr. 1124, f. 156).

[4] Pentru a nu îngreuia textul am adoptat în loc de enumerarea băcănii, cîrciumi,rachierii, termenul de prăvălii.

[5] M. Sevastos, *Monografia oraşului Ploeşti*, Bucureşti, f. a., p. 653.

[6] *Ibidem*, p. 654.

[7] *Meşteşugari şi negustori din trecutul Craiovei. Documente (1666—1865)*, Buc., 1957 (Direcţia Arhivelor Statului), p. 162—202 (Doc. nr. 113. Tabel de patentarii neguţători şi meseriaşi din Craiova la 1 iulie 1831 ; total : 988 negustori şi meşteşugari patentari).

[8] Preot Ioan Răuţescu, *Cîmpulung Muscel*, Cîmpulung, 1943, p. 171, constată că încă din secolul XVIII comerţul cîmpulungean a scăzut considerabil.

www.dacoromanica.ro

ca cel de pe valea Prahovei. La 1824 existau în Cîmpulung 144 prăvălii, iar în Tîrgoviște, fosta capitală, abia cu ceva peste 100. O viață comercială relativ intensă — bineînțeles raportată și la mărimea lui — pare că exista și la Buzău (115 prăvălii) așezat pe același drum principal de comunicație ce lega Țara Romînească cu Moldova. Nu știm numărul de prăvălii — ce reveneau fiecărui din cele două orașe ale județului Argeș — 147 constituind totalul pentru amîndouă; cum însă Piteștiul era mai mare decît Curtea de Argeș [1], presupunem că majoritatea prăvăliilor se aflau în cuprinsul lui, ceea ce înseamnă o activitate comercială nu tocmai neglijabilă. Mai slabă se arată a fi viața comercială în orașele oltene, iar în Țara Romînească la Slatina. Tîrgu-Jiu, Cerneți, Slatina au mai puțin de 70 prăvălii, iar Caracalul 80, din care doar 3 de „frunte" și 10 de „mijloc", iar restul de 67 „coadă". Într-adevăr, la Caracal deși sînt mai multe prăvălii, decît în celelalte trei orașe, totuși numărul foarte mic de prăvălii fruntașe și mijlocașe constituie un indiciu pentru o activitate comercială destul de redusă. Nu același lucru se poate spune de cele două orașe din jud. Vîlcea, care din 88 prăvălii au 64 „frunte", depășind aproape de două ori județul Slam-Rîmnic unde tot în două orașe sînt numai 35 prăvălii „frunte". Considerînd intensitatea vieții comerciale sub aspectul volumului negustoriei făcută de deținătorii prăvăliilor nu putem să nu constatăm că la Ploiești, fruntașii (78) și mijlocașii (113), luați fiecare în parte erau mai numeroși decît codașii (55), amănunt ce constituie încă o dovadă a puternicei dezvoltări economice luate de orașul dintre Prahova și Teleajăn. La celelalte orașe, în general, raporturile dintre negustorii fruntași, mijlocași și codași, sînt cele obișnuite, adică numărul celor din categoriile superioare e mai mic decît numărul celor din categoriile inferioare. Excepție fac cele două orașe din Argeș, 44 prăvălii „frunte" față de 42 „mijloc" și Cîmpulung cu 63 prăvălii „mijloc" față de 50 „coadă". Într-o mai mică măsură, concluzia stabilită pentru Ploiești poate fi valabilă și pentru ele.

Totalizînd diferențiat cele trei stări de negustori din statistica de la 14 noiembrie 1824 observăm următoarea repartiție: 627 „frunte"; 957 „mijloc" și 1448 „coadă", la un total de 3 032. Desigur, o discuție asupra diferențierii materiale și implicit sociale a negustorilor atît pe întreaga țară, cît și pe județe, comportă cercetarea unui mare număr de izvoare privind istoria comerțului, ceea ce, bineînțeles, nu poate fi realizat în cadrul notei de față. Noi totuși, am căutat, dat fiind ineditul statisticii de față, să o prezentăm tocmai așa cum a fost alcătuită și am încercat să semnalăm unele din aspectele mai semnificative care ni s-au părut că se desprind din datele ei.

## ТОРГОВАЯ И НАЛОГОВАЯ СТАТИСТИКА 1824 г. В ВАЛАХИИ

### РЕЗЮМЕ

Автор знакомит читателей с торговой и налоговой статистикой Валахии за третье десятилетие прошлого века.

Этот документ, находящийся в Государственных архивах в Бухаресте, представляет собой анафору, датированную 14-м ноября 1824 г. и касающуюся обложения

[1] Cf. tabelului comunicat de I. Donat: Pitești—1 011 familii; Curtea de Argeș—384 familii.

www.dacoromanica.ro

налогами бакалейщиков, корчмарей и продавцов водки, чтобы оплатить долги страны. К нему приложены: аналитическая статистическая таблица с распределением вышеупомянутых трехкатегорий торговцев по местожительству и материальному состоянию, а также сводные данные, вытекающие из этой таблицы. Учитывая редкость подобных документов для того времени, статистика 1824 г., хотя и не будучи всеохватывающей — поскольку она регистрирует только три категории торговцев — может считаться документом большой важности, так как дает более точные данные о некоторых отраслях внутренней торговли Валахии в 1820—1830 гг.; данные, свидетельствующие об интенсификации торговой жизни этого периода, исключительно важны. Важность этого документа состоит также и в том, что он пополняет сведения, касающиеся исключительно тяжелого финансового положения после восстания 1821 г.

Автор стремился представить статистику так, как она была составлена, и подчеркнуть наиболее важные моменты, следующие из ее данных.

## UNE STATISTIQUE COMMERCIALE ET FISCALE DE 1824 EN VALACHIE

### RÉSUMÉ

L'ouvrage présente une statistique commerciale et fiscale de Valachie, datant de la troisième décennie du siècle passé. Ce document, qui se trouve aux Archives de l'Etat de Bucarest, est une anaphore datée du 14 novembre 1824, concernant les impôts appliqués aux épiciers, aubergistes et distillateurs d'eau-de-vie, dans le but de couvrir les besoins du pays. Y sont annexés : un tableau statistique analytique avec la répartition par départements et d'après l'état matériel des trois catégories de commerçants ; un tableau récapitulatif du tableau analytique.

Bien que partielle (elle n'enregistre que trois catégories de commerçants), la statistique de 1824 — étant donnée la rareté de tels actes pour cette époque-là — peut être considérée comme un document d'une grande importance, car elle offre des données plus précises relatives à certaines branches du commerce intérieur de la Valachie dans les années 1820—1830; les indications au sujet de l'intensité de la vie commerciale dans cette période sont particulièrment précieuses. De plus, l'importance de ce document consiste en ce qu'il complète les informations sur la situation très difficile des finances de la Valachie, après la révolte de 1821.

L'auteur a essayé de présenter la statistique telle qu'elle a été rédigée et s'est efforcé de signaler quelques aspects significatifs qui ressortent de ses données.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

# ASPECTE PRIVIND APLICAREA LEGII RURALE DIN 1864 ÎN JUDEȚUL DOLJ

DE

ALEXANDRA ANGHEL

Unirea Moldovei și Țării Românești nu a rezolvat problema agrară. În județul Dolj, ca, de altfel, în toate județele Principatelor Unite, privilegiile boierești și aservirea clăcașilor continua să existe; țăranii care constituiau majoritatea populației, continuau să aibe aceeași situație grea, lucrînd marile moșii și puținul lor pămînt cu aceleași unelte primitive.

Raporturile dintre boieri și clăcași fuseseră reorganizate încă din anul 1851, prin Legiuirea pentru reciprocele drepturi și îndatoriri ale proprietarului și lucrătorului pămîntului. Istoriografia burgheză a înclinat să vadă în această lege o grijă deosebită, mai ales din partea domnitorului Barbu Știrbei, pentru clăcași [1]. În realitate, legea exprima în totalul ei interesele proprietarilor de pămînt care tindeau să deposedeze țărănimea de lotul de pămînt. În acest sens trebuie înțeleasă denumirea de „chiriași" dată clăcașilor. Legea acorda boierului dreptul de proprietar deplin; acesta putea să-și folosească moșia după plac, să izgonească pe țăranii care ar fi încercat să se împotrivească exploatării și silniciilor. Zilele de muncă datorate de clăcași s-au ridicat de la 12 cîte erau sub Regulamentul Organic la 22; această prevedere reflecta interesele proprietarilor care urmăreau să mărească suprafețele cultivabile în vederea intensificării exportului. Unele prevederi ale legii aparent favorabile țărănimii ca: norma de muncă mai redusă în comparație cu dispozițiile Regulamentului Organic, sporirea suprafeței legiuite a izlazurilor, dreptul la strămutare [2], au fost dictate tot de interesele moșierilor [3].

Boierii au acceptat lărgirea izlazurilor, fiind interesați ca țăranii să poată întreține vite suficiente pentru a face față muncilor agricole. Sta-

[1] A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, vol. VI, p. 428, Iași, 1893.
[2] *Ibidem*, p. 427.
[3] V. Maciu, *Caracterul legiuirilor agrare din Romînia, dec. VI—VII, sec. XIX-lea*, în *Comunicări și articole de istorie*, Ed. Soc. de șt. ist. și fil., București, 1955, vol. I, p. 66.

www.dacoromanica.ro

tisticile timpului arată că, în multe cazuri, moşierii şi arendaşii nu posedau aproape de loc vite de muncă, dar urmăreau ca prin extinderea culturilor muncite de clăcaşi să-şi sporească mereu veniturile. Datorită măririi pieţii interne şi cererii produselor agricole pentru export, marii proprietari şi arendaşi erau interesaţi să dea o extindere tot mai mare exploatărilor lor şi să accepte unele raţionalizări şi specializări în agricultură. Alături de cultura grîului şi porumbului, a început să se extindă cultura rapiţei [1].

O statistică din 1863 prezintă următoarele date privind suprafeţele — măsurate în pogoane — însămînţate cu diferite culturi în judeţul Dolj [2]:

| Grîu | Porumb | Orez | Ovăz | Secară | Fasole | Mei | Cartofi | Rapiţă |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 137 426,50 | 157 420 | 6 960 | 2 072 | 1 721 | 1 029 | 509 | 71 | 711 |

Paralel cu cultivarea rapiţei s-a încurajat cultivarea tutunului (Statisticile indică suprafaţa de 363 pogoane). Guvernul făcea propagandă pentru cultivarea bumbacului, dar fără succes [3].

Viticultura cunoştea o largă dezvoltare; boierii doljeni stăruiau însă din răsputeri să-şi menţină monopolul vînzării băuturilor spirtoase pe moşiile lor, opunîndu-se la plantările de vii de către clăcaşi pe pogoanele primite.

În gospodăria ţărănească predomina cultura de grîu şi de porumb. Criza sistemului feudal iobăgist din judeţul Dolj se manifesta prin menţinerea producţiei la acelaşi nivel. Cu toate că unii moşieri încercau introducerea unor metode noi, înaintate de muncă, recoltele pe pămîntul lor, lucrat în condiţiile iobăgiste, erau mai mici decît recoltele pe loturile clăcaşilor secătuite şi calitativ mai proaste. Înrobirea „pe care o statornicesc latifundiile moşiereşti — arată V. I. Lenin — devine principala piedică în calea dezvoltării forţelor de producţie..." [4].

Pentru a spori producţia agricolă, unii moşieri din judeţul Dolj au început să importe maşini agricole din Anglia şi Austria. În această perioadă existau în judeţ următoarele maşini agricole [5]:

| Batoze | Vînturătoare | Maşini de bătut porumb | Total |
|---|---|---|---|
| 12 | 120 | 5 | 137 |

Repartiţia maşinilor pe plăşi era inegală. În plasa Cîmpul existau 127 maşini; în plasa Amaradia nici una [6].

Au fost moşieri — aşa cum este cazul lui Petre Opran, stăpînul domeniului Işalniţa — care au întreprins călătorii speciale în străinătate pentru a face cunoştinţă cu tehnica agricolă înaintată. Interesul pentru

[1] Arh. St. Craiova, Fondul Prefectura Dolj, pachetul 22/1863, dos. 244, f. 224, 225.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, f. 79. pachet. 29/1865, dos. 335.
[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 149.
[5] Arh. St. Craiova, F. Pref. Dolj, pachetul 22/1865, dos. 244, f. 182, 199.
[6] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

mecanizare a început să preocupe şi pe unii locuitori din ţară. În anul 1860, Moisilo Jivoinovici din Craiova a inventat două pluguri perfecţionate [1].

S-a arătat mai sus că inventarul agricol nemişcător şi mişcător aparţinea în covîrşitoare măsură ţăranilor „chiriaşi" (clăcaşi). Pentru a veni în ajutorul proprietarilor, guvernul a început să arate un oarecare interes pentru dezvoltarea zootehniei, luînd măsuri pentru stăvilirea epizootiilor şi îmbunătăţirea rasei animalelor [2]; au fost încurajate însămînţările cu seminţe selecţionate pe moşii.

Tehnica înapoiată şi întregul sistem economic-social agrar făceau ca ţărănimea să resimtă lipsa de cereale chiar în anii cu recolte bune, în timp ce hambarele moşierilor şi arendaşilor gemeau de cereale şi exportul continua să-şi urmeze ritmul său viu. Situaţia grea a populaţiei rurale se agrava din cauza calamităţilor naturale. În anul 1863, judeţul Dolj, alături de multe alte judeţe, a fost bîntuit de o secetă cumplită. În primăvara anului 1864, gospodăria ţărănească prezenta un tablou dezolant de sărăcie. Locuitorii din Urecheşti terminaseră produsele înainte de anul nou [3]. Prefectura judeţului Dolj era asaltată de plîngerile ţăranilor, prin care se solicitau scutiri de cereale la magaziile de rezervă pe de o parte, iar pe de alta de a se admite eliberarea porumbului din rezervele anterioare. Lahovary, ministrul agriculturii, el însuşi mare moşier, prefera ca cerealele să mucezească, aşa cum a fost cazul magaziei de rezervă de la Caraula, decît să aprobe ajutorarea ţăranilor înfometaţi [4]. Prefectura judeţului Dolj aproba din cînd în cînd eliberarea de cereale din magaziile de rezervă în schimbul unor formalităţi interminabile [5].

Ţăranii încercau să-şi procure cereale de pe piaţă, dar întîmpinau diferite şicane din partea proprietarilor. Aceştia din urmă speculau nevoia de hrană a locuitorilor în folosul lor. Cu sprijinul autorităţilor, sub formula stăvilirii speculei, în comunele doljene s-au format comitete din care făceau parte primarul, proprietarul sau arendaşul moşiei, preotul; aceste comitete decideau asupra împrumutului de cereale de la moşieri sau arendaşi în schimbul banilor sau muncii. Se încheiau contracte de împrumut pasibile — în caz de nenorocire — de sancţiuni juridice [6].

Legea agrară din 1851 a generat nenumărate abuzuri şi nu a rezolvat problema raporturilor dintre proprietar şi clăcaş. Moşierii şi arendaşii, convingîndu-se că exproprierea unei părţi de pămînt este iminentă, profitau de răgazul ultimelor luni pentru a scoate maximum de profit din folosirea vechilor forme de exploatare a clăcaşilor. Ilegalităţile şi provocările au devenit mult mai frecvente.

În primul rînd, au fost modificate şi încălcate fără excepţie învoielile referitoare la pogoanele prevăzute de Legea din 1851 precum şi la prisoase.

---

[1] Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în timpul lui Cuza Vodă*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, vol. 1, Buc., 1957, p. 173—174.

[2] Arh. St. Craiova, Fond. Prefectura Dolj, pachet. 25/1864, dos 153, f. 5; pachet. 32/1865, dos. 405, f. 1 şi urm.

[3] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 970, 989.

[4] Ibidem, pachet. 41/1864, dos. 265, f. 1.

[5] Ibidem, pachet. 23/1864, dos. 136, f. 14.

[6] Ibidem, pachet. 3/1866, dos. 825, f. 576.

www.dacoromanica.ro

Prin învoieli clăcașii de pe proprietățile particulare și ale sfatului erau strînși într-un sistem de obligații, sistem legat de obicei de munca de clacă ce îi menținea sub un regim de exploatare nemiloasă [1].

În județul Dolj, ca și în alte județe, moșierii căutau să dea țăranului numai atîta pămînt cît îi era necesar acestuia pentru reproducția, pe acest lot, a forței de muncă, pentru ca țăranul să poată crea plus produsul pe moșia boierului, pe baza clăcii. Lotul de pămînt dat țăranului era o condiție a asigurării moșierului cu forță de muncă [2].

Ion Hagiadi, moșier din Șimnic, năpăstuia cu regularitate pe țărani în privința pogoanelor legiuite. În primăvara anului 1864, arendașul moșiei Ghindeni, Gheorghe Pleșa, a răpit clăcașilor tarlalele de 4—6 pogoane ce le aveau pe pămînt bun și le-a dat altele în țelină năpădită de tufani, apoi i-a gonit și de acolo, după ce au desțelenit locurile și le-au însămînțat cu porumb. Un alt arendaș, Nicolae Mihail, a luat pogoanele legiuite de la clăcașii moșiei Măceșul de Jos și i-a lăsat fără ogor și grîu însămînțat, iar locuitorilor fără boi nu le-a dat livezi și nici locuri de prisoase [3].

În perioada imediat apropiată decretului de legiuire agrară se intensifică tendința de desțelenire și de schimbare a pămîntului de calitate superioară pe altul de calitate inferioară (rîpi, bălți, terenuri nedefrișate etc.). Crește specula cu prisoasele. Este cunoscut faptul că țăranii nu se puteau hrăni de pe pogoanele legiuite (de obicei trei pogoane); din cauza aceasta ei acceptau cele mai grele condiții pentru obținerea prisoaselor. În perioada premergătoare legii agrare, proprietarii fie că refuzau categoric acordarea „prisoaselor", fie că impuneau condiții și mai apăsătoare decît cele clăcășești [4]. La Solomonești, clăcașii au fost obligați, pentru fiecare pereche de boi, să are, să samene, să grăpeze, să secere cîte un pogon al proprietarului, ca plată pentru prisoasele la izlaz [5].

Limitarea pămîntului de izlazuri lovea greu în țărani, fiindcă aveau nevoie presantă de suhaturi [6]. Pentru vitele date la suhat se percepeau taxe echivalente cu cele de pe moșie. Limitarea izlazurilor avea grave consecințe în ce privea șeptelul: vitele erau vîndute de țărani sau se rătăceau; se extindeau epizotiile [7]. Un voluminos dosar din anul 1864 cuprinde procesele verbale referitoare la vitele găsite pe teritoriul comunelor, fără să li se cunoască stăpînul. Nenumărate jalbe ale locuitorilor contestă globirile impuse pentru vitele intrate în ogoarele boierești.

Ca fenomen general, și în județul Dolj se constată accentuarea tendinței moșierilor și arendașilor de a extinde moșiile în dauna proprietății statului sau moșnenești. Ei urmăreau să strîngă pămîntul în tarlale cît mai mari [8]. Arendașul moșiei Lăcrița și-a însușit în mod abuziv din pose-

[1] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 209.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, ed. P.M.R., 1951, p. 157 și vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, p. 148.
[3] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 1022, dos. 48, f. 385; pachet. 34/1864, dos. 210, f. 33; dos. 23, f. 1 și urm.
[4] V. Maciu, *op. cit.*, p. 66.
[5] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 40 și dos. 212, f. 192.
[6] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 213.
[7] *Ibidem*, p. 205, 213.
[8] *Ibidem*, p. 214.

www.dacoromanica.ro

siunile moşnenilor din Coşoveni, dărîmînd vechile hotare, iar la Malu Mare a arat din vatra satului [1].

Documente multiple arată încălcările de pămînt făcute de arendaşul Gh. Pleşa. Acesta, în complicitate cu moşierul Nae Zătreanu, a mutat vechile semne de hotar ale moşiei statului Lumaşu din Coşoveni şi a instalat altele noi; şi-a extins ogoarele chiar şi peste moşiile Elincăi Străchinescu şi ale lui M. Botoşăneanu.' Acesta din urmă: „indignat peste măsură", scrie în jalba sa adresată prefectului judeţului Dolj: „...numai în statul cel mai barbar, numai în timp de anarhie se poate întîmpla ceea ce mi se întîmplă astăzi" [2].

Moşierii şi arendaşii recurgeau la constrîngeri extraeconomice ale locuitorilor. Cea mai abuzivă constrîngere era legată de perceperea dijmei. Îndeobşte, deşi dijma din prisoase era conform legii de 1/7, se percepea 1/5. Se pretindeau dijme neprevăzute în învoieli, de pildă, din trestie, din produsele grădinilor din jurul casei etc. [3].

Urmărind transformarea dijmei în clacă sau în bani, moşierii şi arendaşii foloseau tergiversarea dijmuirii ca mijloc de constrîngere. Petre Opran din Işalniţa condiţiona dijmuirea grînelor prin executarea arăturilor de toamnă şi: „completarea" zilelor de clacă [4]. În anul 1864, foarte mulţi ţărani au rămas nedijmuiţi pînă tîrziu, în toamnă [5].

Legea Aşezămintelor Rurale din 1851 prevedea la art. 141 paragrafele 5 şi 6: „Se impune proprietarului ca pentru fiecare zi de lucru să dea regulat locuitorilor bilete" [6]. Abuzurile săvîrşite cu privire la această statornicire constituiau şi ele un fenomen general în judeţul Dolj. Sumele de bani datorate clăcaşilor erau micşorate; în schimb erau majorate datoriile acestora pentru a sălta numărul zilelor de clacă. Biletele nu se eliberau la timp, uneori chiar de loc. Ţăranii fiind în covîrşitoare majoritate neştiutori de carte, nu puteau controla ce cuprindeau biletele. Cu cît se apropia promulgarea legii agrare cu atîta creşteau abuzurile privind eliberarea biletelor. Se impunea o normă de muncă din ce în ce mai ridicată, desconsiderînd complet prevederile Legii din 1851. Pe moşia lui Elefterie Cornetti, pentru un pogon arat în ţelină s-au socotit clăcaşilor numai patru zile şi jumătate. În general, proprietarii îi obligau pe ţărani să lucreze cu pogonul zilele datorate din anul 1863 [7]. Schimbarea epistaţilor moşiei constituia o adevărată plagă. Ca regulă generală, noul epistat nu recunoştea socotelile încheiate de predecesorul său, aşa cum a fost cazul pe moşia lui Hagiadi din Şimnic [8]. Ancheta întreprinsă de autorităţile judeţene, la ordinul guvernului, cu privire la dijmuirea în termen şi eliberarea chitanţelor, a constatat că 90% dintre moşieri şi arendaşi au nesocotit dispoziţiunile legale.

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 40, 115, 119; pachet. 13/1864, dos. 70 f. 64, 66, 864; pachet. 8/1864, dos. 48, f. 591.
[2] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 579, 911, dos. 47, f. 434, 270.
[3] Ibidem, dos. 47, f. 131, 255; pachet. 21/1864, dos. 237, f. 3, 47, 131.
[4] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 863.
[5] Ibidem, dos. 47, f. 70.
[6] Ibidem, Ordinul Min. Int. şi Agr. nr. 19 872 din iulie 1864, dos. 47, 1864, f. 277.
[7] Ibidem, pachet. 8 1864, dos. 47, f. 17 265, 301; dos. 237, f. 3, 216, 217.
[8] Ibidem, f. 50.

www.dacoromanica.ro

Cu toate că legea din 1851 prevedea că strămutările clăcaşilor se pot face la fiecare recensămînt, din 5 în 5 ani, moşierii şi arendaşii foloseau izgonirile şi strămutările forţate ca mijloc de permanentă terorizare, de înlăturare a „intriganţilor, nesupuşilor, tulburătorilor de linişte", adică a celor care aveau curajul să se opună exploatării nemiloase şi silniciilor proprietarilor [1]. Cu cît se apropia sorocul promulgării legii agrare, cu atît creştea îndîrjirea moşierilor şi arendaşilor împotriva ţăranilor, cu atît se grăbeau să se răzbune împotriva nesupuşilor. Barbu Izvoranu a alungat de pe moşie mai mulţi chiriaşi, motivînd această măsură prin aceea că s-au aşezat fără învoirea sa în pădure : „unde nu pot fi nici supraveghiaţi poliţieneşte şi nici îndatoraţi la îndatoririle proprietarilor" [2].

Se remarcă stăruinţa moşierilor de a strămuta vetrele satelor în locuri noi, tendinţa de a îngrămădi pe locuitori acolo unde acestora nu le convenea, urmărind ca la împroprietărire să dea pămîntul care le va veni la socoteală şi să-i aibă mereu sub ochi pe ţărani de teama revoltelor [3].

Unii boieri îmbrăcau pentru circumstanţă haina de filantropi, aşa cum a fost cazul moşierului Argetoianu. Acesta justifica în modul următor strămutarea a 120 de familii de clăcaşi de pe vatra nouă a satului : „Fiind prima condiţie pentru a ridica omul din rîndurile dobitoacelor, precum le-a destinat natura, dotîndu-l cu raţiunea de a judeca" şi mai departe : „. . . era necesar să-i adun de prin văgăuni şi găuri". Adevăratele motive ale măsurilor luate reies la urmă cînd arată că se impunea supravegherea locuitorilor care comit diferite infracţiuni în dauna sa, satul Argetoaia fiind răspîndit pe şapte văi [4].

Petre Opran, remarcînd atitudinea de independenţă la un număr de ţărani din Romîneşti, i-a silit să se strămute pe moşia sa Işalniţa. Clăcaşii nu s-au supus şi au fost trecuţi pe *lista neagră* [5]. Ţăranii din această categorie găseau cu mare greutate o moşie care să-i primească.

În acelaşi timp a crescut şi tendinţa de a se stabili la oraşe, tendinţa pe care legea din 1851 căuta să o stăvilească impunînd diferite condiţii pentru a putea locui în mediul urban [6]. Fuga la oraşe a locuitorilor rurali reprezenta un fenomen progresist, pe acea vreme, deoarece submina relaţiile feudale. Moşierii şi arendaşii însă îi găseau cu ajutorul autorităţilor, şi în oraşe. Arendaşul C. Dumba a stăruit pe lîngă municipalitatea Craiovei pentru concedierea guardului comunal, Matei Sima, pe motiv că acesta nu-şi îndeplinise învoielile. Fugarul a fost scos din slujbă şi trimis la urmă [7].

Vagabondajul foştilor clăcaşi creştea ; aceştia nu găseau de lucru la Craiova, centrul unei regiuni agricole fără industrie. Poliţia lua măsuri drastice împotriva vagabondajului, ridicînd pe ţăranii găsiţi la Craiova fără nici o justificare şi obligîndu-i să se înapoieze în satele de unde pleca-

[1] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 189 ; Arh. St. Craiova, dos. 32, f. 52, dos. 45, f. 906.
[2] Arh. St. Craiova, pachet. 43, dos. 312/1864, f. 51, 56.
[3] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 191.
[4] Arh. St. Craiova, pachet. 30/1864, dos. 186, f. 10—11.
[5] Ibidem, pachet. 43/1864, dos. 312, f. 44, 206.
[6] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 429.
[7] Arh. St. Craiova, pachet. 2/1864, dos. 12, f. 79.

www.dacoromanica.ro

seră ; așa a fost, de exemplu, în cazul clăcașilor fugiți de pe moșia lui Atanasie Gîrleșteanu [1].

Cîrdășia proprietarilor cu autoritățile s-a vădit mai ales cu prilejul înscrierii locuitorilor în rolurile de contribuabili pentru anul 1864. Numeroși țărani s-au văzut omiși din aceste liste, deoarece moșierii recurgeau la diverse subterfugii pentru a reduce cifra clăcașilor de pe moșiile lor. Izgonirile însă erau urmate de agitații, ceea ce determina autoritățile județene și comunale să devină mai îngăduitoare. La Florești, primarul a eliberat celor izgoniți un certificat din care se constata că „sînt oameni cinstiți și cu purtări bune, nefăcînd nici o intrigare prin comună sau prin locuitori" [2].

Setea de cîștig a proprietarilor a stat la baza globirilor, un mijloc de exploatare atît de caracteristic trecutului nostru. Ispașele, cu toată împotrivirea țăranilor, au devenit și mai frecvente în anul 1864. Dosarele timpului abundă de astfel de nedreptăți. Moșierul Sescioreanu din Cîrcea a impus locuitorilor drept ispașă munca de cinci zile pentru fiecare pogon, deoarece au refuzat să lucreze atunci cînd le-a pretins dînsul [3].

Legea agrară din 1851 a lăsat neschimbat dreptul moșierilor de a impune țăranilor transportul cerealelor la pătulele proprietății sau la schelă ; cu cît se apropia promulgarea reformei, cu atît se săvîrșeau mai multe abuzuri și silnicii. Arendașul din Pîrșani grăbea pe locuitori să-i transporte grînele la Bechet. Țăranii, prinși în muncile agricole de primăvară, au cerut răgaz o lună. Arendașul a refuzat categoric păsuirea, sub pretext că are contract cu exportatorul. Țăranii arătau în suplica lor : „...Arendașul s-a pus pe noi... boii ne sînt slabi cu totul, nu avem nutreț, nu am arat măcar o brazdă de pămînt" [4]. În același timp țăranii erau supuși la cele mai grele înjosiri și umiliri. Acestea se oglindesc în numeroase documente din anul 1864. Arendașul moșiei Gloduț, Avasilache Spiru, împroșca pe clăcași cu cele mai groaznice sudălmi pentru a-i constrînge la executarea muncilor fără socoteală. Cînd țăranii au refuzat, i-a bătut cu parul chiar în bătătura lor. Gheorghe Pleșa amenința cu moartea pe țăranii care nu se supuneau hotărîrilor lui arbitrare [5].

Sechestrarea produselor de la țărani era frecventă. Uneori, aceștia erau făcuți răspunzători chiar pentru datoriile proprietarului. La Galicea Mare s-a pus sechestru asigurator pe grîul locuitorilor drept garanție pentru datoriile moșierului Hristea Atanasiu [6].

La rîndul lor, țăranii au început să nu se mai lase intimidați ; cu cît se apropia promulgarea mult așteptatului decret de reformă agrară, cu atît creștea opoziția față de prevederile Așezămîntului din 1851 și față de abuzurile săvîrșite de proprietari și arendași.

---

[1] Arh. St. Craiova, parchet. 2/1864, dos. 12, f. 79. pachet. 43/1864, dos. 312, f. 23.
[2] Ibidem, pachet, 43/1864, dos. 312, f. 14.
[3] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 204 ; Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 189, 410, dos. 48, f. 545.
[4] Arh. St. Craiova, pachet. 34/1864, dos. 212, f. 68, pachet. 8/1864, dos. 47, f. 265, 301 ; pachet. 21/1864, dos. 237, f. 3.
[5] Ibidem, pachet. 9/1864, dos. 54, f. 30, 51, 582, 863.
[6] Ibidem, pachet. 35/1864, dos. 217, f. 246.

www.dacoromanica.ro

Atmosfera timpului este oglindită în sutele de jalbe ale țăranilor doljeni, înaintate fie pe cale ierarhică, fie direct prefectului, lui Mihail Kogălniceanu și chiar lui Cuza Vodă. Țărănimea nu-și dădea seama că întregul aparat de stat era în slujba asupritorilor împotriva cărora ei redactau reclamațiile. Nu a existat moșier sau arendaș în județul Dolj care să nu fi stîrnit într-un fel sau altul mînia țăranilor și împotriva căruia să nu fi fost redactate mai multe plîngeri. Locuitorii din Șimnic l-au reclamat pe Ion Hagiadi pentru următoarea nedreptate: „...de sînt acum șase ani de zile de cînd i-am muncit cîte trei pogoane de muncă fieșticare an, deosebit de zile legiuite și munca noastră a rămas nefăcută, încît acum ne vedem datori fieșticare sărac la domnul proprietar cîte 10—15 galbeni". Deși Hagiadi pretindea că avea încheiate învoielile în virtutea legii din 1851, în realitate nu le încheiase, după cum nu elibera chitanțe pentru zilele lucrate, izgonea samavolnic pe pretinșii nesupuși. Plîngerea aceasta a fost semnată de 32 de locuitori. Aceștia au repetat reclamația, insistînd să li se facă dreptate chiar după ce s-au trimis jandarmii să-i scoată cu forța la muncă. Prefectul județului, Gh. Căliman, favorizîndu-l pe Hagiadi, a recomandat părților în litigiu să respecte „învoielile reciproce" [1].

Exasperați de prevederile nedrepte ale Legii din 1851, de abuzurile care se făceau, țăranii recurgeau la încălcarea proprietăților. La Preajba, locuitorii au intrat în via unui proprietar; la Coșoveni, au sădit vii pe moșia statului, Lumașu. Devin tot mai frecvente și delictele silvice; în plasa Ocolu, numărul acestora a ajuns într-o scurtă perioadă la peste 30 [2].

Totodată, nerespectarea învoielilor agricole, neeliberarea la timp a biletelor de muncă, toate abuzurile și silniciile făcute de moșieri și arendași, au avut ca rezultat refuzul țăranilor de a executa diferite munci. Germenii grevelor agricole de mai tîrziu din județul Dolj trebuiesc căutate în această perioadă. La Giurgița, clăcașii au condiționat aratul a 1 000 pogoane prin respectarea învoielilor agricole. În alte părți, locuitorii au refuzat să prășească porumbul. Nesupunerile la lucru s-au accentuat în epoca secerișului. La Pîrșani, țăranii s-au opus să facă secerișul cu snopul, iar la Ghindeni au refuzat să secere cîte două pogoane, secerînd numai cîte un pogon, după cum era trecut în învoială. Țăranii din Grecești se plîngeau: „...ne ține mereu la muncă pînă se saturâ, iar grîul nostru se scuturâ". La Malu Mare s-a cerut limitarea timpului de secerat la două zile, ca să aibă timp și pentru grîul lor [3].

Neputînd soluționa diferendele cu mijloacele locale, speriați de împotrivirea țăranilor, moșierii și arendașii solicită sprijinul armatei. Nicolae Mihail a cerut ostași pentru moșiile arendate din Zăvalu, Gighera, Comoșteni, Gîngiova, Măcieșul (toate satele acestea se găsesc în apropiere). Locuitorii din Seaca nu au ieșit la secerat nici la venirea jandarmilor [4].

---

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 47, f. 307, 328, 330, 334, 490; dos. 45, f. 102.
[2] Ibidem, dos. 45, f. 9, 937, dos. 48, f. 361, 363, 592; pachet. 34/1864, dos. 212, f. 39.
[3] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 88, 540; pachet. 17/1864, dos. 163, f. 1 și urm.; pachet. 2/1864, dos. 15, f. 30, 67, 367, 368, 472, 594, 613.
[4] Ibidem, dos. 212/1864, f. 120, 128, 144, 147, 148, 274.

www.dacoromanica.ro

Țăranii lucrau fără tragere de inimă pogoanele moșierești, calitatea muncilor agricole lăsa de dorit peste tot. Și aceasta era o formă de împotrivire, ceea ce constituia prilej de alte reclamații din partea proprietarilor și arendașilor. La Gîrleștii de Jos prășitorii au tăiat 900 cuiburi de porumb și au risipit un număr de snopi de grîu; la Vîrvor prașila s-a realizat la suprafață, acoperindu-se dudăul [1].

Răzbiți de foame, țăranii din Lăcrița au cules porumbul arendașului, au luat două clăi de grîu, fără să capete încuviințare. Arendașul moșiei Capivțeni, a reclamat că i s-a spart pivnița și magazia de locuitorii satului, iar Iancu Sărățeanu din Șitoaia că i-a fost încălcată casa, sustrăgîndu-i-se *zapise de datorii și sineturi* pentru moșia sa Căpreni din plasa Amaradia [2].

Nu mai puțin adevărat este faptul că moșierii și arendașii și-au făcut un obicei de a acuza în mod nedrept pe țărani pentru pagube imaginare. Locuitorii din Coșoveni au fost acuzați de moșier că i-au stricat grîul; ulterior s-a constatat că învinuirea a fost neîntemeiată. La fel de neîntemeiată a fost și acuzația adusă locuitorilor de către moșierul Florea Pașa Dianu [3].

Spiritul de revoltă care cuprinsese pe locuitorii satelor doljene s-a manifestat în această perioadă și prin intensificarea incendierilor de clăi și șire de fîn, paie, lanuri de grîu, păduri (Silištea Crucii, Rast, Belcin, Portărești, Sălcuța, Mihăița etc.). Ardeau casele proprietarilor, morile, grajdurile de vite, magaziile (Segarcea, Bîrca etc.) [4].

Ajunși la capătul răbdării, țăranii recurgeau și la alte manifestări ale urii lor împotriva exploatatorilor. Clăcașul Niță Dragomir din Ișalnița a amenințat că va omorî pe oricine se va apropia să-i distrugă acareturile pentru a-l sili să se mute de pe moșie. În comuna Cornetu, Chiriță Vînturi a sărit cu furca la deputatul comunal venit să-l scoată la clacă. A fost amenințat primarul din Adîncata, om de încredere al moșierului. Ostașul Stan Dumitru din Rudari, venit în permisie, a bătut pe epistatul moșiei; la Șitoaia a fost rănit proprietarul, iar la Brădești a fost lovit mortal arendașul Gheorghe Ion [5].

Intensificarea fugii țăranilor la orașe a constituit o altă formă a protestului lor împotriva orînduirii nedrepte. Calea aceasta nu rezolva favorabil procurarea mijloacelor de trai; majoritatea fugarilor nu puteau găsi de lucru și erau sortiți vagabondajului.

Intentarea de procese împotriva exploatatorilor era, de asemenea, o formă a luptei de clasă folosită de locuitorii satelor. Pe rolurile instanțelor judecătorești din Craiova figurau numeroase procese între țărani și posesori de pămînt. Unele dintre procese se moșteneau din generație în generație, dovedind în felul acesta tenacitatea de care dădeau

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 2/1864, dos. 15, f. 70, 192, 212; dos. 48/1864, f. 472; pachet. 45 /1864, dos. 405, f. 78; dos 212/1864, f. 39.

[2] Ibidem, dos. 48/1864, f. 591; pachet. 1/1864, dos. 5, f. 15, 35, 69.

[3] Ibidem, pachet. 2/1864, dos. 48, f. 197; pachet. 43/1864, dos. 313, f. 8.

[4] Ibidem, pachet. 7/1864, dos. 41, f. 42, 43; pachet. 25/1864, dos. 253, f. 35, 41, 63, 84, 125, 183; dos. 25/1864, f. 39.

[5] Ibidem, pachet. 1/1864, dos. 11, f. 62; pachet. 2/1864, dos. 20, f. 104; dos. 45, f. 863; pachet. 1/1865, dos. 2, f. 358 (Fond Curtea de Apel).



www.dacoromanica.ro

dovadă țăranii stăruind în dreptatea lor și luptînd cu o justiție potrivnică lor.

Pe măsură ce se intensifica dezvoltarea capitalismului, pe măsură ce se adînceau contradicțiile sociale, procesele deveneau mai numeroase, mai dîrze. Caracteristic pentru perioada amintită a fost procesul dintre clăcașii moșiei satului Lumașu și arendașul acesteia Gheorghe Pleșa, pentru răpire de pămînt, încărcare la socoteli și alte asemenea abuzuri revoltătoare [1]. Îndeobște, sentințele judecătorești erau în favoarea opresorilor. Ca excepție, se poate cita procesul clăcașilor de pe moșia Ionelele. Perseverînd în dovedirea dreptății lor, prezentînd acte și mărturii zdrobitoare, au înfruntat toate uneltirile dușmănoase, obținînd în cele din urmă cîștig de cauză. Sentințe drepte au fost determinate de teama de răscoală, așa cum a fost cazul procesului locuitorilor din Livezi cu arendașul Barbu Caragic, care : „le luase locurile de muncă și livezile unde au sădit viile" [2].

Uneori procesele erau intentate de cîte un singur locuitor curajos și tenace, așa cum a fost mult pătimitul Mitrache Ciobanu din Șimnic, izgonit în mod samavolnic de pe moșia lui Ion Hagiadi. În dosarele anului 1864, găsim destule procese între țăranii clăcași și moșierii doljeni August Peseacov, Petre Opran ș.a.[3]

Toate acestea dovedesc că în județul Dolj, ca de altfel, și în alte județe ale țării, se crease o situație gravă, de nemulțumire generală. Izbucnirea focului răscoalei a fost prevenită în anul 1864, prin Legiuirea agrară.

Răscoalele țărănești din 1907 în Oltenia, intensitatea cu care s-au manifestat în județul Dolj își au rădăcinile adînci în nemulțumirea de care era cuprinsă țărănimea înainte și după anul 1864.

Prin plebiscitul din 10—14 mai 1864, Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu au pregătit platforma pentru promulgarea Legiuirii agrare. Reforma avea însă un caracter limitat și a constituit un izvor de dezamăgire puternică și de nemulțumire adîncă. Acțiunea pentru apărarea țărănimii era formală, ordinele guvernului și ale autorităților locale doljene insistau asupra ocrotirii proprietății. Exploatatori înveterați, ca Ion Hagiadi din Șimnic, găseau o largă susținere din partea conducerii chiar în zilele cele mai agitate[4]. Atitudinea conciliantă a prefectului Gheorghe Căliman care favoriza pe exploatatori, se vedea și în recomandările adresate arendașilor C. Dumba, Nicolae Mihail, G. Vorvoranu ș.a. cu privire la scoaterea țăranilor de pe terenurile lucrate din moși strămoși[5].

În vederea aplicării reformei agrare și a emancipării clăcașilor, guvernul a venit cu diverse îndrumări tehnice și dispoziții. Principala

---

[1] Există nenumărate dosare în acest sens în fondurile Prefecturii Dolj și Curții de Apel, păstrate la Arhivele statului din Craiova. Citățm numai cîteva aflate în Fondul Prefecturii Dolj. pachet. 2/1864, dos. 15, f. 2; pachet. 3/1864, dos. 25, f. 23; pachet. 24/1864, dos. 144, f. 2, 7; pachet. 8, dos. 48, f. 450, 456, 461, ș. a.

[2] Arh. St. Craiova, pachet. 2/1864, dos. 15, f. 3, 18, 26, 38; pachet. 8/1864, dos. 48, f. 450, 456, 461; pachet. 4/1864, dos. 25, f. 23.

[3] Ibidem, dos. 48/1864, f. 264, 265, 281.

[4] Arh. St. Craiova, dos. 45, f. 452, 538, dos. 48, f. 385.

[5] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 997; dos. 212/1864, f. 122.

www.dacoromanica.ro

sarcină care sta în fața autorităților administrative era clasificarea clăcașilor[1]. Intocmirea tabelelor de împroprietărire a constituit o operație extrem de complicată și delicată în același timp, dată fiind tendința moșierilor și arendașilor de a sabota și de a ocoli legea în toate felurile, falsificînd categoria de clasificare a clăcașilor.

Legea agrară din 1864 a fost în primul rînd o urmare a frămîntărilor și presiunii răscoalelor țărănești. Moșierii fiind puși în situația de a-și pierde pozițiile de exploatare și dominație își apărau cu fermitate interesele, uzînd de toate mijloacele. Opunerea moșierimii doljene se reflectă în numărul foarte mare de contestații făcute de locuitori cu privire la clasificările de împroprietărire. Nu a existat localitate și moșie în care să nu se fi produs proteste împotriva operațiilor de clasificare. Haosul, întreținut de reaua credință a moșierilor și arendașilor cu privire la muncile prestate de clăcași, la numărul vitelor de tracțiune, neeliberarea chitanțelor legale, au avut ca efect nejusta clasificare a mii de țărani care au fost trecuți în categorii inferioare sau chiar excluși definitiv de la împroprietărire[2].

Deseori țăranii protestau în masă împotriva nedreptelor clasificări așa cum a fost cazul locuitorilor din Terpezița, de pe moșia lui Gh. Bibescu, unde țăranii cu patru boi au fost trecuți la categoria a II-a ; nouăsprezece țărani cu dreptul la categoria a II-a au fost considerați toporași[3].

În general moșierii și arendașii tindeau să treacă în tabele cît mai mulți țărani la rubrica de plămași, deși în anii premergători reformei erau socotiți ca făcînd parte din grupa posesorilor de 1—2 perechi de boi și obligați să presteze transporturile. Rafailă, împuternicitul lui Ion Hagiadi, a exclus de la categoria a II-a de împroprietărire pe numeroși țărani, sub pretext că, deși aveau boi, nu posedau car. Clasificarea nejustă s-a menținut chiar în fața unor probe evidente, așa cum a fost cazul țăranului Constantin Preda, care a transportat iarna ghiață cu carul lui la curtea moșierului[4].

Izgonirile, efectuate în ultimele momente înainte de reforma agrară, au cauzat multiple omisiuni de pe listele de împroprietărire. Clăcașul Constantin Popa se tînguia către subprefectul plășii Dumbrava : „De mic copil m-am pomenit clăcaș în comuna Bucovicioru pe proprietatea D-sale CC (cucoanei — n.a.) Sevastița Roșcovschi și de cînd m-am căsătorit, acum 15 ani, tot clăcaș am rămas în această proprietate". Arendașul moșiei a justificat omiterea reclamantului din tabelul de clasificare prin argumentul că acesta devenise între timp argat, și, în această calitate, avea drept numai la loc de casă[5]. Așadar, moșierii și arendașii căutau să transforme pe clăcași în argați în preziua reformei, folosind diverse metode necinstite. Foarte rare erau acele cazuri cînd clăcașii obțineau cîștig de cauză, așa cum a fost cu Matei Stan din Carpen[6].

---

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 25/1864, dos. 268, f. 71.
[2] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 45, f. 120 (31 mai 1864) ; pachet. 36/1864, dos. 378, f.ș.a.
[3] Ibidem, pachet. 49/1864, dos. 410, f. 249.
[4] Ibidem, pachet. 49/1864, dos. 410, f. 71, 136, 137 ; pachet. 1/1865, dos. 2, f. 54, 55 ; pachet. 10/1864, dos. 64, f. 23 ; pachet. 34/1865, dos. 436, f. 1. ș.a.
[5] Ibidem, dos. 410/f. 94 (Jurnalul ianuarie 1865, f. 156—159).
[6] Ibidem, f. 67.

www.dacoromanica.ro

Moşierii şi arendaşii la rîndul lor au făcut numeroase contestaţii relative la clasificări. Dimitrie Portărescu din Pleşoi s-a opus la acordarea calităţii de clăcaşi la 16 ţărani; fraţii Apostol din Floreşti au contestat clasificarea a şapte clăcaşi etc[1].

În diferite localităţi, ca urmare a uneltirilor celor interesaţi, au dispărut tabelele de clasificare (Drănic). Munca de reconstituire a durat destul timp, întîrziind aplicarea reformei.

În ziua de 14 august 1864, prefectura Dolj a primit înştiinţarea Ministerului de Interne şi al Agriculturii cu privire la semnarea decretului pentru promulgarea legii rurale[2]. Suprafeţele de pămînt avute în folosinţa ţărănimii după legea din 1851 au constituit baza loturilor de împroprietărire conform cu categoria de clasificare. Pămîntul urma să fie răscumpărat timp de 15 ani. Claca s-a desfiinţat pe data de 23 aprilie 1865; ţăranii au devenit stăpîni pe loturile de împroprietărire. Guvernul cerea autorităţilor să procedeze operativ şi cu tact. S-a remarcat teama de stagnare a activităţii agricole şi de agitaţii. Peste tot s-au afişat, citit şi tălmăcit manifestul guvernului şi textul legii rurale insistîndu-se asupra necesităţii de a păstra înţelegerea paşnică între proprietari şi ţărani. Autorităţile explicau ţăranilor că ţelul legii este de a realiza emanciparea sătenilor de clacă şi nicidecum de a sfîşia moşiile şi de a lua din mîna proprietarilor fruntea pămîntului pentru a-l trece în posesiunea foştilor clăcaşi. Aceştia urmau să primească pămîntul pe care îl stăpîneau la data promulgării legii. Legea admitea comasările de pămînt pentru a întruni la un loc loturile[3].

Semnalîndu-se existenţa agitatorilor, guvernul, prin nenumărate circulări, recomanda autorităţilor locale să depună toate sforţările în scopul menţinerii ordinii şi legalităţii, folosind formule de felul acesteia: „...să se dea dreptate şi ocrotite deopotrivă, căci în acest mod veţi fi lăudabil înaintea guvernului, înaintea concetăţenilor, înaintea conştiinţei Dv".

Moşierii şi arendaşii au încheiat o înţelegere tacită pentru sabotarea reformei. Cu cît metodele erau mai subtile, cu atît erau mai primejdioase şi mai greu de combătut. În judeţul Dolj, s-a observat un exod pronunţat al moşierilor peste hotarele ţării. Dosare întregi cuprind corespondenţă oficială privitoare la absenţa moşierilor de la domiciliul lor[4]. Legea a prevăzut alcătuirea de comisii comunale (ad hoc), comisii de plasă şi judeţene pentru definitivarea tablourilor de clasificare, delimitarea terenurilor şi fixarea despăgubirilor pentru răscumpărarea clăcii; alegerile pentru aceste comisii au constituit prilej de tergiversări şi sabotaj. În-

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 49/1864, dos. 410, f. 67, 71; pachet. 27/1864, dos. 290, f. 1 şi urm.

[2] Ibidem, pachet. 30/1865, dos. 369, f. 1; pachet. 45/1864, dos. 357, f. 941; pachet. 34/1864, dos. 212, f. 20.

[3] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 48, f. 326—328 (Lozinca guvernului era: „Dreptate şi ordine!").

[4] Ibidem, dos. 48/1864, f. 119, 240, 263; dos. 47/1864, f. 331; dos. 209/1864, f. 102.

www.dacoromanica.ro

deobşte, proprietarii alegeau ca delegaţi din rîndul lor pe cei mai înrăiţi exploatatori. La Coşoveni, cei patru moşieri l-au ales pe Gheorghe Pleşa, despre samavolniciile căruia documentele pomenesc de foarte multe ori[1]. În comitetul plăşii Ocolu a fost ales Ion. P. Apostol din Floreşti renumit datorită urii pe care o purta ţăranilor.

Alegerea delegaţilor, fixată pentru zilele de 10—12 octombrie 1864, nu s-a putut efectua, deoarece în majoritatea plăşilor lipseau proprietarii sau arendaşii. S-au semnalat numeroase absenţe şi în ziua de 27 octombrie 1864, data cînd s-a prelucrat la prefectură textul legii rurale şi ordinele legate de pregătirea delimitării moşiilor. Fraţii Tache şi Barbu Izvoranu, deşi au acceptat calitatea de delegaţi ai moşierilor, nu au putut fi găsiţi nici la moşie, nici la locuinţa lor din Craiova spre a li se înmîna invitaţiile la şedinţe[2].

În vederea comasării pămîntului, fixării izlazurilor, locurilor de arătură, pentru tot felul de măsurători şi calcule era nevoie de ingineri topografi. Lista judeţului Dolj cuprindea 14 nume de persoane mai mult sau mai puţin calificate. Sarcina de inginer topograf şef a fost încredinţată de prefectură lui Marin N. Popescu. În exercitarea sarcinii asumate, acesta a încercat să se menţină pe poziţia strictă a aplicării legii, însuşindu-şi o comportare neutră faţă de părţile adverse. Nu a reuşit; atunci cînd nu era categoric de partea moşierilor, aceştia îl reclamau şi îi aduceau o serie de învinuiri inventate; atunci cînd se lăsa influenţat de moşieri, se făcea pasibil de oprobriul ţăranilor, dînd loc la nesfîrşite reclamaţii ale celor nedreptăţiţi. În activitatea inginerului M. N. Popescu au fost totuşi mai multe cazuri în care a dat dovadă de atitudine fermă. Susţinînd cu curaj dreptatea ţăranilor din Drănic, năpăstuiţi la împroprietărire de către arendaşul Nicolae Mihail, el a întocmit — de exemplu — o situaţie clară privind terenurile moşiei şi posibilităţile de satisfacere a revendicărilor prezentate. Expertizele bine întocmite de acest inginer dădeau totuşi foarte rar cîştig de cauză ţăranilor; proprietarii erau susţinuţi de autorităţi şi de justiţie; adesea aţîţau pe ţărani împotriva inginerului, acuzîndu-l de măsurători greşite[3].

Inginerii topografi aduceau la cunoştinţa autorităţilor că nu găsesc la primării situaţiile cu delimitările, că autorităţile săteşti aservite complet intereselor moşiereşti refuză să le acorde concursul necesar pentru facerea movilelor[4].

Sabotajul, haosul în care se aflau planurile moşiilor ş.a., timpul nefavorabil ş.a. au determinat guvernul să prelungească termenul pentru delimitări de la 15 decembrie 1864 la 15 martie 1865. Delimitările au durat, — după relatările autorităţilor — pînă la 1868; în realitate nu se terminaseră nici la acea dată.

---

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 47, f. 47, 48, 53; dos. 48/1864, f. 141, 175, 426.
[2] Ibidem, f. 134; pachet. 7/1864, dos. 40, f. 134; pachet. 30/1864, dos. 366, f. 16.
[3] Ibidem, pachet. 4/1864, dos. 31, f. 36, 107.
[4] Ibidem, pachet. 8/1864, dos. 47, f. 355; pachet. 46/1864, dos. 357, f. 43, 73; pachet. 46/1865, dos. 369, f. 36; pachet. 30/1865, dos. 366, f. 105 (Raportul ing. topograf. M. N. Popescu din 10. VII, 1865).

www.dacoromanica.ro

La ordinele guvernului, prefectura județului Dolj presa mereu comitetele ad hoc și cele de plasă să grăbească lucrările de împroprietărire, cerînd tabele cu situația moșiilor împărțite și neîmpărțite, interesîndu-se de numărul contestațiilor[1].

Legea a asigurat proprietarilor cel puțin 1/3 parte din fiecare moșie. Măsurătoarea a pornit cu moșiile strîmte, pentru a se cunoaște ce număr de clăcași urma să fie împroprietărit pe moșiile statului. Împroprietărirea pe moșiile statului a întârziat mult timp, din cauza opoziției arendașilor[2].

Moșierii tindeau să înglobeze în lotul de împroprietărire terenurile în litigiu; în general, ei căutau să dea pământul cel mai prost, să excludă de la împroprietărire cît mai mulți țărani, sau să facă în așa fel ca aceștia să fie împroprietăriți cu loturi pe moșiile statului.

Majoritatea moșiilor au fost delimitate de ingineri angajați direct de proprietari sau arendași; în felul acesta se încerca să se obțină consimțămîntul locuitorilor pentru delimitarea făcută în deobște în modul cel mai fraudulos, în grabă, înainte de sosirea inginerului topograf rînduit de stat. Coruperea inginerilor și autorităților de către posesorii moșiilor era la ordinea zilei. Inginerii topografi care nu făceau măsurătorile conform cu cerințele și interesele moșierilor erau izgoniți, așa cum s-a petrecut la Coțofeni[3].

În primul rînd de teama mîniei poporului și apoi din comoditate proprietarii asistau foarte rar la măsurători, fiind reprezentați prin împuterniciții lor; Bibescu, de pildă, avea ca om de încredere pe moșia de la Galicea Mare, pe Ceatopol. Moșierii plecați peste hotare solicitau amînarea delimitărilor pînă la înapoierea lor în țară sau pînă la fixarea unui reprezentant învestit cu procură legală. În plasa Dumbrava, la 30 decembrie 1864, au fost delimitate abia 13 moșii; în plasa Ocolu, la aceeași dată, numai cinci. Guvernul neliniștindu-se de dezorganizarea economiei agricole, a dispus să se ia măsuri, ca acolo unde măsurătorile nu s-au executat, locuitorii să muncească pogoanele legiuite și a sporit presiunea asupra inginerilor topografi pentru grăbirea delimitărilor[4].

Ca fenomen general se constată că țăranii refuzau să intre în stăpînirea loturilor acolo unde măsurătoarea nu se făcuse legal sau unde li se dăduse locuri necorespunzătoare, altele decît cele lucrate în trecut în calitate de pogoane legiuite (Pielești, Işalnița, Almăj etc). Autoritățile urmăreau ocrotirea proprietarilor și recomandau sătenilor *să se supună* primind loturile delimitate. Țăranii însă se împotriveau: aproape că nu a existat moșie delimitată care să nu fi suscitat numeroase contestații[5].

Protestele locuitorilor se îndreptau împotriva furtului de pământ legiuit de împroprietărire. La Adunații din Georgmane, de exemplu în loc de 100 pogoane, țăranii s-au pomenit numai cu 77, sub pretext că

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 49/1864, dos. 410, f. 75; pachet. 30/1865, dos. 31, f. 118.

[2] V. Maciu, *op. cit.*, p. 75, 77. Arh. St. Craiova, pachet. 30/1865, dos. 30, f. 182.

[3] Arh. St. Craiova, pachet. 8/1864, dos. 48, f. 308.

[4] Ibidem, f. 248, 405, 620; pachet. 23/1865, dos. 242, f. 6; 40; pachet. 20/1865, dos. 219, f. 1; pachet. 29/1864, dos. 357, f. 199, 295; pachet. 47/1864, dos. 47, f. 2, 4, 6; pachet. 30/1865, dos. 370, f. 178.

[5] Ibidem, pachet. 8/1865, dos. 48, f. 116.

www.dacoromanica.ro

moşia este strîmtă. Improprietăriţii de la Terpezita au înaintat o plîngere prin care cereau să li se dea terenurile aşa cum au fost măsurate de comisiune[1].

Pămînturile erau adesea delimitate atît de încurcat, încît cu greu se putea şti ce lot a primit fiecare. Ţăranii din Săcui au reclamat că arendaşul le dă pământ după bunul lui plac: „... despărţindu-se şi schimonosindu-se încît nu ştim cum o să trăim şi cum o să ne cunoaştem acele pămînturi". Îndeobşte, ţăranii solicitau să li se dea pământ la un loc şi nu curele[2].

Locuitorii din Tatomireşti au primit în loc de 3371 pogoane, nouă prăjini şi 52 stînjeni, numai 1331 pogoane, două prăjini şi 10 stînjeni; cu toate acestea li s-a pretins despăgubire pentru suprafaţa cuvenită şi nu pentru cea distribuită în realitate[3].

Delimitarea şi fixarea vetrelor de sate au provocat extrem de multe nemulţumiri. La Filiaşi, moşierul Filişteanu stăruia ca vatra satului să fie mutată peste Jiu, făcînd abstracţie că pe vechea vatră erau numeroase case de cărămidă şi piatră, biserica ş.a. construcţii. În Cerăt, moşierul insista să fie mutat satul din vale în deal, plănuind să-şi ridice conacul pe vechea vatră[4].

S-au găsit destui moşieri care pretindeau în mod cu totul samavolnic cîte un galben pentru un loc de casă pe raza vetrei satului. Această încălcare de lege a cauzat puternice agitaţii şi a determinat pe prefectul Gh. Căliman să încerce a modera lăcomia nesăţioasă a moşierilor[5].

Deosebit de multe discuţii s-au ivit în jurul fixării şi eliberării terenurilor necesare pentru clădirile statului, ale comunei (primării, şcoli etc.). În urma aplicării legii administrative din 1864, făcîndu-se o nouă repartizare a comunelor, rămîneau pe alocuri terenuri şi clădiri disponibile. Moşierii au găsit prilejul să-şi ridice pretenţiunile asupra acestora[6].

Pentru a determina pe locuitori să accepte terenurile ce li se dădeau, moşierii şi arendaşii foloseau diferite mijloace de constrîngere. La Milești, locuitorii au fost ameninţaţi că li se va închide accesul la fîntînile unde îşi adăpau vitele[7].

Sabotînd rezolvarea favorabilă a plîngerilor ţărăneşti, moşierii şi arendaşii înaintau la rîndul lor contestaţii şi proteste neîntemeiate privitoare de delimitări. Majoritatea pretindeau că au rămas cu mai puţin decît cota legală de 1/3 din pîmînt arabil şi încă cel mai degradat şi neproductiv. Gh. Peşeacov stăruia cu vehemenţă să se aprobe o remăsurare a moşiei sale din Pleşoi, chiar după distribuirea titlurilor de împroprietărire[8].

Guvernul oscila între atitudinea de apărare a ţăranilor şi a proprietarilor. Apărarea primilor era formală, pe cînd a moşierilor şi arendaşilor

---

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 9/1865, dos. 64, f. 60; pachet. 20/1865, dos. 219, f. 7.
[2] Ibidem, pachet. 27/1865, dos. 30, f. 1 şi urm.
[3] Ibidem, pachet. 24/1865, dos. 249, f. 1 şi urm.
[4] Ibidem, pachet. 26/1865, dos. 128, f. 1—58; pachet. 30/1865, dos. 367, f. 2.
[5] Ibidem, pachet. 30/1865, dos. 370, f. 251.
[6] Ibidem, pachet. 16/1865, dos. 152, f. 10 (Raportul ing. top. M. N. Popescu, nr. 34 din 11.IV.1865).
[7] Ibidem, pachet. 16/1865, dos. 48, f. 67.
[8] Ibidem, pachet. 10/1865, dos. 78, f. 1; pachet. 22/1865, dos. 235, f. 1; pachet. 18/1865, dos. 187, f. 1.

www.dacoromanica.ro

devenise reală, după cum atestă documentele. Lucuitorii din Mileşti s-au plîns că şi după supraexpertiză : „...ne-a dat locuri unde vroia proprietarul (Poenaru, n.a.) şi unde este imposibil a face muncă, fiind numai tufăriş, care nici în 5—6 ani nu s-ar putea cultiva". Negăsind nicăieri ascultare, locuitorii au fost nevoiţi să se supună[1].

Expertizele favorabile ţăranilor — aşa cum a fost cazul din Poiana, moşia lui Miloş Obrenovici — nu aduceau nici o ameliorare în soluţionarea proceselor dintre exploataţi şi exploatatori[2].

Negăsind dreptate în capitala judeţului, ţăranii, în disperarea de care erau cuprinşi, adresau plîngeri direct lui Cuza - Vodă şi Mihail Kogălniceanu. Capitala ţării era invadată de ţărani jălbaşi, fapt care a determinat guvernul să emită ordine prin care se luau în consideraţie numai cererile înaintate prin filiera ierarhică. Avalanşa de plîngeri ale ţăranilor nedreptăţiţi demonstra din plin că reforma agrară nu se aplica „paşnic" şi „rapid" cum o preconizaseră conducătorii statului şi cum se sileau să o prezinte pe plan intern şi extern. Au fost necesare dispoziţii suplimentare cu privire la aplicarea legii agrare, la evitarea tergiversărilor, recomandîndu-se să se lucreze mai expeditiv la executarea formalităţilor. În acelaşi timp se lua permanent apărarea proprietăţii moşiereşti, insistîndu-se asupra formulei : „Proprietatea devine la noi absolută şi sacră"[3].

Prefecţii erau sfătuiţi să explice locuitorilor că o dată deveniţi proprietari nu trebuie să uite că braţele le sînt cea mai mare bogăţie şi că numai prin muncă vor putea păstra şi transmite urmaşilor îmbunătăţite locurile ce li s-au acordat prin lege; mica şi marea proprietate urma să se pună pe muncă neîntîrziat. Ţăranii ştiau însă foarte bine din experienţă proprie că tot ei sînt acei care vor fi siliţi să lucreze în continuare proprietăţile moşiereşti, în folosul aceloraşi stăpîni şi exploatatori, ca şi pînă la reformă.

Lumea satelor era în frămîntare şi nu se mulţumea să aştearnă păsurile ei pe hîrtie. Ţăranii au început să-şi dea seama tot mai mult că plîngerile lor sînt inutile şi că trebuie să găsească alte mijloace de luptă. În judeţul Dolj, cu prilejul delimitărilor şi punerilor în posesie, s-au produs numeroase incidente violente. Locuitorii din satul Adunaţi din Georgmane, nemulţumiţi de delimitare, „se opun cu totul prin ameninţări cu parăle, neîngăduind plugurile proprietarului să are pămîntul rămas de prisos". Împotriva locuitorilor subprefectul a cerut trimiterea de dorobanţi pentru pedepsirea celor nesupuşi[4]. Arendaşul Nicolae Mihail pretindea că ţăranii au pus mîna pe pămînt cu ciomegele şi-l apără cu ciomegele. El cerea insistent prefectului să ia măsuri pentru încetarea „anarhiei", înţelegînd prin *luare de măsuri* trimiterea armatei la sate. În perioada aplicării reformei agrare din 1864, s-au adus dorobanţi în toate satele în care focul nemulţumirii ameninţa să ia proporţii. Locuitorii erau obligaţi să suporte cazarea şi hrana trupelor. Ţăranii din Carpen au arătat în jalba lor că

[1] Arh. St. Craiova, pachet, 16/1865, dos. 148, f. 6—7.
[2] Ibidem, pachet. 23/1865, dos. 236, f. 2, 21, dos. 242, f. 6.
[3] Ibidem, pachet. 29/1865, dos. 352, f. 89. (Circulara nr. 15 801 din 9 iulie 1865, a Min. Int. şi Agr.).
[4] Ibidem, pachet. 41/1865, dos. 268, f. 62; pachet. 8/1865, dos. 47, f. 1 şi urm.

www.dacoromanica.ro

dorobanții le mănîncă găinile, mieii, iar caii armatei le prăpădesc fînul. Țăranii au fost siliți să lucreze pămîntul moșieresc, să-și mute vatra satului; cînd s-au opus au fost maltratați și arestați[1].

Autoritățile locale comunicau prefectului că în multe sate țăranii se revoltă, ocărăsc pe primari, amenință, refuză să dea concurs la delimitări; ele insistau ca instigatorii să fie depistați și pedepsiți exemplar. Aceleași știri alarmante veneau și din partea inginerilor topografi[2].

În comuna Vîrvor, locuitorii au refuzat să are locurile delimitate. Subprefectul, recurgînd la măsuri brutale, mînia locuitorilor s-a aprins și mai mult; inginerul delimitator a fost izgonit. În comuna Podari, măsurătoarea a provocat o adevărată revoltă. Primarul a trecut de partea țăranilor, refuzînd să sprijine delimitarea nedreaptă. Locotenentul, care însoțea pe inginerul topograf, pălmuind un țăran, era să fie omorît în încăierarea produsă; în urma venirii dorobanților, țăranii au fost arestați și snopiți în bătăi[3].

Arestările arbitrare erau la ordinea zilei, iar pedepsirea corporală a țăranilor era privită ca ceva normal și chiar legal. În documentele timpului nu s-au găsit cifre referitoare la numărul arestărilor din județul Dolj în anii aplicării reformei agrare. Se pare că era foarte mare, de vreme ce în acești ani a crescut numărul deținuților de la arestul central al județului Dolj, luîndu-se măsuri pentru mutarea închisorii din Craiova într-un local mai încăpător din suburbia Bucovăț.

Lupta țărănimii avea caracter spontan și se reducea la manifestări locale, izolate. Zvonul despre manifestările violente ale țărănimii au îngrijorat guvernul. Unul dintre ordinele circulare, emis de ministerul de Interne și de Agricultură, cuprindea, printre altele, următoarele: „A întîrzia o minută cu înfrîngerea acelora care prin agitațiuni și prin dezordine împiedică progresul, ar fi a ne face vinovați către însuși țara și națiunea noastră, care numai pe calea păcii, și ordinii pot ajunge la dezvoltarea libertăților noastre publice, la organizarea dinlăuntru și la întărirea în afară a Romîniei"[4]. Guvernanții stăruiau să strecoare cu ipocrizie în conștiința maselor populare convingerea că și-ar îngreuia situația prin agitații și opoziție. Se recomandă prefecților și subprefecților să aibe peste tot atitudine necruțătoare și energică împotriva agitatorilor, li se punea în vedere că vor fi aspru sancționați în caz de pasivitate. Teama de urmări a determinat atît pe Gh. Căliman, prefectul județului Dolj, cît și pe subalternii săi să ascundă de multe ori realitatea. Inginerul topograf P. Antonescu a amenințat pe prefect că va divulga evenimentele petrecute la Vîrvor, dacă nu se iau măsuri grabnice pentru pedepsirea rebelilor din sus-menționata comună[5].

Asprimea pedepselor nu era în stare să împiedice pe țărani de la diverse manifestări de nesupunere. Primind pămînt de proastă calitate,

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 30/1865, dos. 369, f. 1 și urm; pachet. 18/1865, dos. 184, f. 1 și urm.
[2] Ibidem, pachet. 27/1865, dos. 295, f. 5.
[3] Ibidem, pachet. 17/1865, dos. 167, f. 1 și urm; pachet. 19/1865, dos. 195 f. 1 și urm.
[4] Ibidem, pachet. 41/1864, dos. 271, f. 62.
[5] Ibidem, pachet. 17/1865, dos. 167, f. 6.

www.dacoromanica.ro

țăranii doljeni au intrat cu plugul în pămîntul ce li se cuvenea legal. La Florești, locuitorii, după ce au fost forțați să lucreze pămîntul primit, au cosit livezile boierești. Moșierii și arendașii se plîngeau fără întrerupere că țăranii păşunau vitele fără să aibă învoieli pentru izlazuri. Moșierul N. Izvoranu a adus la cunoștiința prefectului că locuitorii nu și-au retras vitele de pe păşuni nici după 22 aprilie 1865[1].

Țăranii au luptat împotriva proprietarilor incendiind coşarele cu porumb, magaziile cu cerale, morile, cîrciumile, conacele. Indeobște făptașii rămîneau neidentificați. Prefectul județului a recunoscut că incendiile erau determinate de răzbunare pentru delimitările frauduloase : „la proprietarii și arendașii mai scrupuloși în căutarea intereselor lor"[2].

În același timp s-au intensificat dezertările din armată : dorobanții vroiau să fie prezenți la împărțirea loturilor de pămînt, fiind amenințați ca în lipsă să fie omiși de pe liste sau clasificați la categorii necorespunzătoare[3].

Din simț de prevedere, de teama agitațiilor, s-a hotărît un control sever al deplasărilor dintr-o localitate în alta ; a fost introdus sistemul biletelor de călătorie, care se eliberau cu multă greutate țăranilor[4].

Se știe că pentru răscumpărarea clăcii, dijmei și a celorlalte sarcini, legea rurală a prevăzut sub titlu de amortisment anumite sume de bani plătibile timp de 15 ani, cu dobînda anuală de 10%. Rata anuală se ridica la 133 lei pentru împroprietăriți cu patru boi, 100 lei pentru cei cu doi boi și 71,20 lei pentru cei fără vite.

Moșierii erau grăbiți să încaseze ratele : unii pentru a-și continua viața de lux și huzur în străinătate, alții în vederea acumulării de capital pentru investiții industriale și comerciale. Ratele au fost calculate pînă la 23 aprilie 1880. Despăgubirea fiind deosebit de împovărătoare, mulți țărani și-au dat seama că nu vor fi în stare să o achite. În Dolj s-au înregistrat numeroase renunțări ale țăranilor la lotul de împroprietărire. Refuzau pămînt locuitorii lipsiți de urmași direcți, așa cum a fost cazul lui Dimitrie Prală, de pe moșia lui Dinu Cioroianu. Cîțiva locuitori din Scaiești au solicitat numai loc de casă, deși aveau drept la lotul de împroprietărire. De cele mai multe ori refuzau lotul acei care l-au primit pe raza altei comune decît cea de baștină[5]. Renunțarea la pămînt nu exprima totdeauna libera voință a locuitorilor. În unele cazuri renunțarea s-a făcut sub presiunea exercitată de moșier sau arendaș, care, în felul acesta, puteau păstra suprafețe mai întinse de pămînt și aveau la dispoziție mai multe brațe pentru muncă.

★

Reforma agrară din 1864 a însemnat un important pas înainte în lichidarea relațiilor feudale și în dezvoltarea capitalismului și agricultura județului Dolj ; ea nu a rezolvat însă problema agrară, nu a satisfăcut

[1] Arh. St. Craiova, pachet. 118/1865, dos. 181, f. 3 ; pachet. 25/1865, dos. 276, f. 1 și urm ; pachet. 3/1864, dos. 31, f. 142.

[2] Ibidem, pachet. 121/1865, dos. 230, f. 3, 7 ; dos. 231, f. 347.

[3] Ibidem, pachet. 16/1865, dos. 160, f. 1 ; pachet. 21/1865, dos. 231, f. 1 și urm.

[4] Ibidem, pachet. 22/1865, dos. 1, f. 241.

[5] Arh. St. Craiova, Fondul Prefectura Dolj, pachet. 49/1865, dos. 410, f. 58, 191, 219 ; pachet. 30/1865, dos. 370, d. 223.

www.dacoromanica.ro

năzuințele de veacuri ale țărănimii. Menținerea marii proprietăți moșierești și a unor puternice resturi feudale de exploatare (dijmă, muncă la tarla, clacă, rușfeturi etc.) încurajarea întăririi elementelor capitaliste în agricultură prin dezvoltarea burgheziei satelor — bază socială a claselor exploatatoare — a avut ca urmare intensificarea asupririi și sărăcirii maselor largi ale țărănimii.

## О ПРИМЕНЕНИИ СЕЛЬСКИХ ЗАКОНОВ 1864 ГОДА В УЕЗДЕ ДОЛЖ

### РЕЗЮМЕ

Автор, на основе изучения большого числа неопубликованных документов, показывает некоторые аспекты применения Сельских Законов 1864 года в уезде Долж.

В первой части работы говорится о положении крестьянства этого уезда в период после Законодательства 1851 г. вплоть до аграрной реформы 1864 г. Убедившись, что экспроприация части земли неизбежна, помещики и арендаторы использовали последние месяцы до введения в действие закона для того, чтобы извлечь максимум прибыли из использования старых форм эксплуатации барщинных крестьян; произвол и провокации стали особенно часты.

Во второй части работы, на основе документов, описываются действия помещиков, которые, используя различные средства — саботирование составления списков наделяемых землей, фальсификацию категорий, по которым классифицировались барщинные крестьяне, запугивание и подкуп инспекторов-топографов, которым надлежало делать обмеры, мошенническое размежевание земель с выделением для крестьян наихудших мест и т.д.—стремились противостоять проведению в жизнь аграрного закона 1864 г.

Показаны также аспекты классовой борьбы недовольных крестьян против злоупотреблений и беззаконий, совершаемых помещиками; в связи с размежеванием и передачей земли во владение крестьян в уезде Долж произошло множество инцидентов и имели место многочисленные столкновения с применением силы.

Аграрная реформа 1864 г. не разрешила аграрного вопроса в стране. Следствием сохранения крупной помещичьей собственности и сильных остатков феодальной эксплуатации было дальнейшее усиление угнетения крестьянских масс и их обеднение.

## ASPECTS DE L'APPLICATION DE LA LOI RURALE DE 1864 DANS LE DÉPARTEMENT DE DOLJ

### RÉSUMÉ

L'auteur montre, sur la base d'un grand nombre de documents inédits, des aspects concernant l'application de la Loi rurale de 1864 dans le département de Dolj. Dans la première partie de l'ouvrage, on expose la situation de la paysannerie de Dolj dans la période d'après la législération de 1851 jusqu'à la réforme agraire de 1864. Les grands propriétaires fonciers et les

www.dacoromanica.ro

fermiers, étant persuadés que l'expropriation d'une partie des terres était imminente, ont profité du répit des derniers mois pour tirer le maximum de profits en employant les anciennes formes d'exploitation des corvéables ; les abus et les provocations sont devenus particulièrement fréquents.

Dans la seconde partie de l'ouvrage, on montre d'une manière documentée, les actions des grands propriétaires de terre qui ont essayé de s'opposer à l'application de la Loi agraire de 1864, en usant de différents moyens : sabotage de l'élaboration des tableaux de mise en possession, falsification de la catégorie de classification des corvéables, intimidation et corruption des ingénieurs topographes qui devaient faire les mesurages, délimitation frauduleuse des terres, en répartissant aux paysans les terrains les plus mauvais, etc.

On montre aussi des aspects de la lutte de classe menée par les paysans mécontents contre les abus et les illégalités des propriétaires ; dans les villages du département de Dolj, à l'occasion des délimitations et des mises en possession, de nombreux incidents violents se sont produits.

La réforme agraire de 1864 n'a pas resolu le problème agraire. Le maintien de la grande propriété foncière et des puissants résidus féodaux d'exploitation, a eu comme conséquence l'intensification de l'oppression et de la paupérisation des masses de paysans.

www.dacoromanica.ro

# RĂSUNETUL RĂSCOALEI CONDUSE DE HORIA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN ÎN BANAT

DE

AUREL ȚINTĂ

Stăpînirea habsburgică a introdus în Banat un regim de exploatare crîncenă. Nesfîrșitele războaie ale imperiului habsburgic secătuiau vistieria aulică și gospodăriile țărănești care o umpleau mereu. Este cunoscut faptul că după înlăturarea stăpînirii turcești, Banatul a devenit un domeniu al casei de Habsburg. Prediile se arendau de către Administrația Camerală tot așa ca și diferite alte concesiuni bănoase.

Aceasta a făcut ca masele de țărani să sufere o dublă exploatare: pe lîngă cea a curții vieneze și aceea a diferiților arendași și comisionari care căutau ca pe lîngă suma ce trebuiau să o plătească erariului, să acumuleze și mai mult pentru a se transforma, cu timpul, în proprietari ai bunurilor pe care le dețineau sub formă de concesiune sau arendare.

Obligațiile maselor populare din Banat față de erariu, erau deosebit de mari și greu de suportat. Acest fapt este constatat de autoritățile habsburgice și chiar de Iosif II, cu ocazia călătoriei sale prin Banat în 1773.

În jurnalul său de călătorie, Iosif II consemnează la 9 mai: „țăranii sînt supraîncărcați cu munca, încît nu-și pot lucra bine ogoarele proprii, fapt de care țăranii se și plîng mult... Generalul Lanino... cu privire la contribuție, mi-a spus că situația nu mai poate dăinui; mi-a vorbit de asemenea și despre reaua voință a țăranilor". La 11 mai, Iosif II notează: „Contele Clary găsește impozitul pe cap de locuitor destul de aspru... Moșiile se cadastrează și toți — afară de cnezi care trag cele mai mari foloase din asuprirea populației — sînt nemulțumiți". La 18 mai vorbind de țărani, consemnează: „alții cereau reducerea dărilor, alții în sfîrșit, se plîngeau că pămînturile lor ar fi prea mici. În general se plîng despre dări că ar fi prea apăsătoare". Referitor la muncitorii și țăranii din regiunea minieră, el consemnează la 12 mai: „...munca în mine apasă foarte greu asupra populației; de asemenea corvezile și cărăușia de lemne sînt extrem de grele, deoarece plata nu acoperă nici jumătate

www.dacoromanica.ro

din cheltuială. Odinioară acest acord a fost posibil, astăzi însă, cînd numărul minelor a sporit iar pădurile sînt atît de departe încît oamenii au de mers cîte două zile, pentru care nu li se plăteşte, obligaţiile acestea sînt extrem de apăsătoare" [1]. Acestea reprezentau numai o mică parte din abuzurile şi sarcinile istovitoare ce încovoiau spinarea ţăranilor şi muncitorilor din Banat; era numai ceea ce întîmplător a putut răzbate prin reţeaua de pază, de escortă, şi printre aranjamentele Administraţiei şi consemnate în jurnalul de călătorie din 1768. Caracteristic e cazul că — după cum arată el — la Lipova şi Capolnaş i s-au prezentat colonişti din Gutenbrunn şi din alte sate îndepărtate, iar pe romîni, ameninţîndu-i că vor trebui să fie luaţi la armată şi să plătească contribuţii şi mai grele, i-au făcut să fugă şi să se ascundă în păduri [2].

Exploatarea în Banat a continuat să crească, politica habsburgică faţă de mase avînd ca busolă de orientare vistieria curţii. În funcţie de aceasta se scădeau zilele de robotă şi se transformau dijmele din produse în plată în bani la preţ ridicat, sau se concesionau diferite surse aducătoare de cîştig.

Iosif al II-lea e considerat de istoriografia burgheză ca un reformator, ca un despot luminat, fără a se insista asupra faptului că el a utilizat partea conservatoare a iluminismului francez, în interesul consolidării monarhiei absolute. Or, baza monarhiei absolute e nobilimea feudală şi în interesul ei şi a unei părţi a burgheziei în dezvoltare a căutat să folosească relaţiile capitaliste care se dezvoltau. Incontestabil, el a căutat să facă unele reforme, să uşureze unele sarcini ale iobagilor, însă aceasta pentru a avea platnici mai buni pe de o parte, iar pe de alta să scadă din puterea nobilimii feudale care îngrădea uneori puterea monarhului absolut. Reformele lui privesc mai ales relaţiile între iobagi şi nobili, ele însă nu privesc în aceeaşi măsură pe iobagii curţii vieneze, pe cei de pe domeniile personale ale casei de Habsburg, decît numai dacă micşorarea vreunei obligaţii determina o creştere în ritm mai viu a alteia, care să sporească veniturile erariului. Sarcinile iobagilor curţii nu erau mai uşoare decît ale celor de pe domeniile nobililor; deosebirea consta doar că iobagii de pe moşiile nobililor erau în contact direct cu nobilul exploatator, pe cînd cei de pe domeniile Curţii erau în contact cu familia exploatatoare a Habsburgilor, în mod indirect, printr-o administraţie abuzivă şi funcţionari venali, ceea ce făcea ca exploatatorul adevărat să apară înaintea ţăranilor ca un împărat bun, care vrea binele ţăranilor şi care ia măsuri de pedepsire a abuzurilor, înlocuind pe funcţionarii necinstiţi.

În perioada premergătoare răscoalei lui Horia, contradicţiile dintre masele din Banat şi administraţia habsburgică exploatatoare s-au ascuţit şi mai mult. Noile relaţii capitaliste în dezvoltare au contribuit la intensificarea exploatării ţărănimii. Mărirea volumului comerţului pe piaţa internă a imperiului habsburgic, cît şi a comerţului extern, a determinat o cerere tot mai mare de materii prime pentru prelucrarea lor în manufacturile ce se dezvoltau, cît şi pentru export. Or, cum Banatul furniza

[1] *Banatul de altă dată*, vol. I, p. 90, *Jurnal de călătorie al Majestăţii Sale Împăratului prin Ungaria, Banat, Transilvania şi Maramureş în anul 1773.*

[2] Ibidem, p. 147.

www.dacoromanica.ro

diferite categorii de materii prime, administrația habsburgică a mărit obligațiile țăranilor și muncitorilor pentru a avea cît mai multe produse necesare pieții. Obligațiile țăranilor bănățeni față de Curtea vieneză, ai cărei iobagi erau, se caracterizau prin excesivitatea și formele lor variate. Contribuția pe cap era una dintre cele mai împovărătoare. La mijlocul secolului XVIII aceasta era de opt florini și 40% creițari anual, în timp ce o vacă costa 11 florini [1]. În afară de contribuții erau și altele tot așa de grele ca robota, dijma, încartiruirile de militari, apoi diferite taxe, contribuții excepționale, plocoane etc., care apăsau an de an masele de țărani și lucrători.

Comparînd obligațiile expuse în plîngerile înaintate Curții vieneze de țăranii de pe domeniul Zlatna între 1779 și 1782 cu obligația țăranilor din Banat, se constată că sarcinile acestora din urmă nu erau mai ușoare decît ale celor de pe domeniul Zlatna. Mai mult chiar, Banatul fiind o provincie de graniță, sarcinile încartiruirilor și transporturilor militare, a taxelor și contribuțiilor extraordinare legate de necesități de ordin militar, a robotei la fortificații și cazărmi, făceau ca masele de țărani și muncitori din Banat să suporte un jug mai greu ca în altă parte.

Scoaterea în vînzare a moșiilor camerale, începînd cu 1781 și cumpărarea lor de către nobili și alți exponenți ai aristocrației funcționărești habsburgice, a contribuit în mare măsură la ascuțirea contradicțiilor de clasă în Banat. În locul lăcomiei Curții vieneze, deținătoarea tuturor praediilor din Banat, reapare acum la acest sfîrșit de secol un proprietar și mai lacom — nobilul. Astfel se modifică întrucîtva și structura de clasă prin reapariția acestei clase tipic feudale, care caută să reintroducă pe proprietatea funciară și relații feudale perimate, pe lîngă relațiile feudale și capitaliste existente, pe care va căuta să le folosească în interesul dominației ei de clasă. Aceasta mărește mult nemulțumirile maselor de țărani, care sperau — mai ales după încercările neizbutite de reformă agrară din Boemia și Moravia 1775 — să devină proprietari pe pămîntul pe care îl munceau pînă atunci. Aceste nemulțumiri au început să răbufnească în răzvrătiri împotriva noilor nobili.

După 1781 se constată o intensificare a luptei de clasă în Banat, atît împotriva administrației habsburgice cît și împotriva nobililor ce încep a se înstăpîni pe moșiile cumpărate. În 4 septembrie 1782 se semnalează o răscoală a țăranilor împotriva lui Isac Kiss, noul proprietar al moșiei [2]. Răscoala a fost înfrîntă cu ajutorul armatei, iar proprietarul a continuat exploatarea satelor.

Aceste cazuri nu sînt izolate; intrarea moșiilor în stăpînirea nobililor în Banat după 1781 s-a făcut în condițiile unor frămîntări vii ale țărănimii, înșelată în speranțele ei.

Exploatarea nobililor — de curînd înstăpîniți pe moșii — nu a fost mai prejos decît a lăcomiei Curții vieneze. În instrucțiunile trimise de Iosif al II-lea în 1785 către comisarul regal al districtului Timișoara, după ce arată că funcționarii au asuprit și jefuit poporul, referindu-se la

[1] Dr. Baroti Lajos, *Adattar*, fasc. V, reg. 214, p. 20 și vol. I, reg. 221, p. 267.
[2] Gr. Popiți, *Date și documente bănățene*, p. 77.

www.dacoromanica.ro

nobili, el dă dispoziţiuni să se observe: „mai ales ca noii moşieri să nu împileze aşa de mult pe iobagii lor" [1].

În acelaşi timp acţiunea lotrilor bănăţeni creşte, ceea ce înspăimîntă administraţia comitatensă. Se iau tot felul de măsuri, fie împotriva cetelor de lotri, fie împotriva satelor care îi susţineau.

Pentru a slăbi şi îngreuna legăturile cetelor de lotri cu satele, pe lîngă măsuri de supraveghere severă a ţăranilor, se iau şi diferite altele, printre care şi răspunderea colectivă a comunelor pe teritoriul cărora s-ar semnala cete de lotri care ar fi adăpostite sau susţinute de ele; nu sînt rare cazurile, cînd sate sînt impuse la amenzi colective pentru acest fapt.

Flacăra răscoalei lui Horia a produs o mare frămîntare în sînul maselor bănăţene exploatate, care priveau cu simpatie şi speranţă această răscoală.

Multe pasaje ale documentelor care se referă la răscoala ţăranilor din Transilvania de sub conducerea lui Horia, multe menţiuni documentare care se referă la Banat în acel timp, arată că şi aici masele de ţărani erau într-o continuă fierbere, ceea ce făcea ca autorităţile habsburgice şi nobilimea să se teamă de o ridicare a maselor la răscoală.

Anton Iosif Barteş, administratorul poştelor din Sibiu, înaintează la 9 noiembrie 1784 cancelariei aulice ungaro-transilvane declaraţia conducătorului poştei, Anton Schmidt din Sibiu, care spune că întorcîndu-se cu poşta din Banat, în noaptea de 7/8 noiembrie, se afla cu carul pe la viile Lugojului de unde se vedea un foc mare spre frontierele Transilvaniei. Continuîndu-şi drumul, între Cosova şi Dobra s-a întîlnit cu mai mulţi ţărani din Banat, ce mergeau la tîrgul din Dobra şi zicîndu-le să se întoarcă înapoi fiindcă acolo nu-i linişte, ţăranii îşi continuară drumul zicînd: „De-ar da Dumnezeu să fie în toate părţile aşa!" [2]. Acest răspuns dat unui funcţionar care era însoţit de o puternică escortă militară, pentru a apăra transportul în vremuri primejdioase pentru stăpînire, denotă starea de spirit din rîndul populaţiei bănăţene nemulţumite, care aştepta momentul potrivit să se răscoale. Autorităţile comitatense şi nobilimea din Banat vedeau această ameninţare.

În raportul asupra şedinţei din 3 noiembrie 1784 al congregaţiei comitatului Caraş, înaintat comisiunii regeşti la 15 noiembrie se menţionează: „Spre a împiedica revolta ce s-ar putea lăţi cu uşurinţă şi în judeţul nostru, numaidecît ne-am adunat la o consfătuire...", apoi referindu-se la conscripţia începută cu o zi înainte şi care nu era pe placul nobililor, raportul continuă: „temîndu-se ca nu cumva naţia noastră valahă şi de altcum *gata la orice răzvrătire şi omoruri* să se folosească de prilejul acestei conscrieri şi avînd exemplul şi poate şi instigaţii din partea celor ce trec din Transilvania în judeţul nostru, să ameninţe siguranţa publică şi ca nu cumva acea naţie să se dedea la faptele ce se petrec în Transilvania", se cere ajutor militar. În continuare se arată că: „dacă naţiunea [3] aceasta se va răzvrăti şi în acest judeţ, va fi tîrziu orice remediu, fiindcă

[1] Lenart Böhm, *Istoria Banatului*, vol. II, p. 149.

[2] N. Densuşianu, *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi Transilvaniei*, la nr. 140.

[3] În sensul medieval al termenului latin „natio".

www.dacoromanica.ro

noi cu puțină ostășime ce se află în cazarma din Lugoj puțin vom putea face [1].

Congregația comitatului își dădea seama că în comitat existau condiții care puteau oferi un teren favorabil pentru o răscoală a țăranilor. Sarcinile grele față de erariu și nobili care apăsau asupra populației, în covîrșitoare majoritate țărani, jafurile și abuzurile autorităților, împovărătoarele încartiruiri militare erau cauze ce ar fi putut duce la răscoală și nu așa, cum se consemnează în procesul verbal al ședinței: „nația valahă gata la orice răzvrătire și omoruri".

Conscripția ordonată de Iosif al II-lea la 2 noiembrie 1784 îngrijora nobilimea care se temea să nu i se atingă privilegiile, de aceea congregația nobiliară hotărăște amînarea ei, motivînd aceasta prin teama de răscoală.

De fapt, conscripțiile ordonate nemulțumeau și poporul, care se temea de mărirea sarcinilor contribuționale, și așa destul de grele. De aceea țăranii cer să intre în regimentele grănicerești sperînd că vor scăpa de grelele obligații.

În legătură cu aceasta, într-un articol de ziar scris în limba italiană „Notizie del Mondo" se află o știre datată din 15 noiembrie 1784 [2], în care vorbindu-se de faptul că în Transilvania a existat o puternică opoziție la „numărătoarea sufletelor", se spune că intențiile împăratului au fost înțelese greșit. Arătînd că în restul Ungariei recensămîntul a început la 2 noiembrie 1784, referindu-se la Banat continuă: „Dimpotrivă, în Banat se aude că acei... valahi s-ar fi răzvrătit și au jurat că voiesc să fie toți soldați ai regelui și nu doresc altceva decît a servi pe S. M. (Majestății Sale)". Se știe că serviciul în regimentele grănicerești prezenta unele avantaje față de viața iobagului pe moșia nobiliară sau cameră cu toate că acestea erau uneori mai mult aparente. Țăranii, în lupta lor pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, erau de multe ori dispuși să schimbe exploatarea nobiliară sau camerală cu serviciul și exploatarea de pe teritoriul subordonat administrației militare, în jurisdicția căreia cădeau regimentele de graniță.

După ce însă se face cunoscut congregației comitanense din Caraș că: „împăratul în contra rezervelor ridicate, a declarat prin cuvîntul său regesc, că prin această conscriere nu se vor prejudicia drepturile și privilegiile nobilimii" [3], le reîncep, însă cu multă îngrijorare.

Conscripțiile ordonate, au creiat o stare generală de nemulțumire în sînul poporului în Banat, tocmai atunci cînd în Transilvania răscoala țăranilor se desfășura cu mare intensitate.

Circulara episcopului Vichente Popovici trimisă protopresviterilor la 2 decembrie 1784 [4], oglindește aceasta și confirmă în parte și informația

[1] N. Densușianu, *Rev. lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785.* La I. Boroș, *Rapoartele vechiului județ Caraș și alte informații despre rev. lui Horia,* în *Analele Banatului,* an. IV, nr. 1, p. 90—91. Registrul proceselor verbale, p. 956—959; se află la Arh. Stat. Lugoj.

[2] Ștefan Pascu, *Conscripția și revolta romînilor din Banat,* în *Anuarul de Istorie Națională din Cluj,* vol. IX, 1943—44, p. 374.

[3] I. Boroș, *Rapoartele vechiului județ Caraș și alte informații despre rev. lui Horia,* în, *Analele Banatului,* an. IV, nr. 1, p. 94.

[4] Arh. St. Timișoara, Circularele parohiale Răcăjdia, p. 21.


www.dacoromanica.ro

apărută în *Notizie del Mondo* [1]. Episcopul ordonă protopresviterilor să adune pe preoți și „sub cumplită pedeapsă să le poruncească" să combată pe cei ce răspîndesc zvonuri îndreptate împotriva conscripției: „nu după rîndul și rînduiala întru tot înaltei a lor mărire ci întraltfeli potrivnice acelora le tălcuesc și le spun... care la oameni cei proști de obștia vătămătoare, de pricină poate fii vro ridicare ra". De aceea se ordonă protopopilor să adune pe preoți ca să le arate cum trebuie să explice oamenilor conscripția astfel încît „norodul... să nu îndrăznească a se ridica la vre-o răutate ci mai vîrtos a urma norodul în odihnă și întru toate ascultaria către stăpînitorii". Acest fapt, adăugîndu-se la nemulțumirile existente pînă atunci în sînul poporului, ca urmare a exploatării habsburgice și nobiliare, a abuzurilor și samavolniciilor administrației, a contradicțiilor care se accentuau în procesul apariției și dezvoltării relațiilor capitaliste, face ca Banatul să fie un teren prielnic pentru răscoală.

În acest timp în diferite regiuni ale Banatului se semnalează nemulțumiri, tulburări, încercări de revoltă, în general o vie frămîntare a maselor crunt exploatate, care priveau cu simpatie răscoala țăranilor din Transilvania, fapt atestat de diferite mărturii ale timpului. Aceste manifestări iau uneori forme atît de pronunțate și chiar violente, încît administrația se vede silită a lua măsuri care merg pînă la întrebuințarea forței militare. La 13 noiembrie 1784 căpitanul Ferstemberg, raportează la Timișoara contelui Iankovics, comisar regal, că locuitorii din Căpălnaș n-au putut fi înfrînați „decît prin adhortații și cu asistență militară" [2]. Din aceasta se poate constata că locuitorii din Căpălnaș erau gata de răscoală și pentru ca aceasta să nu se întîmple, s-a trimis acolo un numeros detașament militar sub comanda unui căpitan.

O informație apărută la Viena în 1784 [3], arată că: „În Timișoara unde încă erau cuprinși de frică cu toții, să nu fie atacați de rebeli, care avea multe locuri ascunse în munții de la Lugoj și Caransebeș, încă se luară toate măsurile putincioase asupra lor, pentru ca să nu poată găsi alte ocasiuni de a se ascunde și a se întreține". Informația de mai sus este confirmată de raportul lui Iankovics [4] către Iosif al II-lea privitor la răscoala lui Horia. Între altele, Iankovics arătînd măsurile luate de el în calitate de comisar regal, arată și măsurile luate în comitatul Timiș pentru ca: „să fie preîntîmpinată orice mișcare în poporul districtului timișan".

Cele relatate de informația amintită relativ la „rebelii" care ar avea multe locuri ascunse în munții de la Lugoj și Caransebeș se referă la cetele de lotri mărite numeric prin strîngerea în jurul lor a multor elemente combative și nemulțumite din sînul poporului, care, în acest

[1] Textul original din *Notizie del Mondo*, privitor la Banat, este următorul: „Nel Banato poi tutto all'opposto si sente esser si solevati quei rozzi Valahi ed aver giurato din volere essere tutti soldati regi e niente altro desiderare che di servire S. M.".

[2] I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj, 1934, p. 151.

[3] „Relațiune cu dea meruntulu despre turburările ivite în Transilvania culese din înscințări adevărate" de G. M., Viena, 1784, în „Tesauru de Monumente Istorice pentru Romania" de Al. Papiu Ilarian, București 1864, tom. III, p. 348—349.

[4] Academia Romînă: Memoriile secțiunii istorice seria III, Tom. XVI, p. 305.

www.dacoromanica.ro

timp, în conflict cu autoritățile habsburgice, se strîngeau în locuri ascunse și bune de atac, așteptînd declanșarea răscoalei în Banat.

Mult mai îngrijorătoare pentru Curtea vieneză și administrație era situația din regiunea muntoasă de la Caransebeș spre Dunăre și în special în regiunea Sascăi și Oraviței, unde masele erau foarte nemulțumite și existau temeri serioase de a nu izbucni o răscoală. În dispozițiunile date de către Împăratul Iosif al II-lea baronului Schakim [1] comandantul general din Buda la 15 noiembrie 1784, deci cînd răscoala din Transilvania era puternică, se spunea: „vei da ordin în numele meu, prin curierul acesta, colonelului Hubel din Timișoara, și comandei regimentului romîno-iliric, ca în cazul cînd tulburările tot mai continuă în ținutul de acolo, atunci pentru mai mare siguranță a averilor din graniță și cu deosebire, ca să nu se atîțe și cumva și trupele acestea care și așa sînt cam nedisciplinate și să țină cu țăranii, ele să fie retrase numai decît, companie cu companie și ținute în ordine sub inspecția ofițerilor superiori și subalterni, așa ca să se poată evita orice excese".

Teritoriul de graniță al regimentului romîno-iliric se întindea la est de Ulma începînd de la Ispiștie și Deliblat, cuprinzînd regiunea cursului inferior al Carașului și Nerei, continuînd cu o fășie în lungul Dunării pînă la est de Moldova Veche de unde pornea spre nord cuprinzînd regiunea cursului superior al Nerei, întreaga regiune a văii Cernei și al cursului superior al Timișului pînă la nord de drumul ce duce de la Caransebeș spre Hațeg. Regimentul era alcătuit din 16 companii cu comandele la Cîrpa, Socolovat, Prigor, Izbiște, Petnic, Ohababistra, Teregova, Pojejena, Globurou, Iasenova, Ilova, Deliblata, Cusici, Bozovici, Svinița și Topleț [2]. Companiile erau dislocate în 113 sate cu 63 007 suflete dintre care 32 774 bărbați și 30 233 femei [3], deci pe un teritoriu întins pe care se afla o populație destul de numeroasă. Regimentul făcea parte din brigada generalului baron Paul Papilla și avea un efectiv de circa 4 000 oameni. Regiunea la care se referă Iosif al II-lea nu putea deci fi alta decît regiunea de graniță a regimentului romîno-iliric cuprinzînd sud-estul și toată partea de est a Banatului de la Dunăre spre nord, pînă în părțile Caransebeșului.

După cum se știe răscoala lui Horia s-a desfășurat mai mult pe valea Mureșului și în regiunea Munților Apuseni, trecînd în sudul Mureșului în părțile Devei. Ea s-a întins numai pînă în apropierea flancului drept al regimentului romîno-iliric, al cărui teritoriu se întindea pînă ceva mai la nord de drumul Caransebeș-Hațeg, unde se afla compania cu comanda la Ohababistra. Nu se poate deci presupune, dată fiind și natura muntoasă a ținutului, că pentru împărat ar fi existat vre-un pericol ca în urma întinderii răscoalei prin ținuturile Hațegului să poată ajunge pe teritoriul de mai sus. Chiar dacă ar fi existat această posibilitate s-ar fi putut bara relativ ușor, trecerea dinspre Hațeg la Marga sau Vama, ceea ce s-a și făcut, ca răscoala să se localizeze la granița Banatului. Împotriva concluziilor că dispozițiile împăratului se referă la starea de tulburare a țăranilor din Banat și că în realitate s-ar referi la pericolul pe care îl prezenta o

[1] La N. Densușianu, *Revoluția lui Horia*, p. 383.
[2] Antoniu Marchescu, *Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere*, Caransebeș, 1941, p. 82.
[3] Gr. Popiți, *Date și documente bănățene*, Timișoara, 1939, p. 82—86.

www.dacoromanica.ro

eventuală invazie dinspre Haţeg, pledează doar o informaţie culeasă de N. Bălcescu din presa franceză contemporană [1]. Într-un articol publicat probabil în Gazette de France — după cum crede Al. Papiu Ilarian — (donat de Bălcescu lui Odobescu) se relatează : „Se zice că rebelii au ocupat pasul de la Poarta de Fier; cu chipul acesta nu numai că dobîndise opt tunuri (??) dar totodată şi comunicaţiune liberă cu Romînii din Banatul Timişoarei". Şi chiar dacă această ştire corespunde realităţii — ceea ce e îndoielnic — faptul că această comunicare din Banat — în cazul cînd Iosif al II-lea se referea la aceasta — prezenta un mare pericol pentru stăpînire, denotă totodată starea de nemulţumire şi tulburare ce era în Banat în acel timp. În amintitele dispoziţiuni, împăratul spune că : „Vei da ordin în numele meu, colonelului Hubel din Timişoara şi comandei regimentului romîno-iliric, ca în cazul cînd tulburările tot mai continuă în ţinutul de acolo...". Faptul că se menţionează ca ordinul să fie dat în numele împăratului este determinat pe de o parte de absenţa comandantului general din Timişoara, contele Iankovics, însărcinat cu anchetarea răscoalei din Transilvania, pe de altă parte, de gravitatea ameninţătoare de declanşare a răscoalei şi în Banat, ceea ce necesită măsuri energice care să fie luate în numele împăratului, imediat şi fără comentarii. Dispoziţiunile se referă la tulburările „din ţinutul de acolo" ceea ce înseamnă în ţinutul de sub comanda militară a colonelului Hubel şi a comandei regimentului romîno-iliric, care se află la Biserica Albă, deci se referă la partea de sud-est şi est a Banatului, unde cei de mai sus aveau competenţa de a lua măsuri. Dacă ordinul acesta s-ar referi la unele companii (se pare că 4 companii dintre care 2 au stat la Marga [2]), ale regimentului romîno-iliric ce au fost trimise împotriva răsculaţilor; acest ordin ar fi fost dat numai comandantului general din Transilvania, baronului Preisz şi nu colonelului Hubel din Timişoara şi comandei regimentului romîno-iliric care, după cum s-a arătat, se afla la Biserica Albă. Dar ordinul mai conţine şi menţiunea ca retragerea să se facă pentru ca averile din graniţă să fie mai sigure. Se mai menţionează şi cazul în care să fie luate aceste măsuri : „dacă tulburările tot mai continuă" ceea ce înseamnă o acţiune de tulburări mai îndelungată. Ţinînd cont că dispoziţiunile sînt date de la Viena la 15 noiembrie, iar mijlocul de comunicare prin curier durează un oarecare timp, se poate presupune că aceste tulburări începuseră cam în timpul întinderii răscoalei pe ţărmul drept al Mureşului, deci prin 6—9 noiembrie.

Gravitatea situaţiei era determinată şi de posibilitatea fraternizării regimentului romîno-iliric cu ţăranii, posibilitatea ce era dată prin faptul că ostaşii erau ţărani din regiunea de graniţă a regimentului, care-şi făceau serviciul militar după regulile de organizare a regimentelor de graniţă. Vorbind despre regimentul romîno-iliric Iosif al II-lea spune : „Ca să nu se aţîţe cumva şi trupele acestea care şi aşa sînt nedesciplinate", ceea ce înseamnă că regimentul acesta era destul de nesigur pentru Curte în timpul răscoalei ţăranilor.

---

[1] La Papiu Ilarian : *Tesaur de monumente istorice : Ştiri despre răscoala lui Horia, culese de Nicu Bălcescu din ziare franceze contemporane*, p. 352.

[2] *Cronica lui Stoica de Haţeg*, p. 91 (în transcrierea aflată la Muzeul Regional Timişoara).

www.dacoromanica.ro

Termenul de „nedesciplinate" este întrebuințat în înțelesul de nesupunere, deoarece în primul rînd soldații erau din satele de graniță și aveau o strînsă legătură cu țăranii, iar în al doilea rînd faptul că împăratul cunoaște aceasta, înseamnă că este vorba de manifestări îngrijorătoare de indisciplină, cunoscute din diferite rapoarte înaintate Curții și aduse la cunoștința împăratului, dată fiind natura lor; de altfel e greu de înțeles ca acte de simplă indisciplină din partea unor ostași dintr-o regiune îndepărtată de garnizoana Vienei, care în mod normal se soluționează pe loc de către comandanți, să fie cunoscute la Curte.

Această concluzie e întărită de faptul că în menționata dispoziție se spune clar: „și să țină cu țăranii", deci, ostașii regimentului erau legați de durerile și viața grea a țăranilor nemulțumiți ceea ce făcea ca o eventuală răscoală în regiunea de graniță să trezească temeri justificate pentru stăpînire, asupra atitudinii regimentului față de răsculați.

Mențiunea de mai sus, întărește și afirmația că aici e vorba de țărani din Banat, deoarece la începutul dispozițiunilor, referindu-se la niște trimiteri de armament, împăratul ordonă ca acesta să fie trimis „batalioanelor trimise contra răsculaților" referindu-se la răscoala lui Horia. Dacă mențiunea: „și să țină cu țăranii" s-ar referi la răscoala din Ardeal ar fi spus: „și să țină cu răsculații" deoarece acest termen fusese întrebuințat și anterior și era cel potrivit.

Regimentul romîno-iliric care cuprindea parte din teritoriul fostelor districte Panciova, Palanca Nouă, Orșova-Almăj și vre-o 20 sate din districtul Caransebeșului, trebuia deci retras de unde se afla — dacă tulburările continuau — și ținut sub o permanentă supraveghere din partea ofițerilor superiori și subalterni. Nu cunoaștem dacă s-a efectuat o retragere în interior a regimentului romîno-iliric, întrucît în materialul documentar al arhivei militare nu provin dislocări de trupe din această regiune în acest timp.

Referitor la regiunea de graniță, Stoica de Hațeg consemnează în cronica sa: „Granița în potere se ridica și pe mulți oameni îi prindea și îi închidea". E vorba de măsurile de siguranță luate în regiunea de mai sus. Oamenii pe care poterele îi prindeau și-i închideau nu puteau fi alții decît cei ce priveau cu simpatie răscoala lui Horia și întreținеau în această regiune, o stare de agitație și frămîntare vecină cu răscoala. Pentru aceasta pledează pe lîngă natura muntoasă a ținutului — care îngreuna mult trecerea răsculaților ardeleni — și măsurile luate prin ridicarea poterilor, adică a detașamentelor militare, măsuri care acționează în timp și pe o regiune întinsă, care e cercetată, supraveghiată și ținută în ascultare prin forța armată.

Starea de tulburare din Banat și pericolul unei acțiuni violente din partea țăranilor, este confirmată și de alte mărturii și documente ale timpului.

Către sfîrșitul lunii noiembrie 1784, guvernul transilvan din Sibiu, primește unele știri îngrijorătoare de la diferiți nobili refugiași în Hațeg, ceea ce determină să trimită instrucțiunile cu nr. 19974 din 25 noiembrie 1784, comisarului Brukenthal, ca acesta să caute să culeagă informațiuni privitoare la o eventuală invazie dinspre Țara Romînească sau dinspre

www.dacoromanica.ro

Banat [1]. Se poate face o legătură între dispoziţiunile împăratului expediate din Viena în 15/XI şi instrucţiunile guvernului transilvan date din Sibiu în 25/XI asupra pericolului unei invazii dinspre Banat, ceea ce ar face posibilă deducţia că starea de tulburare, constatată în prima jumătate a lunii noiembrie, exista în Banat şi la finea aceleiaşi luni.

Contele Esterhazi, şeful cancelariei aulice, în propunerile pe care le face către împărat la 28 noiembrie, caută să-l determine să amîne regularea urbarială, justificînd că nu nobilii sînt de vină de izbucnirea răscoalei, deoarece ea a izbucnit pe domeniul fiscului unde îşi are centrul de acţiune. În continuare spune : „cu canalia aceasta (cu răsculaţii) s-au unit chiar şi băiaşii şi oamenii liberi, numai ca să poată prăda, şi spre scopul acesta poporul a alergat la dinşii din Banat, din Ungaria, cu alte cuvinte din toate părţile" [2]. Desigur contele Esterhazi consideră — după cum era şi de aşteptat, dată fiind poziţia lui de clasă — ca scop al răscoalei, dorinţa de a prăda şi nu poate înţelege lupta crîncenă a iobagilor împotriva exploatatorilor, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă.

În acelaşi raport către împărat, contele Esterhazi, referindu-se în mod special şi la situaţia din Banat, scrie : „Fiindcă misiunea contelui Iankovics în Transilvania va ţine mult timp şi dînsul afară de misiunea aceasta mai este însărcinat şi cu afacerile din Banat, trebuie să rugăm pe majestatea voastră, pentru înaltul ordin, că ce fel de dispoziţii să se ia în privinţa afacerilor din Banat, în lipsa contelui Iankovics. Iar *dacă răul acesta în contra aşteptării va creşte* [3], atunci singurul mijloc este numai armata şi pedepsirea exemplară, fiindcă blîndeţea ar fi numai o atrocitate pentru cei nevinovaţi" [4].

Esterhazi, la 28 noiembrie, deci după ce trupele imperiale intraseră în acţiune împotriva răsculaţilor ardeleni, întrebînd cine să soluţioneze afacerile din Banat în lipsa contelui Iankovics, continuă : „iar dacă răul acesta în contra aşteptărilor va creşte", „răul acesta" nu puteau fi altceva decît starea de frămîntare şi tulburare existentă în Banat, situaţie care ar fi dus la răscoala ţăranilor.

Concluzia că în acest pasaj, Esterhazi se referă la Banat, se bazează pe următoarele considerente : 1) Fraza aceasta se află imediat după ce se cer informaţii asupra conducerii afacerilor din Banat. 2) La 28 noiembrie răscoala lui Horia era în plină desfăşurare aşa că şeful cancelariei aulice, nu o putea numi „un rău care poate creşte", deoarece şi în pasajele anterioare, întrebuinţase de repetate ori termenul de revoluţie vorbind despre răscoala din Ardeal. 3) Esterhazi arată că singurul mijloc este armata şi pedepsirea exemplară şi nu blîndeţea. Este cunoscut că la 15 noiembrie Iosif al II-lea trimisese baronului Preisz, comandantul general din Transilvania, un ordin prin care îl înştiinţa asupra trimiterii unor unităţi militare în ajutor, ordonîndu-i să întrebuinţeze tunurile şi să dispună astfel unităţile militare, încît să ia pe răsculaţi între două focuri. E drept că la 22 noiembrie, împăratul publică o amnistie pentru răsculaţi şi reco-

[1] I. Lupaş, *op. cit.*, p. 123.
[2] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 306.
[3] Sublinierea ns.
[4] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 319.

www.dacoromanica.ro

mandă o atitudine persuasivă față de țărani. La 27 noiembrie baronul Preisz informă oficial guvernul transilvan că începe operațiunile militare împotriva răsculaților. Acest fapt desigur trebuia să fi fost cunoscut și de către Iosif al II-lea și ordonat chiar de acesta. Nu ar fi avut rost deci, ca șeful cancelariei să propună la 28 noiembrie întrebuințarea armatei, deoarece aceasta se făcuse de mult. Pasajul amintit în memoriul lui Esterhazi se referă la situația îngrijorătoare din Banat, situație care era de așteptat să se agraveze, făcînd necesară întrebuințarea armatei și pedepsirea exemplară.

În petiția nobililor din comitatul Hunedoarei către Iankovics din 30 noiembrie 1784, în care se cere pedepsirea răsculaților, se continuă: „dacă... tulburările acestea vor ține pînă în primăvara următoare, vor lua parte pe întrecute și romînii din celelalte părți ale principatului... și... numărul acestora în Banat e mare" [1].

Aceleași temeri le are și nobilimea din comitatul Albei, în petiția înaintată în același timp lui Iankovics [2]. Se poate deci vedea și din aceste petiții, că țăranii din Banat constituiau o serioasă bază de alimentare pentru răscoală.

O altă informație care confirmă starea de tulburare din Banat în acel timp, este adresa contelui Iankovics către vice comitele Carașului, Madarasz, trimisă din Timișoara la 30 noiembrie 1784. În aceasta se arată că: „din relatările primite se vede că poporul din ținutul Oravitei și mai ales al Sascăi, este tulburat din cauza tratării dure a unor oficianți și ar începe a se mișca" [3].

Condițiile de muncă în mine întreținеau o permanentă stare de nemulțumire atît în rîndul muncitorilor din mină, cît și în satele din regiunea muntoasă. Prelungirea zilei de muncă, salariile mici plătite muncitorilor necalificați, regimul sever de supraveghere din partea aparatului administrativ imperial, sarcinile față de erariu, arătau gradul intens al exploatării muncitorilor din mine. Satele din regiunea muntoasă pe lîngă îndatoririle față de fisc în plata contribuției, a încartiruirilor militare și a altor sarcini, aveau de prestat robotă grea. Aceasta consta în a căra din pădure la mine — păduri la distanțe de două zile, timp care nu se calcula la zile prestate — apoi în a face diferite transporturi ale produselor miniere și alte obligații de cărat la mare distanță, iar pe lîngă aceasta slaba productivitate a pămîntului și condițiile grele de viață au determinat o permanentă stare de nemulțumire în satele din această regiune. Impulsul dat de răscoala lui Horia a mărit combativitatea maselor și așa destul de nemulțumite.

O încercare de răscoală este atestată de o informație tîrzie, publicată într-o monografie din 1895 care relatează: „...Emigrările sau întîmplat mai vertos pre timpul revoluțiunii lui Horia din Ardeal, fiindcă și ai noștri cercaseră să se revolte după adunarea de popor ținută în Răcășdia în anul 1784. Strămoșul meu Miuța Liuba Marcu născut pre la anul

[1] N. Densușianu, *op. cit.*, p. 345.

[2] *Ibidem*, p. 350.

[3] N. Densușianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei*, dosarul comisiei Iankoviene, reg. II, p. 188.

www.dacoromanica.ro

1765—68... mi-a spus, că doi unchi ai sei au fost siliți să se ducă în sat în miliție, fiin că au luat parte la adunarea de rebel din Răcășdia..." [1].

Răcăjdia se află în regiunea montanistică, lîngă Oravița și Ciclova, nu departe de teritoriul graniței militare aparținînd regimentului romînoiliric, regiunea în care — după cum s-a amintit — poporul era gata de răscoală.

Starea de răzvrătire din Banat durează și în cursul anului următor. Într-o circulară dată în Vîrșeț, la 9 septembrie 1785, Vichente Popovici, episcopul Caransebeșului și Vîrșețului, cere preoților să sfătuiască poporul să fie ascultător și supus. Arătînd ceea ce se întîmplă spune: „...Ca niște oameni netrebnici pentru faceri de rău și pentru oarecare noae adunare de lotri în Ardeal să vorbesc. Care vorbe fiind către oamenii cei proști spre rău și spre mare pagubă lesne pot ai întărîta..." Arătîndu-le cum să procedeze în acest caz, episcopul sfătuiește pe preoți: „...ca pre parohielnicii voștri tare săi sfătuiți... de grăirea de rău să părăsească, iară mai vîrtos pentru adunarea lotrilor întru sine supt grea pedeapsă a vorbi să nu îndrăznească și dear auzi cineva pre oarecare de aceasta vorbind acela stăpînirii căria i se cuvine îndată supt grea pedeapsă să se înștiințeze" [2].

Cu toate că circulara e dată cu șapte luni după execuția conducătorilor răsculaților din 1784, totuși ea indică o stare existentă și pînă atunci.

Prin adunare de lotri nu se poate înțelege decît adunare de răsculați. După cum s-a arătat și anterior din memoriile nobililor și alte mențiuni documentare, reiese că răscoala din Transilvania a avut un puternic răsunet printre țăranii din Banat. Răscoala lui Horia a trezit un puternic ecou în Banat dată fiind exploatarea crescîndă din această provincie de graniță. Dacă masele nu au putut să se manifeste printr-o răscoală generală, ele alimentau răscoala din Transilvania sau se manifestau prin forme de luptă inferioare răscoalei, ceea ce determină intervenția bisericii pentru ca folosind nivelul cultural scăzut al maselor și influența preoților, să preîntîmpine o răscoală.

Pentru nobili me exista teama de răscoală a maselor și după înfrîngerea răscoalei din 1784. Un nobil din Transilvania, Stefan Halmagyi, scria la 1 ianuarie 1785, că se teme de înfrunzirea codrului, cu toate că a sosit destulă armată în țară. La 1 aprilie, același nobil adăuga: „oare după cele întîmplate, nu ne putem teme, că vre-un călugăr sau vre-un Horia, mai ales dacă ar fi însoțit de cîteva sute sau mii de muscali, ar fi în stare să răscoale pe toți oamenii de lege grecească din Transilvania întreagă, chiar și din Ungaria pînă la Tisa, precum și din Banat, din Sîrbia și din mai multe părți ?"[3] Temerile acestea redate de pana unui nobil, reprezintă desigur temerile întregii clase nobiliare, care știa că înfrîngerea unei răscoale nu exclude posibilitatea izbucnirii alteia în viitor.

---

[1] Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Măidan*, Caransebeș, 1895, p. 12.
[2] Arhivele Statului Timișoara, Registrul de circulare parohiale Răcăjdia, nr. 14, p. 45.
[3] I. Lupaș, *op. cit.*, p. 178.

www.dacoromanica.ro

Dacă răscoala lui Horia a avut un răsunet puternic în sînul maselor populare din Banat, dat fiind condițiile grele ale exploatării și abuzurile administrației, ea a stîrnit în același timp temeri pe deplin justificate și o mare îngrijorare în sînul nobilimii și a întregii pături conducătoare, care se aștepta la întinderea sau la izbucnirea răscoalei și în această provincie.

Ca urmare a situației prielnice unei ridicări a poporului exploatat din Banat, participarea maselor la răscoală putea să aibă loc în trei direcții (sensuri): exista posibilitatea ca țăranii nemulțumiți să treacă la nord de Mureș, spre Dobra sau spre Hațeg și îngroșînd rîndurile răsculaților să determine întinderea răscoalei și la sud de Mureș, mărindu-i astfel sfera de acțiune. Era posibil de asemenea ca și fără această participare răsculații să acționeze și la sud de Mureș; exista iarăși posibilitatea ca masele trezite la luptă de flacăra răscoalei ardelene, să declanșeze o răscoală în Banat, urmînd a se face legătura cu răscoala din Transilvania și astfel lupta țărănimii să se generalizeze pe o întindere și mai mare. Toate aceste posibilități erau întrevăzute de către pătura conducătoare, după cum reiese din mărturiile vremii, expuse în mare parte, anterior.

Dîndu-și destul de bine seama de situația din Banat, pătura conducătoare a căutat în primul rînd să localizeze răscoala lui Horia la nord de Mureș și să acționeze pentru a împiedica izbucnirea răscoalei, la sud de Mureș, în Banat. Această acțiune s-a desfășurat atît prin mijloace persuasive, cît și prin altele de ordin administrativ și militar. Tot aparatul administrativ și militar existent aici, a fost pus în mișcare în această direcție.

Vestea începutului răscoalei lui Horia, în noaptea de luni 1—2 noiembrie 1789, a fost cunoscută de congregația Lugojului în ziua de miercuri 3 noiembrie ora 9 înainte de masă, adusă de nobilul Carol Bistrai, fugit la Făget și apoi la Lugoj ca să-și salveze viața [1].

Imediat ce s-a aflat vestea răscoalei, au fost luate măsuri la graniță. Comitatul Caraș trimite diregători comitatenși însoțiți de către 2—3 oameni înarmați ai comitatului, în diferite puncte, mai ales pe linia Mureșului, ca să ia măsuri ca nu cumva cineva de la răsculați să treacă în Banat, și nici de aici să nu treacă la răsculați. Așa au fost trimiși funcționarii din comitatul Caraș în majoritate vice-pretori la Birchiș, Valea Mare, Selciova, Făget, Cosovița, Zsidovar (Jdioara), Maciova, Armadia, Dubești [2]. Dintre acestea Birchiș, Valea Mare, Selciova, Cosovița se află pe malul stîng al Mureșului, iar Jdioara, Făget, Maciova, Armadia, Dubești se află în interiorul comitatului. Acești funcționari trebuiau să supravegheze necontenit poporul, să raporteze imediat asupra stării de neliniște și să ia măsurile dictate de împrejurări.

În afară de acești trimiși speciali, s-a ordonat de asemenea tuturor funcționarilor din cuprinsul comitatului Caraș „să supravegheze cu tot dinadinsul asupra mișcării poporului" [3].

---

[1] I. Boroș, Rapoartele vechiului județ Caraș (Analele Banatului, 1931, ianuarie-martie, p. 90).

[2] Idem, *Revoluția lui Horia și comitatul Caraș* (în revista Transilvania, ianuarie 1922, nr. 1, Sibiu, p. 13).

[3] Idem, Rapoartele vechiului județ Caraș (Analele Banatului, ianuarie-martie, 1931, p. 93).

www.dacoromanica.ro

Comitatul Timiş dă dispoziţii stăpînilor din satele germane de pe Mureş să se înarmeze, să vegheze ziua şi noaptea şi să fie gata în orice oră de a da ajutor unde va fi nevoie. În acelaşi timp, cetăţenii din Lipova s-au organizat pentru apărare înarmîndu-se; pe locurile înalte au fost aşezate prăjini lungi înfăşurate cu fîn şi paie, ca în caz de pericol să le dea foc, iar satele vecine să vadă acest semnal şi să le alerge în ajutor [1].

La 9 noiembrie cînd au fost aprinse curţile din Otvoş iar 200 răsculaţi au ajuns în apropierea Radnei, la Soimoş, în Lipova s-au tras clopotele în dungă în semn de alarmă şi mulţi dintre cetăţenii avuţi ai Lipovei, au fugit de frica răscoalei spre Arad şi Timişoara.

Comitatul Torontal a luat aceleaşi măsuri de siguranţă pe valea Mureşului. În acest scop a fost trimis pretorul Paul Budafalvi să cerceteze malul Mureşului, să numere luntriile morilor de pe Mureş şi să le confişte pe cele de prisos. Se lăsa cîte o luntre la fiecare moară; aceasta era legată de ţărm cu un lanţ încuiat cu un lacăt, iar cheia era dată cneazului satului celui mai apropiat, cu ordinul de a da cheia numai în caz de mare nevoie. S-a organizat paza malului stîng al Mureşului, de la Periam pînă la Cenad cu 30 de călăreţi înarmaţi care trebuiau să patruleze — sub ameninţarea aplicării pedepsei cu 12 bîte — ziua şi noaptea [2]. Pe distanţa de la Cenad şi Zomborul Mic pînă la Seghedin, au fost aşezate în păduri cete de păzitori. Alte cete de pază ţinute în rezervă. La fiecare moară era pusă cîte o ceată de pază; toţi aceşti păzitori erau schimbaţi din 4 în 4 zile. Cnezii satelor primiră poruncă — sub ameninţarea pedepsei cu 25 bîte — să supravegheze îndeaproape pe toţi cei ce ar părea că sînt de partea răsculaţilor ardeleni [3].

Pe lîngă aceste măsuri de pază şi supraveghere a malului Mureşului şi a graniţei spre Haţeg luate de către organele administrative — măsuri insuficiente în caz de o acţiune hotărîtă a răsculaţilor sau a populaţiei din stînga Mureşului — au fost luate şi măsuri cu caracter militar.

În primul rînd comandamentul militar trimite unităţi din Banat împotriva răsculaţilor în Ardeal; aşa regimentul Württenberg din Caransebeş [4], brigada generalului Ienei al Panciovei, un batalion sub comanda maiorului Kleber [5].

Garnizoanele din Banat trebuiau de asemenea să aprovizioneze cu muniţii, cînd era necesar, trupele imperiale ce acţionau împotriva răsculaţilor ardeleni. Chiar Iosif al II-lea dă dispoziţii în acest sens baronului Schakim, comandantul general din Buda: „Vei da ordin să se trimită din Timişoara cîteva tunuri cu cîte 3 funţi, dimpreună cu artilerişti necesari, şi să le transporte ziua şi noaptea, cu cai de distanţă, la locurile unde se află batalioanele trimise împotriva răsculaţilor" [6]. Forţe militare puter-

[1] N. Denuşianu, *Rev. lui Horia*, p. 228.
[2] Dr. Szentkáray Jenö, *Száz Dél-magyarország — uyabb történetébol.* (elsö kötet) Timişoara 1879, p. 459.
[3] I. Boroş, *op. cit.*, p. 96.
[4] *Ibidem.*
[5] *Cronica lui Stoica de Haţeg*, p. 91 (în transcrierea de la Muzeul regional Timişoara).
[6] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 303.

www.dacoromanica.ro

nice au fost trimise să păzească granița Banatului pentru a împiedica întinderea răscoalei.

În cronica lui Stoica de Hațeg se consemnează: „Horia, Cloșca în Ardeal, asupra nemeșilor, rebelie ridicînd, rele făcînd, cete de oameni se scula, și nu numai regimentele... ale lui Oros, ci și granița în poteri se sculă și mulți oameni prindea și-i închidea" [1].

În afară de regimentele de trupe regulate, pentru împiedicarea întinderii răscoalei se organizează și detașamente din regimentul de graniță. Două companii au fost puse la Marga, pentru a împiedica pătrunderea răscoalei dinspre Hațeg, unde au fost prinși un număr de răsculați ce voiau să treacă în Banat: „Dintre rebeli două companii de voluntari au adunat", continuă Stoica de Hațeg.

Măsurile acestea au fost luate nu numai din inițiativa organelor administrative și militare ale comitatelor, ci ele erau dirijate de la comandamentul general al Banatului, de către contele Iankovics, comisar regal, pînă la plecarea sa în Ardeal. Aceste măsuri erau inspirate de Curtea vieneză căreia i se raporta despre acestea.

În raportul cu nr. 2754 din 6 iulie 1785 comisarul Iankovics către Iosif al II-lea, după ce vorbește despre răscoala din Ardeal, spune: „...cînd vestea aceasta a ajuns la mine, grija mea principală a fost ca acest rău să nu treacă în districtul timișan" [2]. Raportul continuă cu măsurile luate: „Punînd în grabă sentinele alese din poporul din provincie, ca din comitatele timișan și crasovan, să supravegheze malul Mureșului și hotarele, iar apoi avînd un schimb de păreri cu generalul Koppenzollern și trimițînd o formație de soldați la hotare, s-a obținut ca răsculații să fie împiedicați de a pătrunde".

În afară de unitățile arătate mai sus, au mai fost trimise spre granița cu Transilvania două companii din garnizoana Timișoara, la Cosova și Lipova, după cum reiese din raportul trimis de Iankovics la 11 noiembrie 1784, contelui Esterhazi, șeful cancelariei aulice [3]. Alte detașamente au fost trimise la Făget, Bulci, Birchiș, Valea Mare. Locurile unde au fost trimise detașamente militare se află la est de Lipova pînă la granița Banatului cu comitatul Hunedoarei, apoi spre această graniță spre sud, pînă la Marga și Vama unde după cum am amintit se aflau două companii. La vest de Lipova, se aflau stăpînii din satele de coloniști germani, înarmați în acest scop.

Administrația se temea nu numai de pătrunderea răsculaților ardeleni în Banat, ci dată fiind starea de nemulțumire și fierbere a maselor din Banat, existau temeri serioase ca să nu izbucnească o răscoală și aici. De aceea, paralel cu măsurile care se iau la graniță, se iau o serie de măsuri și în interiorul provinciei pentru a împiedica o răscoală.

În diferite locuri au fost trimiși funcționari ai administrației ca să supravegheze poporul și să ia măsurile dictate de împrejurări. Cnezii

---

[1] Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 91.

[2] Academia Română: *Memoriile secțiunii istorice* seria III, tom. XVI, p. 305. Textul original este: „... acfama hujus ad me pervenit, id mihi praecipue curae fuit, ne malus hoc al Districtum Temessiensem... et ex vicinitate, et ex nationis conjuctione transeat".

[3] N. Densușianu, Din arhiva cancelarici aulice Ungaro-Transilvane, reg. nr. 152.

www.dacoromanica.ro

satelor au primit dispoziții, sub amenințarea pedepsei cu 25 bîte să supravegheze poporul și să-l îndemne la liniște. La aceasta se referă și contele Iankovics în raportul către Iosif al II-lea nr. 2754 din 6 iulie 1785 — menționat mai sus — arătînd că a luat măsuri „pentru a fi preîntîmpinată orice mișcare în poporul districtului timișan" [1]. În instrucțiunile trimise de contele Iankovics din Timișoara comitatului Bihor în 30 noiembrie 1784 între altele arată că scopul măsurilor este: „pentru ca liniștea care a fost tulburată de invaziile prădătorilor (quae praedonum invasionibus) în districtul Timișoara și comitatele Arad, Bihor și Hunedoara să fie restabilită și întărită" [2]. Instrucțiunile continuă asupra modului de luare a măsurilor în diferite împrejurări.

Și aici se vede, că a fost necesar să se ia măsuri pentru restabilirea liniștei în districtul Timișoara, și aceste măsuri nu puteau fi cele obișnuite, din moment ce se hotărăște că aceleași măsuri să se ia și de către comitatele Arad, Bihor și Hunedoara. „Invaziunea prădătorilor" care a tulburat liniștea pot fi pătrunderi de răsculați ardeleni la sud de Mureș sau pot fi acțiuni ale lotrilor bănățeni care s-au intensificat în timpul răscoalei cu Horia și primejduiau liniștea și ordinea impusă de stăpînire. În ambele cazuri se constată tulburări și frămîntări ce necesită măsuri speciale. Între aceste măsuri este și interzicerea adunării țăranilor; în 16 noiembrie 1784 comitatul Timișoara scrie contelui Iankovics „că a interzis orice adunări țăranilor de acolo" [3].

Pentru a menține poporul în liniște și ascultare se cere arhimandritului de la Bodrog, vicarului episcopiei greco-ortodoxe din Timișoara și episcopului de Vîrșeț [4], ca prin preoți să sfătuiască poporul la ascultare.

În circularele trimise de Vichente Popovici, episcopul Caransebeșului și Vîrșețului, către preoți se pot vedea aceste îndemnuri [5].

Pentru a determina poporul la liniște este folosită biserica; vîrfurile clericale se arată slugi ascultătoare monarhiei catolice. Episcopul ortodox Vichente Popovici își arată credința față de stăpînire prin două scrisori; una în 10 și alta în 11 noiembrie 1784 trimise din Vîrșeț arătînd în ambele că a dat ordin preoților să țină poporul în ascultare [6].

Măsurile de ordin administrativ și militar luate de către Curte și administrația habsburgică, unite cu cele luate de către vîrfurile clericale prin preoți, au reușit să preîntîmpine izbucnirea unei răscoale în Banat, sau întinderea celei din Transilvania la sud de Mureș. Cu toate acestea răscoala țăranilor din Transilvania a avut un puternic ecou în sînul maselor de țărani și muncitori din Banat care și-au intensificat lupta împotriva stăpînirii habsburgice și nobilimii exploatatoare, sub diferite forme, începînd de la nesupunere și rezistență pasivă pînă la încercări de răscoală.

---

[1] Academia Romînă, *op. cit.*, p. 305.

[2] Hurmuzaki, Documente vol. XV, p. 2, Buc., 1913, p. 1769.

[3] N. Densușianu, Din arhiva cancelariei aulice Ungaro-Transilvane: Arhiva comisiunii iankoviciane, reg. nr. 185.

[4] I. Boroș, *op. cit.*, p. 96.

[5] Arhivele Statului Timișoara, Circularele parohiale Răcăjdia, p. 19.

[6] N. Densușianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei*, reg. nr. 148 și 154.

www.dacoromanica.ro

Măsurile represive luate după înfrîngerea lui Horia, printre care şi deportarea în Banat a familiilor căpitanilor din răscoala lui Horia, a acelora care au avut un rol de frunte, precum şi a lui Ion Nicola, fiul lui Horia, au întărit rezistenţa maselor din Banat împotriva stăpînirii habsburgice, rezistenţă ce va exploda mai tîrziu în răscoala din 1788 „cînd au năvălit turcii la Jupalnic şi la Răsava".

Răscoala ţăranilor de sub conducerea lui Horia a avut un puternic răsunet, deşteptînd avîntul de luptă al ţărănimii pentru pămînt şi libertate, ţărănime care spera într-o nouă răscoală sau după cum se temea episcopul Vichente Popovici „de o noae rădicare de lotri în ardeal să vorbesc".

Răscoala lui Horia a avut un puternic răsunet nu numai în Banat, ci în toate părţile unde exploatarea nobililor se intensificase în a doua jumătate a secolului XVIII. Eroica luptă a ţăranilor ardeleni din 1784 s-a oglindit şi în presa şi revistele apusului. Într-o broşură intitulată: „Seconde letre d'un Defenseur du peuple a l'Empereur Joseph II" conţinînd 98 pagini, publicată în 1785 la Dublin, în care un adept al iluminismului discută dreptul poporului la revoltă, se spune: „Toţi acei care au scris despre revoluţia romînilor se pare a fi conspirat împotriva nefericitului popor, ca să te încurajeze Principe să pedepseşti cu suplicii oribile pe capii revoluţiunii şi să strîngi lanţurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori, care glumeau despre roatele pe care a trebuit să-şi finească zilele „demagogul" Horia (cum îl numeau ei). Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monştri, care-şi prostituie condeele lor pentru nefericirea popoarelor" [1].

## ОТКЛИКИ НА ВОССТАНИЕ ХОРИИ, КЛОШКИ И КРИШАНА В БАНАТЕ

### РЕЗЮМЕ

Противоречия между народными массами Баната и габсбургской эксплуататорской администрацией особенно усилились в период, предшествовавший восстанию Хории. Развивающиеся новые капиталистические отношения содействовали усилению эксплуатации крестьянства. Автор сравнивает повинности, о которых говорится в жалобе крестьян из имения Златна, поданной Венскому двору между 1779—1782 гг., с повинностями крестьян из Баната и устанавливает, что положение последних было не легче, чем положение крестьян из имения Златна.

Распродажа камергерских земель, начиная с 1781 г., и скупка их знатью и представителями чиновничьей аристократии в значительной мере содействовала обострению классовых противоречий в Банате.

Восстание Хории вызвало большое волнение среди эксплуатируемых масс Баната, с надеждой и симпатией следивших за ним. Автор показывает, что администрация страшилась не только проникновения восставших арделян в Банат; имея в виду недовольство и возмущение, охватившие народные массы Баната, существовали

[1] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia*. Buc. 1884 p. 7—9.

www.dacoromanica.ro

серьезные опасения, что восстание вспыхнет и в этой области. Поэтому, чтобы помешать восстанию, параллельно с мерами, принятыми на границе, принимается ряд мер и внутри провинции.

Предпринятые после поражения Хории репрессивные меры, в частности высылка в Банат семей руководителей восстания (среди других был выслан и Ион Никола, сын Хории), усилили сопротивление масс Баната габсбургскому владычеству, сопротивление, завершившееся восстанием в 1788 г.

Восстание крестьян под руководетвом Хории вызвало сильный отклик, содействовав подъему борьбы крестьянства за землю и свободу.

## LE RETENTISSEMENT DE LA RÉVOLTE DE HORIA, CLOŞCA ET CRIŞAN DANS LE BANAT

### RÉSUMÉ

Dans la période antérieure à la révolte de Horia, les contradictions entre les masses populaires de Banat et l'administrations exploiteuse des Habsbourg se sont aiguisées encore davantage. Les nouvelles relations capitalistes en plein essor ont contribué à l'intensification de l'exploitation de la paysannerie. L'auteur compare les obligations exposées dans les plaintes des paysans du domaine de Zlatna envoyées à la Cour de Vienne entre 1779 et 1782, avec les obligations des paysans de Banat et constatent que les tâches de ces derniers n'étaient pas plus faciles que celles de ceux du domaine de Zlatna.

La mise en vente des terres à partir de 1781 et leur achat par les nobles et autres représentants de l'aristocratie des fonctionnaires de l'empire, a contribué dans une large mesure à l'aiguisement des contradictions de classe en Banat.

La flamme de la révolte de Horia a produit une grande agitation dans le sein des masses exploitées de Banat, qui regardaient avec sympathie et espoir cette révolte. L'auteur montre que l'administration avait peur non seulement de la pénétration des émeutiers transylvains en Banat, mais, étant donné l'état de mécontentement et d'agitation de la population de cette région, on craignait sérieusement de voir éclater la révolte en Banat aussi.

C'est pourquoi, parallèlement aux mesures prises à la frontière, on prend une série de mesures à l'intérieur de la province, afin d'empêcher une éventuelle émeute. Les mesures répressives prises après la défaite de Horia, parmi lesquelles la déportation en Banat des familles des capitaines de la révolte de Horia, de ceux qui avaient joué un rôle important, et de Ion Nicola, fils de Horia, ont affermi la résistance des masses de Banat contre la domination des Habsbourg, résistance qui fera explosion plus tard, par l'émeute de 1788.

La révolte des paysans sous la conduite de Horia, a eu un puissant retentissement, en éveillant l'esprit de lutte de la paysannerie pour la terre et la liberté.

www.dacoromanica.ro

# UNELE PROBLEME PRIVIND DEZVOLTAREA AGRICULTURII ÎN COMITATUL ARAD DUPĂ REGLEMENTAREA URBARIALĂ DIN 1771—1772

DE

KOVÁCH GÉZA

Pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, cînd Banatul a fost eliberat de sub jugul turcesc, Aradul şi regiunea din Munţii Zărandului erau o regiune depopulată, pustiită. Din cauza noilor colonizări, care s-au desfăşurat în cursul secolului al XVIII-lea [1] în aceste părţi s-au răspîndit diferitele metode în sistemul de cultivare a hotarelor satelor. Potrivit condiţiilor locale, metodele de cultivare a hotarelor se deosebeau aproape în fiecare sat.

Caracteristica comună cea mai specifică a cultivării hotarelor din regiunile amintite pînă la licitarea marilor domenii camerale [2] a fost că teritoriile alodiale şi cele urbariale, n-au fost separate. În majoritatea comunelor nici n-au fost specificate de loc terenuri alodiale. Cîmpiile întinse, pădurile uriaşe stăteau la dispoziţia iobăgimii, chiar şi atunci, cînd pe alte teritorii feudale, alodiile îşi porniseră deja atacul împotriva pămînturilor iobăgeşti [3].

Datele reglementării urbariale din 1771—1772 dovedesc în modul cel mai fidel, că în regiunile amintite pînă în secolul al XIX-lea sistemul de gospodărire naturală, caracteristic economiei feudale, era încă răspîndit cu exclusivitate deplină. Reglementarea urbarială din 1771—1772 a

[1] Colonizări în secolul al XVIII-lea : Baronul Haruckern a colonizat în anii 1725, 1746, 1748 în comunele Alexia, Ghioroc, Sînmartin şi Mocrea. În anul 1759 domeniul din Ineu a făcut colonizări. Alte colonizări au avut loc la Sîntana, Pecica şi Glogovăţ între anii 1753—1756, iar în 1787 la Peregul Mic. Vezi Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város története*, II, Arad, 1895, p. 297, 345—385.

[2] Donaţii şi vînzări între anii 1724—1787; vînzări mai mari între 1806—1841. În anii 1817—1831 arhiducele Jozsef cumpără 11 comune, în 1824 familia Algyay 2 comune, între anii 1824—1830 familia Almay 11 comune, în 1806 familia Königsegg 8 comune, între 1789—1801 familia Török 4 comune, etc. vezi Márki, *op. cit.*, p. 657—688.

[3] Mérey Gyula, *Mezögazdaság és agrártársadalom Magyarországon. 1790—1848*, Budapest, 1948.

www.dacoromanica.ro

găsit încă în regiunile arădene o situație foarte încurcată. Cantitatea de pământ a sesiilor iobăgești nu se echilibrase încă; ea diferea aproape de la comună la comună iar terenurile folosite pentru fînețe, pășuni și păduri nu erau măsurate; ele erau în folosul comun al iobagilor și al feudalului.

Conscripțiile urbariale ale Mariei Tereza din 1771—1772 au încercat să pună o anumită ordine în situația haotică existentă, oferindu-ne în același timp un tablou caracteristic privitor la starea și structura agriculturii cu toată dezordinea ce domnea în acest sector.

În general pe baza conscripțiilor urbariale din 1772, hotarele comunelor arădene se pot clasifica în trei categorii de pământuri. Primei categorii aparțineau „terenurile colonicale" (terenuri iobăgești). În această categorie intră terenurile „intravilane", grădini, arături și fînețe, precum și pășunile comunale (cele din urmă socotite ca „extravilane"). În a doua categorie intră pământurile alodiale, care de fapt erau de foarte mică întindere. În a treia categorie se pot clasifica toate pământurile necultivate din hotarele întinse ale satelor, acelea care nu intră nici în cadrul sesiilor iobăgești, nici în cadrul alodiilor, aflate deja în cultivare. Această categorie din urmă era de cea mai mare întindere.

Pentru o orientare mai clară să vedem mai întîi situația pământurilor iobăgești în clipa conscripțiilor.

Terenuri „intravilane" (Belsőség). Partea internă a sesiilor iobăgești (lot de casă și grădină) pe baza legilor urbariale ale Mariei Tereza trebuia să fie de două „măsuri de Pojon" (pozsonyi mérö), deci circa 1,200 de stînjeni pătrați [1]. În urma măsurătorilor însă s-a constatat că ele nu corespundeau de loc întinderii stabilite. Cu ocazia diferitelor colonizări sesiile iobăgești erau așadar fixate în mod arbitrar, și ele difereau. Iată de exemplu situația sesiilor intravilane din 16 comune arădene:

| Comuna | Sesii | Intravilane în măsură de „Pojon" | Media pe sesii în măsură de „Pojon" |
|---|---|---|---|
| Sîntana | 108 | 422,3/4 | 3,9 |
| Comlăuș | 119,5/8 | 202 | 1,6 |
| Pecica | 215,5/8 | 315,2/4 | 1,5 |
| Semlac | 26 | 64 1/4 | 2,5 |
| Socodor | 68 1/8 | 121 2/4 | 1,6 |
| Galșa | 23 | 31 7/8 | 1,3 |
| Glogovăț | 20 1/8 | 263 | 13,1 |
| Șicula | 9 2/8 | 73 3/4 | 9,0 |
| Adea | 23 | 52 3/4 | 2,4 |
| Cuvin | 82 6/8 | 381 1/4 | 4,6 |
| Măderat | 21 5/8 | 459 7/8 | 20,9 |
| Șilindia | 18 1/8 | 278 | 15,4 |
| Mișca | 31 4/8 | 23 1/8 | 0,8 |
| Vînători | 36 1/8 | 60 1/8 | 1,7 |
| Tauț | 34 6/8 | 450 6/8 | 13,2 |
| Răpsig | 6 6/8 | 47 | 7 |

[1] Măsura de Pojon (Bratislava) corespunde unui teritoriu de semănat de 600 stînjeni pătrați.

www.dacoromanica.ro

În suprafaţa sesiilor intravilane intrau şi casele jelerilor (inquilini) a căror întindere însă era mult mai mică decît a iobagilor. De altfel, şi numărul jelerilor era mai scăzut [1].

Independent de faptul că media sesiilor intravilane diferă aproape în fiecare comună, aceleaşi nepotriviri există chiar şi în sînul fiecărei comune în parte, fiecare gospodărie posedînd altă suprafaţă de pămînt. În prîmul rînd se deosebesc suprafeţele sesiilor intravilane, potrivit mărimii loturilor de iobagi (1/8, 2/8, 3/8, 5/8, 6/8, 7/8 sau 1 sesie), dar se deosebesc şi în cadrul aceleiaşi categorii. Astfel fiecare iobag posedă şi altă întindere de pămînt [2].

În regiunile păduroase situaţia este îngreunată şi de faptul că aşezările iobăgeşti erau risipite.

*Arăturile şi fînetele.* În privinţa arăturilor şi fînetelor se poate constata acelaşi lucru. Gospodăria iobagului, bazată pe creşterea vitelor este atît de extensivă, încît în privinţa mediilor de arătură pe o sesie, găsim datele cele mai contradictorii. Legea urbarială prevedea 26 de iugăre pe arături pentru clasa I, 28 de iugăre pentru clasa a II-a, 30 de iugăre pentru clasa a III-a şi 32 de iugăre pentru clasa a IV-a (socotite în iugăre de 1 100 de stînjeni pătraţi), totuşi în perioada conscripţiilor şi încă cîteva decenii după conscripţii, în comitatul Arad nu erau încă uniformizate nici sesiile iobăgeşti, nici întregul sistem de gospodărire iobăgească [3].

Această situaţie se explică prin faptul că în perioada războaielor napoleoniene, în părţile arădene schimbul de mărfuri cuprinde mai ales produsele legate de creşterea vitelor. Domeniile camerale erau la fel încă sub organizare. Constatarea noastră pare să fie justificată şi de faptul că, în general suprafaţa fînetelor este mult mai ridicată faţă de suprafaţa arăturilor care sînt mult mai scăzute decît cele prescrise de urbariu (26 de iugăre şi 12 de cosit fînete) [4].

În tabelul de la pagina următoare se poate vedea care este proporţia arăturilor şi fînetelor în cele 16 comune amintite.

Datele citate confirmă faptul , că în comunele mai mari, dar mai ales în tîrguri, producţia de cereale era avantajată faţă de creşterea vitelor, în timp ce în comunele mai mici gospodăria iobăgească se baza mai mult pe creşterea vitelor. Proporţia arăturilor, fînetelor şi a loturilor de casă

---

[1] În comunele Adea, Mişca, Bîrsa, Camna, Cuvin, Ghioroc, Măderat, Socodor, Sicula, Tauţ, Sînmartin, Tîrvova, Olari, Vînători, Silindia, Radna, Răpsig, Sebiş, Semlac, Pecica, Sîntea, Gurba, Cherelus, Chişineu-Criş, Galşa, Glogovăţ, Iarmata, deci în 27 comune 1 206 jeleri posedau 861 1/4 iugăre de pămînt arabil şi 727 2/4 cosituri de fîneţe. În ţinuturile deluroase 18 comune (Donceni, Rebetis, Minişel, Groşi, Bîrzava, Buteni, Ilteu, Capruţa, Hontişor, Buhani, Dud, Hodiş, Iarcoş, Iacobeni, Vineşti, Batuţa, Conop şi Neagra) 323 jeleri cu casă posedau 385 1/8 iugăre de pămînt arabil şi 298 1/8 cosituri de fîneţe iar 11 jeleri fără casă 22 iugăre de arături şi 4 cosituri fîneţe. Pe baza conscripţiilor urbariale — Biblioteca Centrală, Arad.

[2] În comuna Mişca iobagii cu optimi de sesii plătesc dijmă şi dări după următoarele proporţii : 20/160—28/160 ; iobagii cu sferturi de sesii : 31/160—47/160 ; iobagii cu 3/8 sesii ; 50/160 —62/160, iobagii cu jumătăţi de sesii : 74/160—82/160. Bibl. Centr. Arad. Urbariile comunei Mişca.

[3] Discuţiile în jurul urbariului la comitat, Comitatul voia să fixeze sesiile iobăgeşti între 20—22 iugăre. Márki, *op. cit.*, II, p. 384.

[4] O cositură (embervágo) cca. 1100 stînjeni pătraţi.



www.dacoromanica.ro

| Comuna [1] | Sesii | Arături (iug.) | Fînețe (cosit) | Media | |
|---|---|---|---|---|---|
| | | | | arătură | fînețe |
| 1. Sîntana (I) | 108 | 3 166 | 1 411 | 29,3 | 12,9 |
| 2. Comlăuș (I) | 119 5/8 | 3 108 | 1 435 1/4 | 26,8 | 11,9 |
| 3. Pecica (I) | 215 2/8 | 5 552 | 2 550 | 25,8 | 23,7 |
| 4. Semlac (I) | 26 | 737 1/2 | 580 | 28,3 | 22,3 |
| 5. Socodor (I) | 68 1/8 | 1 962 2/4 | 1 014 | 28,3 | 14,8 |
| 6. Galșa (I) | 23 | 641 | 425 | 27,8 | 18,4 |
| 7. Glogovăț (I) | 20 1/8 | 638 | 223 | 31,9 | 11 |
| 8. Cuvin (I) | 82 6/8 | 1 251 4/8 | 890 7/8 | 24,7 | 10,7 |
| 9. Măderat (I) | 21 4/8 | 600 1/2 | 318 1/2 | 28 | 14,5 |
| 10. Șicula (II) | 8 2/8 | 155 1/4 | 232 | 19,3 | 29 |
| 11. Adea (II) | 23 | 382 1/2 | 560 | 16,8 | 24,3 |
| 12. Șilindia (II) | 18 1/8 | 615 1/8 | 223 4/8 | 36 | 12,4 |
| 13. Mișca (II) | 31 4/8 | 382 1/4 | 560 | 16,2 | 24,3 |
| 14. Vînători (II) | 36 1/8 | 452 5/8 | 1 057 | 13,3 | 29 |
| 15. Tauț (III) | 34 6/8 | 463 1/2 | 908 1/2 | 13,2 | 27 |
| 16. Răpsig (IV) | 6 6/8 | 117 | 239 | 19 | 34 |
| Total | 842 7/8 | 20,255 5/8 | 12,627 5/8 | | |

ne confirmă și mai temeinic această presupunere. Proporția în cele 16 comune, studiate acum, se poate vedea din următoarele date:

| Comuna [2] | Intravilane % | Arătură % | Fînețe % |
|---|---|---|---|
| Sîntana | 5,1 | 76,8 | 18,1 |
| Comlăuș | 3,1 | 79 | 17,9 |
| Pecica | 2,3 | 79,9 | 17,8 |
| Semlac | 3 | 68,4 | 28,6 |
| Socodor | 2,4 | 77,6 | 20 |
| Galșa | 1,8 | 72,6 | 25,6 |
| Glogovăț | 14,9 | 72,4 | 12,8 |
| Cuvin | 10,1 | 66,3 | 23,6 |
| Măderat | 23,2 | 60,8 | 16 |
| Șicula | 11,2 | 51,8 | 37 |
| Adea | 3,8 | 49,5 | 46,7 |
| Misca | 1,2 | 45,8 | 53 |
| Șilindia | 15,8 | 71,2 | 13 |
| Vînători | 2,9 | 44,8 | 52,3 |
| Tauț | 19,8 | 41,4 | 38,8 |
| Răpsig | 9,6 | 44,4 | 46 |

Procentajul este socotit după iugăre, fiind luate două „măsuri de Pojon" pentru un iugăr, precum și două cosituri pe un iugăr. Dacă o cositură de fîn o luăm egală cu un iugăr, procentajul fînețelor devine și mai mare.

Situația înapoiată a producției feudale însă este caracterizată prin modul de repartizare a sesiilor iobăgești în cadrul satelor. Conform acestor repartizări, în majoritatea comunelor terenul arabil ce revine unei gos-

[1] Pe baza conscripțiilor urbariale din 1772. Bibl. Centr. Arad.
[2] Bibl. Centr. Arad, conscripțiile urbariale din 1772.

www.dacoromanica.ro

podării iobăgeşti abia depăşeşte un sfert de sesie. Excepţie fac iarăşi numai tîrgurile, unde în perioada urbariului Mariei Tereza era în formare o pătură largă a iobagilor înstăriţi. Pentru demonstrarea celor afirmate iată datele cîtorva comune:

| Comuna[1] | Numărul sesiilor | Numărul fam. | 1/8 | 2/8 | 3/8 | 4/8 | 6/8 | 1—3 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Sîntana | 108 | 254 | 54 | 67 | 40 | 21 | 58 | 14 |
| Comlăuş | 119 5/8 | 157 | 4 | 7 | 15 | 18 | 43 | 70 |
| Socodor | 68 1/8 | 226 | 54 | 73 | 33 | 25 | 16 | 1 |
| Semlac | 26 | 153 | 109 | 34 | 10 | — | — | — |
| Măderat | 21 4/8 | 146 | 129 | 13 | 4 | — | — | — |
| Vînători | 36 1/8 | 100 | 23 | 19 | 26 | 15 | 17 | — |
| Mişca | 31 4/8 | 127 | 35 | 64 | 22 | 6 | — | — |
| Adea | 31 4/8 | 61 | 8 | 19 | 10 | 9 | 12 | 3 |
| Cuvin | 82 6/8 | 266 | 3 | 205 | 14 | 32 | 7 | 1 |
| Total | 525 1/8 | 1 486 | 443 | 501 | 174 | 126 | 153 | 89 |

În cele mai multe comune de cîmpie optimile şi sferturile de sesii formează majoritatea.

În comunele din Munţii Zărandului proporţia optimilor de sesii ne arată şi mai evident gradul de inferioritate al dezvoltării agriculturii. Iată cîteva exemple:

| Comuna[2] | Numărul sesiilor | Numărul fam. | 1/8 | 2/8 | 3/8 | 4/8 | 6/8 | 1—3 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Iercoşeni | 2 5/8 | 18 | 18 | — | — | — | — | — |
| Feniş | 1 | 8 | 8 | — | — | — | — | — |
| Hontişor | 2 | 16 | 16 | — | — | — | — | — |
| Susani | 1 5/8 | 12 | 10 | 2 | — | — | — | — |
| Berindia | 2 6/8 | 20 | 18 | 2 | — | — | — | — |
| Neagra | 3 3/8 | 19 | 13 | 4 | 2 | — | — | — |
| Slatina | 20 3/8 | 63 | 14 | 15 | 20 | 9 | 5 | — |
| Hodiş | 8 1/8 | 44 | 22 | 19 | 3 | — | — | — |
| Vineşti | 3 6/8 | 29 | 28 | 1 | — | — | — | — |
| Conop | 4 | 30 | 28 | 2 | — | — | — | — |
| Bătuţa | 1 6/8 | 12 | 10 | 2 | — | — | — | — |
| Bîrzava | 9 1/8 | 34 | 12 | 6 | 16 | — | — | — |
| Buteni | 27 1/8 | 150 | 102 | 28 | 17 | 2 | — | — |
| Total | 88 3/8 | 455 | 299 | 81 | 58 | 12 | 1 | — |

Aceste date ne îngăduie să presupunem existenţa unei gospodării iobăgeşti foarte limitate. În cele nouă comune de cîmpie 422 de familii iobăgeşti deţinătoare de optimi de sesii gospodăreau în realitate numai pe 3 1/2 iugăre de pămînt (cu 1 100 stînjeni pătraţi) de familie. Totodată

[1] Bibl. Centr. Arad, Conscripţiile urbariale din 1772.
[2] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

491 de familii cu sferturi de sesii cultivau loturi de circa şapte iugăre arături pe familie. De asemenea, trebuie ţinut seamă şi de faptul că, pînă la conscripţiile din 1802, era răspîndit numai sistemul cu două asolamente. Conscripţiile din 1772, respectiv din 1785, trec în evidenţă numai două „calcatura" (asolamente) şi calculează şi dijma după acest sistem. Acest fenomen înseamnă totodată că familiile iobăgeşti gospodăreau în fiecare an pe parcele de 2—4 „iugăre mici". În condiţiile calitative precare ale producţiei de atunci, e greu să ne putem închipui că aceste gospodării ar fi putut trimite un surplus de produse cerealiere pe piaţă. Am constatat mai înainte că, pînă la începutul secolului al XIX-lea, nici sistemul alodiilor nu era încă dezvoltat în Arad. Datele citate ne arată deci în cifre absolute cantitatea producţiei agricole din epoca respectivă.

În comunele iobăgeşti din regiunile păduroase ale Munţilor Zărandului şi din Valea Mureşului agricultura era şi mai înapoiată. Pe cînd la şes sistemul de gospodărire cu două asolamente era larg răspîndit, satele ţinuturilor păduroase sînt caracterizate prin gospodărirea fără asolamente şi complet nesistematizată. După mărturia conscripţiilor urbariale contemporane şi după alte descrieri [1], pe aceste teritorii nu întîlnim nici măcar asolamente strîns legate între ele. Pămînturile se cultivau încă de fiecare iobag în mod individual, conform disponibilităţilor de inventar propriu, iar dacă pămîntul se secătuia, era părăsit şi începea cultivarea unui teren defrişat. Pe acest teritoriu singura formă de îngrăşare a pămîntului era încă pădurea virgină, sau cenuşa pîrloagei incendiate. Consecinţa firească a acestei situaţii a fost că dintre cereale se cultiva numai grîul şi secara; în afară de aceasta se mai cultiva porumbul şi în unele locuri cartofii, precum şi fasolea şi dovleacul semănat prin porumbişti. Dintre plantele de cultură care cer cunoştinţe tehnice mai înalte se cultiva numai inul şi cînepa, dar şi aceastea nesistematic, mai mult în intravilane. Pînă la 1802 urbariile nu menţionează nicăieri, întinderea cînepiştilor, independent de sesii; peste tot fac numai referiri la modalităţile de dijmuire în natură [2].

Procedee cu mult mai sistematizate caracterizează viticultura. După mărturia conscripţiilor şi a altor date contemporane în localităţile Păuliş, Miniş, Ghioroc, Şiria etc. se dezvoltase încă de pe atunci o viticultură înaintată. Dar între vii numai o parte aparţinea sesiei iobăgeşti, şi chiar aceea era de o calitate foarte slabă. Suprafaţa în general, luată pe gospodării, a viilor sesiilor iobăgeşti, arată încă parcele foarte mărunte, pe gospodărie iobăgească. Astfel la Măderat 127 de proprietari de vie de fapt aveau 200 de sape de vie (fossores)[3], la Toc 79 de familii aveau 619 sape de vie, la Şilindia 130 de familii aveau 236, 1/2 sape de vie[4]. Viile de bună calitate în cele mai multe locuri nu aparţineau inventariului sesiilor iobăgeşti, ci formau singura bază a gospodăririi alodiale. Acestea

[1] Gaál Jenö, *Arad vármegye és Arad sz. kir. város közgazdasági és köz müvelödési állapotának leirása.* Arad, 1898, 184—200.

[2] „Canabae et linorum in natura", Conscr. urb.

[3] O „sapă" cca. 100 stînjeni pătraţi.

[4] Bibl. Centr. Arad, Conscripţiile urbariale ale comunelor Toc şi Şilindia din 1772.

www.dacoromanica.ro

erau arendate mai ales jelerilor, pe bază de contract. Aceste suprafețe au format de altfel în Arad și baza pămînturilor contractuale ridicate la atît de mare importanță mai tîrziu. Astfel s-a întîmplat la Ghioroc, unde 111 familii de jeleri contractau 2 451 de sape de vie [1].

În ținuturile păduroase o suprafață considerabilă o ocupau livezile de pruni. Astfel la Buteni 125 de familii plăteau dijmă pentru 102 2/4 iugăre de livezi de pruni. Cei 15 iobagi ai comunei Groși plăteau dare pentru 12 3/4 iugăre de livezi de pruni, 19 iobagi din Iarcoș pentru 9 3/4 iugăre de livadă de pruni, cei 26 iobagi din Iacobeni pentru o livadă de pruni de 10 3/4 iugăre etc. [2].

Deci, dacă pe baza celor arătate vrem să zugrăvim tabloul împărțirii hotarelor din comitatul Arad de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, putem constata că pe lîngă gospodărirea cu două asolamente, obișnuită în teritoriile de la șes, și gospodărirea obișnuită în regiunile păduroase, majoritatea hotarelor o ocupau imașurile și pădurile comune.

Aceste pămînturi comune aparțineau parte suprafeței anumitor comune, parte însă erau proprietăți comune uriașe, aflate în folosință liberă; ele formau baza gospodăririi comune a mai multor sate. Aceasta se referă în primul rînd la imașuri și la pîrloage, a căror proporție nici măcar aproximativă nu ne este dată în reglementarea urbarială terezіană [3]. În comunele domeniilor camerale, conscripțiile se mulțumesc doar să arate că păşunea comună acoperă necesitățile șeptelului de vite [4]. Este evident că în acest caz avem de-a face cu o rămășiță a obștei de odinioară. O parte a acestor pămînturi pîrloage de o întindere foarte mare, era de multe ori sub apă, dar cînd reglementarea cursului rîului Criș dintre anii 1810—1820 a pus la adăpost de la inundații mari teritorii, au pornit și aici lucrările de ameliorare a pămîntului și o parte a ajuns în folosința iobagilor [5], sau a sporit imașurile comune, dînd prilejul mai tîrziu, cînd s-au desfășurat alodizările, la liberă expropiere a acestor teritorii.

Nici situația ținuturilor păduroase nu era alta. Exceptînd pădurile de pe cursul Mureșului, care aparțineau inspectoratului silvic erarial din Miniș, în cele mai multe locuri, dar în primul rînd în Munții Zărandului, satele domeniilor erariale le foloseau în comun și ocupau din ele pentru defrișare cît doreau. Este evident că dăm aici peste aceeași particularitate a comunității de pămînt, pe care a constatat-o Trocsányi Zsolt în pădurile Munților de Aramă în comitatul Crasna [6].

---

[1] Bibl. Centr. Arad, Conscripțiile urbariale ale comunei Ghioroc din 1772.

[2] Ibidem, Comunele Buteni, Groși, Iarcoș, Iacobeni.

[3] Regulamentul urbarial din 1772, punctul 4.

[4] „Pascuum comuni oculato per nos reviso, et pro sufficienti adiuventi Colonis praestationem Butyri incumbre declaravimus". Bibl. Centr. Arad, Conscripțiile urbariale ale comunei Mișca din 1772.

[5] Pînă în anul 1808 în domeniul din Gyula după canalizările de pe Criș s-au eliberat 2 000 iugăre, pe teritoriul domeniului din Kétegyháza 8 408 iugăre, pe hotarele Kesejös, Feketeér, Csapodomb 287 iugăre, folosite mai mult de iobagi pentru fînețe și arături. Arh. St. Arad, Acta Congregationum, 1055/1818.

[6] Trocsány Zsolt, *Az erdélyi parasztság története. 1790—1949*, Budapest, 1956, p. 76.

www.dacoromanica.ro

Pădurile domeniilor particulare aparțineau de fapt regaliilor feudale (ghindăritul, tăierea lemnelor, păşunatul în pădure etc.), practic însă hotarele satului nici aici nu erau despărțite.

## DESȚELENIREA HOTARELOR COMUNE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-lea

În comitatul Arad, chiar şi după donațiile din secolul al XVIII-lea au rămas în administrația erarială corpuri de proprietăți foarte mari, compacte. Acest fapt a făcut posibil ca gospodărirea alodială de mari proporții să se dezvolte mai tîrziu, drept consecință iobăgimea putea să continue liber, desțelenirea hotarelor comune. În circulația de mărfuri în formare şi mai ales în faza de început, în comitatul Arad feudalii se străduiau să organizeze producția agricolă pentru piață. Iobăgimea înstărită, producătoare de cereale marfă, s-a format mai întîi pe domeniile erariale. Gospodărirea erarială se sprijinea încă pe servituțile iobăgeşti. Aceasta nu înseamnă însă, că formarea iobăgimii producătoare de marfă n-ar putea fi observată şi pe domeniile particulare. Aici însă procesul s-a desfăşurat mai ales în oraşele de cîmpie şi a contribuit în mare măsură la pauperizarea completă a unei importante pături a iobăgimii.

Spre deosebire de rezultatele cercetărilor de pînă acum din Republica Populară Ungară, care dovedesc o micşorare, respectiv o ciuntire a pămînturilor iobăgeşti, caracteristica cea mai importantă a agriculturii arădene pînă la 1820 constă în faptul că iobăgimea ia în exploatare pîrloage de întindere uriaşă. După datele statistice ale conscripțiilor din 1791, 1799—1802, reiese în mod clar, că în perioada dintre conscripțiile urbariale din 1771 şi noile conscripții de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cantitatea pămînturilor iobăgeşti a crescut deosebit de mult. Iată de pildă situația din 15 comune de pe şes:

| Comuna | Num. fam. iobagi | | Num. sesiilor | | Med. pe gosp. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1771 | 1801 | 1771 | 1803 | 1871 | 1802 |
| 1. Adea (dom. cameral) | 61 | 154 | 23 | 46 | 0,37 | 0,30 |
| 2. Mişca (dom. cam.) | 127 | 171 | 31 4/8 | 69 1/8 | 0,25 | 0,40 |
| 3. Chişineu (dom. cam.) | 133 | 154 | 22 4/8 | 52 | 0,17 | 0,33 |
| 4. Sintea Mare (dom. cam.) | 87 | 254 | 18 6/8 | 73 | 0,22 | 0,29 |
| 5. Cintei (dom. cam.) | 143 | 204 | 22 3/8 | 61 3/8 | 0,16 | 0,30 |
| 6. Semlac (dom. cam.) | 153 | 453 | 26 | 227 3/8 | 0,17 | 0,50 |
| 7. Ternovo (dom. cam.) | 136 | 236 | 36 6/8 | 60 | 0,27 | 0,26 |
| 8. Măderat (dom. cam.) | 146 | 258 | 21 4/8 | 61 5/8 | 0,15 | 0,24 |
| 9. Agriş (dom. cam.) | 105 | 153 | 16 | 25 | 0,15 | 0,17 |
| 10. Sintana (dom. Fekete) | 254 | 366 | 108 | 214 | 0,42 | 0,55 |
| 11. Comlăuş (dom. Fekete) | 157 | 215 | 109 5/8 | 134 4/8 | 0,70 | 0,64 |
| 12. Socodor (dom. Haruckern) | 226 | 293 | 68 1/8 | 190 2/8 | 0,47 | 0,84 |
| 13. Sicula (dom. Péterffy) | 57 | 219 | 8 2/8 | 60 2/8 | 0,15 | 0,27 |
| 14. Gurba (dom. Pétcrffy) | 49 | 131 | 7 3/8 | 41 3/8 | 0,15 | 0,32 |
| 15. Chereluş (dom. Péterffy) | 44 | 157 | 6 1/8 | 41 | 0,16 | 0,38 |
| Total | 1 878 | 3 418 | 535 7/8 | 1 356 7/8 | 0,26 | 0,38 |

www.dacoromanica.ro

După cum se vede numărul sesiilor iobăgeşti din cele 15 comune a crescut de la 553 7/8 la 1 356 7/8 [1]. Pretutindeni s-au format sesiile legale, prescrise de urbariu de 26—28—30—32 de iugăre, conform clasei în care a fost repartizată comuna respectivă. Tot atunci s-a schimbat şi media de pământ ce revenea unui iobag. Astfel, în 1772 revin unui iobag în general 0,26 sesii. În 1802 această medie se ridică la 0,38 sesii. Dar proporţia participaţiei la sesii nu oglindeşte în deplină măsură schimbările de mari proporţii, care au urmat în cultivarea hotarelor. Cea mai importantă schimbare se poate observa în mărirea cantităţii pământurilor arabile:

| Comuna [2] | Intravilane (măsuri) | | Arături (iugăre) | | Fînețe (cosituri) | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 |
| Adea | 52 3/4 | 248 | 384 1/4 | 1 552 1/8 | 560 | 501 2/8 |
| Mîsca | 24 1/8 | 156 | 382 1/4 | 2 331 1/8 | 895 | 825 |
| Chişineu | 39 6/8 | 231 | 591 1/2 | 1 456 | 560 | 624 |
| Sintea Mare | 39 2/4 | 321 | 404 2/4 | 1 898 | 343 | 876 |
| Cintei | 170 3/8 | 122 3/4 | 644 1/4 | 1 781 3/4 | 120 | 958 1/4 |
| Semlac | 64 1/4 | 680 | 737 1/4 | 5 944 1/4 | 580 | 2 654 4/8 |
| Tîrnova | 175 4/8 | 120 | 862 1/4 | 1 680 | 817 | 730 |
| Măderat | 459 7/8 | 1 252 | 600 1/2 | 1 508 7/8 | 319 1/2 | 268 4/8 |
| Agriş | 297 | 562 | 291 | 698 7/8 | 265 | 330 |
| Sîntana | 422 3/4 | 611 | 3 166 | 5 538 | 1 411 | 2 497 |
| Comlăuş | 202 | 323 | 3 108 2/4 | 3 471 | 1 435 1/4 | 1 605 5/8 |
| Socodor | 121 2/4 | 305 | 1 692 2/4 | 5 153 4/8 | 1 014 | 2 076 |
| Şicula | 73 3/4 | 121 | 155 1/4 | 1 694 | 232 | 762 |
| Gurba | 53 3/4 | 241 | 153 | 1 285 3/4 | 171 | 469 |
| Chereluş | 17 2/4 | 196 | 120 1/2 | 1 167 3/8 | 114 | 446 |
| Total | 2 214 3/8 | 5 489 3/4 | 13 489 3/4 | 37 142 2/8 | 8 836 6/8 | 15 623 7/8 |

În timp de 30 de ani deci, intravilanele au sporit de la 2 214 3/8 „măsuri de Pojon" la 5 489 3/4 de măsuri, terenurile arabile au sporit de la 13 489 3/4 iugăre la 37 142 2/8 iugăre, iar fînețele de la 8 836 6/8 cosîturi la 15 623 1/8 cosituri. În procente, sporirea la intravilane e de 149 la sută, la terenurile arabile 191, iar la locurile de cosit de 83 la sută.

Tot atunci raportul suprafeţelor de hotare cultivate ne dă următorul indice (în procente):

| Intravilane | | Teren arabil | | Fîenţe | |
|---|---|---|---|---|---|
| 1 772 | 1 802 | 1 772 | 1 802 | 1 772 | 1 802 |
| 5,7 | 6.5 | 70,7 | 77,5 | 23,6 | 16 |

Trebuie să luăm în considerare însă şi faptul că în ţinuturile de şes, la sfîrşitul secolului a cîştigat teren şi gospodărirea alternantă cu trei asolamente, ceea ce dovedeşte o mai accentuată producţie de cereale.

[1] Bibl. Centr. Arad, Conscripţiile urbariale din comunele Adea, Mişca, Chişineu-Criş, Cintei, Sîntea-Mare, Semlac, Tîrnova, Măderat, Agriş, Sîntana, Comlăuş, Socodor, Sicula, Gurba, Chereluş, din anii 1772, 1785, 1791, 1802.

[2] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Dar dezvoltarea de mari proporţii ce se poate observa în producţia de cereale n-a provenit exclusiv din utilizarea întinselor pîrloage din hotarele satelor. În mai multe comune, de ex. Tîrnova, Adea, Mîsca, Măderat şi altele, creşterea suprafeţelor arabile s-a făcut în detrimentul locurilor de cosit. Acesta însă nu este un fenomen general şi utilizarea locurilor de cosit devine un fenomen tipic în urma închiderii hotarelor comune şi a întinderii alodiilor [1]. Este însă fără îndoială că proporţia locurilor de cosit scade deja în multe locuri, nu numai în cifra absolută ci şi pe gospodării iobăgeşti (în medie pe sesii de la 18,3, cosituri la 11,2 cosituri, pe gospodării iobăgeşti în medie de la 4,13 cosituri la 4,09 cosituri).

În privinţa cifrelor absolute, desţelenirea hotarelor comune în regiunile păduroase s-a făcut într-o măsură şi mai mare. În aceste sate numărul familiilor de iobagi în timp de 30 de ani s-a dublat, ba în mai multe locuri s-a şi întreit. Iată cum s-au format proprietăţile iobăgeşti în 18 comune din Munţii Zărandului între anii 1772—1802 :

| Comuna | Numărul familiilor | | Numărul sesiilor | | Media pe un iobag | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 |
| Berindia | 20 | 41 | 2 6/8 | 13 3/8 | 0,14 | 0,37 |
| Neagra | 19 | 57 | 3 3/8 | 12 3/8 | 0,18 | 0,22 |
| Igneşti | 12 | 39 | 1 7/8 | 14 3/8 | 0,14 | 0,37 |
| Iercoşeni | 18 | 25 | 2 5/8 | 5 1/8 | 0,14 | 0,20 |
| Feniş | 8 | 63 | 1 | 18 1/8 | 0,12 | 0,28 |
| Dulcele | 7 | 16 | 1 2/8 | 7 1/8 | 0,18 | 0,50 |
| Dumbrăviţa | 23 | 48 | 7 7/8 | 21 | 0,34 | 0,44 |
| Honţişor | 16 | 54 | 2 | 10 6/8 | 0,12 | 0,20 |
| Hodiş | 46 | 65 | 8 1/8 | 21 | 0,18 | 0,32 |
| Iacobeni | 12 | 60 | 1 5/8 | 15 3/6 | 0,13 | 0,25 |
| Vineşti | 29 | 35 | 3 6/8 | 9 2/8 | 0,13 | 0,16 |
| Bătuţa | 12 | 16 | 1 6/8 | 6 1/8 | 0,15 | 0,39 |
| Conop | 30 | 87 | 4 | 25 2/8 | 0,13 | 0,30 |
| Căpruţa | 42 | 68 | 9 1/8 | 14 2/8 | 0,21 | 0,27 |
| Buteni | 150 | 246 | 27 7/8 | 68 4/8 | 0,18 | 0,28 |
| Revetiş | 44 | 121 | 7 2/8 | 30 2/8 | 0,16 | 0,25 |
| Minişel | 10 | 42 | 1 2/8 | 12 3/8 | 0,13 | 0,41 |
| Miniad | 20 | 30 | 3 4/8 | 12 3/8 | 0,18 | 0,41 |
| Total general | 518 | 1 113 | 91 3/8 | 321 6/8 | 0,16 | 0,30 |

În ceea ce priveşte cantitatea absolută a terenurilor cultivate situaţia din cele 18 comune s-a format astfel [2] :

Pe baza datelor citate se poate constata deci, că numărul familiilor în timp de 30 de ani a crescut de la 518 familii la 1 113 familii, în timp ce numărul sesiilor cultivate de iobagi s-a ridicat de la 91 3/8 sesii la

[1] Plîngeri în acest sens după 1802, vezi jalba iobagilor Selejan la 21 august 1820. Arh. St. Arad, Acta Congr. 1064/1820.

[2] Pe baza conscripţiilor urbariale ale comunelor Berindia, Neagra, Igneşti, Iercoşeni, Vineşti, Feniş, Dulcele, Dumbrăviţa, Honţişor, Conop, Hodiş, Iacobeni, Vineşti, Batuţa, Buteni, Capruţa, Minişel, Miniad din anii 1772, 1785, 1791, 1802. Bibl. Centr. Arad.

www.dacoromanica.ro

| Comuna | Intravilane (măs.) | | Arături (iug.) | | Fineţe (cosituri) | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 |
| Berindia | 47,5 | 26,7 | 55 | 374,6 | 53 | 160 |
| Neagra | 6,7 | 24,7 | 115 | 371,2 | 40,5 | 148,5 |
| Igneşti | 3,5 | 28,7 | 66 | 431,2 | 21 | 172,5 |
| Iercoşeni | 7,5 | 148,0 | 69 | 118,4 | 78 | 49,5 |
| Feniş | 8 | 36,2 | 16 | 503,7 | 32 | 217,5 |
| Dulcele | 25 | 15 | 24 | 240 | 33 | 90 |
| Dumbrăviţa | 58,8 | 135,8 | 172 | 358,2 | 236,5 | 554,2 |
| Honţisor | 16,7 | 21,2 | 53 | 344 | 35 | 129 |
| Hodiş | 57,2 | 759,2 | 227 | 382 | 161,5 | 157,8 |
| Iacobeni | 8,2 | 30,7 | 47 | 492 | 31,7 | 184,5 |
| Vineşti | 19 | 171 | 57 | 266 | 101 | 576 |
| Bătuţa | 8,8 | 52 | 65 | 132 | 31 | 110,5 |
| Conop | 36,5 | 195 | 51 | 661 | 139 | 232 |
| Buteni | 230,5 | 136 | 893 | 1 918 | 542 | 822 |
| Căpruţa | 142,2 | 264 | 116 | 429 | 277,5 | 162,3 |
| Revetiş | 90,2 | 181 | 213 | 847 | 109 | 302,5 |
| Minişel | 7,8 | 112,5 | 21 | 338,6 | 41 | 132 |
| Miniad | 6 | 24,8 | 108 | 371,5 | 36 | 148,4 |
| Total general | 780,1 | 2 362 5 | 2 368 | 8 618,4 | 1 988,7 | 4 349,2 |

321 6/8 sesii (sporirea 345 %). Cantitatea intravilanelor a sporit de la 780, „măsuri de Pojon" la 2 362,5 „măsuri", terenurile arabile de la 2 368 iugăre la 8 618,4 iugăre (sporirea 327%), iar locurile de cosit de la 1 998,2 cosituri la 4 349, 2 cosituri (sporirea 227 %). Creşterea locurilor de cosit nici aici nu este proporţională cu sporirea terenurilor arabile, totuşi proporţiile de creştere sînt mai considerabile decît în ţinuturile de şes, ceea ce dovedeşte intensitatea creşterii animalelor. Dar creşterea terenurilor arabile face verosimil faptul că la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în urma defrişărilor de mari proporţii iobăgimea din Munţii Zărandului a pornit pe drumul de ieşire din economia naturală feudală. Această afirmaţie este întărită şi de proporţia participanţilor la sesii. În comparaţie cu şesul, proporţia sesiilor de optime e încă mai mare. Iată situaţia din 15 comune de la şes şi din 18 comune amintite aflate în ţinuturile păduroase :

| Regiunea | | 1/8 sesii | | 2/8 sesii | | 3/8 sesii | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 |
| Cîmpia | no. | 890 | 345 | 476 | 1802 | 175 | 162 |
| | % | 46,8 | 9,2 | 25,3 | 50,7 | 9,3 | 4,7 |
| Regiunile păduroase | no. | 366 | 301 | 100 | 490 | 37 | 109 |
| | % | 71 | 27,1 | 19,4 | 44,1 | 7,2 | 12,5 |

Conscripţiile militare din 1803 din comitatul Arad ţin în evidenţă 280 079 iugăre teren arabil şi locuri de cosit în stăpînirea familiilor de iobagi [1].

[1] Arh. St. Arad, Acta Congr. 1066/1820.

www.dacoromanica.ro

| Regiunea | | 4/8 sesii | | 5/8—7/8 sesii | | 1—3 sesii | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 | 1772 | 1802 |
| Cîmpia | no. | 96 | 758 | 133 | 185 | 93 | 297 |
| | % | 4,6 | 21 | 7,1 | 6,2 | 2,4 | 4,5 |
| Regiunile păduroase | no. | 9 | 103 | 3 | 59 | — | 19 |
| | % | 1,8 | 9,2 | 0,6 | 5,3 | — | 1 |

La începutul secolului al XIX-lea, din cauza ocupărilor de pămînt de proporţii nelimitate, cultivarea şi împărţirea hotarelor comune prezintă încă un aspect tulbure şi nereglementat. Cu toate acestea au urmat schimbări apreciabile atît sub raport juridic cît şi practic.

Această schimbare se manifestă în primul rînd în lichidarea continuă a rămăşiţelor comunităţii de pămînt. Începînd cu 1785 pădurile comune ajung în mare parte în folosinţa proprietarului feudal şi satele sînt sau complet lipsite, sau tot mai mult împiedicate în exercitarea drepturilor de a folosi ghinda, de a tăia lemne şi de a păşuna în pădure. Practic aceasta însemna exproprierea completă a pădurilor în favoarea proprietarului feudal. O consecinţă directă a acestui fapt a fost şi oprirea defrişărilor. Exproprierea pădurilor comune însemna închiderea hotarului satului şi începînd cu primii ani ai secolului al XIX-lea în ţinuturile păduroase numărul sesiilor rămîne permanent.

Pe pîrloagele din cîmpie folosite liber mai înainte, cucereşte de asemenea teren proprietatea particulară. Cît timp desţelenirile de hotar s-au petrecut în imediata vecinătate a satului, aceste pămînturi au fost înscrise fără întîrziere în inventarul sesiilor iobăgeşti, cînd însă desţelenirea a făcut cultivabile noi şi noi suprafeţe risipite în hotarul mai îndepărtat al satului şi pe „praediumurile" fără stăpîn, chiar şi pe terenurile domeniilor erariale, s-au produs situaţiile cele mai încurcate. Şi alodiul a fost atras în defrişare şi desţelenire, şi suprafeţele cultivabile alodiale au fost arendate în condiţii avantajoase (mai multe ori în loc de nona şi zeciuiala numai „septima"). Altădată aceste teritorii s-au amestecat cu teritoriile defrişate iobăgeşti a căror situaţie juridică era nedecisă. Astfel se explică de ce a crescut tot mai mult cantitatea pămînturilor aşa-zise „remanenţiale", după conscripţiile din 1785—1787, pe baza cărora proprietarul de pămînt pretinde în loc de nona şi zeciuiala, laolaltă a cincea parte (ötöd)[1].

Conscripţiile din 1802 recunosc însă şi întăresc raporturile de proprietate, ce s-au format în urma defrişărilor şi desţelenirilor pămînturilor în pîrloagă, şi numai în mod sporadic fac încercări în vederea reglementării hotarelor satelor. Aceasta o dovedeşte între altele şi faptul că iobăgimea pune în cultivare, deocamdată fără a întîmpina vreun obstacol, o mare cantitate de terenuri, devenite cultivabile, în urma acţiunii de canalizare

[1] Arh. St. Arad, Inquisitiones, fasc. 14. Jalba iobagilor din Sîntana la 21 iulie 1801.

www.dacoromanica.ro

a Mureşului şi a Crişurilor [1]. Cea mai mare parte a acestor terenuri se transformau în fînețe, sau erau cultivate cu tutun.

## EXTINDEREA GOSPODĂRIRII ALODIALE ŞI REGLEMENTAREA HOTARELOR COMUNE

Am văzut că alodiul feudal, în împrejurările specifice ale Aradului, pînă la începutul secolului al XIX-lea nu s-a ridicat la o importanță decisivă şi baza producției o formau în mod neschimbat gospodăriile iobăgeşti.

Cerințele crescînde de cereale din perioada războaielor napoleoniene însă, au dat impuls şi în aceste teritorii, dezvoltării producției de marfă agricolă. Aceasta aduce cu sine schimbarea întregului sistem de gospodărire a marii proprietăți. Marea proprietate, devenind interesată în producția de mărfuri, se străduieşte să atragă în directa sa folosință pămînt cît mai mult şi astfel să închidă hotarul pămînturilor iobăgeşti. Dar înrăutățirea simțitoare a situației iobăgimii a urmat atunci, cînd începînd cu primii ani ai secolului al XIX-lea, a fost dată în vînzare marea parte a întinselor domenii erariale. În 1809 încă 544 832 iugăre de pămînt erau în administrarea erariului, exceptînd podgoriile mai mici şi domeniile mai mărunte care între 1802 şi 1809 au ajuns în posesiuni particulare [2]. Între 1810 şi 1841 însă majoritatea absolută a terenurilor a fost vîndută şi noii proprietari au trecut fără întîrziere la remăsurarea şi reglementarea hotarelor comune. Executarea noii „hotărnicii" s-a săvîrşit sub completă dirijare a proprietarilor de pămînt. În cursul acesteia unii proprietari au luat ca bază, conscripțiile din 1802, alții în schimb pe cele din 1787, sau chiar pe cele din 1772; au pus să se măsoare din nou toate pămînturile iobăgeşti şi teritoriile situate dincolo de acestea, înțelegînd şi pămînturile obținute prin defrişări şi le-au declarat teritorii ale alodiului. Aşa s-a întîmplat între 1824—1831 în cele 11 comune ale domeniului din Chişineu-Criş ale arhiducelui Iosif [3], între 1830—1841, pe domeniile Dietrich din Pîncota [4], din 1821 pe domeniul Atzél [5].

Punerea în vînzare a domeniilor erariale a exercitat o influență hotărîtoare asupra dezvoltării capitaliste a agriculturii arădene. Totodată întinsele proprietăți în formare au schimbat complet şi structura hotarelor satelor.

Noii proprietari au înfăptuit în primul rînd separarea completă a pămînturilor urbariale şi alodiale. Ca bază pentru aceasta au servit conscripțiile din 1771—1772, sau cele din 1787, eventual cele din 1798—1802.

---

[1] Vezi nota 1 de la p. 14.

[2] În anul 1804 David Bochdanovits cumpără comuna Cavna, în 1808 comunele Brusturesc, Dulcele, Zimbru; în 1801 familia Gyulay cumpără comuna Panatul Nou; în anul 1806 familia Königsegg cumpără comunele Sebiş, Prezeşti, Igneşti, Donceni, Miniad, Govoşdia şi Berindia; în anul 1804 Br. Névery cumpără comuna Vărşand etc.

[3] Comunele Chişineu-Criş, Iermata Neagră, Adea, Mişca, Cintei, Sintea Mare, Nădab, Somoş, Pădureni, Zerindul Mare, Grăniceri (Otlaca), Siclău.

[4] Comunele Pîncota, Cherechiu, Seleuş, Cigerel, Măderat, Musca, Agriş, Almaş, Arăneag, Buteni, Chisindia, Apateu.

[5] Comunele Sicula, Iermata, Ineu, Gurba, Mocrea.

www.dacoromanica.ro

Indiferent de conscripția de care ar fi fost vorba nici una nu mai oglindea de fapt situația reală, fiindcă am văzut că practic mai înainte n-au împiedicat întinderea pământurilor iobăgești. În acele comune, unde conscripțiile urbariale anterioare n-au stabilit alodiul, acum noii proprietari au rupt în mod arbitrar pentru alodii teritorii mai mici sau mai mari din pământul obștesc al satului. Toate aceste fapte au lovit crunt satele iobăgești în mai multe rînduri și au transformat situația cultivării hotarelor spre paguba iobăgimii. În primul rînd, prin hotărnicirea severă a pământurilor iobăgești, toate pîrloagele au fost declarate pământuri alodiale, și astfel satele nu s-au mai putut întinde. Pe de altă parte, prin acte arbitrare, au fost serios ciuntite și pământurile care mai înainte erau în folosință iobăgească. Pământurile defrișate, unde a fost posibil, au fost luate înapoi de moșieri. Astfel, de exemplu, în cele 11 comune de pe domeniul arhiducelui din Chișineu-Criș, cu toate că în timpul administrării camerale, conscripțiile din 1798—1802 au recunoscut dreptul iobagilor asupra defrișărilor, executate între timp de către iobăgime, arhiducele a pus să se măsoare pentru iobăgime numai teritoriul corespunzător numărului sesiilor cuprinse în conscripțiile tereziane, iar teritoriul rămas l-a alipit alodiului. La fel au fost luate și pământurile aflate în mîna jelerilor. Din această cauză, numărul sesiilor a scăzut la Adea de la 46 la 24 2/8, la Mișca de la 69 1/8 la 31 4/8[1]. Fînețe și terenuri arabile de mare întindere au ajuns în mîna alodiului. În Adea 806 iugăre de pământ arabil și 303 iugăre fînețe, la Mișca 1742 de iugăre teren arabil și 453 de iugăre fînețe au fost sustrase folosinței iobagilor. În Adea au fost ciuntite și intravilanele. Cele mai mari teritorii au fost rupte totuși din pășunile comune. Astfel, din pășunea comună din Șiclău cele mai bune 800 de iugăre, întreaga cîmpie Kéthalom, a fost răpită pentru domeniu [2]. La Otlaca (Grăniceri) au răpit 800 de iugăre pășune pe seama alodiului [3]. La Mișca, iobagii au intentat proces urbarial împotriva moșierului pentru 318 iugăre și 300 stînjeni pătrați de pășune, iar la Adea pentru 508 iugăre pășune răpită [4].

Date asemănătoare aflăm și pe domeniul de la Sebiș al familiei Königsegg, unde pământurile aflate în posesia iobăgimii în raport cu datele din 1791 de asemenea s-au micșorat cu toate că numărul iobagilor, în general, a crescut. Astfel la Slatina numărul sesiilor a fost ciuntit cu 2 2/8 sesii, la Donceni cu două sesii, la Miniad cu 1 sesie etc [5].

În cursul alodizărilor, toate pământurile au fost remăsurate. Cu această ocazie tarlalele, în foarte multe cazuri și hotarele comunelor, sesiile iobăgești, fînețele etc., au fost distribuite în altă parte, decît unde fuseseră anterior. Feudalul s-a străduit să rețină pentru sine teritoriile de calitate mai bună și a lăsat la dispoziția satului pământurile de calitate

[1] Bibl. Centr. Arad, Conscripțiile urbariale ale comunelor Adea și Mișca din anii 1802 și 1831.

[2] Palugyay, *Békés megye leirása*, Pest, 1855, p. 177.

[3] *Ibidem*, p. 366.

[4] Bibl. Centr. Arad, Conscripțiile urbariale ale comunelor Adea și Mișca din anii 1802 și 1831.

[5] Bibl. Centr. Arad. Conscripțiile urbariale ale comunelor Donceni, Slatina, Miniad din anii 1802 și 1831.

www.dacoromanica.ro

mai slabă. Toate acestea au provocat vii mişcări iobăgeşti în numeroase comune.

Noile reglementări de hotare au unificat cultivarea hotarelor. Sesiile de dată mai nouă cu loturile lor risipite, fineţele desţelenite au fost grupate după sistem nou. În satele de cîmpie, în cele mai multe cazuri, au fost măsurate separat şi pămînturi pentru cînepişti. S-a păstrat şi pe mai departe sistemul „sesiilor libere" (fundus liber)), aflate în folosinţa comunei şi a bisericilor deşi unde s-a putut, feudalii le-au ciuntit şi pe acestea [1].

Un exemplu tipic al reglementării hotarelor satului între 1818—1831, îl oferă harta din 1819 a reglementării hotarului comunei Chereluş:

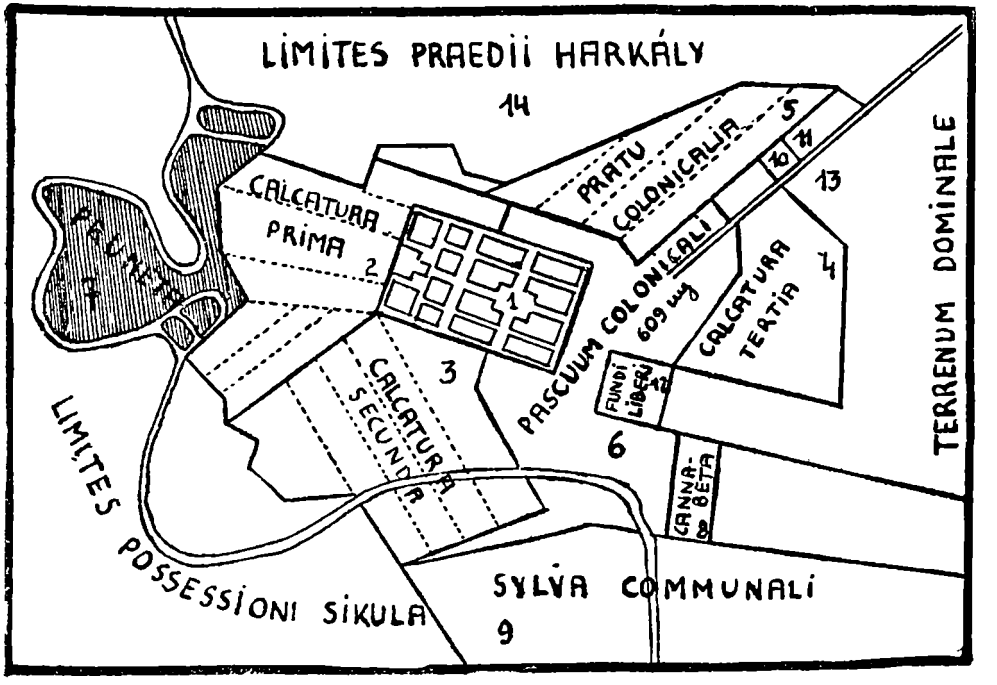


*Reglementarea hotarului comunei Chereluş (1819):*
1) Intravilarele, 2) Calcatura I, 3) Calcatura II, 4) Calcatura III, 5) Fineţele, 6) Păşunea comunală, 7) Pruniţte, 8) Cînăpişte, 9) Pădurea comunală, 10) Pămîntul bisericesc, 11) Păşunea pentru taurul comunei. 12) Seşii libere (fundu liber, 13) Alodiul, 14) Pusta Harkály.

Din această hartă de reglementare a hotarului se poate vedea clar că alodiul a fost măsurat pe cele mai bune pămînturi, în apropierea cînepiştilor, pe cînd tarlalele iobagilor cad în direcţia terenurilor supuse eroziunii şi a locurilor de mai slabă calitate provenite din defrişări anterioare.

[1] Arh. St. Arad, Acta Congr. 1437/1820. Tabel despre ciuntirea sesiilor parohiale din plasa Sebiş.

www.dacoromanica.ro

A fost complet închis şi hotarul aşa-numitei Pusta Harkály, pe care mai tîrziu proprietarul de pămînt a arendat-o. Surprinzătoare a fost şi restrîngerea extremă a păşunilor comunale (609 iugăre). Tot atunci corespunzător dezvoltării producţiei de mărfuri a alodiului, imediat lîngă alodiu au fost designate şi loturile de casă reţinute pentru jeleri.

La reglementarea domeniului de la Chişineu-Criş arhiducele József a reorganizat hotarele satelor într-un mod şi mai temeinic. Cu prilejul reglementării domeniului, arhiducele a pus să se execute lucrări de canalizare de mari proporţii, în cursul cărora au fost colonizate în altă parte nu numai sesiile iobăgeşti, situate pe traseul lucrărilor, ci cîteodată întregi grupe de colonizare, ba chiar şi sate au fost strămutate. Satul Somoş, de exemplu, a fost strămutat la Nădab, unde li s-au măsurat 18 7/8 sesii conform conscripţiilor din 1771, cu 26 de iugăre, fără ca să se fi dat însă noii colonii de iobagi o păşune corespunzătoare [1].

Introducerea gospodăririi alodiale a unificat hotarele de sat dar în folosinţa hotarelor şi de aci înainte s-au produs schimbări substanţiale. Paralel cu sporirea populaţiei intravilanele şi sesiile s-au mărunţit. Din sesiile de două „măsuri de Pojon" de mai înainte abia au rămas cîteva. Mai ales în centrul satelor s-au mărunţit intravilanele. În anii de mai tîrziu, în mai multe cazuri au fost rupte locuri de casă şi din păşunile comunei, a căror mărime se schimbă după comună şi după momentul parcelării.

A doua schimbare importantă s-a produs în fărîmiţarea treptată a fîneţelor. Economia bănească în dezvoltare a dus şi la sporirea cerinţelor de cereale. Şi astfel, nu peste mult au început desţelenirea fîneţelor. Aceste suprafeţe de obicei le-au semănat cu porumb.

Transformarea completă a cultivării hotarelor a fost impusă de cultivarea alodiilor conform cerinţelor dezvoltării forţelor de producţie. Pe lîngă creşterea în proporţie mare a oilor pentru obţinerea unor cantităţi mari de lînă [2], s-au înfiinţat grădinării, întinse culturi de tutun, livezi de pomi, noi terenuri cu vii. Începe cultura de cereale de mari proporţii. Proporţional cele mai mici schimbări se produc în cultivarea terenurilor cu vii. Multe trăsături străvechi au păstrat şi pe mai departe satele mici, aflate în mijlocul pădurilor.

Alodizările şi reglementările de hotare de la începutul secolului al XIX-lea au schimbat total nu numai structura hotarelor de sat, ci au provocat schimbări decisive în sistemul cultivării hotarelor şi al agriculturii, în dauna creşterii vitelor. În cadrul acesteia din urmă cîştigă teren metoda de creştere a vitelor bazată pe nutrit.

---

[1] Bibl. Centr. Arad, Conscripţiile urbariale din Nădab.

[2] Creşterea oilor pentru lînă pe domeniul arhiducelui Iosif după 1821. Acţiunea de creştrea oilor a lui Algyay din Sebiş şi Bocsig, Arhiva Muzeului Revoluţionar 1848/49 din Arad. Actele procesului Algyay.

www.dacoromanica.ro

# НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УЕЗДЕ АРАД ПОСЛЕ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ 1771—1772 ГГ.


## РЕЗЮМЕ

Автор констатирует, что на основании земельной переписи 1782 г. земли арадских общин можно разделить на 3 категории: первая категория охватывает земельные участки крепостных крестьян; во вторую категорию входят аллодиальные земли; к третьей относятся невозделанные земли сел. Распродажа казенных земельных владений оказала решающее влияние на капиталистическое развитие арадского сельского хозяйства. Обширные формирующиеся владения полностью изменили земельную структуру сел. На основании переписей 1771—1772, 1787 или 1798—1802. гг. новые собственники полностью отделили аллодиальные и городские земли.

Введение аллодиального хозяйства унифицировало сельские земли, но после этого в их использовании произошли существенные изменения. Прежде всего это касалось измельчания участков пахотной земли, принадлежащей селам, а также и постепенного дробления лугов. Полное преобразование в обработке земельных участков было вызвано и соответствующей тому времени обработкой аллодов. Наряду с выращиванием овец в широком масштабе для получения больших количеств шерсти население начало заниматься овощеводством, табаководством, разведением садов, площади под виноградники были увеличены.

Аллодизация и урегулирование земельных участков в начале XIX в. полностью изменили не только земельную структуру сел, но и вызвали решающие изменения в системе культивирования земли в ущерб животноводству. Что касается последнего, то в его рамках начинает преобладать животноводство, основанное на откорме.


# CERTAINS PROBLÈMES CONCERNANT LE DÉVELOPPEMENT DE L'AGRICULTURE DANS LE DÉPARTEMENT D'ARAD APRÈS LE RÉGLEMENT CADASTRAL DE 1771—1772


## RÉSUMÉ

L'auteur constate, sur la base des enregistrements municipaux de 1782, que les territoires des communes du département d'Arad peuvent être classifiés en trois catégories: une catégorie qui comprend les terrains habités par les paysans serfs, une deuxième dans laquelle sont inclus les terrains allodiaux et une troisième catégorie qui renferme les terres non cultivées de l'intérieur des bornes étendues des villages.

La mise en vente des domaines de l'Etat a exercé une influence décisive sur le développement capitaliste de l'agriculture de cette région. Les grandes propriétés en cours de formation ont complètement modifié la structure des limites des villages. Les nouveaux propriétaires, sur la base des conscriptions de 1771—1772, de 1787 ou de 1798—1802, ont totalement séparé les terres allodiales et municipales.


www.dacoromanica.ro

L'introduction de l'administration allodiale a unifié les limites des villages, mais dans l'utilisation des terrains se sont produits, par la suite, des changements substantiels. Ceux-ci regardent en premier lieu les terrains vagues qui sont devenus de plus en plus petits et l'émiettement des prairies. La transformation complète de la culture des terrains a été aussi imposée par la culture, conforme à l'époque, des allodiaux. En même temps que l'accoroissement de l'élevage des moutons en vue d'obtenir de grandes quantités de laine, on a créé des jardins potagers, de vastes cultures de tabac, des vergers et de nouveaux vignobles.

La transformation de certains terrains en allodiaux et les réglementantions des limites des communes au début du XIX-e siècle ont totalement modifié non seulement la structure des bornes des villages, mais ils ont aussi provoqué des changements décisifs dans le système de la culture des territoires et de l'agriculture, au détriment de l'élevage des animaux. Dans le cadre de ce dernier, se développe surtout l'élevage basé sur le fourrage.

www.dacoromanica.ro

# PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÎNIEI"

## DISCUȚII CU PRIVIRE LA RĂSCOALA DIN 1784*

În ziua de 6 iulie a. c., a avut loc discutarea capitolului „Răscoala țăranilor de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan" (ce urmează să apară în vol. III al „Istoriei Romîniei"), capitol întocmit de acad. D. Prodan. Între altele, în acest capitol, autorul subliniază ca o idee esențială faptul că punctul culminant al luptei iobăgimii din Transilvania îl constituie ridicarea iobagilor romîni de la 1784, marcînd totodată și începutul crizei orînduirii feudale însăși. Ea este rezultatul procesului de dezvoltare a raporturilor feudale, cu deosebire a agravării sarcinilor iobăgești. În cronica sa, Gheorghe Șincai arată situația grea a iobăgimii transilvănene : „... Afară de slujbele pe care le făcea domnilor pămînteșci, începînd de luni pînă sîmbătă sara în toată săptămîna de preste tot anul, duminica fiind alta nu se putea lucra, domnii cei pămîntesci pre iobagii săi trimitea cu cărți pe la alți domni" [1]. În culori și mai negre apărea starea iobagului din Transilvania în ochii străinilor : „În general țăranul supus sau iobagul transilvănean, în ce privește starea lui, cel mai nenorocit țăran ce se poate afla undeva pe lume ... Un adevărat sclav al domnului său ... Trebuie să se istovească ca o vită... Împovărarea și apăsarea acestor supuși din partea domnilor lor sînt nesfîrșite și excesele săvîrșite împotriva lor de necrezut", arată un manuscris german de după 1765 [2].

Urmărind înlăturarea feudalismului, țăranii romîni se ridicau în masă împotriva asupririi sociale ; în același timp se ridicau și împotriva asupririi în genere, sub toate formele ei, se ridicau deci și împotriva asupririi naționale și religioase. Ceea ce nu i-a împiedicat să-și lovească dușmanii sau uneltele acestora și cînd erau romîni, și să-și asocieze în luptă iobagii sau sărăcimea de alte naționalități. Pornind la lupta de emancipare socială, țăranii romîni intrau cu toată masa lor și în lupta de emancipare națională, luptau în forme simple, populare, și pentru ridicarea

---

* Text întocmit pentru revista „Studii" de secretariatul științific al vol. III al tratatului de *Istoria Romîniei*.

[1] Gh. Șincai, *Cronica*, II, p. 214.

[2] Cf. N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, III (ed. II), p. 4.



www.dacoromanica.ro

din inferioritate a propriului popor la locul care i se cuvenea. Obiectivele de luptă — arată în încheiere acad. D. Prodan — nu se separau, lupta pentru emanciparea socială trebuia să ducă implicit şi la emanciparea naţională. Participînd la lupta generală împotriva feudalismului, ei participau în acelaşi timp şi la lupta de ridicare a poporului romîn, la rolul care trebuia să-i revină legitim în virtutea greutăţii muncii sale şi a covîrşitoarei sale preponderenţe numerice.

Discuţiile purtate cu prilejul dezbaterii acestui capitol s-au axat îndeosebi în jurul următoarelor probleme: istoriografia răscoalei, condiţiile social-economice ale izbucnirii ei, desfăşurarea evenimentelor din 1784 şi 1785, caracterul antifeudal al răscoalei, caracterul ei naţional, legăturile răsculaţilor cu Ţara Romînească şi Moldova, răsunetul internaţional al răscoalei.

Concluziile expuse de prof. M. Berza, răspunsurile acad. D. Prodan, ca şi părerile celei mai mari părţi a participanţilor la discuţii au subliniat — pentru menţinerea unităţii de redactare a tratatului *Istoria Romîniei* — necesitatea combaterii tezelor greşite ale istoriografiei burgheze cu privire la răscoala lui Horia în capitolul introductiv al volumului.

Cu privire la desfăşurarea răscoalei s-a amintit de unii participanţi la discuţie eventualitatea evidenţierii unor aspecte care să aducă o contribuţie esenţială la înţelegerea răscoalei nu ca o simplă jacquerie, ci — date fiind condiţiile social-economice, dar mai ales condiţiile istorice ale izbucnirii ei în perioada descompunerii feudalismului şi începutul dezvoltării capitalismului în Transilvania — ca o mişcare socială romînească: imensa majoritate a iobagilor sînt romîni, ei se ridică împotriva unei stăpîniri feudale şi de stat de altă limbă, există puternice deosebiri naţionale şi religioase între supuşi şi agresori. Aceste aspecte ale răscoalei ar fi: întrevederile lui Horia cu împăratul Iosif II, agenţii din afară ca de ex. Salis, Popescu-Poperki, precum şi legăturile lui Horia cu ţările romîne de peste munţi [1].

Din raportul ambasadorului Sebastiano Foscarini către dogele Veneţiei, scris la Groswaradin la 4 decembrie 1784 [2], — arată un alt participant la discuţie — aflăm că ţăranii răsculaţi cruţau toate moşiile şi proprietăţile împăratului şi ale supuşilor care depindeau direct de împărat. Acelaşi ambasador, în alt raport [3] datat 26 decembrie 1784, aminteşte că pe lîngă unguri s-au alăturat răsculaţilor şi unii turci. N. Densuşianu publică mărturii documentare din care rezultă că în timpul răscoalei, Cloşca şi Crişan au declarat în comuna Mogoşul că după ce vor nimici pe stăpîni, întreaga ţară va fi cîrmuită de funcţionari romîni [4].

---

[1] Un nobil ungur, Ioan Gyönyösi, scria la 3 februarie 1785: „Hoţii de revoluţionari stăteau în corespondenţă cu ţările vecine, Moldova şi Ţara Romînească, de la care aşteptau ajutor", şi adaugă că treizeci de mii de moldoveni voiau să năvălească în Transilvania prin pasul Ghimeş.

[2] *Hurmuzaki*, IV, 2, p. 134—135.

[3] *Ibidem*, p. 136.

[4] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria*, Buc., 1924, p. 149—150.

www.dacoromanica.ro

În răspunsurile date la aceste intervenţii, acad. D. Prodan a arătat că în ce priveşte întrevederile lui Horia cu împăratul Iosef II nu avem încă pînă azi suficiente date documentare pentru reconstituirea lor. Sînt presupuneri că Iosif II ar fi promis lui Horia îmbunătăţirea situaţiei iobagilor din Transilvania, alţii cred chiar că l-ar fi îndemnat la răscoală; în tot cazul Iosif II — aşa cum rezultă din documentele ce avem pînă acum — nu-şi aduce aminte de nimic, iar măsurile luate de el arată clar că era împotriva răscoalei ţărăneşti. Autorul capitolului discutat arată că s-a ocupat şi chiar a şi scris multe lucruri în problema agenţilor din afară. Despre Salis în enorma documentaţie privind răscoala lui Horia, nu se vorbeşte nimic. Miile de declaraţii luate ţăranilor participanţi la răscoală nici nu-l amintesc. Toată povestea cu Salis s-a ţesut pe baza unui ordin imperial. În ceea ce îl priveşte pe Popescu, acesta este un personaj real; din rapoartele aflate la comandamentul militar i se cunoaşte perfect itinerariul (a fost urmărit de autorităţile din Transilvania). Nu se ştie precis ce rol a avut, totuşi, se poate stabili precis că n-a avut nici un fel de implicaţii în răscoală. Poliţia austriacă urmărea din oficiu pe orice străin. Este adevărat că la un moment dat, în cursul răscoalei, apare un personaj misterios pe care Horia l-ar fi prezentat la Bucium ca pe cineva necunoscut, drept căpitan — avea o şapcă militară — şi de aci a pornit presupunerea că ar fi existat un amestec străin şi că acesta ar trebui să fie în legătură cu Salis ori Popescu. Apariţia unui ofiţer străin pe teritoriul răscoalei, însă, ar fi făcut mare vîlvă printre ţărani, or, ţăranii sînt ascultaţi cu sutele şi miile şi nici unul din ei nu aminteşte măcar de Salis sau Popescu.

Cu privire la caracterul antifeudal şi naţional al răscoalei, participanţii la discuţie au subliniat în întregime caracterul predominant antifeudal al răscoalei lui Horia. Unele aspecte însă din desfăşurarea răscoalei ca, de exemplu, faptul că răsculaţii impuneau botezul ortodox stăpînilor unguri, urmărind să le schimbe şi religia o dată cu starea socială, pe femeile botezate le măritau după ţărani, îmbrăcîndu-le în haine ţărăneşti şi interzicîndu-le să vorbească ungureşte, nu trebuie interpretate ca aparţinînd unei concepţii definite a răsculaţilor de a romîniza pe maghiari. Pentru ţărani botezarea şi îmbrăcarea în haine romîneşti însemna reducerea la egalitate, coborîrea la nivelul lor, la aceleaşi condiţii de viaţă cu ale celor mulţi care sînt romîni. În timpul răscoalei, Cloşca a vorbit de înlocuirea vechilor funcţionari cu funcţionari romîni; în ţinuturile răsculate funcţionarii vechi au fugit sau au fost înlăturaţi, dar la reorganizarea şi reconstituirea unui nou aparat administrativ nu s-a ajuns. Printre ţăranii răsculaţi circula însă vorba că Horia şi Cloşca intenţionau să ţină funcţionari romîni, uneori şi nemţi, fiind vorba de oamenii împăratului. În capitol se vede clar şi argumentat fundamentat caracterul precumpănitor social al răscoalei condusă de Horia, cum de altfel se vede şi caracterul ei naţional, subordonat, determinat oarecum de poziţia socială pe care o aveau masele romîneşti în acea vreme în Transilvania.

Ecoul internaţional al răscoalei conduse de Horia, într-o vreme în care Europa era frămîntată de o puternică stare de spirit revoluţionară

www.dacoromanica.ro

a reținut îndelung atenția participanților la discutarea acestui important capitol al tratatului *Istoria Romîniei*.

S-a arătat de către cercetătorii de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. că în Europa răscoala a fost privită cu multă simpatie de toate cercurile care luptau împotriva absolutismului. Numărul mare de portrete gravate și pictate ale lui Horia, Cloșca și Crișan care au circulat în orașele din Austria, Germania și în alte țări, comentariile gazetelor sînt o dovadă în acest sens. Au circulat nenumărate stampe, broșuri în limba germană, latină, franceză. O broșură s-a tradus și în limba suedeză. Revoluționarul francez Brissot a luat apărarea acestei răscoale în numele dreptului de insurecție al asupriților. Asupra mențiunii făcute în cadrul discuției că Friederich Schiller [1] s-ar fi ocupat de răscoala condusă de Horia, acad. D. Prodan arată că nu este vorba de Schiller, ci de faptul îndeobște cunoscut că sub numele acestuia au fost colportate tot felul de povești fantastice despre răscoală, prezentate mai puțin sub aspectul revoluționar și mai mult sub aspectul curiozității. Una din aceste cărți prefațată într-adevăr de Schiller, cuprinde și povestea lui Horia. Autorul poveștii nu este însă Schiller (de aceeași părere sînt și specialiștii literaturii germane), ci ea este luată dintr-o cronică venețiană contemporană care a avut o mare circulație și în care autorul necunoscut a intervenit mult în descrierea evenimentelor pentru a-i spori senzaționalul.

În concluzie, prof. M. Berza a menționat necesitatea extinderii paragrafului final privind răsunetul internațional al răscoalei țărănimii din Transilvania, subliniind valoarea deosebită și nivelul înalt științific al întregului capitol redactat de acad. D. Prodan. La discuții au participat: acad. A. Oțetea, I. Ionașcu, I. Crăciun (Cluj), Gh. Cronț, C. Șerban și L. Demény.

[1] P. P. Panaitescu, în intervenția sa la discuții, arată că: „însuși marele scriitor, contemporan evenimentelor, Friederich Schiller avea cuvinte de admirație și apreciere pentru Horia „... strașnic, poruncitor, precum se vede din întreaga lui înfățișare și din faptele sale de pe vremea cînd și-a îndeplinit rolul. Era născut pentru stăpînire. Mobilul acesta lăuntric era ușurat de expansiunea lui prin faptul notoriu că Horia nu era un oarecare cap incult și stupid, ci un om cu învățătură și meșter în iscodiri rafinate, vorbea perfect limba germană..."

www.dacoromanica.ro

# DIN ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN R.P.R.

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. a depus în cei zece ani de activitate, alături de celelalte instituții de cultură, o muncă rodnică participînd în mod activ la revoluția culturală care se desfășoară în patria noastră.

Urmînd directivele P.M.R., Societatea de științe istorice și filologice a devenit nu numai un for de îndrumare și informare științifică, ci și un puternic centru de promovare și dezvoltare a științei în slujba construirii societății socialiste.

Activitatea științifică a Societății s-a desfășurat sub formă de comunicări, referate și conferințe tratînd probleme ale istoriei patriei, ale limbii și literaturii romîne, lucrări ce au fost prezentate și discutate în cadrul secțiilor și filialelor sale. Prin prezentarea și apoi publicarea lucrărilor celor mai valoroase, Societatea a contribuit la stimularea muncii de creație științifică, la ridicarea nivelului ideologic și profesional al membrilor săi — în majoritate cadre didactice din învățămîntul mediu — la îmbunătățirea muncii de predare la catedră.

Mulți membrii ai Societății de științe istorice și filologice, care în trecut nu fuseseră atrași spre munca de cercetare științifică, fiind lipsiți și de condițiile necesare desfășurării unei asemenea munci, au publicat pentru prima dată lucrări în culegerile editate de Societate.

În zilele de 6 și 7 mai a.c., în viața Societății de științe istorice și filologice au avut loc două evenimente de seamă: Adunarea generală a membrilor săi și cea de-a treia sesiune științifică.

În cadrul Adunării generale, în prezența delegaților celor 25 filiale, răspîndite pe tot cuprinsul țării, a fost prezentată darea de seamă asupra muncii Societății pe ultimii doi ani. Împlinindu-se un deceniu de existență a Societății, în darea de seamă s-a făcut și o scurtă privire retrospectivă asupra celor zece ani de activitate.

Adunarea generală a fost un prilej deosebit de a trece în revistă realizările obținute, de a arăta greutățile și lipsurile existente — atît ale membrilor diferitelor filiale cît și ale Consiliului de conducere — de a propune măsuri menite să ducă la înlăturarea lor, pentru a se asigura pe viitor o muncă cît mai rodnică, cît mai strîns legată de sarcinile actuale ale științei istorice și filologice.

În cei zece ani care s-au scurs de la înființarea Societății, în cadrul secțiilor celor 25 de filiale și 15 subfiliale ale sale s-au prezentat 2 762 de comunicări dintre care 1 404 de istorie, 1 332 de filologie și 26 de orientalistică.

Vom insista cu precădere asupra activității științifice a secțiilor de istorie. Majoritatea membrilor Societății de științe istorice și filologice au desfășurat o susținută activitate de cercetare științifică, scoțînd la lumină și interpretînd de pe pozițiile învățăturii

www.dacoromanica.ro

marxist-leniniste numeroase documente istorice existente la locul lor de muncă. În cadrul filialelor Societății s-au valorificat astfel prin comunicări, referate, prin întocmirea diferitelor lucrări, inclusiv monografii de proporții mai mari, materialele locale, dintre care multe inedite. Membrii filialelor au cercetat probleme variate privind istoria orașului sau a regiunii respective, viața culturală a localității, în centrul atenției lor fiind însă problemele legate de lupta maselor muncitoare împotriva exploatării, pentru libertate și o viață mai bună.

Pentru a ilustra aceste preocupări variate vom da cîteva titluri ale lucrărilor întocmite în cadrul filialelor în ultimii doi ani. :„Începuturile mișcării muncitorești din Arad" de Géza Covách (Arad), „Iobagii romîni și maghiari în preajma răscoalei lui Horia" (pe baza unui document inedit din 1774 găsit la Baia Mare) de Victor Ilieșiu (Baia Mare), „Monografia școlii de 7 ani nr. 3 din Botoșani" de A. Dorcu și E. Costeschi (Botoșani) etc.

Lucrările privind istoria mișcării muncitorești în diverse orașe și regiuni ale țării au adus date și informații noi despre lupta partidului pentru eliberarea clasei muncitoare și a întregului popor de sub jugul exploatării, pentru pregătirea și instaurarea regimului democrat-popular. Grăitoare în acest sens sînt comunicările : „Aspecte din lupta Organizației regionale Banat a P.C.R. împotriva criminalului război antisovietic" de W. Marin (Timișoara), „Lupta P.C.R. pentru întărirea alianței muncitorești-țărănești în perioada 1944—1945 în județul Bihor pentru înfăptuirea reformei agrare" de Ștefan Toth (Oradea) etc.

Un loc deosebit în cadrul activității științifice a secțiilor de istorie ale Societății l-au avut și cercetările legate de anumite evenimente ce marchează cotituri în istoria patriei sau istoria universală, ca: Centenarul Unirii Principatelor Romîne, Cincisprezece ani de la eliberarea patriei (1944—1959), Sărbătorirea a 500 de ani de existență documentară a orașului București, Sărbătorirea celei de-a 42-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie etc.

În volumul omagial consacrat Unirii Principatelor Romîne editat de Academia R.P.R., sub titlul *Studii privind Unirea Principatelor* găsim lucrări semnate și de membrii filialelor noastre : C. Boncu (Ploești), C. Göllner (Sibiu) și I. Moldoveanu (Buzău).

În darea de seamă, care a oglindit aceste realizări obținute de membrii secției de istorie a diverselor filiale, s-a rezervat un capitol special activității secției de studii orientale, secție ce a luat ființă în anul 1957. Deși înființată relativ de scurt timp, această secție a reușit să desfășoare o muncă destul de susținută și să se facă cunoscută, atît în țară cît și peste hotare, prin publicația sa *Studia et acta orientalia*. Societatea a primit numeroase scrisori din diverse țări conținînd aprecieri pozitive asupra acestei culegeri.

Comunicările ținute în cadrul secției, și publicația *Studia et acta orientalia*, deși au încă unele lipsuri, ca insuficienta preocupare pentru oglindirea problemelor de orientalistică contemporană, aduc totuși o contribuție prețioasă la dezvoltarea studiilor orientale la întărirea relațiilor de colaborare științifică a Societății de științe istorice și filologice cu instituțiile similare de peste hotare.

În cadrul acestei scurte treceri în revistă a realizărilor obținute, o subliniere specială merită și preocupările de metodică ale membrilor Societății. Referatele privind metodica predării în școală a istoriei, a limbii și literaturii romîne, prin conținutul lor nou, prin prezentarea unor metode și procedee aplicate în munca de la catedră, au constituit un prețios sprijin și un folositor schimb de experiență pentru cadrele didactice din învățămîntul mediu și elementar. Manualele și programele școlare au fost și ele discutate, membrii filialelor făcînd observații judicioase menite să ducă la îmbunătățirea programelor școlare și a viitoarelor ediții ale manualelor.

Darea de seamă care a fost prezentată în cadrul Adunării generale a societății, analizînd în mod critic activitatea depusă, a relevat nu numai realizările obținute ci și greutățile întîmpinate și lipsurile existente.

Astfel, în domeniul cercetărilor științifice, asupra cărora s-a insistat, există deficiențe destul de serioase. Unii cercetători nu reușesc să valorifice în mod critic materialul adunat ;

www.dacoromanica.ro

alții nu selecționează cu exigența necesară materialul faptic, pierzîndu-se în amănunte nesemnificative și insistînd asupra unor fapte comune, cunoscute, care nu mai constituie o contribuție personală în domeniul respectiv. Deși puține la număr, în comparație cu lucrările valoroase, comunicările și articolele necorespunzătoare din punct de vedere științific și ideologic, cu lipsuri serioase în interpretarea materialului documentar, dovedesc că autorii trebuie să aprofundeze învățătura marxist-leninistă, singura concepție științifică despre lume și societate, s-o aplice în mod creator la problemele legate de cercetările lor.

În cadrul discuțiilor animate, purtate pe marginea dării de seamă, s-a subliniat că ridicarea nivelului ideologic și îmbogățirea cunoștințelor de specialitate trebuie să fie o sarcină permanentă a membrilor Societății de științe istorice și filologice. Propunerile făcute în vederea lichidării treptate a lipsurilor în activitatea Societății de științe istorice și filologice s-au referit și la necesitatea legării cît mai strînse a muncii de cercetare științifică de problemele majore ale istoriei patriei noastre, îndeosebi de problemele de istorie modernă și contemporană, care oglindesc viața și lupta poporului împotriva exploatării.

În ceea ce privește activitatea editorială a Societății de științe istorice și filologice s-a arătat că în ultimii doi ani s-au publicat mai puține lucrări decît în anii ce au trecut. În anul 1958 a apărut volumul *Mișcările revoluționare de la Brăila (1841—1843)* de C. N. Velichi, iar în 1959 *Gramatica limbii sanscrite* de Th. Simenschi îngrijită de secția de studii orientale.

Scopul Societății de științe istorice și filologice fiind stimularea activității științifice prin publicarea lucrărilor meritorii, noul Consiliu de conducere, ales în cadrul adunării generale ce a avut loc, va depune toate eforturile pentru a înlătura serioasele lipsuri din activitatea editorială a Societății.

Urmărind activitatea Societății, prezentată în mod critic în fața adunării generale și discuțiile vii care au avut loc, președintele Societății de științe istorice și filologice, acad. P. Constantinescu-Iași, a arătat în cuvîntul de închidere al lucrărilor adunării generale că Societatea de științe istorice și filologice, cu toate lipsurile existente, a obținut rezultate frumoase în munca desfășurată în ultimii doi ani, situîndu-se pe linia unor progrese remarcabile.

La întregirea acestor rezultate pozitive a contribuit în mare măsură și cea de-a treia sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice care a avut loc în ziua de 7 mai a.c.

În cadrul secției de istorie au prezentat comunicări: Venera Teodorescu (București), Cornel Cîmpianu (Cluj), Const. Boncu (Ploești), Dan Popescu (Lugoj) și Mircea Valea (Deva).

Comunicările susținute reprezintă contribuții meritorii la adîncirea unor importante probleme de istorie locală, îmbogățind și întregind istoria patriei noastre cu noi date și informații prețioase. Astfel, comunicarea tov. C. Cîmpianu: „Date noi cu privire la asuprirea turcească în Comitatul Sătmar, în secolul al XVII-lea", bazată pe un document din anul 1683 (o anchetă de martori), ne înfățișează crunta exploatare a țărănimii dintr-o regiune în care stăpînirea străină — turcească și habsburgică — se succeda la anumite intervale de timp, înlocuindu-se reciproc și adîncind suferințele locuitorilor sătmăreni.

În lucrarea „Răscoala țăranilor din Prahova în anul 1888" C. Boncu, valorificînd un bogat material de arhivă locală, a oglindit situația țăranilor prahoveni în preajma răscoalei din 1888, cît și unele aspecte semnificative din timpul acestei mișcări.

„Greva muncitorilor metalurgiști din Valea Bistrei în anul 1906", susținută de Dan Popescu, reprezintă o reală contribuție la îmbogățirea istoriei mișcării muncitorești cu noi pagini de luptă neînfricată împotriva exploatatorilor.

Aceeași temă, legată însă de o perioadă mai apropiată de zilele noastre, a abordat-o și Mircea Valea în comunicarea sa intitulată „Aspecte din mișcarea maselor muncitoare hunedorene în perioada anilor 1934—1937". Analizînd în mod critic documentele vremii (acte ale prefecturii județului Hunedoara, rapoarte ale legiunilor de jandarmi din județ etc.), autorul a

www.dacoromanica.ro

urmărit lupta pe care masele hunedorene au dus-o în acești ani întunecați împotriva exploatării capitaliste mereu crescînde și a fascizării țării.

Venera Teodorescu în comunicarea sa „Lupta P.C.R. pentru folosirea parlamentului democratic în prima etapă a revoluției democrat-populare", a arătat că, urmînd linia elaborată de Partidul Comunist Romîn, în perioada 20 decembrie 1946—30 decembrie 1947 parlamentul a acționat ca instrument al voinței maselor populare dînd formă de lege măsurilor necesare desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și a asigurării trecerii rapide la revoluția socialistă.

În cadrul discuțiilor animate ce au avut loc pe marginea comunicărilor, vorbitorii au apreciat pozitiv lucrările prezentate, aducînd și o serie de completări menite să ducă la îmbunătățirea materialelor respective.

Sesiunea științifică s-a încheiat cu rezultate pozitive, datorită atît conținutului comunicărilor care au oglindit momente din viața și lupta clasei muncitoare și a țărănimii din patria noastră, cît și a orientării lor juste, toate lucrările fiind axate pe învățătura marxist-leninistă.

S-a relevat, de asemenea, faptul că materialul documentar a fost cules din arhivele locale — la locul de muncă — ceea ce ilustrează în mod convingător că, oriunde, în orice parte a țării, s-ar găsi un cadru didactic, un cercetător pasionat de studiul istoriei, acesta poate să desfășoare o activitate științifică susținută.

Toate comunicările prezentate la cea de-a treia sesiune științifică au adus în domeniul științelor istorice și filologice materiale noi, interesante, care au lărgit orizontul științific al membrilor Societății, au ridicat nivelul lor ideologic și profesional — într-un cuvînt au atins scopul urmărit de munca de cercetare științifică.

Discuțiile din cadrul adunării generale, comunicările și dezbaterile sesiunii științifice au reliefat, o dată mai mult, ce aport însemnat la studierea și dezvoltarea istoriei și literaturii patriei noastre pot aduce cei aproape 3 000 de membri ai Societății.

Munca Societății de științe istorice și filologice a putut da astfel roade bogate datorită noilor condiții create în țara noastră după eliberare, datorită grijii deosebite și sprijinului acordat de Partid și Guvern dezvoltării culturii din patria noastră socialistă.

*Elvira Preda*

## CONSTITUIREA COMITETULUI NAȚIONAL AL ISTORICILOR DIN R. D. GERMANĂ

La 27 noiembrie 1959 s-a constituit la Berlin Comitetul Național al istoricilor din R.D.G., în alcătuirea căruia au intrat 26 membri de la diversele institute de specialitate. Comitetul și-a fixat ca sarcină obligația de a ține la curent istoricii germani cu lucrările Comitetului Internațional de Științe istorice și de a informa acest comitet asupra activității desfășurate de institutele de cercetare germane din domeniul istoriei. În acest scop Comitetul a transmis C.I.S.H. adeziunea sa, cerînd înscrierea în rîndul membrilor.

Comitetul Internațional de Științe istorice, în componența căruia intră patru organizații internaționale (de științe onomastice, studii bizantine, studii slave și un institut panamerican de istorie și geografie) și 30 de țări (printre care R.P. Polonă, R.S. Cehoslovacă și R.P. Ungară), ființează din 1926 și a organizat, în ultimii ani, informarea istoricilor pe plan mondial printr-un buletin (World list of historical periodicals and bibliographies), precum și o serie de congrese internaționale: 1950 Paris, 1955 Roma și pregătirea congresului de la Stockholm (1960), toate în colaborare cu U.N.E.S.C.O.

www.dacoromanica.ro

Comitetul Național din R.D.G. a discutat problema pregătirii participării la Congresul de la Stockholm și a fixat sediul comitetului pregătitor la Berlin, sediul comitetului național stabilindu-se la Leipzig.

Ales din 5 în 5 ani din rîndul istoricilor din Universități, Academii, Școli superioare și Institute de cercetare, Comitetul, care este o persoană juridică, alege la rîndul său un prezidiu compus dintr-un președinte, doi vicepreședinți și doi membri. În primul prezidiu a fost ales ca președinte prof. E. Engelberg, profesor de economie și istoria mișcării muncitorești de la Facultatea de științe sociale din Leipzig, iar în funcția de vicepreședinte prof. W. Markov, profesor de istorie modernă și feudală de la Facultatea de Filozofie din Leipzig, cunoscut nouă prin substanțiala monografie privitoare la Robespierre, și dr. K. Obermann.

Statutele comitetului sînt publicate în *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 1960, 1, p. 191.

*Al. Duțu*

## MUZEUL UNIRII DIN IAȘI

La 24 ianuarie 1959, în cinstea centenarului Unirii Țărilor Române, în orașul Iași s-a inaugurat Muzeul Unirii, adăpostit în vechiul palat domnesc al lui Al. I. Cuza din str. Lăpușneanu. Muzeul înfățișează perioada din istoria României cuprinsă între pacea de la Adrianopole (1829) și îndepărtarea lui Al. I. Cuza (1866) de către monstruoasa coaliție burghezo-moșierească.

Tematica muzeului cuprinde trei sectoare :

a. Premisele sau pregătirea Unirii, Țărilor Române.

b. Realizarea Unirii.

c. Urmările pozitive ale Unirii.

Formarea statului burghez român este rezultatul dezvoltării interne a societății de pe teritoriul patriei noastre care s-a împletit strîns cu evenimentele politice și dezvoltarea statelor capitaliste europene, încadrîndu-se în seria de evenimente istorice de la mijlocul și din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea care au dus la unificarea Italiei și a Germaniei.

Dezvoltarea forțelor de producție de pe teritoriul patriei noastre în secolul al XIX-lea, (mașinismul, dezvoltarea agriculturii, transporturile etc.) a dus la formarea și întărirea burgheziei naționale. Datorită caracterului ei progresist pînă la mijlocul secolului al XIX-lea burghezia reușește să antreneze masele la lupta dusă împotriva orînduirii feudale, împotriva sistemului economic, social-politic iobăgist care nu mai corespundea caracterului dezvoltării forțelor de producție. Se impunea ca necesitate sfărîmarea învechitei orînduiri feudale care în interior se sprijinea pe cele mai reacționare forțe sociale — marea boierime, iar pe plan extern se sprijinea pe Imperiul Otoman adăpostul cel mai odios și mai feroce regim feudal. Țelurile imediate ale burgheziei române de acum un veac și mai bine coincideau în bună parte cu lupta de emancipare a marilor mase țărănești, strivite de apăsătorul jug intern al exploatării moșierești și al domniei, precum și de înăbușitoarea apăsare a dominației otomane. De aceea, în această perioadă burghezia română, luptînd pentru eliberarea socială, economică și politică a ei, a reușit să aibe alături masele largi ale țărănimii care au pus umărul cu nădejde pentru răsturnarea feudalismului sperînd în eliberarea socială pentru care lupta de secole. Curînd însă, burghezia victorioasă, temîndu-se de creșterea valului revoluționar popular, a făcut front comun cu moșierimea împotriva maselor muncitoare. Această alianță monstruoasă a dus la îndepărtarea domnitorului Alexandru I. Cuza și la instaurarea dinastiei reacționare a Hohenzollernilor care a încercat

www.dacoromanica.ro

timp de 81 de ani să îngenuncheze pentru scopurile de clasă ale exploatatorilor lupta maselor muncitoare din țara noastră.

În cele 14 săli care adăpostesc expoziția de bază a Muzeului Unirii, este înfățișat acest proces istoric care a dus la formarea României moderne.

În prima sală atrage atenția o mare hartă a țărilor române îndată după pacea de la Adrianopole (14 sept. 1829) cînd datorită luptei victorioase a Rusiei împotriva Turciei, Moldova și Țara Românească încep să se emnacipeze de sub apăsarea dominației turcești. În urma păcii de la Adrianopole, țările române primesc o serie de raiale smulse de turci cu sute de ani înainte și obțin dreptul de a face comerț cu țările din întreaga Europă. Sînt expuse în această sală grafice, stampe, monede și alte exponate care arată amploarea luată de agricultură, industrie și comerț ca urmare a stipulațiunilor păcii de la Adrianopole.

În sala următoare este înfățișată situația socială, politică, administrativă și culturală a țărilor române între 1829—1848. Vechi documente arată vizitatorilor frămîntările sociale, mișcările de împotrivire ale țărănimii vlăguite de sălbatica exploatare moșierească. În alte vitrine sînt expuse exemplare din primele ediții ale Regulamentului Organic care pe lîngă unele măsuri de îmbunătățire a situației sociale (organizarea învățămîntului de 4 grade în limba română, reglementarea veniturilor și cheltuielilor statului, organizarea armatei etc.), a strivit țărănimea prin consfințirea obligațiilor de muncă iobagă pe moșiile marii boierimi. În cîteva vitrine verticale se pot vedea uniforme ale armatelor țărilor române organizate potrivit prevederilor Regulamentului Organic. În alte vitrine, ca o mărturie a dezvoltării culturii românești sînt rînduite primele ziare și reviste : *Albina Românească, Spicuitorul Moldo-Valah, Propășirea* etc., la care au colaborat Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Nicolae Bălcescu, personalități politice și culturale, luptători pentru bunăstarea poporului, pentru îndeplinirea aspirațiilor și revendicărilor acestuia.

În următoarele trei săli sînt înfățișate prin documente, hărți, arme, stampe și sculpturi frămîntările maselor populare în anul revoluționar 1848. Deși sugrumați de forțele reacționare interne și de intervenția străină, revoluția de la 1848 în țările române a zguduit puternic orînduirea feudală, arătînd maselor populare calea de luptă pentru a-și făuri un trai mai bun. Ideea Unirii țărilor române, exprimată în articolul 425 al Regulamentului Organic moldovean revine cu putere în revendicările revoluționarilor din 1848. Astfel, în celebrul program al revoluționarilor din Moldova din 12/24 mai 1848 de la Brașov (a cărui copie este expusă în Muzeu), la punctul al 5-lea se prevede: „... unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc", iar ziarul *Pruncul Român* scria : „... uniți-vă cu noi frați de dincolo de Milcov. Peste undele lui vă întindem brațele dorind cu înfocare a vă da sărutarea frăției și a libertății. Munteanul și moldoveanul sînt toți români, sînt frați, o singură nație".

Sala a șasea este rezervată situației economice, sociale și politice a țărilor române între 1849—1857. Numeroase grafice, stampe, documente originale și monede demonstrează vizitatorului că deși înăbușită pe plan politic, revoluția se dezvoltă în viața economică. Pe numeroase grafice, este prezentată dezvoltarea industriei (în 13 ani numărul întreprinderilor crește cu 300%), a agriculturii și comerțului. Într-o serie de documente se arată cum pe baza realităților social-economice, ideea Unirii țărilor române în ciuda prigoanei sălbatice a oficialităților n-a încetat să crească și să cuprindă masele. Divanurile ad-hoc, la lucrările cărora au luat parte numeroși deputați țărani pe lîngă alte revendicări, solicită în mod răspicat unirea. Sub cristalul unei vitrine exagonale în centrul sălii, se găsește documentul original, scris pe pergament la 7 octombrie 1857, ale cărui teze privind Unirea țărilor române au fost adoptate 2—3 zile mai tîrziu și de către Divanul ad-hoc al Țării Românești. Documentul este iscălit de 81 din cei 83 de deputați din Divanul ad-hoc al Moldovei, între care 13 deputați țărani în frunte cu Ion Roată deputat de Putna, și Gheorghe Levardă, deputat de Roman.

www.dacoromanica.ro

Un alt document important este celebra propunere din 26 octombrie 1857 a deputaților țărani din Divanul ad-hoc al Moldovei în care se cerea printre altele, împărțirea pămînturilor moșierești și participarea directă a țărănimii la viața politică: ..."Citu-i Dunărea de mare și de largă — se arată în acest act — curge rîul sudorilor noastre; se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în rîuri de aur și argint și curge iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră. Iar noi nici rînduială, nici dreptate nu am avut ..." Sub alt cristal se află expus în original un document mic de culoare roz: certificatul de deputat al țăranului vrîncean Ion Roată.

În sala următoare documentele rînduite în vitrinele de perete înfățișează pregătirile pentru alegerea domnilor țărilor române, conform convenției de la Paris din 19 august 1859 a celor 7 mari puteri europene. Sînt expuse cererile în original ale lui M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și Al. Ioan Cuza de a fi înscriși în listele electorale. De asemenea, este expus și numărul din ianuarie 1859 al revistei ruse *Sovremennik*, în care marele democrat-revoluționar rus Cernîșevschi expunea într-un articol cu privire la Unirea țărilor române, părerile opiniei publice progresiste din Rusia favorabile Unirii. Un tablou înfățișează pe Cernîșevschi între marii săi prieteni, Herțen și Dobroliubov.

Sala a opta înfățișează dubla alegere a colonelului Alexandru Ion Cuza ca domn al celor două țări române: Moldova și Țara Românească. Cunoscut încă din revoluția de la 1848 din Moldova, fiind unul din fruntașii ei, Alexandru Ion Cuza, un adept hotărît al Unirii, se face remarcat prin gestul său patriotic de a-și da demisia de la conducerea prefecturii de Covurlui în semn de indignat protest contra manevrelor antiunioniste ale caimacamului Nicolae Vogoride. În sală sînt expuse documentele de stat semnate de ministrul de externe al Moldovei Vasile Alecsandri, care anunța reprezentanților marilor puteri europene, alegerea lui Alexandru Ion Cuza ca domn al Moldovei la 5 ianuarie 1859. Sînt înfățișate documente valoroase care arată rolul hotărîtor al maselor populare din București și împrejurimi care au forțat Adunarea Electivă a Țării Românești să voteze ca domn tot pe Alexandru Ion Cuza. Două tablouri mari redau momentele alegerii lui Al. I. Cuza ca domn la Iași și București. Într-o frumoasă vitrină verticală este expusă uniforma de colonel de lăncieri a domnitorului Al. I. Cuza.

Sala a noua cuprinde în exponatele sale perioada de consolidare a Unirii țărilor române. Un spațiu important este rezervat înfățișării activității Comisiei Centrale de la Focșani, care în intervalul 1859—24 ianuarie 1862 a elaborat și a adoptat peste 70 de legi de interes comun pentru dezvoltarea ambelor țări române. Sînt expuse apoi documente originale care oglindesc munca de conducere a statului burghez român din primii ani după Unire. Sub tabloul care-l înfățișează pe M. Kogălniceanu, se află fixat sub cristal un fragment dintr-un discurs în care el spunea: „... Unirea este actul energic al întregii națiuni române".

O serie de documente (foi volante tipărite, manuscrise, broșuri, cărți) arată pregătirea și realizarea importantului act diplomatic, călătoria din toamna anului 1861 a domnitorului Alexandru I. Cuza la Constantinopole, în urma căreia sultanul Abdul Azis al II-lea recunoaște Unirea definitivă a țărilor române. Un citat din proclamația domnitorului arată: „Unirea este îndeplinită, naționalitatea, română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s-a recunoscut și s-a înscris în datinile națiunilor". Actul hotărîtor al recunoașterii Unirii definitive este înfățișat și printr-un tablou care reprezintă întrevederea dintre sultan și delegația română în frunte cu Alexandru I. Cuza, în foișorul împărătesc de pe malurile Bosforului. În vitrina centrală a sălii sînt expuse nouă decorații străine conferite domnitorului român de puterile străine, ceasul său de aur cu monogramă în piatră scumpă, precum și una din săbiile sale. Un tablou de o excepțională frumusețe semnat de Theodor Aman înfățișează în chipul a două fete în costum național Unirea țărilor române.

www.dacoromanica.ro

Sala următoare cuprinde expoziția obiectelor personale ale lui Alex. I. Cuza și a eminenților săi colaboratori: M. Kogălniceanu, V. Alecsandri și C. Negri (mobilă, covoare, veselă, cărți etc.) precum și 4 portrete ale personalităților amintite mai sus, admirabil executate de pictorul C. Stahi.

Sălile următoare (a zecea și a unsprezecea) înfățișează marile reforme din timpul domniei lui Al. I. Cuza. Într-una din vitrine se găsește celebrul document de la 13 decembrie 1863 prin care sînt trecute în patrimoniul statului, averile mănăstirești, teren arabil și păduri în întindere de peste 27% din întreaga suprafață a țării. În alta se află documentul loviturii de stat de la 2 mai 1864, prin care domnitorul Al. I. Cuza ajutat de M. Kogălniceanu, sprijiniți de masele populare și cu concursul forțelor armate a dizolvat Adunarea reacționară. Alte documente (proclamații tipărite, liste de împroprietărire, broșuri, cărți etc.) oglindesc actul de la 14 august 1864 potrivit căreia are loc împroprietărirea țăranilor. Un alt mănunchi de documente și manuale școlare, arată organizarea învățămîntului primar, secundar și universitar, iar un tablou înfățișează vizitatorului inaugurarea primei universități românești în marele centru cultural — Iași, în ziua de 26 octombrie 1860.

În una din aceste săli se află uriașa masă de ședințe a guvernului moldovean din vremea lui Cuza, pe care acum sînt expuse colecții întregi ale *Monitorului oficial* și ale altor publicații. Tot aici, într-o mică vitrină, se află vestita *ocaua* lui Cuza și documentul original prin care se introduce această unitate de măsură a capacităților. Pe unul din pereții acestei săli se află macheta drapelului Unirii definitive cu zimbrul moldovean și vulturul muntean sub aceeași coroană.

Sala a 12-a încheie din punct de vedere tematic expoziția, prezentînd 10 portrete ale celor mai vestiți scriitori și artiști ai vremii: M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, B. P. Hasdeu Simion Bărnuțiu, Al. Odobescu, Th. Aman ș.a. iar în vitrinele din lungul pereților sînt expuse principalele lor opere. Tot aici se află și vitrine cu materialele contemporane (manuscrise și tipărituri) în legătură cu îndepărtarea forțată a lui Al. I. Cuza de către o conspirație de militari și civili executorii voinței monstruoasei coaliții burghezo-moșierești.

O vitrină de centru înmănunchează documente contemporane, actuale din presa anului 1959 în legătură cu înalta prețuire pe care regimul nostru democrat-popular o acordă marilor momente progresiste ale trecutului nostru istoric.

În sala a paisprezecea, care este în același timp și holul de onoare al muzeului se află statuia lui Al. I. Cuza, încadrată de 4 busturi ale marilor oameni de stat și reprezentanți de frunte ai culturii românești: V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri și D. Bolintineanu.

Muzeul Unirii din Iași este o frumoasă realizare pentru prețuirea trecutului de luptă al poporului nostru și un sprijin bun în activitatea larg desfășurată de revoluția culturală pe calea construirii socialismului în patria noastră pentru educarea patriotică a oamenilor muncii.

*V. Condurachi* și *Fl. Constantin*

www.dacoromanica.ro

# MIŞCAREA REVOLUŢIONARĂ HUSITĂ ÎN ISTORIOGRAFIA MARXISTĂ (II)[1]

## MARX ŞI ENGELS DESPRE MIŞCAREA REVOLUŢIONARĂ HUSITĂ

Istoriografia burgheză n-a izbutit să prezinte adevărata înlănţuire a evenimentelor istorice din secolul al XIV-lea şi începutul celui al XV-lea şi nici să dezvăluie cauzele sociale şi economice care au provocat războaiele husite. Sarcina aceasta a revenit în întregime istoriografiei marxiste. E adevărat că fondatorii materialismului istoric, Marx şi Engels, nu s-au ocupat în mod special de mişcarea revoluţionară husită, însă în scrierile lor se găsesc o seamă de aprecieri preţioase pentru cercetarea istorică a husitismului. Astfel, Marx în „Chronologische Auszüge", publicate în *Neue Reinische Zeitung*, urmăreşte cronologic desfăşurarea evenimentelor din ţările cehe în perioada husită.

Relatările încep cu data de 1398, cînd Hus a fost numit magistru la Universitatea din Praga. În curînd Hus ajunge decan şi mai apoi rector al acestei universităţi. Marx vorbeşte despre ascensiunea lui Hus şi de conflictul ceho-german din sînul Universităţii pragheze [2], subliniind faptul că atît Hus cît şi Jeroným de Praga propovăduiau, prin grai şi scris, în limba cehă. Din felul în care sînt redate evenimentele istorice, reiese în mod vădit stima lui Marx pentru cauza socială şi politică a poporului ceh. „Filistinii germani" erau furioşi de mînie împotriva lui Hus, ca împotriva unui „eretic-wiclifist" [3]. Marx scoate în evidenţă faptul că Hus în calitate de apărător al drepturilor populare şi naţionale ale cehilor devenea cu atît mai popular printre compatrioţii săi, cu cît „gugumanii de nemţi" îl atacau mai furios. Săgeata lui Marx e îndreptată desigur împotriva patricienilor şi magistrilor germani de la universitate.

Pe bună dreptate, remarcă Marx că, în mod formal războiul civil a fost declanşat în momentul cînd arhiepiscopul praghez Zbynek de Hasenburg, împreună cu Václav al IV-lea, au luat măsuri drastice (1412) împotriva lui Hus şi „a popilor" săi [4]. Urmărind mai departe conflictul dintre Hus şi autorităţile bisericeşti şi laice, Marx introduce în scenă pe Sigismund, pe care îl caracterizează astfel: „acest jalnic parazit, trîntor, cerşetor, chefliu, beţivan, măs-

---

[1] Partea întîia a acestui studiu a apărut în nr. 6/1959, p. 153—179.

[2] *Архив Маркса и Энгельса*, sub redacţia lui M. B. Mitin, Moscova, 1939, t. VI, p. 213.

[3] *Ibidem*, p. 214.

[4] *Ibidem*, p. 215.

www.dacoromanica.ro

cărici, laș și scamator l-a dat pe Hus pe mîna episcopilor din Constanța" [1]. Atributele cu care Marx îl descrie pe Sigismund dezvăluie atitudinea lui față de acest vîrf feudal, care își luase sarcina să apere interesele bisericii catolice în țările cehe.

Pe ierarhii catolici, care l-au condamnat pe Hus la Constanța, Marx îi numește „clini de pază ai bisericii". Același atribut are și pentru feudalii germani care împreună cu Sigismund năvălesc în Cehia. La 14 iulie 1420, Žižka barează asaltul cotropitorilor germani, cărora le dă apoi o lovitură hotărîtoare, pe colina care poartă și azi numele învingătorului [2]. E foarte interesant faptul pe care îl semnalăm cu toată puterea că în luptele care au loc între armatele lui Sigismund și oștile taborite, lagărul feudalilor e descris de Marx cu o ironie usturătoare. În tabăra cruciaților se aflau magnați, principi, episcopi și feudali îmbrăcați pompos care, la apropierea taboriților intră în panică și-o rup la fugă. Așa s-a întîmplat în lupta de la Žatec, din septembrie 1421.

Aceeași ironie însoțește și descrierea luptei de lîngă Domažlice, din vara anului 1431. De astă dată oștile taborite sînt conduse de Prokop Veliký, iar cruciații au în fruntea lor pe Friederich de Hohenzollern și pe cunoscutul cardinal Guliano Cesarini (derselbe Hund). Taboriții erau extrem de furioși, fiindcă trupele feudalilor săvîrșiseră omoruri, pîrjoluri și pustiiri, la îndemnul cardinalului Cesarini. Abia s-a auzit strigătul „vine Prokop" și de îndată cruciații au și luat-o la fugă. Marx redă episodul, cunoscut din cronicele timpului, în care Cesarini își pierde pălăria de cardinal, iar odăjdiile și crucea purtate în fruntea trupelor, cad și ele în mîinile taboriților ca pradă de război [3]. Din prezentarea forțelor aflate în luptă, de o parte cruciații înzestrați cu harnașamente pompoase și mulți ca număr, de cealaltă, oastea taboriților (luptătorii domnului), hotărîtă să scuture jugul împilării, reiese limpede că simpatia lui Marx este alături de acest „război țărănesc ceho-național, purtat sub semnul religiei".

Prin aceste mențiuni și aprecieri, Marx a indicat criteriile după care avea să se conducă istoriografia marxistă în analiza fenomenelor sociale legate de mișcarea revoluționară husită.

Engels, a stăruit de asemenea asupra evenimentelor husite. Lucrarea *Războiul țărănesc german* e o contribuție esențială fără de care nu se pot înțelege cu adevărat rosturile mișcării revoluționare husite. În societatea feudală catolică un rol de seamă îl joacă biserica papală a cărei dogmă sufocă orice dezvoltare a ideilor de progres. Cultura are prin excelență un caracter teologic și întreaga manifestare spirituală din cursul evului mediu poartă pecetea dominației catolice. „E clar subliniază Engels că din această pricină atacurile îndreptate împotriva feudalismului erau, în general și înainte de toate, atacuri împotriva bisericii, toate doctrinele revoluționare, sociale și politice erau, în același timp, și cu precădere erezii teologice" [4].

În legătură cu aceasta, Engels reduce ereziile medievale la două categorii. De o parte „erezia de la orașe, care este de fapt erezia oficială a evului mediu, s-a îndreptat mai cu seamă împotriva popilor, atacîndu-le averile și poziția lor politică". Orășenii din evul mediu cereau o biserică necostisitoare, din care să fie excluși călugării, prelații și curtea papală. Engels situează în această tendință de adversitate împotriva feudalității clericale, printre alții și pe „albigenzii din sudul Franței, pe John Wiclif, Hus și calixtinii din Cehia [5]. De

[1] *Архив Маркса и Энгельса,...* p. 218.
[2] *Ibidem*, p. 228.
[3] *Ibidem*, p. 235.
[4] Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, Buc., ed. III, 1958, p. 49.
[5] *Ibidem*, p. 50.

www.dacoromanica.ro

cealaltă parte, erezia populară „care exprima direct nevoile țărănești și ale plebeilor și care întovărășea aproape întotdeauna o răscoală" [1].

Făcînd o paralelă între aceste două categorii de erezii, Engels afirmă că cea din urmă era mult mai radicală, fiindcă cerea „restabilirea raporturilor de egalitate existente între membrii comunității religioase în timpul creștinismului primitiv și recunoașterea acestei egalități ca normă în viața laică a cetățenilor. Prin egalitatea între fiii Domnului se înțelegea o egalitate între cetățeni și chiar a averilor. „A pune pe picior de egalitate nobilimea cu țăranii, patricienii și târgoveții privilegiați cu plebeii, a desființa servituțile dijmele, impozitele, privilegiile sau cel puțin cele mai flagrante deosebiri de avere, erau revendicări formulate mai mult sau mai puțin clar și preconizate, ca fiind consecințe necesare ale doctrinei creștine primitive" [2]. În felul acesta, Engels situează hiliasmul, ca și postulatele sociale ale taboriților, printre manifestările luptei de clasă ale țăranilor și sărăcimii. „La taboriți, scria Engels, se manifestă chiar o tendință republicană îmbrăcată în haina teocrației care, la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea, a fost continuată și dezvoltată în Germania de reprezentanții plebeilor" [3].

Dar nu numai atît. În această lucrare au fost aplicate, pentru prima oară, principiile materialismului dialetic la evenimentele istorice din cursul evului mediu. Descrierea luptelor purtate de armatele țărănești, ideologia lui Martin Luther și ideile revoluționare ale lui Thomas Münzer sînt redate într-o profundă legătură cu contradicțiile de clasă ale societății germane din secolul al XV-lea și al XVI-lea. De asemenea, studiul despre *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*, în care Engels a precizat cauzele crizei orînduirii sociale din secolul al XIV-lea și al XV-lea, cuprinde în mod indirect indicații metodologice și în ceea ce privește cercetarea evenimentelor husite. În fond, mișcarea revoluționară husită n-a fost altceva decît un aspect din criza generală a feudalismului.

În sfîrșit, altădată, într-o scrisoare adresată lui Marx (7.III.1856), Engels, vorbind despre importanța husitismului față de tradiția revoluționară cehă, afirmă următoarele: „Fiecare mișcare revoluționară din Cehia va avea, pe lîngă caracterul ei proletar, și puternice reminiscențe husite" [4].

După cum vom vedea mai jos, pornind de la aceste indicații, noua istoriografie cehoslovacă a îmbogățit literatura husitologică cu o serie de studii și cercetări alcătuite pe baza principiilor materialismului istoric.

## CONTRIBUȚIA ISTORIOGRAFIEI CEHOSLOVACE MARXISTE LA CUNOAȘTEREA MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE HUSITE

Indicațiile metodologice date de Marx și Engels asupra evenimentelor husite, de care ne-am ocupat mai sus, sînt adevărate teze istorice pentru istoriografia cehă și slovacă de azi. Ele constituie, în același timp, poziția marxistă asupra uneia din cele mai importante și mai glorioase perioade din istoria poporului ceh. Așadar, istoriografia cehă marxistă, propunîndu-și cercetarea pe baze noi a tuturor problemelor legate de husitism, avea la îndemînă o serie de jaloane trasate de Marx și Engels. Însă, în afară de acestea, ea mai avea în urmă

[1] Fr. Engels, *Războiul țărănesc german*, p. 51.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] Marx-Engels, *Briefwechsel*, II, Berlin, 1940, p. 152.

www.dacoromanica.ro

tradiția ideilor revoluționare husite, care a însuflețit luptele de clasă din trecut. Toate mișcările populare, pornite împotriva împilării feudale, au fost însoțite de manifestări incontestabile, prin care ele își dădeau pe față atașamentul față de tradiția husită [1]. Această forță revoluționară și creatoare, leagă laolaltă generații întregi de cărturari, scriitori, artiști și oameni politici progresiști, care au ținut vie în conștiința poporului ceh tradiția luptelor husite [2]. Husitismul a fost o profundă revoluție socială care a împărțit națiunea cehă, secole de-a rîndul în două tabere distincte. Criteriul situării în una din aceste tabere este, după Zd. Nejedlý atitudinea față de husitism : cine e împotriva tradiției și ideilor husite, acela se ridică împotriva poporului și dimpotrivă [3].

Există în patrimoniul culturii cehe opere istorice, literare și de artă care s-au inspirat direct din acest izvor nesecat al tradiției husite. N-avem decît să amintim cîteva nume de mari scriitori și artiști ca, Jan Neruda, Svatopluk Čech, Josef Manes, Alois Jirásek, B.Smetana, Mikuláš Aleš și alții, a căror faimă a trecut de mult hotarul țărilor cehe. Ei au evocat în versuri și proză sau în măestria culorilor, figuri și episoade emoționante din timpul războaielor husite.

Cît de vie era personalitatea lui Hus în conștiința scriitorilor progresiști din secolul trecut, se poate vedea din cele ce scria cunoscutul om de litere, gazetar și neînfricat luptător, Karel Havliček, la 1850 : „Pentru noi, cehii, scria el atunci, Hus a fost mai important și din alte privințe decît cele bisericești. Din punct de vedere național, politic și literar, meritele lui sînt în orice privință mari și merită respectul și recunoștința noastră" [4]. De asemenea, către sfîrșitul secolului trecut, gazeta cu orientare progresistă, „Democratul social" (1894), vorbea despre aspectul economic al mișcării husite și despre comunismul taboriților, „în care nu trebuia să existe deosebiri de clasă" [5].

Însă, cum am subliniat și în altă parte, cel care a avut în permanență o atitudine combativă față de încercările istoriografiei burgheze de a trece sub tăcere sau de a minimaliza importanța husitismului a fost desigur prof. Zdeněk Nejedlý. E interesant de subliniat faptul că timp de mai multe decenii, profesorul Nejedlý a dus fără șovăire o luptă perseverentă, mai ales împotriva acelora care susțineau că mișcarea husită a fost un fenomen medieval ca oricare altul, provocat de influențe străine. Chiar din anii studenției, (1893), Zd. Nejedlý încearcă o lucrare cu caracter științific intitulată : *Mișcarea și războaiele husite*, căreia i-au urmat după 1904 cele patru volume închinate *Cîntecului husit*.

Numai la un an după formarea primei Republici cehoslovace, sub înrîurirea puternică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Nejedlý dă la lumină o broșură despre *Hus și epoca noastră* [6]. Ea constituie un avertisment categoric dat burgheziei cehe de la începutul noului stat cehoslovac. Prof. Nejedlý stăruie asupra caracterului antifeudal al acestei mișcări și subliniază cu toată tăria latura progresistă a tradiției husite. Trebuia să se știe că Hus n-a criticat numai vechea orînduire socială„ci a căutat să construiască o altă lume nouă, mai bună [7]. Însă, în perioada dintre cele două războaie mondiale, cînd clasa muncitoare se organizează sub con-

---

[1] Josef Macek, *Venkovský lid v husitské revoluci*, Praga, 1953, p. 18.

[2] Această problemă a fost tratată de Fr. Kavka în lucrarea sa *Husitská revoluční tradice*, Praga, 1953.

[3] Zd. Nejedlý, *Komunisté dedici velikých tradic českého národa*, Praga, 1953, p. 17—18.

[4] Vezi după Fr. Kavka, *op. cit.*, p. 303.

[5] *Ibidem*, p. 308.

[6] Zd. Nejedlý, *Hus a naše doba*, Praga, 1919.

[7] Vezi și Jaroslav Kojzar-Jan Ryska, *Vitezná cesta — o živote a dílě Zdeňka, Nejedlého*, Praga, 1953, p. 37.

www.dacoromanica.ro

ducerea Partidului Comunist, lupta împotriva claselor conducătoare ia forme din ce în ce mai ample. O pleiadă de militanți comuniști și scriitori sînt angajați în această luptă: Antonin Macek, Karel Kreibich, Václav Kopecký, Klement Gottwald, Josef Háken, Jan Šverma, F. X. Šalda, Z. D. Nejedlý, J. Wolker, St. Neumann, Petr Bezruč, Ivan Olbracht, Julius Fučík ș.a., se rînduesc în activitatea lor politică sau scriitoricească pe linia progresistă a tradiției husite. Nu vom aminti decît un articol al lui Jan Šverma, scris în 1936. Šverma spune deschis burgheziei cehe ca și maselor populare că războaiele husite n-au fost o luptă împotriva germanilor și nici un război național al cehilor. „Ele au fost o revoluție socială a poporului ceh împotriva exploatării, împotriva împilării și pentru libertate" [1]. Šverma formulează just tezele și programul de luptă al oamenilor săraci, al lucrătorilor și plugarilor cehi. „Tábor, spune el, înseamnă unitatea de luptă a poporului împotriva panilor. Tábor înseamnă să iei de la bogați și să dai săracilor! Tábor înseamnă să sfarmi cu forțele poporului Uniunea panilor" [2] (aluzie la Uniunea panilor cehi din ultima perioadă a războaielor husite, — *n.n.*).

La rîndul său, Klement Gottwald, de cîte ori a avut prilejul, a făcut legătura dintre lupta contemporană a clasei muncitoare și revendicările sociale și economice ale taboriților. Vorbind la radio Moscova, în ziua de 6 iulie 1942, fostul președinte al Republicii Cehoslovace reliefa astfel însemnătatea tradiției husite pentru lupta de eliberare a poporului ceh de sub ocupația fascistă: „Tocmai azi, poporul ceh înalță cît mai sus tradiția husitismului, tradiția Táborului. Tradiția husită, — spunea Klement Gottwald, — e tradiția statului național ceh, a independenței și victoriei ideii naționale cehe [3]. Cu alte cuvinte, acest proces istoric se încorona acum, la începutul unei noi ere în istoria omenirii, cu lupta maselor populare din Cehoslovacia împotriva asupririi interne și pentru independența națională. Dar recunoașterea tradiției husite de către partidul clasei celei mai înaintate mai înseamnă și preluarea unei bogate moșteniri a trecutului, adică însușirea acelui program de luptă sau patrimoniu de cultură înaintată de care vorbește și Lenin [4], create în sînul societății feudale sau burgheze de masele muncitoare și de intelectualii progresiști.

Pornind deci de la principiile materialismului dialectic în interpretarea faptelor istorice, noua școală istorică cehă și-a concentrat atenția mai ales asupra mișcării revoluționare husite. Din ansamblul noilor cercetări vom sublinia cele mai de seamă probleme legate de această mișcare.

### Situația socială și economică a Cehiei în perioada prehusită

În primul rînd, e vorba de condițiile sociale și economice în care trăiau țăranii înainte de izbucnirea războaielor husite. În legătură cu aceasta, *Josef Macek* a publicat, în 1952, o monografie oarecum de popularizare, al cărei titlu (*Mișcarea revoluționară husită*) exprimă, din punct de vedere marxist, caracterul revoluționar al husitismului. Studiul lui Macek e prima încercare de a prezenta mișcarea revoluționară husită într-o lucrare de sinteză [5].

[1] Vezi Fr. Kavka, *op. cit.*, p. 310.
[2] *Ibidem*, p. 313.
[3] Klement Gottwald, *Desat rokov*, Bratislava, 1950, p. 254—255.
[4] Lenin, *Opere*, 1951, vol. 20, p. 7—8.
[5] J. Macek, *Husitské revolucni hnutí*. Un rezumat din această lucrare a apărut și în limba germană (cf. *Hussitische Bewegung in Böhmen*, Praga, 1953). Despre felul în care se oglindește mișcarea revoluționară husită în noile cercetări istorice din Cehoslovacia, vezi I. P. Rezonov, E. G. Sanćuk și I. A. Ozolin, Гуситское революционное движение в новых работах чехословацких историков, în „Voprosy istorii", 1954, 10, p. 140—145.


www.dacoromanica.ro

Sarcină cu atît mai dificilă, cu cît de la Palacký încoace o prezentare similară nu există. Prof. Macek leagă evenimentele din perioada husită de cîteva probleme dominante care reliefează într-un chip cu totul nou întreaga problematică a acestei mişcări.

Autorul analizează, în primul rînd, situaţia socială şi economică din perioada prehusită. Pornind de la teza lui Lenin, privitoare la trăsăturile fundamentale ale orînduirii feudale, Macek stăruie asupra crizei feudalismului şi contradicţiilor de clasă din secolul al XIV-lea şi de la începutul celui următor.

Din punct de vedere politic şi economic, regatul ceh ocupa, la această dată, un loc de frunte în Europa Centrală. Situaţia economică era destul de înfloritoare — mai ales pentru clasele conducătoare. Cu toate acestea, către sfîrşitul secolului al XIV-lea Cehia a fost frămîntată de numeroase tulburări sociale [1]. Macek arată că, la începutul secolului al XV-lea, cel mai puternic feudal era biserica papală, care dispunea de averi imense.

Însuşi Hus menţionează într-una din operele sale că o treime din suprafaţa pămîntului arabil, principalul mijloc de producţie în feudalism, aparţinea bisericii [2]. În acelaşi timp, biserica era şi cel mai mare exploatator. Ea ducea o politică fiscală excesivă, care apăsa sub nenumărate forme peste umerii populaţiei. Începînd din secolul al XIV-lea, toate bogăţiile băneşti din lumea catolică se îndreptau spre Roma, care le folosea, după cum se ştie, la întreţinerea curţii papale şi la diferite campanii militare. Aparatura fiscală a curiei papale era impresionantă. Ea era alcătuită dintr-o droaie de funcţionari de toate categoriile, care porneau ca nişte lăcuste din cele două centre ale papalităţii schismatice, Roma şi Avignon, să strîngă dăjdiile cuvenite curiei.

Tocmai bogăţia şi belşugul, în care trăiau reprezentanţii bisericii catolice, au făcut ca aceştia să săvîrşească abuzuri şi să ducă o viaţă desfrînată, în totală contradicţie cu dogmele creştine. Toate acestea au provocat ura maselor exploatate împotriva clericilor, dezlănţuindu-se astfel o profundă criză înlăuntrul bisericii şi deci o criză a feudalismului [3].

Criza aceasta a atins şi pe feudalii laici, care nu formau o clasă omogenă. Ei se împărţeau după avere, naştere şi situaţie socială în *pani* (marea nobilime), *cavaleri*, *boiernaşi* şi *paji* (mica nobilime). Între aceştia se ducea o luptă surdă pentru acapararea de pămînturi. Lupta se desfăşura nu numai în sînul marii nobilimi, ci şi între pani şi mica nobilime. De cele mai multe ori, cei dintîi îşi măreau moşiile în dauna nobililor mici, care scăpătau văzînd cu ochii. Începînd de pe la mijlocul secolului al XIV-lea se înregistrează un proces rapid de rotunjire şi comasare a moşiilor, de pe urma căruia sărăceşte mica nobilime. În consecinţă, aceştia îşi vînd curţile şi bruma de moşii ce le mai rămîn şi intră în serviciul panilor sau se dedau la jafuri.

Astfel de conflicte nu se dezlănţuie numai înlăuntrul clasei nobiliare, sub forma unor contradicţii în sînul aceleiaşi clase, ci ating atît biserica papală, cît şi oraşele. La data aceasta ele erau deja centre meşteşugăreşti şi de comerţ, înlăuntrul cărora începuseră să se dezvolte noile clase sociale.

---

[1] Ceva mai tîrziu, prof. Macek a mai scris un interesant articol despre caracterele luptei de clasă în feudalism (cf. *O třídním boji za feudalismu*, „Československý časopis historický", Praga, 1957, 2, p. 289—301). Vezi şi recenzia lui P. Ratkoš despre această lucrare în „Historický časopis", Bratislava, I, 1953, 3, p. 554—556.

[2] J. Macek, *op. cit.*, p. 21.

[3] În legătură cu aceste probleme, vezi şi recenzia scrisă de Ewa Maleczyńska, *Prace Josefa Macka o dziejach ruchu husyckiego w Czechach i w Polsce*, în „Kwartalnik historyczny", Varşovia, LX (1953), 4, p. 214—222. A se vedea şi darea de seamă a lui Z. Fiala în „Československý časopis historický, I (1953), 2, p. 182—183, precum şi prezentarea noastră *Trei studii noi despre revoluţia husită*, în „Studii", VII (1954), 2, p. 158—161. De asemenea şi recenzia lui Lajos Gogolak, în „Századok", 88 (1954), p. 695—700.

www.dacoromanica.ro

Cele mai strînse relaţii cu oraşele le aveau cavalerii, care căutau în felul acesta o contrapondere faţă de biserică şi de marea nobilime. Nevoia de bani împingea elementele scăpătate din sfera micii nobilimi să se apropie cît mai mult de bogătaşii oraşelor. Însă capitalul comercial se afla în mîinile patricienilor, care deţineau de fapt conducerea administrativă a oraşelor. Ei erau înstăriţi şi reprezentau elementul reacţionar al oraşelor. Împotriva patricienilor se situau păturile de meşteşugari şi negustori cu oarecare stare, pe care Macek le înglobează într-o singură denumire, *orăşenimea*.

În afară de acestea, în colibe sărăcăcioase, la periferia oraşelor, trăia o populaţie săracă, alcătuită din *slugi, calfe, zileri, cerşetori, oameni fără căpătîi*,—adică „plebea societăţii feudale". Pătura aceasta era destul de numeroasă şi ducea o existenţă mizeră.

În ceea ce priveşte structura socială a satului ceh, ea era la sfîrşitul secolului al XIV-lea destul de diferenţiată. În afară de *ţăranii liberi, provizionarii* (un fel de arendaşi), *popii de ţară, şolţuzii, morarii, hangii, iobagii înstăriţi, meseriaşii şi ţăranii mijlocaşi*, mai exista şi sărăcimea satelor, alcătuită din *iobagi săraci, pălmaşi, argaţi* şi *slujnice*[1]. Aceste trei categorii din urmă depindeau în întregime de interesele păturilor bogate.

Aşadar, spre deosebire de istoriografia burgheză, istoriografia cehă marxistă analizează structura societăţii feudale din ţările cehe din perioada prehusită, tocmai spre a se pune în lumină raporturile de inegalitate economică dintre aceste pături sociale. În această privinţă, problemele legate de criza societăţii cehe dinainte de izbucnirea războaielor husite au fost aprofundate de Fr. Graus [2]. Într-un prim volum închinat acestei perioade, istoricul ceh îşi expune rezultatele cercetărilor sale, începînd încă din secolul al X-lea. Deşi din titlu, reiese că e vorba de raporturile sociale din Cehia, totuşi autorul îşi întinde cercetările şi asupra situaţiei ţăranilor din Moravia. Faptul acesta l-a obligat pe Graus să stăruie asupra problemei, dacă în secolul al X-lea exista în Cehia un *regim sclavagist*. Analizînd după documente şi izvoare narative, din punct de vedere economic şi juridic, elementele societăţii gentilice, ca şi situaţia mijloacelor de producţie, Graus conchide că nu se poate vorbi în această perioadă (secolul X—XII) de existenţa unui regim sclavagist, pentru motivul că în producţie nu predomina munca sclavilor. Sistemul feudal de curte, care exista în Cehia, nu îngăduia dezvoltarea sclavagismului. Concluzia aceasta avea să spulbere afirmaţia vechii istoriografii cehe, îndeosebi a lui Josef Şusta, care susţinea tocmai contrariul, că ţările cehe au cunoscut, în această perioadă, regimul sclavagist.

În ceea ce priveşte apariţia feudalismului, Graus admite că încă din secolul al X-lea se poate vorbi în Cehia de aşa ceva. Cehii au trecut printr-un proces social-economic asemănător celui străbătut şi de alte popoare şi în consecinţă n-au primit instituţia statului de la germani sau din altă parte [3].

Însă procesul de feudalizare a societăţii cehe s-a realizat în mare parte cu ajutorul bisericii catolice. În această privinţă, Graus argumentează că creştinismul a devenit ideologia feudalilor, deoarece apăra situaţia şi privilegiile clasei dominante, îndemnînd poporul la supunere. Avînd aceleaşi interese economice, lupta între biserică şi marea nobilime se ascute şi culminează la începutul secolului al XIII-lea cu victoria celei dintîi. La sfîrşitul secolului al XII-lea şi începutul celui următor, se termină procesul de iobăgire a ţărănimii, exploatată acum atît de feudalii laici cît şi de biserică. E o dovadă că feudalismul se stabilise definitiv.

Problemele pe care Graus le dezbate în primul volum le continuă într-o formă mult mai amplă în volumul II, din aceeaşi lucrare. De astă dată, istoricul ceh stăruie îndeosebi

---

[1] Fr. Graus, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době pedhusitské*, II, Praga, 1957, Vezi şi recenzia noastră în „Studii", XI, 1958, 6, p. 218—222.

[2] *Ibidem*, vol. I, 1954. A se vedea şi recenzia noastră, în „Studii", VII, 1954, 4, p. 234—237.

[3] Vezi şi recenzia lui J. Macek în „Československý časopis historický", 1953, 4, p. 475—481.

www.dacoromanica.ro

asupra raporturilor agrare din Cehia începînd de la mijlocul secolului al XIII-lea şi caută să precizeze cauzele sociale şi economice, care au dus la înrăutăţirea situaţiei iobagilor şi deci la izbucnirea mişcării revoluţionare husite. Pe baza unui bogat material istoric, în care e vorba de acte de cancelarie, urbarii, statistici, registre fiscale şi cadastrale, inventare, liste de preţuri şi salarii, texte narative, tratate religioase, opere literare, artistice etc. Graus analizează evoluţia gospodăriilor ţărăneşti, problema colonizărilor şi dezvoltarea oraşelor, dreptul emfiteutic, evoluţia rentei feudale, diferenţierea socială a populaţiei rurale, situaţia juridică a iobagilor şi diferitele forme ale luptei de clasă.

Din analiza faptelor şi datelor istorice, uneori prea bogate, ceea ce îngreunează înţelegerea textului, se desprind constatări categorice în legătură cu situaţia economică a ţărănimii ceh din această perioadă. Clasele exploatatoare, în speţă biserica şi nobilimea — măcinate şi ele de contradicţii interne — şi mai ales exploatarea fără scrupule a bisericii, au întîmpinat de timpuriu rezistenţa maselor populare, sub diferite forme ale luptei de clasă. Mişcarea husită a fost precedată de îndelungate răscoale şi tulburări ţărăneşti, care au pregătit capacitatea de luptă a poporului ceh. Prof. Graus constată că masele populare din această perioadă recurg la formele pasive ale luptei de clasă, ca de pildă, refuzul de a presta obligaţiile sau plîngeri depuse împotriva seniorilor. Documentele timpului vorbesc însă şi de forme active ale luptei de clasă. E vorba de domenii seniorale ocupate cu forţa de iobagi, de incendii şi acte de brigandaj foarte frecvente la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea. Din cauza exploatării şi vexaţiunilor la care erau supuşi, iobagii incendiază curţile şi recoltele feudalilor sau jefuiesc negustorii la drumul mare.

Rezistenţa ţăranilor îmbracă forma colectivă a răscoalelor, care se întind şi-n oraşele ceh. Mai ales în primele două decenii de la începutul secolului al XV-lea se înregistrează războaie într-o serie de oraşe, în frunte cu oraşele pragheze. Aşadar, perioada prehusită nu se caracterizează printr-o stare de linişte şi pace, cum credea vechea istoriografie cehă, ci dimpotrivă, frămîntările claselor asuprite devin atît de ameninţătoare încît feudalii, şi în primul rînd biserica, iau măsuri drastice pentru reprimarea lor.

Pentru a completa imaginea societăţii ceh, Graus a cercetat într-o lucrare specială situaţia sărăcimii oraşelor din perioada prehusită[1]. El analizează situaţia socială şi economică a păturilor sărace din oraşele ceh, lămurind astfel o serie de probleme legate în general de dezvoltarea oraşelor medievale. Deşi autorul nu urmăreşte procesul dezvoltării relaţiilor de producţie în toată întinderea lui şi nu stăruie suficient asupra situaţiei economice a patriciatului german, totuşi din ansamblul faptelor sociale reiese clar colaborarea dintre sărăcimea oraşelor şi a satelor, în lupta lor împotriva exploatării feudale. Lupta aceasta rămîne însă oarecum izolată şi nu poate da feudalismului lovituri hotărîtoare, mai ales că biserica papală căuta să înăbuşe orice spirit de revoltă printr-o serie de piedici materiale şi morale[2]. Masele populare aveau deci nevoie de un sistem de organizare care să le strîngă rîndurile şi să dea o formă mai precisă revendicărilor lor sociale.

### Hiliasmul, ideologia claselor asuprite

Am văzut că istoriografia burgheză căuta să explice mişcarea husită prin cauze religioase, ceea ce nu corespunde adevărului istoric. Husitismul îşi are rădăcinile în contradicţiile de clasă şi în fenomenele de criză ale societăţii feudale din perioada prehusită. Cu toate obsta-

[1] Cf. *Chudina městská v době předhusitské*, Praga, 1949. Vezi şi recenzia lui B. Zientara, în „Przegląd historyczny", t. XLII (1951), p. 417—421, precum şi observaţiile făcute de A. Gácsová în „Historický sborník", Bratislava, X, 1952, p. 411—417.

[2] Vezi, Fr. Graus, *Dějiny venkovského...*, II, p. 275—279.

www.dacoromanica.ro

colele întîlnite în cale, lupta de clasă s-a întărit în mod neobişnuit pînă la sfîrşitul secolului al XIV-lea. Situaţia economică a iobagilor manifesta o tendinţă de înrăutăţire continuă, ceea ce a mărit aria luptelor de rezistenţă.

Tocmai ura împotriva ideologiei marilor feudali şi ierarhiei bisericeşti a făcut ca sărăcimea să transpună anumite realităţi sociale pe plan religios. Procesul acesta era înlesnit de activitatea neobosită a predicatorilor ambulanţi, care reactualizau idei şi învăţături eretice, aflate în circulaţie în întreaga Europă. Dacă pe pămînt nu mai e nici un fel de dreptate, se spunea, ea trebuie căutată în biblie, în adevărata biserică a lui Christos. Deci, întoarcerea la scriptură, la biserica apostolică, la adevărul lui dumnezeu, era cea mai seducătoare lozincă a timpului.

Lumea aceasta plină de nedreptăţi e supusă pierzaniei şi în locul ei se va instaura în curînd împărăţia de o mie de ani a lui Christos, în care nu vor mai fi prestaţii şi impilări [1]. Şi nu-i o întîmplare că tocmai sărăcimea şi-a însuşit postulatele hiliastice, care propovăduiau dărîmarea vechii orînduiri sociale. S-ar părea că e vorba de o ideologie pasivă, lipsită de elementul dinamic al mişcărilor revoluţionare, însă interpretările hiliastice ale bibliei s-au împletit cu revendicările sociale ale maselor revoluţionare.

Sistemul fiscal apăsător al curiei, cupiditatea, luxul nesăbuit şi imoralitatea clerului catolic au stîrnit mînia poporului, uluit de această totală contradicţie dintre învăţătura creştină şi practica bisericii. Fiscalitatea papală şi simonia au întărit rîndurile mişcării anticlericale care, împinsă uneori pînă la ură, intră la începutul secolului al XV-lea într-un stadiu de cristalizare. Tot mai mare e numărul celor care se ridică împotriva lăcomiei reprezentanţilor bisericii.

Cu toate acestea, mijloacele cu care păturile asuprite luptă împotriva claselor stăpînitoare, deşi îndîrjite, rămîn totuşi risipite. Se simte nevoia unui program care să strîngă laolaltă rîndurile celor exploataţi şi asupriţi. Lupta de clasă se înţelege deci prin adaosul unei forme noi de rezistenţă din partea maselor populare : *erezia*. E interesant de semnalat că, în această vreme, noţiunea de eretic era foarte cuprinzătoare. Iobagul, care nu asculta de porunca stăpînului sau refuza să-şi îndeplinească obligaţiile, era eretic. Cu alte cuvinte, erezia devenise o formă de rezistenţă faţă de ideologia oficială a claselor dominante şi mai ales faţă de biserică.

Sub conducerea predicatorilor, cărora moartea lui Hus în 1415 le sporise elanul religios, adepţii hiliasmului întreprind aşa-zisele pelerinaje pe munţi şi în cele cinci oraşe Pilsen, Kłatovy, Louny, Žatec şi Slany. Faptul înlesnea într-o foarte mare măsură organizarea şi unificarea acestei comunităţi hiliastice, care avea să pornească cu atîta vehemenţă împotriva orînduirii feudale. De altfel, pe munţi se adunau în primul rînd iobagii şi sărăcimea oraşelor, pe care preoţii îi pregăteau sufleteşte în vederea luptelor viitoare. Izvoarele acestei erezii erau Vechiul Testament şi Apocalipsul, pe care le interpretau în mod liber după capul lor, fără a ţine seamă de pravilele bisericeşti. În felul acesta, aripa radicală a mişcării, elementele cele mai de stînga, care în primul an al războaielor avea să aibă conducerea mişcării, îşi înveşmîntează idealurile sociale cu ideologia hiliastică.

Vechea societate feudală trebuia dărîmată şi în locul ei urma să se ridice o lume nouă, împărăţia lui Christos, fără clase, fără dajdii şi fără robotă. De la adunările pe înălţimi —rămase pînă azi în tradiţia comemorării morţii lui Hus, — şi pînă la izbucnirea războaielor husite mai era un pas, pe care forţele populare l-au făcut sub conducerea primelor căpetenii, recrutaţi dintre preoţi şi boiernaşii scăpătaţi.

---

[1] Vezi J. Macek, *Tábor*, I, p. 53, 173. În legătură cu izvoarele ideologiei hiliastice, vezi şi J. Macek, *Táborské chiliastické články*, în „Sbornkík historický", Praga, 1953, I, p. 53—64 şi *Tábor*, I, p. 379—386.

www.dacoromanica.ro

**Stratificarea socială a mișcării revoluționare husite**

E adevărat că vechea istoriografie cehoslovacă s-a ocupat de această problemă, însă numai în parte și privind-o de pe poziția claselor exploatatoare. În afară de aceasta, contribuțiile istoriografiei burgheze n-au izbutit să lămurească definitiv problema componenței sociale a mișcării husite. Ea n-a stabilit just proporția participării și rolul diferitelor categorii sociale înlăuntrul mișcării. Participarea forțelor sociale a fost de astă dată precizată de istoriografia marxistă care, pornind de la teza leninistă în legătură cu sfera de întindere a revoluției, a stabilit un nou echilibru de forțe în sînul mișcării revoluționare husite.

Lenin spunea că o revoluție nu-i posibilă fără o criză generală națională, care să atingă atît pe exploatatori, cît și pe exploatați. Or, la o astfel de situație nu se poate ajunge decît în momentul cînd „păturile de jos nu mai vor regimul vechi, iar vîrfurile nu mai pot guverna ca înainte"[1].

O astfel de criză, în care intrase întreaga societate cehă din perioada prehusită, a pregătit terenul pentru războaiele husite, care au durat 17 ani. Că fenomenele de criză au cuprins întreaga societate cehă, o dovedește și faptul că toate protestele și adversitățile sociale din Cehia erau îndreptate împotriva celui mai mare feudal al timpului: *biserica*. De aceea, înainte de izbucnirea războaielor husite, se poate vorbi de o largă coaliție husită din care făceau parte: *sărăcimea satelor și orașelor, orășenii, mica nobilime*, ba chiar și o parte din *marea nobilime*, lacomă după avuțiile bisericii. Macek, care urmărește în linii mari desfășurarea acestui proces, constată că nu după mult timp, coaliția aceasta se destramă și nu în curînd apar trei tabere, grupate după interese diferite. În primul rînd, e vorba de *blocul reacționar feudal*, alcătuit din clerul superior, patriciatul german și marea nobilime. Acest bloc își punea speranțele în forța armată a lui Sigismund, în calitatea lui de moștenitor al tronului, devenit vacant prin moartea lui Václav al IV-lea. În al doilea rînd, veneau *forțele revoluționare* alcătuite din păturile cele mai oropsite, *sărăcimea satelor* și *orașelor*. În sfîrșit *opoziția orășenească* — în care intra orășenimea și mica nobilime — ocupa locul de centru, avînd ca adversari, atît tabăra reacțiunii cît și forțele revoluționare [2].

După cum se vede, compoziția socială a mișcării revoluționare husite era lipsită de omogenitate. Ea nu era numai rezultatul contradicțiilor sociale și economice, din ajunul izbucnirii războaielor husite, ci și reflexul ideologiei diferitelor pături sociale. De altfel, diferențierea socială dinlăuntrul mișcării revoluționare husite trebuie concepută ca o permanentă tălăzuire de forțe, provocate de interesele contradictorii ale diferitelor pături sociale. Din această cauză, profilul social al husitismului nu poate fi surprins într-un moment static, de definitivă cristalizare. El a evoluat necontenit, de la început pînă la sfîrșitul războaielor.

Nu mai departe decît în pragul luptelor armate, societatea cehă prezenta deja o altă regrupare. Împotriva *blocului reacționar*, a cărui componență a fost arătată mai sus, se ridica *tabăra husită*.

Din cauza intereselor de clasă, tabăra husită era împărțită în trei grupe: una opusă reacțiunii, care cuprindea *sărăcimea satelor și orașelor*, iar celelalte două grupe erau formate din aripile: *radicală* și *conservatoare* a *opoziției orășenești* [3].

Cea mai apropiată de blocul reacționar se afla aripa conservatoare formată din orășenimea înstărită, o parte din mica nobilime și altă parte din marea nobilime care, la început,

---

[1] V. I. Lenin, *„Stîngismul" boala copilăriei comunismului*, Buc., vol. 31, 1956, p. 68.
[2] J. Macek, *Husitské revoluční.*, p. 39.
[3] *Ibidem*, p. 53.

www.dacoromanica.ro

s-a alăturat husiților. Prof. Macek subliniază infidelitatea acestei nobilimi față de idealurile husite, în sensul că, nu după multă vreme ea a trecut definitiv în tabăra reacționară.

Opoziția orășenească a trebuit să se împartă în două tabere, tocmai pentru faptul că, în această luptă, ea se afla între forțele reacțiunii și cele revoluționare. În timp ce aripa conservatoare se apropia tot mai mult de blocul reacțiunii, grupul radicalilor din sînul opoziției orășenești căuta o alianță cu poporul, cu mulțimea plebee din orașe și sate. Această aripă era formată din orășeni mărunți și de mijloc, precum și mici nobili scăpătați, care au fost de fapt și organizatorii mișcării. În grupa forțelor revoluționare se găseau iobagii și sărăcimea orașelor, cărora programul reformelor sociale, fluturat de opoziția orășenească, pe baza celor patru *Articole pragheze*, nu le dădea deplină satisfacție. Radicalii voiau înlăturarea definitivă a feudalismului. De aceea, adevăratul lor program maximal era cuprins în ideologia hiliastică. Numai în lumina acestei erezii, problemele sociale și economice căpătau o soluționare radicală. Urmărind interesele de clasă ale grupurilor sociale amintite mai sus, Macek împarte astfel perioadele de hegemonie din sînul mișcării: 1. hegemonia sărăcimii, 1419—1421; 2. hegemonia opoziției orășenești, 1421—1434; 3. lupta de la Lipany și înfrîngerea mișcării revoluționare husite, 1434—1437.

### Hegemonia sărăcimii în mișcarea revoluționară husită

Meritul cel mare al istoriografiei cehe marxiste este acela de a fi subliniat cu toată tăria rolul sărăcimii de la sate și orașe precum și orientarea ei ideologică în mișcarea revoluționară husită. În lucrarea amintită mai sus, Josef Macek are un capitol întreg [1] închinat acestei probleme. Urma deci, să se stabilească în mod precis și împotriva istoriografiei burgheze, care era — din punct de vedere social — elementul purtător al celei mai radicale ideologii? Cum a evoluat raportul de forțe dintre sărăcime și opoziția orășenească în perioada dintre 1420—1452, adică de la izbucnirea războaielor husite și pînă la intrarea cetății Tábor în uniunea orașelor lui Gheorghe de Poděbrad?

Am văzut mai sus elementele care intrau în componența sărăcimii. Ele alcătuiau pătura socială cea mai exploatată și lipsită de perspectiva oricărei ameliorări viitoare.

Violența revoluționară a acestei pături s-a resimțit chiar de la începutul anului 1420 cînd, în dimineața zilei de 21 februarie, iobagii și sărăcimea din sudul Cehiei, unde exploatarea era mult mai mare, au atacat orășelul Usti Sezimovo. După cucerirea acestui tîrg, masele populare, conduse de preoți și de boiernași mărunți din părțile locului, au ocupat și pintenul de stîncă, aruncat peste apa Lujniței, unde se aflau ruinele unui castel dispărut. Întrucît chiar de la început se simțea nevoia ridicării unei noi cetăți, care să adăpostească noua societate, propovăduită de adepții hiliasmului, învingătorii de la Usti Sezimovo au luat hotărîrea ca noua colonie să se întemeieze chiar acolo, pe promontoriul de lîngă apa Lujniței. De aceea, în ziua de 30 martie, au incendiat Usti Sezimovo și s-au mutat cu toții pe locul vechilor ruine, — pe care le-au numit *Tábor*. În curînd, noua așezare a început să prindă contur din zidurile și meterezele construite de fanatici noii ideologii. Către Tábor se îndreaptă acum o mare parte din iobagii și plebea din satele și orașele din împrejurimi. Macek notează că locuitorii a 150 sate și-au părăsit locuințele și s-au mutat la Tábor, în căutarea unei vieți mai bune [2]. În legătură cu aceasta, ni se spune că 13 sate și două orașe din împrejuri-

[1] J. Macek, *Husitské*..., p. 59—91.
[2] *Ibidem*, p. 78.

www.dacoromanica.ro

mile Táborului au dispărut, tocmai pentru că populaţia lor a lăsat totul în părăsire şi s-a mutat în noua cetate. Se înţelege că majoritatea celor care se îndreptau spre Tábor o alcătuiau oamenii nevoiaşi, iobagii, argaţii, zilierii ş.a. Faptul acesta a influenţat atît asupra ideologiei, cît şi asupra stratificării sociale a populaţiei taborite. Mai ales din punct de vedere ideologic, sărăcimea este aceea care, cel puţin la Tábor, izbuteşte să pună în aplicare principiile egalitare ale învăţăturii hiliastice.

În consecinţă, între zidurile noii cetăţi începe să se pună bazele societăţii fără clase, a comunităţii propovăduite de hiliaşti, înlăuntrul căreia cel care are mai mult decît celălalt „păcătuieşte de moarte". Una din revendicările lor cele mai arzătoare era aceea de a se înlătura pînă la extirpare orice formă a exploatării. Pentru aceasta, hiliasmul oferea imaginea unei lumi noi, în înfăţişarea probabilă a împărăţiei lui Christos. Mai ales că era vorba de o rezistenţă împotriva bisericii, ea trebuia să aibă neapărat o înfăţişare religioasă. Cei care pregătesc şi însufleţesc masele populare, solidarizîndu-le cu idealurile noii societăţi umane, sînt predicatorii şi preoţii săraci.

Urmărind această perioadă formativă sub aspect ideologic, se poate constata că ea se desfăşura paralel, atît la Tábor, cît şi la Praga. Taboriţii erau desigur pionierii trecerii în faptă a doctrinei hiliastice, în vreme ce sărăcimea pragheză asculta de învăţătura lui Jan Želivský, înflăcărat predicator şi purtător de cuvînt al lumii nevoiaşe. Želivský ataca cu violenţă pe toţi duşmanii păturilor exploatate. Din predicile lui se vede în chip neîndoielnic că el apăra interesele celor asupriţi. E drept că Želivský era mai puţin categoric decît taboriţii, însă nu-i mai puţin adevărat că întreaga lui activitate de predicator, mai ales după moartea lui Hus, poate fi numită o pledoarie vehementă întru apărarea păturilor nevoiaşe. Lozincile lansate de el sînt semnificative în acest sens. De pildă, „cine nu munceşte nu mănîncă", „cine se ridică împotriva sărăciei, cade în braţele diavolului" sau „peştele mare înghite pe cel mic, iar bogatul pe sărac", şi altele care au avut darul să răscolească spiritul de justiţie socială al maselor populare. Ascultînd de chemările lui, sărăcimea pragheză ca şi plebea de la Tábor au înţeles că singura ieşire din această situaţie grea era numai ridicarea cu arma în mînă împotriva exploatatorilor. În evenimentele care au urmat pînă la 1421, perioadă de timp în care mişcarea husită dă primele lovituri feudalismului ceh, forţa motrice a mişcării o formează aripa radicală a păturilor de jos, sărăcimea de la sate şi oraşe. Ea deţine această hegemonie pînă în momentul cînd o serie de împrejurări îi pregătesc lichidarea. Astfel, introducerea unui impozit pentru susţinerea cheltuielilor militare a constituit cea dintîi lovitură dată ideologiei hiliastice, care susţinea că în noua împărăţie a lui Christos nu va mai fi nici un fel de dajdie. Pe de altă parte, poziţia sărăcimii înlăuntrul acestei comunităţi a mai fost slăbită şi de faptul că cea mai mare parte dintre ostaşii de pe cîmpurile de luptă erau recrutaţi din sînul acestei pături. În sfîrşit, după alegerea lui Mikulaş din Pelhřimov ca episcop de Tábor, în toamna anului 1420, se încearcă organizarea unei biserici independente de biserica papală. Faptul acesta a dus şi la îndepărtarea predicatorilor hiliaşti. Cei care nu încetau să vorbească despre sfîrşitul lumii şi despre marea împărăţie a lui Christos erau puşi în afara doctrinei oficiale de la Tábor.

În această luptă, adepţii hiliasmului se situează pe o poziţie de negare faţă de unele puncte ale doctrinei creştine, cum ar fi de pildă tainele. Din această cauză, au fost numiţi „eretici", „picarzi" şi exterminaţi cu ajutorul lui Jan Žiska, la începutul anului 1421. Faptul acesta a avut influenţă şi asupra situaţiei sărăcimii pragheze care s-a mai menţinut încă un an după aceea, sub conducerea lui Jan Želivský. Începînd din 1421, sărăcimea rămîne şi mai departe forţa motrice a mişcării, pe care opoziţia orăşenească o foloseşte cu multă îndemînare nu pentru dărîmarea feudalismului, ci pentru îndreptarea acestuia. De exemplu, ostaşii taboriţi, recrutaţi din rîndurile sărăcimii îşi pierdeau dependenţa de clasă intrînd în armată. Împu-

www.dacoromanica.ro

ţinarea rîndurilor sărăcimii, ca şi îndepărtarea tot mai mare de ideologia revoluţionară taborită a orăşenimii îmbogăţite, au contribuit din ce în ce mai mult la slăbirea forţei revoluţionare a Táborului [1]. De aceea, mai ales în faza finală, forţa conducătoare a mişcării rămîn orăşenii şi mica nobilime, care vor încerca să canalizeze valurile revoluţionare spre înfăptuirea ţelurilor opoziţiei orăşeneşti.

### Geneza spirituală a husitismului

Am văzut mai sus felul în care vechea istoriografie cehă şi germană au prezentat originile doctrinei husite. Combătînd pe istoricii germani, care socoteau husitismul ca o simplă parafrazare a ideilor wiclifiste istoriografia cehă burgheză s-a apropiat ceva mai mult de realitatea izvoarelor, pe care se bazează învăţătura lui Hus. Istoriografia marxistă însă este singura care aduce şi în această privinţă, o contribuţie nouă şi categorică.

Mai întîi, întreaga activitate a lui Hus se resimte de originea lui socială. Ieşit din mediul rural, dintr-o familie de oameni simpli, Jan Hus a parcurs un drum lung şi plin de lipsuri, care i-au dat prilejul să cunoască racilele societăţii feudale cehe. Se poate spune că izvoarele operei lui Hus nu trebuie căutate în cine ştie ce modele literare, ci în viaţa de toate zilele, în realitatea legăturilor lui cu poporul. Trăind în contact permanent cu păturile nevoiaşe ale poporului ceh, Jan Hus a cunoscut mult mai adînc greutăţile şi suferinţele semenilor săi.

El vedea că biserica se îndepărtase de idealurile comunităţii creştine primitive şi că se impunea o reformă radicală. Însă Hus nu se gîndea la răsturnarea bisericii, ci la îndreptarea ei. Înspăimîntat de contradicţiile în care se zbătea societatea cehă din vremea lui şi mai ales de prăpastia dintre învăţătura creştină şi practica ierarhiei, Hus reflectează asupra mijloacelor cu care ar putea scoate biserica din acest impas. Aşadar, între calea care ducea la înavuţire şi la o viaţă tihnită — după exemplul celorlalţi slujitori ai bisericii — şi între lupta spinoasă şi plină de primejdii pentru reforma societăţii, Hus a optat pentru aceasta din urmă.

Pe această linie protestatară, Hus întîlneşte ideile gînditorilor cehi şi străini, care dau în vileag nedreptăţile şi abuzurile societăţii feudale. E vorba în primul rînd de opera lui John Wiclif, pe care Hus a cunoscut-o din tractatele care circulau la Praga, la începutul secolului al XV-lea. Cum era şi firesc, problema influenţei ideilor wiclifiste asupra lui Hus a provocat discuţii întinse.

Astfel, F.M. Bartoš, istoric de formaţie idealistă, care a făcut o prezentare de sinteză [2] a acestor discuţii, a stăruit într-un studiu mai nou asupra raportului de dependenţă spirituală dintre Hus şi Wiclif [3]. Bartoš atinge însă numai epizodic aspectele economice, care constituie fondul tuturor problemelor legate de mişcarea husită. După el, geneza spirituală a husitismului nu-i exclusiv cehă, ci împletită cu multe elemente de origine apuseană şi îndeosebi engleză.

Ewa Maleczyńska, specializată în problemele husite, făcînd o prezentare a lucrării lui Bartoš, accentuează tocmai asupra aspectului genetic al mişcării revoluţionare husite. Ea susţine, pe bună dreptate, că în Cehia au existat anumite condiţii economice şi sociale care au înlesnit dezvoltarea acestei mişcări. În nici un caz nu poate fi vorba de o simplă transplantare a doctrinei lui John Wiclif, fără a ţine seamă de dezvoltarea economică specifică şi de particularităţile situaţiei sociale şi politice din Cehia [4]. Mişcarea revoluţionară husită e deci rezultatul

[1] Vezi şi recenzia lui Fr. Jordan, în „Časopis matice moravské", Brno, 71 (1952), 1—2, p. 179—183.

[2] Cf. *Husitství a cizina*, Praga, 1931, p. 110.

[3] F. M. Bartoš, *Čechy v době husově*, *České dějiny*, II, Praga, 1947.

[4] Vezi „Przegląd historyczny", t. XL (1949), p. 353—357.

www.dacoromanica.ro

unui complex de transformări, care au avut loc în sfera forțelor de producție. Doctrina lui Hus n-a făcut decît să asocieze revendicările sociale ale maselor populare la critica vehementă adusă bisericii contemporane. Or, lucrul acesta îl făcuse și reformatorul englez, de aci și tendința manifestată de unii istorici, de a minimaliza importanța istorică a doctrinei lui Hus, îndeosebi în cazul istoriografiei germane. Spre bucuria și uimirea lui, Hus a descoperit în tratatele lui Wiclif propriile lui idei care în condițiile specifice din Cehia, s-au încorporat în revendicările sociale și economice ale maselor populare. De aceea, istoriografia cehă marxistă îl socoate pe Hus un revoluționar care, la un moment dat, s-a situat în fruntea aspirațiilor claselor asuprite. Moartea lui, survenită în 1415, pe rugul de la Constanța, n-a fost decît semnalul pornirii la luptă împotriva feudalismului. Așadar, geneza husitismului trebuie căutată, în orice caz, în particularitățile contradicțiilor sociale, care caracterizează societatea cehă din perioada prehusită.

### Aspectul național al mișcării revoluționare husite

Aspectul național al mișcării revoluționare husite, a format obiectul unor cercetări în trecut, însă concluziile puse pe marginea acestei chestiuni izvorăsc în genere de pe poziția de clasă a fiecărui istoric. După cum s-a văzut mai sus, unii cercetători, sprijiniți numai pe unele izvoare contemporane husitismului, au redus amploarea impresionantă a acestei mișcări la schema neștiințifică a unui conflict ceho-german. De pildă Palacký afirma pe la jumătatea secolului trecut, că temeiul istoriei cehe îl formează lupta seculară dintre cehi și germani. Palacký și-a exprimat, în același timp însă, admirația față de eroismul oștilor husite. El a subliniat cu toată simpatia conștiința și devotamentul ceh din timpul războaielor husite. Ideea lui Palacký a fost preluată și lărgită de generațiile următoare de istorici și îndeosebi de Josef Pekař, care susținea că husitismul a fost de fapt expresia luptei dintre cehi și germani. Interpretarea lui Pekař era însoțită însă și de o neîncredere în forțele creatoare ale poporului ceh. Această atitudine se vădește și în concepția istorică a școalei pekařiste ai cărei reprezentanți (V. Chaloupecký, R. Holinka ș.a.), tratînd această problemă, au adîncit și mai mult cosmopolitismul lui Pekař.

Întrebarea dacă mișcarea revoluționară husită a avut sau nu un caracter național și-a pus-o și noua istoriografie cehă. Răspunsul la această întrebare nu-i ușor de dat, deoarece conștiința națională, în sensul modern al cuvîntului, e o creație mai tîrzie. Cheia dezlegării acestei probleme trebuie căutată în primul rînd în izvoarele vremii. E ceea ce face Josef Macek, în două din studiile sale mai noi [1]. Macek analizează atît atitudinea lui Hus față de limba și națiunea cehă, cît și programul ideologic al opoziției orășenești și al sărăcimii husite. El ajunge la constatarea că pînă la începutul anului 1420, problema națională nu se afla „pe primul plan al revendicărilor sociale, ci era subordonată revendicărilor de clasă ale partidelor husite[2]. Numai după această dată, cînd cruciatele organizate de Sigismund pornesc să strivească regatul ceh, lupta husiților capătă un caracter de apărare națională. Chiar în aprilie 1420, manifestele lansate de husiți chemau tot poporul la arme pentru apărarea patriei. Lupta împotriva invadatorilor se ducea în numele tradiției sf. Václav, considerat ocrotitor al națiunii cehe, ceea ce e o indicație mai mult că husiții făceau apel la tradiție,

---

[1] J. Macek, *Národnostní otázka v husitském revolučním hnutí*, „Československý časopis historický", III, 1955, p. 4—30, și *Národnostní otázka v husitství*, în „Mezinárodní ohlas husitství", Praga, 1958, p. 5—25.

[2] *Ibidem*, p. 10.

www.dacoromanica.ro

spre a trezi în conaționalii lor dragostea de patrie. Inițial se părea că în fața aceleiași primejdii toate păturile sociale își vor strînge rîndurile pentru apărarea „limbii cehe", însă în momentul cînd masele revoluționare s-au pornit cu toată vehemența împotriva mercenarilor lui Sigismund, s-a terminat cu patriotismul feudal. Chiar în cursul anului 1420, s-a văzut că țara e apărată de țărani, de sărăcimea orașelor, de orășenimea și nobilimea scăpătată. În schimb, panii cehi trec alături de reprezentanții bisericii și de cohortele lui Sigismund. Dragostea de patrie și convingerea fermă că husiții erau angajați într-un război patriotic se desprind nu numai din textele vremii, ci și dintr-o seamă de evenimente și manifestări a căror veracitate nu poate fi pusă la îndoială. În această privință, *Cîntecul despre victoria de la Domažlice* (1431), al cronicarului contemporan Vavřinec din Březov, ca și alte cîntări husite, exprimă cu căldură o anumită tonalitate de simțăminte patriotice și preamăresc bărbăția și eroismul luptătorilor cehi. Se înțelege că exuberanța imaginilor din astfel de cîntece era consecința firească a succeselor de arme ale polcurilor taborite [1].

Așadar, problema aceasta poate fi înțeleasă în mod just numai dacă e pusă în legătură cu lupta de clasă a maselor populare și cercetată pe baza izvoarelor taborite, cum susține și Ewa Maleczyńska [2]. Participarea păturilor largi ale poporului la mișcarea revoluționară husită ne oferă înțelegerea justă a poziției pe care au avut-o husiții față de țara lor și față de problema colaborării cu masele de altă naționalitate. În primul rînd, a trebuit să se spulbere afirmația neîntemeiată că și mișcarea husită a fost în esență un conflict ceho-german. Nu trebuie să uităm însă că atît situația geografică a Cehiei cît și condițiile în care s-a format poporul ceh, au făcut să sporească numărul celor care vedeau în germani niște dușmani ai limbii cehe.

Glasurile dușmănoase împotriva germanilor porneau atît din cercurile feudalilor bisericii cît și din mijlocul orășenimii, care jinduiau după bunurile patriciatului german. Masele populare au avut o atitudine patriotică și nu s-au lăsat atrase într-o astfel de mișcare. Dimpotrivă, ereziile populare și lupta de clasă au strîns laolaltă rîndurile cehilor și germanilor, care luptau împotriva împilării feudale. Macek consemnează faptul că la Tábor se adunau argați și iobagi din Austria și de la České Budějovice, iar la Praga n-au fost confiscate decît averile patricienilor germani, care au fost expulzați, pe cînd husiții de origine germană se bucurau de aceleași drepturi ca și cehii [3].

Deci taboriții duceau lupta împotriva prelaților și patriciatului german, iar nu împotriva maselor populare germane de care erau legați prin interese de clasă. Patriotismul husit a devenit forța care a întărit rîndurile taboriților în lupta pentru un viitor mai bun și pentru apărarea patriei. Chiar de la începutul mișcării, s-a manifestat tendința de a se răspîndi husitismul și printre popoarele de altă naționalitate. În ziua de 30 iulie 1419, cînd a izbucnit la Praga cea dintîi răscoală deschisă, predicatorul Jan Želivský, conducătorul spiritual al sărăcimii pragheze, spunea într-una din predicile sale: „O ! de-ar deveni Praga pilda tuturor credincioșilor, nu numai din Moravia, ci și din Ungaria, Polonia și Austria !", trasînd chiar de la început caracterul internațional al mișcării revoluționare husite.

De aceea, în comparație cu mișcările populare anterioare, mișcarea revoluționară husită a însemnat o treaptă superioară pe linia de evoluție a unor astfel de mișcări sociale. În vreme ce luptele antifeudale din sec. al XIV-lea au avut un caracter local fără a trece dincolo

---

[1] Tendința husiților de a înălța națiunea cehă în fruntea întregii creștinătăți și de a-i acorda husitismului o „misiune universală" a fost numită de unii istorici un adevărat mesianism ceh. Vezi R. Urbánek, *Český mesianismus ve své době hrdinské*, în „Pekařův sborník", I, Praga, 1930, p. 262 și urm., apud J. Macek, *op. cit.*, p. 116.

[2] Ewa Maleczyńska, *Ze studiów nad hasłami narodowosciowymi w źródlach doby husyckiej*, în „Przegląd historyczny", t. XLIII, 1952, p. 60—82.

[3] J. Macek, *op. cit.*, p. 23.

www.dacoromanica.ro

de locul lor de obîrşie, husitismul a trecut hotarele la popoarele vecine, exercitînd o puternică influenţă asupra spiritului combativ al claselor asuprite.

### Întinderea husitismului peste hotare

Extinderea husitismului dincolo de hotarele Cehiei constituie în primul rînd un argument hotărîtor în problema colaborării dintre husiţi şi masele populare de altă naţionalitate. De aici reiese clar nu numai caracterul internaţional al husitismului, ci şi comunitatea de interese sociale şi economice ale claselor asuprite, oricare ar fi fost naţionalitatea lor. În al doilea rînd, răspîndirea husitismului dincolo de hotarele lui de obîrşie are o însemnătate cu adevărat revoluţionară. Succesele obţinute de expediţiile husite dovedesc nu numai elanul războinic al oştilor taborite, ci şi justeţea programului lor social. Deşi toate acestea sînt fapte răsunătoare în istoria mişcărilor populare din Europa, totuşi istoriografia burgheză nu le-a acordat cuvenita preţuire. De aceea, actuala istoriografie cehoslovacă a atacat şi această problemă, a cărei importanţă pentru mişcarea husită e mai mult decît evidentă.

Prima expediţie militară de mare amploare dincolo de hotarele Cehiei a avut loc abia în 1428, adică după o perioadă de aproape zece ani de lupte şi prefaceri interne. S-a spus mai sus că stratificarea socială a mişcării revoluţionare husite trebuie înţeleasă ca o tălăzuire de forţe al cărei profil era într-o continuă prefacere. Chiar după lupta victorioasă de la Vitkov, din 14 iulie 1420, a urmat o neînţelegere între taboriţi şi praghezi, care au prefigurat frămîntările de mai tîrziu din sînul mişcării. Nu numai atît, dar au avut loc frămîntări şi prefaceri chiar în sînul populaţiei taborite. Sărăcimea, deşi forma majoritatea populaţiei de la Tábor, totuşi la data aceea era slab organizată şi lipsită de cristalizare, din punct de vedere social. În momentul cînd a încercat să realizeze programul ideologiei hiliastice, ea a intrat în conflict cu interesele opoziţiei orăşeneşti de la Tábor. În primele luni ale anului 1421 soarta sărăcimii taborite a fost pecetluită. Fiind izgonită din cetate, ea a fost lichidată de Žižka, dînd astfel cîştig de cauză orăşenimii de la Tábor,

O izbîndă asemănătoare a înregistrat şi orăşenimea pragheză care, după ucidarea lui Jan Želivský (9 martie 1422), a trecut pe faţă de partea nobilimii. Astfel s-a întărit lagărul „uniunii panilor", care a deschis lupta împotriva lui Žižka. Cu toate aceste prefaceri Žižka izbuteşte să organizeze o armată permanentă a uniunii oraşelor taborite, cu care a ştiut să pună pe goană trupele de mercenari catolici [1]. Žižka a fost un iscusit conducător de oşti care a apărat cu toată energia şi cu sacrificiul vieţii lui unitatea mişcării revoluţionare. Lui i se datoreşte şi incursiunea în toamna anului 1424 în Moravia şi Ungaria, unde şi-a găsit şi moartea (11 oct. 1424). Locul lui Žižka a fost luat pe rînd de alte două căpetenii de oşti (Jan Hvězda din Vicemilice şi Bohuslav din Švamberk) care săvîrşiseră fapte de seamă pe cîmpurile de luptă. Cel care a dus însă mai departe faima lui Žižka a fost preotul Prokop Holý zis Prokop Veliký. Sub conducerea acestuia, încă din 1425 husiţii organizează în regiunile din sudul Cehiei mici incursiuni. Scopul acestor incursiuni era răspîndirea ideilor mobilizatoare ale husitismului şi chemarea maselor populare la luptă împotriva feudalismului. Cu acest prilej, husiţii prădau bisericile, parohiile şi curţile feudalilor. De aici pînă la marile expediţii militare organizate de Prokop Veliký şi Jan Čapek nu mai era decît un pas. Pentru evoluţia ideologică a

[1] Vezi, în legătură cu arta militară a husiţilor, lucrarea lui Jan Durdík, *Husitské vojenství*, Praga, 1953, recenzia lui J.Macek în „Československý časopis historický", I(1953), 4, p. 464—491; şi în „Prezegląd historyczny", t. XLVII, 1956, 4, p. 560—565. Altădată, Durdík a stăruit asupra fazelor de dezvoltare a forţelor armate husite (*Poznamky k etapám ve vyvoji husitských brannych sil*, „Historie a vojenství", Praga, 1954, 2, p. 90—107).

www.dacoromanica.ro

mişcării, aceste expediţii înseamnă trecerea de la starea de apărare la atacul împotriva feudalilor de peste graniţă. Ele aveau rostul să răspîndească printre populaţia ţărilor vecine programul social şi adevăratul program al ideologiei husite. Cînd în 1428 a avut loc cea dintîi expediţie militară în Silezia, s-a dovedit atunci că în felul acesta ideologia husită se putea răspîndi şi printre masele populare de altă naţionalitate.

### Pătrunderea husitismului în Polonia şi la Baltica

În această privinţă, adică în problemele legate de luptele husiţilor cu reacţiunea internaţională, fiindcă de fapt acesta este sensul răspîndirii husitismului peste hotare, istoriografia cehă marxistă a adus contribuţii pozitive. Încă din 1952, Josef Macek a publicat o lucrare în care urmăreşte pătrunderea oştilor husite în două direcţii: spre ţinuturile Ordinului teutonic pînă la Dantzig şi spre Polonia (Cuiavia şi Wielkopolska)[1]. Acţiunea de penetraţie are loc numai după o serie de evenimente, care consolidează poziţia internă a husiţilor.

Deoarece istoriografia burgheză[2] a prezentat aceste expediţii ca nişte prilejuri de jaf şi pradă, Macek, fără a epuiza totuşi faptele citate de vechile cercetări poloneze, stăruie asupra cîtorva probleme de importanţă generală, care merită a fi subliniate. Pe baza unui material nou descoperit în arhivele oraşului Dantzig, istoricul ceh urmăreşte, în primul rînd, pătrunderea victorioasă a oştilor husite în ţinuturile Ordinului teutonic. Expediţia spre ţărmul Balticei a avut loc abia în 1433, după răsunătoarea victorie asupra celei mai puternice armate de cruciaţi (lupta de la Domažlice, din 14 august 1431) şi constituie cel mai frumos capitol din această ofensivă a maselor populare husite împotriva feudalilor de peste hotare[3].

Expediţia de la ţărmul Balticei a întărit colaborarea dintre husiţi şi populaţia săracă din Polonia şi din ţinuturile de sub stăpînirea Ordinului teutonic. De altfel, încă din primii ani ai puterii husite se înregistrează cazuri de emigrare a populaţiei asuprite din Polonia spre Cehia[4] (meşteşugari, elemente scăpătate din mica nobilime şi mai ales iobagi). Simpatia faţă de programul de luptă al husiţilor s-a manifestat într-un chip cu totul deosebit, mai ales în timpul expediţiilor. Oraşe întregi au depus armele şi luînd loc alături de oştile husite au pornit să lupte împotriva feudalilor. Pe bună dreptate, constată Macek că fără ajutorul maselor populare poloneze şi germane nu s-ar putea explica strălucitele succese obţinute de husiţi în regiuni situate la depărtări aşa de mari[5]. În ceea ce priveşte răspîndirea husitismului în Cuiavia şi Wielkopolska, despre care Macek se ocupă în partea a II-a a lucrării sale, ea a format numai într-o mică măsură obiectul cercetărilor din trecut. Deoarece în Polonia husitismul n-a fost organizat, s-a tras concluzia că nu putea fi vorba de aşa ceva acolo. Însă Macek dovedeşte cu argumente greu de răsturnat că în Polonia nu s-a ajuns la o explozie revoluţionară fiindcă orăşenimea nu era atît de dezvoltată încît să se poată uni cu mica nobilime şi să lupte cu succes împotriva patriciatului german. Deşi cultul lui Jan Hus a fost cunoscut de timpuriu,

---

[1] Cf. *Husité na Baltu a ve Velkopolska*, Praga, 1952. Vezi şi recenzia lui Fr. Kavka în „Československý časopis historický", 1953, 3, p. 361—365, precum şi observaţiile lui L. Gogolák „Századok", 88 (1954), p. 699—700.

[2] A se vedea şi Otokar Odložilik, *Husyci na brzegu Baltyku w 1433 roku*, „Rocznik Gdanski", t. VII (1933).

[3] Despre expediţia husiţilor la Baltica a publicat şi prof. Josef Macůrek un studiu mai mic, *Tažení husitů k Baltu roku 1433*, în „Slezský Sborník", Opava, 1952.

[4] A se vedea şi recenzia semnată de Ewa Maleczyńska, *Prace Josefa Macka...*, „Kwartalnik historyczny", LX, 1953, 4, p. 226—231.

[5] J. Macek, *op. cit.*, p. 74—75.

www.dacoromanica.ro

totuşi penetraţia ideologiei husite, ca ideologie revoluţionară, are loc în Polonia după 1434 cînd încep să se adîncească contradicţiile dintre feudalii laici şi bisericeşti.

Se înţelege că nemulţumiri şi tulburări ţărăneşti s-au înregistrat mult mai devreme şi-n Polonia, fiind provocate de starea înapoiată a ţărănimii şi de crunta exploatare feudală. În această privinţă, Ewa Maleczyńska publică un excelent studiu, în care sînt urmărite nu numai fenomenele sociale şi economice similare din Cehia şi ţările polone, ci şi influenţa puternică exercitată de ideile revoluţionare husite asupra maselor populare din Polonia [1]. La legături directe s-a ajuns chiar din vremea cînd Hus era magistru la universitatea din Praga, prin studenţii polonezi, care frecventau această universitate sau în perioada conciliului de la Constanţa, la care au luat parte şi delegaţi polonezi [2].

Un contact direct indiscutabil, mai ales cu populaţia din Cuiavia şi Wielkopolska, au avut şi oştile husite, la întoarcerea lor din ţinutul Balticei. În sfîrşit, ideologia husită a mai fost transplantată în Polonia prin solii poloni veniţi în Cehia cu misiuni diplomatice, prin fugari atraşi de mirajul noii societăţi taborite şi prin ostaşii care luptau în rîndurile trupelor mercenare.

Cu toate acestea, Macek admite că ideile revoluţionare husite au devenit operante în ţinuturile poloneze ceva mai tîrziu, după bătălia de la Lipany (1434). Numai după această dată, societatea poloneză, prinsă în cleştele contradicţiilor de clasă, devine receptivă faţă de programul social al husiţilor. În orice caz, înainte de expediţiile militare ale taboriţilor de sub conducerea lui Jan Čapek (1433), elemente husite au pătruns înspre nord pînă în regiunea Helmno [3], spre răsărit în ţinutul Cracoviei [4] şi la ruşii din regiunile răsăritene ale Poloniei. De altfel, între 1430—1432 întreaga Podolie şi o mare parte din Moldova au fost cuprinse de o vie mişcare populară. Ţinuturile acestea erau cutreierate de predicatori populari, care îndemnau ţăranii la răscoale, mai ales în vremea voievodului moldovean Iliaş [5].

Aşadar, se crease şi în părţile acestea o agitaţie, care amintea frămîntările populare dinaintea războaielor husite. Urmările pe care le-a avut husitismul atît în ţinuturile poloneze cît şi în teritoriile Ordinului teutonic au avut darul să solidarizeze masele populare în luptele lor antifeudale.

### Pătrunderea husitismului în Germania

În general, vechea istoriografie germană a prezentat această problemă într-o formă tendenţioasă. Aşa, de pildă, Konst. Höfler, a cărui poziţie în problemele husite a fost subliniată în prima parte a acestui studiu, spunea că husitismul „a fost o mişcare în cea mai mare parte

---

[1] Ewa Maleczyńska, *Vliv husitského hnutí na Polsko*, în „Mezinárodní ohlas husitství", p. 53—100.

[2] Vezi Jaromir Mikulka, *Mistr Jan Hus a Polsko* în „Slovanské historické studie", t. II, Praga, 1957, p. 105—171 şi recenzia din „Przegląd historyczny", t. XLIX, 1958, p. 599—604, semnată de Ewa M leczyńska.

[3] În legătură cu răsunetul pe care l-a avut husitismul în dioceza Cracoviei, vezi şi R. Holinka, *Z ohlasu husitství v Polsku*, în „Časopis matice moravské", Brno, 72, 1953, 3—4, p. 360—365.

[4] Jerzy Serczyk combate această teză a lui Macek, susţinută şi de alţi istorici şi admite că penetraţia husitismului în acest ţinut n-a avut loc înainte de 1454, data reunirii Pomeraniei cu statul polon (cf. *W sprawie husytyzmu w Ziemi Chełmińskiej w latach 1415—1433* în „Zapiski historyczne", t. XXIII, 1954, 4, p. 43—61).

[5] Vezi şi Ewa Maleczyńska, *Prace Josefa Macka...*, p. 230 şi urm. şi E. Kovács - J. Novotný, *Maďary a my*, Praga, 1959, p. 49 şi urm.

www.dacoromanica.ro

națională, exclusiv cehă și îndreptată împotriva germanilor"[1]. La fel scria și G. Stadtmüller, în 1950, despre husitism ca o „eine wichtige Triebkraft war sicherlich der seit langem schwelende Hass gegen alles Deutsche"[2]. O astfel de concepție mai stăruie și azi la unii dintre istoricii din țările occidentale. Cunoscutul medievist englez R.R. Betts, într-o comunicare ținută la cel de-al X-lea congres internațional al istoricilor de la Roma, afirma de asemenea că în cazul mișcării husite a fost vorba de o luptă între cehi și germani[3].

Nici istoriografia cehă burgheză n-a văzut altfel această problemă. Josef Pekař susținea că husitismul e o culminare a luptelor dintre cehi și germani. El a conceput chestiunea națională în afara claselor sociale și nu s-a gîndit niciodată la raporturile dintre păturile sociale din Cehia și cele din țările germane. Concepția idealistă asupra istoriei a împiedicat și pe alți istorici să explice din punct de vedere științific aspectul național al husitismului. De aceea, istoriografia marxistă, cehă, germană și sovietică explică în mod științific nu numai problema caracterului național al husitismului — spulberînd învinuirea de a fi fost în esență o mișcare antigermană, ci și influența pe care acesta a exercitat-o asupra spiritului de combativitate al maselor populare din Germania. Astfel, Josef Macek în studiul său, intitulat: „Cu privire la ecoul husitismului în Germania" citat mai sus, caută să restabilească răsunetul pe care l-a avut această mișcare revoluționară în țările germane. Privită problema de pe poziția feudalilor germani se înțelege că luptele pline de avînt ale husiților erau socotite ca un război național îndreptat împotriva germanilor. Macek crede că răsunetul husitismului în țările germane s-a petrecut, în primul rînd, și din cauza analogiei situației social-economice. Trecerea în masă la forma în bani a rentei feudale în Germania, în sec. XIV și XV, a avut ca urmare o diferențiere în sînul populației satelor. Pe de altă parte, creșterea puterii politice și economice a orașelor, ridicarea meșteșugarilor din orașe împotriva patriciatului, lupta orașelor pentru libertate, precum și alte fenomene sociale asemănătoare, au contribuit la crearea unei atmosfere propice chemărilor la luptă ale husiților.

În sînul comunității germane se întărise ideea că nemulțumirile țăranilor puteau lua, la un moment dat, proporțiile unei mari mișcări, îndreptată împotriva orînduirii feudale[4]. În această privință, influența ideilor husite s-a exercitat în chip inegal atît asupra diferitelor ținuturi, cît și asupra diferitelor pături sociale. Horst Köpstein, care publică o substanțială contribuție la cunoașterea acestor probleme, arată tocmai condițiile diferite în care a avut loc acest proces de asimilare a elementelor husite în mediul german[5]. Mai ales că în țările germane pe lîngă condiții locale favorabile unor astfel de idei revoluționare, mai exista și erezia valdenzilor care, la sfîrșitul sec. al XIV-lea și începutul celui următor, începuse să capete înfățișarea unei adevărate lupte de clasă. Influența husitismului s-a exercitat asupra orășenimii, asupra sărăcimii, din orașe și țăranilor care, la data aceasta, erau păturile sociale cele mai înaintate. Sub înrîurirea evenimentelor din țările cehe, erezia valdenzilor, care prinsese rădăcini adînci la sate și la orașe, trece la atacuri vehemente împotriva practicilor folosite de curia

---

[1] Apud J. Macek, *K ohlasu husitství v Německu*, „Československý časopis historický", IV (1956), 2, p. 189—202.

[2] G. Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas*, München, 1950, p. 240.

[3] R. R. Betts, *Correnti religiosi, nazionali ed ereticali dalla fine del secolo XIV alla meta del XV*, în „Relazioni del X Congresso internazionale di scienze storiche", III, Firenze, 1955, p. 485—513.

[4] Vezi M. M. Smirin, Реформация императора Сигисмунда, „Sbornik srednie veka", III, Moscova, 1952, p. 217.

[5] H. Köpstein, *Ohlasy husitského rev. hnutí v Německu*, în „Mezinárodní ohlas husitství", p. 223—277.

www.dacoromanica.ro

papală. Ca şi-n Cehia, biserica din Germania era cel mai mare feudal şi devenise ţinta tuturor atacurilor. În păturile de jos, exista împotriva preoţilor catolici o rezistenţă împinsă pînă la ură, ceea ce înseamnă că lupta căpătase accente de violenţă.

În concepţia lui Köpstein, pătrunderea husitismului în ţările germane s-a făcut pe etape. Într-o primă perioadă, adică imediat după izbucnirea răscoalelor din Praga, 1419, cînd legăturile aveau un caracter mijlocit, în Brandenburg, Saxonia, Franconia şi Renania, se înregistrează o formă de opoziţie şi rezistenţă, ca o manifestare ideologică a luptei de clasă practicată de ţărănime şi sărăcimea oraşelor. În perioada următoare, lupta de clasă din oraşe intră într-o fază nouă datorită legăturilor directe ce se stabilesc cu husiţii din Cehia, prin activitatea numeroşilor emisari şi căpetenii „eretice", care circulau necontenit între ţările cehe şi Germania [1]. Cu cît înaintăm în timp, cu atît se înmulţesc căile de pătrundere a ideilor husite în ţările germane. Printre mercenarii lui Sigismund se aflau desigur şi germani, care puteau citi manifestele răspîndite de husiţi praghezi în timpul asediului din 1420.

Ceva mai tîrziu, cînd husiţii se simt stăpîni pe situaţie, încep marile expediţii militare cu prilejul cărora masele populare din ţările germane îşi manifestă simpatia pe faţă. În 1429—1430 taboriţii năvălesc în Saxonia, de acolo trec în Franconia, ajungînd pînă la Nürnberg. Scopul expediţiei nu era numai să distrugă bisericile şi castelele feudale, ci şi să răspîndească printre populaţia germană programul lor politic. Neputînd cîştiga de partea lor oraşele, care se aflau în mîinile feudalilor şi patriciatului urban, husiţii cehi au redactat un manifest, pe care l-au adresat poporului german. Era o chemare la lupta comună împotriva papei, prelaţilor şi feudalilor laici. Pe calea manifestelor, husiţii au provocat multe tulburări în Germania. Mulţi adepţi din ţările germane s-au refugiat atunci în Cehia, „deoarece această mulţime a produs confuzie în toată Germania", scria Eneas Sylvius Piccolomini.

După 1430, se ajunge la o concentrare a tuturor formelor prin care husitismul pătrunde în mediul german, începînd de la manifestări izolate pînă la cunoscuta răscoală ţărănească de la Worms 1431. M.M. Smirin, care s-a ocupat de această perioadă, admite o legătură evidentă între această mişcare şi ideile husite [2]. Consiliul comunal din Worms scria că răscoala ţăranilor aminteşte luptele husiţilor din Cehia şi ascunde o mare primejdie pentru oraşele imperiale [3]. Indiferent de calea pe care au pătruns în ţările germane ideile husite au continuat să se resimtă acolo, în sînul maselor populare, în mod nemijlocit, pînă pe la 1476. Sub influenţa unei puternice dezvoltări economice începe, după această dată, o nouă perioadă cu forme mai avansate ale luptei de clasă, care aveau să pregătească condiţii favorabile pentru reforma şi războiul ţărănesc german de mai tîrziu.

### Husitismul în Slovacia şi Ungaria

Vechea istoriografie slovacă s-a ocupat cu problema pătrunderii ideilor husite în Slovacia, însă cea mai mare parte din concluzii sînt neştiinţifice. Încă din 1917, istoricul maghiar Pál Tóth Szabó, asupra căruia am stăruit în prima parte a acestei contribuţii a ajuns şi el faţă de

---

[1] Despre activitatea şi legăturile unui husit german cu Cehia se ocupă H. Köpstein, în *Über den deutschen Hussiten, Friedrich Reiser*, „Zeitschrift f. Geschichtswissenschaft", VII, 1959, 5, p. 1068—1082.

[2] M. M. Smirin, Очерки истории политической борьбы в Германии перед Реформацией, Moscova, 1952, p. 105—165.

[3] Vezi şi J. Macek, *Z nové literatury o německé válce*, în „Československý čas. historický", II, 1954, 2, p. 286.

www.dacoromanica.ro

această problemă la o concluzie similară. De asemenea, istoricul slovac M. Mišik, într-o lucrare publicată în 1928, socotea că mişcarea husită a fost o aventură militară. Cleric de formaţie Mišik era împotriva luptelor cu arma în mînă. „Viitorul fericit al unui popor mic, cum e poporul slovac, spunea el, constă în dezvoltarea lui liniştită iar nu în zăngănitul armelor" [1].

O poziţie oarecum mai concesivă are, în această privinţă, B. Varsik, care admite prezenţa unor cazuri sporadice de husitism în Slovacia. În lucrarea sa despre „Husiţi şi Reforma din Slovacia", Varsik afirmă că „slovacul a avut totuşi faţă de husitism o atitudine indiferentă, lipsită de interes" [2]. Pornind de la analiza unor documente istorice, Varsik se ridică împotriva celor care susţineau că în sec. al XV-lea sate întregi de husiţi se stabiliseră pe teritoriul Slovaciei. Nu se poate vorbi nici chiar de o influenţă religioasă, pe care ar fi desfăşurat-o oştile husite [3].

În această lucrare Varsik urmăreşte dezvoltarea culturii slovace pînă în sec. al XVII-lea şi respinge afirmaţia lui Václav Chaloupecký privitoare la răspîndirea evanghelizării husite printre slovaci [4]. Pentru el protestantismul slovac, care a rămas pînă la urmă fidel ortodoxiei luterane, nu-i de obîrşie husită, cum cred alţi istorici. Faptul acesta constituie singura deosebire şi cea mai esenţială dintre reforma cehă şi slovacă.

În general, istoriografia burgheză slovacă, fiind legată prea mult de interesele burgheziei, n-a putut vedea limpede toate problemele legate de pătrunderea husitismului în Slovacia. Ea n-a analizat situaţia socială şi economică a Slovaciei din pragul sec. al XV-lea, care ar fi putut pune în lumină condiţiile favorabile, receptive, faţă de ideile revoluţionare husite.

Cu toate acestea, în Slovacia s-a păstrat o puternică tradiţie husită, al cărei caracter religios iniţial s-a transformat, la începutul sec. al XIX-lea într-un conţinut naţional. De aceea, noua istoriografie cehoslovacă a trebuit să atace şi această chestiune, pentru a aduce puncte de vedere noi. Astfel, Petr Ratkoš a făcut o prezentare de sinteză asupra acestei probleme, subliniind aspectele cele mai importante [5]. Ratkoš afirmă — şi pe bună dreptate — că nu se poate studia prezenţa husitismului în Slovacia, fără a cerceta legăturile culturale şi economice dintre Slovacia şi ţările cehe.

De la bun început, istoricul slovac susţine că mişcarea husită a avut o mare importanţă internaţională. În 1420, praghezii au cerut lui Sigismund învoirea de a se citi cele *Patru Articole* în limbile: cehă, latină, germană şi maghiară. Faptul acesta trădează intenţia de a se răspîndi conţinutul Articolelor şi dincolo de Praga. Deşi răspîndirea acestei doctrine a întîlnit o puternică rezistenţă din partea prelaţilor, totuşi în cercurile bisericeşti din Slovacia se cunoştea erezia husită încă din 1417—1419 [6].

Numai la doi ani după izbucnirea mişcării husite, se înregistrează în Slovacia de răsărit mişcări populare care, dacă nu pot fi puse în directă legătură cu husitismul, ele constituie totuşi o manifestare vădită a luptei de clasă. Urmează o serie de evenimente istorice, care nu mai lasă îndoiala asupra prezenţei elementelor husite în ţinuturile slovace. În 1421, are loc prima expediţie husită în Slovacia, iar doi ani mai tîrziu oştile taborite, sub conducerea lui Žižka, trec prin Slovacia îndreptîndu-se spre Strigoniu. Între 1421 şi 1432, polcurile taboriţilor se urnesc con-

---

[1] M. Mišik, *Husiti na Slovensku*, Banská Bystrica, 1928, p. 321 şi urm.

[2] B. Varsik, *Husiti a reformacia na Slovensku do žilinskej synody*, Bratislava, 1932, p. 32.

[3] Vezi şi Louis Gogolák, *Problèmes de l'historiographie slovaque*, „Revue d'histoire comparée", XXI (1943), I, 1—2, p. 225.

[4] V. Chaloupecký şi-a dezvoltat această teză în lucrarea sa *Kniha Žilinská*, Bratislava, 1931.

[5] P. Ratkoš, *Husitské revoluční hnutie a Slovensko* în „Historický časopis", Bratislava, I (1953), 1, p. 26—41. Într-o formă amplificată, lucrarea a fost publicată şi în „Mezinárodní ohlas husitství", p. 27—50.

[6] *Ibidem*, p. 32.



www.dacoromanica.ro

ținuu spre Slovacia, transformată de Sigismund într-o bază militară, iar tratativele de la Bratislava, din 1429, dintre husiți și Sigismund, sporesc și mai mult aria de răspîndire a husitismului[1]. Cu acel prilej s-a ajuns la o încercare de revoltă a sărăcimii din oraș împreună cu garnizoanele husite.

Deși Sigismund a respins condițiile delegaților husiți, sperînd că acești „eretici periculoși și îndărătnici vor ceda pe cale diplomatică la conciliul de la Basel" (1431—1437)[2], totuși nimic n-a putut împiedica hotărîrea oștilor taborite de a cîștiga de partea lor sărăcimea orașelor. Sprijinindu-se pe un tractat antihusit, din 1433, descoperit în Slovacia, Ratkoš admite că a existat în acele părți o mișcare antifeudală, care se sprijinea pe ideologia husită. Nu era vorba firește de cine știe ce erezie teologică, deoarece la această dată masele populare, elementele plebee din orașe și mica nobilime, concepeau husitismul fiecare în felul lor[3].

Studiul lui Ratkoš, aduce o interpretare nouă a evenimentelor istorice și prezintă ținuturile slovace ca o punte de trecere a elementelor husite mai departe, spre Ungaria.

★

Interesul istoriografilor maghiari față de problemele husitismului s-a manifestat într-un mod cu totul inegal. De la apariția lucrării lui Toth Szabó Pál, din 1917 și pînă în 1950 literatura istorică maghiară n-a mai înregistrat nici o contribuție în direct legătură cu problema noastră. După 33 de ani, apare o antologie intitulată *„Războaiele țărănești din Ungaria"*, datorită lui *György Székely* și *László Gereb*[4].

Antologia e însoțită de o introducere în care autorii caută să analizeze din punct de vedere marxist răscoala țărănească din 1437 și legăturile ei cu mișcarea revoluționară husită. Se cercetează apoi cauzele economice ale acestor tulburări țărănești, precum și faptul că la răscoala de la Bobîlna au luat parte alături de romîni și unguri și cehoslovaci.

Cu rolul pe care l-au jucat ideile husite în organizarea bisericii naționale din timpul lui Matei Corvin s-a ocupat *Tibor Kardos*[5]. Ideea dominantă din studiul lui Kardos o constituie problema în ce măsură s-a resimțit influența ideologiei husite în sistemul de organizare a bisericii maghiare din acea epocă. Însă, problema centrală din ansamblul cercetărilor maghiare privitoare la penetrația elementelor husite în Ungaria a fost și este dacă prima traducere a bibliei în limba maghiară s-a făcut sau nu sub imboldul ideologiei husite.

În această privință, istoriografia literară maghiară din sec. al XIX-lea a ajuns la concluzii negative. De aceea, problema a fost reluată pe baze mult mai largi de către Tibor Kardos în lucrarea sa despre *Biblia mișcării laice din Ungaria*[6]. Autorul procedează din punct de vedere istoric și filologic la o detaliată analiză a textului inițial al bibliei și ajunge la concluzia că traducerea constituie un fenomen cu adevărat revoluționar.

Tezele din această lucrare au fost apoi reluate de același autor într-un studiu de sinteză, apărut în 1952, în editura Academiei maghiare[7]. Kardos cercetează cu o mare erudiție științifică

[1] P. Ratkoš, *op. cit.*, p. 33 și urm.

[2] *l. c.* Vezi și recenzia lui J. Macek, în „Československý časopis historický", 1954. Bibliografia lucrărilor în legătură cu penetrația ideilor husite în Slovacia, vezi la A. I. Ozolin, *op. cit.*, p. 63—64.

[3] *Ibidem*, p. 36.

[4] cf. *A magyar parasztháborúk irodalma 1437—1514*, Budapesta, 1950.

[5] Tibor Kardos, *A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kealakulásában*, „Századok", 1950, p. 121—177.

[6] T. Kardos, *A laikus mozgalom magyar bibliája*, Budapesta, „Minerva", X, 1931, nr. 1—4. Același autor face o prezentare de sinteză a cercetărilor maghiare în legătură cu pătrunderea elementelor husite în Ungaria. (Cf. *Problematika badání o husitství v Uhrách*, „Slavia", XXIV, 1955, 4, p. 444—455).

[7] T. Kardos, *A huszita biblia keletkezése*, Budapesta, 1952.

www.dacoromanica.ro

tractate medievale, cantilene, psalmi, dogme, canoane şi alte scrieri teologice, pentru a conchide că traducerea bibliei după model husit e cea mai mare reformă a limbii maghiare pînă la începutul sec. al XIX-lea. Autorul subliniază marea importanţă pe care a avut-o traducerea bibliei în procesul formării limbii literare maghiare.

Într-un alt studiu, de proporţii mai mici, Kardos se ocupă de problema pătrunderii în Ungaria a cîntecelor husite de luptă[1]. O dată cu acesta, autorul stăruie şi asupra unor compoziţii în versuri, în care sînt ridiculizaţi feudalii laici sau clerici. Cît de complexe sînt problemele privitoare la influenţa elementelor de cultură husită asupra spiritului revoluţionar din Ungaria se poate vedea din expunerea judicioasă făcută de Kardos în „Slavia"[2].

În sfîrşit, G. Székely a mai publicat un studiu, în care îmbrăţişează mai toate problemele legate de prezenţa husitismului în Ungaria. Pentru prima oară în istoriografia maghiară se analizează situaţia socială şi economică a ţărănimii maghiare, rolul bisericii în sistemul de exploatare feudală, se subliniază corupţia clerului şi contradicţiile din sînul claselor conducătoare, istoricul maghiar constată că, în primele decade ale sec. al XV-lea, existau în sudul Ungariei condiţii favorabile pentru răspîndirea ideilor revoluţionare husite[3].

Într-o măsură egală, Székely studiază situaţia oraşelor maghiare din această perioadă, analizează luptele sociale şi controversele etnice din oraşe, stăruie asupra rolului patriciatului german şi italian şi urmăreşte mişcările populare şi răspîndirea ereziilor — îndeosebi a waldenzilor — în oraşele maghiare între 1371—1405.

Se înţelege că şi în concepţia istorică a lui Székely, caracterul religios al mişcărilor populare din evul mediu constituie numai o înveşmîntare cerută de caracterul revendicărilor sociale. De aceea, el cercetează izvoarele husitismului maghiar, comparîndu-i conţinutul cu parabola taborită, potrivit căreia atacul împotriva proprietăţii feudale ia loc alături de principiul legii divine.

Bazat pe izvoare cehe şi maghiare, autorul cercetează lupta antihusită a claselor dominante din Ungaria şi legăturile acestora cu reacţiunea catolică din ţările cehe. Studiul lui Székely se ocupă de toate elementele husite care au pătruns în Ungaria pînă la reformele lui Huniadi. Atît relaţiile culturale ca, de pildă, traducerea bibliei, penetraţia textelor religioase în Ungaria, comparaţia cantilenelor husite cu poezia cehă şi germană a timpului ş.a., cît şi evenimentele politice capătă în expunerea lui Székely o interpretare marxistă.

### Istoriografia sovietică despre mişcarea revoluţionară husită

Contribuţiile istoriografiei sovietice sînt în această privinţă bogate şi substanţiale. Istoricii sovietici au ţinut să lămurească o serie de probleme dintre cele mai pregnante. Astfel, interesul ştiinţific al medieviştilor sovietici s-a concentrat mai ales în jurul *situaţiei sociale şi economice a Cehiei din perioada prehusită*. Încă din 1951 *G. E. Sančuk*, ocupîndu-se de legea „Majestas Carolina" a stăruit şi asupra condiţiilor sociale şi economice de la sfîrşitul sec. al XIII-lea şi din prima jumătate a sec. al XIV-lea[4].

Autorul cercetează cauzele care au condiţionat prosperitatea Cehiei din această epocă şi anume : creşterea productivităţii muncii, atît în economia ţărănească, cît şi în meşteşuguri, trecerea spre o formă mai intensivă a economiei naţionale, dezvoltarea pieţii interne, la care a

[1] T. Kardos, *Huszita-tipusu' kantilénaink*, Budapesta, 1953.

[2] „Slavia", XXIV, 1955, p. 450—455.

[3] G. Székely, *A huszitizmus és a magyar nép* în „Századok", 90 (1956), 3, p. 331—367, 4—6, p.556—590. Cu unele modificări, studiul a fost publicat şi în „Mezinárodní ohlas husitství", p. 111—159.

[4] G. E. Sančuk, Чешский земский законик „Majestas Carolina", în „Kratkie soobščenija Instituta slavjanovedenija", Moscova, 1951, 2, p. 99—109.

www.dacoromanica.ro

contribuit într-o mare măsură şi importanţa internaţională a oraşului Praga, ca centru pe linia comerţului de tranzit. La aceasta s-a adăugat dezvoltarea industriei miniere, care a avut o influenţă pozitivă asupra oraşelor. Sančuk urmăreşte procesul de formare a clasei nobiliare şi înmulţirea privilegiilor economice, sociale, politice şi juridice, de care se bucurau numai vîrfurile nobilimii în dauna celorlalte pături sociale, dar mai ales în dauna ţăranilor. Temeiul acestei creşteri a izvorît din sporirea domeniului seniorial.

În aceeaşi măsură însă a crescut şi dependenţa maselor populare faţă de puterea feudalilor. Treptele şi formele de dependenţă ale ţărănimii cehe erau felurite : de la deţinătorii ereditari de loturi pînă la cei care puteau fi izgoniţi oricînd de pe ogoarele deţinute de ei. În faţa acestei situaţii, clerul, puternic din punct de vedere politic şi economic, se orientează spre puterea regală pentru a lovi în nobilime. Contradicţiile de clasă sînt evidente.

Pornind de la aceste interpretări, Sančuk îşi amplifică studiul în contribuţia sa la volumul „Istoria Cehoslovaciei"[1]. Istoricul sovietic afirmă că înflorirea economică a Cehiei feudale, care i-a adus o mare putere politică, a atras după sine o creştere a contradicţiilor sociale. Creşterea şi ascuţirea acestor contradicţii complexe au dus la începutul sec. al XV-lea la izbucnirea unei mişcări antifeudale, care constituie o pagină eroică din istoria poporului ceh. Spre deosebire de istoricii cehi burghezi, Josef Pekař şi Václav Chaloupecký care au susţinut ideea unei bunestări a iobagilor în perioada husită, Sančuk subliniază dimpotrivă agravarea situaţiei sociale, economice şi juridice a acestora, pînă în preajma izbucnirii războaielor husite.

Caracteristica luptei de clasă a iobagilor din ultimul sfert al sec. al XIV-lea şi de la începutul celui de-al XV-lea a fost înmulţirea ereziilor populare. Ele constituiau expresia revendicărilor de clasă ale ţărănimii exploatate. Înarmat cu metodele şi principiile materialismului istoric, Sancuk supune unei analize pătrunzătoare întreaga structură socială a Cehiei prehusite.

„Cauzele şi particularităţile războiului ţărănesc din Cehia pot fi descoperite numai pe baza unei cercetări amănunţite a elementelor sociale şi economice din sec. al XIV-lea şi de la începutul celui următor", afirmă *B. T. Rubcov*[2]. În afară de aceasta, trebuie studiată structura agrară a Cehiei, ca şi situaţia ţăranilor, care au dus povara exploatării feudale. În legătură cu aceasta, Rubcov aminteşte concepţia progresistă a lui Jasinskij, care deşi se deosebea de ceilalţi istorici în tratarea problemei „dreptului german", totuşi n-a izbutit să explice fenomenul de agravare a situaţiei ţăranilor din Cehia.

Rubcov admite că unul din factorii cei mai de seamă, care au contribuit la criza feudalismului ceh a fost şi evoluţia rentei feudale. De aceea, sprijinit pe o sumedenie de date istorice, istoricul sovietic face o prezentare a procesului de diferenţiere a rentei feudale pe zone geografice. Concluzia lui Rubcov e că, deşi întinderea ţării nu era prea mare, totuşi nu se poate vorbi de o unitate a rentei feudale din cuprinsul perioadei studiate. Dimpotrivă, materialele istorice dovedesc că în sistemul obligaţiilor ţărăneşti era o mare variaţie.

Problema rentei feudale l-a preocupat îndeaproape pe Rubcov deoarece revine într-o altă lucrare într-un mod mai amplu asupra acestui fenomen al economiei medievale[3]. Rubcov porneşte de la poziţia justă, însă nedesăvîrşită, a lui Jasinskij în problemele agrare din Cehia feudală şi cercetează situaţia relaţiilor şi forţelor de producţie. Creşterea forţelor de producţie şi-a găsit expresia în sporirea cantitativă a producţiei şi mai ales în lărgirea unor ramuri din econo-

---

[1] G. E. Sančuk, Обострение социальных национальных противоречий в Чехий накануне гуситского движения în „Istorija Česhoslovakij", Moscova, 1956, p. 134—190.

[2] B. T. Rubcov, Усиление феодальной эксплоатации в Чехий накануне великой крестьянской войны XV в,. „Voprosy istorii", 1954, 12, p. 67—82.

[3] Idem, Эволюция феодальной ренты в Чехий и ее влияние на ухудшение положения крестьянства накануне крестьянской войны XV в. „Kratkie soobščenija Instituta slavjanovedenija", 14, 1955, p. 79—97.

www.dacoromanica.ro

mia țărănească, strîns legată de piață. Izvoarele interne vorbesc de o mare dezvoltare a eleșteelor, a culturii hameiului, viței de vie și a oricărui produs care venea pe piața de desfacere.

La rîndul său, domeniul feudal e atras de raporturile marfă-bani și se dezvoltă, urmînd două căi deosebite, după situația geografică a țării. Economia feudală din nord era legată în mod nemijlocit de economia orașelor și îndeosebi de piața orașului Praga. Tendința generală a acestui domeniu era de a se transforma într-o mare economie nobiliară, bazată pe munca iobagilor. În sudul Cehiei, unde pămîntul era mai puțin fertil, renta în bani reprezenta partea principală a obligațiilor țărănești. În legătură cu aceasta, se înregistrează și o lărgire a drepturilor stăpînului de a-și completa produsele prin prestații „întîmplătoare". Așadar, în timp ce în ținuturile din nord există o tendință de a se lărgi obligațiile în muncă, în sud renta în bani operează mai adînc în raporturile dintre feudali și păturile asuprite. De aici și situația mai împovărătoare a acestora din urmă[1].

Pentru a lărgi sfera cercetărilor sale, Rubcov analizează, într-o altă lucrare, o serie întreagă de urbarii, inventare și acte de arhivă, din care desprinde cîteva probleme în legătură cu caracterul, structura și evoluția rentei feudale în diferite regiuni ale Cehiei[2]. Studiul lui Rubcov conține multe amănunte și date prețioase, însă nu poate face o distincție categorică între situația țăranilor din nordul și sudul Cehiei, așa cum pe bună dreptate observă Macek[3].

Cum biserica papală își are partea ei de contribuție în ceea ce privește desfășurarea crizei feudalismului ceh, doi istorici sovietici, *B. M. Rukal'* și *G. E. Sančuk*, subliniază cu putere corupția și desfrîul dinlăuntrul bisericii catolice[4]. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea, biserica papală era în descompunere. Demnitățile bisericești erau scoase la mezat și ocupate în general de aventurieri, bețivani și oameni încorecți. De aceea și mișcarea antifeudală, pornită cu atîta vehemență împotriva bisericii, n-a putut să nu aibă un caracter antireligios, ideile revoluționare, care se vînturau în această vreme, erau alimentate de activitatea predicatorilor populari. Tocmai ei au fost aceia care au demascat în fața poporului pe reprezentanții bisericii catolice, creîndu-se astfel condiții favorabile mișcărilor populare.

Dacă predicatorii au întreținut spiritul revoluționar al maselor populare, apoi organizarea și mobilizarea acestora s-au făcut în adunările din munți, cum remarcă *P. I. Rezonov*[5]. Pelerinajele în munți deveniseră atît de frecvente, încît în a doua decadă a secolului al XV-lea aveau deja un caracter de masă.

*Problema structurii sociale și ideologice a husitismului* a format de asemenea obiectul unor expuneri din cuprinsul volumului „Istoria Cehoslovaciei". P. I. Rezonov, care se ocupă cu această chestiune[6], socoate că la început mișcarea husită era în linii mari formată din două tabere. Una antifeudală, alcătuită din țărănime și sărăcimea orașelor și cealaltă din orășenime și nobilime.

---

[1] *Ibidem*, p. 81 și urm.

[2] B. T. Rubcov, Ценный источник по аграрной истории Чехий накануне крестьянской войны XV в., „Učenye zapiski Instituta slavjanovedenija", t. XI, 1955, p. 217—259.

[3] Vezi recenzia lui J. Macek, „Československý časopis historický", IV, 1956, 2k, p. 347—348. În 1955, B. T. Rubcov a mai publicat o lucrare cu caracter de popularizare, intitulată *„Războaiele husite"* (Гуситские войны, Moscova, 1955).

[4] B. M. Rukal și G. E. Sančuk, Начало гуситского движения, „Istorija Čehoslovakij", p. 140—147.

[5] P. I. Rezonov, Крестьянское движение в Чехий и восстание гуситов, „Istorija Čehoslovakij", p. 147—152.

[6] Idem, Образования революционного крестьянско-плебейского и рыцарско-бюргерского лагерей в гуситском движении „Istoria Čehoslovakij", p. 152—15).

www.dacoromanica.ro

Distincția dintre aceste două tabere începuse încă din 1417—1418 și s-a desăvîrșit abia în toamna anului 1419, spune Rezonov. În centrul celei din urmă, se aflau orășenii bogați, împreună cu ideologii lor, magistrii universității pragheze, care au intrat în istorie sub numele de calixtini. Ei apărau interesele orășenimii și ale nobilimii. Revendicările lor nu depășeau orînduirea existentă. În realizarea programului lor politic, calixtinii erau gata oricînd să încheie orice compromis cu Sigismund.

Cu totul alte concepții avea, în această privință cealaltă tabără a husiților revoluționari, cum îi numește Rezonov. Istoricul sovietic vorbește despre programul radical al comunității de la Tábor. În problema împotrivirilor față de biserică, ideologii taboriți au mers mai departe decît calixtinii. Ei nu s-au mulțumit numai să atace dogmele medievale, ci s-au ridicat cu vehemență pe calea unei tăgăduiri totale a bisericii catolice. Aici, Rezonov face o distincție justă, în ceea ce privește claritatea și hotărîrea cu care taboriții negau orînduelile nedrepte, cerînd desființarea vechilor relații. Cînd însă era vorba de structura societății viitoare, revendicările lor erau lipsite de precizie. Taboriții proclamau egalitatea între oameni, însă în ce fel să se realizeze și să se mențină aceste relații de egalitate, ei nu știau și nici nu aveau de unde să știe.

Un capitol din istoria relațiilor și luptelor sociale dinlăuntrul orașelor cehe, din secolul al XIV-lea și de la începutul celui de-al XV-lea îl formează istoria breslelor. Deși istoriografia burgheză a dat cîteva studii importante în legătură cu această problemă (Zikmund Winter, Bedřich Mendl), totuși, nu s-au putut sesiza contradicțiile de clasă din orașele feudale. În legătură cu aceasta, *A. I. Vinogradova* publică un studiu scurt [1] în care se ocupă de situația economică a orașelor cehe din secolul al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea.

Autoarea precizează o serie de amănunte din stadiul de dezvoltare a industriei orășenești. Se prelucrau acolo metalele, fierul, argintul, aurul, bronzul și exista deja o industrie pentru prelucrarea lemnului și pieilor. Existau mori, brutării, fabrici de bere, sticlării, manufacturi și, în general, meșteșugurile cunoșteau o strictă specializare. În ceea ce privește producția de postav, Cehia se afla printre țările fruntașe din Europa. Relațiile comerciale ale Cehiei erau foarte dezvoltate în această perioadă. Ea avea convenții comerciale cu Veneția, Austria, Ungaria, Polonia, cu multe orașe imperiale și hanseatice.

Situația aceasta a dus în mod firesc nu numai la diviziunea muncii, ci și la crearea unor contradicții înlăuntrul breslelor, mai ales că în perioada înfloririi, activitatea lor se ciocnea de interesele patriciatului german. Cît de departe a mers procesul de dezvoltare a breslelor cehe a arătat aceeași autoare într-o altă lucrare [2]. Fenomenul esențial subliniat de Vinogradova e că atît în breslele cu ramuri diferite, cît și între cele care aparțineau aceleiași ramuri de producție, se înregistrează o pronunțată inegalitate socială. Faptul acesta a dat naștere la contradicții și lupte înlăuntrul aceleiași bresle. Se înțelege că și acesta e un aspect al fenomenelor de criză a feudalismului ceh.

În ceea ce privește *problema națională*, ea a fost atinsă numai tangențial într-o lucrare semnată de *A. S. Sazonova* [3]. Autoarea socoate că opoziția orășenească nu s-a ridicat numai împotriva exploatării feudale, ci și împotriva apăsării naționale. Împletirea contradicțiilor sociale și politice și-a pus pecetea pe structura și programul opoziției orășenești. Sazonova admite, ca și Vinogradova că procesul de dezvoltare a breslelor cehe a întîlnit la un moment

[1] A. I. Vinogradova, Чешский город в XIV—начале XV в., în „Kratkie soobščenija".. , 14, 1955, p. 88—96.

[2] Idem, Чешские Цехи в XIV — начала XV в. социальиая борьба внутри их, „Učenye zapiski Instituta slavjanovedenija", t. XI, 1955, p. 260—288.

[3] Cf. Социально-полититеские и национальные требования в ученийЯна Гуса în „Kratkie soobščenija", 1952, 9, p. 62—71.

www.dacoromanica.ro

dat, rezistența activă a patriciatului german. Orice acțiune dușmănoasă pornită din partea germanilor avuți trezea în mijlocul cehilor numai sentimente de unire și solidaritate. În condițiile în care se găseau orașele de atunci, astfel de ciocniri au dat naștere la o luptă ascuțită cu caracter social și național.

În această privință, Sazonova crede că ascuțirea la maximum a contradicțiilor sociale și naționale a făcut din Cehia o țară unde, mult mai de vreme decît în orice altă parte din Europa, a putut să izbucnească o mișcare revoluționară împotriva orînduirii feudale. În felul acesta, problema națională din timpul mișcării husite e redusă de Sazonova la revendicările naționale formulate de opoziția orășenească.

În sfîrșit, o altă latură a mișcării husite, care a atras atenția și interesul istoricilor sovietici a fost *răspîndirea peste hotare a husitismului*. De această problemă s-a ocupat A. I. Ozolin în trei studii diferite. În primul rînd e vorba de pătrunderea ideilor husite în Flandra (orașul Tournai) [1]. În afară de căile cunoscute de răspîndire a husitismului dincolo de hotarele Cehiei ca, de pildă, soli husiți, agitatori, garnizoane taborite, ostași imperiali, manifeste, traducerea textelor husite, apropierea de populația locală ș.a. Ozolin stăruie îndeosebi asupra legăturilor comerciale dintre Flandra și Cehia. Se știe doar că la începutul sec. al XV-lea, postavul de Flandra trecea prin Cehia spre sud-estul Europei pînă în țările romîne.

Printre mijloacele de răspîndire a programului husit au fost și manifestele orașului Praga, a căror importanță e subliniată de Ozolin într-un articol special [2]. Primul manifest a fost redactat de calixtinii praghezi, în aprilie 1429, numai după ce tratativele dintre ei și Sigismund n-au dus la nici un rezultat. În el se vorbește de violențele săvîrșite în Cehia de către biserica papală, despre cruzimile conciliului de la Constanța, care a acuzat de erezie întreg poporul ceh și care a trimis la moarte pe cei mai buni fii ai săi, Jan Hus și Jeroným de Praga. Manifestul mai cuprindea și o filipică vehementă la adresa feudalilor germani.

Curînd după aceea, panii cehi și-au însușit acest manifest, care aducea o serie de acuzații grave lui Sigismund, în legătură cu politica lui față de cehi. Un al doilea manifest a fost redactat la 1 iulie 1420. Manifestele erau difuzate printre străini, pentru ca opinia publică și mai ales masele populare să afle despre abuzurile politice și religioase săvîrșite în Cehia.

Răsunctul pe care l-a avut husitismul dincolo de hotarele Cehiei constituie unul din aspectele cele mai importante ale acestei mișcări. Lucrul acesta e scos în lumină de A. I. Ozolin într-un articol intitulat: *Despre importanța internațională a războiului țărănesc din sec. al XV-lea* [3]. Ozolin afirmă că importanța mișcării husite constă în puternica lovitură dată feudalismului medieval. Ea a dovedit țărănimii și maselor orășenești din alte țări cît poate obține un popor, dacă luptă hotărît împotriva împilării feudale. Pentru prima oară în istorie, masele populare au apărut ca o forță excepțională, creatoare de istorie. Dar nu numai atît. Husitismul a avut o mare influență asupra apariției și dezvoltării noilor forme de luptă antifeudală din celelalte state europene. Chiar conștiința popoarelor europene s-a resimțit de impulsul ideilor husite.

Aria de răspîndire a ideilor husite a fost foarte întinsă. Ea cuprindea Bielorusia, Ucraina, Lituania, Polonia, Slovacia, Germania, Franța, țările romîne și chiar Spania, Anglia și Iut-

---

[1] A. I. Ozolin, Гуситы в Турне, „Učenye zapiski Instituta slavjanovedenija", t. VII, 1952, p. 321—340.

[2] A. I. Ozolin, Манифесты города Праги в годы крестьянской войны в Чехий, „Učenye zapiski...", t. V, 1952, p. 326—342.

[3] Idem, О международном значении чешской крестьянской войны XV в., „Voprosy Istorii", 1955, 8, p. 57—71.

www.dacoromanica.ro

landa. În felul acesta, husitismul a înlesnit și dezvoltarea legăturilor comerciale, culturale și politice între Cehia și celelalte țări din Europa [1].

Fără a mai stărui asupra altor elemente importante din studiile istoricilor sovietici, vom sublinia numai faptul că istoriografia sovietică a adus o contribuție substanțială în interpretarea fenomenelor istorice legate de dezvoltarea mișcarii revoluționare husite.

## Încheiere

Expunerea de mai sus nu-i decît imaginea redusă a unui material imens în legătură cu concepția istoriografiei burgheze și marxiste asupra mișcării revoluționare husite. Literatura istorică privitoare la această problemă e foarte bogată și variată. Fiind una din cele mai impresionante ridicări de mase din cursul evului mediu, husitismul a format, încă de acum 100 de ani, obiectul a numeroase studii și cercetări.

După cum s-a văzut, atitudinea istoriografiei burgheze față de ideologia și țelurile husitismului a izvorît în general din concepția și interesele burgheziei. De la Frantișek Palacký idealist și romantic, pînă la Kamil Krofta, în studiile căruia se resimte interesul față de problemele sociale, cercetările de istorie cehoslovacă reflectă neîndoielnic metodele ceoncepției idealiste. Legată strîns de idealurile burgheziei, istoriografia cehă și slovacă n-a putut descoperi adevăratele cauze, care au împins masele populare din Cehia să se ridice cu toată puterea în 1420, împotriva exploatării feudale.

Istoricii cehi și slovaci din perioada capitalismului imperialist n-au analizat situația socială a țărănimii cehe și n-au sesizat contradicțiile de clasă din sînul orînduirii feudale. Cînd burghezia era stăpînă pe putere, iar proletariatul industrial devenea din ce în ce mai puternic, n-ar fi fost pe placul și nici în interesul claselor dominante să se facă apologia caracterului revoluționar al husitismului. Această ridicare de mase împotriva împilării și nedreptăților feudale trebuia înfățișată ca o mișcare religioasă. Geneza mișcării revoluționare husite rămînea deci ascunsă după perdeaua teoriilor idealiste ale istoriografiei burgheze. Urmărind contribuțiile vechii istoriografii cehe la problematica husitismului, ne dăm seama că ele au corespuns îndeaproape necesităților sociale ale burgheziei. În consecință interpretarea fenomenelor istorice legate de desfășurarea revoluționară a husitismului, exprimă poziția și apartenența de clasă a fiecărui istoric. În această privință, unii istorici cehi s-au situat în interpretarea faptelor istorice alături de istoriografia germană, tendențioasă și idealistă, ca în cazul situației sociale prospere, în care trăia, chipurile, țărănimea cehă în perioada prehusită (J. Pekař, Chaloupecký ș.a.).

Caracterizînd husitismul, la mijlocul secolului trecut, ca o explozie a adversităților seculare dintre slavi și germani, Palacký punea la îndemîna istoriografiei cehe o teză periculoasă care, a fost prezentă aproape o sută de ani în cercetările de istorie cehă. Schematizată pînă la ideea că mișcarea husită a avut prin excelență un caracter național și deci antigerman, teza aceasta avea să învenineze continuu raporturile ceho-germane. Avîntul național al taboriților a fost subliniat în aceeași măsură și de istoriografia germană și maghiară.

E meritul istoriografiei marxiste cehe și sovietice care reluînd toate problemele legate de husitism, au pus în adevărata lor lumină cele mai importante aspecte ale acestei mișcări. Spulberînd poziția neștiințifică idealistă și tendențioasă a istoriografiei burgheze, noua școală

[1] M. M. Smirin, Революционные отклики гуситских войн в Германии „Izvestija Akad. Nauk SSSR", seria istorie și filozofie, t. VII, 4, p. 338—347.

www.dacoromanica.ro

istorică marxistă a scos pe primul plan contribuţia şi rolul maselor populare la desfăşurarea mişcării revoluţionare husite. Situaţia socială şi economică a ţărănimii cehe în perioada prehusită, ideologia şi geneza husitismului, stratificarea societăţii cehe înainte şi după izbucnirea războaielor husite, rolul şi hegemonia sărăcimii în timpul mişcării, atitudinea şovăielnică şi trădătoare a claselor avute, ca şi aspectul naţional al husitismului, — toate aceste probleme au căpătat o nouă interpretare, o nouă valorificare istorică. Urmărind penetraţia ideilor husite dincolo, peste hotare, într-o mare parte din ţările europene — unde condiţiile sociale şi economice erau asemănătoare, — istoriografia marxistă a dovedit nu numai caracterul internaţional al husitismului, ci şi netemeinicia afirmaţiei că a fost vorba în esenţă de un conflict cehogerman.

În lumina noilor cercetări, husitismul ne apare ca o mişcare socială de mari proporţii. Abia acum avem o imagine precisă a forţelor revoluţionare şi a revendicărilor sociale ale husitismului. Ridicîndu-se cu toată vehemenţa împotriva împilării feudale, masele populare din ţările cehe au făcut ca intreaga orînduire feudală să fie zguduită de această uriaşă tălăzuire de mase. Încercînd să înfăptuiască o societate fără clase şi ridicîndu-se împotriva exploatării feudale, mişcarea revoluţionară husită a creat o tradiţie de luptă, care o leagă nemijlocit de construirea socialismului în Republica Socialistă Cehoslovacă.

*Tr. Ionescu-Nişcov*

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

# R E C E N Z I I

## VIRGIL VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în țările romîne.* Vol. I. Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului

Buc., Editura Academiei R.P.R., 1959, 1017 p. + 910 fig.

Printre cele mai valoroase lucrări de istoria artei din ultimii zece ani se enumeră și volumul *Istoria artei feudale în Țările Romîne*, al prof. V.Vătășianu. Impresionant ca întindere, cuprinzînd peste 1 000 pagini, bogat ca ilustrație, cu 910 ilustrații (desene și fotografii), acest volum constituie doar prima parte dintr-un studiu mai amplu asupra artei romînești.

Lucrarea este împărțită în trei mari capitole. În primul capitol (p. 7—182) se tratează arta în perioada feudalismului timpuriu, în al doilea (p. 183—476) prima etapă a artei în perioada feudalismului dezvoltat și a treia parte (p. 477—916) cuprinde perioada feudalismului dezvoltat din a doua jumătate a secolului al XV-lea, pînă în primul sfert al sec. XVI. În cadrul fiecăreia dintre aceste părți, autorul tratează manifestările de artă pe genuri, începînd cu arhitectura și încheind cu artele decorative, din cele trei provincii istorice, Transilvania, Țara Romînească și Moldova. O amplă bibliografie, un indice alfabetic al monumentelor și al meșterilor și o listă de ilustrații completează lucrarea.

Volumul, pe care-l prezentăm în rîndurile de mai jos, este rodul bogat al unei munci îndelungate și perseverente, urmărind înmănuncherea tuturor vestigiilor și operelor de artă feudală de pe întregul teritoriu al țării noastre, într-un studiu unitar și larg cuprinzător. Privită din acest punct de vedere, lucrarea și-a atins cu prisosință țelul, învingînd marile dificultăți care-i stau în cale cercetătorului, încercînd să facă o mare operă de sinteză în acest domeniu, unde lipsesc încă o serie de lucrări analitice și monografice.

Așa cum însuși autorul mărturisește în introducere, lucrarea ar putea fi considerată, din unele puncte de vedere „prematură" (p. IX). Se poate, dar era absolut necesară, de aceea este bine venită, și apariția ei umple un gol în cunoașterea în ansamblu a artei feudale romînești. În stadiul actual al cercetărilor, cu excepția arhitecturii religioase și a picturii, care au constituit obiectul unor ample și temeinice cercetări, lipsesc în genere studiile analitice asupra monumentelor principale ale țării ca și publicațiile exhaustive asupra operelor de artă decorativă. Nu s-au realizat încă mijloacele cele mai simple de lucru, de pildă cataloagele și repertoriile științifice ale monumentelor de arhitectură, pictură și artă decorativă. Unele domenii ale artei sînt abia la începutul cercetărilor, ca acela al arhitecturii militare și civile, ceramicei, argintăriei și podoabelor etc. Materialele atît de bogate interesînd direct arta, rezultate din descoperirile arheologice din ultimii zece ani, nu au fost publicate decît sporadic în rapoartele de săpături. Toate aceste lipsuri

www.dacoromanica.ro

mari, autorul istoriei artei feudale a încercat să le împlinească, cercetînd de multe ori personal o serie de monumente, astfel încît paralel cu opera de sinteză a realizat deseori şi un studiu analitic. Ţinînd seama de aceste condiţiuni, deosebit de spinoase, meritul cărţii ne apare cu mult mai mare. Deşi în cele mai multe domenii, autorul a învins cu succes toate greutăţile amintite, pe alocuri, ele au lăsat urme în structura generală a lucrării. Unele deficienţe apar în paragrafele tratînd aspectul locuinţelor şi palatelor feudale, cît şi în unele capitole privind arta decorativă. În genere, aşa cum era firesc, autorul prezintă cu mult mai mare amploare şi bogăţie îndeosebi arhitectura religioasă şi militară, pentru care există şi cea mai bogată bibliografie. Acest domeniu, este drept, reprezentativ pentru arta feudală, ocupă mai mult de jumătate din întregul volum (circa 500 p.). Raportul acesta între arhitectură şi toate celelalte genuri la un loc dă impresia unei relative minimalizări a valorii artistice a celorlalte genuri şi a semnificaţiei lor, deosebit de importantă pentru cunoaşterea vieţii, gîndirii şi însuşirilor creatoare ale societăţii româneşti în epoca feudală.

Prezentarea de faţă urmăreşte în primul rînd sublinierea ideilor esenţiale, care au constituit temelia primului volum din istoria artei feudale.

Întregul studiu se axează pe două idei mari: *1. punerea în valoare a originilor artei româneşti şi a trăsăturilor autohtone şi 2. urmărirea fenomenului artistic pe tot cuprinsul ţării, cu toate întrepătrunderile şi influenţele reciproce dintre arta românească şi aceea a naţionalităţilor conlocuitoare.*

Dată fiind semnificaţia mai generală, de ordin istoric, a concluziilor desprinse din analiza monumentelor şi a operelor de artă, văzute prin această nouă perspectivă, considerăm necesar a stărui mai ales asupra acestor două idei.

În prezenta lucrare se ridică, pentru prima dată amplu, problema originilor arhitecturii româneşti, căutîndu-se izvoarele care au generat tipurile de monumente ale sec. XIV—XV.

Din expunerea atît de bogată a capitolelor despre arhitectură, se desprinde clar că *originea monumentelor româneşti trebuie căutată în primul rînd în construcţiile de lemn, reprezentînd fondul autohton străvechi.* Cu excepţia cîtorva articole scurte, în care prof. V. Vătăşianu a ridicat problema existenţei arhitecturii în lemn în ţara noastră, ca o arhitectură originară, de atunci nimeni nu s-a mai preocupat de aceasta. Este meritul lucrării de faţă de a duce mai departe firul unor idei mai vechi ale autorului, dezvoltînd pe larg această nouă teză, de o însemnătate istorică deosebită.

Din expunerea asupra grupului bisericilor-sală, caracteristice mai ales arhitecturii româneşti din Transilvania, ca şi din observaţiile privind arhitectura moldovenească, se desprinde clar că aceste monumente de zid datînd din secolele XIII-XIV au fost precedate de construcţii de lemn. Însemnătatea acestei idei pentru înţelegerea procesului de constituire a culturii feudale, prin desprinderea ei din fondul autohton străvechi, este de o deosebită semnificaţie pentru istoria poporului nostru în epoca feudalismului timpuriu, de aceea ne vom opri cu mai multă stăruinţă asupra ei.

În cap. I, consacrat arhitecturii din Transilvania, purtînd ca subtitlu: „Elemente băştinaşe, influenţe bizantine, împămîntenirea şi dezvoltarea arhitecturii romanice" (p. 7) discutînd originea bisericilor-sală, înălţate de jupanii locali în sec. XIII—XIV, în Haţeg, Zarand, Bihor etc., autorul consideră acest tip atît de caracteristic de monument ca o transpunere în piatră a unei construcţii de lemn, înlăturînd teoria mai veche greşită, care-l socotea ca rezultat al reducerii tipului basilical cu trei nave (p. 70). „Bisericile integrale de lemn, care au premers acestei faze, au dispărut pretutindeni, de mult, dar mai ales la noi, coexistenţa arhitecturii băştinaşe de lemn, cu arhitectura de piatră, împămîntenită aici pe scară mai amplă

www.dacoromanica.ro

abia în secolul al XIII-lea, dăinuieşte pînă în zilele noastre" (p. 72). Astfel această categorie de monumente din Transilvania apare firesc ca rezultatul îmbinării între construcţiile originare, autohtone de lemn, anterioare sec. al XIII-lea, cînd au venit în contact cu construcţiile de piatră romanice, suferind unele influenţe de detaliu.

Aceste constatări de ordin artistic sînt în perfect acord cu informaţiile documentare, amintite în parte, de autor, în introducere (p. 3). Existenţa încă din anul 1002 a unei mănăstiri cu călugări „greci", la Morissena, ca şi prezenţa în Bihor a unor „mănăstiri greceşti" care sînt vechi şi părăginite la anul 1204, mănăstiri care trebuie puse în legătură cu episcopatul de rit grec de pe moşia fiului cneazului Bilea, amintit într-o scrisoare din 1205, toate aceste preţioase informaţii fac incontestabilă existenţa în aceste ţinuturi a unor construcţii româneşti. Aceste mănăstiri amintite documentar încă din sec. X—XI sînt desigur ctitoriile jupanilor locali, foarte probabil monumente de lemn, înlocuite în sec. XIII—XIV cu construcţii de zid. În pictura unora dintre ele (Ribiţa, Crişcior, Streiu Sînt-Georgiu), apar portretele descendenţilor primilor lor ctitori.

Aspectul acestor biserici originare de lemn nu poate constitui un mister pentru istoria artei româneşti, deoarece, spre deosebire de alte ţări în care monumentele de lemn au dispărut total, la noi ele se mai păstrează numeroase şi trainice în Maramureş, Ţara Oaşului, Bihor şi în toată zona subcarpatică. Aceste monumente care prin sistemul lor de construcţie se pot reface în timp, prin înlocuirea parţială a grinzilor sau căpriorilor, fără a-şi modifica planul sau structura iniţială, sînt martorii cei mai fideli, păstrători ai străvechilor tradiţii constructive româneşti din etapa feudalismului timpuriu. De altfel, procesul de naştere al arhitecturii din Transilvania şi din Moldova este identic cu acela petrecut în alte ţări, unde a fost mai mult cercetat, putîndu-se surprinde clar etapa de trecere de la lemn la piatră. Numeroase monumente de piatră romanice din Irlanda, Anglia, Franţa, Renania, ca şi acelea recent cercetate mai aproape de ţara noastră, din Moravia, identice ca plan, proporţii şi sistem de construcţie cu acelea româneşti din Transilvania, îşi au originea în construcţiile de lemn care le-au precedat.

Plecînd de la această teză, care apare limpede din expunerea autorului în cap. I, era poate mai firească şi mai aproape de realitatea istorică începerea capitolului cu acest tip de monument — biserica-sală —, care apare în piatră în sec. XIII, dar este de fapt mai vechi, şi reprezintă tipul local. El a precedat introducerea de către naţionalităţile conlocuitoare a celorlalte tipuri de monumente (basilica cu trei nave, basilica cu transept etc.). Faptul că acest tip de monument, caracteristic mai ales arhitecturii româneşti, se lasă destul de puţin influenţat de arhitectura de piatră a naţionalităţilor conlocuitoare, păstrîndu-şi atît de evidentă amprenta constructorilor în lemn subliniată de autor, constituie un argument în plus al vechimii monumentelor româneşti din Transilvania.

Organizarea acestui capitol ţinînd seama de etapele mari de evoluţie ale arhitecturii, plecînd de la tipul cel mai simplu, originar pe care-l reprezintă biserica-sală, l-ar fi împiedicat pe autor să înceapă capitolul cu următoarea frază : „faza romanică a dezvoltării artei feudale coincide cu epoca cuceririi maghiare a Transilvaniei şi cu consolidarea statului feudal maghiar în această provincie, adică cu secolele XI—XIII" (p. 7), care apare în contradicţie cu concluziile desprinse din analiza tipului de biserică-sală (p. 72—76).

Continuînd să urmărim firul de gîndire al autorului, în problema atît de interesantă a arhitecturii în lemn, constatăm că ideea este reluată în capitolele privitoare la arhitectura moldovenească în secolele XIV şi XV. Discutînd modul de alungire a planului unei biserici moldoveneşti, prin simpla adăugire în lungime a unor noi încăperi, dispoziţia încăperilor de-a lungul unui ax longitudinal (p. 311), ca şi particularităţile bolţii (p. 643—644), autorul ajunge la concluzia că aceste trăsături, proprii arhitecturii moldoveneşti, reprezintă de fapt moştenirea unei arhitecturi tradiţionale

www.dacoromanica.ro

de lemn. „Arhitectul moldovean își amintește necontenit de un principiu practic, pe care l-a avut desigur zilnic în fața ochilor, și a imprimat astfel bisericilor sale de piatră o notă locală, inspirată din condițiile tehnice ale arhitecturii de lemn" (p. 310). Și mai departe, în capitolul privitor la ctitoriile epocii lui Ștefan cel Mare, discutînd tipurile de biserici, autorul afirmă : „*Bisericile de lemn moldovenești vor fi semănat la început cu cele din Maramureș, ceea ce nu ar fi de mirare, date fiind legăturile intime dintre aceste provincii*" (p. 624—625). Despre o influență maramureșană atît de puternică asupra artei moldovenești desigur că nu poate fi vorba decît în sec. XIV, formele arhitectonice de aici fiind în timpul lui Ștefan cel Mare perfect integrate în stilul moldovenesc, deoarece în sec. XV, așa cum arată tot autorul, „faza originară era de mult depășită" (p. 624). Dacă autorul admite că monumentele moldovenești de piatră din sec. XV sînt strîns legate de bisericile maramureșene de lemn, cu care avem posibilitatea de comparație, implicit trebuie acceptată vechimea acestora cel puțin din veacul al XIV-lea, cînd le-au putut influența pe acelea moldovenești, și sînt atestate documentar.

Astfel fiind pusă problema, cititorul caută în mod firesc să cunoască monumentele maramureșene, — izvoarele arhitecturii moldovenești — , în capitolul I, privitor la „elementele băștinașe" din arhitectura Transilvaniei, dar spre marea lui surprindere acest grup de biserici nu este nici măcar pomenit aici. Este o simplă omisiune, sau o rezervă specială a autorului față de această problemă? Faptul că în genere, atît în capitolul despre bisericile-sală din Transilvania cît și în acelea privind monumentele moldovenești, autorul amintește arhitectura originară în lemn, fără a se preocupa de fel de monumentele existente încă, este aproape inexplicabil. Probabil că autorul a considerat întregul grup de construcții de lemn, inclusiv bisericile, ca aparținînd etnografiei și artei populare. Faptul nu exclude însă înglobarea unora dintre monumente domeniului artei feudale, mai ales pentru feudalismul timpuriu.

Cunoaștem azi, pe baza recentelor descoperiri și cercetări asupra acestei probleme în U.R.S.S., Polonia și Moravia, în occidentul Europei și la noi, larga răspîndire a arhitecturii în lemn în perioada feudalismului timpuriu și chiar mai tîrziu. În Moldova ca și în Transilvania, desigur că arhitectura în lemn este cea originară, fiind utilizată în feudalismul timpuriu, deopotrivă de țărănime și de clasa feudală. Datele arheologice, informațiile izvoarelor documentare, impresiile diferiților călători, toate concordă în ce privește utilizarea lemnului atît în arhitectura de apărare, cît și în aceea a locuințelor orășenești și palatelor feudale. În această etapă, pretutindeni, arhitectura în lemn s-a ridicat de la simpla locuință la construcțiile monumentale, căpătînd forme majore, cu remarcabile însușiri artistice. Înfățișarea acestor vechi construcții este evocată de procedeele și elementele străvechi pe care le cunoaștem azi relativ satisfăcător, pe baza descoperirilor arheologice, mai ales în Moldova. De aceea considerăm că monumentele de lemn, care păstrează în arhitectura și în decorația sculptată și pictată atîtea note arhaice, așa cum sînt bisericile maramureșene, își găsesc firesc locul în capitolul elementelor băștinașe ale artei românești din Transilvania. Utilizînd din plin ca material de comparație aceste monumente, în raport cu construcțiile de zid, pe care le-au influențat, întreaga problemă atît de nouă și de interesantă a originei arhitecturii românești ar fi dobîndit o mai mare amploare și claritate.

Preocuparea cu totul specială a studiului de față, de originile artei în Țara Românească și Moldova, a avut ca rezultat închegarea unei imagini cu mult mai bogate și unitare față de frînturile de informații anterioare. Autorul a strîns cu multă migală exhaustiv, mai ales vestigiile de arhitectură și pictură, încercînd să coboare începuturile artei în sec. XIII. Dată fiind importanța cu totul deosebită a acestei idei pentru înțelegerea întregului proces de evoluție a artei românești, cît și noutatea ei în cadrul unei istorii a artei, ne vom opri cu oarecare stăruință și asupra acestor capitole. Spre deosebire de predecesorii săi, care legau înce-

www.dacoromanica.ro

puturile artei romînești de întemeierea Țării Românești și a Moldovei, prof. V. Vătășianu coboară cele mai vechi manifestări de artă în sec. XII—XIII. Această idee, ca și celelalte enunțate mai sus constituie de asemenea una dintre notele originale de cea mai mare însemnătate a lucrării de față. Legînd mai strîns fenomenul artistic de crearea relațiilor feudale pe teritoriul țării noastre, la Dunărea de Jos și în Transilvania, încă din secolul al X-lea și utilizînd mai bogat rezultatele arheologice din ultima vreme, socotim că se poate face un pas înainte, situînd momentul de constituire a unei arte feudale chiar în veacul al X-lea. În această primă etapă lemnul era dominant. La Dunărea de Jos, datorită legăturilor cu imperiul bulgar și acela bizantin, se dezvoltă însă de timpuriu paralel cu arhitectura în lemn, o arhitectură în piatră prin reconstruirea cetăților romano-bizantine și înălțarea unor monumente religioase. În afară de arhitectură, ceramica și obiectele de metal ne dovedesc de asemenea existența unor manifestări de artă locală, plămădită pe fondul autohton în contact cu lumea slavo-bizantină. Deși autorul încearcă să stabilească unele legături între arta din Țara Românească și aceea dobrogeană și bulgară, nu izbutește a explica pe larg acest moment de contact direct cu arta bizantină, atît de important pentru evoluția ulterioară a artei românești. Se omite de fapt, rolul atît de însemnat al ținutului dobrogean cu centrul economic cel mai activ Vicina, în jurul căruia au gravitat desigur, fiind și reședință metropolitană, cultura și arta provincială bizantină. Întreaga lume de la Dunărea de Jos, care ne este azi mult mai bine cunoscută din cercetarea izvoarelor scrise și a materialelor arheologice a constituit desigur în această perioadă calea directă de legătură a artei locale cu arta bizantină. De aceea aci, și nu în alte părți ale imperiului trebuie căutate de pildă originile bisericii domnești de la Argeș. Autorul subliniază, este drept deosebit de sugestiv, trăsăturile arhaizante ale acestui monument, menționînd faptul că acest tip de construcție a fost înfloritor în lumea bizantină în sec. XI—XII, continuînd sporadic cel mult pînă la începutul sec. XIV, iar biserica de la Argeș, deși înălțată în mijlocul veacului al XIV-lea, prezintă trăsăturile proprii grupului de monumente mai vechi. Monumentul este atribuit ipotetic unui meșter constantinopolitan „familiarizat cu gusturile arhaice ale școlii grecești" (p. 148). Pentru că sîntem în domeniul ipotezelor, socotim mai verosimilă ipoteza construirii acestui monument de un meșter provincial, continuînd în acest colț îndepărtat de Bizanț, o tradiție mai veche care putea fi încă vie în monumentele dobrogene. Mutarea mitropoliei de la Vicina la Argeș în 1359, nu rămîne un simplu eveniment de istorie bisericească, ci are consecințe culturale și artistice deosebit de importante. Privit astfel, acest eveniment reprezintă de fapt strămutarea la nordul Dunării a unui centru de artă locală, care evoluase timp de patru secole pe temeiuri slavo-bizantine. Pătrunderea mai adîncă a fenomenului artistic ca reflectare a procesului istoric petrecut în sec. X—XIV la Dunărea de Jos și în Dobrogea, ar fi dus desigur la înțelegerea mai clară a originilor bizantine ale artei românești, și l-ar fi împiedicat pe autor să afirme în concluzia acestui capitol că „fizionomia unei arte proprii feudale, se formează în cursul înjghebării treptate a principatului Țara Românească". De fapt procesul de formare este anterior, așa cum ne dovedesc înșeși monumentele păstrate din veacul al XIV-lea.

Urmărind în toate detaliile monumentele și vestigiile artistice din Țara Românească și Moldova în sec. XIV și începutul sec. XV, autorul aduce un îndoit aport. În primul rînd pătrunde mai adînc originea monumentelor de plan treflat, atît de caracteristice arhitecturii românești, în tot cursul epocii feudale, înlăturînd vechea teorie a influenței sîrbe, care atribuie înălțarea acestui tip de biserică, exclusiv venirii la nordul Dunării a lui Nicodim. Recenta descoperire de la Niculițel, a unei biserici de același tip din sec. XII, este hotărîtoare în susținerea acestei noi teze a autorului. Cercetările arheologice viitoare desigur că vor contribui încă și mai mult la confirmarea acestei interesante și noi constatări, putîndu-se urmări mai clar treptele de dezvoltare ale arhitecturii

www.dacoromanica.ro

feudale pînă în sec. XIV. În prezenta lucrare, autorul întrezărește chiar unele dintre ele. În cadrul acestui bogat capitol, se atrage pentru prima dată atenția asupra trăsăturilor arhaice a unor monumente ca biserica episcopală din Argeș și mitropolia din Tîrgoviște, cunoscute pînă acum ca niște construcții datînd de la începutul sec. XVI, deși în realitate ele reprezintă doar refacerea la această dată a unor monumente din veacul al XIV-lea. La argumentele multiple aduse de autor pentru datarea în sec. XIV a bisericii episcopale din Argeș, se mai poate adăuga prezența în tabloul votiv a ctitorilor din sec. XIV, începînd cu Alexandru-Nicolae Basarab, foarte probabil întemeietorul monumentului. Din această galerie de portrete din sec. XIV, refăcute în sec. XVI, s-a păstrat numai portretul lui Mircea cel Bătrîn (în colecția de artă feudală a Muzeului de Artă al R.P.R.), toate celelalte fiind înlocuite de pictura lui Lecomte du Nouÿ.

Este curios că autorul nu acceptă în grupul acestor construcții mai vechi restaurate în secolul al XVI-lea și mănăstirea Snagov. Informațiile documentare, datele arheologice, la care se adaugă unele particularități arhitectonice și iconografice, situează de asemenea, acest monument printre cele vechi ale secolului al XIV-lea, ca și Argeșul sau Tîrgoviște.

Cu toate că autorul valorifică atît de bogat și interesant toate vestigiile care vorbesc despre vechimea artei românești, este destul de curios cum poate minimaliza importanța monumentelor rupestre. Astfel, este combătută fără nici un fel de argumente datarea bisericii din Corbi în sec. XIV (p. 186, 340) făcîndu-se următoarea afirmație generală despre monumentele rupestre: „nu reprezintă un tip viabil și interesant pentru evoluția arhitecturii noastre" (p. 186). În realitate, acest grup de monumente relativ numeroase, încă prea puțin cercetate, sînt de un interes cu totul deosebit pentru începuturile artistice anterioare secolului al XIV-lea. Cele două schituri mai bine cunoscute Corbi și Negru-Vodă din sec. XIV, sînt continuatoarele unei tradiții anterioare, documentată recent prin descoperirea de la Basarabi, în sec. IX—X. În aceeași ordine de idei este discutabilă datarea picturii monumentelor românești din Hațeg, abia din secolul XIV—XV, considerîndu-se pătrunderea influenței apusene abia în sec. XV (p. 397). Temele iconografice proprii acestor picturi sînt de fapt cu mult mai vechi, caracterizînd monumentele orientale și romanice ale sec. VI—XII. Circulația lor în lumea îndepărtată a Transilvaniei poate fi admisă cel mult pînă în sec. XIII—XIV, numai datorită faptului că reprezintă de fapt continuarea unei tradiții mai vechi într-o lume închisă provincială. Ținînd seama de argumentele de ordin arhitectonic, de informațiile documentare care situează aceste monumente anterior sec. XIII, cît și de faptul că la anul 1279, hotărîrea Sinodului de la Buda interzicea ortodocșilor să ridice capele și biserici, fapt care corespunde cu deplina stăpînire a regatului maghiar asupra Transilvaniei, este greu de presupus că abia după această dată, în a doua jumătate a sec. XIV și în veacul următor, feudalitatea românească a mai putut sprijini o mișcare artistică superioară. Organizarea bisericească românească, atestată documentar încă din sec. al XII-lea, atît de puternică încît să constituie o preocupare a bisericii catolice în primii ani ai sec. XIII, s-a cristalizat desigur în timp, și a impus o activitate constructivă corespunzătoare. Nu numai arhitectura, dar conținutul picturii cu elemente iconografice atît de arhaice, caracterul lor eclectic, inscripțiile în vechea slavă etc., pledează pentru origina ei mai veche. De aceea bisericile păstrate din sec. XIV—XV, nu pot fi produsul unei activități culturale și artistice atît de tîrzii, ci doar continuatoarele unor tradiții artistice cu mult mai vechi a veacurilor anterioare deoarece în 1279 creșterea presiunii papale a pus obstacole grele în calea acestei activități.

Capitolul privind arhitectura moldovenească în sec. al XIV-lea (p. 286—312), este deosebit de important prin bogăția materialului strîns datorită căruia se realizează imaginea unitară și complexă a artei din această perioadă. De asemenea, autorul ridică în acest capitol o serie de probleme proprii arhitecturii moldovenești, de pildă influența construcțiilor de lemn asupra acelora de piatră, înrîurirea

www.dacoromanica.ro

arhitecturii de apărare polono-baltice asupra cetăților moldovenești etc. În această parte a studiului se dă o dezvoltare deosebită arhitecturii militare. Este pentru prima dată cînd, sînt cercetate atît de amănunțit cetățile din veacul al XIV-lea, desprinzîndu-se caracterele lor comune, proprii, care le deosebesc fundamental de cetățile transilvănene din aceeași vreme. Se înlătură astfel definitiv teoria mai veche cu totul greșită a originii teutonice a cetăților moldovenești. Deși autorul valorifică din plin rezultatele recentelor descoperiri arheologice, totuși nu precizează, de pildă, că cea de-a doua incintă cu bastioane semicirculare a Cetății Neamț, întocmai ca și aceea de la Suceava, se datorește ultimei etape a domniei lui Ștefan cel Mare, afirmînd că ea nu poate fi datată înainte de veacul al XVI-lea (p. 294). Discutînd vechimea monumentelor religioase, autorul combate teoria care atribuia întemeierea lor de către discipolii lui Nicodim, veniți aici în timpul lui Petru Mușat. În acest capitol este valorificat, de asemenea pentru prima dată un monument prea puțin cunoscut încă, biserica Sf. Treime din Siret, de deosebită importanță pentru cunoașterea începuturilor arhitecturii moldovenești.

În capitolul arhitecturii din epoca lui Ștefan cel Mare, autorul face o prezentare sistematică a tipurilor de monumente, supunîndu-le unei adînci analize, pentru a desprinde elementele originare de acelea influențate din arta romanică sau gotică. Se aduc în acest capitol o serie de precizări importante, asupra originii unor monumente, — biserica-sală discutată mai sus —, sau biserica cu capătul de vest poligonal, considerată de asemenea ca derivînd din construcțiile de lemn. Poate ar fi trebuit accentuat aici, că grupul bisericilor-sală înrudite cu acelea de lemn, sînt mai ales ctitorii boierești și se leagă evident de o fază mai veche, pe cînd principale monumente domnești, înălțate în orașe în cadrul curților ca și marile mănăstiri, sînt de plan treflat. De asemenea, ar fi fost necesar de a sublinia mai puternic trăsăturile noi, originale care caracterizează arta epocii lui Ștefan cel Mare, spre deosebire de etapa precedentă. Arhitectura ca și celelalte genuri sînt expuse urmărind ordinea cronologică a operelor fără a nuanța etapele fenomenului artistic. Dacă s-ar fi stabilit o corelație mai strînsă între procesul istoric al epocii lui Ștefan cel Mare și fenomenul artistic, s-ar fi ajuns la constatarea a trei momente principale în cursul acestei lungi perioade de creație artistică.

Din analiza comparativă a tuturor operelor de artă create în a doua jumătate a sec. XV, se desprinde concluzia că adevărata epocă a lui Ștefan cel Mare nu poate fi considerată decît ultima treime a domniei, adică etapa de după 1487. În cei treizeci de ani precedenți, se pot deosebi clar două etape. Cea dintîi este strîns legată de trecut, putînd fi considerată ca veriga de legătură cu arta din sec. XIV—XV; ea se oprește către anul 1476. Cea de-a doua etapă, mult mai scurtă, se caracterizează prin realizări remarcabile în domeniul construcțiilor militare, care erau de interes primordial și imediat, în efortul de apărare a țării. Aceasta este vremea unor însemnate prefaceri ale vechilor monumente și o punte întinsă către ultima etapă de intensă activitate, — 1487—1504 —, cînd se realizează în toate domeniile cele mai originale creații.

Problema originilor, esențială pentru studiul de față, ar fi căpătat o mai mare claritate și s-ar fi putut contura încă și mai precis dacă autorul nu ar fi redus-o la arhitectură. În genere concluziile cele mai fructuoase și importante sub aspect istoric general se desprind din analiza monumentelor de arhitectură. Dacă autorul ar fi utilizat mai ales pentru etapa începuturilor și alte domenii artistice, ca ceramica sau arta metalelor, relativ bine cunoscute datorită recentelor descoperiri arheologice, ar fi putut întregi mai mult peisajul artistic al acestei perioade sărace în monumente. Ceramica ilustrează de pildă, etapele de pătrundere și împămîntenire a influenței bizantine și orientale în arta românească, podoabele dovedesc în această primă fază, pe lîngă legături cu lumea slavo-bizantină, relațiile Moldovei și a lumii de la Dunărea de Jos cu arta kieviană.

De asemenea, urmărirea conținutului de idei și a izvoarelor în pictură sau broderie, ar


www.dacoromanica.ro

fi contribuit la înţelegerea mai adîncă a originilor acestor genuri de artă. Trăsăturile arhaice, care se pot desprinde din programul iconografic al unor monumente, cum sînt acelea din Transilvania, sau unele teme, reminiscenţe a unor tradiţii culturale mai vechi, care apar în monumentele secolului al XIV-lea în Ţara Românească, l-ar fi orientat mai mult pe cititor în originile picturii româneşti. Modificarea conţinutului de la o etapă la alta, ca şi modul de interpretare a artiştilor dintr-o anumită epocă în raport cu alta, oglindesc unele transformări petrecute în mentalitatea oamenilor, de un interes deosebit pe plan mai general de istorie culturală. Acest proces se poate urmări mai de aproape în pictură, miniatură sau broderie.

În genere, capitolele tratînd artele decorative sînt relativ reduse, lipsesc din ele tocmai aspectele artistice legate de viaţa zilnică — ceramica, arta podoabelor, broderia legată de înfrumuseţarea costumului etc. Dintre aceste capitole, cel mai complet şi mai judicios tratat este acela privind arta metalelor, din care lipseşte însă preocuparea de podoabe şi argintăria laică. În prima parte, autorul se ocupă de podoabele de la Dinogeţia, dar în celelalte capitole în care se prezintă argintăria secolelor XIV—XV, sînt doar amintite în treacăt podoabele de la Suceava, deşi există numeroase alte obiecte din Ţara Românească din sec. XIV—XVI, unele chiar mai valoroase decît acele sucevene, sub raport artistic, iar în Moldova s-au păstrat şi podoabe mai vechi, de factură kieviană din sec. XII—XIII. Cunoaşterea acestor obiecte i-ar fi îngăduit autorului constatarea unor origini mai vechi slavo-bizantine a artei metalelor preţioase, peste care s-a suprapus abia mai tîrziu arta meşterilor din Transilvania.

Spre deosebire de celelalte capitole în care este evidentă străduinţa de a da un inventar, cît mai complet al operelor, aşa cum autorul însuşi arată în prefaţă (p. VIII), este curioasă tratarea atît de lacunară a aspectelor broderiei. În raport cu argintăria, prezentarea broderiilor este mult prea restrînsă şi puţin aprofundată. Această lipsă se resimte cu atît mai mult, cu cît broderia reprezintă unul dintre genurile preferate, ale poporului român remarcabil ca valoare artistică, ocupînd un loc deosebit de important chiar în domeniul mai larg al broderiei bizantine. De asemenea, pentru unele etape de început ale artei româneşti, cum este de pildă perioada din sec. XIV—XV în Moldova, în care monumentele de arhitectură şi pictură au fost în cea mai mare parte ruinate, broderia singură evocă strălucirea artistică a acestei perioade şi contribuie esenţial la înţelegerea izvoarelor artei moldoveneşti. În genere, prezentarea acestui capitol este făcută pe baza publicaţiilor mai vechi, reduse ca informaţie, unele scrise înainte de primul război mondial, iar cele mai recente realizate exclusiv pe bază de fotografii, deoarece principalele opere de broderie românească se găseau în tezaurul din U.R.S.S. Cercetarea directă a broderiilor din tezaurul din U.R.S.S., i-ar fi dat posibilitatea autorului să facă o prezentare mult mai bogată şi mai precisă a acestui domeniu, evitînd unele erori materiale şi omisiuni ale publicaţiilor anterioare. De pildă, epitaful lui Silvan nu este „brodat pe velur roşu... cu rînduri de mărgele" (p. 474), ci este una dintre rarele broderii moldoveneşti, care are în întregime fondul brodat, iar mărgelele sînt în realitate perle. Dar acest lucru este cu totul secundar în raport cu schematismul prezentării operei redusă doar la 10 rînduri (p. 473—474). Valoarea remarcabilă şi semnificaţia deosebită pentru începuturile artei moldoveneşti, impuneau o amplă descriere şi discutare a fondului şi stilului acestei broderii, în care se găsesc temeiurile strălucirii acestui gen de artă din epoca lui Ştefan cel Mare. De asemenea, era poate necesar în tratarea acestui capitol să se discute tehnica, cît şi categoriile acestor lucrări, în raport cu conţinutul şi funcţiunea lor. Datorită celei mai recente şi mai complete publicaţii în acest domeniu, a cercetătorului G. Millet: „Broderies religieuses de style byzantin", Paris, 1948, pe care autorul o omite, broderia epocii lui Alexandru cel Bun, este îmbogăţită cu încă două opere: epitrahilul de la Vatopedi şi epitrahilul de la Bistriţa (azi în colecţia Muzeului de Artă al R.P.R.). Analiza riguros ştiinţifică

www.dacoromanica.ro

din punctul de vedere al iconografiei, a tuturor broderiilor românești (care ocupă mai mult de jumătate din studiul amintit) este deosebit de importantă pentru originile și vechimea unor teme proprii broderiei și picturii moldovenești. În acest studiu se datează de asemenea cu mai multă precizie broderiile de la Tismana atribuite în trecut lui Nicodim către 1380, după monograma mitropolitului de Severin, Antim. Prezentarea broderiilor din Țara Românească în sec. XV—XVI este de asmenea destul de lacunară. Nu sînt de fel amintite cele două epitrahile de la Tismana, superioare ca valoare artistică epitrahilului dăruit de Craioveşti mănăstirii Bistrița. Din aceeași vreme datează desigur mînecuțele de la Bistrița și de la mănăstirea Vintilă Vodă. Întregul domeniu al broderiei muntenești din prima jumătate a sec. XVI este astăzi mult mai bine cunoscut datorită publicației amintite a lui G. Millet, în care sînt descrise și reproduse circa zece piese păstrate în mănăstirile athonite, unele enumerate doar în paragraful privitor la broderia din Țara Românească. În același studiu, sînt de asemenea valorificate pentru prima dată o serie de broderii moldovenești din sec. XV—XVI, existente de asemenea în mănăstirile athonite. Unele studii mai recente și ultimele descoperiri arheologice au pus în valoare de asemenea broderia laică, folosită în decorarea veșmintelor domnești și boierești, pe care o cunoaștem în Moldova în tot cursul veacului al XV-lea. Ea evoluează în strînsă legătură cu broderia religioasă folosind aceeași tehnică și procedee decorative.

Toate aceste omisiuni rămîn însă cu totul secundare în raport cu ansamblul studiului care, așa cum am subliniat la începutul prezentării noastre, mai are un merit esențial, acela de a îmbrățișa într-un studiu unitar, atît de complex fenomenul artistic românesc în corelație cu arta naționalităților conlocuitoare de pe tot cuprinsul țării, așa cum arată autorul însuși în introducere: „... străduința mea primordială a fost să prezint la un loc toate produsele de artă cultă ale locuitorilor de pe teritoriul țării noastre, atît a celor românești cît și a celor maghiare, săsești.." (p. VIII).

Strîngînd un vast material informativ, prea puțin cunoscut publicului românesc, deoarece el era accesibil doar prin cercetările maghiare sau germane, autorul aduce un îndoit aport cunoașterii acestui domeniu. În primul rînd realizează pentru arta naționalităților conlocuitoare, așa cum a făcut și pentru arta românească, o vastă operă de analiză prezentînd uneori cu lux de amănunte interesante, unele vechi monumente, de pildă catedrala din Alba-Iulia. Apoi, caută să urmărească îndeaproape legăturile artei transilvănene cu centrele artistice din Ungaria, Boemia, Austria etc., precizînd marile curente artistice pătrunse în Transilvania din aceste regiuni datorită circulației necontenite a meșterilor medievali. Dar prezentarea artei minorităților mai urmărește un scop esențial: cunoașterea relațiilor ei cu arta românească. Acest aspect, prezentat sporadic în studiile mai vechi, și-a găsit cu totul alt temei în lucrarea de față. O serie întreagă de trăsături noi ale artei din Țara Românească și Moldova apar acum mai clare. Așa cum arată autorul însuși, „cunoașterea artei minorităților din Transilvania a servit astfel ca premisă pentru a demonstra, de exemplu, că fundamentele descoperite sub biserica mănăstirii lui Negru Vodă din Cîmpulung aparțin unei basilici, și că, invers, biserica Sîn-Nicoară din Curtea de Argeș sau bisericile-sală din Turnu-Severin nu pot fi atribuite catolicilor..." (p. IX). Preocuparea specială de arta Transilvaniei, așa cum se desprinde din întregul conținut al lucrării permite înțelegerea mai adîncă și mai justă a unui număr important de trăsături apusene integrate artei din Țara Românească și din Moldova, care se datoresc tocmai legăturilor permanente ale acestor provincii cu arta transilvăneană.

Studiul de față apare astfel ca un adevărat omagiu adus originalității artei românești, care s-a dezvoltat din fondul autohton străvechi, comun tuturor provinciilor istorice, peste

www.dacoromanica.ro

care s-au altoit elemente ale artei slavo-bizantine şi ale artei naţionalităţilor conlocuitoare.

Volumul al II-lea, promis de autor în introducere, este aşteptat cu multă nerăbdare pentru a întregi cu strălucire laborioasa realizare pe care o reprezintă studiul de faţă.

*Corina Nicolescu*

## *Studii privind Unirea Principatelor*

Buc., Editura Academiei R.P.R., 1960, 542 p.

Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne de a se aniversa Centenarul Unirii Ţării Româneşti şi Moldovei ca o mare sărbătoare naţională a constituit un nou imbold pentru oamenii de ştiinţă de a cerceta condiţiile istorice ale măreţului eveniment, de a sublinia importanţa lui în procesul de constituire a statului romîn modern precum şi a rolului hotărîtor al maselor la acest act istoric.

În cadrul unor sesiuni festive ale Academiei R.P.R. şi ale institutelor de istorie din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, academicieni, profesori universitari, cercetători şi colaboratori ai institutelor au prezentat comunicări şi referate ştiinţifice valoroase în care au demonstrat că determinată de cerinţele obiective ale dezvoltării societăţii şi de necesitatea înlăturării diferitelor forme de aservire feudală, Unirea este opera maselor populare, adevăratul făuritor al istoriei.

Volumul „Studii privind Unirea Principatelor" cuprinde o culegere de studii şi de comunicări prezentate cu ocazia sărbătoririi Centenarului Unirii, contribuţii preţioase ce ilustrează diferite laturi ale evenimentului care stă la baza statului romîn unitar [1].

Lucrarea începe printr-un studiu al acad. M. Ralea, privind *Aspecte social-culturale ale Unirii* şi în care se dezvoltă teza că Unirea Principatelor nu este o simplă împlinire a „idealului naţional" şi a „ideii naţionale" — cum susţineau istoricii burghezi — ci un eveniment istoric ce corespunde stadiului de dezvoltare al societăţii româneşti de la jumătatea secolului al XIX-lea, fiind strîns legat de formarea naţiunii romîne şi de piaţa internă unică. În felul acesta, actul de la 24 Ianuarie 1859, „n-a fost o simplă întîmplare norocoasă, un rezultat al unui concurs fericit de împrejurări, ci o etapă necesară în dezvoltarea socială, care trebuia să se petreacă mai curînd sau mai tîrziu, după cum s-a petrecut şi se petrece pretutindeni în condiţii similare" (p. 5).

Unitatea de cultură — una din caracteristicile naţiunii — existase de fapt, aşa cum remarcă autorul, cu secole mai înainte, însă ea se manifestă din plin numai o dată cu dezvoltarea capitalismului şi a pieţei comune. Ca elemente care au premers în timp Unirea, este amintit în primul rînd numele „romîn", care are o răspîndire în toate părţile locuite de poporul nostru şi care, prin originea lui, constituie o dovadă a unei vechi unităţi.

Studiul acad. A. Oţetea, intitulat *Unirea Principatelor*, ne înfăţişează pe larg procesul de închegare a elementelor naţiunii pe teritoriul patriei noastre, precum şi factorii interni şi externi care au ajutat sau au frînat procesul de creare a statului naţional unitar. Combătînd denaturările unor istorici străini ca W. G. East, T. W. Riker, R. W. Seton-Watson, autorul dezvoltă pe larg teza că „Unirea Principatelor a fost rezultatul întregii dezvoltări a poporului nostru. Statul, care şi-ar fi datorat existenţa nu creşterii forţelor sale interne, ci numai unui

[1] Alte materiale au mai fost publicate în „Studii", an. XII (1959), nr. 1; *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II. Rapoartele consulatului Austriei din Iaşi(1856–1859), Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1959, precum şi în diferite broşuri.

www.dacoromanica.ro

concurs favorabil de împrejurări externe, n-ar fi avut nici trăinicia, nici forța de atracție care să facă din el centrul de gravitate al întregului popor" (p. 11—12).

Autorul analizează, în continuare, în amănunt problemele unității teritoriale, a conștiinței comunității de origine și de limbă, comunitatea vieții economice și mișcarea națională. În vreme ce în Apus statele feudale au putut să se transforme încă din secolul al XVI-lea în state naționale, în părțile noastre stăpînirea turcească a frînat acest proces. Unitatea națională n-a fost rezultatul condițiilor geografice existente, ci al unor lungi prefaceri interne. Numai în acest fel ne putem explica de ce în secolul al XIV-lea s-a constituit, pe teritoriul țării noastre, nu un stat național unitar, ci două state feudale, — fără Transilvania — și de ce aceste două state nu s-au unit decît în secolul al XIX-lea.

Conștiința comunității de origine și de limbă datează încă din sec. XV. Ea apare în mesajele lui Ștefan cel Mare, în rapoartele lui Aloisio Gritti, la Despot Vodă, în acțiunile lui Mihai Viteazul, precum și la cronicari. Comunitatea vieții economice — piața internă unică — începe să se facă simțită o dată cu destrămarea feudalismului și cu apariția noilor relații capitaliste, deși legături sporadice existaseră și mai înainte între țările române. Burghezia forma însă o clasă destul de eterogenă și relativ slab dezvoltată, ceea ce a făcut-o pe de o parte să ajungă la un compromis cu boierimea pe seama maselor, iar pe de altă parte să caute să atragă cu orice preț masele populare în înfăptuirea actului Unirii, preconizînd o serie de reforme. „În nădejdea că Unirea va șterge nedreptățile, năpăstuirile și umilirile de care sufereau, masele populare s-au avîntat cu toată energia și însuflețirea lor în luptă și i-au asigurat izbînda. Dar dreptatea și libertatea la care aspirau n-aveau s-o găsească decît tîrziu, în zilele noastre" (p. 21).

În studiul *Unirea țărilor române în artele plastice*, acad. P. Constantinescu-Iași prezintă o serie de aspecte legate de felul în care s-a oglindit însemnatul eveniment în opera marilor artiști ai vremii. Un început îl constituie evocarea anului revoluționar 1848. C. D. Rosenthal contribuie cu două tablouri: „Romînia rupîndu-și cătușele pe Cîmpia Libertății" și „Romînia revoluționară", Gh. Tattarescu cu „Deșteptarea Romîniei", și „Portretul generalului Gh. Magheru în exil", B. Iscovescu, cu „Avram Iancu" și „Apărătorii naționalității române în Transilvania", C. Petrescu cu „Constituția din București, 11 iunie 1848". Figura lui Mihai Viteazul ca simbol al Unirii inspiră pe M. Lapatty, C. Lecca, N. Grigorescu. Tema „Unirea Principatelor" cu legenda ca atare, apare pentru prima dată într-o compoziție a lui P. Alexandrescu, elev al lui Gh. Tattarescu. Ea e reluată apoi de Tattarescu în „Unirea Principatelor 1857" și „Visul păstorului", de Popp de Szathmari în „Solemnitatea deschiderii Divanului ad-hoc", de Th. Aman în „Unirea Principatelor", „Hora Unirii la Craiova" și „Votul de la 24 ianuarie 1859", și N. Grigorescu în „Unirea Principatelor". Figura lui Alexandru Ioan Cuza e zugrăvită de Szathmari, Gh. Năstăseanu și C. I. Stăncescu.

Tablourile acestea au fost apoi larg răspîndite prin litografii aparținînd lui C. Wallenstein, D. Pappazoglu, F. Watch, G. Venrich, Aug. Strixner, I. Pernet, Al. Asachi, K. Danielis, I. Bielz. În anii regimului de democrație populară, tema a fost dezvoltată pe baze noi de C. Ressu, D. Stoica, D. Hatmann, E. Ispir, A. Secoșeanu, Dem. Iordache ș.a.

În *Literatura Unirii Principatelor*, acad. T. Vianu urmărește oglindirea aceleiași teme în producțiunile literare ale lui V. Alecsandri („Păcală și Tîndală", „Moldova în 1857", „Hora lui Cuza Vodă"), D. Bolintineanu („Hora lui Cuza Vodă", „La Unire"), I. Creangă („Moș Ion Roată și Unirea", „Moș Ion Roată și Vodă Cuza"). Paginile literare ale minunatului povestitor de la Humulești s-au bucurat de o popularitate deosebită. „Valoarea acestor narațiuni provine din adevărul lor, din seva extrasă din sentimentul popular, același care nutrea în jurul scriitorului legenda lui Cuza. Povestitorul nu face să vibreze o liră de zile mari, nu introduce ode și imnuri, nu vede evenimentele prin prisma alegoriilor, ci se exprimă ca un om din vecinătatea imediată a

www.dacoromanica.ro

faptelor şi oamenilor despre care povesteşte" (p. 52).

Studiul lui P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a ţărilor romîne în epoca feudală* aduce o serie de materiale ce demonstrează că unirile din orînduirea feudală, asupra cărora insistau îndeosebi istoricii burghezi (D. Onciul [1], I. Lupaş [2], I. Nistor [3]), nu sînt de fapt decît nişte unificări politice trecătoare, deosebite calitativ de Unirea Principatelor din 1859. Unirea înseamnă formarea statului naţional, care presupune existenţa unei pieţe comune pe lîngă comunitatea de limbă, de teritoriu şi de factură psihică a poporului, deci existenţa unei naţiuni, pe cînd în epoca feudală, în timpul monarhiilor feudale distincte nu exista încă naţiune. Concepţia feudală despre stat, aşa-numita monarhie feudală, este deosebită de cea burgheză: statul feudal este o moşie, o ocină a unei familii care, ca şi celelalte moşii, este stăpînită în virtutea dependenţei personale a supuşilor faţă de stăpîni.

În continuare, autorul precizează că o unificare pe un teritoriu mai vast a monarhiilor feudale a fost cu putinţă „pe linia vasalităţii şi nu pe linia naţională". Astfel, nobilii, stăpîni de provincii, se unesc, se supun de voie sau de nevoie unui monarh, devin vasalii lui, formînd o unitate politică întemeiată pe identitatea intereselor de apărare împotriva duşmanilor comuni. „Unificarea statelor în marginea sistemului feudal a existat în istoria ţărilor romîne, iar istoricii mai vechi, orbiţi de lumina concepţiilor moderne, au văzut în ea chiar o unire naţională" (p. 56).

Un interes deosebit în această problemă îl prezintă şi exemplele pe care le dă autorul privind solidaritatea în decursul veacurilor dintre masele exploatate din cele trei ţări romîne, opusă solidarităţii dintre exploatatori. Cu privire la acest din urmă aspect, am putea adăuga stipulaţia din tratatul încheiat de Sigismund Bathory cu Mihai Viteazul şi Ştefan Răzvan, unde apare expres clauza aducerii la ascultare a ţăranilor dependenţi fugiţi [4].

În ciuda acestor idei valoroase, autorul nu urmăreşte totuşi, din procesul de formare a naţiunii romîne, decît elementele de factură psihică şi limbă, mai puţin unitatea teritorială şi de loc cea economică. Cititorul ar putea rămîne astfel cu impresia că n-ar fi vorba, în fond, decît de o cristalizare a conştiinţei naţionale şi nu a elementelor naţiunii care — aşa cum just se preconizează — existau în germene în feudalism, dar nu se cristalizează decît în perioada de dezvoltare a relaţiilor de producţie capitalistă. În această privinţă o comparaţie mai adîncită în procesul de formare a altor naţiuni, pe baza recentelor discuţii din istoriografia sovietică ar fi fost deosebit de utilă [5].

De asemenea, nu reiese suficient rolul maselor populare în formarea elementelor naţiunii romîne — în condiţiile existenţei unei burghezii slab dezvoltate — problemă dezbătută de pildă în discuţiile privind naşterea naţiunii ruse [6].

În studiul *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Ţara Romînească şi Moldova în perioada premergătoare Unirii celor două ţări (1829—1859)*, Gh. Georgescu-Buzău urmăreşte dezvoltarea diferitelor ramuri ale producţiei industriale (morărit, produse alimentare, textile, luminări, sticlă, prelucrarea lemnului, materialele de construcţie, hîrtie, prelucrarea păcurii, a metalelor) şi cauzele care o stîn-

[1] D. Onciul, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. Două cuvîntări comemorative*, Buc., 1904.

[2] I. Lupaş, *Istoria unirii romînilor*, Buc., 1937, p. 139 — 147.

[3] I. I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. 1 noembrie 1599—19 august 1601*, Buc., 1946.

[4] Hurmuzaki, vol. III, p. 479.

[5] Vezi de ex. N. N. Drujinin, *Referat despre formarea naţiunii burgheze ruse*, în *Probleme de istorie*, 1955, nr. 5, p. 116—172; E. Kosminski, *Contribuţii la problema formării naţiunii engleze*, în *Probleme de istorie*, 1951, nr. 9; A. D. Lublinskaia, *Contribuţii la problema dezvoltării poporului francez (secolele IX—XV)*, în *Probleme de istorie*, 1953, nr. 9.

[6] Cf. N. N. Drujinin, *Referat despre formarea naţiunii burgheze ruse*, în *Probleme de istorie*, 1955, nr. 5, p. 249—255; S. I. Dimitriev, *Formarea naţiunii ruse*, în *Probleme de istorie*, 1955, nr. 7, p. 52—78; T. E. Matvienski, *Despre formarea naţiunii ruse*, în *Probleme de istorie*, 1956, nr. 8, p. 80—96.

www.dacoromanica.ro

jeneau : menţinerea aservirii producătorilor direcţi, concurenţa fabricatelor străine, lipsa unui stat unitar.

Mori cu abur („mecanice") se înfiinţează la Iaşi, Bucureşti, Giurgiu, Calafat, fabrici de zahăr la Bucureşti, de postav la Tunari, la Dragomireşti lîngă Tîrgovişte, la Ruseşti (Ialomiţa), de mătase la Bucureşti şi Dragomireşti, de luminări la Bucureşti, Dragomireşti, Iaşi, Focşani, de sticlă la Poiana (Argeş), Bucovicior (Dolj), Azuga, Nămăieşti (Cîmpulung-Muscel), Grozeşti şi Comăneşti (Bacău). Numărul fierăstraielor ajunsese la 608 ; se înfiinţează prima rafinărie sistematică de petrol la Rîfov lîngă Ploieşti. Iau fiinţă şi întreprinderi metalurgice la Bucureşti, Dragomireştii din Vale (Ilfov), Craiova, Iaşi, Slobozia (Tutova).

Regulamentul Organic a contribuit în bună parte la dezvoltarea industriei manufacturiere. Elementele care au stat la baza dezvoltării manufacturilor sînt folosirea pe scară tot mai mare a muncii salariate, înmulţirea lucrătorilor şi lărgirea pieţei forţei de muncă prin refugierea masivă a ţăranilor dependenţi în oraşe, creşterea capitalului industrial, dezvoltarea schimbului de mărfuri, a căilor de comunicaţii, începutul creării unui învăţămînt industrial prin înfiinţarea unor şcoli de arte şi meserii la Iaşi (1840 şi 1851) şi Bucureşti (1851), introducerea unor discipline de specialitate în celelalte şcoli, apariţia unei prese şi literaturi economice de specialitate.

C. C. Bodea, în studiul intitulat *Lupta pentru Unire a revoluţionarilor exilaţi de la 1848* face o analiză amănunţită a activităţii din străinătate a revoluţionarilor romîni care luaseră calea pribegiei după înăbuşirea revoluţiei de la 1848. Din capul locului se precizează că problema Unirii constituia o preocupare permanentă a revoluţionarilor şi dacă în 1848 unitatea naţională nu e proclamată în programele celor trei ţări romîne, o găsim în schimb exprimată : în corespondenţa privată, în articole de presă, în manifestările publice ale revoluţionarilor, în participarea unor personalităţi dintr-o ţară în alta la lupta revoluţionară.

În condiţiile externe în care a avut loc revoluţia de la 1848 nu se putea pune decît problema Unirii Principatelor, renunţîndu-se pentru moment la ideea unirii provinciilor dacice ; speranţele într-un sprijin turcesc pentru acest act au fost spulberate foarte curînd.

Primul pas făcut de emigraţi în calea spre Unire a fost organizarea unei conduceri unice în care intrau şi moldoveni şi munteni, în noiembrie 1848 ; ideea de colaborare e reluată apoi în martie 1849, iar în iunie acelaşi an ia fiinţă Comitetul democratic romîn de la Paris. După eşecul misiunii lui Bălcescu în Transilvania — acţiune care era menită să organizeze o poziţie unitară a celor trei ţări romîne în faţa reacţiunii europene — e înfiinţată în decembrie 1849 la Paris Asociaţia romînă pentru conducerea emigraţiei, care adoptă o tactică revoluţionară, preconizînd împărţirea militanţilor în patru categorii : minuitori de condeie, viitori conducători ai ţării, oameni cu spirit practic şi gospodăresc, echipe de sacrificiu.

O etapă nouă începe prin luarea legăturii cu mişcarea maziniană, reînvierea Comitetului revoluţionar de la 1848 şi atragerea în mişcare a tinerilor progresişti care se aflau la Paris. Un rol de seamă l-a avut de asemenea răspîndirea publicaţiilor revoluţionare şi unioniste în imperiul habsburgic şi ţările romîne şi încercarea de insurecţionare din perioada războiului Crimeii, cînd — după cum preciza K. Marx şi F. Engels — se punea problema transformării războiului localizat de agresiune al puterilor europene împotriva Rusiei ţariste într-un război revoluţionar împotriva autocraţilor şi a guvernelor lor.

Din conţinutul articolului apare bine conturată poziţia hotărîtă a lui N. Bălcescu, iar mai tîrziu a lui M. Kogălniceanu în problema Unirii. Asupra activităţii lui M. Kogălniceanu ar fi trebuit să se insiste ceva mai mult, avîndu-se în vedere că el a dus mai departe concepţiile lui Bălcescu în privinţa Unirii şi a contribuit activ la realizarea lor în fapt.

L. Boicu, în *Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca Războiului Crimeii şi a Unirii (1853—1859)*, prezintă asaltul dat de capitalul francez asupra econo-

www.dacoromanica.ro

miei Moldovei la mijlocul secolului trecut. Acțiunea aceasta nu privea de altfel, după cum demonstrează autorul, numai pe oamenii de afaceri și de finanțe din Franța. Existența în țările romîne a unor reprezentanți ai casei Rotschild și ai Creditului Mobiliar din Paris, a lui Nulandt, a unor oameni de afaceri reprezentînd tot felul de societăți pe acțiuni de la societăți bancare pînă la societățile de asigurare din Triest, a unui mare număr de negustori și cămătari străini, constituiau tot atîtea dovezi că țările noastre nu au rămas în afara procesului de pătrundere a burgheziei apusene în economia acestor regiuni [1].

În continuare, autorul arată că uriașele sume investite de burghezia franceză pentru finanțarea Războiului Crimeii au făcut-o, după încheierea păcii, să se socotească îndreptățită să pretindă preponderența pe piețele țărilor din Orient, între care și Principatele Romîne. Lipsite de credit, fără comunicații lesnicioase, fără o industrie extractivă și prelucrătoare, dar posesoare a unor bogății imense, țările noastre ofereau capitalului francez un vast cîmp de activitate. Pe de altă parte, burghezia legată de puternice rămășițe feudale a deschis larg porțile țării pătrunderii capitalurilor străine, socotind că progresul țării pe această cale nu le va diminua beneficiile, ci din contră le va spori.

Influența capitalului francez s-a făcut simțită în această perioadă în special în materie de credit și căi ferate, domenii care trebuiau să le permită acapararea și altor ramuri : comerț, agricultură, industrie. Avînd interese economice directe în Principate, Franța și-a orientat politica externă într-un sens corespunzător, preconizînd crearea statului național romîn, care i-ar fi consolidat pozițiile în bazinul dunărean. Totuși lupta nu a fost ușoară, deoarece încercările de pătrundere ale burgheziei franceze în economia Moldovei aveau să înfrunte aici pe austriaci, adversari pregătiți și organizați, care aveau toate motivele și au folosit toate mijloacele pentru a înlătura concurența franceză. „Astfel lupta dintre austriaci, sprijiniți mai ales de guvernul otoman și de diplomația engleză și franceză, din anii premergători Unirii, s-a extins și pe plan economic. Fiecare din cele două părți spera că în felul acesta își va consolida propria-i poziție" (p. 197—198).

O analiză a referatelor consulului austriac Gödel Lannoy ar fi permis o prezentare mai amănunțită a poziției Austriei în chestiunea concesiunii Magnan și a statutului navigației pe Dunăre [2].

Analizînd *Unirea Moldovei și Țării Romînești în opera istoriografică a lui D. Xenopol*, V. Maciu stabilește caracterul contradictoriu al poziției istoricului Xenopol care patriot și progresist, în pofida influenței tot mai pronunțate a burgheziei și moșierimii, a reușit să ilustreze măreția luptei poporului romîn pentru constituirea unui stat național propriu.

Deși în lucrările sale de istorie a acordat atenție dezvoltării economiei și relațiilor sociale, totuși în explicarea istoriei patriei, deci și a Unirii, a preferat să dea în general explicații idealiste. Analiza greșită a luptei pentru Unire stă și în rolul exagerat pe care-l atribuie hazardului în motivarea unor evenimente ușor explicabile din punct de vedere cauzal prin observarea mai atentă a datelor din izvoarele utilizate. Pe de altă parte, deși opera istoricului ieșean se caracterizează în general printr-o

[1] Vezi și Gr. N. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a Romîniei și împrumuturile contractate*, 1823—1933, Buc., 1934, p. 74—77; T. Savin, *Capitalul străin în Romînia*, Buc., 1947, p. 21; G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin*, în „Studii", an. XII (1954), nr. 1, p. 223—262; idem, *Un veac de luptă pentru cucerirea pieței romînești*, Buc., 1929.

[2] Cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II. Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856—1859), Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, doc. nr. 32, 35, 38, 42, 44, 45—54, 56—60, 85, 106, 110—112, 265, 286, 298, 305—307, 309, 311, 317, 321, 322, 327, 330—332, 339, 340. Vezi și L. Rădulescu, Gh. Canja, E. Glaser *Contribuții la studiul istoriei regimului internațional al navigației pe Dunăre*, Buc., Ed. științifică, 1957, p. 135 — 155 și N. Gheron, *Expansiunea economică a Austriei și exploatările ei orientale*, Buc., 1931.

www.dacoromanica.ro

bună sistematizare, totuşi capitolele referitoare la Unire au unele deficienţe din acest punct de vedere, şi anume lipsa concluziilor privind actul Unirii, unele repetări obositoare şi fraze de încheiere intercalate fără legătură cu contextul.

În prezentarea Unirii, A. D. Xenopol a acordat o atenţie deosebită raporturilor dintre clasele sociale, pe care le defineşte însă confuz, subestimînd totodată şi rolul maselor populare în făurirea istoriei.

În *Ţărănimea şi Unirea*, N. Adăniloaie, analizează în lumina învăţăturii marxist-leniniste, rolul avut de ţărănime în înfăptuirea Unirii. Autorul arată că masele de producători direcţi de la sate s-au alăturat de la început luptei pentru Unire, legînd-o indisolubil de lupta pentru pămînt, fapt care a silit pînă la urmă burghezia liberală să legifereze reforma agrară limitată din 1864. O analiză teoretică mai aprofundată ar fi necesitat sensul luptei ţărănimii în condiţiile revoluţiei burghezo-democratice, cînd — după cum precizează V. I. Lenin — avem de-a face cu „lupta unor mici proprietari, ea nu este o luptă împotriva bazelor capitalismului, ci una pentru curăţirea lor de toate rămăşiţele iobăgiei" [1]. Această luptă are ca rezultat transformarea proprietăţii ţărăneşti într-o proprietate burgheză liberă şi a ţăranului într-un producător de marfă independent [2].

După ce face o trecere în revistă a situaţiei ţărănimii în perioada ce s-a scurs de la revoluţia din 1848 pînă la Unire, autorul critică poziţia istoricilor burghezi, care prezentau denaturat poziţia ţărănimii şi minimalizau cu totul rolul maselor ţărăneşti în înfăptuirea însemnatului act. Un număr covîrşitor de documente arată, dimpotrivă, hotărîrea cu care masele ţărăneşti au dus lupta pentru Unire, participarea activă la toate mişcările unioniste şi sprijinul direct acordat candidaţilor partidei unioniste. În ciuda teroarei antiunioniste, acţiunile ţărăneşti au continuat şi au atins proporţii deosebite în alegerile pentru Divanul ad-hoc.

Lupta ia o formă şi mai acută în dezbaterile din Divanul ad-hoc, cînd „pentru prima dată în istoria noastră aveau să participe la Adunare şi deputaţi reprezentanţi ai ţărănimii. Această reprezentare însă nu era nici pe departe proporţională: ţărănimea clăcaşă — conform prevederilor firmanului — n-a fost reprezentată decît printr-o minoritate de 15 deputaţi, din 85 în Divanul Moldovei şi de 17 deputaţi din 100, în Divanul Ţării Româneşti" (p. 259).

În cadrul lucrărilor, deputaţii ţărani au susţinut cu consecvenţă punctul lor de vedere, ceea ce a pus în încurcătură pe reprezentanţii proprietarilor şi i-a determinat pînă la urmă să pună capăt grabnic discuţiilor.

După încheierea lucrărilor, acţiunile maselor ţărăneşti au continuat cu şi mai multă putere, culminînd cu alegerea lui Al. I. Cuza. „Burghezia s-a folosit de masele ţărăneşti însă, după ce şi-a văzut interesele ei asigurate, ajungînd la putere a uitat de promisiunile făcute în timpul campaniei desfăşurate pentru Unire. După 24 ianuarie 1859 a reieşit şi mai clar că întreaga frazeologie patriotardă a burgheziei n-avea nimic comun cu interesele ţărănimii care lega de Unire şi îmbunătăţirea situaţiei ei" (p. 279).

Supunînd unei analize amănunţite condiţiile istorice în care a fost acordat *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc*, Al. Gonţa înfăţişează poziţia favorabilă Unirii adoptată de Rusia şi Franţa şi împotrivirea categorică a Turciei, sprijinită de Austria şi Anglia. Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 10, Buc., E.S.P.L.P., 1956. Vezi şi B. F. Porşnev, *Căile luptei ţărănimii împotriva exploatării feudale*, în „Studii", an. IV (1951), nr. 3, p. 120; V. Biriucovici, *Despre cîteva probleme ale dezvoltării societăţii feudale*, în „Anal. Rom.-Sov.", Istorie, an. VII (1953), nr. 1, p. 71 şi urm.; * * * *Originea şi dezvoltarea proprietăţii feudale asupra pămîntului*, în *op. cit.*, nr. 3, p. 150.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 341 şi urm.; V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 234; *ibidem*, vol. 15, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 129 şi urm.; *ibidem*, vol. 20, Buc., Ed. P.M.R., 1950, p. 19 şi urm. şi 395 şi urm.; I. V. Stalin, *Opere*, vol. 2, Buc., Ed. P.M.R., 1949, p. 322.

www.dacoromanica.ro

urma să fie întocmit de reprezentanţii puterilor contractante la Constantinopol, în aşa fel încît să prevadă în întregime executarea articolului care determină compunerea acestor adunări.

La Conferinţa de la Constantinopol, Turcia cu asentimentul Austriei şi Angliei, prevalîndu-se de dreptul puterii suzerane, respinse din capul locului introducerea în firman a punctului privitor la Unire. Numai în urma acţiunilor diplomatice susţinute ale Rusiei şi Franţei consimţi să admită cel de-al doilea punct şi să prevadă dreptul Divanurilor de a consulta populaţia ţării în vederea Unirii. Totuşi, diplomaţii turci recurseră la o nouă manevră, prezentînd proiectul de firman celorlalte puteri însoţit de o notă diplomatică în care îşi rezervau dreptul de a anula hotărîrea Divanurilor, dacă acestea s-ar declara pentru Unire. Buteniev, ambasadorul Rusiei, respinse însă această notă, iar Touvenel, ambasadorul Franţei, se declară împotriva ei.

O dispută aprigă a stîrnit în rîndul diplomaţilor stabilirea conţinutului articolului privitor la categoriile sociale ce urmau să fie consultate şi în special privitor la ţărani. Pînă la urmă acest articol a fost introdus. „Drept urmare a acestui articol, 1 600 000 suflete care locuiau în Ţara Românească în 3 500 sate aveau să trimită în Divan 17 deputaţi, iar 800 000 suflete care locuiau în Moldova în 2 000 sate aveau să trimită în Divan 15 deputaţi" (p. 293).

Interesant ar fi fost de subliniat semnificaţia acestor cifre faţă de componenţa restului Divanurilor : 42 reprezentanţi ai marii proprietăţi rurale (34 deputaţi ai marii boierimi, mitropolitul, 3 episcopi şi patru egumeni) şi 17 deputaţi ai proprietarilor de pămînt mijlocii, 22 deputaţi ai oraşelor, 4 deputaţi ai preoţilor de la eparhii. În felul acesta boierii aveau aproape un număr dublu faţă de celelalte stări, iar dacă atrăgeau şi pe alţi reprezentanţi puteau dobîndi o majoritate covîrşitoare [1].

În privinţa sistemului electoral trebuie reţinut faptul că firmanul admitea votul direct numai pentru marii proprietari, preoţi şi egumeni; ceilalţi alegători aveau un vot indirect. Ca mod de lucru, Divanurile ad-hoc prevedeau că deputaţii fiecărei categorii sociale urmau să delibereze în comitete separate, iar propunerile fiecărui comitet trebuiau să fie supuse apoi deliberării Adunării, ceea ce amintea de sistemul feudal al adunărilor pe stări [2].

În sfîrşit, pot fi amintite şi memoriul din 5/17 august 1856, înaintat marelui vizir de Barbu Ştirbei în care cerea înlăturarea ţăranilor din Adunări [3], şi propaganda antiunionistă pornită de cercurile reacţionare [4].

O critică a acestui sistem a făcut-o şi M. Kogălniceanu într-un memoriu al său [5].

Studiul lui G. Platon, referitor la *Frămîntări ţărăneşti în Moldova în preajma Unirii*, constituie o contribuţie la stabilirea unor aspecte ale luptei de clasă ale ţărănimii moldovene împotriva exploatării boiereşti în deceniul ce a urmat revoluţiei de la 1848. Autorul arată de la început că masele populare, ţărănimea în speţă, nu mai puteau şi nu mai voiau să trăiască ca înainte, iar clasa dominantă, respectiv marea boierime, care-şi făcuse din Regulamentul Organic un instrument al dominaţiei sale de clasă, nu mai putea să-şi exercite dominaţia în aceleaşi condiţii de pînă acum.

După ce prezintă situaţia din agricultură sub regimul aşezămîntului din 1851, cînd se constată o expropriere masivă a ţăranilor

[1] Cf. B. Boeresco, *Le firman turc pour la convocation des Divans ad-hoc dans les Principautés du Danube*, Paris, 1957.

[2] Vezi E. A. Kosminski şi S. D. Skazkin, *Istoria evului mediu*, vol. I, Buc., 1955, p. 433—439; M. P. Kareva, *Teoria statului şi dreptului*, Buc., E.S.P.L.P., 1951, p. 163 şi urm.; Vl. Hanga, *Istoria generală a statului şi dreptului*, Buc., 1958, p. 148—149.

[3] D. A. Sturdza ş.a., *Acte şi documente privitoare la istoria Renaşterii Romîniei*, vol. V, Buc., 1890, p. 946.

[4] N. Istrati, *Despre chestia zilei*, 1856; precum şi articolele din „Nepărtinitorul".

[5] Bibl. Acad. R.P.R., *ms. rom.* nr. 1176, p. 138—148. Arhiva M. Kogălniceanu, tom. XVI.

www.dacoromanica.ro

şi impunerea unor condiţii înrobitoare, autorul trece în revistă principalele forme ale luptei ţăranilor din Moldova împotriva exploatării: nesupunerea ţăranilor la lucrul boierescului şi în general la îndeplinirea obligaţiilor faţă de proprietari, strămutarea ţăranilor, pribegirea peste graniţă, răzvrătirea. Mişcări ţărăneşti se constată la Bărăşti, ţinutul Suceava; la Vultureşti şi Deleşti, ţinutul Vaslui; Gorzeşti şi Hîrja din ţinutul Bacău; Ţifeşti din ţinutul Roman; Lungenii de Sus din ţinutul Iaşi; Sascut din ţinutul Putna. „Aşa cum s-a putut constata, în anii care au premers Unirii, ţărănimea şi-a manifestat cu vigoare forţa de luptă. Este drept că în marea lor majoritate, mişcările ţărăneşti au fost spontane, dezorganizate şi fără un orizont prea clar. Lipsită de un conducător care să dea contur şi consistenţă revendicărilor sale, ţărănimea şi-a fărîmiţat eforturile în acţiuni izolate. Cu toate acestea, rezultanta acestor mişcări parţiale: starea generală de încordare care ameninţa să se transforme într-o răscoală de proporţii generale, a cărei iminenţă era subliniată de mulţi dintre contemporani, a determinat, şi luerul acesta nu poate fi tăgăduit, transformările care încep cu dubla alegere din 5 şi 24 Ianuarie 1859" (p. 336).

În *Bucureştii şi alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, C. C. Giurescu prezintă rolul avut de capitala Ţării Româneşti în actul de la 24 ianuarie, unde manifestarea energică a locuitorilor a contribuit în chip esenţial la obţinerea victoriei.

O primă verificare a forţelor fuseseră alegerile pentru Adunarea electivă. În ciuda legii electorale cenzitare şi a abuzurilor săvîrşite de autorităţi, oraşele muntene votaseră în mare majoritate, iar Bucureştiul exclusiv, pentru candidaţii partidei naţionale. Totuşi, rezultatul general al votului, spre deosebire de Moldova, asigura majoritatea conservatorilor. Pe de altă parte, doi dintre cei trei membri ai Căimăcămiei erau de asemenea conservatori; în aceste condiţii, Gheorghe Bibescu, fostul domn, avea cele mai multe şanse să fie ales.

Acţiunea hotărîtă a maselor populare din Bucureşti a făcut însă ca succesul unioniştilor să fie asigurat şi să poată fi ales acelaşi domnitor ca şi în Moldova. „Dar bucureştenii n-aveau nevoie să fie «scorniţi» sau poftiţi prea mult, nici să fie plătiţi, pentru a participa la manifestaţiile din jurul Adunării. Îi mîna într-acolo nu atît curiozitatea, legitimă, cît mai ales interesul. Era vorba de o împrejurare de căpetenie, de rezolvarea căreia depindea, într-o îndoită măsură, viitorul lor. Alegerea unui domn din tabăra conservatoare însemna continuarea predominării boierimii reacţionare, a elementelor retrograde care nu aveau nici un interes să împartă puterea cu orăşenimea în plină dezvoltare, care nu voia o lărgire a legii electorale cenzitare, nici o rezolvare a problemei agrare, a cărei acuitate creştea cu fiecare an. Dimpotrivă, un domn al partidei naţionale, un om nou, cu vederi largi, democratice, însemna posibilitatea rezolvării în sens favorabil păturilor orăşeneşti şi ţărănimii a chestiunilor pendinte" (p. 369).

Ar fi fost util să se menţioneze în această privinţă şi broşura „O aruncătură de ochi asupra Unirii Principatelor Române de un romîn din Bucureşti" scrisă în 1857, în care se arată foloasele Unirii pentru burghezie: ea „dezmorţeşte şi înviorează negoţul şi meşteşugurile pentru că încurajează la întreprinderi mari... formarea unei bănci naţionale ... căi de comunicare, care sînt adevărate aripi ... pentru negoţ şi meşteşugari, pentru că le întinde, le lărgeşte sfera de vînzare... le deschide nouă mine de avuţie...".

Acţiunii maselor populare ar fi trebuit să i se rezerve un loc mai mare în articol; de asemenea şi prezentării istoriografiei marxiste şi criticii teoriilor burgheze.

*Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza* formează obiectul studiului semnat de N. Corivan. Autorul analizează uneltirile diplomatice ale Turciei, Austriei şi Angliei pentru anularea alegerii lui Al. I. Cuza, precum şi poziţia fermă a Rusiei şi Franţei pentru sprijinirea dublei alegeri. Cercurile diplomatice otomane cereau în primul rînd anularea alegerii lui

www.dacoromanica.ro

Cuza în Moldova sub pretextul unor vicii de formă şi anume că i-ar fi lipsit 1 000 ducaţi necesari pentru a completa suma de 3 000 ducaţi de venit funciar şi că nu ar avea zece ani de serviciu public la stat.

Pînă în cele din urmă, între 20—25 mai Poarta îşi fixă concluziile în sensul recunoaşterii temporare a dublei alegeri, cu obligaţia pentru Al. Cuza, printre altele, de a desemna doi caimacami în cazul în care ar absenta dintr-unul din Principate. „Deciziile Conferinţei aduseră încununarea eforturilor romînilor. Prin recunoaşterea dublei alegeri a lui Cuza, care însemna un pas hotărîtor spre realizarea deplină a Unirii, se arăta că protectoratul celor 7 mari puteri era destul de puternic pentru a temporiza soluţionarea unei chestiuni atît de juste, dar prea slab pentru a ţine piept pînă la sfîrşit dorinţei poporului romîn, care prin Unire îşi exprimase tendinţa de a voi să-şi făurească el singur modul de realizare a năzuinţelor sale" (p. 411).

În *Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea Unirii*, Dan Berindei analizează condiţiile istorice din perioada 24 ianuarie 1859—24 ianuarie 1862 care au culminat cu înfăptuirea Unirii administrative. Problema desăvîrşirii Unirii celor două ţări se impune în mod dominant în politica externă a Principatelor Unite în această perioadă. Acceptarea Unirii celor două ţări pe tărîm diplomatic a avut loc în două etape : *a*) „legalizarea" îndoitei alegeri ; *b*) acordarea Unirii administrative.

În perioada imediat următoare dublei alegeri, efortul diplomaţiei romîne s-a concentrat în jurul recunoaşterii de către marile puteri a actului Unirii. În acest scop, V. Alecsandri e trimis la Paris, Londra şi Turin, dr. Ludovic Stuge la Berlin şi Viena, Şt. Golescu la Berlin şi Paris. Prin Conferinţa de la Paris, din primăvara anului 1859, Unirea e recunoscută de puterile europene, care sfîrşiră prin a ceda voinţei poporului romîn. Noi complicaţii se ivîră însă în urma războiului franco-austriac-sard care creează eventualitatea unei ocupaţii militare şi totodată posibilitatea desăvîrşirii procesului de eliberare naţională a poporului romîn. Sfîrşitul grabnic al ostilităţilor din Italia înlăturară însă această eventualitate. În schimb, în noua conjunctură internaţională, unirea personală fu recunoscută de drept de toate puterile garante inclusiv puterea suzerană, Turcia.

Pasul următor, unirea administrativă, era mult stînjenit pe de o parte de baza politică reacţionară dată celor două ţări prin Convenţia de la Paris, pe de altă parte de necontenitele complicaţii ale situaţiei internaţionale. Totuşi lupta necurmată a elementelor progresiste birui şi aceste piedici şi la 24 ianuarie 1862 fu realizat şi acest act. „Proclamarea Unirii desăvîrşite pe plan administrativ, formarea unui singur guvern, şi a unei singure Adunări, stabilirea capitalei la Bucureşti, constituiau, cu toate acestea, un moment de seamă în evoluţia statului naţional romîn. Se trecuse de la o uniune personală la o uniune reală, acceptată de puteri ; statul naţional romîn devenise subiect de drept internaţional. Dobîndită prin luptă dîrză a poporului romîn, rod al neîntreruptelor străduinţe ale lui Alexandru Ion Cuza, luptător hotărît pentru desăvîrşirea ei — al cancelariei domneşti şi al agenţilor romîni de peste hotare, ca şi al sprijinului şi luptei fruntaşilor vieţii publice, legaţi de progres, Unirea definitivă a Ţării Romîneşti cu Moldova reprezintă momentul de încununare al acţiunii neîntrerupte pentru Unire, care constituise principalul ţel al străduinţelor poporului romîn din cele două ţări timp de mai bine de o jumătate de deceniu. Patriotismul poporului învinsese uneltirile duşmănoase ale reacţiunii interne şi ale puterilor ostile înfăptuirii Unirii. De acum înainte, dacă pe plan intern se impune mai mult ca oricînd ca o imperioasă necesitate rezolvarea problemei agrare, pe plan extern lupta pentru independenţă devine ţinta străduinţelor patriotice" (p. 448—449).

O analiză mai adîncită a statutului Principatelor şi a poziţiei lor internaţionale nu ar fi fost lipsită de interes. Principatele devin subiect de drept internaţional public, statutul lor e acela al unei uniuni reale — cu cîteva particularităţi în plus — iar starea de vasalitate

www.dacoromanica.ro

și garanția colectivă a puterilor europene nu vor putea împiedica dezvoltarea anumitor atribute ale suveranității [1].

Un interes deosebit prezintă studiul *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania* de Șt. Pascu. În Transilvania ideea „unirii cu țara", temă tratată pentru prima dată în istoriografia noastră de pe pozițiile învățăturii marxiste, era cu mult mai veche, fiind reluată în perioada Unirii Principatelor de o seamă de cărturari și de publicații periodice ca : „Gazeta Transilvaniei", „Foaie pentru minte, inimă și literatură", „Kolozsvári Közlöny" și „Kronstädter Zeitung". Poziția față de problema Unirii varia însă în funcție de categoriile sociale. Burghezia industrială, comercială și intelectualitatea progresistă erau interesate în dezvoltarea și eliberarea forțelor de producție de îngrădirea feudală, în lărgirea și consolidarea pieții prin constituirea unui stat mai mare, și mai puternic, rezultat din Unirea celor două țări române. Ziarele mai sus amintite prezentau tocmai punctul de vedere al acestor pături sociale.

Exista însă și o parte a burgheziei care ocupa funcții în cadrul statului absolutist austriac, transformată tot mai mult într-o birocrație și care, alături de vîrfurile clericale, se situa pe o poziție retrogradă, reacționară, apropiindu-se de moșierime. Aceste cercuri dispuneau de organele de presă „Telegraful român", „Magyar Futár" și Siebenbürger Bote" și aveau o atitudine defavorabilă Unirii.

Deosebirea dintre activitatea publicistică a celor două grupări politice din Transilvania este pe larg dezvoltată și în studiul *Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania*, de C. Göllner.

O analiză mai aprofundată a cauzelor sociale care au determinat această poziție — ca și în articolul precedent — ar fi fost de un real folos la înțelegerea unor aspecte ale problemei.

În *Aspecte din vremea Unirii în fostul județ Prahova*, C. Boncu prezintă frămîntările prilejuite în acest județ de alegerile pentru Divanurile ad-hoc și de lupta electorală din Adunarea electivă. Caimacamii sînt nevoiți să țină trupe în regiune pentru a împiedica acțiunile țăranilor. O impresionantă manifestație de simpatie a avut loc cu ocazia trecerii domnitorului nou ales prin Ploești, în drumul spre București.

Cel de-al doilea articol de istorie locală semnat de I. Moldoveanu, se referă la *Aspecte din epoca Unirii la Buzău*. Sînt înfățișate probleme de aceeași natură ridicate de țărani în alegerile pentru Divanurile ad-hoc și în dezbaterile de la ședințe, precum și sprijinul acordat miniștrilor în Adunarea electivă și manifestarea de simpatie pentru Al. I. Cuza în trecerea sa prin oraș în februarie 1859.

Cele două articole de istorie locală presupun în general, cunoscuta situație generală din țară, fapt asupra căruia autorii au socotit pe drept cuvînt că nu e cazul să mai insiste. Totuși anumite referiri, cel puțin în note de subsol, la unele evenimente ar fi ușurat urmărirea problemelor tratate.

I. N. Mănescu, în *O stemă necunoscută a lui Alexandru Ioan Cuza*, descrie amănunțit o miniatură de email de pe capacul unui ceasornic de buzunar ce reprezintă stemele unite ale Principatelor Române într-o variantă diferită de exemplarele cunoscute. Stema e alcătuită din două scuturi alăturate : *Moldova* — scut despicat ; în dreapta în cîmp roșu un cap de bour, de aur, însoțit deasupra de o stea cu șase raze de argint (armele țării) ; în stînga tăiat de două ori sus roșu la mijloc aur, jos tăiat diagonal de cinci ori argint și albastru (armele personale ale domnitorului). Pe scut o coroană regală. *Țara Românească* — scut tăiat de două ori ; albastru, auriu și roșu. Pe fîșia albastră o pajură de aur cu aripile desfăcute pe jumătate stînd pe linia despărțitoare și avînd pe cap o coroană închisă, în cioc o cruce și în ghiare o sabie și un buzdugan. Pe scut o pălărie princiară. Piesa prezentată „face parte din seria de steme cu scuturi separate pentru fiecare dintre Prin-

[1] G. Florescu, *Unele aspecte ale poziției internaționale a țărilor române în perioada Unirii*, în „Studii și cercetări juridice", an. IV (1959), nr. 1, p. 135—178.

www.dacoromanica.ro

cipatele Romîne în parte. Este tipul de stemă caracteristic primei părți (1859—1862) a domniei lui Cuza. În această perioadă Unirea Principatelor Romîne este realizată numai parțial, prin formula uniunii personale, fiecare țară păstrîndu-și organizarea statală proprie. Tipul de armării cu scuturi alăturate corespunde întocmai acestei situații politice" (p. 519).

G. Brătescu, în *Unificarea serviciilor sanitare din Țara Romînească și Moldova*, înfățișează o serie de aspecte din situația sanitară dezastruoasă în care se afla populația satelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea, datorită nivelului de trai extrem de scăzut. Mortalitatea era mult crescută, în special datorită ravagiilor pe care le făcea pelagra, paludismul și sifilisul. Unificarea serviciilor sanitare realizată în cursul anului 1862 a ajutat la organizarea corpului medical și la luarea unor măsuri grabnice de asistență medicală. Se remarcă în această acțiune, strădania dr. Davilla care se deplasa personal pe teren pentru a lua măsurile necesare. Referiri mai amănunțite la statisticile din acea epocă ar fi permis o ilustrare mai bogată a situației medicale dezastruoase din timpul guvernărilor trecute.

★

Prin materialul variat, prin aprofundarea și interpretarea nouă a problemelor, culegerea „Studii privind Unirea Principatelor" constituie o contribuție valoroasă la prezentarea în lumina materialismului istoric a însemnatului eveniment pe care l-a constituit Unirea Moldovei și a Țării Românești într-un stat unitar la mijlocul secolului trecut.

*Gr. Popescu*

## GHEORGHI DIMITROV, *Opere alese*,

București, Ed. politică, 1959, XV+686 p.

Apariția în limba română a unui volum din articolele și cuvîntările eminentului militant al mișcării muncitorești internaționale Gh. Dimitrov constituie un eveniment de seamă pentru cercetătorii de pe frontul ideologic, activiști, mase largi de oameni ai muncii. De-a lungul mai multor decenii, Gh. Dimitrov a desfășurat o vastă activitate, fiind unul din întemeietorii și conducătorii Partidului Comunist Bulgar, făuritor al statului democrat popular bulgar și militant de frunte al mișcării muncitorești internaționale. Cunoscător profund al marxism-leninismului, al sensului în care se dezvoltă societatea, Gh. Dimitrov și-a închinat întreaga sa viață cauzei clasei muncitoare, luptei pentru victoria socialismului și comunismului. Cu o măiestrie proprie comuniștilor, Gh. Dimitrov a îmbinat într-un chip armonios lupta necruțătoare împotriva forțelor celor mai întunecate ale reacțiunii mondiale cu o vastă activitate publicistică, pusă în slujba răspîndirii și dezvoltării creatoare a ideologiei revoluționare a clasei muncitoare.

Izvoarele tăriei morale și ale aportului creator al lui Gh. Dimitrov la luptele și victoriile clasei muncitoare constau — după cum se arată în introducerea la acest volum — „în atașamentul neclintit al acestui reprezentant de seamă al mișcării comuniste față de poporul său, față de partidul care l-a educat, în fidelitatea sa înflăcărată față de marxism-leninism, în consecventa sa credință față de internaționalismul proletar, în dragostea sa nețărmurită pentru Uniunea Sovietică, țara care a deschis drumul popoarelor spre socialism și comunism" [1].

Scoțînd acest volum Editura politică s-a străduit să prezinte cititorilor cele mai reprezentative lucrări din diferite epoci ale vieții

[1] Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Buc., Ed. politică, 1959, p. IV.

www.dacoromanica.ro

și activității lui Gh. Dimitrov, avînd la bază cele 14 volume de *Opere* apărute în R.P. Bulgaria. Credem că strădania Editurii politice a fost încununată de succes deoarece articolele și cuvîntările cuprinse în acest volum, care din punct de vedere cronologic se încadrează între anii 1910—1948, dau cititorului o imagine edificatoare asupra bogatei și multilateralei activități desfășurate de marele fiu al poporului bulgar.

Primele articole cuprinse în volum conțin o serie de aprecieri asupra condițiilor în care a apărut și s-a dezvoltat mișcarea sindicală revoluționară din Bulgaria. În timpul primului război mondial imperialist sindicatele din Bulgaria, ca și cele din Rusia, Italia, Serbia și alte țări, au rămas credincioase clasei muncitoare și solidarității proletare internaționale, luptînd împotriva războiului imperialist și pentru apărarea intereselor proletariatului.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a avut o influență deosebită în țările balcanice, ca și în întreaga lume, contribuind la ridicarea revoluționară a clasei muncitoare la lupta pentru doborîrea claselor exploatatoare, pentru revoluția proletară. În mai multe articole, Gh. Dimitrov, înțelegînd adînca semnificație internațională și istorică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, relevă faptul că în lupta aprigă dintre proletariat și burghezie în problema puterii mișcarea sindicală are menirea de a uni masele, de a le lumina și pregăti în vederea acestei lupte, la care trebuie să participe activ sub conducerea partidelor comuniste. Pentru a înfăptui însă aceste sarcini era necesară lupta împotriva afilierii sau menținerii anumitor legături dintre mișcarea sindicală din țările balcanice și internaționala sindicală de la Amsterdam, care trădase interesele muncitorimii ducînd o politică reformistă și trecerea hotărîtă pe pozițiile revoluționare ale Internaționalei Roșii Sindicale.

În istoria mișcării muncitorești din Bulgaria un loc deosebit de important îl ocupă insurecția populară, antifascistă din septembrie 1923 a proletariatului și țărănimii muncitoare de sub conducerea Partidului Comunist. Violenta criză politică izbucnită în vara anului 1923, manifestată prin lovitura de stat din 9 iunie și instaurarea regimului terorist al lui Țankov, — arată Gh. Dimitrov — nu se putea rezolva, avînd în vedere intercsele imensei majorități a poporului, decît prin preluarea puterii de către masele muncitoare. Această situație punea cu necesitate problema înfăptuirii unui front comun al maselor muncitoare sub conducerea Partidului Comunist; el nu s-a putut însă închega datorită refuzului liderilor social-democrați. În septembrie 1923 la chemarea Partidului Comunist s-au ridicat la luptă în apărarea drepturilor lor zeci de mii de muncitori și țărani, pentru răsturnarea regimului terorist al lui Țankov și instaurarea unei puteri muncitorești-țărănești.

Deși insurecția a fost înăbușită cu cruzime de către bandele fasciste (peste 5 000 de muncitori și țărani au fost uciși, iar alți 15 000 arestați și oribil schingiuiți) ea a avut totuși, după cum arată Gh. Dimitrov, o importanță covîrșitoare în dezvoltarea mișcării revoluționare din Bulgaria, deoarece, pe de o parte a adîncit prăpastia dintre mascle populare și burghezia fascizantă, fapt care a făcut ca în anii următori fascismul să nu poată să-și creeze o bază socială, iar, pe de altă parte, lupta consecventă și plină de abnegație a Partidului Comunist pentru înfăptuirea unui front unic antifascist a apropiat strîns partidul de masele populare, creînd premisele pentru transformarea lui într-un adevărat conducător al maselor muncitoare de la orașe și sate.

Din perioada stabilizării relative a capitalismului în volum sînt cuprinse mai multe articole și cuvîntări în care se analizează temeinic situația economică, socială și politică a țărilor balcanice, se demască continua lor înfeudare față de marile state capitaliste din Apus și politica de înarmare în vederea dezlănțuirii războiului antisovietic. Față de ofensiva claselor exploatatoare împotriva drepturilor și libertăților cucerite prin lupte de masele populare în anii avîntului revoluționar, de teroarea fără precedent împotriva mișcării muncitorești revoluționare, partidele comuniste din țările balcanice trebuiau — după cum

www.dacoromanica.ro

arată în repetate rînduri Gh. Dimitrov — să lupte pentru întărirea lor organizatorică, formarea de cadre cu o înaltă pregătire politică şi ideologică, lărgirea şi consolidarea legăturilor cu masele muncitoare în special prin făurirea alianţei dintre proletariat şi ţărănimea muncitoare.

Gh. Dimitrov a fost un neînfricat luptător împotriva fascismului. În timpul mîrşavei înscenări judiciare cunoscute sub denumirea de procesul de la Leipzig, marele fiu al poporului bulgar a demascat cu curaj esenţa fascismului, maşinaţiunile întreprinse de hitlerişti, afirmîndu-şi mîndria de a fi militant al Internaţionalei Comuniste şi fiu credincios al poporului bulgar. Au rămas memorabile cuvintele lui Gh. Dimitrov rostite în faţa Curţii de Justiţie, ca omagiu adus poporului bulgar: „Lupta noastră politică, năzuinţele noastre politice nu sînt mai prejos în ţara noastră decît în alte ţări. Un popor care a trăit 500 de ani sub jug străin fără să-şi piardă limba şi naţionalitatea, a cărui clasă muncitoare şi ţărănime au luptat şi luptă împotriva fascismului bulgar şi pentru comunism, un asemenea popor nu este barbar şi sălbatec. Sălbateci şi barbari sînt în Bulgaria numai fasciştii" [1].

În întreaga sa activitate, Gh. Dimitrov a abordat în chip concret, profund şi multilateral problemele cele mai importante ale mişcării muncitoreşti internaţionale. Un exemplu de aplicare creatoare a învăţăturii marxist-leniniste în elaborarea problemelor de tactică a mişcărilor muncitoreşti internaţionale îl constituie raportul ţinut la Congresul al VII-lea al Internaţionalei Comuniste.

Pornind de la aprecierea că fascismul reprezintă dictatura făţişă a celor mai reacţionare, a celor mai şovine şi mai imperialiste elemente ale capitalului financiar, Gh. Dimitrov a relevat faptul că fascismul a luat forme diferite în funcţie de condiţiile istorice, sociale, şi economice, de particularităţile naţionale şi de situaţia internaţională a fiecărei ţări. Fascismul a atras masele speculînd în chip demagogic nevoile şi interesele lor, adaptîndu-şi demagogia la particularităţile naţionale ale fiecărei ţări şi chiar la particularităţile diferitelor pături sociale din aceeaşi ţară. El a lichidat toate drepturile şi libertăţile democratice burgheze, a intensificat explotarea şi a adîncit mizeria maselor populare. În Italia şi Germania fascismul a reuşit să vină la putere deoarece clasa muncitoare era scindată datorită politicii dusă de liderii social-democraţi de colaborare cu burghezia, iar partidele comuniste, pe lîngă unele greşeli care au existat în munca lor, nu erau destul de puternice pentru a organiza şi conduce masele populare la lupta împotriva fascismului. În afara acestor cauze, trebuie avut în vedere şi faptul că fascismul a atras prin demagogie o parte a ţărănimii ce fusese îndepărtată de clasa muncitoare ca urmare a politicii antiţărăneşti a liderilor social-democraţi, precum şi o parte a tineretului muncitor insuficient pregătit politic şi ideologic. Dictatura fascistă este o putere feroce, însă şubredă deoarece ea ascute şi mai mult contradicţiile de clasă din societatea burgheză, provoacă o profundă ură şi revoltă a maselor împotriva sa, contribuie la creşterea stării de spirit revoluţionare a celor exploataţi.

Cu o deosebită forţă sublinia Gh. Dimitrov faptul că în lupta împotriva fascismului clasa muncitoare sub conducerea partidelor marxist-leniniste trebuie să realizeze unitatea sa de acţiune, ca armă puternică ce permite nu numai să apere dar şi să susţină cu succes contraofensiva împotriva fascismului. Frontul unic muncitoresc trebuia să fie realizat în mod diferit de la o ţară la alta în funcţie de situaţia şi caracterul organizaţiilor muncitoreşti, de nivelul lor politic, de situaţia concretă din ţara respectivă, de schimbările survenite în mişcarea muncitorească internaţională etc. Dar, în toate ţările capitaliste, conţinutul principal al frontului unic muncitoresc trebuie să-l constituie apărarea intereselor vitale economice şi politice ale clasei muncitoare împotriva fascismului şi războiului, prin folosirea celor mai diverse forme de luptă, de la manifestaţii spontane pînă la greva politică de masă.

[1] Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 204.

www.dacoromanica.ro

Pe baza frontului unic clasa muncitoare condusă de partidele comuniste trebuia să lupte pentru crearea unui larg front popular antifascist, care să reunească într-o strînsă alianță împotriva fascismului, alături de proletariat, țărănimea muncitoare, intelectualitatea progresistă și mica burghezie. Acest front se putea realiza prin demascarea concretă în fața maselor populare a ceea ce înseamnă fascismul, precum și prin apărarea de către proletariat a revendicărilor păturilor țărănești și mic burgheze.

După analiza succintă a situației și perspectivelor luptei împotriva fascismului din S.U.A., Anglia și Franța, Gh. Dimitrov a arătat poziția pe care trebuie să se situeze partidele comuniste în acțiunea de închegare a Frontului Unic Muncitoresc în problemele luptei pentru unitatea sindicală, a muncii în rîndurile tineretului și femeilor, a sarcinilor care revin guvernelor de front popular etc.

În lupta împotriva fascismului, partidelor comuniste le reveneau sarcini de mare răspundere. Ele trebuiau să fie inițiatorul, organizatorul și forța motrice a frontului unic al clasei muncitoare și, pe această bază, a frontului popular. Pentru a-și îndeplini această sarcină istorică, ele trebuiau să lupte cu și mai multă forță împotriva sectarismului, caracterizat prin mărginire doctrinară și metode simpliste de rezolvare a unor probleme complexe ale mișcării muncitorești pe baza unor scheme șablon. În același timp era necesar ca partidele comuniste să-și întărească vigilența și lupta împotriva oportunismului de dreapta a liderilor social-democrați, deoarece tactica frontului unic constituia o metodă de convingere concretă a muncitorilor social-democrați de justețea politicii comuniștilor și nicidecum o împăcare, o concesie făcută ideilor și practicii reformiste. Luptînd împotriva acestor tendințe, partidele comuniste trebuiau să-și concentreze și mai mult activitatea în direcția cîștigării încrederii maselor muncitoare prin apărarea intereselor lor economice și politice.

Raportul prezentat la Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste de eminentul militant al mișcării muncitorești internaționale constituie un document de mare însemnătate bogat în învățăminte, un exemplu de clarviziune politică și spirit teoretic creator. Pe baza acestui raport, ca și a altor documente, congresul a dezbătut problemele fundamentale care stăteau în fața mișcării muncitorești internaționale în condițiile ofensivei fascismului și a creșterii pericolului de război și, în rezoluțiile adoptate, a indicat atît sarcinile cele mai importante ale partidelor comuniste cît și mijloacele prin care pot fi duse la îndeplinire.

În cuvîntul de închidere rostit la cel de-al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste, Gh. Dimitrov atrăgea încă o dată atenția comuniștilor asupra faptului că, fără o analiză temeinică marxist-leninistă a situației concrete din fiecare țară, ei nu vor putea să înfăptuiască frontul unic proletar și să rezolve noi și complexe probleme pe care însăși dezvoltarea luptei de clasă le ridică zi de zi. Totodată, Gh. Dimitrov arăta necesitatea creării și formării unui număr mai mare de cadre de partid, de oameni de acțiune, combativi, devotați fără rezerve cauzei proletariatului, înarmați cu teoria marxist-leninistă, a promovării și folosirii lor cu pricepere în diferite munci pentru a se asigura sub raport organizatoric înfăptuirea hotărîrilor adoptate de congres și a face ca acestea să devină hotărîri ale celor mai largi mase.

Din anii imediat anteriori izbucnirii celui de-al doilea război mondial, volumul cuprinde cîteva articole care abordează problemele cardinale ale luptei împotriva fascismului și războiului, scoțînd la iveală în același timp substratul acțiunilor müncheniste ale marilor state imperialiste occidentale. Astfel, în articolul „Frontul unic al luptei pentru pace" din 1936, Gh. Dimitrov, după ce arăta că primejdia războiului imperialist a crescut necontenit datorită înarmărilor febrile ale statelor fasciste în vederea reîmpărțirii radicale a lumii în folosul lor, sublinia că războiul poate fi preîntîmpinat dacă masele muncitoare se vor ridica hotărît și la timp împotriva fascismului. Pornind de la premisa că „În condi-



www.dacoromanica.ro

țiile actuale, lupta pentru menținerea păcii este o luptă împotriva *fascismului*, o luptă în esență *revoluționară*"[1], Gh. Dimitrov arăta că proletariatul trebuie să ceară guvernelor burgheze să ia măsuri eficiente împotriva aților la război fasciști, fără a scăpa din vedere lucrul principal, fundamental: organizarea printr-o politică internațională unitară a clasei muncitoare a acțiunilor de sine stătătoare pentru apărarea păcii.

În anii 1937—1938 cînd masele populare din China și Spania duceau lupte grele împotriva militarismului japonez și a fascismului, Gh. Dimitrov arăta că a menține pacea internațională înseamnă a înfrînge pe cotropitorii acestor țări. Înfierînd mîrșava intervenție militară a Germaniei și Italiei în Spania și demascînd rolul odios jucat de puterile imperialiste occidentale prin politica lor de „neintervenție", marele fiu al poporului bulgar releva faptul că în lupta împotriva fascismului masele populare au obținut remarcabile succese ca urmare a închegării din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist Spaniol a Frontului Unic Muncitoresc și a Frontului Popular.

Într-un articol din noiembrie 1938 Gh. Dimitrov arăta că guvernele principalelor state capitaliste, respingînd în decursul anilor nenumăratele propuneri ale Uniunii Sovietice îndreptate în direcția apărării păcii, au preferat să ducă o politică de concesii față de agresorii fasciști în speranța că se vor înțelege cu ei și vor abate lovitura care amenință țările lor împotriva Uniunii Sovietice. Învățămîntul cel mai impotant care se desprinde în urma trădării de la München din septembrie 1938 constă tocmai în faptul că „fără a se înfrîna clicile imperialiste reacționare și capitulante din propriile țări, nu este cu putință să se pună frîu tîlharilor fasciști... nu este cu putință să se desfășoare cu succes lupta pentru apărarea libertății și independenței popoarelor și pentru apărarea păcii generale"[2]. De aceea, proletariatul internațional sub conducerea partidelor comuniste trebuia să se ridice la luptă hotărîtă împotriva politicii de concesii a statelor imperialiste față de agresorii fasciști și să ia apărarea poporului cehoslovac și a celorlalte popoare amenințate de invazia fascistă.

În anii celui de-al doilea război mondial Gh. Dimitrov, în calitate de conducător al Partidului Comunist Bulgar a dus o luptă neobosită pentru eliberarea patriei sale de sub jugul fascist. Din inițiativa și sub conducerea sa a fost creat în iulie 1942 „Frontul patriei" în cadrul căruia s-au unit, în frunte cu Partidul Comunist, forțele patriotice din Bulgaria pe baza unui program care prevedea răsturnarea dictaturii monarho-fasciste și instaurarea unui guvern popular. Cîteva articole din volum cuprind, pe baza analizei concrete a situație din anii celui de-al doilea război mondial, sarcinile care stăteau în fața forțelor patriotice în lupta pentru eliberarea Bulgariei.

După victoria insurecției populare din septembrie 1944 Gh. Dimitrov a desfășurat o intensă activitate, fiind unul din principalii făuritori ai statului democrat-popular bulgar. Într-o serie de articole și cuvîntări, eminentul militant al mișcării muncitorești internaționale a abordat problemele principale ale situației create după eliberarea Bulgariei, arătînd sarcinile care stăteau în fața maselor populare conduse de partidul comunist în lupta pentru dezvoltarea și consolidarea regimului democrat-popular, pentru crearea condițiilor de trecere la construirea socialismului. Astfel, luînd cuvîntul la congresul feroviarilor și marinarilor bulgari din decembrie 1945, Gh. Dimitrov arăta că sarcinile principale care trebuiau rezolvate în cel mai scurt timp constau în consolidarea noului regim și extirparea tuturor rămășițelor regimurilor vechi, fasciste, refacerea economiei naționale și reglementarea definitivă și favorabilă a situației internaționale a Bulgariei, în obținerea unei păci onorabile, juste și democratice. Chezășia îndeplinirii acestor sarcini istorice — arăta Gh. Dimitrov în februarie 1946 — o constituie continua întărire organizatorică a Partidului Muncitoresc

[1] Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 356.
[2] *Ibidem*, p. 395.

www.dacoromanica.ro

(comunist) Bulgar, a formării şi creşterii cadrelor sale, care trebuiau să-şi însuşească temeinic învăţătura marxist-leninistă pentru a învăţa să conducă statul democrat-popular, pentru a pune şi rezolva problemele în mod marxist, potrivit condiţiilor specifice ale Bulgariei.

Dezvoltarea impetuoasă a revoluţiei populare a creat în vara anului 1946 condiţiile necesare înlăturării monarhiei şi proclamării Republicii Populare Bulgaria. În funcţie de această situaţie Partidul Muncitoresc (comunist) ca şi „Frontul patriei" — organizaţie social-politică a tuturor forţelor democratice ale poporului bulgar, care a îndeplinit un rol însemnat în mobilizarea maselor la lupta împotriva fascismului, în înfăptuirea insurecţiei populare din septembrie şi în transformările democratice de după eliberare — aveau sarcina de a pregăti masele în vederea ţinerii referendum-ului în problema lichidării monahriei şi creării republicii populare, precum şi a efectuării alegerilor pentru Marea Adunare Populară care trebuia să elaboreze noua constituţie. În timpul referendum-ului şi a campaniei electorale poporul bulgar s-a pronunţat în mod hotărît pentru o republică populară, în care rolul conducător să-l deţină clasa muncitoare. Declaraţia program a noului guvern din noiembrie 1946 — prezentată de Gh. Dimitrov — sublinia că în politica internă el va acorda o deosebită atenţie refacerii şi dezvoltării economiei prin industrializarea ţării pe baza unui plan bienal de dezvoltare, ridicării nivelului de trai al întregului popor, stabilirii unei stricte ordini şi legalităţi prin asigurarea exercitării de către masele populare a tuturor libertăţilor democratice cucerite, ridicării capacităţii de luptă a armatei populare, iar în politica externă întărirea legăturilor de prietenie cu Uniunea Sovietică, ţările democrat-populare şi cu celelalte ţări democratice şi încheierea unei păci drepte cu Naţiunile Unite.

În mai multe cuvîntări şi articole din anii 1947—1948 Gh. Dimitrov se ocupă de principalele condiţii ale consolidării şi dezvoltării gospodăriilor agricole cooperative de muncă, de modul în care s-au îndeplinit previziunile Partidului Muncitoresc (comunist) în procesul dezvoltării statului democrat-popular, de sarcinile „Uniunii populare a femeilor bulgare" pe tărîmul educării politice şi al ridicării nivelului cultural al femeilor, insistînd asupra necesităţii rezolvării conflictelor dintre state pe cale paşnică şi a inevitabilităţii izbucnirii unui nou război mondial.

Un rol deosebit de important în dezvoltarea R. P. Bulgaria pe drumul socialismului l-a avut Congresul al V-lea al Partidului Muncitoresc (comunist) ţinut în decembrie 1948. Raportul politic al Comitetului Central prezentat de Gh. Dimitrov a cuprins o amplă şi profundă expunere asupra principalelor perioade parcurse de partid de la înfiinţare şi pînă la 1948, insistînd asupra transformărilor revoluţionare survenite în viaţa poporului bulgar de la eliberarea de sub jugul fascist.

Abordînd problema caracterului, rolului şi perspectivelor regimului de democraţie populară, Gh. Dimitrov a arătat că instaurarea acestui nou tip de stat a fost posibilă datorită zdrobirii Germaniei fasciste de Uniunea Sovietică în cel de-al doilea război mondial şi luptei maselor populare sub conducerea clasei muncitoare pentru libertate şi independenţă naţională.

În problema perspectivelor şi sarcinilor partidului în domeniul construcţiei economice, Gh. Dimitrov a relevat faptul că refacerea economiei fiind înfăptuită trebuie să se treacă la construirea bazelor socialismului prin dezvoltarea continuă a industriei.

Trecînd la problemele vieţii interne de partid, Gh. Dimitrov a arătat că partidul a constituit forţa motrice în revoluţia populară, în lupta maselor populare pentru socialism. În vederea continuei întăriri a partidului, a rolului său conducător trebuia dezvoltată democraţia internă de partid şi ridicată pe o treaptă superioară calitatea muncii comuniştilor, precum şi stabilirea unor legături permanente cu masele de oameni ai muncii.

www.dacoromanica.ro

În cuvîntul de închidere rostit la cel de-al V-lea Congres — cu care se încheie volumul — Gh. Dimitrov a subliniat încă o dată necesitatea întăririi partidului, a luării unor măsuri hotărîte și rapide în vederea lichidării rămînerii în urmă a muncii organizatorice față de cerințele liniei politice.

Congresul al V-lea al Partidului Muncitoresc (comunist) din Bulgaria (trebuie relevat faptul că la acest congres s-a revenit la vechea denumire de Partidul Comunist), care a adoptat și primul plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale, a desfășurat în fața poporului bulgar perspectiva luminoasă a viitorului, chemîndu-l la muncă entuziastă pentru construirea unei societăți fără exploatare, societatea socialistă.

Gh. Dimitrov a fost un profund cunoscător al situației social-economice și politice a Romîniei. În opera sa găsim referiri și chiar articole cu privire la problemele mișcării muncitorești din țara noastră. Din cuprinsul lor se desprinde poziția sa profund internaționalistă, simpatia față de lupta clasei muncitoare condusă de Partidul Comunist din Romînia împotriva regimului burghezo-moșieresc.

În afara scrisorilor de salut adresate în numele Uniunii generale a sindicatelor muncitorești din Bulgaria, congreselor sindicale de la Sibiu (1922) și Cluj (1923) în care se sublinia necesitatea menținerii unității sindicale și a închegării frontului unic proletar, volumul mai cuprinde și cîteva articole privind situația politică a țării noastre din anii 1927—1928. Ele conțin judicioase caracterizări asupra păturilor sociale pe care le reprezentau partidele burgheziei și moșierimii (partidul liberal, de pildă, este înfățișat ca „partidul marii finanțe și al marelui capital, precum și al acelei părți a marilor proprietari funciari care sînt aliați și parteneri ai acestui capital, partidul păturilor superioare ale birocrației și generalilor"[1], a politicii de clasă dusă de acestea, a scopurilor urmărite etc. Totodată, în aceste articole Gh. Dimitrov susține, împotriva unor calomnii propagate de social-democrații de dreapta romîni și austriaci, linia politică leninistă a P.C.R., arătînd că Internaționala Comunistă și Partidul Comunist din Romînia se pronunță pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și dezvoltarea ei pînă la victoria revoluției proletare.

După eliberarea Romîniei și a Bulgariei de sub jugul fascist, marele fiu al poporului bulgar a desfășurat, ca și în deceniile anterioare, o neobosită activitate pentru consolidarea relațiilor tradiționale de prietenie dintre cele două popoare. Cu prilejul vizitei în țara noastră din 1948 Gh. Dimitrov a vorbit cu căldură despre transformările revoluționare înfăptuite de poporul nostru muncitor și a subliniat însemnătatea stabilirii de relații frățești, de colaborare și ajutor reciproc între cele două popoare în opera de construire a societății socialiste.

În conștiința omenirii muncitoare Gh. Dimitrov a intrat ca unul din cei mai remarcabili activiști și teoreticieni comuniști ai mișcării muncitorești internaționale. În vasta sa activitate publicistică marele fiu al poporului bulgar a abordat de pe pozițiile materialismului istoric cele mai importante probleme ale timpului său, dezvoltînd în chip creator teoria revoluționară a proletariatului și contribuind la ridicarea pe o treaptă superioară a luptei clasei muncitoare împotriva capitalismului și pentru victoria socialismului și comunismului.

În articolele și cuvîntările sale, Gh. Dimitrov a luptat cu consecvență și fermitate pentru apărarea purității învățăturii marxist-leniniste, împotriva oricăror denaturări și falsificări ale oportuniștilor și revizioniștilor. Bogatul conținut ideologic al operei sale face ca ea să fie mereu actuală, să contribuie din plin la educarea oamenilor muncii în spiritul comunismului, la cunoașterea mai profundă a trecutului glorios de luptă atît a poporului frate bulgar, cît și a mișcării muncitorești internaționale.

[1] Gh. Dimitrov, *op. cit.*, p. 142.

*Gr. Chiriță*

www.dacoromanica.ro

## *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediție întocmită de Const. Grecescu, cu o prefață de Dan Simonescu,

București, Ed. științifică, 1959, XLII+147 p.

*Istoria Țării Romînești* este o cronică publicată încă din 1847 de N. Bălcescu și A. T. Laurian, în *Magazinul Istoric pentru Dacia*, V, afară de ultimele pagini, publicate după un manuscris mai complet de N. Iorga în *Studii și documente*, III. Ediția apărută acum, îngrijită de Const. Grecescu, este o ediție critică bazată pe cinci manuscrise, cu un aparat critic cuprinzînd toate variantele (față de manuscrisul de bază, care este tot cel publicat de Bălcescu și Laurian). Nu e nevoie să subliniem importanța edițiilor critice pentru studiul istoriei; numai aceste ediții corecte pot scuti pe cercetători de numeroase greșeli de fapte, bazate pe transmiterea eronată a textelor izvoarelor istorice. Const. Grecescu, decedat recent, își închinase cercetările științifice publicării edițiilor critice ale cronicilor muntene, dar nu a avut bucuria să vadă apariția acestor cărți, rezultatul unei munci atente, bazate pe cunoștințe speciale de lingvistică, istorie și metodologie critică. *Istoria Țării Romînești* este numai prima din cele trei cronici date la tipar de Const. Grecescu în preajma sfîrșitului său prematur (celelalte fiind Letopisețul Cantacuzinesc, în colaborare cu Dan Simonescu, și *Cronica lui Radu Popescu*). Noua ediție a *Istoriei Țării Romînești* pune la dispoziția istoricilor un izvor important pentru studiul sfîrșitului secolului al XVI-lea și al începutului celui următor, prezentat cu toate garanțiile criticii științifice a textelor.

Ediția este precedată de o prefață de Dan Simonescu, în care se prezintă felul cum se reflectă societatea feudală din Țara Romînească în această cronică, precum și valoarea ei literară; autorul prefeței vorbește cu drept cuvînt de „măestrie literară".

Urmează introducerea, datorită lui C. Grecescu.

Introducerea la ediția critice cuprinde pe lîngă descrierea și clasificarea manuscriselor și critica de dată și de autor, pentru a fixa izvorul respectiv în mediul său și în timpul său, căci numai cunoașterea acestui cadru îngăduie cercetătorului să folosească în chip just textul la reconstituirea adevărului istoric. În această privință introducerea lui C. Grecescu este incompletă și s-ar părea că el nu a avut răgazul necesar ca s-o definitiveze. În stadiul științific la care a ajuns istoriografia noastră, întemeiată pe materialismul istoric, se cere ca un autor de cronică să fie prezentat nu numai din punctul de vedere al importanței ca izvor al istoriei sau ca artist al scrisului, ci trebuie înțeles mai ales ca reprezentînd tendințele unui anume mediu social și ale unui anumit moment politic, față de care își are poziția sa. Adăugăm că datarea unei cronici și aflarea autorului (sau măcar a mediului și a momentului social în care a trăit) nu pot fi obținute în chip științific nu mai cu ajutorul metodei comparării diferitelor texte de cronici, ci trebuie să fie întemeiată în primul rînd pe analiza poziției autorului față de problemele politice și sociale. Aceste principii metodologice își găsesc verificarea în problema datării *Istoriei Țării Romînești* și a stabilirii autorului acestei cronici.

Se știe că în nici un manuscris al cronicii nu găsim data alcătuirii și nici numele autorului. Pentru a rezolva aceste probleme Const. Grecescu în introducerea sa la ediția pe care o publică compară textul *Istoriei Țării Romînești* cu acela al cronicilor lui Radu Grecianu și a lui Radu Popescu, care tratează despre aceeași epocă, adică despre domnia lui Constantin Brîncoveanu și află asemănări între diferite pasagii, prezentate pe două coloane. De aci concluzia: cronicile lui Radu Grecianu (partea care merge pînă la 1699) și a lui Radu Popescu sînt izvoare ale *Istoriei Țării Romînești*. Această din urmă cronică ar fi deci o compilație tîrzie, a fost

www.dacoromanica.ro

scrisă, crede noul editor al ei, după 1729, dată la care Nicolae Mavrocordat a inițiat alcătuirea corpusului de cronici al Țării Românești, care cuprindea pe Radu Grecianu și pe Radu Popescu, reuniți și chiar după 1739, căci autorul *Istoriei Țării Românești* arată că Azovul este ținut de ruși (p. 84) și această cetate a fost definitiv incorporată la Rusia în 1739. De aci ar rezulta că *Istoria Țării Românești* este o operă erudită, fără legătură cu actualitatea vremii în care a fost compusă, de vreme ce tratează aproape în totalitatea textului despre domnia lui Constantin Brîncoveanu, 1688—1714. Cărei nevoi, cărui curent politic, i-ar corespunde redactarea acestei scrieri pasionate, îndreptate împotriva Cantacuzinilor și a boierimii mari, și în același timp scrisă pe ton apologetic în favoarea lui Constantin Brîncoveanu, dacă a fost scrisă 25 de ani după moartea acestuia? Editorul cronicii pune problema: „Acel ce prelucrează cele două fragmente (din cronicile lui Grecianu și R. Popescu) pentru cine scrie, ale cui interese servește? ... Acest autor scrie pentru Constantin Brîncoveanu și scrie într-un moment cînd domnul nu mai exista de mult...", mulțumindu-se însă să conchidă: „Preocuparea (noastră) principală a fost stabilirea textului și a scopului (V) lucrării", (p. XXXVII—XXXVIII).

Îndată ce trecem la critica internă a textului cronicii, lucrurile capătă cu totul alt aspect. Prima constatare care se impune la citirea *Istoriei Țării Românești* este caracterul ei de contemporaneitate autorul scrie ca un om al vremii sale, care participă la viața vremii sale. El reproduce lucruri văzute și cuvinte auzite: boierul Preda din Prooroci „avea chică nemțească numai legată sus supt işlic și cizmele cele nemțești cu pinteni lungi" (p. 40). La urcarea în scaun a lui Brîncoveanu, domnul ține un discurs, după ce se face „milcomire" (tăcere) și cuvintele lui se dau în oratie directă (p. 7) . Judecarea lui Stirbey clucerul pentru prădarea țăranilor și încasarea pe seama lui a birului este povestită dramatic: „Și au zis domnul: Clucere, cînd te am trimis în țară cu slujbe..., dreptate am poruncit să faci, au nedreptate și jafuri? El zise: Ba dreptate ai poruncit, măria ta, să fac" (p. 71). Dialogul urmează încă pe cîteva pagini. Cînd autorul scrie despre fapte petrecute în țări străine, nu se referă la cărți sau gazete, ci la spusele unor oameni cu care a vorbit. Despre încoronarea lui August II regele Poloniei în 1697, află amănunte de la martori oculari; „Zic cei ce au fost în Țara Leșească, la coronația craiului acestuia" (p. 97). Despre răscoala boierilor împotriva țarului Petru I, la Moscova ; el află de la „negustătorii ce venia de acolo și cei ce să fac a fi viteji" (adică se înscriu în oștile străine), (p. 98—99). Autorul era deci un om care avea acces la curtea domnească, dar numai în ceremonii publice (încoronarea) sau la judecățile ce se țineau cu ușile deschise. În orice caz era prezent în țară în vremea lui Brîncoveanu, întreținea legături cu negustorii și călătorii care veneau pe aici. Despre suveranii străini contemporani cu Brîncoveanu vorbește ca de oameni care sînt în viață, despre August II al Poloniei spune că „am aflat de la oameni aleși... că el este om vîrtos (puternic), potcoava de fier... o rupe în două" (p. 98). Țarul Petru este un om mînios, „nimeni cu cutează să-i zică un cuvînt... toți s-au îngrozit și cu mare nevoie îi slujesc" (p. 102). Atît Petru I, cît și August, despre care în cronică se vorbește la prezent, erau morți de mult, după 1739, dată admisă de C. Grecescu, drept epoca alcătuirii cronicii. Însuși Brîncoveanu era în viață în vremea cînd scriitorul a alcătuit prima parte a cronicii (pînă la 1699), de vreme ce la înscăunarea lui, cum spune cronicarul, unul dintre tunuri, „nu s-au putut slobozi; de care ziceа mulți că va fi acesta un semn rău, însă pă urmă s-au văzut că sînt băbești cuvinte" (p. 8). Brîncoveanu a pierit în chip tragic, sub securea călăului, ceea ce ar fi putut trezi credințele superstițioase ale cronicarului. Dar el scria înainte de moartea lui Brîncoveanu, vedea că domnește netulburat de douăzeci de ani, deci putea spune că prevestirile rele erau „băbești cuvinte", pentru că redactează cronica înainte de 1714, data executării domnului.

www.dacoromanica.ro

De observat că toate aceste pasagii amintite mai sus: portul lui Preda din Prooroci, cuvîntarea lui Brîncoveanu, judecarea lui Stirbey, încoronarea regelui August, răscoala de la Moscova, nu se află pomenite nici în cronica lui Radu Grecianu, nici a lui Radu Popescu, presupusele izvoare ale *Istoriei Ţării Romînești* și nu se găsesc sub această formă în nici un alt izvor, sînt deci scrise de autorul ei ca martor ocular sau din informații orale contemporane. Sînt încă multe informații precise, cu date de zile, cu amănunte plastice, aflătoare în *Istoria Ţării Romînești* și numai în această cronică: conversația lui Radu Popescu cu generalul Heisler (p. 22—23), a lui Heisler cu Brîncoveanu (p. 31 32), descrierea judecării lui Staico paharnicul, cu dialogul acestuia cu domnul (p. 42—43), cînd Brîncoveanu îl întrerupe și spune: „noi avem altă treaba, să bem" (p. 13). Toate arată că nu avem a face cu o scriere de erudiție proiectată asupra trecutului, ci cu niște memorii care răsar din contemporaneitate.

Dar mai este o latură a povestirii care dezvăluie pe contemporan: latura pasională a acestei cronici. La 1739 Constantin Brîncoveanu era mort, de mult, Cantacuzinii, unchii și verii lui, care îi devin un moment dat dușmani, de asemenea, și tot așa și ceilalți boieri criticați cu asprime, caricaturizați și demascați: Constantin Stirbey banul Cornea Brăiloiu și alții. Pe atunci, pasiunile ridicate de rivalitățile lor personale se stinseseră, uitarea acoperise pe mulți dintre dînșii. Numai un contemporan putea scrie despre ei cu ură, durere și dispreț și se vede bine că scrie pentru a avea prilejul să-i judece. El vorbește despre oameni vii, nu despre morți, aceasta reiese lămurit la cetirea fiecărei pagini „Șeitănești" (tii dracului, porecla Cantacuzinilor) „stăpînesc țara" (p. 5) la prezent. Să nu uităm că la 1739 stăpîneau Fanarioții, nu Cantacuzinii. Badea Balaceanu pradă pe niște călugări „de acest fel de viteji era Bălăcenii" (p. 18), Constantin Ştirbey pradă pe țărani, „fiind el cam lung la unghii din feliul Ştirbeștilor" (p. 70).

De altfel, toți istoricii și istoricii literari pînă la C. Grecescu, care s-au ocupat cu cercetarea acestei cronici muntene, au subliniat faptul că autorul scrie ca un contemporan al faptelor expuse de dînsul în cronică și că acest lucru se impune cititorului din lectură. În special I. G. Sbiera este categoric în acest sens: „Autorul se vădește pretudindene ca contimporean, ba adese ori chiar ca martur ocular al întîmplărilor"[1]. La fel s-au pronunțat N. Iorga, C. Giurescu, N. Cartojan[2].

Împotriva caracterului contemporan al cronicii ar rămîne numai argumentul izvoarelor folosite de autorul ei. Autorul, spune C. Grecescu, a reprodus pasagii din cronicile lui Radu Grecianu și Radu Popescu, deci este un scriitor de mai tîrziu, care se informează din scrierile contemporane. Existența unor izvoare scrise ale *Istoriei Ţarii Romnțești* este însă iluzorie. În introducerea la ediție C. Grecescu pune pe două coloane textul povestirii din *Istoria Ţării Romînești* și pe acela al acelorași fapte din cronicile lui Grecianu și R. Popescu și conchide. „Expunerea ... *ca fond* (sublinierea noastră) e identică" (p. XXXI) și mai jos „Ca fond expunerea e identică" (p. XXXII). În adevar, fondul adică subiectul, este identic, este doar vorba de istoria Ţării Romînești în vremea lui Brîncoveanu. Dar forma, reflecțiile, o serie de amănunte, diferă. Numai forma identică poate fi o dovadă pentru critica de izvoare, faptele le puteau cunoaște mai mulți. C. Grecescu procedează în felul următor: pe o coloană dă textul din *Istoria Ţării Romînești*, pe cealaltă se află povestirea presupusului izvor, dar nu cu cuvintele lui Grecianu sau Radu Popescu, ci cu un rezumat redactat de autorul

[1] I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la romînii din stînga Dunării*, 1897, p. 206.

[2] N. Iorga, *Cronicele muntene*, Analele Academici Romîne, Mem. Secț. Ist., S. II, XXI, 1899, p. 368 (66); C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, București, 1906, p. 137—141; N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, III, București, 1945, p. 257.

www.dacoromanica.ro

introducerii (C. Grecescu), un text nou turnat în stilul acestui autor. Aceasta nu poate constitui o dovadă că scriitorul care a redactat *Istoria Țării Românești* a cunoscut cronicile lui Grecianu și Popescu; scriitorii de cronici nu se sfiau să reproducă întocmai pasagii întregi din izvoarele folosite, iar în cazul de față nu este vorba decît de fapte asemănătoare, nu de texte identice. În ce privește cronica lui Radu Popescu, se pot face, în adevăr, unele apropieri stilistice, neconcludente însă, cu *Istoria Țării Românești*. Dar dacă este o legătură oarecare între aceste două cronici, de ce să nu admitem mai degrabă că Radu Popescu, care scrie la 1729[1], a folosit el *Istoria Țării Românești* și nu invers, de vreme ce am arătat că autorul celei din urmă scrie în vremea lui Brîncoveanu. Și C. Giurescu, în cunoscutul său studiu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, socoate că Radu Popescu în cronica sa, în partea care tratează despre epoca dintre 1699—1714 a utilizat ca izvor cronica scrisă anterior de un anonim, adică aceea editată acum de C. Grecescu[2]. Alcătuirea la 1729 a compilației care cuprinde în continuare cronicile lui R. Grecianu și a lui R. Popescu nu poate fi un indiciu pentru datarea *Istoriei Țării Românești* după acea dată, de vreme ce autorul nu a folosit cele două cronici. E de observat că între pasagiile presupuse ca fiind folosite în *Istoria Țării Românești* din cronica lui Radu Popescu, figurează în exemplele aduse de C. Grecescu numeroase pagini care nici nu se află în compilația de la 1729, ci se regăsesc în altă variantă a cronicii lui Radu Popescu[3].

Cît privește știrea din *Istoria Țării Românești*, care arată Azovul ca fiind în stăpînirea rușilor, ea nu datează cronica după 1739 (cînd rușii au reluat Azovul) așa cum crede C. Grecescu ci, între 1696 (data primei cuceriri a cetății) și 1711 (data pierderii Azovului), deci chiar din timpul domniei lui Brîncoveanu. Această datare este valabilă, cum vom vedea pentru prima parte a cronicii.

Cine este autorul acestei cronici? Critica internă a textului ne îngăduie să-l așezăm în mediul politic și social din care provine. Scriitorul este un partizan al lui Constantin Brîncoveanu, am îndrăzni să spunem, o slugă a lui, în înțelesul feudal al cuvîntului. Brîncoveanu „este neam de al lui Matei Vodă și are alte bunătăți, blîndețele și altele" (p. 5). Cronicarul nu pomenește de exploatarea la care era supus poporul în vremea lui Brîncoveanu, despre care pomenește Radu Popescu și secretarul italian Del Chiaro, dimpotrivă laudă: „bună chiverniseala domnului țării" (p. 67). Boierii au fost nerecunoscători față de domn și l-au trădat (p. 113). Politica externă a lui Brîncoveanu, de a se pune bine, atît cu turcii, cît și cu dușmanii lor, este socotită cuminte și este aprobată (p. 110—111). Totuși nu avem a face cu o cronică oficială a domniei Brîncoveanului, cronica lui oficială este aceea a lui Radu Grecianu și e interesant să facem o comparație între aceste două scrieri. Prima, cea oficială, este scrisă pe un ton neutru, menajîndu-se susceptibilitățile unor adversari, cu prudență față de cei mai mulți dintre Cantacuzini, au dorința de a nu jigni pe nemți (austriaci). În schimb, *Istoria Țării Românești* este scrisă colorat, cu vervă polemică, fățiș opusă Cantacuzinilor și boierilor mari din oligarhie, fără nici o cruțare față de nemți. Se vede bine că e vorba de un cronicar care prin situația lui își poate permite mai multă libertate de exprimare; îndatorat lui Brîncoveanu, el nu scrie sub supravegherea lui, ci cel mult, cu apropabrea lui tacită. *Istoria Țării Românești* este net ostilă Cantacuzinilor, tuturor Cantacuzinilor, pe care îi numește cu vechea lor poreclă: Șeitănești (fiii dracului). Șerban Vodă Cantacuzino este amintit pentru „tiraniile ... ce făcuse boierilor și săracilor țării" (p. 12). Trecerea lui Toma Cantacuzino de partea rușilor s-a făcut, zice cronicarul, „de sfatul unchilor săi" (Constantin stolnicul

[1] Const. Giurescu, *op. cit.*, p. 77.
[2] *Ibidem*, p. 123.
[3] Variantă publicată de C. Giurescu, *op. cit.*, p. 80—93 (fragment cuprinzînd cea mai mare parte a istoriei domniei lui Brîncoveanu).

www.dacoromanica.ro

şi Mihai fost spătar). Toma a procedat „ca un ficlean" (trădător) (p. 111) „Cantacozineştii adecă Şaităneştii, care din feliul lor era neodihniţi şi nemulţămitori tuturor domnilor ... că tuturor domnilor celor mai denainte s-au arătat cu ficleşugul (trădare) şi răotate şi domnului Costandin vodă (Brîncoveanu) încă au început să-l ficlenească(trădăze), dela carele mult bine au avut" (p. 113). Cantacuzinii sînt autorii morali ai uciderii lui Brîncoveanu, deşi acesta „i-au făcut bogaţi precum alţii în Ţara Romînească pe acele vremi nu era" (p. 121). Domnia lui Constantin Brîncoveanu a fost totuşi legată de familia Cantacuzinilor, aceştia erau conducătorii facţiunii boiereşti care se afla atunci la cîrma statului feudal, în epoca pe care am putea-o numi a „statului nobiliar". O oligarhie alcătuită din cîteva familii boiereşti de mari moşieri avea în mînă viaţa economică şi conducerea politică a ţării. În fruntea ei se afla familia Cantacuzinilor. Se poate chiar vorbi de existenţa unui „majordom" (termen folosit în vremea Merovingienilor) care reprezenta oligarhia latifundiarilor pe lîngă domn şi-i dădea directive politice. Acesta era sub Brîncoveanu, Constantin stolnicul Cantacuzino, mentorul său politic. Deşi timp de mulţi ani a domnit înţelegerea între domn şi Cantacuzini, totuşi au fost momente de criză în aceste relaţii, cînd domnul a încercat să ia o atitudine mai independentă faţă de tutela Cantacuzinilor. Unul din aceste momente a fost în 1707, al doilea, la sfîrşitul domniei, cînd conflictul cu Cantacuzinii l-a costat pe Brîncoveanu domnia şi chiar viaţa. Cauza acestor conflicte era de ordin intern: rivalitatea dintre fiii şi ginerii lui Brîncoveanu şi între a doua generaţie a Cantacuzinilor[1]. Momentul de la 1707, este deosebit de interesant: atunci a fost scos din sfatul domnesc şi din dregătoria sa de mare spătar (comandant al armatei) Mihai Cantacuzino. Tot atunci se aflase la curtea din Moscova despre izbucnirea conflictului între Cantacuzini şi Brîncoveanu şi ţarul a intervenit la Bucureşti în favoarea Cantacuzinilor[2]. Conflictul s-a aplanat printr-un compromis: Mihai Cantacuzino a rămas mazilit, dar poziţiile cheie din divan au fost date altor Cantacuzini mai tineri (Toma, Şerban, Ştefan). Ruptura între domn şi şefii oligarhiei rămîne latentă îşi are ecou în istoriografia vremii. Atunci, în 1707, domnul ordonă cronicarului oficial, Radu Grecianu, să modifice textul cronicii sale. Cronica lui Radu Grecianu are două variante, scrise amîndouă de autor, în prima se păstrează rezervă deplină faţă de marii boieri care fuseseră „necredincioşi" domniei, în a doua atitudinea lor trădătoare este dată pe faţă şi între cei învinuiţi se află şi Toma Cantacuzino, pentru purtarea lui în timpul cînd era reprezentant al domnului la Poartă. Această a doua variantă a fost scrisă în 1707, ea cuprinde o nouă redacţie a capitolelor cronicii care duc povestirea domniei lui Constantin Brîncoveanu pînă în acel an. În manuscrisul Academiei R.P.R. nr. 548 (romînesc) care cuprinde a doua variantă, cu textul refăcut, această variantă pentru toţi anii pînă la 1707 este aşezată în urma textului primei forme şi îndată după povestirea evenimentelor anului 1707[3]. După acest an nu mai există decît o singură redacţie. Aşadar în 1707 s-a modificat cu darea la iveală a unei atitudini noi anticantacuzineşti şi împotriva multor boieri mari, cronica lui Radu Grecianu, cronică oficială a domniei lui Brîncoveanu.

De acest moment al crizei din sînul oligarhiei boiereşti a Ţării Romîneşti trebuie legată şi scrierea *Istoriei Ţării Romîneşti*, cronică ce reprezintă conflictul între Cantacu-

[1] Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, p. 293. Cf. D. Cantemir, *Evenimentele Cantacuzinilor şi ale Brîncovenilor*, p. 20.

[2] A. A. Stourdza, *Constantin Brancovan, prince de Valachie*, Paris, 1915, p. 170—172, *Pisma i bumaghi Piotra Velikogo*, VI, p. 176.

[3] Cf. variantele introduse în text în cronica lui Radu Grecianu, *Viaţa lui Constantin Brîncoveanu*, ed. St. Grecianu, Bucureşti, 1906. O nouă ediţie pregăteşte Aurora Ilieş, în colecţia Institutului de Istorie.

www.dacoromanica.ro

zini și Brîncoveanu. Pînă atunci Cantacuzinii și oligarhia au trăit în armonie cu domnul, care asculta de dînșii. Modificîndu-se acum raporturile dintre ei, s-a modificat într-alt spirit politic și cronica oficială a țării. Este limpede că și scrierea unei alte cronici cu caracter mai independent, *Istoria Țării Romînești*, a început să fie alcătuită tot în 1707 și a fost apoi continuată în același spirit (căci, cu toată aparența împăcare, neîncrederea și animozitățile între domn și oligarhia boierească se mențin).

Mai mulți istorici au recunoscut din lectura cronicii existența a două părți distincte; C. Giurescu a încercat să precizeze că prima parte a fost redactată în 1709; iar a doua parte în 1716[1]. Această împărțire în două este evidentă, deși azi C. Grecescu o respinge. Totuși data de 1709 propusă de Giurescu nu se poate menține, ea nu corespunde cu un moment de criză între Brîncoveanu și Cantacuzini. Dacă așezăm cronica în atmosfera politică a vremii lui Brîncoveanu, și nu ne mărginim numai la anume aluzii din text la fapte posterioare, care pot fi adăugate de autor mai tîrziu, atunci data 1707 pentru începerea cronicii se impune.

Autorul *Istoriei Țării Romînești* trebuie deci căutat între apropiații de atunci ai lui Brîncoveanu și în același timp între dușmanii oligarhiei boierești. El nu era numai adversar al Cantacuzinilor, nu reprezenta altă facțiune a boierilor doritoare să le ia locul ci apare ca un critic neîndurat al celor mai mulți boieri mari ai vremii, fără ca în paginile lui să se vadă o preferință pentru vreo familie sau vreo figură din aceeași pătură socială. Constantin Stirbey este arătat ca un hoț și prădător al săracilor, Cornea Brăiloiu banul este un laș și un om care nu-și face datoria (p. 66—67), Constantin Bălăceanu și tatăl său Badea sînt bandiți de drumul mare și tradători, (p. 18, 21), Staicu din Bucșani este și el trădător. În fața lor nu se arată nici un boier adevărat patriot, credincios al domnului, cruțător față de cei săraci. De observat că familiile din marea boierime erau toate înrudite între ele și nu de la un membru al oligarhiei ne putem aștepta la accente ca cele de mai sus împotriva unor figuri reprezentative ale cîrmuirii și ale latifundiarilor. Aceste constatări legate de cele făcute mai sus, cum că autorul *Istoriei Țării Romînești* avea acces la curte numai în împrejurările solemne, nu în sfaturile tainice, ni-l înfățișează ca pe un boier mai mic în rang și ca bogăție, probabil invidios de vaza celor mari, dușman al exploatării pe care aceștia o exercitau asupra țării întregi.

În politica externă este fricos, prudent și lipsit de speranțe mari. Pe nemți îi urăște. Cînd turcii cu Brîncoveanu recuceresc o parte a Transilvaniei, ardelenii sînt arătați „bucurîndu-se toți de pieirea nemților" (p. 32). Nemții (austriacii) venind în Ungaria „au intrat pen cetăți și pen tîrguri și pen sate, ca cum ar întra niște haite de lupi ... carei tirănește, păgînește, fără nici o milă, ca niște cruzi sorbitori de sînge, muierile și copiii lor îi omorîia" (p. 94). De fuși vorbește cu admirație pentru vitejia lor, dar cu neîncredere (p. 112), de turci îi este teamă, „încă fiind turcul puternic" (p. 4). Cantacuzinii sînt condamnați pentru legăturile întreținute de ei cu curțile străine împotriva turcilor, „că nu era odihniți să slujească numai unui stăpîn, adecă împăratului turcesc" (p. 118). Datoria unor fruntași ai cîrmuirii era deci, după autorul cronicii, nu să caute mijloace pentru doborîrea independenței țării, ci să slujească în chip credincios sultanului. Această cugetare umilă și supusă denotă mentalitatea de atunci a unor membri ai boierimii mici, fără ambiții mari, resemnați și descurajați. Cu toate acestea, cînd află de marea înfrîngere a turcilor la Zenta, în 1697, el exclamă: „Deacii bucuria ce au avut atuncea împăratu și toate neamurile creștinești ei las să le scric, numai să gîndească fieștecare cît va fi fost" (p. 92). Dar după aceea, iarăși rămîne cu capul plecat, socotind că încă nu venise ceasul eliberării. Aceasta este figura autorului *Istoriei Țării Romînești*: a pune un nume pe această figură, în situația actuală a cercetărilor,

[1] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 136—141.

www.dacoromanica.ro

este încă prematur[1]. Ne mulțumim cu rezultatul la care am ajuns : *Istoria Țării Romînești* este scrierea unui contemporan, care are valoarea unei mărturii directe a faptelor cunoscute. Ca tendință reprezintă în primul rînd criza din sînul oligarhiei statului nobiliar, momentul conflictului între această oligarhie și domnie. Autorul, un boier, dintre cei mici, este în genere adversar al oligarhiei boierilor mari, care cîrmuiau țara și dispuneau de veniturile ei, dar în politica externă, este temător și nehotărît, fiind mai mult de partea turcilor.

★

Avem de adăugat cîteva observații privitoare la tehnica ediției. Glosarul, într-o ediție a unui text vechi românesc, trebuie să cuprindă cuvintele arhaice cu explicarea sensului lor. În glosarul la *Istoria Țării Romînești* sînt trecute numeroase cuvinte care nu sînt arhaice, ci se întîlnesc și în graiul de azi. De exemplu : „Batjocură-ocară, gloate-mulțime de oameni, mezat-licitație, mită-bani sau daruri date unei persoane cu scopul de a o corupe, oaste-armată, osînda-pedeapsa, pedestrime-infanterie, pită-pîine, temniță-închisoare". Unele explicații din glosar nu sînt exacte : „catane" nu sînt „ostași austrieci", ci unguri (la sfîrșitul veacului al XVII-lea, în serviciul Austriei), „haraciu" nu este numai „tributul Țării Românești" ci orice fel de tribut plătit Porții otomane, „petnari" nu înseamnă „protipendada". În text se spune că patriarhul Dionisie era „din petnarii împărătești" (p. 3). Acest personaj era socotit ca descendent al împăraților bizantini, deci cuvîntul înseamnă : „urmași" (poate în linie bastardă?) ; „șeheroglan" nu înseamnă : mincinos, ci „fiul orașeanului", se înțelege prin *oraș*, polis, Constantinopolul, deci : Constantinopolitanul.

Indicele analitic este prea mult dezvoltat, cu rînduri întregi de amănunte inutile la fiecare cuvînt. În schimb nu s au încercat identificări, nici la numele de localități, unde ar fi trebuit să se arate raionul și regiunea de azi, țara pentru localități din străinătate, iar pentru persoane, cînd în text se dă numai numele fără patronimic : d. e. Lațcarache, trebuiau încercate de asemenea identificări (în cazul citat : Roset).

Cu toate aceste obiecții, noua ediție a *Istoriei Țării Românești* care constituie o excelentă redare a textului și a variantelor, va fi de mare folos pentru istorici.

*P. P. Panaitescu*

[1] Istoricul ipotezelor asupra autorilor eventuali ai cronicii se află în introducerea ediției.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

# REVISTA REVISTELOR

## Československý časopis historický

(Revista cehoslovacă de istorie), Praga, VII, 1959, 1—4, 808 p.

Revista cehoslovacă de istorie a publicat în cursul anului trecut o serie de studii și articole interesante. Din sfera orînduirii feudale vom aminti, în primul rînd, studiul lui Josef Janáček, care se ocupă de problema *Desființării breslelor din 1547* (Zrušení cehů roku 1547, 2, p. 231—242). În urma răscoalei „stărilor" din Cehia, în iulie 1547, Ferdinand I ia o serie de măsuri drastice în așa fel încît situația orașelor cehe se înrăutățește și mai mult. Cu acest prilej, Ferdinand elaborează o nouă constituție în care autonomia orașelor regale e consemnată numai de formă, iar breslele sînt desființate. Deși istoriografia burgheză a arătat că regele a pus breslele în afara legilor, totuși autorul studiului de față, pe baza unor materiale noi, caută să demonstreze că, în urma măsurilor regale, breslele au continuat să existe. Chiar din anul următor (1548), breslele au lucrat — deși într-o măsură mai mică, — cu asentimentul pîrgarilor și organelor guvernamentale.

Deoarece prin instituirea unui control asupra instituțiilor subordonate administrației orășenești, cum erau de pildă breslele, Ferdinand I urmărea țeluri politice, pe care le-a atins cu o deosebită ușurință, n-a mai avut nici un interes să le desființeze în fapt. Influența politică a acestora a fost în adevăr desființată, însă activitatea lor productivă a rămas neștirbită.

Cu o problemă de economie medievală, însă de importanță locală, se ocupă și P. Ratkoš, într-un articol despre *Economia camerei monetare și a minelor de la Kremnice din Slovacia* (Hospodárnie v kremnickej banskej a mincovnej komore roku 1514, 3, p. 427—436). Pe baza cantităților de metale prețioase, extrase și prelucrate în cursul anului 1514, autorul demască mașinațiunile unei societăți maghiare care exploata minele de la Kremnice.

Cunoscutul specialist în problemele mișcării muncitorești Zdeněk Šolle publică ultima parte a studiului său despre *Începuturile mișcării muncitorești din Praga* (K počátkům dělnického hnutí v Praze, 1, p. 49—70). E vorba de astă dată de etapa cuprinsă între 1876—1890,— perioada în care social-democrația cehă a izbutit să se alăture cu muncitorimea cehă taberii muncitorilor socialiști din Austria.

O contribuție privitoare la rolul social-democrației din Austria în jurul anilor 1869—1871 publică J. Kořalka (Vznik českého sociální demokracie roku 1869 a otázka Rakouska, 3, p. 436—463). Autorul prezintă la început situația mișcării muncitorești din Germania, în jurul anului 1860, și stăruie mai ales asupra poziției, pe care muncitorimea germană o avea față de problema unificării statului german. În această privință,

www.dacoromanica.ro

toate curentele politice din mişcarea muncitorească germană, continuînd tradiţia revendicărilor politice din revoluţia burgheză de la 1848, cereau unificarea Germaniei Mari, care să cuprindă Austria şi ţările cehe. Urmează o amănunţită analiza a evenimentelor politice, care au precedat alcătuirea partidului social-democrat, în zilele de 7—9 august 1869, la Eisenach şi legăturile noului partid cu social-democraţii din Austria şi Cehia. Relaţii directe n-au putut exista în permanenţă, din cauza persecuţiilor mişcării muncitoreşti şi mai ales din cauza condiţiilor politice deosebite în care se dezvolta mişcarea muncitorească din monarhia habsburgică.

Deşi legăturile organizatorice n-au durat prea mult, totuşi înfiinţarea partidului social-democrat la Eisenach (Turingia) a exercitat o influenţă pozitivă asupra începuturilor mişcării muncitoreşti din ţările cehe. Însă noile condiţii politice de după 1871, vechea formă de organizare politică adoptă un nou conţinut şi astfel, evenimentul de la Eisenach a devenit începutul unei noi ere în relaţiile dintre mişcările muncitoreşti din Germania, Austria şi ţările cehe, organizate acum pe baza internaţionalismului proletar.

Deşi dintr-o perioadă mai tîrzie, totuşi aici se cuvine amintită şi contribuţia lui V. Plevza, *Greva muncitorilor agricoli din Slovacia din mai 1929* (Štrajk zemerobotnikov na Slovensku v máji 1929, 2, p. 242—262.) Din cauza nerespectării învoielilor agricole şi a exploatării nemiloase de către proprietarii de pămînt, în primăvara anului 1929, muncitorii agricoli din Slovacia de nord şi sud-est declară grevă generală. Pe la jumătatea lunii mai, numărul greviştilor era de 8600, fiind conduşi de organizaţiile Partidului Comunist.

Tinzînd să ia o mare amploare, aceste mişcări ţărăneşti au fost oprite pentru moment de intervenţia autorităţilor de stat, care obligă pe moşieri să satisfacă parţial cererile muncitorilor agricoli. Autorul consemnează faptul că după greva generală din 1921, cea din 1929 a fost cea mai masivă manifestare a luptei de clasă din satele slovace, în timpul primei Republici Cehoslovace.

O deosebită importanţă prezintă studiul lui Vladimir Dubský, din sectorul istoriei contemporane, privind *Importanţa istorică a celui de-al V-lea congres al Partidului Comunist din Cehoslovacia* (Historický Význam V. sjezdu KSČ, 1, p. 1—24). Autorul constată de la început, că deşi s-au scurs 30 de ani de la al V-lea congres al Partidului (1929), în afară de lucrarea lui Pavel Reimann[1], apărută numai la doi ani după acest congres şi de cîteva articole ocazionale, nu există pînă acum un studiu complet care să epuizeze toate problemele legate mai ales de perioada anterioară congresului. De aceea, autorul acestui articol analizează situaţia din sînul Partidului, începînd încă din 1925.

Conjunctura economică din această perioadă creează condiţii în aparenţă favorabile pentru o anumită categorie de muncitori, care încep să-şi facă iluzia perspectivei de lungă durată a stabilităţii economice. Faptul acesta s-a răsfrînt într-o anumită măsură şi în activitatea şi orientarea Partidului Comunist. Dubský arată frămîntările din sînul cadrelor de partid din această perioadă şi subliniază rolul negativ pe care l-au jucat unii dintre conducători. Prin 1928, Jan Sverma constata că partidul „rămăsese în urma maselor" (p. 3), şi de aceea se impunea o grabnică intervenţie în vederea restabilirii unui echilibru intern.

Înlăuntrul partidului se formasc un grup de deviatori, conduşi de Jilek care, pînă la jumătatea anului 1928, a constituit o piedică în faţa unor măsuri organizatorice. Nu numai atît, dar acest grup formula pretenţii în ceea ce priveşte participarea într-o mai mare măsură la conducerea partidului.

Aceste frămîntări au ieşit la iveală şi cu prilejul alcătuirii delegaţiei, care urma să ia parte la cel de-al IV-lea congres al Internaţionalei comuniste. Atunci, pe baza unei amănunţite analize a situaţiei interne,

[1] P. Reimann, *Dějiný Komunistické strany Československa*, Praga, 1931.

www.dacoromanica.ro

Klement Gottwald a demonstrat şubrezenia stabilităţii economice din Cehoslovacia şi a stăruit îndeosebi asupra încordării şi ascuţirii luptei de clasă, respingînd astfel teoria despre pasivitatea maselor muncitoare.

Al V-lea congres a avut loc la Praga, în zilele de 18—23 februarie 1929, în condiţiile ilegalităţii. Sarcina principală a congresului era să desăvîrşească, pe baza discuţiilor anterioare, demascarea în întregime a „concepţiei oportuniste din partid şi să stabilească o nouă linie politică, izvorîtă din analiza justă a situaţiei obiective" (p. 16). Însă nu numai atît. La acest congres a cărui importanţă pentru istoria Partidului Comunist Cehoslovac e incontestabilă, s-au lămurit într-un chip categoric programul şi sarcinile partidului. Rapoartele lui Klement Gottwald şi Reimann au provocat discuţii ample, în care s-au analizat sub toate aspectele atît situaţia economică şi politică a Cehoslovaciei, cît şi situaţia din partid.

Astfel, s-a respins ca nefondată teoria lansată de burghezie că Republica Cehoslovacă ar depinde într-o foarte mare măsură de marile puteri imperialiste din Apus. O astfel de concepţie avea printre muncitori o tradiţie mai veche şi era strîns legată de evoluţia politică a Cehoslovaciei. S-a arătat deci că statul cehoslovac era un partener mai slab al puterilor imperialiste, însă cu toate acestea prezenta el însuşi, la data aceea, toate trăsăturile unui stat imperialist. Mai departe, din cauza persecutiilor şi măsurilor luate împotriva muncitorilor, congresul a trebuit să analizeze şi caracterul regimului politic din Cehoslovacia, demascînd pe toţi acei care militau pentru dictatura burgheziei. Cu acest prilej, s-a atras atenţia asupra organizaţiilor fasciste care, deşi în număr foarte mic, ar fi putut totuşi ajuta la răspîndirea ideologiei fasciste. În consecinţă, se impunea intensificarea luptei partidului împotriva acţiunii de fascizare a ţării.

O altă chestiune, care a reţinut atenţia congresului, a fost şi aceea a muncii sindicale. Atît raportul lui Klement Gottwald, cît şi discuţiile care au urmat, au fost de acord cu principiile tactice de luptă, stabilite la cel de-al IV-lea congres al sindicatelor roşii. De o atenţie asemănătoare s-au bucurat la congres şi următoarele probleme : alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, pătrunderea capitalului financiar la sate şi legătura strînsă dintre marea burghezie şi magnaţii din industrie şi finanţe, exproprierea fără despăgubiri a moşiilor, aparţinînd latifundiarilor, bisericii şi statului şi distribuirea pămîntului la ţărani, problema naţională, căreia i s-a dat cu acest prilej o nouă definiţie şi în sfîrşit chestiunile legate de întărirea şi organizarea partidului.

În concluzie, autorul rezumă astfel însemnătatea acestui eveniment din istoria partidului : „congresul al V-lea a creat o serie de premise în sensul că, în procesul căutării noilor forme de luptă împotriva capitalismului şi pentru instaurarea dictaturii proletariatului, să nu se mai repete lipsurile din trecut, pentru ca partidul să nu mai fie atins de frămîntări interne, aşa cum s-a întîmplat în perioada dinaintea congresului" (p. 25).

*Cehoslovacia şi München* (Československo a Mnichov, 1, p. 26—48) se intitulează un articol, semnat de Václav Král. Înainte de a intra în fondul problemei, autorul face o scurtă analiză a situaţiei politicii internaţionale din perioada premünchenează. Apariţia Republicii Cehoslovace în 1918 s-a produs în momentul cînd imperialismul german a fost înfrînt. De aceea şi reprezentanţii burgheziei ceh au fundat noul stat pe antagonismul dintre marile puteri, pe alianţa cu Franţa, Anglia şi cu statele desprinse de fostul imperiu austro-ungar. În această perioada, rolul principal însă l-a jucat Franţa care, la sfîrşitul primului război mondial, era o mare forţă militară. Václav Král argumenteaza că ideea politicii externe a Cehoslovaciei, care folosea antagonismul dintre marile puteri capitaliste, era de fapt concepţia unui stat burghez. De aceea, pe bună dreptate constată autorul că adevăratele cauze ale dictatului de la München trebuie căutate în structura de clasă a statului cehoslovac. De altfel, caracterul

www.dacoromanica.ro

de clasă al noului stat a fost hotărît în mod definitiv în urma înăbuşirii grevei din decembrie 1920. În urma acestui fapt, burghezia cehă şi-a întărit poziţia, trasînd definitiv orientarea politicii sale externe.

O dată stabilită poziţia noului stat, autorul cercetează o serie de fenomene politice şi mai ales financiare, care au loc în perioada anilor dinainte de 1938. În primul rînd, trecerea bunurilor, aparţinînd marilor capitalişti şi latifundiari germani, în proprietatea capitalului ceh. Acest proces, definit ca o acţiune de naţionalizare a economiei cehoslovace, a durat aproape douăzeci de ani, încît în 1938 nu se terminase încă. Însă paralel cu aceasta, se desfăşura şi procesul concentrării şi centralizării capitalului, în genere. Ambele fenomene au avut ca rezultat întărirea poziţiei cîtorva bănci din Praga care, prin intermediul creditului financiar şi participării de capitaluri, deţineau în mîinile lor aproape întreaga economie de stat. În continuare, Král face legătura dintre formele dictaturii economice, instaurată de un grup de capitalişti, şi sistemul politic al dictaturii fasciste. Instituţia bancară, care mergea alături de partidul agrarian în problemele de politică internă, era *Živnostenská banka*, în mîinile căreia era concentrată toată industria grea.

Aceeaşi instituţie bancară avea şi în politica externă a Cehoslovaciei o poziţie similară. E vorba mai ales de apropierea faţă de Germania hitleristă, cu care avea anumite puncte comune: „adversitatea faţă de U.R.S.S. şi conştiinţa intereselor comune ale capitalului mondial" (p. 28).

În faţa situaţiei politice, care se contura în anii dinaintea capitulării Cehoslovaciei, reprezentanţii capitalului financiar ceh, fiind informaţi că centrul şi sud-estul Europei urmau să intre în sfera de influenţă a Germaniei hitleriste, şi-au părăsit aliaţii de pînă atunci — în speţă Anglia şi Franţa — lansînd în acelaşi timp formula unei „înţelegeri" cu Germania. Asta însemna o schimbare radicală în politica externă a ţării, o capitulare necondiţionată în faţa celui de-al III-lea Reich. Se crease iluzia că dacă Cehoslovacia îşi va părăsi aliaţii, va înceta să mai fie obiect de discuţie între marile puteri.

Analizînd motivele acestei capitulări, Král conchide că reprezentanţii capitalului ceh au făcut acest lucru, în primul rînd, pentru a-şi salva cîştigurile monopoliste. Pe de altă parte, perspectivele colaborării cu Germania hitleristă trezesc speranţele capitalului financiar agrar, care conta pe dezvoltarea şi lărgirea pieţei interne, unde să-şi poată desface produsele agricole. Aşadar, atît evenimentele externe cît şi politica internă a Cehoslovaciei au deschis în mod inevitabil calea către capitularea de la München.

În continuare, autorul analizează situaţia creată de agitaţiile germanilor sudeţi, conduşi de Henlein, evoluţia separatistă a Slovaciei, precum şi atitudinea Ungariei şi Poloniei care, încă din 1937, se pregăteau să se înfrupte din teritoriile Cehoslovaciei, alături de Hitler. O deosebită atenţie dă autorul acţiunilor desfăşurate de minorităţile din Republica Cehoslovacă, îndeosebi frămîntările provocate de partidul lui Henlein. Evoluţia situaţiei interne luase un caracter de-a dreptul „catastrofal", asupra căreia exercita o puternică influenţă atît politica capitalului financiar, cît şi atitudinea marilor puteri occidentale. Ocuparea Austriei de către Hitler, în martie 1938, a dat la iveală faptul că puterile apusene nu aveau de gînd să se opună planurilor germane de a-şi deschide drum spre răsăritul Europei. Promisiunile Angliei, cu care de altfel Cehoslovacia nu avea o alianţă directă, ca şi garanţiile Franţei n-au schimbat cu nimic cursul politicii internaţionale. Puterile occidentale spuneau atunci: o înţelegere cu Henlein va deschide drumul spre o înţelegere cu Hitler. Însă evenimentele se precipitau şi în perioada acestor frămîntări lăuntrice un rol pozitiv şi patriotic a jucat Partidul Comunist. Prin acţiunea sa combativă s-a putut vedea că comuniştii erau de fapt adevăraţii apărători ai Republicii, în timp ce grupările reformiste şi agrarienii militau pentru o înţelegere cu forţele reacţionare. Toate încercările acestora de a se ajunge la o înţelegere cu Hen-

www.dacoromanica.ro

lein, ca și planul lui Hitler de a-și instala pe lîngă președintele Republicii un gauleiter al său — pe Henlein — au dat greș din cauza opoziției forțelor democratice din Cehoslovacia.

Mai ales în urma revendicărilor teritoriale, formulate la congresul henleinist din 23 și 24 august 1938 la Karlovy Vary, — potrivit cărora regiunea de frontieră trebuia să devină un fel de stat în stat, — Partidul Comunist a desfășurat o intensă activitate pentru strîngerea forțelor democratice într-un front unic împotriva fascismului și reacțiunii cehe. Autorul urmărește atitudinea și lupta Partidului Comunist împotriva oricărui compromis cu fascismul. Cu toate acestea, intervențiile și presiunea Franței și Angliei, care țineau cu orice chip să se ajungă la o înțelegere cu Hitler, au avut ca rezultat capitularea Cehoslovaciei. La 29 sept. 1938, Conferința de la München a celor patru puteri a hotărît ca Cehoslovacia să cedeze Germaniei regiunea de frontieră, în care numărul germanilor depășea 50% din populația locală.

Soarta Republicii era de acum pecetluită. Král adaugă faptul că ajutorul sovietic a fost atunci refuzat de către guvernul cehoslovac „Ura oarbă de clasă n-a putut să vadă alternativa: libertatea și independența națională sau sclavia fascistă", adaugă autorul acestui articol (p. 46).

În legătură cu situația economică din perioada premünchenează publică și Jaroslav César — Bohumil Černý un studiu intitulat: *Despre ideologia agrarianismului cehoslovac* (O ideologii československého agrarismu, 2, p. 263—285). Autorii afirmă că în Republica Cehoslovacă premünchenează, cum o denumește acum istoriografia marxistă cehă, agrarianismul a fost ideologia celui mai puternic partid politic din Cehoslovacia capitalistă. Studiul acestei ideologii constituie o problemă istorică, însă de mare importanță, deoarece fără cercetarea ei amănunțită nu se poate lămuri următorul fenomen social din politica internă a primei Republici Cehoslovace: „de ce majoritatea muncitorilor de la sate a stat alături de mișcarea revoluționară și nu s-a lăsat influențată de burghezia rurală?".

Pentru aceasta, autorii fac o incursiune în istoria acestei ideologii, ca fiind produsul evoluției sociale și economice a sec. al XIX-lea. În țările cehe, ea a apărut ca o consecință a dezvoltării capitalismului în agricultură și în urma creșterii forțelor economice ale burgheziei rurale. Mișcarea agrară din Cehia a trecut prin cîteva faze de dezvoltare și avînd condiții obiective favorabile a izbutit, la începutul acestui secol, în 1905, să se concretizeze în organizarea unui partid agrarian cehoslovac unic. Autorii subliniază tactica de luptă și programul social al acestui partid, atît în perioada dinainte de primul război mondial, cît și după aceea. Concepția agrarienilor asupra reformei agrare, elasticitatea cu care au știut să se strecoare în perioadele de criză economică, deținînd aproape în permanență majoritatea în guvernele de coaliție, poziția lor față de evenimentele internaționale, teoria reacționară a ruralismului, menită să camufleze contradicțiile de clasă din satele cehe ș.a., sînt probleme analizate în continuare de autorii studiului de față.

În ceea ce privește politica externă, agrarienii n-au fost niciodată pentru o cît mai strînsă apropiere de Franța și din motive economice au refuzat totdeauna orientarea cerută de programul politic al Micii Înțelegeri. Interesele lor economice i-au apropiat mai mult de Germania, cu care au pactizat întotdeauna. De aceea, nu-i de mirare că, începînd de pe la 1930, ideologia agrară prezenta tendințe de fascizare. De aici și pînă la trădarea de la München, n-a mai fost decît un pas.

*„Problema cehă în politica burgheză la începutul primului război mondial* (Česká otázka v buržoasní politice na počátku první světové imperialistické války, 4, p. 625—643) se intitulează un articol datorit lui J. Křížek. Pornind de la izbucnirea primului război mondial, 26 iulie 1914, autorul urmărește îndeaproape felul cum se oglindește


www.dacoromanica.ro

„problema cehă" în desfăşurarea evenimentelor din primii ani ai războiului şi pînă la Revoluţia din Octombrie 1917.

La începutul războiului, această problemă se prezenta pentru burghezia cehă sub următoarea alternativă: dacă soluţionarea ei urma să se facă în cadrul Austriei sau în afara imperiului habsburgic. Autorul arată cum primul război mondial a exercitat o puternică influenţă asupra concepţiei de politică externă a burgheziei cehe. Evoluţia evenimentelor şi mai ales eventuala prăbuşire a puterilor centrale au mărit, la un moment dat, speranţele celor care vedeau posibilitatea unei autonomii complete a ţărilor cehe. Însă, în primăvara anului 1915, cînd armatele puterilor centrale au declanşat ofensiva pe frontul de răsărit, burghezia cehă, pierzînd speranţa într-o eventuală ocupare a ţărilor cehe de către armatele ruseşti, adoptă o poziţie echivocă şi continuă să slujească monarhia habsburgică.

În cursul războiului, trei factori au scos pe primul plan importanţa problemei cehe: 1) eforturile imperialismului german de a subordona monarhia habsburgică intereselor germane şi de a realiza o „Europă centrală" sub hegemonia Germaniei, 2) străduinţele burgheziei germane care profitînd de situaţia creată de război, înclina pentru o nouă repartiţie pe piaţa internă, mai favorabilă germanilor din Austria, dînd astfel o puternică lovitură burgheziei cehe şi 3) în sfîrşit, Antanta s-a folosit de problema cehă ca de un puternic mijloc de presiune militară, spre a forţa Austro-Ungaria să încheie pace separată.

Pe de altă parte, problema cehă s-a mai complicat în timpul războiului şi din cauza neînţelegerilor dintre Anglia şi Rusia, în chestiunea organizării viitoare a Europei. În continuare, autorul demonstrează că, în principiu, imperialiştii din Europa occidentală erau împotriva dezmembrării monarhiei habsburgice. Această atitudine a exercitat o deosebită influenţă asupra acţiunilor întreprinse peste hotare de burghezia cehă şi slovacă. În concluzie, se arată că nici politica externă a burgheziei cehe, din cauza caracterului ei de clasă, nici acţiunile acestei burghezii peste hotare n-au putut conta pe un succes real, fiindcă nu se sprijineau pe forţele de eliberare naţională ale cehilor şi slovacilor.

Tot cu o problemă de istorie contemporană se ocupă şi Vera Olivova, care semnează următorul articol: *Tentativele pentru restaurarea Habsburgilor şi politica externă cehoslovacă în 1921* (Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburků v roce 1921, 4, p. 675—698). După cum se ştie, Carol de Habsburg a încercat de două ori, în cursul anului 1921, să ocupe tronul Ungariei. El era încurajat de o serie de cercuri politice, dar mai ales de cercurile militare ale Antantei, care priveau cu simpatie planurile de restaurare a monarhiei reacţionare în Europa Centrală. În felul acesta, s-ar fi creat o bază politică pentru o viitoare intervenţie militară împotriva U.R.S.S. Însă încercările lui Carol de Habsburg s-au lovit de rezistenţa energică a statelor din Mica Înţelegere, pe cale de a lua fiinţă. Restaurarea monarhiei habsburgice în Ungaria ar fi însemnat o ameninţare directă împotriva statelor succesorale din vechea monarhie austro-ungară.

În urma presiunilor opiniei publice şi intervenţiilor energice din partea statelor limitrofe, Ungaria a fost nevoită să renunţe definitiv la planurile ei monarhice. Autoarea redă desfăşurarea evenimentelor în ordine cronologică, sublinind cu toată tăria mai ales poziţia fermă a statelor succesorale faţă de această problemă atît de importantă: Cehoslovacia, Iugoslavia şi Romînia. Olivova argumentează că lupta a avut loc între cele două tabere ale burgheziei: de o parte burghezia maghiară, de cealaltă burghezia cehă, iugoslavă şi românească. Şi dacă pînă la urmă încercările lui Carol au eşuat, faptul se datoreşte şi burgheziei internaţionale, care avea interesul să se aplaneze orice conflict izbucnit înlăuntrul „cordonului sanitar", pe care îl crease ca un dig în faţa U.R.S.S.

În sfîrşit, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la înfiinţarea stîngii marxiste,

www.dacoromanica.ro

Zd. Kárník publică o contribuție intitulată: *Începuturile stîngii marxiste* (Počátky marxistické levice, 4, p. 644—675). Istoria stîngii marxiste din sînul social-democrației cehoslovace prezintă o deosebită importanță pentru istoria Partidului Comunist din Cehoslovacia. Autorul își propune deci să analizeze relațiile interne care existau la început în sînul stîngii marxiste. În legătură cu aceasta, el arată că stînga n-a fost o organizație omogenă și că ea s-a format în mod progresiv. La început nici chiar șefii stîngii marxiste nu reprezentau un grup unitar din punct de vedere ideologic.

Paralel cu stînga, în sînul social-democrației cehe, s-a dezvoltat un curent de dreapta, antimarxist. Tactica stîngii era de a lupta progresiv și de a cîștiga pentru programul revoluționar majoritatea partidului. Însă pentru a-și asigura posibilitatea de lucru înlăuntrul partidului social-democrat, stînga a recurs la un compromis, încheiat cu liderii partidului și cu grupul de dreapta. În urma acestui fapt, stînga a comis greșeli, datorite în bună parte elementelor centriste, care se alăturaseră acestui grup. În adevăr, centriștii au exercitat o influență defavorabilă asupra căilor și procedeelor de luptă a proletariatului.

Pe de altă parte, în primăvara anului 1919, în sînul grupului de stînga ia naștere un curent categoric revoluționar, care încearcă să exercite o anumită influență asupra mișcării revoluționare din cuprinsul țării. E meritul acestui nou curent de a fi izbutit să întărească stînga în fața persecuțiilor declanșate de burghezie în timpul intervenției împotriva Ungariei sovietice. Același curent a pus, în prima jumătate a anului 1919, bazele partidului revoluționar al maselor proletare din Cehoslovacia.

Capitolul „Discuții" se rezumă la una singură și anume la problema prezenței capitalului străin în întreprinderile din Cehoslovacia capitalistă. În legătură cu aceasta, A. Teichová a publicat un articol intitulat: *Contribuție la cunoașterea capitalului financiar străin în Cehoslovacia*[1], în care analizează participarea capitalului străin în Cehoslovacia între anii 1937—1938. Lucrarea aceasta a fost recenzată de Václav Král[2], care îi face o serie de observațiuni, în sensul atenuării acestui punct de vedere. Discuția se poartă în jurul problemei dacă acest capital a avut sau nu un rol hotărîtor în economia Cehoslovaciei dinainte de München. Teichová e de părere că capitalul străin a jucat în adevăr un rol hotărîtor, în primul rînd, în industria minieră, în metalurgie, chimie, electrotehnică, în industria mașinilor, a petrolului și a grăsimilor. Punctul ei de vedere și-l exprimă într-un răspuns care poartă titlul următor: *Cu privire la rolul capitalului străin în economia cehoslovacă înainte de München* (K úloze zahraničního kapitalu v československém hospodařství před Mnichovem, 1, p. 114—121).

După ce definește caracterul monopolurilor din perioada imperialismului, autoarea caută să argumenteze, pe bază de date statistice, că în adevăr înainte de München 30% din capitalul societăților pe acțiuni aparținea unor grupuri financiare internaționale. „Cehoslovacia capitalistă, scrie Teichová, era cîmpul unor complicate lupte de concurență între capitalul financiar internațional, mai ales între monopolurile germane și cele din țările occidentale. Complexitatea acestor lupte e dovedită de faptul că între diferitele grupuri ale capitalului financiar din Cehoslovacia — chiar pe scară internațională — existau tendințe de a se asocia sau de a lupta unele contra altora. În urma acestui fapt, s-au creat relații complexe, greu de descoperit, dar care au influențat puternic, într-un fel sau altul, relațiile politice internaționale" (p. 120). În general, răspunsul Teichovei caută să arate în ce anume a constat concurența dintre monopolurile germane, care voiau să-și deschidă calea spre răsărit și spre sud-estul Europei și monopolurile engleze.

---

[1] „Sbornik Vysoké školy pedagogické v Praze", 1957, p. 53 și urm.

[2] „Československý časopis historický", 1958, 3, p. 542—544.

www.dacoromanica.ro

În replica sa, Král, pe lîngă o serie de obiecţiuni privitoare la metoda folosirii datelor statistice de către Teichová, caută să definească, din punct de vedere ştiinţific, termenul de „influenţă hotărîtoare" în materie de capital financiar. (Nr. 3, p. 473—478). Král afirmă că participarea majoritară a capitalului străin într-o întreprindere oarecare nu înseamnă în acelaşi timp şi influenţă hotărîtoare. Dimpotrivă, această influenţă e determinată de o serie de factori ca, de pildă, participările de capital, creditele, carteluri le şi puterea statului. Ţinînd seamă de faptul că cei doi parteneri se menţin pe poziţiile lor, e foarte probabil ca disputa în jurul acestor probleme să nu se oprească aci.

★

Importanţa problemelor, care formează conţinutul celor patru numere ale Revistei cehoslovace de istorie, în cursul anului trecut, e incontestabilă. Cu fiecare număr se simte efortul redacţiei de a cuprinde materiale cît mai variate şi mai interesante, însă cu toate acestea avem uneori impresia că profilul revistei se opreşte mai ales asupra unor probleme. Se resimte deci lipsa studiilor de medievistică.

Pe de altă parte, ar fi de dorit ca revista să ne informeze treptat şi despre stadiul în care se află lucrările Tratatului de Istoria Cehoslovaciei. Macheta primului volum, care cuprinde desfăşurarea evenimentelor istorice pînă la 1848, a apărut în 1958. Ne interesează concepţia istoriografiei cehe marxiste asupra perioadei următoare.

În schimb, partea vie a revistei o formează recenziile şi notele bibliografice despre studii şi cercetări de istorie, apărute atît în ţările socialiste cît şi în cele capitaliste.

*Tr. I. — N.*

www.dacoromanica.ro

# ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

## ISTORIA ROMÎNIEI

*Învăţătorii şi răscoala din 1907*, Ed. de stat didactică şi pedagogică, —Buc., 1958, 205 p.

Ca rezultat al contradicţiilor de clasă şi sub impulsul revoluţiei ruse din 1905—1907, prin forţa şi intensitatea ei răscoala ţăranilor din 1907 din Romînia a constituit un important moment revoluţionar din istoria poporului nostru.

Numeroşi au fost învăţătorii din satele patriei noastre care s-au identificat cu lupta şi aspiraţiile ţărănimii oprimate.

Autorii articolelor cuprinse în volumul la care ne referim, demască felul în care a încercat regimul burghezo-moşieresc să prezinte participarea învăţătorilor la evenimentele din anul 1907. În felul acesta sînt combătute cele două poziţii, în aparenţă contradictorii, şi anume că : *a*) răscoala ar fi fost un produs al „instigaţiilor" învăţătorimii şi *b*) cauza răscoalei a constituit-o ignoranţa ţărănimii, iar învăţătorii au preîntîmpinat şi au potolit nemulţumirile ţărănimii. Spre deosebire de acestea, lucrarea amintită îşi axează întreaga explicaţie a cauzelor răscoalei din 1907 pe ideea că „cel mai de seamă instigator a fost foamea şi deznădejdea ţărănimii dată pradă unei exploatări fără margini".

Pornind de la cauza reală a răscoalei ne este prezentată problema participării învăţătorilor la pregătirea şi desfăşurarea răscoalei. Trebuie spus că acest lucru îl întîlnim cu deosebire în articolele : „Participarea învăţătorilor la răscoala din 1907" semnat de Mircea Ştefan, „Unele aspecte ale participării cadrelor didactice din regiunea Craiova la răscoala ţăranilor din 1907" semnat de N. Andrei, S. Marin şi Şt. Popescu, „Cadrele didactice din Moldova şi răscoala ţăranilor din 1907" de V. Condurache şi mai puţin sau de loc în celelalte articole.

O primă concluzie care se desprinde din lectura articolelor amintite este, că deşi numărul învăţătorilor participanţi la răscoală nu poate fi determinat cu precizie, în ciuda demersurilor şi apoi a ameninţărilor guvernului, o foarte mare parte a învăţătorimii a fost alături de popor. Reţinem acest lucru în special din articolul profesorului V. Condurache care trece în revistă acţiunea învăţătorilor din cadrul răscoalelor ţărăneşti din Moldova pe judeţe de la nord spre sud.

De asemenea, autorii volumului acordă un spaţiu suficient de larg problemei folosirii de către învăţători a unor forme variate de participare la răscoală. Astfel relevăm activitatea propagandistică în favoarea răscoalei, redactarea de manifeste, organizarea răscoalei în satul lor şi uneori în cele învecinate, participarea directă la acţiunile ţărănimii etc. Desigur nu e cazul să amintim aci momentele concrete, autorii ilustrînd cu documente semnificative, susţinînd într-un mod convingător

www.dacoromanica.ro

una sau alta din formele de participare la răscoală a învățătorilor.

Alături de conducătorii răscoalei, țărani în primul rînd, corpul didactic de la sate a dat mulți capi de răscoală. Noi nu știam pînă acum despre astfel de învățători ca Radu Ionescu, Stan Crudu, Al. Stroescu, Ion Petrescu, Ion Iliescu și alții, care au fost în fruntea răscoalei țăranilor, care și-au contopit aspirațiile lor cu năzuințele țărănimii. Tocmai acești învățători — așa cum reiese din rapoartele revizorilor și inspectorilor școlari — erau buni și în munca didactică, munceau cu rîvnă pentru dezvoltarea intelectuală și fizică a elevilor, luminau țăranii. Ideea mai sus amintită este reliefată în paginile lucrării, demascînd totodată teza pronunțată în presa vremii de burghezie și moșierime potrivit căreia la răscoală au participat învățătorii nemulțumiți de postul lor, suplinitori sau slab pregătiți profesional. Într-adevăr, la răscoală au participat învățători nemulțumiți nu de postul lor, ci de condițiile de trai pe care regimul burghezo-moșieresc le asigura luminătorilor satelor. Extrem de sugestiv sub acest aspect, este, așa cum s-a arătat la Congresul învățătorilor din decembrie 1905, că un învățător dădea elevilor să rezolve o problemă în felul următor : „un învățător primește lunar 76,50 lei din care trebuie să hrănească nouă guri. Cît vine pentru fiecare gură ?"

Vorbind de situația politică a învățătorilor, autorii cărții arată că asupra cadrelor didactice s-a exercitat influența curentelor ideologice ale vremii. Pe bună dreptate se subliniază că cei mai mulți învățători au acționat în timpul răscoalei sub influența ideologiei poporaniste, propagată prin cluburile culturale de la sate, iar unii dintre învățători au fost sub influența mișcării muncitorești. Influența mișcării muncitorești asupra activității învățătorimii este prezentată însă — cu excepția articolului „Situația învățămîntului primar rural în preajma anului 1907", semnat de prof. I. Cremer — oarecum palid. În afară de activitatea învățătorului socialist M. Timuș, ar fi fost necesar să se urmărească mai amplu și mai documentat problema influenței mișcării muncitorești asupra învățătorilor. În această privință ceea ce spune M. Gh. Bujor că „vechea mișcare socialistă lucrase mult printre țărani... Oare n-am putea spune același lucru despre activitatea foștilor învățători socialiști?", este o observație prețioasă care putea fi mai mult în atenția autoriior cărții la care ne referim.

Este bine redată represiunea răscoalei în timpul căreia un mare număr de învățători au avut de îndurat aceleași suferințe ca și țărănimea. În atmosfera de teroare, învățătorii n-au pregetat însă să-și continue lupta, îndemnîndu-i pe soldați să nu tragă și să treacă alături de răsculați, protestînd împotriva crimelor care se petreceau.

Ceea ce atrage în mod deosebit atenția este documentarea amplă, pornind de la presa vremii, rapoartele oficiale, bogatul material inedit de arhivă și pînă la informațiile culese de autori de la martori oculari. Aceasta dă lucrării un plus de eficacitate, aflăm lucruri noi aproape la fiecare pagină. Stilul în care e scrisă lucrarea e plăcut, accesibil maselor largi de cititori.

Socotim că lucrarea „Învățătorii și răscoala din 1907" are unele lacune. Astfel, deși articolul „Spiru Haret și politica sa școlară și socială..." este foarte interesant, nu se încadrează în întregime în tematica lucrării. Autorul articolului amintit putea renunța la unele date biografice ale lui Spiru Haret, la evoluția sa politică — probleme care pot constitui un studiu aparte.

De asemenea, felul cum este prezentat rolul băncilor populare la sate, lasă să înțeleagă că ele ar fi avut un rol pozitiv, prin faptul că contracarau acțiunile cămătarilor. Or, este știut faptul că băncile populare, cu toată această denumire (populară !), au fost un sprijin real al regimului burghezo-moșieresc în susținerea chiaburimii și nicidecum a imensei majorități a țărănimii sărace sau mijlocașe.

Unele idei prețioase, unele probleme abordate de autori pierd din claritatea înțelegerii și urmăririi lor, pe parcursul paginilor din

www.dacoromanica.ro

cauza unor citate nenumărate, unele prea lungi sau unele care se repetă (vezi de exemplu p. 56 și 108). Tocmai din această cauză acțiunile învățătorilor în timpul răscoalei par oarecum izolate, lupta învățătorilor nu este unită, contopită integrant în luptele țărănimii.

Subliniind contribuția prețioasă adusă de autori, credem că prin aceasta s-a relevat încă o dată că învățătorimea înaintată n-a stat departe de marile frămîntări ale maselor populare, și că prin lucrarea la care ne-am referit, se pune „încă o piatră la măreața construcție a tradițiilor progresiste ale învățătorimii românești" (p. 45).

*I. P.*

M. KOGĂLNICEANU, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*. Editura științifică, București, 1959, XVII + 422 p.

Publicarea discursurilor parlamentare rostite de Mihail Kogălniceanu în perioada 22 septembrie 1857 — 14 decembrie 1861, are o mare însemnătate pentru cei care vor să cunoască mai bine problemele fundamentale ale istoriei moderne a patriei noastre legate de începuturile formării statului burghez România. Revoluția burghezo-democratică de la 1848 a fost înăbușită de reacțiunea internă sprijinită de armatele austriacc, otomane și rusești, ea a rămas nedcsăvîrșită.

Dependența față de Poarta Otomană, lipsa unei piețe naționale unice, relațiile feudale, constituiau piedici în dezvoltarea capitalismului, a progresului social în patria noastră la mijlocul secolului trecut. Lupta maselor populare pentru îmbunătățirea radicală a situației lor, în conștiința cărora pătrunseseră ideile revoluționare a fost puternic influențată și de evenimentele care au avut loc în răsăritul Europei după izbucnirea războiului Crimeei. Burghezia voia să rezolve criza în care se găsea Țara Românească și Moldova folosind lupta revoluționară a țăranilor clăcași pentru desființarea iobăgiei și împroprietărire. Aceasta este perioada în care-și desfășoară activitatea Mihail Kogălniceanu, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai burgheziei române.

Discursurile pe care el le rostește în perioada de la deschiderea Divanului ad-hoc al Moldovei și pînă la închiderea definitivă a Adunării legislative de la Iași, amendamentele și intervențiile sale, constituie o prodigioasă activitate îndreptată spre realizarea unei importante revendicări burgheze: unirea celor două Țări Române în prima fază, apoi unirea lor definitivă.

Lucrarea cuprinde în prima parte un număr de 36 de discursuri și intervenții deosebit de importante din care se desprinde în mod evident înțelegerea pe care o avea Mihail Kogălniceanu că Unirea era un factor de mare importanță pentru dezvoltarea social-economică a țării, pentru combaterea și slăbirea forței reacționare a mării boierimi. Reies în mod evident ideile lui Kogălniceanu despre clasele sociale, și în primul rînd importanța pe care el o dă țărănimii care vedea în Unire rezolvarea principalei probleme sociale a vremii: desființarea iobăgiei, părerea sa despre proprietatea capitalistă, despre formarea națiunii române, despre necesitatea luptei pentru obținerea independenței de sub suzeranitatea turcească, despre viitoarea organizare a statului român burghez. Apreciind puternica personalitate a marelui om de stat și politician, din întreaga sa activitate desfășurată în acest timp, putem înțelege însă și limitele de clasă ale concepției sale întrucît principalele foloase de pe urma Unirii și dezvoltarea capitalismului reveneau burgheziei, ale cărei poziții economice și politice se întăreau.

În partea a doua a cărții se găsește lista cronologică a celor peste 930 de intervenții, propuneri sau amendamente pe care le-a făcut M. Kogălniceanu în Parlamentul de la Iași, grupate în 3 capitole (I Discursuri, amendamente, propuneri, moțiuni, II Lucrări subscrise și de M. Kogălniceanu prezentate de diferiți deputați, III, Lucrări citite de M. Kogălniceanu dar elaborate în cadrul unor comisii), în cadrul fiecărei sesiuni parlamentare.

www.dacoromanica.ro

Ediția de față umple un gol resimțit pînă acum în munca de cunoaștere atît a personalității lui M. Kogălniceanu cît mai ales prin intermediul acesteia, la înțelegerea și apropierea principalelor evenimente social-politice din anii 1857—1861.

Cartea este însoțită de un studiu introductiv semnat de V. Rață, care de pe pozițiile marxism-leninismului, informează cititorul asupra bogatei activități parlamentare desfășurată în acești 4 ani de către M. Kogălniceanu. Lucrarea îngrijită de V. Diculescu, are meritul de a fi un început promițător pe drumul întocmirii unei colecții complete a discursurilor parlamentare rostite de M. Kogălniceanu și a bogatei activități închinate acestei instituții.

*L. Șt.*

## ISTORIA U.R.S.S.

E. I. DRUJININA, *Северное причерноморье в 1775—1800г. г.* Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 280 p. + 3 h. + 1 pl.

Istorica sovietică E. I. Drujinina este cunoscută istoricilor din țara noastră prin importanta lucrare publicată în 1955 relativ la „Pacea de la Kuciuc Kainargi din anul 1774" [1]. Continuîndu-și cercetările asupra istoriei Rusiei în sec. XVIII, autoarea, așa cum mărturisește în *Introducere* (pag. 3), caută prin prezenta lucrare să dezvăluie urmările social-economice ale obținerii ieșirii Rusiei la Marea Neagră care au determinat dezvoltarea cu pași repezi, și din toate punctele de vedere a regiunii din nordul Mării Negre cuprinsă între Ovidiopol și Taman.

Materialul documentar folosit în lucrare impresionează prin varietatea și bogăția lui. Pe lîngă prețioasele documente inedite din Arhiva Centrală de Stat cu acte vechi (Ț.G. A.D.A.) și Arhiva Militară Centrală de Stat (Ț.G.V.I.A.) din Moscova, din Arhiva Regională de Stat din Dniepropetrovsk (G.A. D.O.) și din Arhiva regională de Stat a Crimeei din Simferopol (G.A.K.O.) E. I. Drujinina a pus în valoare un important număr de hărți și planuri topografice, cele mai multe în manuscris datînd de la sfîrșitul sec. XVIII și referindu-se la regiunea din nordul Mării Negre. Aceste hărți și planuri topografice, adunate uneori în adevărate atlase-manuscris, sînt însoțite de ample descrieri tot atît de prețioase ca și documentele. Pe baza lor și a documentelor autoarea a întocmit trei hărți foarte utile pentru înțelegerea problemelor ridicate în textul lucrării.

Pe lîngă acestea istorica sovietică a mai folosit în documentare: descrieri de călătorie ale contemporanilor, memorii și scrisori particulare, publicații de istorie, geografie și statistică de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX precum și numeroase lucrări ale istoricilor ruși, sovietici și străini despre această regiune a Rusiei.

Autoarea și-a împărțit lucrarea în trei mari părți: *a*) perioada de la 1774 la 1782 adică de la încheierea păcii de la Kuciuc Kainargi pînă la includerea Crimeei în hotarele Rusiei; *b*) perioada de la 1783 la 1787 adică pînă la începutul războiului ruso-turc; *c*) perioada de la 1787 la 1800 adică din timpul războiului ruso-turc și în ultimii ani ai sec. XVIII. Prin felul de a concepe lucrarea de față, E. I. Drujinina a transformat fiecare din aceste părți într-o adevărată monografie istorică. În prima parte este prezentată desvoltarea social-economică a guberniei Noua Rusie (dintre Nipru și Bug) drept rezultat al obținerii ieșirii la Marea Neagră și a guberniei Azov care și-a lărgit litoralul la Marea de Azov de la rîul Berda la rîul Eia, în a doua parte regiunea Taurida, care cuprindea și Crimeea, și regiunea Ecaterinoslav și în fine în a treia parte gubernia Noua Rusie care, după noua reformă administrativă, se întindea între Ovidiopol și Cuban, inclusiv Crimeea.

Pentru fiecare din aceste părți, istorica sovietică studiază procesul de colonizare cu forța a acestor ținuturi cu populație rusă adusă din regiunile centrale dar și cu străini atrași prin promisiuni precum și modul cum

[1] Vezi *Studii*, 1956, nr. 2—3, p. 176—181.

www.dacoromanica.ro

au fost organizate marile gospodării agricole acaparate de nobilii şi de marii demnitari şi generali ai împărătesei Ecaterina II. De asemenea se arată cum s-a dezvoltat producţia de mărfuri agricolă, meşteşugărească şi manufacturieră, cum s-a lărgit piaţa internă, ce avînt a luat comerţul pe uscat şi pe mare, cum au înflorit vechile oraşe şi cum au fost înfiinţate noile oraşe şi porturi la Marea Neagră (Hagi-bei sau Odesa, Nicolaev, Kerson, Sevastopol şi Kerci).

În afara textului, E. I. Drujinina aduce în sprijinul afirmaţiilor sale un număr de 16 tabele, realizate pe baza documentelor de arhivă, arătînd creşterea numărului populaţiei, a satelor, a oraşelor, a iarmaroacelor, al morilor (cele de vînt fiind mai numeroase), al crescătoriilor de animale, al întreprinderilor manufacturiere (distilerii, racherii, cărămidării, tăbăcării, lumănărării, postăvării şi pînzării); pe lîngă aceasta se prezintă saltul făcut în dezvoltarea comerţului în anii 1778—1804 de unde se vede o creştere de 8 ori la import, de 16 ori la export şi 11 ori la comerţul de tranzit.

După lectura lucrării de faţă oricare cititor ajunge la concluzia că aceste regiuni au cunoscut începutul unei epoci de dezvoltare economică în urma eliberării lor de sub stăpînirea turco-tătară, întărind afirmaţia lui Fr. Engels, în care se spune că stăpînirea Rusiei în relaţiile ei cu Orientul „joacă un rol civilizator la Marea Neagră şi Marea Caspică" [1].

Lucrarea istoricei sovietice E. I. Drujinina este utilă istoricilor noştri nu numai pentru faptul că este vorba de o regiune apropiată de hotarul ţării noastre, dar şi pentru faptul că se dau unele referinţe despre moldovenii şi muntenii care au fost colonizaţi în sudul Rusiei, despre importul de vin şi a altor mărfuri din Moldova, despre exportul unor produse ruseşti în Moldova şi Ţara Românească, despre legăturile comerciale ale acestei regiuni cu portul Galaţi etc. De asemenea se pot explica unele modificări ivite în dezvoltarea comerţului Ţărilor Române pe de o parte, reducerea categoriilor de mărfuri exportate în Rusia, — rămînînd numai vinul şi sarea, — iar pe de alta creşterea volumului de mărfuri importate din Rusia în special blănuri, pielării, ţesături, împletituri, produse alimentare etc.

Autoarea mai dă în text un număr apreciabil de stampe contemporane care ilustrează dezvoltarea economică a acestor regiuni, precum şi planul Ecaterinoslavului din 1793 (azi Dniepropetrovsk) unde se văd amplasamentele clădirilor „fabricilor" din partea nordică a oraşului. Lucrarea se încheie cu un indice de persoane şi un altul de nume geografice, cam sumar alcătuite.

*C. Ş.*

V. P. TEPLIŢKII, *Реформа 1861 року и аграрнь видносини на Украини*. Ed. Academiei de Ştiinţe a R.S.S.U., Kiev, 1959, 308 p.

Indicaţiile date de V. I. Lenin, în special în lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", au permis autorului să studieze aspectele dezvoltării capitalismului în agricultura Ucrainei, să scoată în evidenţă unele particularităţi ale acestui proces, să redea felul cum a fost înfăptuită reforma agrară din 1861 cît şi consecinţele ei economice-sociale.

Prin bogatul material istoric şi statistic, bazat pe o amplă documentare, volumul constituie o lucrare preţioasă pentru cei ce vor să cunoască viaţa ţărănimii din Ucraina în secolul al XIX-lea şi îndeosebi în a doua jumătate a acestui secol.

Reforma agrară din 1861 a constituit un moment important în trecerea de la orînduirea feudală la cea capitalistă, ea a însemnat — aşa cum a caracterizat V. I. Lenin — o „...limpezire moşierească a pămîntului pentru capitalism". Dacă reforma agrară din 1861 a fost un efect al ascuţirii contradicţiilor social-economice din Ucraina de la mijlocul secolului al XIX-lea, a devenit la rîndul ei una din cauzele principale care au accelerat statornicirea şi dezvoltarea orînduirii capitaliste.

[1] Marx - Engels, *Opere*, Ed. rusă, vol. XXI, p. 211.

www.dacoromanica.ro

În primul capitol al lucrării se face o caracterizare generală a descompunerii relațiilor iobăgiste, pe exemplul principalelor regiuni : Slobodskaia Ucraina (gubernia Harcov), regiune colonizată de cazaci și țărani ucraineni care fugeau de jugul panilor, regiunea din stînga Niprului (guberniile Cernigov și Poltava), guberniile din dreapta Niprului (Kiev, Podolsk și Volin) și regiunea de stepă (guberniile Ecaterinoslav, Kerson). Pe marile latifundii munceau mii de iobagi. După datele oficiale circa 80 % dintre țărani erau aserviți (prințul Kondratiev avea 5958 iobagi, Golițin 4500 iobagi și alți mari proprietari cu cîte 1000—1500 iobagi).

Dezvoltarea producției de cereale-marfă și atragerea marii gospodării spre piață a dus la înăsprirea exploatării țărănimii. Procesul de diferențiere al țărănimii — proces care a început înainte de 1861 — se accentuează tot mai mult. În lucrare sînt date exemple numeroase, mergînd pînă acolo încît autorul studiază fenomenul pe exemplul unor sate ucrainene (p. 64 și 65).

La accentuarea descompunerii sistemului economic iobăgist a mai contribuit și creșterea rapidă a populației de orășeni și tîrgoveți (în 43 de ani dinaintea reformei numărul populației de la oraș crește cu 36 %, iar al tîrgoveților cu 61 %).

În condițiile în care se dezvoltă și industria, ramură ce avea nevoie de brațe de muncă libere se punea tot mai acut efectuarea reformei agrare. Concluzia la care ajunge autorul lucrării — după ce analizează felul cum s-a dezvoltat economia Ucrainei în prima jumătate a secolului trecut — este că reforma de la 1861 s-a impus cu necesitate obiectivă. Trebuie adăugat însă că reforma agrară n-a fost un act mărinimos al claselor exploatatoare, ci ea s-a înfăptuit și ca urmare a creșterii răscoalelor țărănești. Amploarea acestora a fost atît de mare încît unul dintre legiuitorii reformei spunea că „e mai sănătos să se facă reforma de sus decît începînd de jos".

Credem că autorul se oprește prea mult — în capitolul al doilea — asupra proiectelor de reformă începute în 1857 prin constituirea Comitetului secret, redînd amănunte nesemnificative lăsînd impresia că reforma ar fi un rezultat al discuțiilor interminabile dintre marii moșieri. Era suficient dacă se sublinia conturarea diverselor poziții de grup în problema reformei (ca de exemplu burghezia industrială care era pentru „eliberarea" țăranilor pentru a putea fi folosiți în întreprinderile industriale și gruparea marilor feudali și a burgheziei comerciale interesată în menținerea marii proprietăți) și a relațiilor iobăgiste.

Datorită opunerii moșierimii, deși proiectul de reformă a fost definitivat la 19 februarie 1861, el a început să fie pus în aplicare de-abia după 5 aprilie același an. Împroprietărirea s-a făcut pe categorii de țărani, la început fiind eliberați de iobăgie, țărani moșierești, apoi prin legile din 1863 eliberarea se extinde asupra țăranilor de pe domeniile imperiale (udelnie), iar la 1866 reforma se aplică și asupra țăranilor statului.

Autorul analizează pe zeci de pagini modul în care s-a aplicat reforma în diversele regiuni din Ucraina. Concluzia care se desprinde este că țăranii au primit în urma reformei numai 30 % din pămîntul pe care-l aveau înainte de reformă în folosință. Cu alte cuvinte prin legiuirea de la 1861 țăranii au fost expropriați, viața lor înrăutățindu-se și mai mult.

Iată de exemplu cît pămînt au primit țăranii în cîteva gubernii :

Poltava — 490 mii deseatine din 2 154 mii deseatine.

Harcov — 457 mii deseatine din 1 957 mii deseatine.

Kiev — 1 380 mii deseatine din 3 127 mii deseatine.

Ecaterinoslav — 325 mii deseatine din 3 099 mii deseatine.

Pînă la începutul secolului XX marea proprietate funciară deținea încă 50 % din suprafața arabilă, pămînt ce se găsea încorporat în cele 3 724 de mari moșii. Subliniind importanța reformei pe linia desființării iobăgiei, se arată că țăranii au devenit liberi în dublu sens : liberi din punct de vedere economic pierzîn-

www.dacoromanica.ro

du-şi treptat şi puţinul ce-l avuseseră înainte şi liberi din punct de vedere juridic de a-şi vinde forţa de muncă fie capitaliştilor, sau devenind proletari agricoli.

Următoarele trei capitole tratează concret aspectele esenţiale ale dezvoltării capitalismului în agricultură după 1861 şi anume: *a*) schimbarea structurii relaţiilor social-economice existente în gospodăria ţărănească şi cea moşierească, *b*) dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial.

Cea mai interesantă parte a lucrării este capitolul în care este prezent procesul de diferenţiere al ţărănimii în ultimele patru decenii ale secolului al XIX-lea. Folosind statisticile oficiale ale vremii autorul arată că majoritatea ţărănimii era săracă şi că un număr tot mai mare de ţărani, deveneau proletari agricoli sau industriali. La sfîrşitul secolului al XIX-lea în toate guberniile Ucrainei circa 1 milion de ţărani n-aveau pămînt, n-aveau locuinţe, iar pentru a-şi asigura existenţa se deplasau din loc în loc căutînd de lucru. Spre sudul Ucrainei, regiune mai dezvoltată mergeau numai din gubernia Poltava circa 150 000 persoane. Condiţiile de lucru — fie pe marile proprietăţi, fie în întreprinderi industriale, ale acestor „hoinari" (cum li numeau oficialităţile ţariste) erau extrem de grele. Ziua de muncă atingea 16—17 ore pe zi, iar salariile erau mizerabile. Sute de mii de ţărani îşi căutau de lucru şi în alte părţi ale imperiului, mergînd pînă în Siberia (între 1886—1905 din gubernia Cernigov au plecat 128 719 persoane, din gubernia Poltava 198 548 persoane).

Cu toată dezvoltarea relaţiilor capitaliste şi în Ucraina se păstrează încă puternice rămăşiţe ale relaţiilor de producţie feudale. Zilele de clacă erau în număr destul de mare. În lucrare sînt date exemple care arată că erau mari moşii pe care ţăranii efectuau cîte 27 zile de clacă pe an. În ultimul capitol al lucrării se analizează situaţia ţărănimii în primii ani ai secolului XX, scoţîndu-se în evidenţă cauzele social-economice care au făcut ca ţărănimea să participe masiv la revoluţia burghezo-democratică din 1905—1907.

Cele 11 tabele de la sfîrşit care ilustrează lucrarea îmbogăţesc documentarea şi duc la o înţelegere mai profundă a istoriei agriculturii din Ucraina secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX.

Credem că lucrarea constituie un preţios ajutor pentru istorici în cunoaşterea mai bine a istoriei relaţiilor agrare din Romînia, ţinînd seama că şi în agricultura ţării noastre capitalismul s-a dezvoltat pe calea reformelor. De aceea traducerea lucrării la care ne-am referit ar fi bine venită.

*I. P.*

## ISTORIA UNIVERSALĂ

„*Archivalische Forschungen zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung*" — Der Kampf der Deutschen Sozialdemokratie in der Zeit des Sozialistengesetzes 1878—1890 — Berlin, Ed. Rütten Loening, 1956, vol. 3/I şi 3/II, LVIII + 1096 pag.

A treia serie de volume cuprinzînd documente privind istoria mişcării muncitoreşti germane, iniţiată de Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe din Berlin, cuprinde material referitor la lupta social-democraţiei germane între anii 1878—1890, perioadă în care în Germania a fost în vigoare legea antisocialistă a lui Bismarck. Aplicată începînd cu 21 octombrie 1878, legea specială „împotriva acţiunilor periculoase pentru siguranţa publică ale social-democraţiei", a încercat să interzică partidului social-democrat german, orice mijloc legal de agitaţie şi propagandă, să-i paralizeze influenţa asupra maselor largi de muncitori, deschizînd drum liber teroarei poliţieneşti şi arbitrariului organelor statului. O comisie de stat a fost înfiinţată pentru rezolvarea reclamaţiilor survenite în urma aplicării legii speciale. Primele două volume de docu-

www.dacoromanica.ro

mente din seria amintită, se referă la activitatea comisiei, punînd la dispoziția cercetătorilor actele acesteia.

Documentele permit urmărirea istoriei mișcării muncitorești germane în perioada de 12 ani în care a fost aplicată legea antisocialistă. Lupta social-democrației germane împotriva acestei legi speciale, pentru mobilizarea și organizarea maselor largi muncitorești, se oglindește, desigur, doar fragmentar în aceste prime două volume. Din cele peste 2 000 de interziceri a unor asociații muncitorești sau publicații de către poliție în virtutea legii speciale, numai aproximativ 15% au ajuns în fața comisiei ca urmare a unor plîngeri. Alături de acestea, trebuie să ținem seama că multe acțiuni de luptă au fost duse în ilegalitate, ocolind vigilența agenților poliției. Dar chiar cu aceste rezerve, documentele publicate aruncă o lumină vie asupra unei etape din lupta eroică a proletariatului german, permițînd tragerea unor valoroase concluzii pentru istoria mișcării muncitorești din Germania.

Pe baza materialului de față, perioada de aplicare a legii speciale poate fi divizată în trei părți. Anii 1878—1879 corespund unui val de represiuni și măsuri polițienești menite să distrugă organizațiile și manifestările clasei muncitoare germane. Ca urmare a politicii trădătoare a conducerii partidului social-democrat german, care la 19 oct. 1878, cu două zile înaintea aplicării legii speciale, a decis la Hamburg, auto-dizolvarea partidului, se produce o anumită retragere în mișcarea muncitorească germană. În acest timp, comisia de stat are o atitudine net reacționară, respingînd toate plîngerile împotriva acțiunilor arbitrare ale poliției și demonstrînd că, departe de a fi un organ imparțial avea ca scop tocmai confirmarea și legiferarea abuzurilor organelor statului.

Din acest impas, mișcarea muncitorească germană a ieșit, după cum observa Engels, prin presiunea revoluționară a maselor împotriva conducerii oportuniste a partidului social-democrat. Perioada 1880—1885 corespunde unei anumite stagnări în activitatea comisiei de stat, mai ales după ce Bebel și Liebknecht, anunțînd în februarie 1880 în organul „Sozialdemokrat" schimbarea tacticii partidului, au preconizat renunțarea de a mai face apel la comisie, datorită caracterului ei reacționar vădit. Actele comisiei de stat datînd din această vreme oglindesc totuși în parte procesul de reorganizare care s-a petrecut în sînul mișcării muncitorești, creșterea mișcării de agitație și propagandă, precum și presiunea tot mai mare a maselor și a opiniei publice împotriva legii speciale. Această presiune a obligat comisia de stat în anii 1885—1890 să-și modifice atitudinea renunțînd la poziția ei intransigentă. Numeroase critici împotriva legii speciale se fac auzite, după cum dovedesc documentele, în parlament și chiar în cercurile mic burgheze. Atitudinea hotărîtă a maselor largi muncitorești, activitatea susținută de agitație și propagandă socialistă, pe marginea legalității burgheze sau împotriva ei, au ca urmare paralizarea rolului legii speciale și produc în ultimă instanță înlăturarea ei la 30 septembrie 1890.

*R. P.*

*Французский Ежегодник*, Статьи и материалы по истории Франции 1958, Annuaire d'études françaises 1958, Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova 1959, 614 p.

Istoria Franței a trezit întotdeauna un deosebit interes în rîndurile istoricilor ruși și sovietici în probleme ca: Evoluția situației țăranilor francezi, dezvoltarea gîndirii franceze în epoca prerevoluționară, lupta de clasă în timpul Marii Revoluții, ideile socialiste și comuniste în sec. XVIII și XIX, formarea proletariatului francez și lupta sa de eliberare, eroismul comunarzilor în 1871, lupta pentru democrație și republică dusă de poporul francez în diferitele etape ale istoriei sale. Nu trebuie uitat de asemenea faptul că Radișcev și decembriștii, Herțen și Belinski, Cernișevski și Saltîcov-Scedrin manifestau profund respect

www.dacoromanica.ro

față de lupta poporului francez pentru libertate. Marele conducător și organizator al revoluției ruse, V. I. Lenin studia în mod atent experiența istorică a revoluțiilor franceze și aprecia înaltele facultăți creatoare ale poporului francez. Iată cum autorii „Anuarului de studii franceze" întocmit de grupul de cercetători a istoriei Franței, înființat în 1956 pe lîngă Institutul de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., fac prezentarea celor 25 de studii, articole și comunicări referitoare la istoria și istoriografia Franței redactate de istorici sovietici din Moscova, Leningrad, Ivanovo, Gorki, precum și de istorici francezi din Paris.

Primele trei articole sînt expunerile făcute la ședința consacrată celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie la 15 noiembrie 1957. Sub titlul *„Lenin și tradițiile revoluționare ale poporului francez"* acad. V. P. Volghin analizează vederile lui Lenin asupra problemelor ridicate de Marea revoluție franceză, de revoluția burgheză din 1830, de revoluția din februarie 1848, de Comuna din Paris din 1871. J. Duclos în *„Lenin și lecțiile de istoria Franței"* arată influența revoluției din Rusia asupra mișcării muncitorești din Franța, precum și marea importanță a învățăturilor lui Lenin asupra mișcării muncitorești internaționale și în mod deosebit asupra acelcia din Franța. Cît privește A. Z, Manfred tratează despre cîteva probleme ale relațiilor franco-sovietice în perioada 1917—1957, examinînd tendințele fundamentale ale evoluției raporturilor dintre cele două mari puteri după 1917, oprindu-se în mod special asupra genezei tratatului franco-sovietic din 1935 și asupra relațiilor franco-sovietice dinainte și după al doilea război mondial.

În sectorul de istorie medie a Franței sînt două articole: A. V. Kopotkin, *Lupta de clasă în satele franceze din secolele IX—XI* și B. F. Porșnev, *Legăturile ruso-franceze în epoca războiului de 30 de ani*. În primul articol se studiază diferitele pături sociale ale țărănimii franceze, formele luptei de clasă ale țăranilor împotriva feudalilor precum și obiectivele acestei lupte prin care se urmărea numai limitarea exploatării feudale. În al doilea articol sînt prezentate prima ambasadă rusă în Franța a lui Ivan Condirev și Mihail Neverov (1615), misiunea lui Hercule de Charnacé în statul polono-lituanian și a lui L. Deshayes de Courmenin la Moscova precum și călătoriile în Rusia, ale lui Charles de Talleyrand și Jacques Roussel, făcute cam în aceeași epocă.

În sectorul de istorie modernă sînt cele mai multe articole. Vom semnala cîteva mai importante.

Făcînd o scurtă expunere asupra istoriei Bastiliei precum și asupra arhivelor sale din care unele (600 documente) sînt conservate la Biblioteca Publică de Stat din Leningrad, A. D. Liublinskaia se referă în mod special la istoria Bastiliei, la istoria poliției franceze, și la istoria relațiilor franco-ruse în sec. XVIII. Pe lîngă aceste documente autoarea mai menționează 25 de mss din sec. XVIII confiscate de poliția franceză datorită conținutului progresist pentru acea epocă.

Cunoscutul istoric francez A. Soboul, tratează problema comitetelor revoluționare ale secției pariziene din anii 1793—1794, pe baza actelor din Fondurile comitetului siguranței generale aflate în Arhivele Naționale din Franța. Încercînd să determine categoria socială a comisarilor din Comitetele revoluționare ale secțiilor pariziene, autorul ajunge la concluzia că avangarda revoluționară a sanchiloților parizieni nu a fost formată din elemente ale proletariatului ci de o coaliție a micilor patroni și a negustorilor la care s-au alăturat tovarășii și lucrătorii lor.

Un manuscris necunoscut al lui Babeuf, găsit la Institutul de marxism-leninism din Moscova, redactat în 1790—1791, este prezentat de V. M. Dalin care arată că manuscrisul cuprinde note marginalii, fragmente din diferite alte lucrări precum și o lucrare necunoscută pînă acum biografilor lui Babeuf asupra principiilor legilor naturii.

Sprijinindu-se pe diferite izvoare ca: mercuriale inedite, documente care pun în lumină condițiile de muncă ale muncitorilor, descrieri ale contemporanilor asupra condițiilor economice și tehnice ale producției de

www.dacoromanica.ro

fontă şi fier în Franţa, F. V. Potemkin studiază problemele economice sociale şi tehnice ale istoriei dezvoltării siderurgiei în Franţa în perioada anilor 1820—1840.

Problema concurenţei anglo-franceze în Oceanul Pacific în sec. XVIII—XIX este tratată de N. A. Erofeev într-un articol în care se face un scurt istoric al insulelor Noua Zeelandă din momentul descoperirii lor de către europeni (sec. XVIII) pînă în 1840 cînd în urma unor îndelungate lupte politice şi diplomatice franco-engleze, acestea au fost anexate de Anglia.

Din sectorul de istorie contemporană se remarcă articolul lui S. S. Battke despre mişcarea muncitorească din Franţa în 1920 în care se studiază în cadrul puternicei mişcări a feroviarilor francezi din 1920, lupta din rîndurile sindicatelor feroviarilor, tentativa reformistă a conducătorilor C.G.T., slăbiciunile ideologice şi tactica noii conduceri a feroviarilor. Autorul scoate în evidenţă totodată lupta proletariatului francez împotriva intervenţiei în U.R.S.S. şi rezistenţa sa activă în trimiterea de arme pentru gardiştii albi, acţiuni care au ajutat la obţinerea victoriei de către proletariatul rus în războiul civil.

Culegerea conţine şi un capitol de istoriografie cu 4 articole, unde O. L. Vainştein face o prezentare critică a studiilor de istorie medie şi modernă a Franţei realizate de istorici sovietici în ultimii 30 de ani, B. G. Weber pune în discuţie originea războaielor religioase din Franţa pe baza lucrărilor lui I. Luciţki, unul din istoricii burghezi ruşi cu vederi înaintate, M. A. Alpatov expune activitatea istoricului rus P. G.Vinogradov ca istoric al revoluţiei franceze de la sfîrşitul sec. XVIII, pe baza unuia din cursurile sale universitare din 1880 intitulat „Histoire de France du XVIII siècle", iar I. I. Frolova recenzează lucrarea „L'Histoire des paysans" a istoricului francez E. Bonnemère (apărută la Paris în 1956) care diferă cu mult prin ideile sale înaintate de ceilalţi istorici francezi contemporani lui.

La capitolul *Comunicări şi publicaţii* E. A. Jelubovskaia prezintă o expunere asupra originii unei adrese a consiliului general a Internaţionalei I provenită de la A. Serraillier; de asemenea se mai dau două scrisori ale lui Alfred Boujeard din 1865.

Cronica culegerii cuprinde un raport pe anii 1956—1958 al activităţii istoricilor sovietici care se ocupă cu istoria Franţei. Culegerea se încheie cu o bibliografie a lucrărilor istoricilor sovietici referitoare la istoria Franţei apărută în 1957.

*C. Ş.*

FRANT DOSTÁL, *Valasi a protifeudalní boje na Valassku v letech 1620—1640* (Vlahii şi luptele antifeudale în Valassko în anii 1620—1640), în *Časopis Matice Moravské*, 1953, 72, nr. 1—2, p. 129—161.

Pe la începutul secolului XVII păstorii vlahi din regiunea muntoasă de nord a Moraviei erau deja iobagi ai feudalilor care stăpîneau munţii Carpaţii moravici, ceea ce însemna agravarea situaţiei lor economice şi sociale. În condiţiile grele de munte în care îşi duceau viaţa ei erau condamnaţi la mizerie şi foamete cronică, ceea ce i-a îndemnat la numeroase acţiuni antifeudale sub forma haiduciei şi a răscoalelor populare. Cu mult înainte de 1620, anul celebrei bătălii de la Bílá Hora (Muntele Alb), vlahii s-au răsculat împotriva asupririi sociale şi religioase. În perioada 1620—1640 s-au adăugat şi distrugerile şi nenorocirile aduse pe teritoriul morav de războiul de 30 de ani, ceea ce a înrăutăţit şi mai mult situaţia vlahilor, ducînd la intensificarea luptei lor de clasă. O largă răscoală a izbucnit în 1634 în regiunea Vsetín împotriva cardinalului-primat al Ungariei şi arhiepiscop de Strigoniu, Petru Pázmány, care a stăpînit domeniul Vsetín în anii 1634—1637. Vlahii din Vsetín s-au răsculat din nou în 1638, reuşind să înfrîngă cîteva detaşamente militare trimise împotriva lor. Atunci, s-a creat instituţia portás-ilor (de la romînescul poteră, poteraş), cete de oameni înarmaţi şi plătiţi de stat pentru a lupta împotriva vlahilor haiduci din munţii Moraviei.

www.dacoromanica.ro

Autorul se ocupă, de asemenea, de haiducia la vlahii moravici în anii 30—40 ai secolului al XVII-lea, în deosebi de haiducii Ondruska și Adamcik.

*M. D.*

A. B. BELENKII, *Разгром мексиканским народом иностранной интервенции 1861—1867 г.г.* Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 155 p.

Lucrarea este consacrată războiului de eliberare al poporului mexican împotriva intervenţiei anglo-franco-spaniole din deceniul şapte al secolului al XIX-lea. Tradiţiile acestui război însufleţesc poporul mexican pînă în zilele noastre în lupta sa patriotică împotriva expansiunii imperialiste. După cum arată organul Partidului Comunist din Mexic „La voz de Mexico" din 22.III.1956, pentru forţele progresiste ale Mexicului de azi, numele conducătorului rezistenţei mexicanilor împotriva agresiunii străine din anii 1861—1867, preşedintele Juares, „este simbolul luptei pentru independenţa naţională, pentru libertăţi democratice, pentru coexistenţă paşnică a popoarelor pe baza respectului reciproc, pentru progresul poporului şi ţării".

În acea vreme, intervenţia anglo-franco-spaniolă în Mexic a fost un mare eveniment în istoria relaţiilor internaţionale. Nu întîmplător Marx i-a acordat o atenţie deosebită, ţintuind la stîlpul infamiei pe organizatorii intervenţiei, arătînd adevăratele lor scopuri.

Intervenţia în Mexic constituie un exemplu concludent al politicii agresive a celui de-al doilea imperiu, politică ce reiese din însăşi esenţa regimului bonapartist.

Cunoaşterea istoriei intervenţiei ajută la demascarea adevăratului caracter al politicii externe reacţionare a burgheziei engleze în deceniul al şaptelea al secolului trecut şi permite destrămarea mitului despre „ajutorul dezinteresat" acordat de Statele Unite ale Americii Mexicului în anii 1861—1867.

În lucrare sînt descrise, pregătirea intervenţiei, acţiunile intervenţioniştilor în Mexic şi crearea de către ei a imperiului marionetă al lui Maximilian Habsburg, unealta împăratului francez Napoleon al III-lea. Este prezentat războiul de eliberare al poporului mexican sub conducerea guvernului republican al lui Juares şi în special lupta eroică a partizanilor mexicani. Este ilustrată politica agresivă a S.U.A. faţă de Mexic la mijlocul sec. XIX.

Lucrarea prezentată nu este o cercetare profundă a istoriei intervenţiei sub aspectul ei politic intern. Autorul are un scop mult mai modest: acela de a aduce la cunoştiinţa cititorului unul din evenimentele cele mai importante din istoria curajosului popor mexican.

*V. A.*

Prof. dr. EMIL GHEORGHIEV, *Кирил и Методий, основоположници на славянската литература* [Kiril şi Metodiu fondatorii literaturilor slave], Sofia, Ed Acad. Bulgare de ştiinţe, 1956, 290 p.

În „Introducere" (p. 1—14) autorul arată că această lucrare este continuarea firească a uneia anterioare şi anume: Славянская писменность до Кирилла и Мефодия [Scrierea slavă, pînă la Kiril şi Metodiu] apărută la Sofia în 1952 fiind, în unele părţi, o dezvoltare a tezelor expuse acolo. Principiul călăuzitor care a stat la baza acestor lucrări a fost cercetarea activităţii lui Kiril şi Metodiu în ansamblul şi dezvoltarea economică şi social-politică a *tuturor slavilor*, şi nu ca un fapt *izolat* datorat numai creştinării slavilor. Scrierea la slavi, ca fenomen cultural, trebuie considerată *pe această bază*, ea evoluînd o dată cu dezvoltarea lor economică şi social politică. Astfel slavii au cunoscut mai multe feluri de scriere; cu linii şi crestături, cu litere latine şi greceşti, cu alfabetul glagolitic şi cu cel cirilic. Primul, de care aminteşte călugărul Hrabăr, „corespunde începutului împărţirii în clase a comu-

www.dacoromanica.ro

nității slave, care (început) a precedat formarea diferitelor state slave". Existența cuvintelor *comune* în toate limbile slave pentru a *cîli* și a *scrie* (цитати și писати) este o dovadă că slavii foloseau scrierea inițială — acele linii și crestături — încă în timpul premergător formării statelor feudale slave.

Scrierea cu litere grecești și latine își are începutul o dată cu „apariția primelor formații statale la slavi și atragerea lor în sistemul statelor feudale". Scrierea chirilică își are originea atunci, ea reprezentînd însă o treaptă calitativă deosebită. O dată cu scrierea *glagolitică* slavii trec pe o nouă treaptă a dezvoltării lor: „epoca formării relațiilor sociale feudale în sînul popoarelor slave, a întemeierii statelor creștine slave din evul mediu, cînd creștinismul devine religie oficială în statele slave" (p. 5). Crearea acestui alfabet și a traducerilor în vechea slavă trebuie înțeleasă și apreciată ca un act de curaj al celor doi frați, act care a contribuit la stăvilirea expansiunii feudalilor germani și bizantini.

În toate capitolele lucrării, prof. Gheorghiev reconstituie succesiv cu grijă deosebită și cît se poate de amănunțit, pe baza folosirii critice a lucrărilor — pînă la cele mai noi — și izvoarelor (tradiții și biografii)[1] viața lui Kiril-Constantin și a lui Metodiu, aducînd totodată în discuție operele literare pe care ei le-au scris sau se presupune că le-ar fi putut scrie în intervalul respectiv al vieții lor. Metoda aceasta o considerăm bună deoarece: 1. ea contribuie la înțelegerea mai profundă a operelor lor prin împrejurările generale și particulare în care au fost scrise; 2. consultarea ei se poate face cu ușurință de către cercetătorii sau cei care se interesează de diferitele etape ale vieții sau activității celor doi frați; 3. prin acest mod de expunere ea poate fi considerată și ca un fel de curs (didactic), folositor pentru studenți.

Consultarea de către cercetători este ușurată și de faptul că titlurile articolelor, din ele însile, constituie un fel de regeste „ale diferitelor capitole"[2].

Capitolul întîi tratează despre originea lui Kiril și Metodiu. Analizînd situația Bizanțului în sec. IX, structura lui social-politică și situația din acel timp a bisericii creștine, a culturii și literaturii bizantine, a situației din Salonic — orașul natal al marilor culturalizatori slavi, E. Gheorghiev ajunge la concluzia că Metodiu și Kiril au fost slavi. Prof. Gheorghiev se alătură deci celor care au susținut originea slavă a celor doi frați. Prof. Gheorghiev dezvoltă, în sprijinul acestei afirmații, următoarele teze: 1. Faptul că tatăl lor a ocupat o funcție importantă în ierarhia bizantină nu poate fi luat drept o dovadă că el a fost grec, deoarece o serie întreagă de slavi sau de alt neam au deținut astfel de funcții.

Folosirea unui slav în astfel de funcție era necesară deoarece administrația bizantină trebuia să se înțeleagă cu masa de slavi din Salonic și din Macedonia vecină, dens populate de către ei. 2. Cei doi frați erau considerați ca bizantini, deși erau de origine slavă, iar celebra frază pe care o adresează împăratul bizantin Mihail lui Constantin Kiril **ВЫ БО ЄСТА СЛОВѢНѦННА ДА СЛОВѢНѦНЄ ВЬСИ ЧИСТО СЛО-**

[1] Tot în R.P. Bulgaria a apărut de curînd o prețioasă bibliografie a cercetătorului Boniu St. Anghelov, intitulată Славянски извори за Кирил и Методий [Izvoare slave despre Kiril și Metodiu] în Известия на дъртавната библ. В. Коларов [Analele Bibl. de stat V. Kolarov-Sofia], 1958, p. 179—215, publicate sub îngrijirea lui Gh. Mihailov Dobrev. B. Anghelov promite că va publica și o bibliografie a materialelor privitoare la Kiril și Metodiu, exceptate din vechile cărți tipărite slave.

În R.P. Polonă au apărut anul trecut textul vechi slav cu traducerea în limba polonă și adnotări de Tadeusz Lehr Splawinski al biografiilor („viețile") dezvoltate ale lui Kiril și Metodiu sub titlul: Zywoty Konstantiyna i Metodego (obszerne). Index de expresii, nume proprii etc., de Joanna Zamoscinska-Kucalova, Poznan, 1959, XL + 152 p.

[2] De exemplu: Alfabetul creat de Kiril. Mărturiile istorice despre crearea unui alfabet slav de către Kiril. Dovezi că Kiril a creat alfabetul glagotic și nu pe cel chirilic. Care este originea alfabetului glagolitic. Alfabetul glagolitic și cel chirilic. Răspîndirea alfabetului glagolitic. Denumirea „chirilic".

www.dacoromanica.ro

ѣкиꙗскы вѣсѣдоѭтъ [Voi dară sînteţi din Salonic, iar cei din Salonic vorbesc toţi curat slavoneşte] nu trebuie interpretată în sensul că împăratul ar fi trebuit să specifice originea lor slavă. 3. Titlul care i se dă lui Metodiu în memoriul archiepiscopiei de Salzburg de „quidam Graecus, Metodius nomine" se referă la ritul ortodox-grec căruia aparţinea el.

Remarcăm de asemenea analiza istorică, morfologică, sintactică, lexicală şi grafologică, judicios adusă în sprijinul afirmării paternităţii chirilo-metodiene a unor opere discutate, în capitolele: VII (prima operă de traducere a lui Kiril: Cele şapte părţi ale gramaticii), VIII, IX („Discursurile" lui Kiril la hazari), XII (Kiril autorul alfabetului glagolitic şi nu al celui „cirilic") (p. 110—128). În acest din urmă capitol autorul arată că prezenţa moravismelor în textele glagolitice şi faptul că la croaţi s-a păstrat mult timp acest alfabet pledează în sensul creării lui în timpul activităţii în Moravia şi Panonia.

Regretăm faptul că prof. E. Gheorghiev nu aminteşte şi literatura slavo-romînă şi nici nu discută unele lucrări despre cultura şi scrierea slavă la noi — probabil din necunoaşterea limbii romîne sau a faptului că respectă prea strict titlul. Cu toate acestea prin bogăţia de date şi concluzii aduse în discuţie lucrarea prof. E. Gheorghiev este o contribuţie însemnată la cunoaşterea vieţii şi operei lui Kiril şi Metodiu în mijlocul popoarelor slave.

*A. C.*

Γ. και Μ. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς μουνῆς Σίνα. *Icônes du mont Sinaï.* Tom. I, album, Athènes, 1956, 22 p. + 238 foto + VIII pl. color; tom. II, text Athènes, 1958, 226 p.

Sub forma unei publicaţii care ţine media între un studiu exhaustiv şi un catalog ilustrat, cartea prezintă un material deosebit de bogat şi de interesant pentru unul dintre domeniile mai puţin cunoscute şi cercetate ale artei bizantine şi orientale. Primul volum cuprinde numai ilustraţiile, iar cel de-al doilea un studiu introductiv de caracter istoric şi catalogul ştiinţific al exemplarelor reproduse, prezentat în ordine cronologică.

Lucrarea de faţă este rodul unei îndelungate munci de cercetare a colecţiei atît de bogate şi de variate a mănăstirii de la muntele Sinai, datînd din veacurile V—VI pînă în veac. XVII—XVIII. Cele mai vechi şi mai reprezentative exemplare se păstrează în vechea bibliotecă a mănăstirii, renumită de asemenea şi pentru colecţia sa de manuscrise, altele se află în tezaurul mănăstirii. Aşa cum reiese chiar din introducerea lucrării, autorii au selecţionat numai cca. două sute icoane dintr-un număr cu mult mai mare, evitînd reproducerea exemplarelor oarecum similare şi omiţînd cu totul pe acelea din veacurile XVI—XVIII. Omisiune regretabilă, deoarece aşa cum arată chiar autorii, din această vreme există numeroase daruri făcute mănăstirii de unii principi apuseni cît şi de domnii romîni.

Valoarea nepreţuită a acestei colecţii prezentată cronologic, constă în primul rînd în vechimea şi unitatea ei, astfel încît un cercetător va putea urmări în viitor, evoluţia neîntreruptă a acestui gen de pictură în arta bizantină şi orientală din sec. VI pînă în sec. XVI. În al doilea rînd ea este interesantă prin varietatea operelor. Cele mai de seamă provin din Egipt, Siria, Palestina, Georgia, Bizanţ şi Italia.

După ce fac o prezentare a istoricului acestui important centru artistic şi cultural al Orientului, păstrînd încă construcţii din timpul lui Justinian, autorii arată dificultăţile întîmpinate în cercetarea şi clasarea materialului, deoarece nici un exemplar nu este datat, nici nu poartă vreo indicaţie asupra locului de origină. În multe cazuri, pentru a învinge aceste greutăţi, s-a recurs la studii de iconografie comparată, utilizîndu-se exemple similare din alte ramuri de artă, ca miniatura, pictura murală etc.

Autorii subliniază în această primă parte a studiului o serie de observaţii interesante de ordin general, desprinse din cunoaşterea în



www.dacoromanica.ro

ansamblu a acestei colecții, ca: legătura strînsă dintre pictura miniaturilor și a icoanelor în unele cazuri, ele fiind lucrate de aceiași artiști, identitatea unor teme comune icoanelor și picturii murale, tendința de a grupa un număr cît mai mare de personagii într-un spațiu restrîns, caracteristică mai ales icoanelor din sec. XI—XII etc. De asemenea, se remarcă faptul că din punct de vedere al concepției artistice se pot deosebi două tendințe diferite. În unele exemplare deși se folosește tehnica icoanelor, concepția generală, împrumută picturii murale amploarea execuției și monumentalitatea ei, alteori meșterii lucrează în stilul miniaturiștilor. Legătura dintre pictura de icoane și miniatură este evidentă mai ales în veacurile XI—XII. Tot din punct de vedere al concepției artistice se remarcă de asemenea două tendințe diferite, una fiind îndreptată către pitoresc, exprimarea spontană a sentimentelor, spirit narativ, cea de-a doua este hieratică și figurativă.

Gruparea fișelor de catalog este cronologică, cuprinzînd zece capitole, în care sînt clasate icoanele după tehnica și proveniența lor, dintr-o perioadă determinată. În capitolul I, care este și de cel mai mare interes, sînt prezentate cele mai vechi icoane de la Sinai, datînd din sec. VI — VII, lucrate în tehnica encausticei. Autorii remarcau prospețimea și transparența tonurilor acestei tehnici, utilizată încă din antichitate. Cele mai multe dintre aceste exemplare reprezintă portrete, continuînd tradiția elenistică a portretului greco-egiptean din sec. II—III. În pictura acestui grup de icoane se oglindesc unele trăsături caracteristice ultimei etape ale artei alexandrine, în care au intervenit și multe elemente siriace. Autorii subliniază interesul lor deosebit pentru cunoașterea artei locale, care domină asupra moștenirii artei alexandrine. Cel de-al doilea capitol este consacrat icoanelor în tempera, datînd din sec. VII—IX, deosebit de semnificative pentru cunoașterea artei mănăstirești orientale a Egiptului, Siriei și Capadociei. Se subliniază trăsăturile comune ale iconografiei și stilului acestui grup de icoane cu acelea din pictura capadociană, cît și realismul primitiv caracteristic gustului popular care se desprinde din acest grup de opere. Ele constituie un prețios izvor pentru cunoașterea unor aspecte noi ale artei bizantine și orientale preiconoclaste și se încadrează întocmai ca și pictura capadociană în curentul popular, deosebit de acela aristocratic al capitalei și marilor centre bizantine. În opoziție cu acest curent, icoanele din sec. IX—XI prezentate în capitolele III și IV, sînt semnificative pentru tendința de a reînvia unele forme clasice, antice, tendință proprie artei capitalei și marilor centre bizantine. Legate de prototipuri alexandrine, aceste opere se caracterizează printr-un stil plastic, care elimină execuția picturală. În secolul XI se dezvoltă paralel și uneori se îmbină ambele tendințe. Cele mai valoroase exemplare sînt realizate de artiști care păstrează încă concepția monumentală a picturii murale, altele sînt legate de miniaturile orientale, relevînd arta de tradiție siriană.

Pictura icoanelor realizate în perioadele comnenilor, este caracterizată în genere prin reînvierea spiritului helenistic, plasticitate și perfecția desenului. Un capitol special este consacrat icoanelor „menologhion" ilustrînd portrete sau vieți de sfinți. Exemplarele de la muntele Sinai sînt datate din sec. XI—XII și preced cu cinci veacuri pe acelea rusești, cunoscute pînă acum doar din sec. XVII. Unele dintre ele sînt semnate de zugravul Ioan, ele poartă inscripții grecești și georgiene, prezentînd un interes deosebit pentru relațiile artistice ale Georgiei cu centrul mănăstiresc de la Sinai. Acest gen de teme fusese cunoscut pînă acum numai din manuscrisele secolului al XVI-lea, iar în pictura murală abia din secolul XV. Icoanele de la Sinai, din sec. XI reprezintă opere provinciale inspirate din miniaturile vremii.

În ultimele trei capitole sînt descrise icoanele din sec. XII—XV. Unele reprezintă sfinți locali sinaiți, ele poartă deseori portretele zugravilor călugări, care le-au executat. În grupul acelora din veacul al XIII-lea se deosebesc două categorii diferite din punct de vedere al concepției artistice. Primele aparțin

www.dacoromanica.ro

şcoalei capitalei. În stilul lor se remarcă mai accentuat încă reînvierea elementelor helenistice şi întoarcerea la materialism. Cel de-al doilea grup păstrează trăsăturile tradiţionale ale curentului mănăstiresc oriental — schematismul liniar, caracterul decorativ, concepţia picturală.

Icoanele din ultima etapă a artei bizantine, aceea din vremea Paleologilor, se caracterizează mai ales prin dinamismul compoziţiilor, preocuparea de a reda mişcarea personagiilor, de a realiza volumele, spaţiul, arhitecturi proporţionate etc. Exemplarele din această epocă sînt interesante, după opinia autorului pentru a urmări trecerea de la pictura bizantină la aceea post-bizantină, reprezentată de meşteri celebri ai şcolii cretane. Mănăstirea Sinai, posedă o bogată colecţie din secolele XVI—XVIII opere ale acestor artişti care nu sînt cuprinse în catalogul de faţă. În această ultimă etapă sec. XIII—XV se încadrează şi unele icoane veneţiene a căror prezenţă la Sinai se datoreşte trecerii călugărilor latini pe aici.

Cercetătorul consideră cele mai multe dintre aceste icoane ca opere executate de călugării sinaiţi, de altfel numeroasele schiţe păstrate într-unul dintre paraclisele mănăstirii, constituie dovada vie a existenţei aici a unor ateliere de pictură. În sprijinul acestei teze, autorul subliniază şi legătura strînsă care se remarcă între stilul picturii icoanelor şi acela al miniaturilor, care deseori sînt lucrate de aceiaşi artişti, mai ales în sec. XI—XII.

Datorită bogăţiei de material total inedit, pe care-l prezintă în frumoase fotografii de ansamblu şi de detaliu, cartea reprezintă în primul rînd un preţios instrument de lucru pentru cercetătorii artei bizantine şi orientale. De asemenea ea este de un interes deosebit pentru perspectivele noi pe care le deschide într-o serie de domenii ale artei şi culturii bizantine în genere. Datorită acestei publicaţii este mult mai clară acum iconografia arhaică a secolelor VI—VIII, cît şi evoluţia bogată a picturii de icoane din această vreme. De asemenea se pot stabili mai precis legăturile de conţinut, concepţie şi stil dintre miniaturi şi icoane. Se fac cunoscute pentru prima dată o categorie de icoane noi, acelea împodobind iconostasele care în genere sînt obişnuite monumentelor slavo-bizantine dintr-o perioadă mai recentă. Totodată descoperirea grupului de icoane cu vieţi de sfinţi, deschide o mare perspectivă cunoaşterii originilor picturii de icoane ruseşti.

Din ansamblul acestei colecţii se desprind mai clar cele două tendinţe artistice, care au rivalizat secole de-a rîndul cu arta şi cultura bizantină; arta aristocratică a capitalei, dezvoltată pe temeiurile clasicismului şi a artei alexandrine şi arta populară a lumii orientale din Siria, Capadocia, Palestina.

Materialul oferit de acest catalog ştiinţific este de asemeni de interes general, pentru toate ţările a căror artă s-a dezvoltat în contact cu arta bizantină şi orientală, moştenind deseori în pictura miniaturilor, a icoanelor sau în pictura murală, vechile tradiţii ale acestei lumi, transmisă de multe ori prin icoanele, care ştim că au circulat atît de mult în tot cursul evului mediu.

*C. N.*

PHILIP K. HITTI, *History of the Arabs from the earliest times to present*. London, New York, 1958, 822 p. cu ilustr.

Cartea profesorului Ph. K. Hitti de la universitatea Princeton (S.U.A.) e o lucrare de proporţii mai mari tratînd istoria arabilor din cele mai vechi timpuri şi pînă în prezent. Împărţită în şase mari părţi cartea înfăţişează: perioada preislamică; apariţia islamului şi întemeierea califatului; istoria imperiilor umayyad şi abbasid; arabii în Europa; ultimele state medievale musulmane; arabii sub dominaţia otomană.

În prima parte, după ce expune condiţiile geografice din teritoriul de origină al arabilor autorul se ocupă de istoria societăţii arabe primitive, dînd o serie de amănunte asupra vieţii economice şi organizării sociale a clanu-

www.dacoromanica.ro

rilor şi triburilor arabe. Ele mai arată că triburile şi clanurile din Pen. Arabică n-au dus o viaţă izolată, ci începînd încă din antichitatea timpurie au avut întinse legături comerciale cu popoarele şi statele înconjurătoare ca Egiptul, statele din valea Tigrului şi Eufratului statul medo-perşilor şi evreii. Adeseori legăturile paşnice cu caracter comercial încetau făcînd loc expediţiilor de pradă şi cucerire ale statelor mai puternice ca Egiptul sau Asiria.

Depăşind faza tribală, arabii, ca toate celelalte popoare, au trecut la faza organizării statale. Autorul nu analizează însă procesul social-economic care în condiţiile societăţii arabe a dus la apariţia statului. El se limitează doar la prezentarea istoriei primelor state preislamice. Apărute în sudul peninsulei, acestea au fost regatul sabeilor, regatul minean, statele „Qataban" şi „Hadramawt" şi regatul „Himyarit". Dintre acestea un mare rol în dezvoltarea legăturilor comerciale între Asia şi Africa prin Oceanul Indian l-a jucat statul sabeilor (750 î. e. n. — 115 î.e.n.), ai cărui locuitori pot fi consideraţi ca „fenicienii" mărilor de sud. Mai mult, colonişti arabi din aceste state au trecut în Africa întemeind regatul de la Aksum, din care se va dezvolta mai tîrziu Abisinia. State importante ale arabilor preislamici au apărut şi în nordul şi centrul peninsulei. Statul nebateenilor, Petra şi mai ales Palmira care a dat atît de lucru imperiilor romane şi persan, sînt printre cele mai importante.

Apariţia noii religii a islamului, formarea califatului şi primele acţiuni de expansiune arabă sub egida islamică formează obiectul celei de-a doua părţi a cărţii. E de observat că autorul cînd tratează noua religie şi activitatea lui Mohamet întemeietorul ei, se opreşte doar asupra aspectului ideologic al fenomenului, fără a analiza condiţiile social-economice care au dus la apariţia lui. Totuşi în faţa evidenţei faptelor, prof. Hitti e nevoit să admită că nu atît fanatismul religios, cît necesitatea economică a împins cetele de beduini din armata califului dincolo de frontiera Arabiei. De altfel, unul din preceptele Coranului stabileşte precis că scopul războiului e perceperea de tribut de la cei învinşi. Autorul arată apoi cum arabii au organizat primele teritorii cucerite de ei în orientul mijlociu, relevînd simţul lor practic, ce s-a manifestat prin preluarea de gata a instituţiilor administrative bizantine.

Istoria califatelor „umayyad" şi „abbasid" reprezintă zenitul puterii şi expansiunii arabe. Dinastia umayyadă cu centrul politic la Damasc şi dinastia abbasidă cu centrul la Bagdad vor stăpîni un teritoriu imens întinzîndu-se de la Oceanul Atlantic şi Pirinei pînă la frontierele Chinei. Autorul înfăţişează avîntul economiei din perioadele umayyadă şi abbasidă subliniind marea dezvoltare a agriculturii bazate pe irigaţii, înflorirea meşteşugurilor şi apariţia unor mari întreprinderi cu caracter manufacturier. De asemenea se arată şi marea dezvoltare a comerţului practicat pe o arie teritorială imensă precum şi proiectarea unor căi de comunicaţie noi care să uşureze legăturile dintre lumea mediteraneană şi lumea asiatică. Astfel Harun-al-Raşid, celebrul calif din Bagdad, reia planul mai vechi al faraonilor pentru săparea unui canal prin istmul de Suez. Înapoierea tehnică din acea vreme va împiedica însă realizarea planului. Sub umayyazi şi abbasizi apar o serie de instituţii noi, originale, care înlocuiesc vechile instituţii administrative şi fiscale preluate de primii cuceritori arabi de la bizantini. Vizirul (reprezentantul puterii civile); cadiul (reprezentantul puterii judecătoreşti) şi emirul (reprezentantul puterii militare), apar sub abbasizi.

Organizarea fiscală la rîndul ei devine mult mai complexă, avînd în vedere necesitatea administrării unor uriaşe fonduri, pentru acea vreme, care umpleau vistieria, atingînd şi depăşind suma de 100 000 000 dinari. Foarte numeroase pagini, în raport cu celelalte capitole, sînt dedicate culturii şi civilizaţiei înalte atinse de arabi sub umayyazi şi abbasizi, care au preluat şi prelucrat în mod original elementele de cultură transmise de lumea antică. Dar un capitol deosebit de important din viaţa lumii arabe sub umayyazi şi abbasizi, precum şi din celelalte perioade istorice ale societăţii

www.dacoromanica.ro

arabe, e aproape ignorat de Ph. Hitti. E vorba de contradicțiile sociale deosebit de puternice care măcinau imperiul arab ce își întemeia proprietatea în mare parte pe menținerea sclaviei. Foarte pe scurt e tratată marea răscoală sau mai degrabă războiul sclavilor „Znaj" (negri aduși din Africa pentru lucrul la minele de salpetru din valea Eufratului de Jos), răscoală care a durat patrusprezece ani (870—883). De asemenea marile tulburări provocate de activitatea sectelor, împotriva cărora s-a organizat o adevărată inchiziție, sînt privite numai sub aspectul lor religios, ignorîndu-se cauzele economice și sociale care stăteau la baza lor. Lupta de clasă cu toate cauzele și consecințele ei e cu totul în afara preocupărilor autorului.

Partea a patra a cărții se ocupă de istoria arabilor în Spania și în Sicilia, precum și de influența adîncă pe care au lăsat-o în viața acestor regiuni. Partea a cincea va trata istoria ultimului mare califat, cel al Fatimizilor din Egipt (909—1171) și istoria ultimei dinastii arabe — mamelucii — care au avut centrul puterii tot în Egipt (1250—1517).

Ultima parte, tratînd istoria arabilor sub dominația otomană, sub colonialismul european, precum și mișcările de eliberare, perioadă însumînd mai bine de patru secole și jumătate, este prezentată foarte sumar, în circa 50 de pagini. Autorul preferă să treacă sub tăcere efectele nefaste ale dominației colonialiste asupra popoarelor arabe și lupta împotriva acestei dominații, adoptînd astfel una din pozițiile caracteristice ale istoriografiei burgheze față de colonialism și imperialism.

*S. C.*

## BIZANTINOLOGIE

R. GUILLAND, *Etudes byzantines*, Paris, 1959, 324 p.

R. Guilland este unul din cei mai neobosiți cercetători ai istoriei Bizanțului din ultimii ani. În volumul de față, autorul a adunat cîteva din studiile sale publicate în diferite periodice și care privesc aspecte din cele mai variate ale istoriei interne a imperiului.

Primele două studii sînt de un interes mai redus. Într-unul, autorul arată condițiile în care diferiții împărați bizantini și-au sfîrșit viața, majoritatea în împrejurări tragice. Concluzia firească, care se impune în urma lecturii acestui studiu, este că haosul și frămîntările provocate de luptele dinastice, datorită lipsei de patriotism a clasei conducătoare, au contribuit într-o largă măsură la prăbușirea Bizanțului. În celălalt articol, autorul cercetează importanța mănăstirilor ca loc de refugiu pentru cei înfrînți în luptele politice sau ca loc de reculegere pentru unii membri ai aristocrației, dezgustați de corupția din societatea bizantină.

Deosebit de interesante sînt considerațiunile autorului pe marginea corespondenței patriarhului Athanasic, rămasă încă inedită, și studiul său cu privire la tratatul „Despre dobîndă" al lui Cabasilas. Datele corespondenței lui Athanasie prezintă un mare interes pentru cunoașterea situației social-economice a imperiului. În scrisorile sale găsim tablouri sugestive despre cumplita mizerie în care se zbăteau masele din capitala imperiului, specula ce se făcea de elementele aristocrației autohtone și de negustorii italieni cu articole de primă necesitate. Corespondența aruncă o lumină vie asupra vieții de huzur a clerului superior. Amintim că și istoricul romîn N. Bănescu a studiat acest material după manuscrisul din biblioteca Vaticanului (N. Bănescu, *Le patriarche Athanase I-er et Andronic II Paléologue*. Académie Roumaine, Bulletin de la section historique XXIII (1942) p. 28—56), în timp ce R. Guilland a folosit manuscrisele conservate la Biblioteca Națională din Paris.

Analiza memoriului lui Cabasilas, „Despre dobîndă", este de o deosebită importanță

www.dacoromanica.ro

pentru înțelegerea procesului de pauperizare a maselor urbane în ultimele veacuri de existență a Bizanțului. Autorul insistă mai mult asupra argumentelor juridice invocate de Cabasilas, destinate să convingă pe împărăteasă că ar fi posibilă o anulare a dobînzilor și prea puțin se preocupă de cadrul social. Soluția propusă de un element din rîndul clasei conducătoare pentru anularea dobînzilor cămătărești dovedește teama ce stăruia încă în Thessalonic că ar fi posibilă reizbucnirea răscoalei zelote.

Într-un alt studiu, autorul caută să stabilească epoca în care au încetat cursele de cai de a mai fi spectacolul preferat al populației Constantinopolului. R. Guilland consideră pe bună dreptate că, o dată cu cucerirea Constantinopolului de Latini în anul 1204, au luat sfîrșit aceste manifestații, care timp de veacuri au suscitat atîtea pasiuni și interese. După recucerirea Constantinopolului, situația precară a imperiului nu a permis refacerea hipodromului, căzut în paragină. Încă înainte de 1204, acest gen de spectacole cunoscuse o decădere treptată.

Autorul explică decăderea curselor prin interesul pe care l-au trezit în Bizanț luptele între cavaleri, dezorganizarea facțiunilor și sărăcirea imperiului.

Scăderea interesului pentru cursele de cai credem că începe încă din secolul al VII-lea, în urma dispariției lumpenproletariatului prin suprimarea distribuirii gratuite de alimente. Spectacolele de curse sînt înlocuite treptat prin reprezentații cu animale și mimi, încă înainte de a apărea „tournoi"-urile.

Bazat pe izvoare bizantine și arabe, autorul caută să restabilească succesiunea evenimentelor asediului Constantinopolului de Maslama în 717—718. Deși sursele arabe cuprind multe știri fanteziste, totuși R. Guilland, printr-o minuțioasă analiză critică, restabilește cu multă exactitate raporturile arabo-bizantine la începutul secolului al VIII-lea.

În alte două studii, autorul se ocupă de problema raporturilor Bizanțului cu Occidentul în preajma cuceririi Constantinopolului de turci. Duplicitatea genoveză este recunoscută, însă în parte scuzată pe motiv că intervenția genovezilor împotriva turcilor nu ar fi rezolvat nimic — poate amînarea pentru scurt timp a căderii Constantinopolului. Credem că ar trebui deosebită în această perioadă politica genovezilor din Pera — total docili față de Mohammed al II-lea — și a Genovei, de o neutralitate binevoitoare față de Bizanț. În urmărirea relațiilor genovezo-bizantine sînt folosite numai informațiile istoricilor greci, probabil o cercetare atentă a arhivelor genoveze ar scoate la iveală multe lucruri noi.

Pasivitatea Ungariei este destul de greu de înțeles. Interesul pentru conflictul legat de Friul nu pare să explice această atitudine. Acuzația că populația nu a participat la apărarea Constantinopolului este contrazisă de unele surse. (N. A. Smirnov, Историческое значение русской „Повести" Нестора Искандера о взятии турками Константинополя в 1453 В., în B.B., tom. VII. 1953, p. 66—68). În realitate cauza apărării orașului a fost trădată de elementele aristocrației, așa cum am arătat într-un articol detaliat. Ultimul împărat bizantin este prezentat ca un diplomat mediocru, fiindcă nu a avut o poziție fermă — latinofilă de la început și numai după ce amenințarea turcă a devenit iminentă s-a adresat Apusului și a acceptat unirea. De fapt, Constantin s-a adresat papei prin intermediul Genovei încă din anul 1449, iar după această dată trimișii săi au venit cu propuneri care însemnau o adevărată capitulare în fața pretențiilor papalității.

În volum apare și unul din primele studii scrise de R. Guilland în anul 1926 despre opera poetică a lui Theodor Metochites. Autorul subliniază caracterul retoric al poeziilor de natură autobiografică sau tendința în unele de vulgarizare a datelor științifice cunoscute în acea vreme.

În „Les Noces plurales à Byzance", autorul reia discuția dispozițiilor canonice și legilor civile cu privire la condițiile în care se putea recăsători, problemă care s-a pus cu deosebită acuitate cu ocazia celei de-a patra căsătorii a lui Leon al VI-lea.

www.dacoromanica.ro

Ultimul studiu se situează pe linia preocupărilor constante ale autorului, legate de probleme de topografie ale oraşului Constantinopol. În acest studiu se discută despre lanţul care oprea la nevoie accesul vaselor inamice în Cornul de Aur.

Materialul adunat în acest volum constituie astfel o contribuţie utilă la cunoaşterea multor probleme din istoria Bizanţului şi iniţiativa autorului de a le aduna în volum, după o prealabilă revizuire în funcţie de ultimele cercetări, o găsim binevenită.

*E. Fr.*

A. E. BAKALOPULOS. *Die Frage der Glaubwürdigkeit der „Leichenrede auf L. Notaras" von Johannes Moschos (15. Jh.).* Byzantinische Zeitschrift, 52 (1959), p. 13—21.

În ultimii ani se desemnează în medievistica greacă o tendinţă de a reabilita activitatea unor elemente turcofile. Printre acestea se numără şi Lucas Notaras, una din principalele personalităţi politice greceşti din ultimii ani de existenţă ai Bizanţului. Pe această linie se situează şi articolul de faţă, care încearcă să facă din oraţiunea funebră scrisă de Ioan Moschos pentru Notaras, o sursă istorică demnă de încredere privind faza finală a istoriei Bizanţului şi caracterizarea personalităţii lui Notaras (p. 21).

În realitate, aşa cum trebuie să recunoască şi autorul, Moschos a fost un partizan politic al lui Notaras, cu aceleaşi sentimente antiunioniste, poate chiar un om de casă al marelui duce. Cuvîntarea a fost scrisă probabil către anul 1470 şi dedicată Anei Notaras, fiica lui Lucas. Ana, refugiată în Italia împreună cu alte două surori şi cu o mare parte din averea tatălui, a adunat în jurul său şi a ajutat numeroşi fugari greci, în special cărturari. În această situaţie este normal să privim cu toate rezervele cuvîntarea funebră a lui Moschos, care încearcă, cum recunoaşte şi A. E. Bakalopulos, să reabiliteze memoria marelui duce, extrem de compromis în ochii contemporanilor cu tot sfîrşitul lui tragic.

Pentru a risipi acuzaţiile ce se aduceau acestuia, Bakalopulos încearcă să explice atitudinea plină de duplicitate a lui Notaras în problema latină, subliniată şi de noi prin numeroase exemple într-un studiu recent (E. Frances, Классовая позиция византийских феодалов в период турецкого завоевания, în Визант. Времен. 1959. XV, p. 84 — 85). Bakalopulos susţine că Notaras era un politician realist, care nu a manifestat niciodată intransigenţa antiunionistă a unui Ghennadios Scholarios. Afirmaţiile unor istorici ca Dukas şi Sphrantzes despre turcofilia sa trebuie înlăturate, după părerea autorului. Dukas ar fi înregistrat doar simple zvonuri răspîndite fără temei în lumea grecească, iar Sphrantzes a fost un adversar personal al lui Notaras, care a redat evenimentele denaturat. Punctul acesta de vedere, adoptat şi de C. Amantos (K. Amantos. *La prise de Constantinople.* Le 5-centième anniversaire de la prise de Constantinople, Athènes 1953, p. 10—11), ni se pare greşit. Este greu de admis că aceşti doi mari istorici, Dukas şi Sphrantzes să fi adus acuzaţii total nefundate lui Lucas Notaras. Afirmaţiile lor se verifică şi în alte surse contemporane (E. Frances. *op. cit.*, p. 89). În ce priveşte informaţiile despre familia lui Notaras, autorul nu aduce nimic nou.

*E. Fr.*

PAUL LEMERLE, *Traité d'études byzantines*, II, *Les papirus* par André Bataille, Paris, 1955, 100 p. + XIV pl.

În colecţia *Bibliothèque Byzantine*, iniţiată de Paul Lemerle, continuă să apară remarcabile lucrări de bizantinologie, cuprinzînd cercetări de arhive, de sigilografie şi studii critice. Între colaboratorii acestei colecţii figurează cunoscuţii bizantinologi francezi, V. Grummel, A. Dain ş. a.

Sub titlul general de *Traité d'études byzantines*, Paul Lemerle a iniţiat, tot în cadrul

www.dacoromanica.ro

colecției sale, publicarea unor cercetări speciale ce apar în fascicule ample, însoțite de numeroase indicații bibliografice și de valoroase anexe documentare.

Cea de-a doua fasciculă din această lucrare cuprinde studiul lui André Bataille, profesor la Sorbona, despre *papirusurile grecești și latinești ca izvor al istoriei Bizanțului*. Lucrarea are un pronunțat caracter tehnic, fiind o erudită prezentare a textelor papirologice ca material documentar pentru promovarea cercetărilor de istorie bizantină.

După o scurtă introducere (p. 1—4), autorul examinează în patru capitole: caracterele generale ale documentului papirologic (p. 7—14), interpretarea documentului papirologic (p. 15—22), colecțiile de texte (p. 23—43), problemele esențiale ale papirologiei (p. 44 — 67). Anexele lucrării cuprind lista cuvintelor greco-egiptene (p. 69), listele împăraților bizantini, ale prefecților Egiptului și ale patriarhilor Alexandriei (p. 70—73), aspecte ale literelor și ligaturilor proprii papirusurilor bizantine (p. 74—78), indicații suplimentare (p. 79—81), indicele de nume și materii (p. 83—95). Lucrarea este însoțită de 14 planșe.

Numărul textelor papirologice din epoca bizantină se ridică la cîteva mii. Ele cuprind variate informații referitoare mai ales la istoria Egiptului, începînd din anul 297, cînd Alexandria căzu sub dominația bizantină, pînă în anul 641 cînd Bizanțul pierdu definitiv Egiptul. Aceste texte nu au putut fi descoperite decît în terenurile uscate. În marea lor majoritate papirusurile s-au pierdut din cauză că materialul din care sînt alcătuite nu a rezistat sub nici o formă umidității.

Deși constituie un material documentar propriu mai cu seamă Egiptului, textele papirologice cuprind numeroase informații valabile pentru studiul istoriei Bizanțului în general. Aceste texte au calitatea de a reda faptele fără interpolări și interpretări.

Pe baza textelor papirologice s-au adus rectificări cronologiei și s-au precizat multe elemente ale toponimiei și onomasticii bizantine. Aceste texte au înlesnit o mai bună cunoaștere a economiei, administrației și culturii bizantine; ele au îmbogățit cunoștințele de diplomatică bizantină.

Autorul recomandă bizantinologilor să colaboreze cu egiptologii, deoarece papirusurile cuprind și texte redactate de egipteni în propria lor limbă. În perioada bizantină din istoria Egiptului, unele texte grecești s-au tradus în limba coptă, după cum unele texte copte s-au tradus în limba greacă. Autorul face aceeași recomandare și pentru textele redactate în limba medio-iraniană denumită *pehlevi*.

Lucrarea profesorului Bataille excelează prin erudiție. Obiectăm însă autorului faptul că, în cercetarea valorii documentare a textelor papirologice, el nu ține seama de condiționarea lor socială. Pentru folosirea acestor texte ca material documentar, sînt de recomandat preveniri foarte serioase în ceea ce privește adevărul și obiectivitatea informațiilor pe care le cuprind. De papirusuri nu s-au servit oamenii de rînd, neștiutori de carte, care alcătuiau grosul populației din imperiul bizantin. Scrierea greacă și cea latină au constituit un fel de monopol al funcționarilor bizantini. Textele papirologice sînt cu adevărat documente istorice, dar numai dacă se determină critic condiționarea lor socială.

*Gh. C.*

M. I. SIUZUMOV, *Экономические воззрения Льва VI* [Concepțiile economice ale lui Leon al VI-lea], în Византийский Временник, tom. XV (1959), p. 33—49.

Concepțiile economice ale lui Leon al VI-lea Filozoful (886—912) oglindesc interesele sociale și politice pe care le-a reprezentat acest împărat bizantin. Potrivit spiritului scolastic al gîndirii medievale, Leon filozoful și-a exprimat concepțiile sale folosind vechile formulări juridice și temeiurile mistice. El s-a bazat mai cu seamă pe autoritatea consacrată a dreptului lui Justinian și pe dogmatica

www.dacoromanica.ro

fixată de cele șapte sinoade ecumenice. Remarcabila operă legislativă a acestui împărat bizantin este cuprinsă în Novele, Cartea Eparhului și Basilicale.

Siuzumov arată că Leon al VI-lea s-a distins printr-o vastă erudiție, excepțională pentru timpul și societatea în care a trăit. Acest împărat a înțeles că legile depind de mediul social și de epoca în care și pentru care se întocmesc. El a garantat dreptul de proprietate funciară, pe care l-a socotit *dominium plenum*, atît latifundiarilor cît și micilor proprietari.

Leon al VI-lea a stabilit importante îngrădiri ale dreptului de proprietate, destinate să subordoneze autorității centrale pe marii feudali. Astfel, pentru ca guvernatorii provinciilor să nu devină puternici și prin aceasta ostili autorităților centrale, Leon al VI-lea a interzis guvernatorilor să achiziționeze proprietăți funciare în provinciile respective. Chiar și funcționarii mărunți au fost îngrădiți în ceea ce privește dobîndirea de proprietăți, fiind supuși în această privință autorizației prealabile a strategului. Înalții demnitari ai statului bizantin nu aveau nici dreptul de a se căsători cu fiicele marilor latifundiari locali.

Ocrotirea micii proprietăți prin măsuri legislative a constituit o preocupare stăruitoare a lui Leon al VI-lea. Sprijinind fundațiile religioase în general, acest împărat le-a acordat dreptul de a încasa impozite de la țăranii aserviți aflați pe moșiile lor. Totodată împăratul a urmărit să frîneze concentrarea unor mari averi în proprietatea mănăstirilor și în acest scop, prin derogare de la dreptul canonic, a permis călugărilor să lase prin testament două treimi din averea lor rudelor sau altor persoane, mănăstirile neavînd decît succesiunea unei treimi din averea oricărui călugăr decedat.

Autorul arată că aceste măsuri menite să protejeze mica proprietate reflectă dezvoltarea micii producții de mărfuri în imperiul bizantin și trecerea de la relațiile sclavagiste la relațiile feudale. Deși în societatea bizantină din secolul al IX-lea mai dăinuiau unele forme ale relațiilor sclavagiste, totuși starea de sclavie făcea loc din ce în ce mai mult regimului social bazat pe dependența economică a țăranilor.

În ceea ce privește comerțul, legislația lui Leon al VI-lea asigura privilegii negustorilor din metropolă, în timp ce negustorii din provincii erau asimilați negustorilor străini. Acest regim preferențial era menit să asigure îndeosebi aprovizionarea capitalei. Folosind corporațiile, guvernul bizantin a luat măsuri severe împotriva speculanților și a restrîns exportul obiectelor de lux, socotind că asemenea obiecte nu trebuiau să intre în mîinile străinilor, care — potrivit concepției bizantine — trebuiau să rămînă pe o treaptă de civilizație inferioară.

Pentru alte mărfuri însă guvernul bizantin a încurajat comerțul exterior și schimbul cu țările vecine. Autorul subliniază importanța convențiilor comerciale pe care Bizanțul le-a încheiat cu Statul Kievean în anii 906 și 911. În comerțul intern, nobilimea bizantină a dobîndit importante privilegii în dauna negustorilor de profesie. Prin măsurile sale generale, guvernul bizantin a căutat să atragă și țărănimea în relațiile de schimb. În ceea ce privește meșteșugurile, legislația lui Leon cuprinde măsuri de încurajare mai ales pentru producerea obiectelor de lux. Au fost încurajate corporațiile.

Autorul arată apoi că împăratul Leon al VI-lea s-a ocupat și de reglementarea prețurilor și a veniturilor provenite din activitățile productive. Apare în legislația acestui împărat noțiunea „prețului just". În concepția guvernului bizantin, prețul just se obține prin evaluarea făcută de către membrii corporațiilor, socotiți „oameni competenți", precum și prin calcularea cheltuielilor de cost și a „profitului legal". Este de remarcat faptul că pentru obiectele de lux nu se stabilește cuantumul profitului. Pentru produsele de larg consum și pentru alimente, prețurile se stabilesc prin calcule complexe, incluzîndu-se și veniturile producătorilor.

Masa populației orășenești o formau săracii. Din textul novelei 53 rezultă că, deși regreta oarecum mizeria maselor orășenești,

www.dacoromanica.ro

Leon al VI-lea socotea că aceasta era o situaţie normală, deoarece economia marilor oraşe avea nevoie de braţe de muncă ieftine.

Împăratul Leon a acordat o deosebită atenţie stabilităţii monedei şi circulaţiei băneşti. El a reglementat cu multă grijă problema dobînzilor. A desfiinţat interzicerea dobînzilor stabilită de către împăratul Vasile I, socotind că „interzicerea dobînzilor a adus nu binele, ci răul poporului". Cu privire la dobînzi, Leon a reintrodus normele ce fuseseră în vigoare sub Justinian I. El a reglementat procentele pentru a pune frîu lăcomiei aristocraţiei şi pentru a încuraja mica producţie de mărfuri, urmărind să diminueze discrepanţa dintre luxul nobilimii şi sărăcia maselor şi să tempereze contradicţiile de clasă ce ameninţau „ordinea" socială.

Cu toate aceste tendinţe liberaliste, măsurile legislative ale lui Leon al VI-lea au avut o valoare practică foarte redusă pentru populaţia săracă. Nu se poate nega, totuşi, că acest împărat a făcut eforturi apreciabile pentru a îmbunătăţi situaţia economică a imperiului bizantin. Autorul atribuie această atitudine faptului că împăratul era sprijinit de un puternic grup clerical ce se bucura de simpatie în masele largi ale poporului. De aceea s-a şi păstrat în memoria poporului legenda că Leon a fost un împărat înţelept, avînd o adevărată autoritate de mag.

În realitate, singurele măsuri în folosul maselor muncitoare au fost cele privitoare la protecţia acordată corporaţiilor şi cele referitoare la interzicerea majorării chiriilor Autorul apreciază ca „demagogică" această politică menită să ocrotească pe cei slabi faţă de cei puternici. Esenţial a fost interesul împăratului de a păstra şi consolida ordinea economică şi formele de exploatare existente în Bizanţ, în perioada cînd instituţiile feudale nu se formaseră definitiv, dar relaţiile feudale îşi croiseră drum propriu.

Concepţiile economice ale lui Leon al VI-lea s-au sprijinit pe o bază socială îngustă. Ele nu se referă decît prea puţin la mediul rural, cu toate că feudalizarea imperiului bizantin era mai accentuată în provincii. Succesorii lui Leon al VI-lea au acordat mai multă atenţie mediului rural, din care cauză multe din novelele acestui împărat au fost abrogate.

Studiul lui Siuzumov se caracterizează prin cercetarea legislaţiei lui Leon al VI-lea pe baza concepţiei materialiste a istoriei. El cercetează condiţionarea istorică a dreptului bizantin elaborat în secolul al IX-lea. El aduce interpretări noi.

Ar mai fi trebuit, credem, ca în explicarea cauzelor directe care au determinat măsurile legislative luate de Leon al VI-lea să se ţină seama şi de cercurile sociale şi politice care au exercitat o influenţă nemijlocită asupra acestui împărat bizantin. Leon al VI-lea a fost, ca împărat, capricios şi slab. El a domnit sub puternica influenţă a unui grup de favoriţi. Aceştia reprezentau însă tocmai forţele sociale pentru care legislaţia lui Leon a stabilit măsuri de sprijin efectiv. Ar fi fost utilă, de asemenea, şi o explicaţie istorică privitoare la adoptarea de către Leon a legislaţiei lui Justinian. Supravieţuirea dreptului lui Justinian se explică prin faptul că acest drept cuprindea reglementări perfecte privitoare la dobîndirea şi apărarea proprietăţii private şi măsuri pentru reprimarea actelor îndreptate împotriva regimului social întemeiat pe proprietatea privată şi pe împărţirea societăţii în clase antagoniste.

Siuzumov cunoaşte bine izvoarele directe şi foloseşte o bogată bibliografie. Lipsesc totuşi din bibliografia sa unele lucrări importante, ca H. Monnier, *Les Novelles de Léon le Sage*, Paris, 1923; C. A. Spulber, *Les Novelles de Léon le Sage* (*Traduction*, Histoire), 1934.

Studiul lui Siuzumov este deosebit de util pentru cercetătorii instituţiilor juridice şi vechilor legiuiri din Ţările Romîne. Multe dispoziţii din Basilicalele şi Novelele lui Leon al VI-lea au fost adoptate ca norme ale dreptului romînesc din perioada feudală.

*Gh. C.*

www.dacoromanica.ro

## BIBLIOGRAFIE-ARHIVISTICĂ-MUZEOGRAFIE

ISTVÁN HAJNAL, *L'enseignement de l'écriture aux Universités médiévales*. Budapest, Edit. Acad. des Sciences, 1959, 301 p. + album.

Lucrarea fostului profesor de la Facultatea de Litere din Budapesta, István Hajnal, decedat în iunie 1956, este rodul unor studii îndelungate şi amănunţite [1] şi concluziile sale au intrat de mult în dezbaterea specialiştilor, întrucît constituie însemnate contribuţii la ştiinţa paleografiei şi la istoria culturii europene.

Cea de-a doua ediţie, apărută în 1959, cuprinde două capitole în plus faţă de ediţia din 1954, precum şi un album cu 150 facsimile după documente europene din secolele XII—XIII. László Mezey, care a îngrijit această ediţie, a mai adăugat un studiu al său privitor la influenţa cancelariilor asupra scrisului.

Tezele lui I. Hajnal sînt în general cunoscute : pornind de la asemănarea grafică a documentelor produse în Europa în secolele XII—XIII, autorul respinge părerea mai veche privitoare la influenţa apusului asupra răsăritului şi atribuie extensiunea aproape simultană a scrierii rolului jucat de învăţămîntul universitar în formarea unei pături de specialişti în problemele de drept şi de organizare. Desigur că problema are o mare importanţă pentru „paleografie, diplomatică, istoria şcolilor şi istoria profesiunilor intelectuale".

De la început, I. Hajnal precizează că în primele secole ale orînduirii feudale scrisul nu se afla în uzul curent, ca expresie generală a gîndirii umane, ci avea un rol „livresc" de a perpetua anumite texte. Aceasta se datora, în mare parte, importanţei acordate cuvîntului vorbit, importanţei dreptului cutumiar, care stătea la baza rezolvării conflictelor, a reglementărilor, a guvernării. Dar încă din această epocă se formează acei specialişti pe probleme, jurisprudenţe vii, care pot rezolva ca experţi litigiile. Această memorie organizată, care se întemeiază pe condiţiile vieţii sociale apărute după prăbuşirea lumii antice, este germenul mişcării universitare, care „s-a constituit pe baza metodelor coapte ale cutumei orale, s-a legat de societate prin acestea şi prin această legătură a pus scrisul în raport cu exigenţele vieţii zilnice" (p. 33). Pătura administrativă intră în conflict cu clericii introduşi în conducerea politică şi începe să se formeze spiritul laic. Dacă la început se impune ca centru universitar Parisul, el se mută curînd în Italia, unde se afirmă mai curînd spiritul laic, — datorită în special, rolului important acordat notarului în întocmirea actelor comerciale — şi unde, aşadar, se conturează mai repede „profesiunile". Avîntul luat de scriere în încheierea documentelor de tot felul confirmă existenţa unor centre de învăţămînt, care nu pot fi nici „scriptoriile" mănăstirilor, nici „cancelariile" domneşti. Aceste centre sînt universităţile, în cadrul cărora, cu toată penuria de mărturii, se poate deduce rolul acordat învăţării scrisului, aşa cum rezultă mai ales din organizarea colegiilor engleze. Acest învăţămînt se baza pe o tehnică nouă, care indică faptul că scrisul nu a avut o evoluţie simplă, liniară. Contribuind, la început, să întărească cultura verbală, conservînd „disciplina, regularitatea gîndirii şi a expresiei, ca şi caracterul de acte de răspundere a acestora două din urmă" (p. 153), scrisul s-a consacrat ca metodă unică de statuare a raporturilor juridice şi de însuşire a cunoştinţelor. Punînd la contribuţie concluziile lui Destrez privitoare la *precia*, I. Hajnal subliniază importanţa pe care au căpătat-o, treptat, cursurile scrise în învăţămînt. În Italia, ca şi în Anglia, scrierea documentelor se învăţa în universitate şi uniformitatea scrierii nu poate fi pusă decît pe seama universităţii. Aceasta nu înseamnă, adaugă autorul în faţa criticilor, că toţi redactorii de documente trecuseră pe la universitate ; cei care învăţase scrierea la

[1] Bibliografia operelor în *Scriptorium*, Bruxelles, XI (1957), nr. 1, p. 29—30.

www.dacoromanica.ro

universitate deschidea la rîndul său o şcoală. Dar centrul rămîne universitatea. De altfel raporturile dintre breslele de caligrafi („Maîtres-écrivains", „Scriveners") şi şcoli, sînt analizate într-un capitol special, în care se arată că „scrierea europeană a devenit mijlocul de expresie intim al tuturor, nu ca o aptitudine specială şi mecanică, ci graţie unei şcolarizări sistematice".

Aducînd unele completări, László Mezey precizează că mişcarea universitară, născută din nevoile sociale, a elaborat, în conformitate cu aceste nevoi, chestiunile teoretice şi tehnice, realizate în cancelarii, întrucît „acestea au înrădăcinat în conştiinţa societăţii necesitatea ineluctabilă a folosirii scrierii" (p. 261). Întemeindu-se pe studiul unor documente daneze şi cehe, L. Mezey precizează că universitatea ca „mişcare născută din necesităţile societăţii, destinată să elaboreze programul satisfacerii acestor necesităţi şi — în măsura în care istoria a permis aceste fapte — să le realizeze" (p. 279), a fost iniţiatorul ce a avut la dispoziţie cancelaria, ca organ executiv. Desigur că ultimul cuvînt îl vor avea cercetările ulterioare, care vor trebui să se extindă asupra raporturilor dintre constituirea oraşelor şi utilizarea scrierii, precum şi asupra transformării scrierii eclesiastice, în cadrul ordinelor (cistercieni etc.) care au realizat această transformare.

Or, în aceast punct, ni se pare că au fost aduse unele precizări substanţiale de S. Jakó[1] — care au contribuit la lărgirea domeniului paleografiei, ca mijloc de înţelegere a raporturilor dintre cultură şi societate —, prin subliniereа procesului de laicizare a scrisului în secolele XII—XIII, cînd clasa suprapusă şi-a dat seama că poate fixa în scris privilegiile pe care le impusese prin lupta de clasă maselor populare. Rolul jucat de universităţi, dar şi de şcolile din burguri şi oraşe, apărute treptat în secolul XIV—XV, a fost în această privinţă hotărîtor. Formarea unei categorii de specialişti în practica documentară juridică, din rîndul laicilor sau a clericilor, care numai aparent mai îndeplineau funcţii eclesiastice, a constituit o bază largă pentru difuzarea scrierii, şi pentru răspîndirea umanismului. În consecinţă scrierea documentelor a reuşit să formeze o categorie numeroasă de literaţi, care, în Transilvania, au intrat în contact, aşa cum ne confirmă datele despre biblioteci, cu operele umaniste, au participat la revoltele populare, aşa cum ne confirmă numele unor luptători din rîndurile răsculaţilor lui Doja şi au contribuit la lărgirea sferei de cunoştinţe şi de aspiraţii sociale. Apariţia unor cîntece ale studenţilor vagabonzi, „care reprezentau ramura cea mai progresistă a liricii medievale" [2], în notiţele acestor literaţi, dovedeşte faptul că ei acordau scrierii o funcţie nouă, aceea de a transmite o idee nouă, că, de fapt, făceau trecerea de la cultura orală, conservatoare, la cea scrisă, deschisă unor perspective largi, cu un puternic ecou social.

Astfel concepută, istoria scrisului contribuie la înţelegerea istoriei culturale. Desigur că în ţările romîne, situate în zona de interferenţă a trei feluri de scriere (chirilică, greacă şi latină), problema este mult mai dificil de rezolvat. Dacă în general, operele manuscrise denumite „marfă" (după o diviziune destul de întemeiată în opere de tip „feudal-mecenate", „mănăstireşti" şi „marfă". după intenţia şi iniţiatorul care le-au generat) apar tîrziu şi sporadic în ţările romîne, nu este mai puţin adevărat că în rîndul caligrafilor apar pe lîngă monahi şi slujbaşi de curte şi dascăli, care au urmat o şcoală de grămătici sau au trecut din Transilvania în ţările romîne. Aşa este cazul acelor copişti călători, care scriau opere contra cost şi care cunoşteau mai multe lucruri decît ne transmit însem-

[1] *Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie*, în *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e Congrès des sciences historiques, Rome, 1955*. Buc., 1955, p. 209—223; *Dezvoltarea scrierii documentelor în Transilvania ...*, în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, vol. I, Buc., 1956, p. 191—197.

[2] Vezi în acest sens şi Jacques le Goff: *Les intellectuels au Moyen Age*. Paris, 1957, 192 p.

www.dacoromanica.ro

nările lor [1]. Faptul că la aceşti copişti apare străduinţa de a îmbogăţi literatura existentă prin felurite compilaţii sau că traduceau opere de mare circulaţie în literatura universală, denotă că depăşiseră stadiul „scrisului livresc", utilizînd scrierea ca mijloc de transmitere de noi cunoştinţe. Extins la persoana diecilor care au scris documentele, un asemenea studiu ar dezvălui noi laturi ale culturii vechi româneşti, oglindă a luptei de opinii şi a frămîntărilor sociale din trecut.

În această privinţă, cît şi pentru contribuţia ştiinţifică strict paleografică, lucrarea prof. I. Hajnal este o operă deosebit de utilă. Concepută ca o lucrare care să pună noi probleme şi să prilejuiască confruntări de opinii, cartea nu este o operă definitiv încheiată. Unele lacune în înlănţuirea tezelor, unele argumente insuficient justificate, lipsa de documente, care privează pe autor de referire la faptul concret, lasă încă suficient spaţiu pentru discuţie. Lucrarea dovedeşte, însă, îndeajuns utilitatea studierii paleografiei ca istorie a scrierii pentru înţelegerea factorilor care au contribuit la progresul istoriei omenirii.

*Al. D.*

CORRADO MARCIANI, *Il commercio librario alle fiere di Lanciano nel 500*, în „Rivista storica italiana", Napoli, an. LXX, 1958, nr. 3.

Comerţul ambulant cu cărţi desfăşurat în oraşele Italiei se bucura de o atenţie deosebită în secolul al XVI-lea. În special tîrgurile din Lanciano erau cunoscute în toată ţara şi la ele participau numeroşi negustori italieni şi străini. Lanciano era un centru avantajos de desfacere pentru librari, întrucît solicitanţii erau nu numai achizitori de bunuri materiale, ci şi colecţionari de valori culturale. Date importante în legătură cu această problemă aduce Corrado Marciani cercetînd variatele documente de la Arhiva de Stat din Veneţia, precum şi bibliotecile şi arhivele regionale. Marciani publică o scrisoare din 8 februarie 1565 a arhiepiscopului Leonardo Marini adresată din Roma locuitorilor din Lanciano, prin care îi roagă să acorde toată bunăvoinţa reprezentantului său care are obligaţia să controleze cărţile şi să le strîngă pe cele interzise (menţionate în „Index librorum prohibitorum"). Această scrisoare arată că biserica — deţinătoarea monopolului culturii, în acea vreme — avea toată grija ca ideile „periculoase pentru ordinea" feudală să nu se răspîndească în popor. Cele 23 de documente scrise în limba latină şi italiană (publicate pentru prima oară de autor) ne informează despre editorii şi librarii care participau la tîrgurile respective, despre activitatea lor tipografică, legăturile comerciale, corespondenţă, scrisori de schimb, data participării, cărţile care interesau mai mult etc. O întregire a acestor informaţii o constituie şi prezentarea în ordine alfabetică a 22 de editori şi librari prezenţi la tîrgul din Lanciano, asupra cărora autorul transmite unele date biografice extrase din protocoalele notariale. Printre aceştia este menţionat şi Vincenzo Valgrisio, de origine franceză, unul dintre cei mai întreprinzători tipografi-librari din Veneţia. În 1559 i s-a intentat un proces pentru faptul de a nu fi respectat acel „Index librorum prohibitorum", fiind amendat şi interzicîndu-i-se deplasările în alte localităţi pentru vînzarea cărţilor. Printre documentele în legătură cu acest proces şi cu altele ale aceluiaşi Valgrisio, existente la Arhiva de Stat din Veneţia, se află şi lista cărţilor nevîndute. Pentru cunoaşterea specificului lor, ar fi fost mai interesant de ştiut cum se prezenta situaţia cărţilor vîndute. Dar, întrucît tîrgul din Lanciano

[1] Ca acel Eustaţiu Popovici, care în a doua jumătate a sec. XVIII călătorea prin Moldova, semnîndu-şi manuscrisele în greacă, latină şi română, referindu-se la evenimentele istorice, ca într-un manuscris din 1772, terminat „quando habuerunt bellum Ecaterina Imperatricza Moscovita cum Turci et cum Tartari... Estaphius Poppovici ex Transil. Albe Caroline comitat". (Vezi şi Msse rom. 473, 303, 1092, 1358, 1873 din Bibl. Acad. R.P.R.).

www.dacoromanica.ro

nu era specializat exclusiv în comerțul cu cărți, ca acela din Frankfurt, de pildă, un catalog al cărților aduse spre vînzare, nu a existat. Totuși, utilizînd datele păstrate despre editorii participanți, se pot face reconstituiri prețioase. Astfel, bibliotecile publice din Abruzzo păstrează un număr considerabil de titluri (cca. 1500). Autorul a întreprins o anchetă și în alte localități; informațiile au rămas limitate la patru centre: Lanciano, L'Aquila, Chieti, Pescara, unde s-au găsit 3110 cărți. Dacă s-ar fi putut inventaria toate titlurile, s-at fi constituit o imagine mai exactă a numărului și varietății cărților vîndute. Documentația autorului este incompletă și se rezumă doar la o perioadă de nouă ani (și aceasta cu lacune).

Studiul lui Corrado Marciani rămîne important de semnalat pentru datele comunicate în problema comerțului cu cărți în secolul al XVI-lea, căreia autorul i-a dedicat o lucrare mai cuprinzătoare [1].

*A. I.*

[1] Corrado Marciani, *Lettres de change aux foires de Lanciano au XVI-e siècle.* Centre de recherches historiques.

Rubrica „Însemnări bibliografice" a fost întocmită de: Ilie Puia, Liviu Ștefănescu, C. Șerban, R. Popa, M. Dan, A. Constantinescu, V. Asproiu, Corina Nicolescu, S. Columbeanu, E. Frances, Gh. Cronț, Al. Duțu, Ana Ioachim.

www.dacoromanica.ro

# СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

* * * Об историческом значении III съезда Румынской рабочей партии . . 5

СТАТЬИ

И. М. ОПРЯ, Организация и деятельность патриотических боевых отрядов 19
В. А. ВАРГА, Позиция румынского буржуазно-помещичьего правительства по отношению к англо-франко-советским переговорам 1939 года . . . . . 51
В. А. ДЖОРДЖЕСКУ, Общие черты и источники кодекса Калимаха. Вклад Василия Конты в изучение источников этого кодекса . . . . . 73
Э. и Н. ЛИМОНА, Бухарестские купцы в конце XVIII в. и их связи с Брашовом и Сибиу . . . . . 107

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

А. ГОНЦА, Кампания Михаила Храброго в Молдавии . . . . . 141
С. ЯНКОВИЧ, Бегство жителей с островов Дуная от боярской эксплуатации (1833—1834) . . . . . 159
Л. ПРОТОПОПЕСКУ, Новые данные, относящиеся к биографии Иона Будай-Деляну . . . . . 183
С. КОЛУМБЯНУ, Торговая и налоговая статистка 1824 г. в Валахии . . . . . 193

ВКЛАД В ИЗУЧЕНИЕ МЕСТНОЙ ИСТОРИИ

АЛЕКСАНДРА АНГЕЛ, О применении сельских законов 1864 г. в уезде Долж 201
А. ЦИНТЭ, Отклики на восстание, Хории, Клошки и Кришана в Банате . . . . 221
КОВАЧ ГЕЗА, Некоторые проблемы развития сельского хозяйства в уезде Арад после городской регламентации 1771—1772 гг. . . . . 239

ВОПРОСЫ ОТНОСЯЩИЕСЯ К ТРАКТАТУ „ИСТОРИЯ РУМЫНИИ"

Дискуссии в связи с восстанием 1784 г. . . . . 257

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

О научной деятельности „Научного исторического и филологического общества РНР" (*Эльвира Преда*); Учреждение Национального комитета историков ГЛР (*А. Дуцу*); Музей Воссоединения в Яссах (*В. Кондураки и Ф. Константин*). . . . . 269

# SOMMAIRE

Page

* * * De l'importance historique du IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain . . . 5

ÉTUDES

I. M. OPREA, L'organisation et l'activité des formations patriotiques de combat . . 19
V. A. VARGA, L'attitude du gouvernement roumain bourgeois-agrarien à l'égard des pourparlers anglo-franco-soviétiques de 1939 . . . . . 51
V. AL. GEORGESCU, Les traits généraux et les sources du Code Callimaque. La contribution de Basile Conta à l'étude des sources de ce code . . . . . 73
E. et D. LIMONA, Négociants bucarestois à la fin du XVIIIe siècle; leurs relations avec les villes de Braşov et de Sibiu . . . . . 107

www.dacoromanica.ro

Page

NOTES ET COMMUNICATIONS

AL. GONȚA, La campagne de Michel le Brave en Moldavie . . . . . 141
S. IANCOVICI, La fuite des habitants des îles du Danube à cause de l'exploitation (1833—1834) . . . . . 159
L. PROTOPOPESCU, Nouvelles données concernant la biographie de Ion Budai-Deleanu 183
S. COLUMBEANU, Une statistique commerciale et fiscale de 1824 en Valachie . . . 193

CONTRIBUTIONS D'HISTOIRE LOCALE

ALEXANDRA ANGHEL, Aspects de l'application de la Loi rurale de 1864 dans le département de Dolj . . . . . 201
A. ȚINȚĂ, Le retentissement de la révolte de Horia, Cloșca et Crișan dans le Banat 221
KOVÁCH GÉZA, Certains problèmes concernant le développement de l'agriculture dans le département d'Arad après le réglement cadastral de 1771—1772 . . . 239

PROBLÈMES CONCERNANT LE TRAITÉ DE «L'HISTOIRE DE LA ROUMANIE»

Discussions relatives à la révolte de 1784. . . . . 257

LA VIE SCIENTIFIQUE

De l'activité scientifique de la Société des sciences historiques et philologiques de la R.P. Roumaine (*Elvira Preda*). La constitution du Comité National des historiens de la R. D. Allemande (*Al. Duțu*). Le Musée de l'Union de Jassy (*V. Condurachi* et *F. Constantin*) . . . . . 261

www.dacoromanica.ro

## LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

### STUDII PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR

Cuprinsul

M. RALEA, Aspecte social-culturale ale Unirii.
A. OŢETEA, Unirea Principatelor.
P. CONSTANTINESCU-IAŞI, Unirea Ţărilor Romîne în artele plastice.
T. VIANU, Literatura Unirii Principatelor.
P. P. PANAITESCU, Problema unificării politice a Ţărilor Romîne în epoca feudală.
GH. CEORGESCU-BUZĂU, Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Ţara Romînească şi Moldova în perioada premergătoare unirii celor două ţări (1829—1859).
CORNELIA C. BODEA, Lupta pentru Unire a revoluţionarilor exilaţi de la 1848.
L. BOICU, Încercări franceze de pătrundere în economia Moldovei în epoca războiului Crimeii şi a Unirii (1853—1859).
V. MACIU, Unirea Moldovei şi Ţării Romîneşti în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol.
N. ADĂNILOAIE, Ţărănimea şi Unirea.
A. I. GONŢA, Firmanul pentru convocarea Divanurilor Ad-hoc şi problema Unirii Principatelor Romîne.
GH. PLATON, Frămîntări ţărăneşti în Moldova în preajma Unirii.
C. C. GIURESCU, Bucureşti şi alegerea lui Alexandru Ioan Cuza.
N. CORIVAN, Lupta diplomatică pentru recunoaşterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza.
DAN BERINDEI, Lupta diplomatică a Principatelor Unite pentru desăvîrşirea Unirii (1859—1862).
ŞT. PASCU, Ecoul Unirii Ţării Romîneşti şi Moldovei în Transilvania.
C. GÖLLNER, Ecoul Unirii Principatelor în presa germană din Transilvania.
C. BONCU, Aspecte din vremea Unirii în fostul judeţ Prahova.
I. MOLDOVEANU, Aspecte din epoca Unirii la Buzău.
I. N. MĂNESCU, O stemă necunoscută a lui Alexandru Ioan Cuza.
G. BRĂTESCU, Unificarea serviciilor sanitare în Ţara Romînească şi Moldova.

www.dacoromanica.ro

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI

www.dacoromanica.ro

Lei 8.—